Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця

№ 11

Електронний журнал

листопад 2018

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця

№ 11

листопад 2018

Електронний журнал

Виходить раз на місяць

Засновник – ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Видавець – ФОП Лібуркіна Л. М.

Затверджено на засіданні вченої ради університету № 4 від 29.11.2018 р.

Періодичність – щомісяця
Мова видання – українська, російська, англійська, французька, німецька

Засновано в січні 2015 року згідно з рішенням вченої ради

Редакційна колегія
Пономаренко В. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ імені Семена Кузнеця (головний редактор)

Афанасьєв М. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Внукова Н. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Гонтарева І. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця ***(науковий редактор)***
Дікань Л. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дороніна М. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дорохов О. В. – канд. техн. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Іванов Ю. Б. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Кизим М. О. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Клебанова Т. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Малярець Л. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Назарова Г. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Орлов П. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пилипенко А. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця ***(заступник головного редактора)***
Попов О. Є. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пушкар О. І. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Ястремська О. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Поштова адреса засновника:

61166, Україна, м. Харків, пр. Науки, 9а, ***Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця***

Головний редактор – ***Пономаренко В. С.*** *Конт. телефон: (057)702-03-04*

Поштова адреса редакції:
61166, Україна, м. Харків,
пров. Інженерний, 1а, 1 під'їзд
Тел.: *(057)702-07-38, 702-07-28*
E-mail: *vydav@hneu.edu.ua*

Поштова адреса видавця:
61001, Україна, м. Харків, а/с 870

Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
Рішення про розміщення статті приймає редакційна колегія. У текст статті без узгодження з автором можуть бути внесені редакційні виправлення або скорочення.
Редакція залишає за собою право їх опублікування у вигляді коротких повідомлень і рефератів.

У разі копіювання чи передрукування матеріалів посилання на електронний журнал обов'язкове.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ДК № 4853 від 20.02.2015 р.

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2018

ЗМІСТ

Ашихміна Т. В. Особисті та майнові відносини між подружжям 8

Басова К. О. Проблеми порушення прав інтелектуальної власності в Україні та шляхи їх розв'язання 11

Безсмертна К. Р. Особливості правового регулювання рекламної діяльності в мережі Інтернет 13

D. Bobrus. Functions and classification of business agreements in Ukraine 16

Богданова М. В. Проблематика правового регулювання охорони авторського права на фотографічні твори 18

Бунчикова Т. С. Проблеми розвитку медіації у сфері страхування 21

Бунчикова Т. С. Проблеми обліку інтелектуального капіталу в Україні та перспективи їх розв'язання 24

Буткова В. О. Гендерна нерівність у поєднанні сімейних і трудових обов'язків 27

Верещака А. Ю. Особливості патентування стартапу в Україні 29

Водолазко О. Є. Державне регулювання діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу в Україні 31

Вороненко М. О. Поняття римського права, його система та джерела 34

Вударська Д. І. Правове регулювання обігу криптовалюти в Україні 36

Гаврилова Я. Е. Проблеми вибору та освоєння бухгалтерського програмного забезпечення 42

Галкіна А. В. Поняття правоздатності та дієздатності у Давньому Римі 44

Гіршик К. С. Удосконалення змісту фінансової звітності малих підприємств 48

Гопко К. В. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності» та особливості його реалізації 51

Гордієнко К. Д. Особливості правового становища іноземних громадян в Україні 54

Гриневич К. В. Роль облікової інформації в управлінні підприємством 58

Грушко А. І. Аналітичний облік фінансових результатів підприємств будівельної галузі 60

Гурова О. С. Дисциплінарний проступок: поняття та правовий аналіз 63

Домогацька М. В. Оцінка динаміки та структури фінансових результатів діяльності підприємств, що здійснюють операції з нерухомим майном 65

O. Dudnieva. Responsibility for offenses in the economic sphere 68

Думбрава О. В. Відмінність понять «міжнародно-правові санкції» та «примусові заходи» у міжнародному праві 71

Єкатериненко К. В. Характеристика lex mercatoria
на міжнародному фінансовому ринку 74

Житник К. В. Право та проблеми забудови чужої земельної ділянки 78

Зощенко І. О. Про зобов'язання 81

Камзалова І. О. Безготівкові форми розрахунків 86

Канава Д. Ю. Поняття римського права 88

Капуснік К. С. Проблеми податкової політики в Україні
за умов глобалізації 91

Караченцева С. С. Шлюб та його види 93

Карпенко А. В. Проблеми трудового права в Україні за умов
ринкової економіки 96

Карцева Д. А. Страйк як спосіб розв'язання колективного трудового спору 99

Касперович Я. Л. Шляхи розв'язання деяких проблем щодо митного
оподаткування 102

Клименко А. М. Загальне вчення про зобов'язання 105

Клименко О. В. Захист права юридичної особи на ділову репутацію 109

Клімова А. А. Поняття шлюбу та його види у Стародавньому Римі 113

D. Kovtun. Legal position and variety of joint-stock companies 115

Кожухова Д. Е. Организация анализа кредиторской
задолженности предприятия 119

Кононенко Д. К. Карне право як засіб охорони публічних інтересів
у Стародавньому Римі 121

Кравченко К. О. Судовий прецедент в Україні:
процесуально-правовий аспект 125

Кравченко С. Р. Армія як елемент публічного правопорядку 130

Кравченко К. О. Особливості проведення інвентаризації на підприємстві 133

Кушніренко В. С. Фіктивний шлюб в Україні: причини та правові наслідки 137

Лещенко Р. І. Проблема трудової міграції в Україні 141

S. Leshchenko. Demonopolization of the National economy of Ukraine 144

Лещенко С. Є. Розкриття економічної сутності поняття
«нефінансова звітність» 146

Лисенко Е. Ю. Характеристика відмінностей в обліку оренди
за національними та міжнародними стандартами 149

Лобас Ю. Ю. Примирні процедури з розв'язання індивідуальних
трудових спорів 152

Лук'янчикова О. В. Аналіз впливу фінансових інвестицій на економічний
розвиток країни 155

Малиновська А. Ю. Організація пенсійного забезпечення в Україні 159

Манукян М. Е. Проблеми автоматизації бухгалтерського обліку 162

Мацишин М. Ю. Державний захист трудових прав працівників 164

Мєщанін Д. В. Сучасні правові проблеми працевлаштування молоді в Україні 167

Миринська А. Є. Скасування трудових книжок: прогресивний крок або порушення прав працівників 170

Мірзоєва Л. С. Правове регулювання банкрутства 172

Мірошніченко А. О. Правове регулювання робочого часу 174

Мішура Н. А. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства в Україні 176

Мороз А. П. Трудові права жінок за законодавством України 179

Мотонаха А. Ю. Фізична особа як суб'єкт приватного римського права 182

Недосвітій А. С. Матеріальна відповідальність роботодавця у трудових правовідносинах 185

Нежид І. К. Вплив міждержавних інтеграційних процесів на модернізацію конституційно-правового регулювання права на працю в Україні 187

Немченко А. В. Боротьба з контрафактним товаром та захист інтелектуальної власності: правові аспекти 189

Нікітченко Є. А. Аналіз проблемних аспектів обліку податку на додану вартість 192

Ніколаєва К. В. Правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження 194

Олійник В. Ю. Поняття спадкового права у Стародавньому Римі 199

Олійник Ю. Л. Специфіка медіації в Україні та за кордоном 203

Орехова А. С. Проблеми обліку розрахунків із підзвітними особами та напрями їх розв'язання 206

A. Orekhova. Problems of evidence in the economic process 208

Ореховский О. В. Правовое регулирование международного франчайзинга 210

Осадча В. В. Трансакційні витрати оподаткування як складова міжнародної конкурентоспроможності країни 213

Осадчая В. В. Проблема конфликта интересов в акционерном обществе 216

Осінцева К. В. Гарантійні та компенсаційні виплати тим, хто поєднує роботу з навчанням 218

Павленко Е. А. Бюджетна система та проблеми організації бюджетного процесу в Україні 220

Павлюк Д. С. Правовое регулирование деятельности медиатора 224

Педан О. А. Интеллектуальная собственность в индустрии компьютерных видеоигр 226

Пішта А. О. Методи обліку виробничих витрат 229
Подольська К. В. Порівняльний аналіз антимонопольного руху в США та в Україні 232
Полікарпов Б. Р. Поняття кримінальної юстиції у Стародавньому Римі 235
Постольник А. О. Облік прибутку підприємства, його особливості та формування 238
Романескул Ю. О. Способи захисту трудових прав працівників 241
Романцов А. Г. Проблеми малого бізнесу в Україні та шляхи їх розв'язання 243
Руденко И. О. Структура римского права 245
Y. Savchenko. Problems and enhancements of economic legislation 249
Самойленко О. В. Деякі особливості ціноутворення у господарській діяльності 251
Сергієнко В. К. Правові основи захисту авторських прав на аудіофайли 253
Сергієнко А. О. Прямий та непрямий методи складання звіту про рух грошових коштів за міжнародними та національними стандартами обліку 255
Скачко А. О. Облік основних засобів: вітчизняний і закордонний досвід 259
Соломка Д. О. Принцип єдності та диференціації у правовому регулюванні праці 261
Степаненко М. Н. Проблема легализации клонирования человеческих существ в Украине и в мире 264
Стиценко Т. О. Шляхи вдосконалення організації обліку дебіторської заборгованості 267
Стрєльцова А. В. Економічна сутність та бухгалтерський облік гудвілу на сучасному етапі розвитку економічних відносин 271
Стрєльцова А. В. Правове забезпечення надання субсидій малозабезпеченим родинам в Україні 273
Стулиус К. М. Всеукраїнський референдум як форма народовладдя 277
Сухацька А. В. Речове та зобов'язальне право у Стародавньому Римі 280
Таран К. О. Правове регулювання використання земельних паїв 284
Тесленко В. В. Формування статутного капіталу, його облік та оцінка 287
Тищенко Я. І. Питання розмежування понять «земельна частка (пай)» та «земельна ділянка» 289
Третьякова К. І. Особливості обліку фінансового лізингу в Україні 292
Федорович П. Е. Новели Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» 295
Ханіна К. С. Приватизація житлових кімнат у гуртожитках 297
Харітонов О. К. Поняття договору у римському праві 301

Хлипенко І. В. Порівняльний аналіз проблем правового регулювання ліцензування господарської діяльності в Україні та за її межами 304

Ходикіна Л. С. Правове становище римських громадян 308

Цегельник К. А. Заборона примусової праці як конституційна засада трудового права 310

Цема Є. І. Захист прав споживачів фінансових послуг в Україні 313

Цимбал В. А. Вплив конкуренції на розвиток бізнесу 315

Черкашина В. Г. Проблеми та перспективи обліку оплати праці 318

Черкіс А. П. Захист інтелектуальної власності у мережі Internet 320

Чефранова К. Р. Шляхи вдосконалення бухгалтерського обліку оплати праці 322

Чорна К. О. Поняття та види джерел римського приватного права 325

Шуніна М. С. Застосування дитячої праці за сучасних економічних умов 327

Яковенко С. В. Правове регулювання припинення діяльності суб'єктів господарювання 329

ОСОБИСТІ ТА МАЙНОВІ ВІДНОСИНИ МІЖ ПОДРУЖЖЯМ

УДК 341.91 (075.8)

Ашихміна Т. В.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено питання становлення шлюбно-сімейних відносин, що виникають з факту шлюбу та приналежності до сім'ї, у Давньому Римі. Конкретизовано етапи історичного розвитку особистих і майнових відносин між подружжями: шлюби кум ману, сіне ману і конкубінат.*

Ключові слова: *шлюб, шлюбно-сімейні стосунки, укладання шлюбу, кум ману, сіне ману, конкубінат, кабала, майнові відносини, немайнові відносини, придане, особисті майнові та немайнові права подружжя.*

Аннотация. *Исследован вопрос становления брачно-семейных отношений, возникающих из факта брака и принадлежности к семье, в Древнем Риме. Конкретизированы этапы исторического развития личных и имущественных отношений между супругами: браки кум ману, сине ману и конкубинат.*

Ключевые слова: *брак, брачно-семейные отношения, заключение брака, кум ману, сине ману, конкубинат, кабала, имущественные отношения, неимущественные отношения, приданое, личные имущественные и неимущественные права супругов.*

Annotation. *The question of the formation of marriage and family relations arising from the fact of marriage and belonging to a family in Ancient Rome is investigated. The stages of the historical development of personal and property relations between spouses are specified: cummanum marriages, sineanum and concubine.*

Keywords: *marriage, marriage and family relations, cum manu, sine manu, concubine, bondage, property relations, non-property relations, dowry, personal property and non-property rights of spouses.*

У процесі дослідження цього питання з'ясовано, що при шлюбі cum manu mariti дружина надходила під владу чоловіка на однакових підставах з його дітьми; вона була filiae loco (у становищі дочки). Спочатку влада чоловіка була необмеженою, але в міру розвитку господарського життя та на його підставі загального культурного розвитку владу чоловіка було дещо обмежено, наприклад відпало право убити дружину, продати у кабалу та ін. Однак, принцип верховенства чоловіка та підпорядкування дружини впроваджувався послідовно протягом усього часу існування практики шлюбів cum manu.

Дослідженням сутності поняття сім'ї у Давньому Римі займалися Пушкін О. А., Новицький І. Б., Покровський І. А., Черніловський З. М. та ін.

Метою написання статті є вивчення процесу виникнення поняття браку, а також аналіз його видової класифікації у Давньому Римі, у зв'язку із тим, що більшість правових аспектів перейшли у сучасність.

При шлюбі sine manu дружина залишається під владою свого батька, тобто у складі колишньої родини, а якщо до шлюбу дружина була самостійною (persona sui iuris), вона зберігала самостійність і після шлюбу. Однак, верховенство чоловіка позначалося і при шлюбі sine manu. Дружина отримувала ім'я та станове становище чоловіка; місце проживання чоловіка було обов'язковим місцем проживання і для дружини. Чоловік міг за позовом витребувати дружину від будь-якої третьої особи, у якої вона перебувала. Подружжя було зобов'язане ставитися один до одного з повагою. Якщо один із подружжя мав підставу подати до іншого позов про зневажання, цей позов замінювався іншим. Порушення подружньої вірності давало ображеному дружиною підстави для розлучення, призводило до вирішення на його користь питання щодо повернення приданого. Наслідки порушення вірності були набагато важчими для дружини, ніж для чоловіка [3].

У своїй праці Пушкін О. А., зазначав, що при шлюбі cum manu все майно дружини надходило у повну власність чоловіка, зливаючись невіддільно з майном, що належали йому до шлюбу. Навіть за припинення шлюбу майно, принесене дружиною, не поверталося їй; вона отримувала лише певну частку як спадкування у разі смерті чоловіка [2].

При шлюбі sine manu майно подружжя залишалося роздільним. Навіть просте управління майном дружини належало чоловікові при шлюбі sine manu лише якщо дружина сама передасть йому майно з цією метою; у такому разі стосунки між подружжям визначалися на підставах договору доручення [2].

© Ашихміна Т. В., 2018

Придбання дружини під час шлюбу (sine manu) також надходять до її майна. Утім, якщо щодо будь-яких речей виникав спір між подружжям щодо питання про право власності, застосовувалася презумпція, що кожна річ належить чоловіку, поки дружина не доведе, що право власності на певну річ належить їй.

Посаг. Цим терміном позначаються речі або інші частини майна, що надаються чоловіку дружиною, її домовласником або третьою особою ad onera matrimonii ferenda для полегшення матеріальних труднощів сімейного життя [3].

У давньореспубліканський період, коли шлюби майже завжди були cum manu, спеціальної регламентації правового становища приданого не було. Якщо не існувало особливої угоди щодо цього, придане не виділялося з усього іншого майна, принесеного дружиною, і повністю надходило у власність чоловіка.

Коли увійшли до практики шлюби sine manu, для приданого як майна, що передавалося чоловікові, було встановлено особливий правовий режим. Приблизно за II ст. до н. е. стало входити у правило укладати при встановленні приданого усну угоду з чоловіком (так звану cautio rei uxoriae), за якою чоловік брав на себе зобов'язання повернути придане у разі припинення шлюбу унаслідок розлучення або смерті чоловіка. За відсутності такої угоди придане юридично залишалося у майні чоловіка назавжди, але через побутові погляди чоловік вважав себе зобов'язаним залишати його за заповітом на користь дружини. На випадок, якщо шлюб припиниться розлученням, претор став давати дружині позов про часткове повернення приданого як штрафу за необґрунтоване розлучення [3].

У класичний період (перші три століття н. е.) придане отримує спеціальну регламентацію. Протягом шлюбу чоловік є власником приданого, принципово має право розпорядження цим майном. Однак, для захисту інтересів дружини законом Августина було впроваджено заборону чоловікові відчужувати принесені у придане земельні ділянки, якщо немає прямо вираженої згоди на те дружини.

У разі припинення шлюбу придане підлягає поверненню. Якщо при встановленні шлюбу було укладено з цього приводу спеціальну угоду, на її підставі давався позов про повернення приданого: звичайно, це був actio ex stipulatu (позов з угоди про повернення приданого), що переходив і на спадкоємців дружини; це був позов суворого права: чоловік повертає придане безумовно і в повному розмірі. Якщо спеціальної угоди укладено не було, претор давав дружині позов, так звану actio rei uxoriae. Це був позов bonae fidei; він давався дружині, але не спадкоємцям (якщо шлюб припинявся зі смертю дружини, придане залишалося за чоловіком). Повертаючи придане, чоловік мав право залишити певну його частку на утримання дітей, які залишалися при ньому, на покриття майнових витрат, у вигляді штрафу, якщо розлучення наставало з провини дружини [4].

При Юстиніані правила про повернення приданого були спрощені шляхом об'єднання двох згаданих позовів. Незалежно від того, чи було укладено угоду про повернення приданого чи ні, дружина та її спадкоємці отримують тепер actio ex stipulatu, за яким придане повертається повністю, але за вирахуванням суми необхідних витрат, понесених чоловіком.

У імператорський період склався звичай, за яким чоловік, отримуючи придане, зі свого боку робив відповідний внесок у сімейне майно у формі дарування на користь дружини. Спочатку це дарування відбувалося до шлюбу (оскільки дарування у подружжі було заборонено) і мало назву дошлюбного дарування (donatio ante nuptias). Юстиніан дозволив здійснювати це дарування і під час шлюбу, через що його стали називати donatio propter nuptias (дарування за шлюбом). За розміром це майно відповідало посагу. Під час шлюбу воно залишалося у власності та управлінні чоловіка. За розірвання шлюбу з провини чоловіка воно переходило до дружини. В угоді звичайно передбачалося право дружини вимагати видачі цього майна також у разі смерті чоловіка.

Суттєво змінилися в шлюбі sine manu і майнові відносини подружжя. Спільні витрати у сімейному житті, утримання дітей та ін. покладалися на чоловіка. Однак, від появи шлюбу sine manu узвичаєно було надавати чоловіку особливе придане – dos задля полегшення тягаря сімейних витрат – ad matrimonii onera sublebanda. Dos встановлювалося або paterfamiüas дружини (dos profecticia), або самою дружиною, якщо вона до шлюбу була persona sui iuris, або третьою особою (dos adventicia). Будь-що dos завжди повинне бути встановлене особливим актом: dos aut datur aut dicitur aut promittitur, і встановлене так чи інакше ставало власністю чоловіка [5].

Коли наприкінці республіки підгрунтя сімейного життя істотно похитнулося, виникла ніби законна можливість спекуляції з dos: одружившись лише для отримання dos, чоловік міг потім, скориставшись необмеженою свободою розлучення, розірвати шлюб, зберігши dos за собою. Для усунення такого положення дружина та особи, які встановлювали dos, почали вимагати від чоловіка зобов'язання забезпечити повернення dos дружині, або встановителю dos, якщо шлюб буде припинено через розлучення або смерть чоловіка. Забезпечення це мало назву cautio rei uxoriae. У разі неповернення dos дружина або установник dos могли подати позов. Іноді вчиняли інакше: dos при встановленні оцінювалося у певній сумі грошей і розглядалося як продана чоловікові за цю суму (dos venditionis causa aestimata), яку чоловік і зобов'язаний був у відповідних випадках повернути.

Коли звичай таких cautiones зміцнив, претор вважав справедливим давати жінці позов про повернення їй приданого навіть якщо cautio не була встановлена, якщо чоловік давав розлучення дружині без будь-яких з його

боку приводів. У процесі розробки умов надання та сутності цього позову юристи і створили те, що згодом стали називати римським легальним правом, окремі положення якого досі визначають правову частку приданого у деяких країнах (Франція, Бельгія, Італія та ін.) [5; 6].

Основні риси правового становища dos зводилися до наступного. У разі припинення шлюбу зі смертю дружини dos залишалося у чоловіка або поверталося до батька дружини, якщо він ще був живий, якщо dos було встановлено. Якщо шлюб припинявся смертю зі чоловіка, dos поверталося дружині або їй разом з її батьком. Dos поверталося дружині і якщо шлюб припинявся розлученням з ініціативи чоловіка або через його провину. Навпаки, dos залишалося у чоловіка, якщо дружина брала на себе ініціативу щодо розлучення або розлучення відбувалося з її провини. У праві Юстиніана це єдиний випадок, коли dos залишалося у чоловіка [6].

Отже, dos було знаряддям боротьби зі зловживаннями свободою розлучення та неналежним ставленням до подружніх обов'язків.

Однак, ця роль dos значно послаблювалася через те, що чоловік під час існування шлюбу продовжував вважатися власником dos, отже, міг законно відчужити. Зрозуміло, що зобов'язальна вимога дружини про видачу їй грошового еквівалента відчуженого dos залишалася безрезультатною за неспроможності чоловіка. Тому для захисту інтересів дружини lex Iulia de adulteriis в особливому розділі de fundo dotali заборонила відчуження без згоди дружини нерухомостей.

Практика стала підводити під поняття відчуження будь-яку угоду, яка могла призвести до відчуження, наприклад, заставу, а в праві Юстиніана дотальні нерухомості стали невідчужуваними навіть і за згодою дружини [6].

Вимога дружини про повернення їй приданого задовольнялася вже у класичному праві переважно перед вимогами інших особистих кредиторів чоловіка. Ця перевага перетворилася в праві Юстиніана на законну іпотеку дружини на все майно чоловіка. Хоча чоловіка ще і в праві Юстиніана визначено власником приданого, однак, праві були римські юристи, коли говорили: «quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris tarnen est»: хоча придане є майном чоловіка, однак, воно належить дружині. Чоловік лише користувався dos під час шлюбу і залишав у себе як штраф за неналежне ставлення дружини до шлюбних обов'язків [6].

Існувало й інше майно, що виконувало таку саму штрафну функцію, але вже в інтересах дружини. Це була donatio ante nuptias, дошлюбне дарування, яке в праві Юстиніана стало законним і у шлюбі – donatio propter nuptias, що являло собою не що інше, як суму, що приблизно дорівнює сумі dos, яку чоловік зобов'язувався виплатити дружині у разі розлучення з його ініціативи чи провини.

Таким чином, у цих випадках дружина отримувала як таке, що підлягає законному поверненню, dos, також і donatio pripter nuptias. У цьому полягала своєрідність останньої, яка насправді зовсім не була даруванням: вона не позбавляла чоловіка власності на відповідне майно протягом шлюбу і не позбавляла його права власності загалом, якщо шлюб припинявся розлученням з ініціативи чи провини дружини.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Особисті та майнові відносини між подружжям. URL: https://stud.com.ua/35612/pravo/osobisti_maynovi_vidnosini_podruzhzhyam. **2.** Пушкін О. А., Самойленко В. М. Суб'єкти римського цивільного права : навч. посіб. Харків : ХІВС, 1995. 65 с. **3.** Особиста відповідальність подружжя за особистими зобов'язаннями. URL: https://studme.com.ua/106112078238/pravo/pravovoy_rezhim_lichnogo_imuschestva_supruga. **4.** Краснокутский В. А., Новицкий И. Б., Перетерский И. С. Римское частное право : учебник / под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. М. : Юристъ, 2004. 314 с. **5.** Покровский И. А. История римского права. Мн. : Харвест, 2002. 528 с. **6.** Черниловский З. М. Римское частное право : учебник для студентов, аспирантов и преподователей юридических вузов. М. : Юристъ, 1997. 224 с.

ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

УДК 347

Басова К. О.

Студент 4 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено основні проблеми, що є пов'язаними з порушенням прав інтелектуальної власності в Україні. Проведено аналіз факторів впливу на поточний стан правового регулювання та фактичної охорони прав інтелектуальної власності. Запропоновано напрями розв'язання наявних проблем з урахуванням правової ситуації в Україні.*

Ключові слова: *законодавство, правове регулювання, цивільне право, авторське право, інтелектуальна власність, охорона прав інтелектуальної власності, порушення авторських прав.*

Аннотация. *Исследованы основные проблемы, связанные с нарушением прав интеллектуальной собственности в Украине. Проведен анализ факторов влияния на текущее состояние правового регулирования и фактической охраны прав интеллектуальной собственности. Предложены направления решения имеющихся проблем с учетом правовой ситуации в Украине.*

Ключевые слова: *законодательство, правовое регулирование, гражданское право, авторское право, интеллектуальная собственность, охрана прав интеллектуальной собственности, нарушение авторских прав.*

Annotation. *The main problems associated with the violation of intellectual property rights in Ukraine are investigated. The analysis of factors influencing the current state of legal regulation and actual protection of intellectual property rights is carried out. Proposed directions for solving existing problems, taking into account the legal situation in Ukraine.*

Keywords: *legislation, legal regulation, civil law, copyright, intellectual property, protection of intellectual property rights, copyright infringement.*

Інтелектуальна власність, як і будь-який інший вид власності, часто є об'єктом протиправних дій з боку третіх осіб, отже, потребує правового захисту. Це питання є актуальним, адже захист прав інтелектуальної власності в Україні на сьогодні перебуває на низькому рівні, тому доцільно було б дискутувати щодо цієї проблем якомога частіше.

Захист прав інтелектуальної власності є однією з основ сучасного соціуму через його гуманістичну спрямованість на захист усіх прав людини, а також економічну доцільність, оскільки в сучасному суспільстві домінують товари та послуги, створені високими технологіями. Однак, Україна демонструє низький рівень розвитку високотехнологічних виробництв, що експерти напряму пов'язують із низьким захистом інтелектуальної власності, націленістю на легальне або нелегальне запозичення імпортних об'єктів відповідних прав.

Коноваленко В., консультант з авторського права та підприємець, провів дослідження щодо порушення авторського права та відповідних санкцій, результати якого подано у цій статті. Хандер Е., Президент Американської торговельної палати в Україні, у своїй публікації проаналізував стан в Україні щодо порушення прав інтелектуальної власності. Калениченко П. дослідив шляхи ефективного розв'язання цієї проблеми.

Метою написання статті є аналіз найважливіших питань щодо захисту інтелектуальної власності, а також розробка напрямів їх ефективного розв'язання.

Сучасна економічна ситуація в Україні сприяє зростанню попиту на товари за заниженими цінами. За оцінками експертів, нині найінтенсивніше реалізуються контрафактні носії інформації, одяг, побутова техніка, аксесуари, фармацевтичні препарати, харчові продукти, алкогольні напої та навіть такі специфічні товари, як пестициди. Найпоширенішим засобом незаконного використання об'єктів права інтелектуальної власності є використання їх без дозволу особи, яка має виключні права власності на ці об'єкти.

Аналіз матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що в Україні винесено лише 5 вироків за ст. 177 Кримінального кодексу України (порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію) і 242 вироку по ст. 176 (пору-

© Басова К. О., 2018

шення авторського права і суміжних прав), причому пік останніх припав на 2012 р. Це свідчить про те, що в Україні ставлення до захисту інтелектуальної власності є неналежним [1].

На підставі аналізу найгостріших проблем захисту прав інтелектуальної власності можемо розподілити їх на теоретичні та практичні. З практичного погляду труднощі у правоохоронців викликає документування злочинів, скоєних із нефізичними носіями, наприклад, факти інтернет-піратства. Це відбувається через спірну передбачену Кримінальним кодексом необхідність конфіскації всієї контрафактної продукції, у тому числі реалізованої сумлінним покупцям, які не знали про порушення прав інтелектуальної власності.

Деякі злочини проти інтелектуальної належать до справ приватного обвинувачення, тому правоохоронці самостійно виявлені факти не реєструють і не проводять розслідування, не отримавши заяву від потерпілих. Представники потерпілої сторони часто скаржаться на затягування надання їм офіційного статусу [3].

Якщо розглядати питання з теоретичного погляду, кваліфікацію конкретних посягань на інтелектуальну власність ускладнює проблема об'єктів: відмінність у термінології Кримінального кодексу і Цивільного кодексу України: «знак для товарів і послуг», «торгова марка», «фірмове / комерційне найменування», «топографія / компонування інтегральної мікросхеми» відповідно.

Можна виділити і проблему об'єктивної сторони злочинів. Деякі експерти пропонують змінити кваліфікацію кримінально-каральних порушень інтелектуальної власності за зразком інших країн: орієнтуватися не лише на ознаку значної шкоди, яку на практиці ще потрібно довести, а й на ознаку повторності. У такому випадку будь-яке повторне порушення прав інтелектуальної власності спричинить не адміністративну, а кримінальну відповідальність [1].

Недосконалість законодавства про захист прав інтелектуальної власності в Україні призводить до широкого розповсюдження інтернет-піратства. Правильне антипіратське законодавство, що відповідатиме міжнародним зобов'язанням України, а також своєчасне виявлення та нейтралізація порушень прав інтелектуальної власності допоможуть ефективно розв'язати цю проблему.

Реалізація Стратегії кібербезпеки України має передбачати прозоре придбання програмного забезпечення: лише за застосування юридичного програмного забезпечення реально уникнути ризиків безпеки, які можуть призвести до витоку даних і фінансових втрат [4].

Загальні проблеми охоплюють і відсутність всеосяжної національної стратегії, що визначає необхідні правові та політичні реформи, обов'язки щодо здійснення та забезпечення дотримання у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Існують також побоювання щодо відсутності поваги до верховенства права та прав власності в країні. Ці комбінації створюють нагальну необхідність об'єднання сил і створення коаліцій між відповідними урядовими установами та представниками бізнесу.

З початком роботи Вищого суду інтелектуальної власності будуть розглянуті всі випадки захисту інтелектуальної власності в першій та апеляційній інстанціях. Це є очевидною можливістю підвищити рівень судового розгляду внаслідок вузької спеціалізації суддів, створення окремої категорії суддів, які займаються виключно справами, пов'язаними із захистом прав інтелектуальної власності.

У Києві розглядатимуться всі справи про захист прав інтелектуальної власності. Попри значні переваги спеціалізованого суду, така територіальна юрисдикція сприятиме здорожчанню будь-якого захисту прав інтелектуальної власності на претензії правоохоронців із регіонів. Позивач зможе залучити до суду витрати, які компенсуються відповідачем (зокрема, витрати, пов'язані з подорожжю позивача, що проживають у регіоні представника капіталу, якщо представник не є стороннім адвокатом). Тому ціна справедливості для захисту прав інтелектуальної власності для партій із регіонів зросте [3].

Згідно з Цивільним кодексом України (п. 2 ст.432) можливими способами захисту права інтелектуальної власності судом є:

– застосування негайних заходів для запобігання порушенню прав інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;

– тимчасове зупинення пропуску через митний кордон України товарів, увезення або вивіз яких здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності;

– вилучення з цивільного обігу матеріалів та інструментів, використовуваних переважно для виготовлення товарів у порушення прав інтелектуальної власності;

– використання єдиного грошового штрафу замість збитків за незаконне використання об'єкта прав інтелектуальної власності; сума покарання визначається згідно з законом з огляду на провину особи;

– публікація в засобах масової інформації відомостей про порушення прав інтелектуальної власності та зміст рішення суду щодо такого порушення [4; 5].

За деякими об'єктами права інтелектуальної власності закон установлює розмір єдиного грошового штрафу за їх незаконне використання, а для інших – ні.

Якщо розглядати випадки порушень, для яких установлено певну суму одноразового грошового штрафу, з'ясовується, що розмір штрафу варіюється в залежності від серйозності порушення. Проектом Закону № 5699 від 23 січня 2017 р. упроваджено одноразовий грошовий штраф у вигляді компенсації в розмірі від 10 до 50 000 мінімальних заробітних плат для творів, виступів, відеограм, фонограм, програм телерадіоорганізацій, сортів рослин і порід тварин, за незаконне використання товарних знаків та промислових зразків [5].

Таким чином, попри збільшення санкцій за порушення інтелектуальної власності у глобальному масштабі спостерігається протилежна тенденція: мінімізація кримінальної відповідальності за порушення цивільних прав, які передбачають права інтелектуальної власності. За умов широкомасштабного нехтування інтелектуальною власністю в Україні особливо важливо, щоб кримінально-правовий захист відповідних прав став ефективнішим задля поступового зменшення кількості випадків порушення прав інтелектуальної власності в Україні.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Єрофєєнко Л. В.

Література: 1. Асадчев Ю. Проблемы защиты прав интеллектуальной собственности в Украине. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/89214-syshhnost-i-problemi-ygolovno-pravovoj-zashhiti-prav-intellektyalnoj-sobstvennosti-v-ykraine. **2.** Hunder A. Protecting intellectual property rights in Ukraine – the next steps. URL: http://bunews.com.ua/opinion/item/protecting-intellectual-property-rights-in-ukraine-what-needs-to-be-done. **3.** Калениченко П. Защита прав интеллектуальной собственности по-новому. URL: https://www.liga.net/all/opinion/zashchita-prav-intellektualnoy-sobstvennosti-po-novomu. **4.** Защита прав на объекты интеллектуальной собственности. URL: https://www.msp-patent.com.ua. **5.** Коноваленко В. Сколько стоит нарушить права интеллектуальной собственности? // Украинская правда. URL: https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2018/04/10/7177207.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

УДК 347.777

Безсмертна К. Р.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто правові аспекти регулювання реклами в мережі Інтернет на території України. Проаналізовано особливості інтернет-реклами як вагомого сегмента діяльності з перспективами зростання для рекламодавців і виробників реклами. Досліджено сучасний стан нормативно-правової бази щодо виробництва та розповсюдження реклами на території України. Запропоновано запровадження уточнюючих вимог щодо рекламної діяльності в Інтернеті.*

Ключові слова: *Інтернет, реклама, рекламна діяльність, рекламодавці, виробники реклами, інтернет-реклама, електронна реклама, регулювання рекламної діяльності, законодавство, нормативно-правова база.*

Аннотация. *Рассмотрены правовые аспекты регулирования рекламы в сети Интернет на территории Украины. Проанализированы особенности интернет-рекламы как весомого сегмента деятельности с перспективами роста для рекламодателей и производителей рекламы. Исследовано современное состояние нормативно-правовой базы касательно производства и распространения рекламы на территории Украины. Предложено введение уточняющих требований в части рекламной деятельности в Интернете.*

Ключевые слова: *Интернет, реклама, рекламная деятельность, рекламодатели, производители рекламы, интернет-реклама, электронная реклама, регулирование рекламной деятельности, законодательство, нормативно-правовая база.*

© Безсмертна К. Р., 2018

Annotation. *Considered the legal aspects of the regulation of advertising on the Internet in Ukraine. The features of online advertising are analyzed as a significant segment of activity with growth prospects for advertisers and advertising producers. The current state of the regulatory framework regarding the production and distribution of advertising in Ukraine is investigated. The proposed introduction of clarifying requirements in terms of promotional activities on the Internet.*

Keywords: *Internet, advertising, advertising activity, advertising producers, Internet advertising, electronic advertising, regulation of advertising activity, legislation, regulatory framework.*

За останні роки інтернет-технології набули стрімкого розвитку, оскільки завдяки їм усуваються бар'єри до створення та поширення матеріалів, виникає загальний відкритий доступ до великої кількості джерел цифрової інформації. Нині за допомогою Всесвітньої мережі стало можливим надавати та передавати великі обсяги інформації, підтримувати зв'язок з людьми з інших країн світу, створювати власні сайти для розміщення інформації.

Сучасна рекламна діяльність в мережі Інтернет є одним із найпоширеніших способів розповсюдження інформації про товари та послуги. У зв'язку із цим виникає проблема її належного правового регулювання, яке б забезпечило захист від шкідливого впливу, шахрайства й інших пов'язаних із рекламою небезпек, а також встановило б обмеження на шкідливу протиправну рекламу для споживача та притягнуло до максимальної відповідальності всіх учасників, залучених до виробництва та розповсюдження такої реклами [2].

Дослідженням сутності рекламної діяльності займалися і займаються Воєводін Б., Мамчур Л., Кузнєцова З., Микитенко Л., Тацишин І. та ін. Однак, теоретичні напрацювання потребують систематизації та перегляду для визначення особливостей рекламної діяльності в мережі Інтернет на території України.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про рекламу» реклама є інформацією про особу чи товар, розповсюдженою у будь-якій формі та у будь-який спосіб, призначеною сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес до таких особи чи товару [3].

Минбалєєв А. у своїй роботі визначає, що:

– реклама є ідеальним об'єктом буття, благом нематеріальним, що не зводиться до тих фізичних об'єктів, які є її носіями;

– реклама є благом неспоживним, яке підлягає лише моральному, але не фізичному старінню;

– невичерпність рекламної інформації полягає у можливості використання її необмежену кількість разів водночас і з необмеженою кількістю суб'єктів із різних місць;

– рекламна інформація є фізично невіддільною від її власника й залишається в нього після передачі її іншому суб'єкту [4].

Для повного розуміння сутності поняття інтернет-реклами необхідно визначити її особливі ознаки, серед яких:

– специфічне місце її розміщення – мережа Інтернет;

– інтерактивність, тобто така реклама може містити у собі гіперпосилання на веб-сайт рекламодавця, завдяки чому зростає кількість його відвідувачів.

З огляду на особливості інтернет-реклами, необхідно визначитися, чи розповсюджується на неї дія Закону України «Про рекламу». Згідно зі ст. 2 цей Закон регулює відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням та споживанням реклами на території України [3]. Тому інтернет-реклама, безсумнівно, підпадає під дію цього Закону, оскільки її споживачі перебувають на території України.

Згідно з Законом України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. Інтернет є всесвітньою інформаційною системою загального доступу, що є логічно пов'язаною глобальним адресним простором і базується на інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами. Кожен сайт у всесвітній мережі має власний домен – елемент ієрархічного адресного простору Інтернету, що має свою унікальну назву, а також обслуговується групою серверів доменних імен і централізовано адмініструється. Для обслуговування адресного простору українського сегмента мережі Інтернет використовується домен .ua [5].

Отже, реклама в Інтернеті підпадає під дію цього Закону, якщо рекламодавець використовує український сегмент мережі Інтернет (домени .ua) і якщо споживач реклами перебуває на території України. Тобто якщо інтернет-реклама створюється, розповсюджується та споживається на території України, на неї поширюється дія Закону України «Про рекламу» [3].

У ст. 8; 9 Закону України «Про рекламу» закріплено загальні вимоги до форми та змісту реклами, які поширюються також на інтернет-рекламу. При визначенні вимог до змісту інформації мають ураховуватися положення ст. 10 («Недобросовісна реклама»), ст. 11 («Порівняльна реклама»), ст. 12 («Соціальна реклама») [3].

Окрім законодавства України, вимоги до рекламної діяльності в Інтернеті містяться у міжнародних документах, до яких належать Міжнародний кодекс рекламної практики, прийнятий Міжнародною торговельною палатою, та Консолідований кодекс Міжнародної торговельної палати з практики реклами та маркетингових комунікацій [6; 7].

Ці документи не мають загальнообов'язкового характеру і не потребують ратифікації Верховною Радою України для можливості їх застосування на території України.

Як випливає зі змісту самих кодексів, вони є засобом саморегулювання. Однак, у Міжнародному кодексі рекламної практики зазначено, що він також є призначеним для використання судами як довідковий матеріал у межах відповідного законодавства.

Міжнародний кодекс рекламної практики містить загальні засади, на яких має будуватися рекламна діяльність. У розділі «Інтерпретація» зазначено, що Кодекс розповсюджується на весь зміст реклами, що охоплює всі слова, числа, зображення, музику та звукові ефекти. Отже, інтернет-реклама підпадає під дію цього Кодексу і на неї розповсюджуються всі вимоги до змісту реклами, зазначені у ньому [6].

Консолідований кодекс Міжнародної торговельної палати з практики реклами та маркетингових комунікацій, окрім загальних вимог до реклами, у розділі D містить спеціальні вимоги до реклами та маркетингової комунікації з використанням електронних засобів масової інформації та телефону [7]. При цьому під електронними засобами масової інформації розуміють будь-які засоби масової інформації, що забезпечують електронні, інтерактивні комунікації, такі як Інтернет, онлайн-послуги та/або електронні та комунікаційні мережі, у тому числі телефон [7]. Отже, положення розділу D Консолідованого кодексу Міжнародної торговельної палати із практики реклами та маркетингових комунікацій поширюються і на інтернет-рекламу.

Статті розділу D містять вимоги і до змісту (ідентифікації комерційної мети електронної комунікації, дотримання поваги суспільних груп, ясності пропозиції та умов, урахування потенційної чутливості світової аудиторії), і до форми електронної реклами (обмеження незапитаних посилань, очевидність механізму відмови від отримання пропозицій, заборона обмеження можливості споживачів відкрити інші рекламні послання) [7].

Отже, на законодавчому рівні відсутня необхідність формулювати додаткові окремі вимоги до змісту інформації, що розповсюджується в мережі Інтернет.

Урегулюванню підлягає питання щодо обмеження рекламування через мережу Інтернет таких видів товарів і послуг, як алкогольні напої, тютюнові вироби, лікарські засоби, вилучені чи обмежені в цивільному обігу товари, послуги з працевлаштування. Наприклад, у ст. 22 Закону України «Про рекламу» міститься заборона рекламування алкогольних напоїв та тютюнових виробів через мережу Інтернет, окрім веб-сайтів, обов'язковою умовою доступу до яких є попередня ідентифікація віку користувачів. Сьогодні існує потреба у закріпленні на законодавчому рівні спеціальних вимог до форми інтернет-реклами, серед яких:

– визначення порядку використання об'єктів інтелектуальної власності (наприклад заборона використовувати торговельну марку для введення в оману споживачів щодо виробника продукції);

– заборона недобросовісної реклами, спаму, а також визначення механізму протидії недобросовісній рекламній діяльності;

– визначення обсягів подання споживачеві реклами у засобах зв'язку (наприклад, займаної площі на сторінці веб-сайту або на екрані телефону).

Таким чином, через значний вплив всесвітньої мережі Інтернет на соціальне, економічне та політичне життя громадян України виникає необхідність його чіткого регулювання, законодавчого закріплення інтернет-реклами як виду реклами. До того ж необхідним є встановлення чіткого переліку вимог та обмежень до такого виду реклами, що враховуватиме її особливості, а також захищатиме суспільство від шахрайства з боку суб'єктів рекламування.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Ваганова І. М.

Література: 1. Литовченко І. А., Пилипчук В. П. Інтернет-маркетинг : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2008. 184 с. **2.** Радкевич О. П. Особливості правового регулювання у мережі Інтернет. *Право та управління.* 2012. № 1. С. 436–443. **3.** Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80. **4.** Минбалеев А. В. Теоретические основания правового регулирования массовых коммуникаций в условиях развития информационного общества : монография. Челябинск : Цицеро, 2012. 228 с. **5.** Про телекомунікації : Закон України від 18.11.2003 №1280-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15/ed20031118. **6.** Міжнародний кодекс рекламної практики : Міжнародний документ від 02.12.1986 // Правова бібіліотека України. URL: http://ukraine.uapravo.net/data/base64/ukr64122.htm. **7.** Консолідований кодекс Міжнародної торговельної палати із практики реклами та маркетингових комунікацій // Спілка

рекламістів України. URL: http://reklamspilka.in.ua/ukr/250. **8.** Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15/ed20040629.

FUNCTIONS AND CLASSIFICATION OF BUSINESS AGREEMENTS IN UKRAINE

UDC 346.34

D. Bobrus

The 3rd year student
of the Faculty of Management and Marketing of KNEU S. Kuznets

Annotation. *The provisions of the current legislation regarding the definition of the essence of economic contracts are investigated. Concretized the main types of business contracts and their functions in the legal sphere of activity.*

Keywords: *legislation, legal regulation, contracts, economic contracts, commercial law, civil law, Commercial Code, Civil Code.*

Анотація. *Досліджено положення чинного законодавства щодо визначення сутності господарських договорів. Конкретизовано основні види господарських договорів та їх функції у правовій сфері діяльності.*

Ключові слова: *законодавство, правове регулювання, договори, господарські договори, господарське право, цивільне право, Господарський кодекс, Цивільний кодекс.*

Аннотация. *Исследованы положения действующего законодательства относительно определения сущности хозяйственных договоров. Конкретизированы основные виды хозяйственных договоров и их функции в правовой сфере деятельности.*

Ключевые слова: *законодательство, правовое регулирование, договоры, хозяйственные договоры, хозяйственное право, гражданское право, Хозяйственный кодекс, Гражданский кодекс.*

A business contract in a market economy is the main technique of organizing relations between the business entities and an important instrument of the legal organization of the economic life of society as a developed and holistic organism. Nowadays, business contract remains one of the grounds of relations appearance between business entities. This term is widely used in Economic Law and practice that is why the existing topic is an actual one. The legislation does not give the proper definition of a business contract. In comparison, it presents the definition of economic obligations, arising between subjects and thus creating business contractual obligations [1].

Such absence in the legislation of Ukraine pushes many scientists on studying the peculiarities of business contracts and revealing future methods of solution or improvement of it. Authors of articles and scientific works include Leontyeva L., Aparov A., Onishchenko O., Ivanyuk N., Telichko O. and others. The last two accentuated their work purely on issues in Ukrainian legislation on business contracts, which remains current aspect of Economic and Civil Law [2].

The purpose of writing an article is to analyze the current legislation on business contracts and with the help of it define main features, functions and defects in their regulation and implementation.

According to Civil Code (Art. 626) a contract shall be an arrangement between two or more parties targeted at the establishment, change, or termination of civil rights and responsibilities [3]. The definition may also be formulated from the Economic Code, in which this topic is determined in Chapter 20. Business contract is aimed at providing economic activities (economic needs), based on the optimal consideration of the interests of the parties and general economic interests, in the conclusion which there are certain rights and obligations of the parties.

In addition, according to Art. 174 of Economic Code the emergence of economic obligations is a business contract and other agreements provided by law. It is obligatory to understand that business contracts are called concluded or performed if the parties reach an agreement in accordance with the procedure and the forms envisaged by law with regard to

© D. Bobrus, 2018

all the material terms of the contract. In this case, by material terms it is determined on which, upon the request of one of the parties, consent (contract) must be obtained [4].

There are main functions of business contracts, such regulatory, control, coordination and security. By regulatory it is predetermined that an economic contract regulates the relations between the parties on the basis of the law, taking into account the specifics of a particular economic connection, complements it by establishing a specific amount of sanctions for violation of the terms of the contract, if such sanctions are not provided for by Economic law. Control function is basically understudied as a form of effective control over business entities, their activity, products/services and every piece of information, which is written in the contract. Coordination function assumes that the parties make the terms of the contract by agreeing, co-operating at the stage of concluding the contract between the parties to the contractual relations, since the interests of the parties to the commercial communication. Security or safety aspect is considered as the possibility of using the mechanism of protection of rights and obligations, using operational measures of influence (sanctions) by the other party for non-fulfillment (improper fulfillment) of obligations. These basic functions are legal proofs of business contracts importance and weight [5].

It is needed to analyze the classification of business contracts. According to Civil Code there are unilateral and bilateral. The first type is defined in Art. 118 of Civil Code as one party assumes the obligation to the other party to commit certain actions or to refrain from them, and the other party is vested with the claim right only without arising of a counter obligation in respect to the first party. On contrast, bilateral contracts take place if both parties to the contract are vested with rights and responsibilities [3].

According to market segments (spheres), which mediate business contracts, the latter are divided into contracts in the:

– field of creation and use of an innovative product;

– financial services market;

– field of investment activity.

– pharmaceutical market;

– food markets;

– field of trade in non-food products (equipment for the agro-industrial complex, aviation engineering, engineering equipment);

– field of information services market [3].

While Economic Code is aimed at procedures of entry, termination and modification specifics, Civil Code gives more classification of business contracts.

According to Art. 633 (p.1) of Civil Code public contract shall be a contract, where one party – an entrepreneur has undertaken an obligation to sell commodities, fulfill jobs or provide services to anybody addressed it (retail sales, municipal transportation, communication services, medical, hotel, bank services etc.). The rules of such business contract are described in this Article, such as no refuse right of agreement of entrepreneur's side and no preference right [3].

Most importantly, business contracts are classified into general and interlocutory. The first type is conducted over whole period of a contract, determines the important conditions of cooperation of the parties throughout the entire period of the relevant activities.

The second one, interlocutory contracts are determined as contracts, in which the parties are obliged to conclude a contract during a certain period (a certain term) in the future (a principal contract) upon the provisions established by the interlocutory (previous) contract. This type of contract defines the conditions on which the parties are obliged to conclude a business contract within a specified period. Such contract is necessary with respect to those economic relations in which a number of actions must be taken to conclude a basic contract, without which it cannot be concluded (a contract for the capital construction of a complex object) [5].

With all the given specifics and defects of a current legislation on business contracts, many specialists agree, that the system is not fully organized. The Economic Code does not stipulate the conditions to be met so that the contract is considered concluded in written form (Economic Code, Art. 188) [4]. In addition, insufficient specification of the norms of the Economic Code itself regarding the business contracts and the fact that current legal regulation lags far behind from the needs of economic demand and needs more concretization [4].

In conclusion, as it can be seen from the details analyzed above, business contracts are complex grounds and confirmation of legal economic relations between subjects – business entities. There is plenty various classification of business contracts and their implementation is individual for each case of entrepreneurial activity or any other kind of economic activity.

The wide application and possibilities of the contracts are due to the fact that, as a legal form, it corresponds to the nature of the property relations of the market regulated by Civil and Economic law. An analysis of the provisions

of the Economic and Civil Codes may lead to the conclusion that there is no general approach to the definition of a business contract. Even with their own defects and issues, the business contracts are universal, as they are used in various branches of law and legislation of Ukraine.

Supervisor – Candidate of Sciences (Law), Associate Professor Ostapenko A. G.

Literature: 1. Леонтьєва Л. В. Поняття та види господарських договорів за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 4. С. 117–121. **2.** Теличко О. А., Іванюк Н. В. Проблеми укладання господарських договорів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 6. С. 26–29. **3.** Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15. **4.** Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15. **5.** Щербина В. С. Господарське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ФОТОГРАФІЧНІ ТВОРИ

УДК 347

Богданова М. В.

Студент 4 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто основні підходи до розуміння сутності фотографічного твору. Досліджено правові норми щодо регулювання суспільних відносин під час створення та подальшого використання фотографій. Запропоновано шляхи регулювання правовідносин щодо охорони авторського права на фотографічні твори з урахуванням законодавства країн Європейського Союзу.*

Ключові слова: *законодавство, правове регулювання, цивільне право, авторське право, інтелектуальна власність, охорона прав інтелектуальної власності, фотографія, фотографічні твори.*

Аннотация. *Рассмотрены основные подходы к пониманию сущности фотографического произведения. Исследованы правовые нормы касательно регулирования общественных отношений в процессе создания и дальнейшего использования фотографий. Предложены пути регулирования правоотношений в отношении охраны авторского права на фотографические произведения с учетом законодательства стран Европейского Союза.*

Ключевые слова: *законодательство, правовое регулирование, гражданское право, авторское право, интеллектуальная собственность, охрана прав интеллектуальной собственности, фотография, фотографические произведения.*

Annotation. *The main approaches to understanding the essence of the photographic work are considered. The legal norms regarding the regulation of public relations in the process of creating and further using photos are investigated. The ways of regulation of legal relations in relation to photographic works are proposed taking into account the legislation of the European Union countries.*

Keywords: *legislation, legal regulation, civil law, copyright, intellectual property, protection of intellectual property rights, photography, photographic works.*

© Богданова М. В., 2018

За сучасних умов із розвитком Інтернету, цифрових фотографій і програм для зберігання фотографій про авторські права на фотографічні твори все частіше забувають. Від копіювання текстів користувачів мережі Інтернет стримує лише такий важливий для просування сторінок параметр, як унікальність. Від копіювання цифрової фотографії, оригінал якої від копії відрізнити дуже важко, не рятує навіть це.

Проблематикою захисту об'єктів авторського права, у тому числі фотографічних творів, займалися і займаються чимало науковців, серед них Дроб'язко В. С., Святоцький О. Д. та ін. Однак, дослідження проводилися комплексно, тож щодо саме фотографічних творів залишається чимало питань.

Метою написання статті є дослідження законодавства, аналіз досвіду закордонних країн щодо захисту авторських прав фотографії, а також розробка заходів регулювання на законодавчому рівні питань захисту фотографічних творів з урахуванням законодавства країн Європейського Союзу.

Згідно із Законом «Про авторське право та суміжні права» фотографії та твори, які створені засобами, подібними до фотографічних творів, є об'єктами авторського права [1]. Однак, цей Закон та міжнародно-правові акти не містять точного визначення фотографічного твору. З огляду на це практика юридичного захисту фотографами своїх творів в Україні не є поширеною.

У «Словнику-довіднику» з інтелектуальної власності автори визначають фотографічні твори як такі, у яких відтворено реальний об'єкт, одержаний на поверхні, що чутливий до світла або іншого випромінювання. Такі фотографії можуть охоронятися законодавством як художні твори лише якщо композиція, вибірка або засіб фіксації цього об'єкта є оригінальними [2].

Авторське право охороняє не ідею, а лише форму її втілення, отже, реалізація ідентичної ідеї не є предметом юридичного спору. Лише відтворення аналогової чи цифрової фотографії може розглядатися як незаконний акт. Ідея, задум, теорія, процедура, концепція за українським законодавством не захищаються авторським правом, навіть якщо вони виражені, описані, проілюстровані у творі [3].

За загальними вимогами, встановленими чинним законодавством, бачення однакових сюжетів, предметів, персонажів різними фотографами має бути індивідуальним, особливим, потребувати творчого відтворення, творчої думки для отримання авторської правової охорони твору. Кожний фотограф може виконати своє оригінальне знімання того самого об'єкта, і кожна робота буде суб'єктивною, що ускладнює правову охорону фотографічних творів.

Загалом фотографічний твір повинен мати свою художню цінність, а будь-який задум, ідея твору мають бути виражені в об'єктивній формі. Тобто будь-яка ідея, задум, думка, образ, концепція мають бути зображені в такий спосіб, щоб була можливість сприйняття їх іншими людьми. Для фотографії як об'єкта авторського права такою формою може бути негатив, слайд і власне відбиток, тобто всі носії фотографічного зображення, як негативного, так і позитивного вигляду. Існують приклади, коли фотографи знищують негативи після створення перших кількох відбитків.

Авторське право не потребує завершення твору, твір може бути незакінченим, але однаково, він забезпечується правовою охороною (ст. 9 Закону України «Про авторське право та суміжні права»): частина твору, яка може використовуватися самостійно, включаючи і оригінальну назву твору, розглядається як твір і охороняється цим Законом [1; 4].

Сама фотографія сприймається як нематеріальний об'єкт, а ідеалізований. Якщо розглядати матеріальні об'єкти, тобто носії, такі як плівка, диск тощо, то саме вони належатимуть до об'єктів, які підпорядковуються матеріальному праву. До них буде застосоване матеріальне право з відповідними йому законами охорони. Під охорону авторським правом припадає лише група образів та ідей, які втілені на відповідні форми їх вираження.

Причиною особливого правового захисту й охорони творів цього типу є сама специфіка фотографії, що обумовлюється трансформацією звичайного фото (одна форма відтворення) на цифрове фото (інша форма), якщо йдеться про цифрове середовище [4].

Позитивним є те, що передбачається внесення змін до законодавства для впровадження так званої свободи панорами, тобто можливості вільно відтворювати, у тому числі засобами фотографії, творів, що постійно розташовані в громадських місцях, відкритих для вільного відвідування. Виняток становлять випадки, коли зображення такого твору є основним об'єктом використання або зображення твору використовується з комерційною метою.

В особливому правовому регулюванні перебуває категорія фотографій цифрового формату, оскільки за використання фотографії на сайті як елемента веб-дизайну або в інших випадках потрібно знати, що людина, яка є автором, може дозволити або заборонити користуватися твором іншим особам. Також вона має право забороняти або дозволяти відтворювати цей твір саме у мережі, оскільки це передбачає відкритий доступ до цієї фотографії з будь-якого місця та у будь-який час іншим людям [5].

На сьогодні у законодавстві України немає чіткого розмежування між правовим захистом звичайних творів мистецтва та цифрових фотографій, що нагадує про необхідність створення їх правової охорони. Однак, для ви-

користання фотографічного твору потрібно спершу отримати дозвіл від автора фотографії, навіть маючи на меті просто відтворити або надати доступ до цього фотографічного твору.

Важливо розуміти, що фотографія у мережі Інтернет зберігається у цифровій формі, що дуже ускладнює захист авторських прав на цей вид твору. За зміни формату фотографії або цифрового коду в оригіналі твору довести авторські права дуже складно. Ускладнює процес також розвиток програм, які і дозволяють змінювати код або формат оригіналу фотографії. З огляду на це ідентифікація автора цифрового твору проводиться за спеціальною експертизою, де здійснюється порівняння файлів і надається висновок про те, де є файл оригінальний, а де є несанкціонований файл, який виготовлено шляхом зміни коду оригінального файлу. Це дуже клопітка робота, яка вимагає чимало зусиль і часу [6].

Щоб захистити свою цифрову фотографію у мережі Інтернет, потрібно використовувати засоби захисту фотографічних творів, наприклад нанесення водяного знака з іменем автора або використання цифрової стенографії, що дозволить нанести додаткову інформацію в файл із зображенням, непомітним для ока людини.

Також існує спосіб захисту своєї фотографії, використовуючи юридичний спосіб, тобто зареєструвати твір у вповноваженому органі, але це досить недешево та клопітливо для фотографічного твору у цифровому форматі. Усі ці способи не є достатньо результативними та доволі рідко дають бажані результати, що вказує на необхідність розробки й упровадження нових методів охорони фотографічних творів у мережі Інтернет.

Отже, законодавство України все ще має досить вагомі недоліки, містить суперечливі положення, норми, що заважають нормальному процесу захисту авторського права фотографічного твору. Це негативно впливає на розвиток сфери, у якій використовуються фотографії, але не лише в матеріальному плані, але і в нематеріальному (цифровому), ускладнюється процес, у якому можуть використовуватися авторські права на фотографії.

Таким чином, важливо розглянути правове регулювання суспільних відносин саме щодо цифрової фотографії, оскільки нині діє єдиний закон на доведення авторського права творів, що досить ускладнює цей процес, бо з розвитком новітніх технологій замінити цифровий код стало досить легко. У цьому питанні допоміг би досвід закордонних країн, наприклад Франції, де вже є способи захисту фотографічних творів у мережі Інтернет від несанкціонованого використання та виявлення творчого внеску авторів. Слід урегулювати способи, які подібні до фотографії, дати чітке визначення фотографічному твору, оскільки все це і донині залишається в законодавстві невизначеним.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Єрофєєнко Л. В.

Література: 1. Про авторське право та суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/ed19931223. **2**. Святоцький О. Д., Дроб'язко В. С. Авторське право і суміжні права. Київ : ВД «Ін Юре», 2000. 272 с. **3.** Рекомендації щодо забезпечення правомірності створення та використання фотографічних творів. URL: http://sips.gov.ua/ua/recfoto.html. **4.** Кулініч О. О. Недоведення факту порушення авторських прав на фотографічні твори як підстава для відмови у задоволенні позовних вимог. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності.* 2012. № 1. С. 47–52. **5.** Дорожко Г., Кіф'юк Є. Питання охорони та захисту цифрових фотографічних творів. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2010. № 4. С. 25–28. **6.** Гаврилов Е. П. Право интеллектуальной собственности. Авторское право и смежные права. М. : Юрсервитум, 2016. 876 с.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

УДК 347.996

Бунчикова Т. С.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено можливість і проблеми застосування медіації у розв'язанні спорів у сфері страхування. Розглянуто основні положення Проекту Закону України «Про медіацію». Конкретизовано основні проблеми у сфері страхування. Запропоновано напрями їх ефективного розв'язання за участю фінансового медіатора.*

Ключові слова: *медіація, фінансовий медіатор, страхування, альтернативний метод, учасники медіації.*

Аннотация. *Исследованы возможность и проблемы применения медиации в разрешении споров в сфере страхования. Рассмотрены основные положения Проекта Закона Украины «О медиации». Конкретизированы основные проблемы в сфере страхования. Предложены направления их эффективного решения с участием финансового медиатора.*

Ключевые слова: *медиация, финансовый медиатор, страхование, альтернативный метод, участники медиации.*

Annotation. *The possibility and problems of the use of mediation in the resolution of disputes in the insurance industry have been investigated The main provisions of the draft Law of Ukraine «On Mediation». Concretized the main problems in the insurance industry. The directions of their effective solution with the participation of the financial mediator are proposed.*

Keywords: *mediation, financial mediator, insurance, alternative method, participants in mediation.*

Прийнятий 3 листопада 2016 р. Верховною Радою України за основу Проект Закону України «Про медіацію» за реєстраційним № 3665 є важливим кроком у здійсненні розвитку позасудових засобів вирішення конфліктів, з урахуванням досвіду розвинених країн і вимог Європейського Союзу [1]. Хоча в Україні відсутні спеціальний закон і встановлений інститут медіації, її розвитку сприяють громадські об'єднання, юристи-практики та науковці.

Дослідженням цієї теми займалися і займаються чимало науковців, серед них Белінська О., Юхтенко Л., Бортнікова А., Керевич О., Білуга С., Сидєльніков О., Цибуляк-Кустевич А. та ін.

Метою написання статті є аналіз медіації як альтернативного способу розв'язання спорів, а також можливості його впровадження у сфері страхування.

З огляду те, що судову реформу в Україні не завершено, на сьогодні суди не укомплектовані суддями, прослідковується високий ступінь недовіри суспільства до українських судових установ і судової системи загалом. Це пов'язано з корумпованістю суддів, затягуванням розгляду справ і низьким рівнем кваліфікації суддів. Доволі тривалий судовий процес, заплутаність і непрозорість ведення справ і прийняття рішень, розгляд справ із недотриманням або порушеннями норм законодавства та чимало інших проблем навіюють сумніви щодо доцільності звернення до судів.

Наявність схожих проблем можна визначити в багатьох правовідносинах, зокрема господарсько-процесуальних, цивільно-процесуальних, трудових, що вказує на необхідність застосування інших форм захисту та відновлення порушених прав та інтересів осіб.

Для укладання мирової угоди щодо розв'язання будь-яких спорів у господарсько-процесуальних, цивільно-процесуальних, трудових правовідносинах у світовій практиці уже давно широко відомою та застосовуваною є медіація, однак, ця форма розв'язання спорів є недоцільною у кримінальних провадженнях. У Проекті Закону України «Про медіацію» від 17.12.2015 р. № 3665 подано таке визначення понять «медіація» та «медіатор»:

– медіація – альтернативний (позасудовий) метод розв'язання спорів, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються в межах структурованого процесу за участю медіатора досягти згоди для розв'язання їх спору, який згідно із законодавством має бути незалежним;

– медіатор – незалежний посередник, який не обов'язково повинен мати юридичну освіту; допомагає сторонам спору у його розв'язанні шляхом медіації [1].

© Бунчикова Т. С., 2018

Оскільки застосування медіації можливе у різних сферах господарювання, особливо потрібно звернути увагу на можливість застосування її у сфері надання фінансових послуг. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [2] до фінансових послуг належать:

– випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;

– довірче управління фінансовими активами;

– діяльність з обміну валют;

– залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо подальшого їх повернення;

– фінансовий лізинг;

– надання коштів у позику, у тому числі і на умовах фінансового кредиту;

– надання гарантій і поручительств;

– переказ коштів;

– послуги у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення;

– професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню;

– факторинг;

– адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах;

– управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю згідно із Законом України «Про фінансово-кредитні механізми та управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»;

– операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів;

– банківські та інші фінансові послуги, що надаються згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» [2; 4].

Оскільки в господарській діяльності кожен суб'єкт господарювання має на меті перестрахувати свої ризики, страхова діяльність як один із видів фінансових послуг в Україні відіграє дуже важливу роль. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про страхування» страхуванням є вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [3].

Закон України «Про страхування» регулює відносини у сфері страхування і є спрямованим на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб. Однак, хоча правовідносини у сфері страхування чітко регламентуються чинним законодавством, проблем, які виникають на страховому ринку, чимало, серед них основними є:

– низький рівень довіри суспільства до страхових компаній;

– низький рівень капіталізації підприємств;

– недосконалість розвитку брокерських послуг на ринку;

– наявність проблем в українській економіці, які частково або суттєво впливають на страховий ринок;

– велика кількість бар'єрів, що перешкоджають здоровій конкуренції на ринку [3; 4].

На сьогодні страхові компанії в Україні мають недостатній рівень капіталізації, тому існують в більшості випадків за рахунок обов'язкового страхування. Страхові послуги, які вони надають за бажанням громадян, не користуються значним попитом передусім через невиконання своїх обов'язків страховою компанією за настання страхового випадку або затягування термінів сплати коштів. Водночас звернення до суду потребує наявності певного обсягу часу та додаткових витрат.

Тому прийнятий Проект Закону «Про медіацію» надає можливість розв'язати питання між страховою компанією та особою, що страхує свої ризики, щодо своєчасної сплати коштів або компенсації завданої шкоди внаслідок несвоєчасної сплати, не звертаючись до суду. Передусім це дає змогу дійти згоди двом сторонам у найкоротші терміни щодо розв'язання питання своєчасних виплат і додаткових коштів у вигляді компенсації, послаблює навантаження на судову систему. Згідно зі ст. 3 Проекту Закону України «Про медіацію» медіація може бути проведена у разі виникнення конфлікту (спору) як до звернення до суду (третейського суду), так і під час або після судового чи третейського провадження, у тому числі під час виконавчого провадження [1].

Проведення медіації повністю є добровільним. За невиконання обов'язків однією зі сторін (страхувальником або страховиком) інша може звернутися до фінансового медіатора задля проведення медіації. Медіатор є ней-

тральною особою і має право надавати консультації щодо порядку проведення медіації та фіксування її результатів, якщо у письмовій формі не погоджено інші його права.

Так, якщо страхувальник порушує умови договору зі страхування з певних об'єктивних причин, і страхова фірма погоджується на проведення медіації, то вони мають право звернутися до медіатора, якого також обирають самостійно, або до організації, що забезпечує проведення медіації. Далі вони узгоджують коло обговорюваних питань (у цьому випадку невиконання умов договору зі страхування), варіанти врегулювання спору, ураховуючи поради медіатора та інших учасників медіації, якщо такі наявні. Остаточне рішення буде прийняте виключно сторонами медіації – страхувальником і страховою компанією.

За медіатором залишається право самостійного вибору засобів і методів проведення медіації та узгодження порядку проведення медіації зі сторонами медіації з дотриманням вимог чинного закону, правил проведення медіації, правил ділової та професійної етики медіаторів (ст. 12) [1].

Саме тому при розв'язанні спорів у сферах надання фінансових послуг фінансова медіація є найефективнішою:

– якщо учасники конфлікту розуміють, наскільки тривалим буде судовий процес, яким невизначеним буде судове рішення для кожної зі сторін;

– за необхідності швидкого й оперативного врегулювання непорозумінь між страховими або перестрахувальними компаніями, страховими брокерами та іншими компаніями, якщо від цього залежить імідж і репутація на страховому ринку;

– якщо виникли розбіжності щодо тлумачення умов укладених договорів, труднощі в урегулюванні страхової події, визначенні розміру збитків, здійсненні страхових виплат тощо [4].

Фінансова медіація є вигідною тим, що вона є оперативною, конфіденційною, неформальною, конструктивною, потребує незначних витрат. Саме тому фінансові медіації, у тому числі у сфері страхування, є дуже вигідним альтернативним способом розв'язання спорів для обох сторін, оскільки враховує інтереси та вимоги обох. Вони дають можливість для добровільної участі, свободу виходу з медіації для всіх учасників, гарантують конфіденційність зустрічі й обмеження доступу до інформації [5]. Ця альтернативна процедура розв'язання спорів має бути закріплена законодавством для прозорішого та зрозумілішого розуміння її сутності та процесу. За невиконання досягнутої згоди при проведенні медіації сторони можуть звернутися до суду, однак, після цього постане питання щодо необхідності та доцільності проведення медіації, якщо вона не гарантує виконання досягнутої домовленості.

Таким чином, в Україні сфера медіації нині на етапі становлення, однак, уже відкриває перспективи для нової професії, яка допомагатиме розв'язувати конфлікти і буде корисною в повсякденному житті як для фізичних осіб, так і для юридичних. Сфера страхування, як і будь-яка інша сфера стосунків, користуватиметься послугами медіатора. Нині медіація є недостатньо популярним інститутом примирення в Україні, на відміну від інших країн світу, оскільки не є законодавчо закріпленою. Тому є доцільним запозичення закордонного досвіду щодо подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства. Медіація має безліч переваг: доступність прийняття рішення, яке задовольняє сторони; свобода особистості; економія часу та витрат та ін. Ці переваги є доступними для всіх сфер відносин, у тому числі страхування. Тому офіційне впровадження й удосконалення інституту примирення (медіації) позитивно вплине на сферу страхування та розв'язання спорів, пришвидшить процес знаходження консенсусу, надасть більше свободи та можливостей особам щодо управління спірними ситуаціями, адже лише від їх бажання залежатиме, як швидко буде прийняте рішення, яким воно буде і які наслідки матиме.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Про прийняття за основу Проекту Закону України «Про медіацію» : Закон України від 03.11.2016 № 1725-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1725-19. **2.** Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/ed20010712. **3.** Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 86/96-ВР від 07.03.1996 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/ed19960307. **4.** Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14. **5.** Національна асоціація медіаторів України. URL: http://namu.com.ua. **6.** Белінська О. В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2011. № 1. С. 158–172.

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

УДК 005.336.4:657.1(477)

Бунчикова Т. С.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено проблеми відтворення у бухгалтерському обліку інтелектуального капіталу як частини нематеріальних активів. Розглянуто методи оцінки вартості складових інтелектуального капіталу. Виявлено негативні наслідки надання невірогідної та неточної інформації щодо компонентів інтелектуального капіталу. Запропоновано шляхи ефективного розв'язання наявних проблем.*

Ключові слова: *нематеріальні активи, інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал, позабалансові рахунки, бухгалтерський облік.*

Аннотация. *Исследованы проблемы отражения в бухгалтерском учете интеллектуального капитала как части нематериальных активов. Рассмотрены методы оценки стоимости составляющих интеллектуального капитала. Выявлены негативные последствия предоставления недостоверной и неточной информации о компонентах интеллектуального капитала. Предложены пути эффективного решения имеющихся проблем.*

Ключевые слова: *нематериальные активы, интеллектуальный капитал, человеческий капитал, структурный капитал, внебалансовые счета, бухгалтерский учет.*

Annotation. *The problems of reflection in accounting of intellectual capital as part of intangible assets are investigated. The methods for estimating the value of the components of intellectual capital are considered. The negative consequences of providing inaccurate and inaccurate information about the components of intellectual capital are revealed. Proposed ways to effectively solve existing problems.*

Keywords: *intangible assets, intellectual capital, human capital, structural capital, off-balance sheet accounts, accounting.*

Сучасні традиційні елементи бухгалтерського обліку не надають необхідних умов для відтворення всіх економічних явищ і процесів, як наслідок, постала проблема зміни бухгалтерського обліку. Над цією проблемою працюють чимало вітчизняних і закордонних науковців. Неймовірно стрімким розвитком технологій і зростанням цінності нематеріальних активів, а саме інтелектуального капіталу, зумовлено проблему його відображення у звітності.

Дослідженням цієї проблеми займалися і займаються чимало науковців, серед них Нідлз Б., Уолл Н., Бутинець Ф., Голов С., Завгородній В., Гринько А. та ін.

Метою написання статті є аналіз проблем бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу, а також розробка напрямів їх розв'язання з урахуванням особливостей його відтворення у звітності в Україні.

Досвід країн світу засвідчує, що найефективніша модель розвитку підприємства базується на інтелектуальній діяльності. Сучасна економіка передбачає зникнення сфер, де головну роль відіграє фізичний капітал, а підприємствам належить ланка першості лише за рахунок доступу та наявності матеріальних ресурсів. На сучасному етапі створення бізнесу та введення його до повноцінної діяльності неможливе без створення, використання, відтворення та розвитку інтелектуального капіталу [5].

Інтелектуалізація національної системи обліку спричинила появу таких термінів, як «інтелектуальний капітал», «інтелектуальні ресурси», через що постали проблеми щодо їх оцінки та відтворення у звітності. Складність відтворення інтелектуального капіталу є пов'язаною з його переважно нематеріальною формою, оскільки він є фізично неосяжним і не має точного матеріального вираження. Для розрахунку інтелектуального капіталу необхідно здійснити оцінку вартості інтелектуального капіталу; дослідити основні фактори, що впливають на його формування; відтворити відповідну інформацію в бухгалтерському обліку.

Інтелектуальний капітал розподіляють на дві складові: людський капітал і структурний капітал (рис. 1). До людського капіталу належать працівники компанії: їхні досвід, знання, навички, вміння, відкритість до нововведень, філософія, загальна культура фірми, система її внутрішніх цінностей. До структурного капіталу належать торговельна марка, патенти, організаційна структура, програмне забезпечення та інновації, все, що дозволяє працівникам максимально реалізувати свої потенціальні можливості [1].

© Бунчикова Т. С., 2018

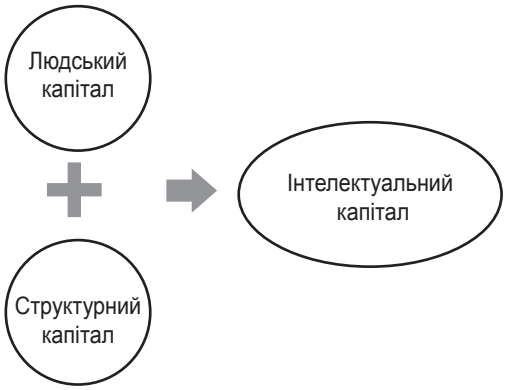

Рис. 1. **Складові інтелектуального капіталу**

Для оцінки вартості об'єкта інтелектуальної власності у міжнародній практиці використовують три підходи: витратний, порівняльний і доходний [2]. Доходний підхід до оцінки вартості об'єкта визначає його здатність приносити дохід у майбутньому. Витратний підхід забезпечує отримання об'єктивних результатів лише за наявності можливості точної оцінки витрат на створення аналогічного об'єкта за умови відносної рівноваги попиту та пропозиції на ринку. Порівняльний метод базується на методі порівняння продажів, тобто порівнюється з об'єктами, які абсолютно ідентичні за якістю, призначенням і користю, проданими на цьому самому ринку. Однак, необхідно володіти інформацією про факти його продажу та корисність, ціну та ін.

На сьогодні найдоцільнішим є застосування доходного підходу до оцінки вартості об'єкта, методами якого є пряма капіталізація доходу, роялті, дисконтування грошових потоків, звільнення від роялті та надлишкового прибутку.

Серед величезної кількості методів і підходів до оцінки інтелектуального капіталу найширше застосовуваними є приблизно тридцять, серед них монітор нематеріальних активів, Skandia Navigator, дослідник вартості, метод IVM (всеосяжної оцінки), метод вартісного ланцюжка, метод розрахунку прямих витрат на персонал, коефіцієнт Тобіна, індекс інтелектуального капіталу та ін. [2; 3].

Існують як фінансові, так і нефінансові методи оцінки інтелектуального капіталу. Так, склад людських ресурсів організації й управління ними, ступінь задоволеності персоналу, продажі у розрахунку на кожного зайнятого, у тому числі в адміністрації, плинність кадрів, склад клієнтів, способи взаємодії з клієнтами та ступінь задоволеності їх потреб, прибуток у розрахунку на одного клієнта, продажі у розрахунку на одного клієнта; клієнти, що формують імідж підприємства; повторюваність замовлень та ін.

Коректна оцінка інтелектуального капіталу дає змогу вносити його до статутного фонду господарського товариства як власний капітал, вносити його під заставу для одержання кредиту, здійснювати операції з ним як з товаром та ін. [3].

Другий етап розрахунку інтелектуального капіталу передбачає оцінку факторів впливу на нього, основними серед яких є професійні якості фахівців за рівнями відповідальності, відданість співробітників підприємству, якість підготовки фахівців за рівнями відповідальності, досвід фахівців, стосунки з партнерами та ін. Ці фактори оцінюються за допомогою показників, серед яких рівень кваліфікації, компетентність, адаптивність, загальна професійна ерудиція, витрати на підвищення кваліфікації, відрахування на заробітну плату, стаж роботи на підприємстві, ділова репутація, вартість ділових зв'язків, витрати на маркетингові дослідження, частка ринку та ін. [3].

Останній етап розрахунку інтелектуального капіталу – його відтворення у бухгалтерському обліку. Однак, не всі компоненти цього капіталу можуть бути відтворені у балансі підприємства, оскільки традиційні методи обліку не відповідають тенденціям розвитку інтелектуального капіталу як ключового фактора успішності та ефективності підприємства, наслідком чого є неадекватна балансова вартість підприємства [4].

За П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» придбаний або отриманий нематеріальний актив відтворюється у балансі, якщо існує імовірність одержання майбутніх економічних вигід, пов'язаних із його використанням, а його вартість може бути достовірно визначена [6]. Оцінка нематеріальних активів в Україні є проблемою, оскільки більшість їх не визнається активами. Не менше проблем з об'єктами, які підприємство створює самостійно. І хоча їх доходність прогнозується у майбутніх періодах, точно дохід визначити складно [6].

Прикладом причин, через які інтелектуальний капітал не відтворюється у бухгалтерському обліку, є неможливість оцінки витрат на створення баз даних клієнтів, знань і кваліфікації робітників, оскільки вони невіддільні від людей, знання не оформлені юридично, ділова репутація не є ідентифікованим активом, її неможливо адекватно визначити.

Якщо взяти конкретний приклад – торговельну марку – та оцінити її з позиції бухгалтерського обліку, вона позиціюється як нематеріальний актив. Нематеріальні активи, як і матеріальні, втрачають свою вартість, частково переносять свою вартість на виготовлений продукт, до них застосовуються амортизаційні відрахування та списання. Однак, протягом використання торговельна марка не лише не втрачає своєї вартості, але і часто нарощує її. Прикладом можуть стати і тренінги для персоналу, курси підвищення кваліфікації. Хоча їх і обліковують як поточні витрати, але за своєю природою їх можна вважати довгостроковими інвестиціями, оскільки їх наслідки надалі принесуть вигоду для підприємства [5].

Доволі часто виникає заниження майнового стану підприємства через відсутність норм щодо оцінки вартості нематеріальних активів. Оскільки бухгалтерський баланс відтворює лише майно підприємства, інтелектуальний капітал не завжди належить до нього. Українські підприємства не зацікавлені у відтворенні інформації про нематеріальні активи у звітності через такі обмежені можливості.

Це, у свою чергу, ускладнює процес упровадження до дії нематеріальних активів, знижує інвестиційну привабливість підприємства та їх капіталізацію, що призводить до відмінностей між балансовою вартістю та ринковою ціною підприємства. Нині оцінка та відтворення інтелектуального капіталу відіграють важливу у роль в адекватному сприйнятті реальної ефективності роботи підприємства та у впливі на дії зовнішніх користувачів щодо їх подальших рішень.

Одним із варіантів розв'язання проблем є розширення номенклатури нематеріальних активів інтелектуального капіталу, що тягне за собою розширення облікових об'єктів та урахування переваг, які можуть бути отримані від цих об'єктів, а не лише їх списання у поточні доходи. Проведення структурних змін у системі бухгалтерського обліку зведе до мінімуму втрати інформації щодо інтелектуального капіталу, що є дуже важливим для ведення бізнесу, а також прийняття рішень, пов'язаних з капітальними інвестиціями [4].

Також існує варіант щодо запровадження позабалансових рахунків для відтворення елементів інтелектуального капіталу. Інформація на цих рахунках пояснюватиме різницю між балансовою вартістю компанії та її ринковою ціною, визначить її вартість у випадку купівлі-продажу та ін. Однак, використання позабалансових рахунків повинно бути підкріплене звітами про інтелектуальний капітал, що відтворюватимуть напрям розвитку компанії, її попередній і поточний стан, та стан, до якого вона прагне. При заповненні позабалансових рахунків може виникнути проблема, пов'язана з самою сутністю деяких елементів інтелектуального капіталу. Вони можуть бути фрагментарно оцінені або їх оцінка може бути неможливою (наприклад прихильність клієнтів). У такому випадку актив і пасив балансу можуть не збігатися, оскільки інвестиції в інтелектуальний капітал можуть не збігатися з отриманою користю [4].

Інтелектуальний капітал є важливою економічною категорією, що розкриває сутність ресурсів підприємства, які мають вартість і можуть приносити вигоду в майбутньому, але не мають точної матеріальної бази під собою і не можуть бути достовірно оцінені, на відміну від матеріальних активів. Однак, це не зменшує необхідності запровадження відповідної оцінки інтелектуального капіталу з погляду їх вигоди в майбутньому. Ті витрати, що списуються як поточні, можуть бути повністю обґрунтовані як капітальні інвестиції, оскільки вигода від них відобразиться в майбутньому. Успіх компанії так чи інакше підпадає під вплив інтелектуального капіталу, який не може бути не відтвореним у звітності, на цьому важливо акцентувати увагу [5; 6].

Таким чином, на сьогодні інтелектуальний капітал є стратегічним фактором визначення розвитку й успішності компанії. Недооцінка інтелектуального капіталу завдає важкого удару передусім власне компанії. Його некоректне відтворення у бухгалтерській звітності підприємства має негативні наслідки: втрачається частина бухгалтерської інформації, відбувається неправильна інтерпретація діяльності підприємства, що тягне за собою чимало труднощів для підприємства.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення моделі бухгалтерського обліку задля точнішого врахування всіх компонентів і комплексної оцінки інтелектуального капіталу. Це дасть змогу не лише підприємствам об'єктивно оцінювати ефективність діяльності, а й інвесторам і тим, хто розглядає ймовірність майбутньої співпраці.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік: спогади про майбутнє. *Бухгалтерія*. 2005. № 29. С. 11–12. **2.** Єременко А. В. Інтелектуальна власність в глобальній торговій системі : дис. … канд. екон. наук : 08.05.01. Київ : КНЕУ, 2005. 226 с. **3.** Удовиченко С., Трусевич В. Особливості ліцензування прав на об'єкти інтелектуальної власності. *Економіка України.* 2007. № 5. С. 64–69. **4.** Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / пер. с англ. под. ред. Л. Н. Ковалик. СПб. : Питер, 2001. 288 с. **5.** Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: підручник. Київ : Знання, 2006. 432 с. **6.** Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Закон України від 18.10.99 № 242 // База даних «Законодавство

України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99. **7.** Ловінська Л. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 256 с.

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ У ПОЄДНАННІ СІМЕЙНИХ І ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

УДК 338.64

Буткова В. О.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто сутність гендерної нерівності як однієї з законодавчих проблем в Україні. На прикладі Швеції проаналізовано різні свідчення рівності чоловіків і жінок щодо поєднання сімейних і трудових обов'язків і прав. Розглянуто законопроект щодо забезпечення рівних трудових обов'язків і прав для чоловіків і жінок.*

Ключові слова: *жінки, чоловіки, гендерна рівність, трудові обов'язки, сімейні обов'язки, поєднання сімейних і трудових обов'язків.*

Аннотация. *Рассмотрена сущность гендерного неравенства как одной из законодательных проблем в Украине. На примере Швеции проанализированы различные свидетельства равенства мужчин и женщин касательно совмещения семейных и трудовых обязанностей и прав. Рассмотрен законопроект относительно обеспечения равных трудовых обязанностей и прав для мужчин и женщин.*

Ключевые слова: *женщины, мужчины, гендерное равенство, трудовые обязанности, семейные обязанности, совмещение семейных и трудовых обязанностей.*

Annotation. *The essence of gender inequality is considered as one of the legislative problems in Ukraine. Using the example of Sweden, various evidence of the equality of men and women regarding the combination of family and work duties and rights is analyzed. Considered a draft law on ensuring equal job duties and rights for men and women.*

Keywords: *women, men, gender equality, work responsibilities, family responsibilities, the combination of family and work duties.*

За сучасних умов проблема гендерної нерівності в Україні є дуже актуальною, оскільки і донині в законодавстві є статті, які стосуються лише жінок або чоловіків. Гендерна нерівність є характеристикою соціального устрою, за якого існують соціальні групи, у цьому випадку – жінки та чоловіки, які мають нерівні можливості в суспільстві.

Офіційно гендерної дискримінації в Україні немає, на законодавчому рівні гендерну дискримінацію заборонено Конституцією та Законом «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Принцип рівності жінок і чоловіків у всіх сферах життя закріплено в Конституції України (ст. 3) [1]. Складовими гендерного законодавства є також Кодекс законів про працю України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, закони України «Про освіту», «Про пенсійне забезпечення», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про охорону праці» та ін. Однак, Нерівність між чоловіком і жінкою можна побачити у багатьох випадках, один із них – поєднання сімейних і трудових обов'язків.

Питання щодо гендерної нерівності привертає увагу науковців. На пострадянському просторі гендерні проблеми вивчають Галустян Ю., Н. Грицяк Ю., Кобелянська Л., Мельник Т. та ін. Значний внесок у виробленя теоретичних і практичних аспектів гендерної рівності у соціально-економічній сфері зробили Баксакова М., Донченко О., Журженко Т., Лібанова Е. та ін. Однак, в Україні поки що бракує комплексного аналізу проблем

© Буткова В. О., 2018

і факторів забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у основних сферах життєдіяльності суспільства [2].

Метою написання статті є дослідження чинного законодавства України щодо гендерної нерівності у поєднанні сімейних і трудових обов'язків, а також окреслення шляхів ефективного розв'язання наявних проблем.

Європейські країни поступово намагаються зробити умови однаковими та рівними як для жінок, так і для чоловіків, одним з прикладів вдалого поєднання є Швеція.

В основі сучасного шведського суспільства – ідея рівноцінності кожного індивіда, забезпечення як чоловікам, так і жінкам рівного доступу до освіти, права на професійну діяльність і в усіх сферах жи ття, на недоторканність особи, захист від насильства та дискримінації за гендерною ознакою. Система соціального забезпечення у Швеції передбачає рівність прав та обов'язків обох батьків на декретну відпустку. Завдяки цьому турбота про дитину лягає не лише на матір, а й на батька. Згідно зі шведським законодавством на сім'ю у Швеції надається до 480 днів оплачуваної відпустки з догляду за дитиною. При цьому закон зобов'язує кожного з батьків взяти мінімум 90 днів з цих 480, а решту 300 днів розподілити між собою, як вони вважають за потрібне. Це дозволяє багатьом матерям не припиняти кар'єру після народження дитини і знову вийти на роботу, довіривши турботу про малюка на певний час своєму чоловіку.

Розв'язання проблем шведський уряд бачить в активній роботі щодо стимулювання рівноправності на всіх рівнях державного управління. При цьому, як підкреслюють і законодавці, і вчені-експерти, гендерна рівноправність має розглядатися не як окрема приватна проблема, а як процес, який не повинен зупинятися. Щоб наблизитися до ідеалу рівності між чоловіками та жінками, передбачається і далі активно вивчати, як у суспільстві розподіляються ресурси, як створюються норми поведінки та відбувається процес прийняття рішень у різних сферах [3].

Основним Законом, який затверджує трудові відносини, є Кодекс законів про працю України, за яким (ст. 26) випробування не встановлюються при прийнятті на роботу: для одиноких матерів, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю. У ст. 56 цього Закону на прохання жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, у тому числі таку, яка перебуває під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень. У ст. 176, 177, 179, 181, 182, 182 (1), 184 та 186 можна спостерігати нерівність між чоловіком і жінкою у межах сімейної та трудової діяльності [4].

Існують чимало ситуацій, коли чоловік самотужки виховує дитину віком від трьох до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, оскільки мати не займається вихованням дитини або її позбавили батьківських прав, чи, що найстрашніше, мати померла. Тому можна сказати, що чинне законодавство має деякі прогалини, які свідчать про гендерну нерівність між чоловіком і жінкою у поєднанні сімейних і трудових обов'язків.

Кабінетом Міністрів України запропоновано проект, ініціатором якого став Гройсман В. Б. «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо додаткових гарантій, пов'язаних із поєднанням сімейних і трудових обов'язків», у якому йдеться про зміну слова «матерів» на «матері (батька)» чи «працівників».

– у ч. 3 ст. 26 слово «матері» замінити словами «матері (батька)»;

– у ч. 4 ст. 51 слова «жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років» замінити словами «працівників, які мають дітей віком до чотирнадцяти років».

У цьому проекті запропоновано чимало змін, оскільки права на пільги та гарантії, пов'язані з поєднання сімейних і трудових обов'язків, в Україні надаються переважно лише жінці. У законопроекті йдеться про право на скорочену тривалість робочого часу, за умов неповного робочого часу, а також на обмеження залучення працівників, у яких є малолітні діти або діти з інвалідністю, до нічних, понаднормових робіт і відряджень. Законопроект ще не прийнято, він перебуває на розгляді комісії. Його прийняття стане важливим кроком до розв'язання питань гендерної нерівності на законодавчому рівні [5].

Таким чином, сучасне вітчизняне законодавство потребує внесення змін щодо питань гендерної рівності , які б задовольняли потреби і жінок, і чоловіків і надавали їм рівних прав у трудовій діяльності. На сьогодні Кабінетом Міністрів України вже запропоновано відповідний законопроект. Його прийняття стане важливим кроком до розв'язання питань гендерної нерівності на законодавчому рівні, а також наближення до європейського законодавства. З таких покрокових виправлень розпочинаються глобальні зміни у законодавстві для покращення рівня життя населення. Гендерна рівноправність має розглядатися не як окремий випадок, а забезпечуватися законодавчо в усіх сферах сучасного життя.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Силенко Н. М.

Література: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. **2.** Донченко О. Феномен психічної інфляції як кризовий механізм політики. *Політичний менеджмент*. 2008. № 6. С. 3–15. **3.** Знак равенства // Швеція Sverige. URL: https://sweden.ru/ljudi/znak-ravenstva. **4.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **5.** Проект Трудового кодексу України від 27.12.2014 № 1658 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

ОСОБЛИВОСТІ ПАТЕНТУВАННЯ СТАРТАПУ В УКРАЇНІ

УДК 342.76:334

Верещака А. Ю.

Студент 4 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано особливості патентування стартапу та його окремих складових в Україні. Розглянуто засоби правового захисту стартапів. Запропоновано механізми ефективного розв'язання наявних проблем.*

Ключові слова: *патент, патентування, патентне законодавство, патентний троль, патентний дилер, стартап, IP-стратегія, винахід, корисна модель, промисловий зразок.*

Аннотация. *Проанализированы особенности патентования стартапа и его отдельных составляющих в Украине. Рассмотрены средства правовой защиты стартапов. Предложены механизмы эффективного решения имеющихся проблем.*

Ключевые слова: *патент, патентование, патентное законодательство, патентный тролль, патентный дилер, стартап, IP-стратегия, изобретение, полезная модель, промышленный образец.*

Annotation. *The features of patenting a startup and its individual components in Ukraine are analyzed. Considered remedies startups. The proposed mechanisms for effective solution of existing problems.*

Keywords: *patent, patenting, patent law, patent troll, patent dealer, startup, IP strategy, invention, utility model, industrial design.*

З кожним днем стартапи набувають все більшої популярності як у всьому світі, так і в Україні, щоденно з'являються нові проекти. Стартап визначають як тільки-но створену компанію (можливо, навіть не є юридичною особою), яка перебуває на стадії розвитку і будує свій бізнес на підставі нових інноваційних ідей або на підставі технологій, які нещодавно виникли. З огляду на зростання кількості вдалих стартапів українських авторів і кількості офіційно висвітлених у ЗМІ бізнес-ідей стартап-рух в Україні набирає обертів. Однак, не всі стартапи можуть реалізуватися та перерости у реальну компанію з власним проектом. Однією з причин цього є присвоєння технології чи ідеї, що реалізується у стартапі, уже створеними та розвиненими компаніями, які мають у своєму штабі кваліфікованих юристів, які швидко можуть подати патент на викрадену у недосвідчених стартаперів ідею.

«В Україні часто буває, що винахідники не отримують за свої розробки належного роялті зокрема через те, що не знають, як захистити свою інтелектуальну власність», – зазначає президент NDI Foundation Крупська О. [1]. Саме тому патентування є невіддільною складовою комерціалізації стартапу, якій має передувати розробка гра-

© Верещака А. Ю., 2018

мотної IP-стратегії (Intellectual Property – інтелектуальна власність), де стартап розглядається як набір об'єктів інтелектуальної власності.

Основними методами захисту інтелектуальної власності на стартап є патентування – затвердження торговельним патентом права суб'єкта господарювання на те, щоб займатися певними видами підприємницької діяльності впродовж певного терміну. Патент є передусім гарантією прав на той чи інший винахід, захищає лише комерційні права автора, тобто дає йому можливість отримати прибуток з власної розробки. Власне технологія може бути використана іншими людьми для розвитку науки. До того ж патенти є засобом захисту від патентного тролінгу. Патентний троль – фізична або юридична особа, яка спеціалізується на поданні патентних позовів [2].

На першому етапі патентування слід провести патентний аналіз, тобто переконатися, що майбутній проект не порушує поточних патентів. Патентування – процедура не проста й не швидка, тому потрібно відразу правильно обрати об'єкти патентування. Патентувати слід ключові технології, що визначають інноваційну та комерційну цінність стартапу і у яких можуть досить швидко з'явитися конкуренти. Умовно стартап можна розподілити на кілька складових і розглянути патентоспроможність кожного з них.

1. Ідея є найціннішим у стартапі, оскільки є його основою В Україні законодавство забороняє отримувати патент на ідею в чистому вигляді. Для можливості запатентувати ідею хоч у якомусь вигляді можна описати її письмово, і тоді вона стане об'єктом авторського права як твір, а за автором свідоцтвом закріплюється авторство та пріоритет [3].

2. Технічна частина стартапу: якщо стартап заснований на розробці й упровадженні певного інноваційного продукту, процесу чи пристрою, можна запатентувати його як винахід або корисну модель. Щоб стати об'єктом патентного права згідно зі ст. 7 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», винахід має відповідати трьом умовам патентоспроможності: бути новим, мати винахідницький рівень і промислову придатність. Отже, використовуване у стартапі технічне рішення має відповідати цим обов'язковим критеріям [4].

Якщо у використовуваних алгоритмах, методах чи процесах стартапу немає якоїсь інноваційної цінності, вони не можуть бути запатентовані ні як винахід, ні як корисна модель. Однак, захистити їх все-таки можна. За Законом України «Про авторське право і суміжні права» та Постановою Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію авторського права договорів, які стосуються права автора на твір» можна отримати авторське свідоцтво на початковий код, бази даних і письмовий опис алгоритмів [1; 5].

3. Графічна частина стартапу: логотип, графічні елементи, макети, фотографії, ілюстрації та ін. Логотип стартапу може бути зареєстрований і як торговельна марка, і як промисловий зразок. Графічні елементи та друкована продукція отримують охорону як промислові зразки. Оригінальні авторські фотографії, ілюстрації та зображення стають авторськими творами під захистом авторського права [6].

4. Текстова частина стартапу, тобто його назва, доменне ім'я і текстове наповнення онлайн і оффлайн носіїв ідеї. Назва і доменне ім'я у зоні .ua реєструються як торговельна марка. Текстова складова реєструється як літературний твір і стає об'єктом авторського права.

5. Усі використовувані у проекті аудіо- і відеоматеріали власного виробництва автоматично отримують охорону як авторські твори, якщо вони містять ім'я автора та дату виникнення авторських прав [3].

Розглянемо процедури патентування, реєстрації торговельних марок і захисту авторських прав в Україні. Усі документи подаються у патентне відомство України – Державне підприємство «Український інститут промислової власності» (ДП УІПВ) [7].

В українському законодавстві наявні різночитання: у Цивільному кодексі України використовується термін «торговельна марка», а в Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» – «знак для товарів і послуг». Тому, говорячи торговельна марка, маємо на увазі товарний знак, і навпаки. Якщо у стартапу вже є ім'я, щоб зробити його офіційним, спочатку слід провести патентний пошук задля виявлення вже наявних торговельних марок з такою самою назвою. Шукати можна самостійно за базою даних або звернутися до патентного повіреного [7].

В Україні прискорена реєстрація становитиме близько 4 місяців, стандартна – близько 14 місяців. Свідоцтво на товарний знак діє в Україні протягом десяти років із правом продовження терміну дії [7].

Другий етап – патентування винаходів, корисних моделей і промислових зразків. За допомогою патентного пошуку необхідно визначити новизну технічного рішення, використаного у проекті. Потім складають патентну формулу, що описує сукупність суттєвих ознак винаходу, які забезпечують досягнення заявленого технічного результату.

Термін розгляду заявки на винахід становитиме 1,5–2 роки, оскільки проводиться формальна та кваліфікаційна експертизи, тобто винахід екзаменується на патентоспроможність за критеріями новизни, винахідницького рівня та промислової придатності. У разі його відповідності всім вимогам видається патент терміном дії 20 років [8].

Патентування корисної моделі дозволяє отримати патент протягом 4–6 місяців, оскільки проводиться лише формальна експертиза. Отриманий патент дійсний протягом 10 років [8].

Запатентувати промисловий зразок можна за 10–12 місяців за стандартною процедурою і за 2 місяці – за прискореною. Дійсний такий патент впродовж 10 років і може бути подовжений ще на 5 років [9].

До речі, патент діє лише у тій країні, у якій він оформлений: патент, оформлений в Україні, діятиме лише на її території. Це означає, що, наприклад, людина в РФ може подивитися українську патентну базу, знайти певний винахід і налагодити випуск продукції у РФ. Вважаємо, це не зовсім правильно, але це цілком законно. І ще одна важлива річ: не існують міжнародні або регіональні патенти, навіть у Європейському Союзі потрібно реєструвати патенти у кожній країні окремо.

Таким чином, розпочинати формувати IP-стратегію стартапу потрібно з самого початку, ще на стадії ідеї. Для цього проводиться самостійний патентний пошук за відкритими джерелами баз даних Українського патентного відомства або замовляється патентний пошук у патентного повіреного. Доцільно захищати те, що має найбільшу цінність і є ключовим елементом усього стартапу. Стратегія комерціалізації повинна враховувати тривалість патентних процедур і можливість відмови у видачі патенту. Зазвичай стартапи – це інноваційні та перспективні проекти, які за належної підтримки можуть досягти високого рівня та зробити свій внесок у покращення економіки України. Тому нині на державному рівні необхідно створювати максимально комфортні умови для їх роботи та належного захисту.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Єрофєєнко Л. В.

Література: 1. Особливості патентування промислової інтелектуальної власності. URL: http//patentresult.ua/ua/news/osoblyvosti-patentuvannya-promyslovoy-intelektualnoy-vlasnosti.html. **2.** Канципа А. Як запатентувати стартап в Україні. URL: http://www.inventa.ua/ua/jak-zapatentuvati-startap-v-ukraini. **3.** Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/ed19931223. **4.** Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12/ed19931215. **5.** Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір : Закон України від 27.12.2001 № 1756 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF/ed20011227. **6.** Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15.12.1993 № 3688-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12/ed19931215. **7.** Про затвердження Правил складання і подання заявки на видачу свідоцтва України на знак для товарів і послуг : Закон України від 28.07.1995 № 116 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-95/ed19950728. **8.** Патентування винаходів в Україні. URL: https://www.msp-patent.com.ua/ua/izobretenija.html. **9.** Про приєднання України до Договору «Про патентне право (укр./рос.)» : Закон України від 22.11.2002 № 245-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895_002.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

УДК 3381242.4.025.2:33.012.61-022.51(477)

Водолазко О. Є.

Студент 3 курсу
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто стан державного регулювання діяльності сектора малого та середнього підприємництва. Досліджено загальні проблеми правового регулювання середовища малого та середнього бізнесу. Запропоновано шляхи ефективного розв'язання наявних проблем.*

© Водолазко О. Є., 2018

Ключові слова: *держава, правове регулювання, державне регулювання, суб'єкт господарювання, підприємництво, суб'єкт підприємництва, мале підприємництво, середнє підприємництво, конкуренція, конкурентоспроможність.*

Аннотация. *Рассмотрено состояние государственного регулирования деятельности сектора малого и среднего предпринимательства. Исследованы общие проблемы правового регулирования среды малого и среднего бизнеса. Предложены пути эффективного решения имеющихся проблем.*

Ключевые слова: *государство, правовое регулирование, государственное регулирование, субъект хозяйствования, предпринимательство, субъект предпринимательства, малое предпринимательство, среднее предпринимательство, конкуренция, конкурентоспособность.*

Annotation. *The state of the state regulation of the small and medium-sized business sector is considered. The general problems of legal regulation of the environment of small and medium businesses are investigated. Proposed ways to effectively solve existing problems.*

Keywords: *state, legal regulation, state regulation, business entity, entrepreneurship, small business, medium-sized business, competition, competitiveness.*

З моменту прийняття Конституції України у 1996 р. законодавчо закріплено право на підприємницьку діяльність. Згідно з ч. 1 ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, якщо ця діяльність не заборонена законодавством [1].

У державній політиці України одним із важливих завдань є державне регулювання підприємництва. Суб'єкти малого та середнього бізнесу становлять більшу частку в сумі валового національного продукту: за даними Державної служби статистики України 99,8 % підприємств в Україні – малі та середні [2]. Тому створення умов для діяльності цих видів бізнесу є дуже актуальним питання з погляду розвитку всієї економіки країни загалом шляхом належного державного регулювання. Завдяки діяльності малого та середнього бізнесу держава може задовольнити потреби населення, зменшити безробіття, створювати нові робочі місця, поповнювати бюджет країни через податкові надходження.

Дослідженням питань державного регулювання діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва займалися і займаються Геєць В., Варналій З., Качинський А., Барановський О., Герасимчук В., Сухорукова А., Козаченко А., Пастернак-Таранушенко Г. та ін.

Метою написання статті є оцінка ефективності державного регулювання діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу в Україні, обгрунтування проблем розвитку та доцільності вдосконалення правового регулювання у цій сфері, а також окреслення напрямів ефективного розв'язання наявних проблем.

Державну політику у сфері розвитку та підтримку підприємництва координує Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [3]. Діяльність цього органу є спрямованою на підтримку підприємництва в Україні, його розвиток і вдосконалення системи правового регулювання діяльності суб'єктів підприємництва.

Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» визначено, що відносини, пов'язані з розвитком малого та середнього підприємництва, базуються на Конституції України, а регулюються Господарським, Цивільним і Податковим кодексами України, цим Законом, а також іншими законодавчими актами [4]. У ст. 4 цього Закону визначено основні напрями державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні:

– удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування;

– запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, установленим у податковому законодавстві;

– залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних і регіональних потреб;

– забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом упровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами;

– сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва;

– гарантування прав суб'єктів малого та середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

– сприяння спрощенню дозвільних процедур і процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого та середнього підприємництва та скороченню терміну проведення таких процедур;

– організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого та середнього підприємництва;

– упровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого та середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг) [4].

Сьогодні Україна приділяє увагу створенню сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, але ще існують багато проблем, що не дають змогу підприємцям малого та середнього бізнесу реалізовувати повністю свій потенціал. Саме через існування недоліків у системі регулювання чимало підприємств припиняють свою діяльність у перший рік існування.

Розвитку малого та середнього підприємництва в Україні заважають:

– відсутність чинної системи підтримки підприємництва;

– наявність адміністративних перешкод (необхідність ліцензування, сертифікації, реєстрації та ін.);

– переважання монополістів на ринках, нездорова конкуренція;

– нестабільна економічна та політична ситуація;

– відкрите втручання органів державної влади;

– закритість виходу на зовнішній ринок [3].

Задля поліпшення умов діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу потрібно сформувати чітку адміністративну та правову бази, у яких будуть чітко закріплені гарантії, свободи та підтримка малого підприємництва. У них також повинні бути закріплені акти щодо розвитку конкуренції й обмеження монополізму. Потребує змін і Закон України «Про підприємництво», у якому слід викласти спрощені вимоги для реєстрації та легалізації підприємств [5].

Ще однією проблемою є важкі та недосконалі системи звітності та обліку підприємств. Нині важливо розробити систему спрощеного бухгалтерського та податкового обліку для суб'єктів малого господарства.

Ціла низка істотних податків, що мають сплачувати підприємства, просто гублять малі компанії, особливо ті, які тільки-но розпочали свою діяльність. Важливо розробити програму державної підтримки нових підприємств, у якій у перший рік передбачено знижені ставки податків або взагалі надано державну фінансову допомогу новим підприємцям. Особливо це стосується державно необхідних сфер господарювання.

Наявність монополістів на ринку має бути чітко обмежена законодавством, інакше малі підприємства просто не витримують такої конкуренції, особливо конкуренції монополістів, які поглинули ринок.

Таким чином, на сьогодні сфера малого та середнього бізнесу потребує значної уваги з боку держави задля ефективного розвитку суб'єктів господарства та збільшення рівня валового внутрішнього продукту країни. Передусім необхідно розробити організаційно-правовий механізм діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва на основі європейських стандартів. Лише за наявності належного правового регулювання можна очікувати позитивні результати розвитку цих підприємств, отже, і розвитку вітчизняної економіки загалом.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Ваганова І. М.

Література: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. **2.** Статистична інформація // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. **3.** Державна регуляторна служба України // Офіційний сайт Державної регуляторної служби України. URL: http://www.dkrp.gov.ua. **4.** Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17. **5.** Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 № 698-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/698-12.

ПОНЯТТЯ РИМСЬКОГО ПРАВА, ЙОГО СИСТЕМА ТА ДЖЕРЕЛА

УДК 341.91 (075.8)

Вороненко М. О.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено значення римського права в історії правового розвитку людства. Проаналізовано систему римського права, деталізовано джерела розвитку юриспруденції сучасності.*

Ключові слова: *римське право, приватне право, цивільне право, судове право, правова система, юриспруденція, звичай, закон, законодавство, рецепція римського права.*

Аннотация. *Исследовано значение римского права в истории правового развития человечества. Проанализирована система римского права, детализированы источники развития юриспруденции современности.*

Ключевые слова: *римское право, частное право, гражданское право, судебное право, правовая система, юриспруденция, обычай, закон, законодательство, рецепция римского права.*

Annotation. *The significance of Roman law in the history of the legal development of mankind is investigated. The system of Roman law is analyzed, the sources of the development of modern jurisprudence are detailed.*

Keywords: *Roman law, private law, civil law, judicial law, legal system, jurisprudence, custom, law, legislation, reception of Roman law.*

Римське право – це не лише власне право найбільшої держави античного світу, у Римі була створена абстрактна правова форма, що успішно регулювала будь-які приватновласницькі відносини. Цим пояснюється той факт, що римське право пережило римську державність і отримало нове життя у рецепції.

Досвід і досягнення римського приватного права можна виявити у сучасних правових системах, у міжнародному, торговельному, цивільному і судовому праві окремих країн. У вітчизняній правовій системі відтворюється класифікація засобів впливу на поведінку людей (веління, заборона, дозвіл, покарання), що склалися ще в римському праві. У цивільному праві використовують терміни та поняття, що виникли в Давньому Римі: контракт, компенсація, реституція, віндикаційний позов та ін.

З огляду на це вивчення римського права являє не лише історичний інтерес, але і є основою для засвоєння сучасного права, базою для підготовки висококваліфікованого юриста.

Дослідженням сутності римського права займалися і займаються Орач Є. М., Харитонов Є. О., Пушкін О. А., Новицький І. Б. та ін.

Метою написання статті є дослідження етапів розвитку та особливостей римського приватного права, а також його впливу на сучасне цивільне право та судову систему загалом.

У наукових розробках співіснують кілька підходів до тлумачення сутності поняття приватного права [1–5]. Однак, найвлучнішим вважаємо визначення Орача Є. М., який зазначає, що як фундамент загальної теорії сучасного громадянського права римське право формує юридичне мислення, розвиває здібності та навички правового аналізу, є прикладом того, як удосконалювати право на принципах справедливості та гуманізму.

Відрізняючись точністю та чіткістю юридичних формулювань, високою правовою технікою, римське право узагальнює багатий досвід, що може бути використаний юристами за здійснення правотворчості та застосування норм права [1].

На думку Харитонова Є. О., сучасне цивільне право виникало і розвивалося протягом тривалого часу. Свою історію воно розпочало ще з часів Стародавнього Риму, тому і правова система України називається романо-германською. У римлян право було досить розвинене для тодішнього часу і містило чимало положень, які можуть застосовуватись і нині. Більшість цих положень використовуються в сучасному Цивільному праві [2].

Звичайно, вони дещо трансформувались, але римське право визнають найголовнішим витоком цивільного права майже всіх країн Європи, у тому числі і України. Складовими цивільного права у Стародавньому Римі були три системи: ius civile – цивільне право, ius gentium – право народів, ius praetorium – преторське право [3].

Цивільне право Стародавнього Риму відзначалося національною обмеженістю, обтяжливим формалізмом, консерватизмом, існувало лише на території міста-держави Рим, і тому мало замкнений характер. Основним джерелом права були Закони XII таблиць. Цивільне право не могло регулювати майнові відносини між мешканцями

© Вороненко М. О., 2018

Риму та мешканцями інших територій, однак, воно постійно розвивалося. Згодом римське право визнало цивільні права і жителів навколишніх місць Рима, яких називали перегринами.

У III–I ст. до н. е. Рим розпочав вести загарбницькі війни проти інших народів. Невелике місто поступово перетворилося на величезну державу, виникла необхідність регулювати відносини у межах завойованих місцевостей між самими перегринами, у зв'язку із чим було введено нову посаду претора для перегринів. Звичайно, у підкорених місцевостях уже існували певні правові норми, і часто вони були більш розвинені і своєчасні, ніж у римлян. Тому претори для перегринів спиралися на місцеве право. Так виникла нова гілка права – право народів (ius gentium).

Дисципліна «римське право» серед юридичних дисциплін є одним з основоположних теоретичних і методичних фундаментів для формування у студентів юридичного мислення, заснованого на розумінні сутності римського права і права загалом.

Зародження римського права належить до того періоду, коли Рим був маленькою громадою серед багатьох інших подібних громад середньої Італії. На початковому етапі римське право являло собою нескладну та архаїчну систему, перейняту вузьконаціональним і патріархальним характером. Не розвиваючись і залишаючись на тій самій стадії розвитку, римське право давно було б загублене в архівах історії.

В історії людства римське право посідає абсолютно виняткове місце: воно істотно пережило свого творця – античне (рабовласницьке) суспільство, і двічі підкорило собі світ. Частково або у переробленому вигляді воно стало підгрунтям для цивільного, частково кримінального та державного прав багатьох феодальних, а згодом і буржуазних держав [3–5].

Періодизацією римського права є виділення в розвитку права етапів, що мають відповідні ознаки та часовий проміжок.

Найпоширенішою періодизацією є розподіл еволюції приватного римського права на такі періоди.

1. Період стародавнього цивільного права – 754 р. до н. е., коли основним джерелом права є Закони XII таблиць, які закріпили основні інститути правової системи Риму.

2. Передкласичний – 367 р. до н. е. Видаються закони, розвивається спадкове право, створюються такі способи створення правових норм, як формули претора; змінюється форма судового процесу (з легісакційного на формулярний).

3. Класичний – 27 р. до н. е. – 284 р. н. е. З'являються сенатусконсульти, конституції принцепса та відповіді юристів, а також екстраординарний процес.

4. Постклассичний – 284–565 рр. н. е. Наприкінці періоду виникає Кодекс Юстиніана [4].

Норми римського приватного права регулювали широке коло суспільних відносин між приватними особами, до яких належали:

– комплекс особистих прав, правове становище суб'єктів у майнових відносинах, можливості для суб'єктів укладати угоди майнового характеру;

– шлюбно-сімейні відносини;

– відносини, що є пов'язаними з власністю та іншими правами на речі;

– коло питань, що виникають з приводу спадкування майна померлих та інших осіб;

– обов'язки суб'єктів, що виникають з різних підстав: договорів, правопорушень, подібності договорів, подібності правопорушень;

– питання захисту приватних прав [4; 5].

Римське право складається з публічного права і приватного права. Публічне право регулює стан Римської держави, а приватне право належить до майнових вигод окремих громадян. Публічне право висловлює та захищає інтереси держави, регулює відносини між державою та приватними особами. Норми публічного права є обов'язковими, окремими особами вони змінені бути не можуть [4; 5].

Приватне право висловлює й захищає інтереси окремих приватних осіб. Норми приватного права можуть бути змінені угодою між приватними особами.

Диспозитивні (умовно-обов'язкові) норми діяли, якщо особа не скористалася наданим їй правом. Наприклад, якщо померлий не залишив по собі заповіт, держава заповнювала цю прогалину. За допомогою диспозитивної норми воно визначало, кому і як переходить майно померлого (наступало спадкування за законом).

Нині термін «приватне право» зберігся у деяких державах, особливо там, де є розрізнення цивільного і торговельного права. У цих державах (наприклад Франція, Німеччина) приватне право охоплює громадянське та торговельне право [3].

Приватне право висловлює й захищає інтереси окремих приватних осіб. Норми приватного права можуть бути змінені угодою між приватними особами. Приватне право містило норми, що регулюють відносини як між

фізичними, так і між юридичними особами. Приватне право містило уповноважуючі та диспозитивні норми, оскільки було галуззю, у якій втручання держави було обмеженим, і яка надавала простір для приватних осіб.

Уповноважені норми надавали приватним особам можливість відмовитися від зазначеної в законі поведінки і самим визначати, як вчинити у конкретному випадку. Так, особі надавалася можливість вирішити, чи слід захищати своє порушене право власності, чи подавати позов.

Цивільне право містить норми, що регулюють майнові правовідносини автономних суб'єктів обігу, які не є торговельними, а також сімейні правовідносини та деякі особисті права. У галузі торговельного права – норми, що регулюють спеціальні взаємини купців і торговельні угоди. У державах, в яких відсутнє торговельне право, відносини в цій галузі регулювалися цивільним правом [3–5].

Рим був державою рабовласницькою, класу рабовласників протистояв клас рабів. Раб був річчю, яка перебувала у власності рабовласника, і ніяких прав не мав, права надавалися лише вільним людям. Одним з основних завдань римського приватного права було закріплення за рабовласниками необмеженої можливості експлуатувати рабів. Корінне протиставлення вільних і рабів, безправ'я рабів було найважливішим принципом римського приватного права, що проходить через всю його історію.

Однак, не всі вільні люди, особливо у найдавніший період Риму, були суб'єктами приватного права. Спочатку повноправними людьми визнавалися лише римські громадяни. Усі, хто не належав до римської громади, розглядалися як безправні. Їх вважали «ворогами» (Hostes), які не мали ніякого захисту, могли бути знищені або звернені до рабства. Таке становище є характерним для замкненого господарства давньої громади. Лише розвиток виробництва й обміну, розширення торгівлі з сусідніми державами сприяв поступовому розширенню кола осіб, які були суб'єктами приватного права в римській державі.

Таким чином, римське право істотно пережило свого творця – античне (рабовласницьке) суспільство. Частково або у переробленому вигляді воно стало підґрунтям для цивільного, частково кримінального та державного прав багатьох феодальних, а згодом і буржуазних держав [3–5].

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права : підручник. Львів : РВВ Львівського національного університету, 2000. 238 с. **2.** Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : навч. посіб. Харків : Одіссей, 2013. 416 с. **3.** Римське приватне право. URL: https://studme.com.ua/1368050515367/pravo/ponyatie_osnovnye_cherty_rimskogo_chastnogo_prava.htm. **4.** Пушкін О. А., Самойленко В. М. Поняття римського приватного права. Історія його становлення : лекція. Харків : ХІВС, 1993. 358 с. **5.** Новицкий И. Б., Перетерский И. С. Римское частное право. М. : Юностъ, 2012. 560 с.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ

УДК 347.73(477)

Вударська Д. І.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено проблеми правового регулювання обігу криптовалют в Україні. Розглянуто досвід закордонних країн щодо цього питання. На підставі закордонного та вітчизняного досвіду запропоновано оптимальний шлях регулювання обігу криптовалюти в Україні.*

© Вударська Д. І., 2018

Ключові слова: *гроші, валюта, електронні гроші, віртуальна валюта, криптовалюта, біткоїни, майнінг, засіб платежу, транзакції.*

Аннотация. *Исследованы проблемы правового регулирования оборота криптовалюты в Украине. Рассмотрен опыт зарубежных стран по этому вопросу. На основании зарубежного и отечественного опыта предложен оптимальный путь регулирования обращения криптовалюты в Украине.*

Ключевые слова: *деньги, валюта, электронные деньги, виртуальная валюта, криптовалюта, биткоины, майнинг, средство платежа, транзакции.*

Annotation. *The problems of legal regulation of cryptocurrency turnover in Ukraine are investigated. Considered the experience of foreign countries on this issue. Based on foreign and domestic experience, the optimal way to regulate the circulation of cryptocurrency in Ukraine is proposed.*

Keywords: *money, currency, electronic money, virtual currency, cryptocurrency, bitcoins, mining, means of payment, transactions.*

Для початку XXI ст. характерним є розвиток цифрових технологій на основі інформаційної революції та процесів глобалізації економіки. Інформація та процеси господарювання в суспільстві стали основним ресурсом. Завдяки людині інформація перетворюється на знання, а соціально-економічні відносини все більше поширюються в мережевому просторі. Ключовим фактором цифрової трансформації в діяльності суб'єктів ринку є розвиток цифрової культури. На сучасному етапі інституційна структура трансформаційного суспільства має свої особливості та потребує формування цифрової економіки, отже, нині це питання є актуальним. У зв'язку із цим важливим є розгляд питання регулювання криптовалют, аналіз досвіду закордонних країн з погляду можливості його застосування в Україні.

На сьогодні актуальними є питання державного регулювання обігу криптовалют, а саме, юридичного регулювання, визначення біткоїна на світовому ринку, загрози та можливості неправомірного використання подібних платіжних систем, підходів у міжнародному регулюванні криптовалют в окремих закордонних юрисдикціях.

Метою написання статті є дослідження проблеми правового регулювання обігу криптовалют в Україні, досвіду закордонних країн щодо цього питання, а також аналіз можливих наслідків легалізації криптовалют як засобу платежу.

Дослідженням обігу криптовалют в Україні обігу криптовалют займалися Закоржевський В. В., Алексєєнко А. П., Гаращук О. А., Сидоренко Е. Л. та ін.

Використання формально-логічного методу дозволило визначити основні напрями формування законодавства щодо правового регулювання обігу криптовалюти в Україні. У процесі аналітичного огляду фінансово-правового регулювання обігу криптовалют у країнах – членах Європейського Союзу та в Україні використано порівняльний метод, що дало змогу запропонувати основні напрямки формування вітчизняного законодавства.

Прийнятність будь-якого предмета як грошей є першою передумовою його використання задля виконання цієї функції. Якщо неможливо переконати більшість людей прийняти певний предмет, він не зможе виконати своє призначення [3].

У 2008 р. людиною або групою людей під псевдонімом Сатоші Накамото опубліковано файл з описом протоколу та принципу роботи платіжної системи у вигляді тимчасової мережі. Сатоші Накамото вперше описав принцип роботи платіжної системи у вигляді однорангової мережі, який у 2009 р. був представлений ним у вигляді відкритого коду програми-клієнта – Bitcoin в Інтернеті [1].

До того ж ним створено спеціальний додаток – гаманець для комп'ютерів, що містив криптовалюту Bitcoin (далі – біткоїн). На офіційному сайті біткоїн має назву «open source P2P digital currency» – «вільна пірингова цифрова валюта». Монети у системі біткоїн є криптографічними (математичними) хеш-кодами, кожен з яких є унікальним і не може використовуватися двічі. Тобто якщо вартість золота та срібла базувалася на їх фізичних властивостях, то використання біткоїн базується на його математичних властивостях.

Згідно з найавторитетнішим виданням у сфері криптовалют на пострадянському просторі Bitcoin є платіжною системою, заснованою на P2P-технологіях (англ. Peer-to-peer – рівний до рівного). Принцип її роботи побудований на відкритому протоколі передачі даних. Система використовує єдину розрахункову одиницю біткоїн, що є першою та найвідомішою криптовалютою [2].

Біткоїн створюється шляхом майнінгу (англ. mining – видобуток в шахті). Йдеться про вирішення певного криптозавдання шляхом повного перебору заданого алгоритму за допомогою апаратних ресурсів комп'ютера для підтвердження транзакцій і забезпечення безпеки мережі біткоїн. Процес майнінгу біткоїну децентралізований і регулюється простою програмною архітектурою. Транзакція – це повідомлення у мережу про переведення певної кількості біткоїнів від одного користувача іншому. Її бачать майнери (комп'ютерні станції з потужними про-

цесорами) і для завершення операції мають провести обчислення. Лише після цього транзакція заноситься у так званий блок (запис у системі). Таких блоків безліч, кожний із них містить інформацію про тисячі оброблюваних транзакцій. Однак, найголовніше те, що кожний блок є пов'язаним із попереднім [2; 3].

Первісна вартість біткоїну – вартість витраченої електроенергії, вторинна вартість визначається попитом на цю криптовалюту. Функціонування системи Bitcoin може бути яскраво продемонстроване на прикладі звичайного договору купівлі-продажу між фізичними особами.

За статистичними даними найбільшого та найпопулярнішого ресурсу про Bitcoin одним із кращих сайтів моніторингу мережі Bitcoin станом на грудень 2017 р. у світі було проведено 281 638 496 підтверджених угод Bitcoin, у той час як станом на грудень 2015 р. цей показник становив 83,768 транзакцій [4].

Характерні ознаки того чи іншого явища дозволяють розмежувати його із суміжними категоріями. Так, чимало науковців і звичайних користувачів змішують поняття «криптовалюта» та «електронні гроші». Яндекс-гроші, WebMoney, Qiwi – усі ці платформи є платними системами, за допомогою яких проводяться операції з різними традиційними валютами: гривнями, доларами, євро та ін.

Зіставимо характерні ознаки криптовалюти та валюти. Валюті притаманні специфічна природа, уособлення засобу обміну, ліквідність, подільність і портативність, відсутність власної цінності, прив'язаність до певної території, існування емітента.

Для криптовалюти характерним є те, що:

– Bitcoin є децентралізованою системою, що генерує криптовалюту зі специфічною фінансово-правовою природою;

– нині криптовалюти можуть бути обмінені на товари та послуги за домовленістю сторін; у деяких країнах світу офіційно визнано криптовалюти як платіжний засіб;

– для криптовалюти характерним є високий ступінь ліквідності, оскільки її можна швидко обміняти на готівку без істотної втрати її вартості;

– криптовалюта є подільною: так, один біткоїн поділяється на 100 000 000 умовних одиниць, які називають сатоші; споживачу легко заплатити будь-яку суму, одержати решту;

– криптовалюта є портативною: будь-яка транзакція може бути проведена за кілька хвилин з будь-яких куточків планети;

– криптовалюта не має ознак матеріального світу, не має власної цінності: її цінність визначається кількістю товарів і послуг, які можуть бути придбані за ту чи іншу кількість криптовалюти. Розподілена база «blockchain» демонструє всі проведені транзакції, у такому реєстрі будь-який користувач може відстежити територію, де була проведена транзакція;

– криптовалюта, на відміну від фіатних грошей, не має емітента; монети генеруються окремою групою користувачів, яких називають майнерами [4].

Отже, криптовалюта є особливим видом валюти без емітента. За сучасних умов відмови від золотого стандарту, посилення процесів глобалізації та інтеграції світової економіки, розвитку інформаційних і комп'ютерних технологій криптовалюти здатні виконувати всі функції грошей. Саме тому можна визначити їх як нову еволюційну форму, що утворилася у результаті втрати внутрішньої вартості грошей і розвитку безготівкових розрахунків шляхом поєднання фінансових і технічних інструментів як перехід на інформаційному етапі розвитку грошей від аналогової до цифрової форми.

Щодо регулювання обігу криптовалюти у країнах – членах Європейського Союзу, нині жоден з регуляторів Європейського Союзу не прийняв спеціальних правил регулювання криптовалютної діяльності. Так, у липні 2016 р. Єврокомісія запропонувала прийняти директиву, яка покладе обов'язок на криптовалютні біржі та провайдерів криптовалютних гаманців дотримуватися вимог Директиви 2015/849 / ЕС про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання злочинних доходів і фінансування тероризму [4].

Пропонується забезпечити обов'язкову реєстрацію або ліцензування діяльності криптовалютних бірж, які здійснюють обмін криптовалюти на фіатні гроші та навпаки, і компаній, що надають криптовалютні гаманці користувачам. Крім того, планується створення центральної бази даних з інформацією про користувачів цифрових валют [5].

У серпні 2016 р. Європейська служба банківського нагляду опублікувала висновок щодо запропонованої директиви. Відповідно до цього документа положення про збір персональних даних повинні бути суворішими, а європейські регулятори повинні мати можливість накладати санкції на криптовалютні біржі та провайдерів криптовалютних гаманців, які не дотримуються встановлених правил. Попри успішні спроби врегулювати діяльність суб'єктів у сфері обігу криптовалюти, європейські регулятори досі не уніфікували своє ставлення щодо фінансово-правової природи криптовалюти [6].

Говорячи про реальне використання криптовалюти та ставлення кожної країни – члена Європейського Союзу окремо, зауважимо, що такі цифрові активи охоплюють все більший простір. У багатьох країнах Європи (Іспанії, Португалії, Швейцарії та ін.) легально існують Bitcoin-банкомати (біткоїн-банкомати) – банкомати, у яких можна обміняти BTC на фіатні гроші [7].

У Швейцарії, за визначеннями аналітиків, прийняті найсприятливіші закони для обігу криптовалют. Швейцарська біржа криптовалют ECUREX GmbH на сучасному етапі є першою у світі обмінною платформою криптовалют на фіатні гроші, що повністю відповідає нормативним вимогам Закону Швейцарії «Про банківську діяльність» [7]. Операції з криптовалютами у цій країні звільнено від податку на додану вартість – за відповіддю на запит швейцарських Bitcoin-компаній до Швейцарської Федеральної податкової адміністрації, транзакції з криптовалютами визнано у цій країні як платіжний засіб, а не операції з надання послуг або товарів [7].

Використання криптовалют в Хорватії є легальним, але їх не визнано електронними грошима і не прирівняно до законних платіжних засобів, тобто криптовалюти можуть бути прийняті продавцями як спосіб оплати, однак, продавці не зобов'язані приймати їх [9].

Отже, у різних країнах Європейського Союзу підхід до правового статусу криптовалют значно різниться: одні країни визнали доцільність їх використання та працюють над формуванням правової бази, яка б закріпила правовий статус віртуальних валют (як електронних грошей, обмінних коштів, специфічного виду валют тощо), а інші – не визнають криптовалюти та забороняють їх обіг.

Тенденція використання криптовалюти існує не лише на міжнародній арені, але й в Україні. Так, Україна входить до Топ-10 країн світу щодо кількості користувачів Bitcoin. Саме в Україні здійснює свою діяльність найбільше біткоїн-агентство у країнах СНД Kuna. Одним з їх проектів є криптовалютна біржа. До того ж в Україні розвинена криптовалютна спільнота. Разом із тим правовий статус криптовалют і відносин, які виникають у результаті їх використання, досі не визначений. Попри це Національний банк України активно досліджує досвід інших країн задля врегулювання цих відносин у європейському та світовому контексті. Невирішеним залишається питання щодо оподаткування криптовалютних операцій. Через відсутність будь-яких спеціальних норм до таких операцій застосовуються стандартні правила оподаткування.

Єдиним нормативно-правовим актом, який згадує Bitcoin та визначає операції з Bitcoin в Україні, є лист Національного банку України 08.12.2014 №29-208/72889 щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin», у якому Національний банк України вказує на те, що випуск віртуальної валюти Bitcoin не має будь-якого забезпечення та юридично зобов'язаних із нею осіб, не контролюється державними органами влади жодної з країн [10]. Отже, Bitcoin є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості. Діяльність з купівлі-продажу Bitcoin за долари США або іншу іноземну валюту має ознаки функціонування так званих фінансових пірамід і може свідчити про потенційну залученість у здійснення сумнівних операцій відповідно до законодавства про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Згідно зі ст. 32 Закону України «Про Національний банк України»: грошовою одиницею України є гривня, що дорівнює 100 копійкам. Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються» [11].

У вересні 2017 р. ДФС повторила в роз'ясненні щодо валюти / криптовалюти на запит ЗМІ те, що роз'яснював Національний банк України раніше і підкреслила, що криптовалюта не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам українського законодавства [12].

Паралельно із дискусіями щодо необхідності правового врегулювання обігу криптовалюти та визначення ставлення до криптовалют на державному рівні національні суди все частіше стикалися зі справами, у яких фігурували категорії «криптовалюта», «біткоїн», «майнінг». На певний час держава взяла паузу, віддавши незрозумілу їй галузь на поталу правоохоронним органам.

Без сумніву, 2017 р. можна назвати роком блокчейн-революції. Реакція фінансових регуляторів у всьому світі не є неочікуваною. Протягом останніх семи років технологія блокчейн і криптовалюта пережили стадію заперечення і тепер зіткнулися з неприкритою агресією. Світ розподілився на два табори – реакціонерів і послідовників. Філософія перших еволюціонувала і нині полягає не в знищенні, а в прийнятті за своїх умов. Можна було б впевнено стверджувати, що Україна має намір приєднатися до табору прогресу та легалізувати нові технології, відмовившись від агресивного реакціонізму і перейшовши до стадії прийняття. Так, 6 жовтня 2017 р. у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 7183 «Про обіг криптовалюти в Україні», що містить визначення основних категорій: криптовалюта, майнер, майнінг, блокчейн та ін. Роз'яснюється питання регулятора: законотворці вважають, що їм повинен стати Національний банк України. Проект пропонує вважати, що криптовалюта (програмний код) є об'єктом права власності, а її обіг здійснюється за допомогою договору обміну [13].

Серед власників криптовалюти є фізичні та юридичні особи (тобто немає обмеження для фізичних осіб). Так, у деяких країнах нині активно обговорюється питання регулювання криптовалюти як фінансового активу, який

не може бути придбаний фізичними особами, а операції з ним можуть бути проведені лише кваліфікованими інвесторами через державну біржу. Однак, у цьому списку немає публічних утворень. Це означає, що держава, територіальні органи не зможуть мати криптовалютні гаманці, тобто з ними неможливо обмінюватися криптовалютою та проводити транзакції, тобто значна частина обігу, де використовуються звичайні фіатні гроші, для криптовалюти буде недоступною.

У законопроекті зазначено, що порядок оподаткування операцій з майнінгу й обміну криптовалюти регулюється чинним законодавством України. Це питання вимагає окремого дослідження фахівцями у сфері податкового права у контексті визнання криптовалюти власністю майнера, а також обігу криптовалюти за допомогою договору обміну.

Криптовалютна біржа – це організація, яка забезпечує взаємозв'язок між суб'єктами криптовалютних операцій, обмін криптовалюти на електронні гроші, валютні цінності, цінні папери. Криптовалютна біржа зобов'язана моніторити всі криптовалютні транзакції, ідентифікувати та персоніфікувати суб'єкта криптовалютних операцій. Передбачено обов'язкове надання персональних даних учасників операцій з криптовалюти, що є позитивним моментом в розрізі того, що криптовалюта випускається необмеженим колом анонімних суб'єктів. Цей факт сприяє залученню учасників у протиправну діяльність, наприклад, продаж наркотичних засобів, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та ін. Анонімність електронних технологій не дозволяє забезпечити фінансову прозорість, унеможливлює боротьбу із цими ризиками.

Правилами, які розробляє Національний банк України, передбачатиметься, що ці суб'єкти ідентифікуються за допомогою BankID («Положення про Єдину національну систему електронної дистанційній ідентифікації фізичних і юридичних осіб BankID Національного банку України», затвердженим Постановою Національного банку України № 378 від 30.08.16 р. [14].

Суб'єкт криптовалютних операцій має право вільно розпоряджатися криптовалютою, зокрема здійснювати операції з обміну будь-якої криптовалюти на іншу криптовалюту, обміну її на електронні гроші, валютні цінності, цінні папери, послуги, товари тощо.Однак, частина цих операцій можлива тільки на криптобіржі, і не є доступною всім суб'єктам цивільного обігу.

У цьому законопроекті криптовалюта не розглядається як іноземна валюта, а це означає, що на обіг криптовалюти не поширюються норми про валютний контроль, продаж валютного виторгу експортерами та ін.

Законопроект також визначає поняття майнінгу. Зауважимо, що формулювання «майнер на свій розсуд вибирає тип криптовалюти для майнінгу» є підтвердженням того, що законодавець не планує встановлювати перелік криптовалют, визнаних Національним банком України. Позитивним аспектом визначення правового статусу майнерів є попередження суперечок з правоохоронними органами щодо незаконності майнінгу та переслідування майнерів [14].

10 жовтня 2017 р. до Верховної Ради України було надіслано альтернативний законопроект № 7183-1 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» [16]. Проектом передбачено встановити можливі фактори для розвитку криптовалют в Україні для здійснення операцій з ними, стабільної роботи бірж з обміну криптовалют і роботи майнерів у правовому полі. Зауважимо, що прийняття першого законопроекту призведе до неможливості придбання криптовалюти юридичними особами, оскільки визначення «програмний код» породжує додаткові питання, на які не відповідає законопроект. Другий законопроект містить обмеження щодо придбання криптовалюти суб'єктами відносин. Автори передбачають, що цифрова валюта може бути придбана лише за допомогою спеціальних фінансових установ. Існує велика ймовірність, що такий закон може бути проігнорований спільнотою, оскільки конфліктує з чинною практикою обігу криптовалюти та самим сенсом технології криптовалюти. Крім того, залишається відкритим питання щодо долі наявних криптоактивів у населення.

Обидва документи містять певні недосконалості: вони були розроблені без участі активної в Україні криптоспільноти, яка безпосередньо володіє практичними знаннями щодо архітектури блокчейн та технології криптовалют. Технології сьогодні розвиваються швидше, ніж держава встигає адаптувати своє регулювання до світових тенденцій. Революційні зміни світу технологій, фінансів та інвестицій, коли народжуються нові фінансові інструменти та принципово інші бізнес-моделі, що створюються також на основі технологій блокчейн, потребують від різних країн світу відповідної реакції.

Отже, доведено існування стійких економічних відносин, пов'язаних з обігом криптовалюти в Україні, які потребують законодавчого врегулювання. Визначено основні ознаки криптовалюти: децентралізованість, можливість бути платіжним засобом, високий ступінь ліквідності, подільність, портативність, відсутність ознак матеріального світу, прозорість, відсутність єдиного емітента. Встановлено, що будь-яка класифікація є результатом змішування дійсних граней між категоріями. Криптовалюта повинна розглядатися як особливий вид валюти без емітента. Аргументовано різний підхід країн – членів Європейського Союзу до правового статусу криптовалют. Одні країни визнали доцільність їх використання та працюють над формуванням правової бази, яка б закріпила правовий статус віртуальних валют, а інші – не визнають криптовалюти та забороняють їх обіг.

Таким чином, оскільки економіка є первинною щодо права, поточні суспільні відносини потребують законодавчого врегулювання та визначення чіткої правової природи криптовалюти. Держава повинна визнати існування криптовалют.

Таке визнання може бути виражено у позитивному регулюванні на рівні роз'яснень, прийнятті окремого закону щодо регулювання обігу криптовалюти в Україні із залученням фахівців у цій сфері, інакше кількість випадків неправильного розуміння правозастосовними органами технологій криптовалют зростатиме. У свою чергу, це спричинить появу нових негативних прецедентів із ними, збільшення ризиків, пов'язаних з їх використанням, що в цілому можуть негативно вплинути на інвестиції з-за кордону у цю перспективну нішу.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. NY, 2008. 16 p. **2.** Что такое биткоин? URL: https://forklog.com/chto-takoe-bitkoin. **3.** Фабрика мільйонерів. Як Україна видобуває Bitcoin. URL: https://glavcom.ua/economics/finances/fabrika-milyonerivbr-yak-ukrajina-vidobuvaje-bitcoin-432019.html. **4.** Commission strengthens transparency rules to tackle terrorism financing, tax avoidance and money laundering: European Commission. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/02/12/conclusions-terrorism-financing. **5.** Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council 2016/0208 (COD): European Commission. URL: http://ec.europa.eu/justice/criminal/document/files/aml-directive_en.pdf. **6.** Opinion of the European Banking Authority on the EU Commission's proposal to bring Virtual Currencies into the scope of Directive (EU) 2015/849 (4AMLD): European Banking Authority. URL: https://eba.europa.eu/documents/10180/1547217/EBA+Opinion+on+the+Commission%E2%80%99s+proposal+to+bring+virtual+currency+entities+into+the+scope+of+4AMLD. **7.** Федеральная налоговая служба Швейцарии (ESTV) обрадовала всех пользователей криптовалют в этой стране: к операциям с Bitcoin в Швейцарии не будет применяться НДС (VAT). URL: http://bits.media/news/operatsii-s-bitcoin-v-shveytsarii-ne-budut-oblagatsya-nds. **8.** Federal act on banks and savings banks. https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19340083/index.html. **9.** Croatia considers Bitcoin legal; 45 members of the Swiss parliament want the same. *BitCoin Examiner.* URL: https://99bitcoins.com/croatia-considers-bitcoin-legal-45-members-of-the-swiss-parliament-want-the-same. **10.** Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування […] : Лист Національного банку України № 29-208/72889 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14. **11.** Про Національний банк України : Закон України від 07.02.2019 679-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14. **12.** Звіт про надходження до Державної фіскальної служби України запитів на отримання публічної інформації станом на 01.09.2017. URL: http://sfs.gov.ua/priymalnya-gromadyan/dostup-do-publichnoi-inform/zviti/309785.html. **13.** Про обіг криптовалюти в Україні : Проект Закону № 7138. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684. **14.** Про затвердження Положення про Єдину національну систему електронної дистанційної ідентифікації фізичних і юридичних осіб BankID Національного банку України : Закон України від 30.08.2016 № 378 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0378500-16. **15.** Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 03.08.2017№ 759/11642/17. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68107852. **16.** Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні : Проект Закону від 10.10.2017 № 7183-1 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.

ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ ТА ОСВОЄННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 338.5

Гаврилова Я. Е.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто основні фактори, що визначають вибір бухгалтерського програмного забезпечення. Конкретизовано особливості навчання роботі з бухгалтерськими програмами, що дають змогу мінімізувати складності освоєння спеціального бухгалтерського забезпечення.*

Ключові слова: *підприємство, організація, програмне забезпечення, автоматизація бухгалтерського обліку, спеціальне бухгалтерське забезпечення, бухгалтерське програмне забезпечення.*

Аннотация. *Рассмотрены основные факторы, определяющие выбор бухгалтерского программного обеспечения. Конкретизированы особенности обучения работе с бухгалтерскими программами, позволяющие минимизировать сложности освоения специального бухгалтерского обеспечения.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, программное обеспечение, автоматизация бухгалтерского учета, специальное бухгалтерское обеспечение, бухгалтерское программное обеспечение.*

Annotation. *Considered the main factors determining the choice of accounting software. Specific features of training in work with accounting programs that minimize the complexity of mastering special accounting software are specified.*

Keywords: *enterprise, organization, software, automation of accounting, special accounting software, accounting software.*

Сучасні вимоги до кваліфікації здобувача практично будь-якої вакансії у галузі бухгалтерського обліку обов'язково передбачають впевнене володіння персональним комп'ютером і низкою програм, у тому числі спеціалізованих. Планування, облік, контроль, аналіз – застосування засобів автоматизації сприяє підвищенню ефективності усіх цих напрямки діяльності. Для вільної орієнтації в інформаційних потоках кваліфікований працівник повинен уміти отримувати, обробляти та використовувати інформацію за застосування комп'ютерів, телекомунікаційних засобів зв'язку та інших засобів. Навчальні заклади зобов'язані враховувати вимоги ринку та готувати випускників, які будуть затребувані на ринку праці, отже, володіють серед інших загальнокультурних і професійних компетенцій практичними навичками роботи у сучасному інформаційному середовищі та вміють використовувати ці навички у професійній діяльності [3].

Нині комп'ютер є інструментом і помічником, але лише якщо на ньому встановлено відповідне програмне забезпечення. Програмне забезпечення є інтелектуальною власністю, якій надається юридична охорона відповідно до законодавства як в Україні, так і інших країнах.

Розрізняють три типи програмного забезпечення:

– комерційне – право (ліцензію) на його використання необхідно оплатити;

-– умовно-безкоштовне є, як правило, безкоштовним для некомерційного використання;

– безкоштовне – ліцензія такого програмного забезпечення дозволяє безкоштовно використовувати його у будь-яких цілях [3].

Найчастіше на безкоштовній основі поширюється так зване вільне програмне забезпечення, відмінною рисою якого є поширення з відкритим вихідним кодом. Безкоштовність такого програмного забезпечення є безумовною його перевагою.

Тривалий час у нашій країні переважало використання неліцензійного (піратського) програмного забезпечення. Відсутністю стимулу до освоєння вільного програмного забезпечення спричинено однобічний розвиток усього ринку програмного забезпечення. Розробники створювали та розвивали свої продукти, орієнтуючись переважно на операційну систему Windows, а більшість користувачів навчилися використовувати лише такі програми. Це стало стимулом для придбання ліцензійного програмного забезпечення. Однак, як виявилося, забезпечення всіх робочих місць ліцензійними звичними продуктами є фінансово доступним далеко не кожній організації, оскільки ціни на переважну частину звичних програм є доволі високими, і тут виникло кілька проблем.

© Гаврилова Я. Е., 2018

По-перше, чимало необхідних програм виявилися несумісними з вільним програмним забезпеченням, водночас відсутні їх безкоштовні (вільні) аналоги. Тому для коректної роботи необхідних програм (програми бухгалтерського обліку, довідково-правові системи та ін.) організації змушені купувати сумісну з ними операційну систему. Поступово ця проблема вирішується розробниками програм, однак, недостатньо швидко.

Ще однією серйозною проблемою впровадження вільного програмного забезпечення є недостатня кількість працівників, які вміють використовувати таке програмне забезпечення. Рядові користувачі часто вміють працювати лише з певними програмами, знаючи послідовність дій, які їм необхідно виконати для отримання результату, не усвідомлюючи при цьому логіку процедур [2].

Комерційні програми не завжди є кращими, тому працівник, який розуміє логіку розв'язання завдань і здатний розв'язувати їх за допомогою інструментів різних програм, має змогу вибирати оптимальні рішення для кожного конкретного випадку. Користувач, який засвоїв інструментарій одного програмного продукту і не вміє знаходити рішення, виходячи з поставлених завдань, змушений працювати лише в ньому [5].

Вивчення вітчизняного ринку бухгалтерського програмного забезпечення свідчить про переважання програмних продуктів під торговельною маркою 1С. Цей факт пояснюється кількома факторами, серед яких велику роль відіграє вдала маркетингова політика та широка дилерська мережа (франчайзі). Відсутність контролю дотримання авторських прав так само сприяла збільшенню кола прихильників програми. Однак, цей програмний продукт, хоча і є найпоширенішим, на думку багатьох користувачів, які мають досвід роботи з кількома бухгалтерськими програмами, програє своїм конкурентам щодо багатьох функціональних можливостей. З огляду на це вважаємо за необхідне організувати навчальний процес у такий спосіб, щоб забезпечити освоєння студентами різних програмних продуктів для реалізації певних завдань [4; 5].

Чим більшою кількістю програмних продуктів володіє випускник, тим вище його конкурентоспроможність на ринку праці. Оптимальним є освоєння методів розв'язання задачі за допомогою програмного забезпечення, оскільки загальні методи, як правило, для програм одного призначення є подібними. Навчання, засноване на запам'ятовуванні меню та кнопок у конкретній програмі, формує вузькокваліфікованого випускника і має залишитися за межами закладів вищої освіти [3].

Вибираючи бухгалтерське програмне забезпечення, необхідно враховувати вплив безлічі факторів; розглянемо деякі з них.

1. Технічні можливості організації та вимоги програмного забезпечення. Кожна комп'ютерна програма має свої вимоги до технічних характеристик комп'ютера і до операційної системі. Як правило, чим більше завдань у програмі та чим вони є складнішими, тим вищими є вимоги. Тому важливо співвіднести технічні та (або) фінансові можливості організації з вимогами програм. Якщо можливості обмежені, так само критично слід оцінити необхідність таких програм. Можливо, поточні завдання можуть бути розв'язані за допомогою програм із нижчими системними вимогами.

2. Ціна. Необхідно зіставляти ціну з тими можливостями, які надаються програмами з огляду на поточну та (або) ймовірну потребу в них. Слід зіставити переваги та ефективність тієї або функції та її вартість з огляду на фінансові можливості організації. При цьому доцільно враховувати не лише явні фактори ціни, а й непрямі, наприклад можливість економії при оновленні програми та її обслуговуванні.

3. Консультативна підтримка та кваліфікація фахівців обслуговуючої організації (якість обслуговування). Дуже часто саме цей фактор є вирішальним при виборі бухгалтерського програмного забезпечення. Частими змінами у бухгалтерському та податковому законодавстві зумовлено потребу у своєчасному оновленні програмного забезпечення. Важливо, щоб це здійснювалося швидко і якісно, однак, у штаті організації далеко не завжди є фахівець, який відповідає за ці питання [4; 5].

Потреба у багатокористувацьких програмах виникає, як правило, у середніх і великих організаціях. Багатопрограмні продукти мають локальні та мережеві версії, які відрізняються не тільки наявністю додаткових можливостей, але і системними вимогами та ціною. Тому спочатку слід переконатися у необхідності багатокористувацького доступу, а потім окреслити коло програм, які відповідають цій потребі.

4. Зручність інтерфейсу є суб'єктивним фактором, оскільки у кожного користувача свої вимоги та поняття про зручність. Однак, попри суб'єктивність, він так само є істотним, оскільки зручний для користувача інтерфейс сприяє підвищенню ефективності праці [2].

При цьому важливо враховувати кон'юнктуру програмного ринку в регіоні навчального закладу, оскільки багато випускників працевлаштовуються у територіальній близькості від навчального закладу, а володіння конкретною бухгалтерською програмою часто є однією з вимог роботодавця до претендента на вакантну посаду.

Таким чином, приймаючи рішення про вибір бухгалтерського програмного забезпечення, необхідно оцінити поточні завдання, які програмні продукти дозволяють їх розв'язувати, якими будуть витрати на впровадження та подальше обслуговування кожної необхідної програми, доступність сервісного обслуговування, кваліфікацію працівників на цьому робочому місці, витрати за необхідності залучення нових співробітників (якщо це має зна-

чення). Лише врахування всіх цих факторів дасть змогу здійснити оптимальний вибір. Навчальним закладам слід прагнути забезпечити можливість практичного знайомства з найбільшою кількістю різних типів програмного забезпечення. Однак, головною метою має стати формування навичок пошуку потрібного інструментарію на підставі засвоєння принципів розв'язання основних типів задач, що є характерними для обраної спеціалізації.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Леонова Ю. О.

Література: 1. Середа С. Свободное программное обеспечение «без суда и следствия». *Арсенал предпринимателя.* 2010. № 10. С. 76–83. **2.** Карпенко О. В. Механізми впровадження програмного забезпечення в органах державного управління. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts.pdf. **3.** Силина Т. А. Лицензирование рабочих мест: экономические аспекты выбора программного обеспечения. URL: http://ljournal.ru/wp-content/uploads/2016/11/elit-022.pdf. **4.** Чуприна Л. В. Управлінський облік у сучасному менеджменті підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ».* 2014. № 34. С. 157–164. **5.** Дяків В. В. Управлінський облік в Україні – реальність сьогодення. *Економіка АПК.* 2010. № 8. С. 76–80.

ПОНЯТТЯ ПРАВОЗДАТНОСТІ ТА ДІЄЗДАТНОСТІ У ДАВНЬОМУ РИМІ

УДК 341.91 (075.8)

Галкіна А. В.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено етапи історичного розвитку поняття цивільної правоздатності та дієздатності у Давньому Римі. Конкретизовано характерні особливості та взаємозв'язок цих понять. Розглянуто сутність дієздатності жінок, психічно хворих осіб і осіб з моральними та фізичними вадами у Давньому Римі. Деталізовано умови, за яких особу позбавляли дієздатності.*

Ключові слова: *правоздатність, дієздатність, обмежена правоздатність, втрата правоздатності, дієздатність марнотратників, безчестя, стан свободи, рабство, пекулій.*

Аннотация. *Исследованы этапы исторического развития понятия гражданской правоспособности и дееспособности в Древнем Риме. Конкретизированы характерные особенности и взаимосвязь этих понятий. Рассмотрены сущность дееспособности женщин, психически больных лиц и лиц с моральными и физическими недостатками в Древнем Риме. Детализированы условия, при которых личность лишали дееспособности.*

Ключевые слова: *правоспособность, дееспособность, ограниченная правоспособность, потеря правоспособности, дееспособность прожигателей, бесчестие, состояние свободы, рабство, пекулий.*

Annotation. *The stages of the historical development of the concept of civil legal capacity and capacity in ancient Rome are investigated. Specific features and interrelation of these concepts are specified. The essence of the capacity of women, mentally ill persons and persons with moral and physical disabilities in ancient Rome are considered. The conditions under which a person is deprived of legal capacity are detailed.*

Keywords: *legal capacity, capacity, limited legal capacity, loss of legal capacity, capacity of burners, dishonor, state of liberty, slavery, peculi.*

Правоздатність – це здатність особи мати право та виконувати обов'язки. Уже в царський період римські юристи розрізняли саму homo – фізичну людину із її безпосередніми бажаннями, характером, волею і безпосередньо цивільно-правову особу – persona singularis [1].

© Галкіна А. В., 2018

Дослідженням питань правоздатності та дієздатності займалися і займаються Пушкін О. А., Новицький І. Б., Перетерський І. С., Орач Є. М., Підопригора О. А., Харитонов Є. О. та ін.

Метою написання статті є дослідження історичного розвитку поняття правосуб'єктності.

Поняття обов'язків широко використовувалося римлянами у товарному обігу та суспільстві. На відміну від сучасного права відповідно до римського цивільного права народження людини було недостатньо для визнання його суб'єктом права. Щоб індивідуум мав правоздатність, потрібно, щоб він перебував у певному статусі (status) щодо jus libertatis, jus civitatis і jus familiae, тобто він повинен мати статуси свободи, громадянства та сімейний (домовладика). Іншими словами, потрібно, що він був вільним римським громадянином і особою свого права, самостійним (sui juris).

У рамках римської системи не всі люди були вільними, окрім вільних, були і раби. Не всі вільні люди визнавалися римськими громадянами, оскільки вільних розподіляли на громадян, латинів і перегринів. Серед римських громадян виділялися особи sui juris, тобто особи свого права, самостійні (наприклад глава сімейства, patres familias) та особи alieni juris, тобто особи чужого права, несамостійні, підлеглі владі іншої особи (наприклад жінки під владою чоловіка, діти) [2].

Лише ті, хто володів усіма трьома статусами у повному обсязі, мали повну правоздатність. Зауважимо, що питання суб'єкта у приватному праві з погляду преторського права, юстиніанівського права розглядалося по-іншому. Наслідком будь-яких змін у статусі особи були припинення або зміна обсягу та самої правоздатності (capitis deminutio).

Правоздатність виникала з моменту народження людини – відділення живої дитини від утроби матері, однак, римське приватне право визнавало правоздатність і за дитиною, яка ще не народилася: «Хто знаходиться в утробі, охороняється так, ніби він серед людей, оскільки йдеться про користь самого плоду». Виходячи з цієї фікції, ненароджена дитина також мала право на спадщину, якщо вона народжувалася живою. Окрім народження дитини живою, застосування цієї фікції вимагало, щоб дитина народилася не пізніше ніж через десять місяців після смерті потенційного батька.

Правоздатність припинялася фізичною або цивільною смертю людини (наприклад при продажу його в рабство, взятті у полон, засудженні до вічної каторги та ін.) [3].

Дієздатність – це здатність фізичної особи своїми діями набувати права та створювати для себе юридичні обов'язки, а також відповідати за здійснені правопорушення [3].

Пушкін О. А. визначає, що у працях римських юристів саме поняття дієздатності було відсутнє. Однак, здавна римляни визначали, що мати у своєму розпорядженні власні права та відповідати за протиправні дії можуть лише ті фізичні особи, які своїм віком, психічними, моральними та фізичними якостями та своєю статтю гарантують, що у своїх правових діях можуть поводитися, як розумні люди [4].

За такого підходу очевидно, що не всі люди могли відповідно до свого віку та стану психіки адекватно оцінювати умови, вибирати правильно вид і ступінь своєї юридично значущої поведінки, усвідомлювати її наслідки. Дієздатність виключалася або обмежувалася, якщо через недостатній вік, статеві, психічні, моральні або фізичні вади у суб'єкта права не існувало таких гарантій. Відсутність дієздатності компенсувалася дією інституту опіки й опікунства.

Залежно від віку розрізняли кілька груп.

1. Неповнолітній із моменту народження і до семи років визнавався малолітнім (infantes), тобто таким, хто не може говорити, не в змозі самостійно контролювати свої дії; такі особи визнавалися недієздатними, усі дії за них здійснював опікун.

2. Від семи років і до віку статевої зрілості (з ним римляни пов'язували завершення фізичного та розумового дозрівання) дитина розглядалася як infantia maiores (малолітня, вийшла з дитинства). Пубертатний вік (вік статевої зрілості) для дівчаток був встановлений у 12 років, для хлопчиків – у 14 років. Такі неповнолітні вже мали обмежену здатність розуміти та бажати, тому право визнавало за ними обмежену дієздатність. Ці особи мали право здійснювати правові дії, якими покращували своє майнове становище, і не могли здійснювати дій, у результаті яких це положення погіршувалося. Іншими словами, infantia majores могли набувати права, але не могли створити для себе обов'язку. Для встановлення обов'язку такі неповнолітні потребували «залучення авторитету», тобто допомоги опікуна.

У сфері деліктів римське приватне право іноді покладало відповідальність на дитину, яка ще не досягла статевої зрілості, однак, підійшла до віку статевої зрілості (підлітки, близькі до повноліття). Як правило, така відповідальність встановлювалася для неповнолітніх, які досягли 10 років.

3. З досягненням пубертатного віку фізичні особи отримували повну дієздатність. Опіка над ними, за винятком жінок, припинялася.

Водночас у класичний період розвитку римського приватного права визначено, що за умов ускладнення суспільного життя, заплутаності ділового обігу критерій статевої зрілості є недостатнім для того, щоб захистити повнолітніх осіб чоловічої статі від хитрощів підприємців, які відрізнялися нерозбірливістю у засобах. Для їх захисту на початку II ст. до н. е. був упроваджений «популярний» штрафний позов проти будь-кого, хто обдурив молоду людину, що досягла статевої зрілості, але молодшу 25 років, умисне схиливши її до здійснення невигідного правочину.

Дещо пізніше претор став надавати всім особам, молодшим від 25 років, які понесли збиток, засоби, які могли зробити невигідний правочин недійсним, а також ексцепцію (заперечення) та restitutio in integrum (поновлення у попередній стан) у зв'язку з віком. Разом із тим застосування реституції виключалося, якщо неповнолітній здійснював дії за допомогою призначеного йому магістратом опікуна (curator). Присутність останнього була надійною гарантією для третіх осіб, які укладали правочин із неповнолітнім.

У епоху імперії був упроваджений інститут «поблажливості до віку». Це була можливість для тих, кому не виповнилося 25 років, якщо вони попросили та отримали відповідний дозвіл, вільно управляти власним майном і вести справи. «Поблажливість до віку» могла бути надана чоловікам, які досягли 20 років, і жінкам, що досягли 18 років [5].

У той час, як чоловік sui iuris (самостійний), якщо досяг 14 років, ставав повністю дієздатним і тому виходив з-під опіки, жінка, яка досягла статевої зрілості (12 років), продовжувала залишатися частково недієздатною через свою природну «легковажність». Вийшовши з-під опіки у зв'язку із неповноліттям, вона підпадала під опіку над повнолітніми жінками (tutela mulierum). Однак, дієздатність таких жінок була дещо ширшою за дієздатність жінок групи infantia maiores (від 7 до 12 років). Вони могли самостійно здійснювати правочини, що не входили до найважливіших, таких, що вимагали схвалення опікуна. Наприклад, вони не могли за необхідності виступати в суді, продавати манципні речі, складати заповіт. У юстиніанівському праві обмеження дієздатності жінок були практично скасовані.

Фізичні особи, що відставали у своєму психічному розвитку настільки, що не могли дати раду своїм діям та управляти ними, якщо порушення стану було довготривалим і супроводжувалося ознаками сказу або втрати розуму, визнавалися на час хвороби недієздатними. Однак, якщо душевна хвороба проявлялася час від часу, з інтервалами прояснення, то у цих інтервалах їх визнавали дієздатними і вони могли здійснювати різні правові дії [5].

Певним чином впливав на обсяг дієздатності фізичний стан особи, точніше, наявність фізичних вад. Наприклад, глухонімі не могли залишати заповідального розпорядження в усній формі, укладати вербальні (усні) договори, подавати позов у легісакційному процесі.

Особи, які безрозсудно витратили спочатку спадкове, те, що дісталося їм без заповіту, а згодом і будь-яке майно незалежно від того, як воно було придбане (марнотрати або марнотратники), обмежувалися в дієздатності. У своєму правовому становищі такі особи прирівнювалися до становища неповнолітнього, близького до досягнення статевої зрілості. Марнотратникам призначався опікун (curator), який був зобов'язаний піклуватися про їх майновий стан [5].

Історії права було відомо також обмеження правоздатності фізичної особи, яке мало назву capitis deminutio. Розрізняли три ступені обмеження правоздатності фізичної особи: втрата свободи (status libertatis) у римському праві називалася capitis deminutio maxima, втрата громадянства (status civitatis) – capitis deminutio media, а зміни в сімейному статусі (status familiae) – capitis deminutio minima [5].

Втрата (зміна) будь-якого зі статусів суттєво впливала на можливість бути суб'єктом права взагалі, відповідно, і учасником приватних правовідносин.

Втрата правоздатності (capitis deminutio maxima) відбувалася у разі втрати вільним статусу свободи. Capitis deminutio maxima піддавалися:

1) римляни, які потрапили в полон до ворога, а також ті, хто на момент оголошення війни перебував на ворожій території. При поверненні полоненого римського громадянина живим на батьківщину (на територію однієї з дружніх із Римом держав) його правоздатність відновлювалася;

2) вільні при набутті ними статусу рабів:

– у разі неявки під час проведення цензу для внесення свого майнового положення до списків (діяло до початку республіки);

– у разі прояву невдячності вільновідпущеником своєму патрону;

– боржники, які не здатні сплатити борг (у кінці республіки це обмеження зникло);

– особи від 20 років, які свідомо допустили продаж себе у рабство з тим, щоб потім, після оголошення себе вільним, отримати частину виторгованих при продажі грошей, ставали рабами покупця, якого вони хотіли обдурити;

– особи, засуджені до страти або на роботу у копальні;

– у разі вступу особи в гладіатори, що могло відбутися за укладення гладіатором (auctorati) договору з улаштовувачами ігор (господарем гладіаторської школи), через який гладіатор брав на себе зобов'язання брати участь у поєдинках у цирках (на арені), ризикуючи бути убитими. Щодо улаштовувачів ігор гладіатори перебували у становищі, подібному рабському: вони втрачали свободу пересування та особисту свободу, а з цим і можливість користуватися цивільними правами [5].

Середнє зменшення правоздатності (capitis deminutio media) наставало, коли вільний римлянин зберігав стан свободи, але втрачав римське громадянство при переселенні його в латинську або перегринську спільноту, при переході до ворога із засудженням до вигнання з Риму, депортації або вислання.

Мінімальне зменшення правоздатності (capitis deminutio minima) наставало у разі зміни сімейного стану особи при виході з попередньої сім'ї, але не у разі смерті глави сім'ї, а наприклад, при вступі в шлюб або розірванні шлюбу.

Разом із capitis deminutio римське право у різні періоди історії встановлювало обмеження правоздатності осіб, які через різні причини заслуговували етичного та громадського осуду. Основними випадками такого обмеження були intestabilitas, infamia та turpitude.

Intestabilitas (позбавлення права бути свідком). Найдавнішим випадком обмеження правоздатності було оголошення особи, яка брала участь як свідок при здійсненні юридичних дій і згодом відмовилася давати свідчення з цього приводу, негідною та непридатною бути свідком. Таке обмеження особи передбачало як нездатність бути свідком, так і неможливість запрошувати свідком на користь цієї особи інших осіб, на практиці спричиняло вилучення її з jus commercii, оскільки в ту епоху майже всі юридичні дії здійснювалися в урочистій формі, що вимагала участі свідків [4].

Infamia. У класичний період основним випадком обмеження правоздатності була infamia, що стосувалася всіх осіб, хто внаслідок здійснення дій, що вважалися глибоко аморальними, втрачав пошану в суспільстві. Розрізняли infamia mediata та infamia immediate. Infamia mediata (опосередковане безчестя) як наслідок засудження за певні вчинки, що зганьбили особу (крадіжка, шахрайство), або засудження у певних цивільних справах, засновані на принципі добросовісності (позов про опіку, доручення, поклажу), або, нарешті, продажу всього майна з торгів унаслідок нездатності задовольнити вимоги кредиторів. Для того ж щоб особу спіткала infamia immediate (безпосереднє безчестя), не було необхідності в засудженні: це відбувалося через власне факт здійснення ганебних дій (вступ жінки до повторного шлюбу до закінчення року після розірвання попереднього шлюбу та ін.) [4; 5].

Таким чином, усі різновиди infamia, які обмежували передусім публічну правоздатність особи (втрату нею права голосу та права обіймання громадських посад) спричиняли істотні обмеження правоздатності у приватному праві. Особа, на яку розповсюджувалася infamia, не могла виступати в суді представником іншої особи, бути опікуном тощо. *Turpitude* передбачало обмеження правоздатності як результат причетності до деяких професій, що вважалися негідними благородних римлян, наприклад актора, проститутки тощо. Turpitude встановлювалося за рішенням претора та передбачало певні обмеження цивільної правоздатності (обмеження спадкових прав та ін.).

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права : підручник. Львів : РВВ Львівського національного університету, 2000. 238 с. **2.** Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : навч. посіб. Харків : Одіссей, 2013. 416 с. **3.** Гетьман-Павлова И. В. Римское частное право : учебник. М. : Юрайт, 2016. 334 с. **4.** Пушкін О. А., Самойленко В. М. Поняття римського приватного права. Історія його становлення : лекція. Харків : ХІВС, 1993. 358 с. **5.** Новицкий И. Б., Перетерский И. С. Римское частное право. М. : Юность, 2012. 560 с. **6.** Косарев А. Римское частное право : учебник. М. : Юриспруденция, 2008. 290 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.24

Гіршик К. С.

Магістрант 2 року навчання
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено зміст і методику заповнення балансу суб'єктами малого підприємництва. Обґрунтовано, що зниження рівня регламентованості форм фінансової звітності для малих підприємств дозволяє практично запровадити рекомендовані заходи без зниження рівня ефективності системи бухгалтерського обліку.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, підприємництво, мале підприємство, фінанси, фінансова звітність малих підприємств, спрощена форма звітності.*

Аннотация. *Исследованы содержание и методика заполнения баланса субъектами малого предпринимательства. Обосновано, что снижение уровня регламентированности форм финансовой отчетности для малых предприятий позволяет практически ввести рекомендованные меры без снижения уровня эффективности системы бухгалтерского учета.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, предпринимательство, малое предприятие, финансы, финансовая отчетность малых предприятий, упрощенная форма отчетности.*

Annotation. *The content and methods of filling the balance with small businesses are investigated. It has been substantiated that reducing the level of regulation of financial reporting forms for small enterprises allows practically to introduce recommended measures without reducing the level of efficiency of the accounting system.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, entrepreneurship, small business, finance, financial reporting of small enterprises, simplified reporting form.*

Актуальність цієї теми є зумовленою тим, що малі підприємства не можуть нести великі витрати для обліку своєї діяльності, тому спрощена фінансова звітність і план рахунків знизять витрати, але не корисність фінансової інформації.

Дослідженням питань зниження рівня регламентованості форм фінансової звітності для малих підприємств займалися і займаються Бешелевий С., Гоголь Т., Гурвич Ф., Кузнецова С. та ін.

Метою написання статті є визначення основних вагомих фінансових показників, які впливають на управлінські рішення. На підставі цих рішень можна сформувати спрощену форму фінансової звітності для малих підприємств, що надає можливість розкриття корисної інформації без зниження якості фінансової звітності.

Дослідження питань розвитку спрощених форм фінансової звітності та методики їх складання свідчить про намагання розробників наблизитися до вимог міжнародних стандартів. Це підтверджується тим, що відбулися зміни у нормативно-правовій базі щодо спрощення процедури ведення бухгалтерського обліку та форм фінансової звітності для окремої категорії малих підприємств, що стали максимально наближеними до фінансової звітності за міжнародними стандартами [4].

Однак, нормативні зміни не враховують особливості сучасного стану сектора малого бізнесу, їх фінансові та матеріальні можливості щодо розвитку та розширення масштабів діяльності та розкриття фінансової інформації за міжнародними вимогами, що свідчить про необхідність розробки напрямів удосконалення структури і форми фінансової звітності та методики її складання без зниження рівня задоволення інформаційних потреб зовнішніх і внутрішніх користувачів за умов підвищення якості та корисності фінансової інформації [2].

Розробка нових форм фінансової звітності та методика розкриття фінансової інформації повинні в повній мірі бути спрямовані на досягнення мети бухгалтерського обліку та фінансової звітності – надання корисної та вірогідної інформації зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття економічних рішень.

Тому розробка методики формування структури показників фінансової звітності повинна ґрунтуватися на трьох основних постулатах: корисності та вірогідності інформації (якісні характеристики), вартісному обмеженні на розкриття фінансової інформації (співвідношення витрат і вигід) і врахування інформаційних потреб різних категорій користувачів.

© Гіршик К. С., 2018

Для розв'язання проблеми необхідно впровадити певні нормативні вдосконалення в П(С)БО 25 або врахувати при розробці нових стандартів *для* малих підприємств:

– зміни щодо визначення основних статей показників фінансової звітності, які повинні обов'язково відтворюватися у балансі суб'єктів малого підприємництва;

– визначити перелік рекомендованих *для* впровадження додаткових статей балансу суб'єктів малого підприємництва;

– виокремити основні статті, що мають відтворювати інформацію про активи, зобов'язання, капітал підприємства із застосуванням спрощеного або загального плану рахунків; за потреби можуть бути і додаткові статті (табл. 1) [5].

Для практичної реалізації цих змін у показниках фінансової звітності необхідно провести відповідні зміни у спрощеному плані рахунків бухгалтерського обліку, що стане основою *для* розробки робочого плану рахунків *для* конкретного підприємства задля задоволення зростаючих інформаційних потреб користувачів. План рахунків має містити основні обов'язкові рахунки, які повинні бути узгоджені з основними статтями фінансової звітності, на підставі яких відбуватиметься узагальнення інформації про фінансово-господарську діяльність малих підприємств на макроекономічному рівні. Інші рахунки мале підприємство відкриватиме на власний розсуд з урахуванням інформаційних потреб зовнішніх користувачів, з якими мале підприємство співпрацює у певний період часу, за умов дотримання принципів «витрати-вигоди» та суттєвості інформації.

Менш регламентовані форми фінансової звітності не знижують рівень порівнюваності фінансової інформації, оскільки підприємства окремої галузі відтворюватимуть практично ідентичну інформацію, наприклад підприємства сільського господарства відтворюватимуть довгострокові та поточні біологічні активи, торгівлі – товари, виробничі підприємства – запаси та ін. Запропоновані зміни у формуванні показників фінансової звітності дають змогу покращити інформаційну спрямованість фінансової інформації, забезпечують можливість збалансування витрат на формування якісної інформації із рівнем задоволення інформаційних потреб широкого кола користувачів.

Таблиця 1

Методика заповнення балансу суб'єктами малого підприємництва

Стаття балансу	Код рядка	Зміст статті	Сальдо рахунків спрощеного плану (загального плану)
Актив			
I. Необоротні активи			
Основні засоби	1010		
– первісна вартість	1011	Вартість основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, об'єктів інвестиційної нерухомості	10 (10, 11, 12)
– знос	1012	Знос активів	13 (13)
Інші необоротні активи	1090	Довгострокова дебіторська заборгованість, інші необоротні активи	18 (18)
Усього за розділом I	1095		
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	Вартість сировини, матеріалів, палива, напівфабрикатів, запасних частин, тари, будівельних матеріалів, незавершеного виробництва	20, 23 (20, 21, 22, 23, 24, 25)
у тому числі готова продукція	1103	Собівартість виробів на складі, обробка яких закінчена; сільськогосподарська продукція в оцінці	26 (26, 27, 28)
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1125	Вартість дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги	37 (36)
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	Сума іншої поточної дебіторської заборгованості	37 (34,37)
Гроші та їх еквіваленти	1165	Грошові кошти у касі, на рахунках у банку, у дорозі, грошові документи у національній та іноземній валюті	30, 31 (30, 31, 33)
Інші оборотні активи	1190	Інші оборотні активи (вартість грошових документів, дебетове сальдо рахунків податкових зобов'язань і розрахунків за податками та платежами)	дебетове сальдо 643, 64
Усього за розділом II	1195		
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, і групи вибуття	1200	Вартість необоротних активів і груп вибуття, які утримуються для продажу	
Баланс	1300		

Закінчення табл. 1

Стаття балансу	Код рядка	Зміст статті	Сальдо рахунків спрощеного плану (загального плану)
Пасив			
І. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	Сума зареєстрованого статутного (пайового) капіталу	40 (40)
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	44 (44)
Усього за розділом І	1495		
ІІ. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення	1595	Довгострокові зобов'язання за кредитами банку, векселями, з оренди, за облігаціями. Забезпечення майбутніх витрат, залишки коштів цільового фінансування та надходжень, у тому числі кошти, вивільнені від оподаткування у зв'язку з наданням пільг з податку на прибуток підприємств	55 (50, 51, 52, 53, 55) 47, 48 (47, 48)
ІІІ. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	1600	Поточні зобов'язання перед банком	68 (60)
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1610	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями за товари, роботи, послуги, включаючи забезпечену векселями	68 (61,62,63)
Поточні зобов'язання за розрахунками зі страхування, оплати праці, з бюджетом	1625	Сума заборгованості з відрахувань на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхування майна підприємства та індивідуальне страхування його працівників, з оплати праці	64, 66 (64,65,66)
Інші поточні зобов'язання	1690	Поточні зобов'язання за одержаними авансами, заборгованість засновникам у зв'язку із розподілом прибутку, заборгованість пов'язаним сторонам	68 (67, 68)
Усього за розділом ІІІ	1695		
Баланс	1900		

Зниження регламентованості форм фінансової звітності для малих підприємств не порушує принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Навпаки, зниження регламентованості та можливість прийняття самостійного рішення щодо додавання окремих статей до форм фінансової звітності покращує дію принципу повного висвітлення, оскільки мале підприємство має змогу ширше розкривати інформацію про фінансовий стан і результати діяльності з урахуванням особливостей фінансово-господарської діяльності та інформаційних потреб зовнішніх користувачів [2].

Таким чином, запропоновані зміни до спрощеного плану рахунків і форм фінансової звітності не лише не погіршують якісні характеристики фінансової звітності, а і сприяють їх покращенню. Розкриття найкориснішої для зовнішніх користувачів фінансової інформації посилює її зрозумілість і доречність, а складання пояснювальних записок і приміток до фінансової звітності сприяє підвищенню порівнюваності, зіставності та вірогідності фінансової інформації.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Писарчук О. В.

Література: 1. Гоголь Т. А. Розвиток національної системи бухгалтерського обліку у відповідності з міжнародними вимогами: наслідки для підприємств малого бізнесу. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2013. № 7. С. 3–13. **2.** Гоголь Т. А. Фактори, що впливають на якість стандартів бухгалтерського обліку для підприємств малого бізнесу. URL: http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/774.pdf. **3.** Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14. **4.** Про затвердження спрощеного Плану рахунків бухгалтерського обліку» : Закон України від 19.04.2001 № 186 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0389-01/ed20010419. **5.** Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» : Закон України від 25.02.2000 № 39 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00/ed20000225.

ПРОЕКТ ЗАКОНУ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО ОБМЕЖЕНЬ ПО ПРОВЕДЕННЮ ОПЕРАЦІЙ ШТУЧНОГО ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

УДК 342.7+343.621(477)

Гопко К. В.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено демографічні проблеми України та причини їх виникнення. Проаналізовано Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів)» як інструмент боротьби з демографічною кризою, розглянуто особливості його реалізації. Схарактеризовано ймовірні наслідки прийняття цього законопроекту.*

Ключові слова: *право на життя, штучне переривання вагітності, аборт, репродуктивні права, планування сім'ї.*

Аннотация. *Исследованы демографические проблемы Украины и причины их возникновения. Проанализирован Проект Закона «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно ограничений по проведению операций искусственного прерывания беременности (абортов)» как инструмент борьбы с демографическим кризисом, рассмотрены особенности его реализации. Охарактеризованы вероятные последствия принятия этого законопроекта.*

Ключевые слова: *право на жизнь, искусственное прерывание беременности, аборт, репродуктивные права, планирования семьи.*

Annotation. *The demographic problems of Ukraine and their causes are studied. The Draft Law «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Restrictions on Artificially Interrupted Pregnancy (Abortion)» has been analyzed as a tool to combat the demographic crisis, and the peculiarities of its implementation have been considered. Characterized the likely consequences of the adoption of this bill.*

Keywords: *right to life, abortion, reproductive rights, family planning.*

За даними Державної служби статистики за десять місяців 2017 р. чисельність населення України зменшилася від початку року на 166,3 тис. осіб, і на 1 листопада становить 42 млн 418 тис. осіб [1]. Ці дані є приблизними, оскільки в Україні майже двадцять років не здійснювався перепис населення (від 2001 р.), а реальний відтік населення встановити неможливо. Такий спад населення спостерігається протягом майже всього періоду самостійності Української держави, від 1993 р. (чисельність населення – 52 млн 200 тис. осіб), що зумовлено низьким рівнем життя та соціального забезпечення [2].

Відтік робочої сили, зростання рівня смертності, низький рівень якості життя населення, погіршення екологічної ситуації, зниження народжуваності є основними причинами зменшення чисельності населення України.

Ці проблеми спонукають доросле населення серйозно замислюватися щодо питання планування сім'ї, через що вони більш схильні до народження однієї дитини, а не двох-трьох, що покращило б демографічну ситуацію в Україні.

Детальний розгляд тенденції до зниження народжуваності, характерної для всіх розвинених країн, засвідчує, що вона є пов'язаною зі зростанням ролі жінок у суспільному житті та процесом емансипації. У зв'язку з цим постає питання щодо забезпечення національних виробників робочою силою, відрахувань до пенсійного фонду та бюджету держави.

Основним завданням у боротьбі з демографічною кризою нині є збільшення чисельності населення та покращення рівня життя в Україні. На думку уряду, одним з інструментів розв'язання цієї проблеми може стати Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів)» № 6239 від 27.03.2017 р. Цим законопроектом влада хоче заборонити проведення абортів з соціальних підстав, залишаючи лише ситуації, коли:

– вагітність є прямою загрозою життю вагітної жінки;

© Гопко К. В., 2018

– існують медичні показання щодо патології плоду, несумісної з життям дитини після народження;

– зачаття дитини у результаті зґвалтування [3].

На думку прихильників законопроекту, він має не лише покращити демографічну ситуацію в Україні, а також сприяти зменшенню смертності жінок в Україні, збереженню їх здоров'я та репродуктивної здатності, становленню високоморального суспільства [3]. Досить привабливим для урядовців є і той факт, що реалізація положень законопроекту не потребуватиме додаткових видатків з державного бюджету та місцевих бюджетів, а навпаки, зменшить їх. Це відбуватиметься шляхом скорочення витрат, пов'язаних з проведенням цієї медичної операції, та витрат фонду соціального страхування у зв'язку з перебуванням на лікарняному.

Згідно зі ст. 27 кожна людина має невіддільне право на життя, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, обов'язок держави – захищати життя людини, що також підтверджує ст. 281 Цивільного кодексу України. Право на життя є фундаментальним і невідчужуваним правом людини, що випливає з самого факту існування її як живої істоти, воно є закріпленим на всіх законодавчих рівнях: національному, регіональному та міжнародному [4; 5].

Отже, Конституція та Цивільний кодекс України закріпляють право на життя, але головною проблемою залишається момент виникнення цього права. Чимало науковців вважають, що початком життя є 14-й день після запліднення, а ембріон є дитиною. Та чи свідчить це про те, що слід розглядати аборт не лише як медичну маніпуляцію з переривання вагітності, а і як злочин проти життя, тобто вбивство?

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає аборт як переривання вагітності у період до 22 тижнів вагітності чи до досягнення плодом ваги 500 грамів. Уточнення цього терміна залежить від причини аборту. Самовільний аборт (викидень) настає без будь-якого втручання, всупереч бажанню жінки, штучний аборт – навмисне переривання вагітності. Штучний аборт передбачає переривання вагітності, дозволене законом, і не дозволене (кримінальний аборт). Термін «медичний аборт» за визначенням повинен належати до операцій, проведених за медичними показаннями, коли продовження вагітності загрожує життю чи здоров'ю жінки, коли плід нежиттєздатний або має генетично обумовлені вади розвитку. Однак, на практиці цей термін часто поширюється на всі аборти, дозволені законом [6].

Обставинами, які б підтверджували точку зору, що штучне переривання вагітності є вбивством, можуть бути, по-перше, зміст третього абзацу преамбули Конвенції про права дитини, де зазначено, що дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту, до і після народження [7]. По-друге, ч. 2 ст. 25 Цивільного кодексу України: «цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження. У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини» [5]. По-третє, рішення Ради Європи з біоетики від 1996 р., яким визнано ембріон людиною на 14-й день після запліднення [8]. Попри ці факти, чинне законодавство України не передбачає чіткої охорони інтересів зачатої людини, тому рішення Ради Європи не відповідає конституційним вимогам.

Противагою твердженням, що характеризують аборт як вбивство, можуть стати права жінки на розпорядження власним тілом, а також репродуктивні права жінок, які можуть потрапити під дискримінацію в ході прийняття законопроекту. Репродуктивні права – це юридичні категорії, які відбивають принцип, що жінки та чоловіки повинні самі розпоряджатися репродуктивними аспектами власного життя. Міжнародний жіночий рух, захисники здоров'я жінок рішуче підтримують концепції репродуктивних прав як одного з невіддільних людських прав, ставлячи в центр розгляду загальний добробут жінок та їхнє право розпоряджатися своїм тілом і сексуальністю [9].

Репродуктивні права жінок закріплені в ч. 6 ст. 281 Цивільного кодексу України, де йдеться про те, що штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки. У випадках, установлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведене при вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів [5]. Перелік обставин, що дозволяють переривання вагітності після дванадцяти тижнів вагітності, установлюється законодавством; про це також йдеться у ст. 50 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» [10].

Спростувати думку, що аборт – це вбивство, може також і той факт, що сьогодні більшість операцій штучного переривання вагітності (абортів) проводяться не з примхи майбутніх матерів через небажану вагітність, а через фінансове становище, що не дозволяє жінці не те, що таку розкіш, як народження дитини та її подальше фінансове забезпечення, а навіть проведення попередніх досліджень, пов'язаних з вагітністю.

Задля забезпечення здоров'я та гармонічного розвитку не лише ненародженої дитини, а й майбутньої мами, проведення таких досліджень є обов'язковим, але не безкоштовним. Згідно з рекомендаціями Міністерства охорони здоров'я України, для ведення неускладнених вагітностей необхідно пройти п'ять процедур УЗД (вартість кожного 500 грн), загальне лабораторне дослідження крові (400 грн), дослідження крові на рівень цукру та кількість тромбоцитів (150 грн), загальне дослідження сечі (150 грн), аналіз на встановлення групи крові та її резус-фактор

(170 грн), дослідження на ВІЛ, сифіліс, гепатит, аналіз крові на наявність антитіл до інфекцій (краснухи, цитомегаловірусу, герпесу тощо) (450 грн), мазок на флору та цитологічні обстеження (1500 грн). Виникає питання: де брати кошти на проведення цих досліджень, отже, і на забезпечення положень Конвенції про права дитини, коли 70 % населення України ледь отримують мінімальну заробітну плату (3723 грн). По кишені українцям лише проведення аборту яке, для порівняння, у середньому коштує 500–1000 грн.

Фінансові труднощі – важлива, але не єдина проблема. Заборона штучного переривання вагітності (аборту) не скоротить його необхідності, а може призвести до зростання кількості так званих підпільних абортів та інших негативних наслідків, що не дозволить покращити демографічну ситуацію в Україні. За даними ВООЗ у світі щорічно здійснюється близько 25 млн підпільних абортів, п'ята частина з яких призводить до інвалідності жінок. Майже 97 % усіх абортів, що здійснюються без медичного контролю, припадають на країни Африки, Азії та Латинської Америки. У регіоні Східної Європи щорічно здійснюється близько 2,6 млн абортів, приблизно 373 тис. з них відбуваються в небезпечних умовах [11].

Нині у країнах, де штучне переривання вагітності заборонено або дозволено лише задля врятування життя жінки, ризик смерті й ускладнень унаслідок незаконних абортів набагато вищий: лише один із чотирьох абортів не має негативних наслідків. У країнах, де проведення цих операцій є легальним, це співвідношення становить дев'ять до десяти [11].

Отже, існують підстави вважати, що встановлення запропонованої у законопроекті заборони на штучне переривання вагітності навряд чи зможе сприяти розв'язанню проблем материнської смертності та збереження репродуктивного здоров'я жінок. Ймовірним наслідком може стати збільшення кількості дітей, від яких відмовляються одразу після народження (соціальних сиріт) [11].

Здебільшого у державах, що мають добре розвинену систему охорони здоров'я, регулювання народження цим методом (штучне переривання, тобто аборт) практично витіснене сучасними засобами контрацепції. На жаль, цього не можна сказати про Україну, яка посідає одне з перших місць в Європі за кількістю абортів і одне з останніх – за рівнем життя.

Розповсюдженість абортів та їх наслідки в Україні, що є не тільки основним фактором розладу репродуктивного здоров'я, а й економічним тягарем для держави та окремої родини, обумовило високий рівень репродуктивних втрат, що свідчить про актуальність медико-соціальної та соціально-демографічної значущості вдосконалення системи планування сім'ї. Складовою системи планування сім'ї є засоби та методи контрацепції, однак, застосування їх як альтернативи абортам в Україні залишається ще недостатнім.

Необхідною є також налагоджена система підготовки молоді до сімейного життя, у тому числі формування та дотримання його здорового способу, планування сім'ї, збереження репродуктивного здоров'я. Таку систему важливо забезпечити не лише зусиллями неурядових організацій, а й на державному рівні, шляхом підвищення рівня якості життя населення України.

Такої думки дотримується керівник Головного науково-експертного управління Борденюк В. І., який у висновку на Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів)» (реєстр. № 6239 від 27.03.2017 р.) зазначив: «Головне управління, оцінюючи аборти як негативне явище, водночас вважає, що з цим явищем слід боротися не шляхом встановлення відповідних заборон, а шляхом усунення причин, які змушують жінку зважитися на таку операцію, зокрема бідності, безробіття, відсутності житла і перспектив його придбати, високих цін на дитяче харчування, дитячий одяг, медикаменти, низької якості медичні послуги, що надаються жінкам при народженні дітей, а також напруженою ситуацією у сфері освіти.

З огляду на це Головне управління вважає, що порушене у законопроекті питання слід розв'язувати шляхом проведення системних соціально-економічних перетворень, спрямованих на покращення життя громадян України, забезпечення умов для впровадження здорового способу життя, здійснення комплексу заходів, спрямованих на підтримку сімей з дітьми, формування поваги до інституту сім'ї в суспільстві, удосконалення системи надання кваліфікованої медичної допомоги сім'ям, які мають або бажають мати дітей, забезпечення доступності освіти, здійснення комплексу виховних, інформаційно-просвітницьких, адміністративних заходів щодо запобігання соціальному сирітству, безпритульності, бездоглядності дітей, дотримання законодавчо встановлених державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій» [3].

Таким чином, до прийняття в Україні Проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів)» необхідно здійснити низку перетворень, пов'язаних із покращенням рівня соціальних стандартів.

Нині прийняття цього законопроекту може призвести до зростання кількості підпільних абортів, викликати хвилю невдоволення серед населення та спричинити інші негативні наслідки, що не дозволить покращити демографічну ситуацію в Україні, а лише ускладнить поточну ситуацію. Підвищення рівня життя українців шляхом упровадження заходів щодо покращення їх фінансового становища, медичного обслуговування, якості освіти, за-

безпечення їх правового захисту виключить низку основних причин штучного переривання вагітності (бідність, безробіття, відсутність власного житла, недоступність витрат, пов'язаних із народженням і вихованням дитини, якість медичного обслуговування), отже, сприятиме покращенню демографічної ситуації в Україні.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Чисельність населення України. URL: https://life.pravda.com.ua/society/2017/12/19/228051. **2.** Українська демографічна діра. URL: https://uk.etcetera.media/ukrayinska-demografichna-dira.html. **3.** Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів) : Проект Закону України від 27.03.2017 № 6239. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61424. **4.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. **5.** Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15. **6.** Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції : монографія. Львів : ПАІС, 2009. 196 с. **7.** Конвенція про права дитини редакція : Міжнародний документ від 20.11.1989 № 995_021 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021. **8.** Самрук О. Правда про аборти. Луцьк : РТ МКФ «Християнське життя», 2009. 32 с. **9.** Репродуктивне здоров'я та репродуктивні права. URL: http://reprohealth.info/uk/for/men_and_women/rhr/rp. **10.** Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 04.11.2018 № 2581-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.help/law/2801-XII. **11.** Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ): за рік проводяться 25 мільйонів «підпільних» абортів. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2314736-vooz-za-rik-vidbuvaetsa-25-miljoniv-pidpilnih-abortiv.html.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

УДК 341.95(477)

Гордієнко К. Д.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено особливості правового статусу іноземних громадян в Україні. Визначено права та обов'язки іноземців. Конкретизовано особливості юридичної відповідальності іноземних громадян в Україні.*

Ключові слова: *держава, іноземний громадянин, іноземець, законодавство, правовий статус, права, обов'язки, свобода, відповідальність, юридична відповідальність.*

Аннотация. *Исследованы особенности правового статуса иностранных граждан в Украине. Определены права и обязанности иностранцев. Конкретизированы особенности юридической ответственности иностранных граждан в Украине.*

Ключевые слова: *государство, иностранный гражданин, иностранец, законодательство, правовой статус, права, обязанности, свобода, ответственность, юридическая ответственность.*

Annotation. *The features of the legal status of foreign citizens in Ukraine are investigated. The rights and obligations of foreigners are defined. The features of the legal responsibility of foreign citizens in Ukraine are specified..*

Keywords: *state, foreign citizen, foreigner, legislation, legal status, rights, obligations, freedom, responsibility, legal liability.*

© Гордієнко К. Д., 2018

За сучасних умов розвитку демократичного суспільства правовий статус особи є одним із найактуальніших питань для дискусій серед науковців різних галузей права, а також задачею, розв'язання якої стоїть у центрі практичної діяльності міжнародної спільноти. Людина, громадянин, індивід має обов'язково бути важливою цінністю кожного суспільства, що є запорукою становлення країни як демократичної, соціальної, правової держави. У свою чергу, питання правового статусу іноземців є складовою загальної проблеми правового статусу особи, прав людини та громадянина, отже, дослідження правового становища іноземців є актуальним.

Особливо актуальним є дослідження правового становища іноземних громадян в Україні, оскільки у вітчизняному законодавстві, яке регулює правовий статус іноземців, існують недоліки щодо правового регулювання правового статусу іноземців, попри те, що забезпечення та реалізація принципу рівності прав, свобод і законних інтересів є здійснюваною в однаковій мірі щодо всіх осіб, які проживають в Україні. Отже, дослідження правового становища іноземців є особливо значущим з огляду на поточну стадію розвитку державотворення у нашій державі на шляху до інтеграції з Європейським Союзом.

Дослідженням проблем правового статусу іноземців займалися і займаються Гамалій Л. О., Кістанова Я. М., Кушніренко О. Г., Слінько Т. М., Погорілко В. Ф. та ін.

Дослідження правового становища іноземців в Україні доцільно розпочати з визначення поняття «іноземець», оскільки вітчизняне законодавство неоднозначно оперує цією категорією. Безпосередньо поняття «іноземець» на законодавчому рівні зафіксовано у базовому нормативному акті, який визначає статус іноземців, – Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 № 3773-VI. Так, згідно з п. 6 ст. 1 цього Закону іноземцем є особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав [2].

Крім цього визначення поняття «іноземець» Закон оперує категорією «іноземець» у взаємозв'язку з категорією «особа без громадянства». Згідно з п. 7 ст. 1 Закону іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, іноземці та особи без громадянства, які в установленому законодавством чи міжнародним договором України порядку в'їхали в Україну та постійно або тимчасово проживають на її території, або тимчасово перебувають в Україні. Згідно з п. 8 ст. 1 Закону іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, – це іноземці та особи без громадянства, які отримали посвідку на постійне проживання, якщо інше не встановлено Законом. Згідно з п. 9 ст. 1 Закону іноземці та особи без громадянства, які тимчасово перебувають на території України, – це іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території Україні протягом дії візи або на період, установлений законодавством чи міжнародним договором України, або якщо строк їх перебування на території України продовжено в установленому порядку. Згідно з п. 10 ст. 1 Закону іноземці та особи без громадянства, які тимчасово проживають в Україні, – це іноземці та особи без громадянства, які отримали посвідку на тимчасове проживання, якщо інше не встановлено Законом [2].

Отже, дослідження цих положень Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» дає підстави зробити висновок, що на сьогодні Закон недостатньо чітко визначає поняття «іноземець», оскільки наявність у Законі різних трактувань поняття «іноземець» в пп. 6–10 не дозволяє дійти одностайного висновку щодо єдиного визначення досліджуваної категорії [2].

В українському законодавстві категорія «іноземець» також знайшла своє відтворення в Основному Законі держави. Згідно зі ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Отже, Основний Закон держави чітко розмежував поняття «іноземець» і «особа без громадянства», говорячи про належність до перших лише іноземних громадян [1].

Отже, нині доцільно подати в законодавстві єдине визначення поняття «іноземець», яке буде однаковим для розуміння і не викликатиме різночитань.

Сутність поняття «іноземець» активно досліджували науковці. Так, Кирилова Т. Н. зазначає, що іноземною особою є фізична особа, яка має постійний політичний, економічний, соціальний і правовий зв'язок з державою свого громадянства та перебуває у тимчасовому економічному та правовому зв'язку з іншими державами [3]. У свою чергу, Собольніков В. В. вказує, що іноземцем є фізична особа, яка не є громадянином держави перебування та має документальне підтвердження своєї належності до іншої держави. Науковець поруч з категорією «іноземець» визначає і поняття правового статусу, що дає змогу чітко визначити поняття «іноземець». З огляду на тлумачення науковців можемо констатувати, що правовий статус іноземця є визначуваним правосуб'єктністю, тобто правоздатністю та дієздатністю, які грунтуються на законі тієї держави, громадянами якої вони є [4].

За сучасних умов розуміння правового статусу іноземців доцільно розглядати як частину їх загального правового статусу, а його складовими є елементи, які вказують на іноземців як самостійних суб'єктів конституційних та адміністративних правовідносин. За такого підходу структурні складові правового статусу іноземців та осіб без громадянства можна розподілити на базові, або основні (права, свободи та обов'язки), які обумовлюють існування

так званих вторинних, або факультативних складових (принципи, відповідальність та ін.). Саме у базових складових правового статусу іноземців та осіб без громадянства відтворюються правова природа, сутність суб'єкта, його призначення у державі та суспільстві, розкриваються необхідність його функціонування та принципи взаємодії з органами державної влади [5].

Базу правового статусу іноземців становлять права та обов'язки, які детально визначаються в вітчизняному законодавстві. Згідно зі ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України [1]. Згідно з пп.1–2 ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, установленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземці, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав, свобод людини [2].

Однак, на відміну від громадян України, ці елементи правового статусу іноземців є в певній мірі неповними. У будь-якому випадку права і свободи іноземців в Україні є дуже широкими та різноманітними, оскільки вони передбачені всіма галузями українського законодавства: конституційним, адміністративним, цивільним, трудовим, сімейним, кримінальним, фінансовим, земельним. Увесь комплекс прав, свобод і обов'язків іноземців та осіб без громадянства в Україні важко піддається реконструюванню, оскільки потребує для цього посилань на велику кількість норм українського законодавства про правовий статус особистості [6].

Іноземці мають право на:

– інвестиційну, зовнішньоекономічну та інші види господарської діяльності, передбачені законодавством України; при цьому вони мають аналогічні права й обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не випливає з Конституції та законів України;

– трудову діяльність: іноземці мають аналогічні з громадянами України права у трудових відносинах, якщо інше не передбачено законодавством України чи міжнародно-правовими договорами України. Водночас для іноземців існують й певні обмеження щодо реалізації трудових прав: так, для іноземців обмежено права на державну службу, службу в органах місцевого самоврядування. Це означає, що іноземці не можуть обіймати посади в органах державної влади чи місцевого самоврядування. Іноземці, що прибули в Україну для працевлаштування на визначений строк, можуть займатися трудовою діяльністю відповідно до одержаного у встановленому порядку дозволу на працевлаштування. Працевлаштування в Україні іноземців та осіб без громадянства, найнятих інвестором у межах і за посадами (спеціальністю), визначеними угодою про розподіл продукції, здійснюється без отримання дозволу на працевлаштування;

– відпочинок: іноземці мають право на відпочинок нарівні з громадянами України, що закріплено в Конституції України та трудовому законодавстві;

– охорону здоров'я: іноземці нарівні з громадянами України мають право на одержання медичної допомоги;

– соціальний захист: іноземці мають право на соціальний захист, у тому числі на одержання пенсії та інших видів соціальної допомоги відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України. Якщо для призначення пенсії необхідний відповідний стаж роботи, іноземцю на підставах і в порядку, установлених законодавством України та міжнародними договорами України, може зараховуватися стаж роботи за кордоном;

– житло: іноземці, які постійно проживають в Україні, мають право на підставах і в порядку, установлених для громадян України, одержати житлове приміщення, якщо інше не передбачено законодавством України [11];

– майнові й особисті немайнові права: іноземці мають право згідно з національним законодавством України мати у своїй власності будь-яке майно, успадковувати та заповідати його, а також мати особисті немайнові права; це право не є абсолютним, а щодо окремих видів майна законодавством можуть установлюватися певні обмеження (наприклад, щодо права власності на землю) [12];

– освіту: іноземці нарівні з громадянами України мають право на одержання загальної середньої та вищої освіти [1];

– пересування на території України та вільний вибір місця проживання: іноземці мають право вільно пересуватися на території України та обирати місце проживання в ній відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України. Обмеження в пересуванні та виборі місця проживання допускаються, якщо це необхідно для забезпечення безпеки України, охорони громадського порядку, охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів її громадян та інших осіб, які проживають в Україні;

– судовий захист своїх прав: іноземці мають право на звернення до суду та до інших державних органів для захисту їх особистих, майнових та інших прав; у судочинстві іноземці та особи без громадянства як учасники процесу користуються такими самими процесуальними правами, як і громадяни України [1];

– користування досягненнями культури: іноземці мають можливість користуватися досягненнями культури, як і громадяни України, мають дбайливо ставитися до пам'яток історії та культури, інших культурних цінностей [1];

– участь в об'єднаннях громадян: іноземці, які постійно проживають на території України, мають право вступати на загальних із громадянами України підставах до громадських об'єднань, якщо інше не передбачено законами України та якщо це передбачено статутами цих об'єднань; у реалізації цього права є певні обмеження, пов'язані з тим, що іноземці не можуть бути членами політичних партій України [13];

– свободу совісті: іноземцям гарантовано право на свободу совісті нарівні з громадянами України [1];

– укладання та розривання шлюбів з громадянами України та іншими особами згідно з законодавством України; іноземці мають рівні з громадянами України права й обов'язки у шлюбних і сімейних відносинах [1; 2].

Попри наявність значного масиву прав існують і обмеження, основні з яких зводяться до того, що іноземці та особи без громадянства:

– не можуть обіймати деякі посади (Президента України, судді, перебувати на посадах у складі морських і повітряних екіпажів та ін.);

– не мають доступу до посад державних службовців, діяльність яких є пов'язаною з державною таємницею (так, призначення на посаду заступника міністра внутрішніх справ Хатії Деканоїдзе є порушенням цього пункту; згідно з п. 3 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про громадянство України» однією з умов прийняття до громадянства України є безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років, а у випадку з цим призначенням ця вимога не була дотримана);

– не можуть служити у Збройних Силах України (вступ на військову службу та її проходження іноземцями та особами без громадянства дозволяється за контрактом лише на посадах рядового, сержантського і старшинського складу у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях);

– можуть підлягати обмеженням у пересуванні чи перебуванні в окремих місцях;

– підпорядковуються окремим правилам паспортного режиму, вступу до закладів вищої освіти та ін.;

– відповідають за законом з огляду на особливу адміністративну деліктоздатність: нелегальні мігранти та інші іноземці та особи без громадянства, які вчинили злочин, адміністративні або інші правопорушення, несуть відповідальність згідно з законом [4].

До того ж іноземці зобов'язані:

– поважати й дотримуватися Конституції та законів України, шанувати традиції та звичаї народу України;

– сплачувати податки та збори згідно з законодавством України та міжнародними договорами України;

– не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки [1].

На іноземців не поширюється загальний військовий обов'язок, вони не проходять військову службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених згідно з законодавством України.

Ще однією складовою правового статусу іноземців є юридична відповідальність. Згідно з вітчизняним законодавством іноземці, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах з громадянами України. Фактично іноземці притягуються до кримінальної чи адміністративної відповідальності нарівні з громадянами України.

Відповідальність іноземців регулюється положеннями розд. ІІІ Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Згідно зі ст. 23 цього Закону нелегальні мігранти та інші іноземці та особи без громадянства, які вчинили злочин, адміністративні або інші правопорушення, несуть відповідальність згідно з законом [2]. У ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено, що законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок. Цей вид стягнень відрізняє іноземців від громадян України [15].

Таким чином, на підставі аналізу особливостей правового становища іноземних громадян в Україні можна стверджувати, що зміст правового статусу іноземців становлять комплекс прав та обов'язків, а також відповідальності іноземців. У порівнянні з громадянами України іноземці мають дещо менший обсяг прав, що зумовлено їх правовим статусом.

Вважаємо за необхідне в законодавстві закріпити єдине визначення поняття «іноземець», а також чітко окреслити вичерпний перелік прав та обов'язків іноземців.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. **2.** Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17/ed20110922. **3.** Кириллова Т. Н. Общие положения гражданской правосубъектности иностранцев в СССР. *Правоведение*. 1966. № 1. С. 103–105. **4.** Собольников В. В. Понятие, сущность и субъекты миграционной преступности. *Современное право.* 2005. № 8. С. 46–51. **5.** Кістанова Я. М. Питання визначення та реалізації адміністративно-правового статусу іноземців в Україні. *Правова держава.* 2016. № 22. С. 26–31. **6.** Коломоєць Т. О. Адміністративне право України : підручник. Київ : Істина, 2012. 528 с. **7.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **8.** Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80/ed19961115. **9.** Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 04.11.2018 № 2581-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.help/law/2801-XII. **10.** Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/ed19990923. **11.** Житловий кодекс Української РСР : Закон України від 01.01.1984 № 5464-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10/ed19840101. **12.** Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15. **13.** Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/ed20120322. **14.** Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14. **15.** Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed19841207.

РОЛЬ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 657.1:658

Гриневич К. В.

Магістрант 2 року навчання
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Конкретизовано сутність облікової інформації, а також джерела її надходження. Досліджено роль, функції та значення облікової інформації для управління підприємством.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, облік, облікова інформація, бухгалтерський облік, економічна інформація, управління підприємством.*

Аннотация. *Конкретизированы сущность учетной информации, а также источники ее поступления. Исследованы роль, функции и значение учетной информации для управления предприятием.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, учет, учетная информация, бухгалтерский учет, экономическая информация, управление предприятием.*

Annotation. *Concretized the essence of accounting information, as well as the sources of its receipt. The role, functions and importance of accounting information for enterprise management are investigated.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, accounting, accounting information, economic information, enterprise management.*

© Гриневич К. В., 2018

Облікова інформація є однією зі складових економічної інформації, що становить до 90 %, за допомогою обліку відбувається отримання інформації для управління підприємством. Вона є основною інформацією, яка надходить від об'єкта управління до його суб'єкта, дає змогу суб'єкту здійснювати попередній, поточний і подальший контроль за об'єктом [1]. Оскільки саме в обліку проявляється неподільність інформації як предмета, засобу та результату праці, практичним відтворенням чого є формування планів, прогнозів і звітів, види облікової інформації частково перегукуються з класифікацією економічної. Доцільно акцентувати увагу на окремих основних групах, частина яких має документальне підтвердження у формі наказів, реєстрів та ін.

Для отримання необхідного обсягу інформації користувачу потрібна будь-яка система обліку. Податковій службі потрібна інформація у формі відомостей про податкові платежі, які були нараховані за конкретний період, інформація про правильність використання базою обчислення податків, методи, якими їх нарахували, а також інформація про їх сплату. Менеджерам облікова інформація потрібна для ухвалення конкретних рішень, для контролю за ефективністю відтворених процесів управління діяльністю підприємства. Такою обліковою інформацією є витрати на виробництво продукції, попит, ціна продажу, рентабельність різних видів товарів [2].

Дослідженням проблем формування облікової інформації, розробкою її методології займалися і займаються Нідлз Б., Бутинець Ф., Кірейцев Г., Вахрушина М., Голов С., Мішин Ю., Нападовська Л., Сук Л., Палій В., Івашкевич В., Ламикін І., Лень В., Шеремет А. та ін. Однак, попри наявність численних теоретичних розробок проблему визначення місця та ролі обліково-аналітичної інформації не розв'язано, оскільки інформаційні ресурси перебувають у постійному русі.

Метою написання статті є визначення ролі облікової інформації та її призначення для керівників підприємств, менеджерів, з'ясування сутності цієї інформації для прийняття зважених управлінських рішень, які суттєво впливають на ефективність виробництва загалом.

Інформаційні передумови відіграють важливу роль у прийнятті зважених управлінських рішень. За умови, що планові та бухгалтерські показники є зіставними, можливість ефективно розв'язати поточні завдання істотно зростає [3].

Уся інформація на підприємстві сукупно розподіляється на дві основні групи: ефективного управління підприємством і поточного фінансового стану підприємства. Першою користуються внутрішні користувачі при поточному та оперативному контролі, ця інформація містить дані про витрати на виробництво, реалізацію продукції та прибуток. Друга група – поточного фінансового стану підприємства показує структуру активів, величину та джерела їх утворення, визначає розмір залучених ресурсів, як матеріальних, так і фінансових, а також показує результати діяльності підприємства за конкретний період.

Економічною є інформація, яка у правильній послідовності містить та відтворює всю господарсько-виробничу діяльність підприємства. Головною метою бухгалтерського обліку є забезпечення інформацією для контролю за фактичними значеннями про використання та стан ресурсів, використання капіталу, розрахунки з дебіторами та кредиторами. Підприємства за своїми потребами в обліковій інформації є дуже подібними, їх вимоги до інформації подано в табл. 1 [2; 3].

Таблиця 1

Вимоги до облікової інформації

Назва	Характеристика
Значущість	Істотно впливає на прийняття рішень, є використовуваною для складання планів
Релевалентність	Є пов'язаною з діями, що передбачають отримання бажаних результатів, для чого необхідно знати сферу застосування інформації та її джерело
Повнота	Містить максимум інформації та необхідні додатки для зацікавлених користувачів
Вірогідність	Правдивість інформації, легкість перевірки, нейтральний характер
Відсутність систематичних помилок	Використання технічних методів, які виключають наявність систематичних помилок в інформації

Бачимо (табл. 1), що всі інформаційні ресурси мають свої властивості, серед яких невичерпність і відтворюваність, збереження і збільшення незалежно від використання, потенційна можливість для використання у майбутньому [2; 3].

Передумовою використання інформації є її отримання. Саме завдяки системі бухгалтерського обліку відбувається одержання всієї інформації. Її розглядають не лише з точки зору бухгалтерського обліку, але й з управлінського. Метою його є надання керівництву та менеджерам облікової інформації у найзручнішому розрізі: інформація має бути корисною та своєчасною, сприяти прийняттю зважених управлінських рішень.

Основою системи управлінського обліку є інформаційна система, що збирає та використовує вхідну інформацію для одержання чітких результатів, які відповідають чітко визначеним цілям управління.

Таким чином, управлінський облік поєднує обліковий процес і процес управління. Основними його завданнями є забезпечення інформацією менеджерів різних рівнів управління. Формування облікової бухгалтерської інформації відбувається за дотримання певних принципів, порушення яких може спричинити викривлення бухгалтерської облікової інформації. На сьогодні питання надання вірогідних даних у бухгалтерській обліковій інформації залишається розв'язаним не вповні, отже, потребує подальшого поглибленого дослідження.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Безкоровайна Л. В.

Література: 1. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник. Житомир : Рута, 2009. 912 с. **2.** Лисенко Н. М. Облікова інформація в системі управління підприємства (на прикладі житлово-комунального господарства). *Формування ринкових відносин в Україні.* 2005. № 9. С. 62–68. **3.** Яворов В. В. Роль облікової інформації в управлінні підприємством. URL: http://magazine.faaf.org.ua/rol-oblikovoi-informacii-v-upravlinni-pidpriemstvom.html. **4.** Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16. **5.** Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : підручник. Київ : Знання, 2008. 526 с. **6.** Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета : монография. М. : Финансы и статистика, 2003. 496 с.

АНАЛІТИЧНИЙ ОБЛІК ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

УДК 657:15

Грушко А. І.

Магістрант 2 року навчання
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *На підставі узагальнення й систематизації поглядів сучасних науковців визначено сутність поняття фінансового результату, а також його значення для фінансово-господарської діяльності підприємства. Досліджено проблеми обліку фінансових результатів діяльності підприємств будівельної галузі. Запропоновано шляхи підвищення ефективності обліку фінансових результатів на підприємствах будівельної галузі.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, підприємство будівельної галузі, фінанси, фінансовий результат, прибуток, збиток, доходи, витрати.*

Аннотация. *На основании обобщения и систематизации точек зрения современных ученых определены сущность понятия финансового результата, а также его значение для финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Исследованы проблемы учета финансовых результатов деятельности предприятий строительной отрасли. Предложены пути повышения эффективности учета финансовых результатов на предприятиях строительной отрасли.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, предприятие строительной отрасли, финансы, финансовый результат, прибыль, убыток, доходы, расходы.*

Annotation. *Based on the generalization and systematization of points of view of modern scholars, the essence of the concept of financial result, as well as its importance for the financial and economic activities of an enterprise, are determined. The problems of accounting for the financial performance of enterprises in the construction industry are investigated. Offered ways to improve the efficiency of accounting for financial results in the construction industry.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, enterprise of the construction industry, finance, financial result, profit, loss, income, expenses.*

© Грушко А. І., 2018

Нині багатьом будівельним підприємствам доводиться господарювати за нестабільних умов, що негативно впливає на показники їх діяльності. Основним показником, що характеризує ефективність діяльності будь-якого підприємства, є фінансовий результат, який може бути у формі прибутку або збитку. Додатний фінансовий результат (прибуток) є частиною доходу суспільства, використовуваною для подальшого розвитку підприємства. На сьогодні актуальною є проблема організації високоефективної обліково-аналітичної системи формування фінансових результатів на підприємствах будівельної галузі, що сприятиме надходженню й обробці якісної інформації для потреб управління та пошуку на цій основі способів підвищення та зміцнення прибутковості підприємств будівельної галузі.

Дослідженням теоретичних і практичних питань обліку фінансових результатів займалися і займаються Каплан Р., Бриттон Є., Ніколаєва С., Бутинець Ф., Бланк І., Білуха М., Голов С., Мочерний С., Левицька С., Мних Є., Бондар М., Савицька Г., Сопко В. та ін. Однак, попри наявність численних теоретичних розробок тривають наукові дискусії, що є пов'язаними з питанням організаційних засад обліку результатів діяльності підприємства.

Метою написання статті є дослідження сутності фінансових результатів, а також розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення аналітичного обліку фінансових результатів на підприємствах будівельної галузі.

Основною передумовою підвищення ефективності діяльності підприємства є розуміння сутності фінансового результату та визначення дієвих рішень щодо подальшого розвитку. Дослідження сутності поняття фінансового результату є затребуваною науковою проблемою сьогодення (табл. 1) [1–6].

Таблиця 1

Визначення сучасними вітчизняними науковцями сутності поняття фінансового результату

Автор	Визначення
Бутинець Ф. [1]	Співвідношення доходів і витрат підприємства, відтворених у звіті, прибуток або збиток організації
Савицька Г. [2]	Складна економічна категорія, що відтворює на певний момент стан капіталу у процесі його колообігу, а також здатність суб'єкта господарювання до саморозвитку
Мочерний С., Ляріна Я., Устенко О. [3]	Наявність у підприємства, фірми, компанії, підприємця фінансових ресурсів і грошових коштів, що є необхідними для раціональної господарської діяльності, грошових розрахунків з іншими суб'єктами господарювання та державними органами
Поддєрьогін А. [4]	Комплексне поняття, що є результатом взаємодії всіх складових системи фінансових відносин підприємства, є визначуваним сукупністю виробничо-господарських факторів, характеризується системою показників, що відтворюють наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів
Ткаченко Н. [5]	Доходи від функціонування підприємства за вирахуванням витрат його діяльності
Манько С. [6]	Приріст або зменшення капіталу організації у процесі фінансово-господарської діяльності за звітний період, що виражається у формі загального прибутку або збитку

Аналіз трактувань дає підстави зробити висновок, що серед науковців немає єдиної думки, однак, зміст запропонованих визначень єдиний: фінансовий результат є показником господарської діяльності підприємства у формі прибутку або збитку.

У нормативно-правовій базі України поняття «фінансовий результат» не висвітлюється, однак, у НПС(Б)О 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» розкриваються поняття прибутку (сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати) та збитку (перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати) [7].

Отже, фінансовий результат є основним показником ефективності діяльності. Кожний суб'єкт господарювання особливу увагу звертає на процес формування, розподілу та використання фінансових результатів своєї діяльності.

Для отримання вірогідної інформації щодо фінансових результатів підприємств, які належать до будівельної галузі, важливою є правильна класифікація, що полегшить процес обліку, складання звітності та управління підприємством. Національна практика містить чимало класифікаційних ознак щодо фінансових результатів [4; 7].

Для надання керівництву підприємства вірогідної облікової інформації щодо формування фінансових результатів систематизуємо їх за певними класифікаційними ознаками (табл. 2) [4; 8].

Вважаємо, що класифікація фінансових результатів за різними видами діяльності значно покращить аналітичність облікової інформації про фінансові результати підприємств будівельної галузі, що є необхідним як внутрішнім, так і зовнішнім її користувачам, а також сприятиме значному спрощенню зіставлення та порівняння доходів і витрат.

Виходячи з класифікації (табл. 2), пропонується підприємствам будівельної галузі до субрахунку 791 «Результат операційної (основної) діяльності» ввести аналітичні рахунки 7911 «Фінансовий результат основної діяльності

від надання послуг на внутрішньому ринку (за регіонами)» та 7912 «Фінансовий результат основної діяльності від надання послуг на зовнішньому ринку». Таке відтворення господарських операцій дасть змогу без додаткових трудових і часових затрат отримати інформацію щодо результатів основної (операційної) діяльності, а також динаміки їх показників для забезпечення потреб ефективного управління.

Таблиця 2

Класифікація фінансових результатів вітчизняних підприємств будівельної галузі

Класифікаційна ознака	Вид фінансових результатів підприємства будівельної галузі
За видами діяльності	– результат операційної (основної) діяльності; – результат інвестиційної діяльності; – результат фінансової діяльності
За територіальною ознакою	– фінансовий результат основної діяльності від надання послуг на внутрішньому ринку (за регіонами); – фінансовий результат основної діяльності від надання послуг на зовнішньому ринку
За ступенем деталізації	– фінансовий результат основної діяльності від діяльності будівельної бригади; – фінансовий результат основної діяльності від діяльності будівельної дільниці, цеху та інших структурних підрозділів; – фінансовий результат основної діяльності від діяльності будівельного підприємства
За видами робіт і наданих послуг	В аналітиці послуг, наданих підприємством

Таким чином, центральне місце у системі управління підприємством посідають фінансові результати. Розуміння сутності поняття фінансового результату є однією з основних умов формування напрямків його обліку, контролю, аналізу та можливості здійснення своєчасного управлінського впливу на окремі його складові заради підвищення ефективності діяльності підприємств. Проведений аналіз поняття фінансового результату засвідчив, що серед науковців немає однозначної думки, але можна виокремити чимало спільного. Для організації надходження до керівництва підприємства вірогідної облікової інформації щодо формування фінансових результатів доцільно їх розмежувати за певними класифікаційними ознаками, і на підставі цієї класифікації розподілити рахунок «фінансові результати» на аналітичні субрахунки першого, другого, третього порядків на вимогу підприємств. Таке розмежування дасть змогу проводити поглиблений аналіз виконаних робіт, розв'язувати питання доцільності роботи з тим чи іншим видом надання послуг і, як наслідок, доцільності роботи з тим чи іншим замовником.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Курган Н. В.

Література: 1. Бочуля Т. В. Бухгалтерський облік, контроль і аналіз проблеми теорії та методології / за заг. ред. Ф. Ф. Бутинця. Київ : НАСОА, 2013. 606 с. **2.** Савицька В. Економічний аналіз діяльності підприємства. Київ : Знання, 2007. 668 с. **3.** Мочерний С. В., Ляріна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник / за ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2012. 564 с. **4.** Поддєрьогін А. Фінанси підприємств : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2010. 352 с. **5.** Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : підручник. Київ : Алерта, 2013. 982 с. **6.** Манько С. Оцінка показників фінансової звітності торгового підприємства. *Бухгалтерський облік.* 2011. № 6. С. 452–458. **7.** Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до [...] : Закон України від 07.02.2013 № 73 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13. **8.** Павленко О. Доходи і витрати основної діяльності будівельних підприємств у системі обліку і контролю : монографія. Рівне : НУВГП, 2012. 236 с.

ДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПРОСТУПОК: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

УДК 49.22

Гурова О. С.

Студент 3 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто сутність поняття дисциплінарного проступку. Досліджено чинну правову базу регулювання дій роботодавця щодо застосування дисциплінарних стягнень за вчинення працівником дисциплінарного проступку.*

Ключові слова: *підприємство, організація, право на працю, трудове право, роботодавець, працівник, співробітник, дисципліна, проступок, дисциплінарний проступок, догана, дисциплінарна відповідальність, застосування дисциплінарних стягнень.*

Аннотация. *Рассмотрена сущность понятия дисциплинарного проступка. Исследована действующая правовая база регулирования действий работодателя касательно применения дисциплинарных взысканий за совершение работником дисциплинарного проступка.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, право на труд, трудовое право, работодатель, работник, сотрудник, дисциплина, проступок, дисциплинарный проступок, выговор, дисциплинарная ответственность, применение дисциплинарных взысканий.*

Annotation. *The essence of the concept of disciplinary offense is considered. Investigated the current legal framework regulating the actions of the employer regarding the application of disciplinary action for the employee committed a disciplinary offense.*

Keywords: *enterprise, organization, right to work, labor law, employer, employee, discipline, misconduct, disciplinary offense, reprimand, disciplinary responsibility, application of disciplinary penalties.*

У Кодексі законів про працю України (КЗпП) окреслено обов'язки працівника при укладанні трудового договору з роботодавцем: працівник повинен виконувати роботу, зміст якої визначено в укладеному трудовому договорі, сумлінно, чесно та вчасно; підпорядковуватися внутрішньому трудовому розпорядку, трудовій і технологічній дисципліні; дотримуватися вимог нормативних актів охорони праці; дбайливо ставитися до майна роботодавця (ст. 21, ст. 139 Кодексу законів про працю України) [1].

Актуальність цієї теми є зумовленою тим, що на сьогодні проблема визначення поняття дисциплінарного проступку існує через відсутність у чинному законодавстві чіткого визначення сутності поняття дисциплінарного проступку, а також інших суміжних понять.

Нині чинне законодавство чітко не визначило сутність поняття дисциплінарного проступку, через що чимало науковців у цій галузі права проводили безліч досліджень, і кожний наводить власне визначення сутності поняття дисциплінарного проступку, а також його ознак. Над розв'язанням цього питання працювали і працюють Сировотська Л. О., Щербина В. А., Смирнов В. М., Процевський О. І., Монастирський С. О. та ін.

Метою написання статті є визначення сутності поняття дисциплінарного проступку, а також його правовий аналіз.

Дисциплінарний проступок є різновидом трудового правопорушення, тому дисциплінарна відповідальність є застосовуваною до суб'єкта, який його скоїв. Усі науковці характеризують дисциплінарний проступок як винні дії та визначають його ознаку – протиправність.

Дисциплінарним проступком вважають дію, що має протиправний характер, чи, навпаки, бездіяльність працівника, який порушує цим внутрішній трудовий розпорядок, встановлений на підприємстві, в установі чи організації [3]. Це є мінімально необхідними ознаками дисциплінарного проступку.

Дисциплінарним стягненням визначено наслідки, які покладаються на працівника через невиконання ним або виконання, що не є належним, трудових обов'язків. Згідно зі ст. 147 та ст. 149 Кодексу законів про працю України за порушення трудової дисципліни можливе застосування лише одного дисциплінарного стягнення – догани чи звільнення.

Суб'єктом дисциплінарного проступку є працівник. Правові науковці зазначають, що суб'єктами трудового правопорушення можуть бути лише фізичні особи, до того ж має виконуватись умова, що вони досягли вста-

© Гурова О. С., 2018

новленого законом віку та є дієздатними, тобто здатними управляти своїми діями й усвідомлювати можливі наслідки [4].

Вік, від якого можливе притягнення до дисциплінарної відповідальності, збігається з віком можливості участі у трудових відносинах – від 14 років. Це зазначено у ст. 187 Кодексу законів про працю України, згідно з якою у трудових відносинах неповнолітні прирівнюються у правах до повнолітніх. Це є зумовленим тим, що робота учнів з 14 років передусім має на меті підготовити молодь до виконання колективної та суспільно-корисної праці. Тобто і роботодавець, і учень мають розуміти, що праця неповнолітньої особи має соціальне призначення, а не економічне. Саме у цьому і проявляється виховна функція трудового права, за виконання якої формується особистість працівника у необхідному суспільству напрямку.

Кодекс законів про працю України певними положеннями захищає права працівника від вседозволеності роботодавця. Розглянемо, за яких умов працівник має право відмовитися від виконання певної роботи і це не буде порушенням трудової дисципліни:

– від роботи, виконання якої не передбачено трудовим договором (ст. 31 КЗпП);

– якщо згідно з законодавством роботодавець не має права вимагати виконання такої роботи від певних категорій працівників, наприклад, діє заборона залучати до нічних і позанормових робіт вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років та неповнолітніх працівників (ст. 55, ст. 63 КЗпП);

– за виникнення виробничої ситуації, що є небезпечною для життя чи здоров'я самого працівника або людей, які його оточують (ст. 153 КЗпП) [1].

Також не є порушенням трудової дисципліни участь у страйку працівників, за винятком страйків, що визнані судом незаконними, і не може бути підставою для притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності (ст. 27 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)») [1].

Щоб визнати поведінку працівника дисциплінарним порушенням, роботодавець повинен встановити наявність вини працівника; зазвичай як вину розглядають умисел і необережність. Після встановлення вини працівника важливим питанням є розуміння, що через специфіку окремих видів робіт працівники виконують свою трудову функцію за умов підвищеної небезпеки, і саме у таких роботах необережність є основною формою вини працівника. Тому дисциплінарним проступком є винне та протиправне невиконання трудових обов'язків.

Звільнення як вид дисциплінарного стягнення через дисциплінарний проступок може бути застосовано лише за наявності встановлених підстав для роботодавця розірвати трудовий договір з працівником зі своєї ініціативи (ст. 40 та ст. 41 КЗпП), якщо працівник:

– систематично не виконує обов'язки, що покладені на нього згідно з трудовим договором або правилами внутрішнього розпорядку без поважних причин та якщо раніше до працівника застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення (п. 3 ст. 40 КЗпП);

– відсутній на роботі понад три години протягом робочого дня, у цьому разі йому зараховують прогул (п. 4 ст. 40 КЗпП);

– з'явився на роботі у нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння (п. 7 ст. 40 КЗпП);

– за місцем роботи вчинив розкрадання майна роботодавця, у тому числі дрібного (п. 8 ст. 40 КЗпП) [1].

Звільнення як вид дисциплінарного стягнення через дисциплінарний проступок може бути також застосовано, якщо керівник підприємства, його заступники, головний бухгалтер, заступники бухгалтера, а також службові особи органів доходів і зборів, яким надані спеціальні звання, і службові особи центральних органів виконавчої влади, які реалізують державну політику у сферах державного фінансового контролю та контролю за цінами, одноразово вчинили грубе порушення своїх трудових обов'язків (п. 1 ст. 41 КЗпП) [1].

Сьогодні у чинному законодавстві про працю не визначено критерії, за якими розмежовують дисциплінарні проступки, хоча у п. 1 ст. 41 Кодексу законів про працю України вживається такий термін, як «грубе порушення».

Таким чином, важливим питанням є визначення у чинному законодавстві поняття дисциплінарного проступку, а також детальне роз'яснення суміжних понять і статей, що регулюють коректне реагування роботодавця щодо розв'язання питання стягнення дисциплінарної відповідальності з працівника.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Силенко Н. М.

Література: 1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **2.** Андрушко А. В. Основні проблеми загальної дисциплінарної відповідальності у трудовому праві. *Держава і право.* 2007. № 37. С. 371–377. **3.** Болотіна Н. Б., Чанишева Г. І. Трудове право України : підручник. Київ : Вікар, 2004. 238 с.

4. Угрюмова Г. О. Загальна характеристика дисциплінарної відповідальності та дисциплінарного проступку за українським трудовим правом. *Право України.* 2005. № 5. С. 78–81.

ОЦІНКА ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАЦІЇ З НЕРУХОМИМ МАЙНОМ

УДК 336.671:658.14

Домогацька М. В.

Магістрант 2 року навчання
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проведено аналіз динаміки та структури фінансових результатів діяльності підприємств, що здійснюють операції з нерухомим майном в Україні. Надано рекомендації щодо підвищення ефективності використання та фінансових результатів господарської діяльності підприємства.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, фінанси, фінансові результати, прибуток, збиток, оренда, нерухоме майно.*

Аннотация. *Проведен анализ динамики и структуры финансовых результатов деятельности предприятий, осуществляющих операции с недвижимым имуществом в Украине. Приведены рекомендации касательно повышения эффективности использования и финансовых результатов хозяйственной деятельности предприятия.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, финансы, финансовые результаты, прибыль, убыток, аренда, недвижимость.*

Annotation. *The analysis of the dynamics and structure of the financial performance of enterprises engaged in real estate operations in Ukraine was carried out. The recommendations on improving the efficiency of use and the financial results of the economic activity of the enterprise are given.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, finance, financial results, profit, loss, rent, real estate.*

За сучасних умов ринкової конкуренції найважливішим із показників ефективності діяльності суб'єкта господарювання є фінансовий результат як підсумок ділової активності підприємства, що показує прибутковість політики підприємства, конкурентоспроможність виготовлюваної продукції та наданих послуг.

Дослідженням питань, що є пов'язаними з формуванням фінансового результату, займалися і займаються Бутинець Ф. Ф., Чуприна В. Ю., Петряєва З. Ф., Отенко І. П., Соколов Я. В., Прохар Н. В. та ін.

Метою написання статті є аналіз динаміки та структури фінансових результатів діяльності підприємств, що здійснюють операції з нерухомим майном.

Вивчення динаміки та структури прибутку є необхідним для економічного прогнозування й оцінки фінансових показників. У процесі проведення аналізу вивчають склад прибутку, його структуру та динаміку. Кожне підприємство переслідує свої економічні інтереси, які полягають у збільшенні частки прибутку, що залишається в його розпорядженні та спрямовується на його розвиток. Прибуток є позитивним фінансовим результатом діяльності підприємства, завдяки якому здійснюються фінансування заходів з науково-технічного та соціально-економічного

© Домогацька М. В., 2018

розвитку підприємства. Отриманий прибуток надає можливості для розширення відтворення, отже, за умови стабільності норми прибутку, відбувається постійне збільшення власних коштів підприємства [1].

Чимало підприємств у процесі здійснення фінансово-господарської діяльності використовують орендоване майно. Безумовно, основною перевагою оренди для орендаря є те, що не потрібні великі одноразові вкладення для того, щоб розпочати підприємницьку діяльність. Оренда дозволяє не купувати власне приміщення, обладнання та інші види основних засобів, покупка яких найчастіше здійснюється шляхом залучення банківських кредитів; відповідно, оренда також звільняє орендаря від сплати відсотків за кредитними договорами.

Специфікою правового регулювання оренди є те, що основним джерелом регулювання є не закон, а договір. У договорі оренди повинні бути зазначені дані, що дозволяють точно встановити майно, яке підлягає передачі орендарю як об'єкт оренди. За відсутності таких даних договір вважають неузгодженим і неукладеним. Крім того, оренда приміщення робить орендаря мобільнішим, ніж якби воно було придбано у власність, що сприяє активному розвитку орендних відносин у багатьох країнах світу [2]. Ось чому ця галузь в Україні є важливою для підприємців як можливість раціонального використання власних коштів. Щоб детально оцінити цю галузь, проаналізуємо динаміку та структуру фінансових результатів.

Розглянемо динаміку фінансових результатів діяльності підприємств, що здійснювали операції з нерухомим майном у 2010–2017 рр., спираючись на дані Державної служби статистики України (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Динаміка фінансових результатів операцій із нерухомим майном, 2010–2017 рр.

Рік	Фінансовий результат підприємств до оподаткування		Чистий прибуток підприємств		Чистий збиток підприємств	
	тис. грн	темп зростання, %	тис. грн	темп зростання, %	тис. грн	темп зростання, %
2010	–6537,7	-	4743,7	-	11281,4	-
2011	–12060,8	184,48	4824,5	101,70	16885,3	149,67
2012	–8539,5	70,80	6952,6	144,11	15492,1	91,75
2013	–9571,4	112,08	6750,1	97,09	16321,5	105,35
2014	–105597,6	1103,26	5281,9	78,25	110879,5	679,35
2015	–63470,1	60,11	39330,9	744,64	102801,0	92,71
2016	–10220,5	16,10	3642,9	9,26	13863,4	13,49
2017	–12793,2	125,17196	19228,1	527,823986	32021,3	230,98

Бачимо (табл. 1), що середній темп зростання фінансових результатів до оподаткування у 2010–2017 рр. становить 232,52 %. Темпи зростання фінансових результатів до оподаткування та чистого прибутку у 2010–2017 рр. подано на рис. 1; 2 [3].

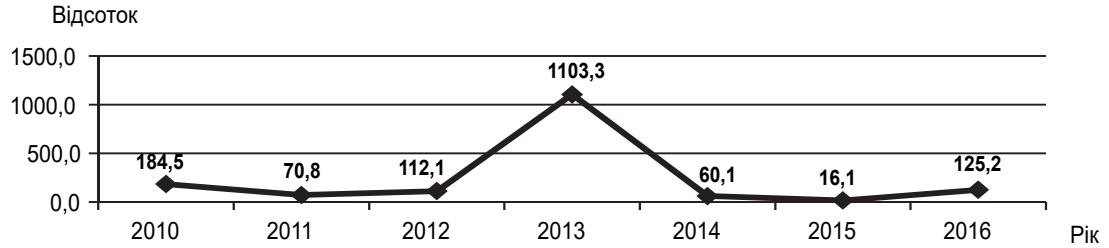

Рис. 1. **Динаміка фінансових результатів до оподаткування, 2010–2017 рр.**

За період 2010–2017 рр. найбільших збитків галузь зазнала у 2014 р. – 105597,6 тис. грн. Така тенденція пояснюється кризовими явищами в економіці та, як наслідок, зменшенням попиту на відповідні послуги. Надалі ситуація значно покращилася, однак, позитивних фінансових результатів так і не принесла. У 2017 р. сума фінансового результату до оподаткування становила – 12793,2 тис. грн [3].

На розміри прибутку впливають зовнішні та внутрішні фактори. Однією з особливостей нестійкого функціонування сучасних підприємств є кількісна, якісна та структурна недосконалість економічного потенціалу суб'єктів господарювання, що зумовлено значними втратами ресурсів у здійсненні реформ і складним фінансовим становищем підприємств [4].

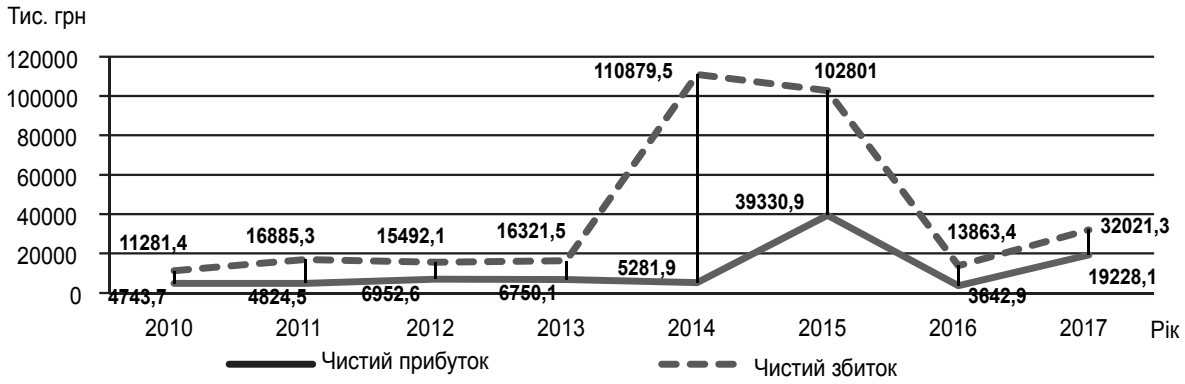

Рис. 2. **Динаміка показників чистого прибутку (збитку), 2010–2017 рр.**

Рентабельність є відносним показником ефективності роботи підприємства, який у загальній формі обчислюється як відношення прибутку до витрат (ресурсів). За його допомогою можна оцінити ефективність управління підприємством, оскільки отримання високого прибутку та достатнього рівня прибутковості багато у чому залежить від правильності та раціональності прийнятих управлінських рішень. Тому розглянемо рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності у 2015–2017 рр. (табл. 2) [3; 4].

Таблиця 2

Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності, 2015–2017 рр.

Роки	Показники	Результат від операційної діяльності	Витрати операційної діяльності	Рівень рентабельності (збитковості), %
2015	Разом	42155,2	42155,2	1,0
	Операції з нерухомим майном	-62930,1	188590,8	-33,4
2016	Усього	315184,7	4258442,3	7,4
	Операції з нерухомим майном	-9824,4	120935,8	8,1
2017	Усього	441525,8	4979946,4	8,9
	Операції з нерухомим майном	8644,4	116513,2	7,4

За даними Державної служби статистики (табл. 2) рівень рентабельності операцій із нерухомим майном знизився у 2015 р. на 33,4 %, що обумовлено кризовим станом економіки; від 2016 р. показники рентабельності покращились на 8,1 % [3].

Стабільна діяльність підприємств, що здійснюють операції з нерухомістю, створить підґрунтя для подальшого забезпечення зростання їх прибутків. Підвищення ефективності діяльності підприємства можливе за одночасного зростання його доходів і зменшення витрат, оскільки саме від цих показників залежить фінансовий результат діяльності підприємства.

Таким чином, щоб запобігти отриманню низького прибутку (або збитку), потрібно впроваджувати заходи для підвищення ефективності діяльності:

– застосовувати нову політику для стабілізації діяльності підприємства;

– ураховувати недоліки, що ведуть до його збитку;

– удосконалювати організаційні та виробничі системи управління, форми та методи організації діяльності, її планування й мотивації;

– підвищити якість надаваних послуг;

– удосконалити всі види діяльності для забезпечення їх відповідності вимогам сучасності, що допоможе позбутися фінансових проблем і труднощів у подальшому розвитку галузі.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Безкоровайна Л. В.

Література: 1. Чуприна В. Ю. Проблеми обліку фінансових результатів та їх подолання. *Управління розвитком.* 2012. № 19 (140). С. 142–144. **2.** Антіпова Л. І. Оренда землі з погляду породжуваних нею відносин. *Економіка АПК.* 2010. № 3. С. 9–14. **3.** Статистична інформація // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. **4.** Прохар Н. В., Ночовна Ю. О. Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2012. 258 с. **5.** Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» : Закон України від 28.07.2000 № 181 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00.

RESPONSIBILITY FOR OFFENSES IN THE ECONOMIC SPHERE

UDC 346

O. Dudnieva

The 3-rd year student
of the Faculty of Management and Marketing of KNEU S. Kuznets

Annotation. *The specificity of responsibility for offenses by economic entities in the economic sphere is investigated, its essence and meaning are analyzed. Concretized the main consequences of liability for offenses. Proposed ways to effectively solve existing problems.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, business, legislation, business law, offense, liability, Economic Code of Ukraine.*

Анотація. *Досліджено специфіку відповідальності за правопорушення суб'єктів господарювання в економічній сфері, проаналізовано її сутність і значення. Конкретизовано основні наслідки відповідальності за правопорушення. Запропоновано шляхи ефективного розв'язання наявних проблем.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, підприємництво, законодавство, господарське право, правопорушення, відповідальність, Господарський кодекс України.*

Аннотация. *Исследована специфика ответственности за правонарушения субъектов хозяйствования в экономической сфере, проанализированы ее сущность и значение. Конкретизированы основные последствия ответственности за правонарушения. Предложены пути эффективного решения имеющихся проблем.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, предпринимательство, законодательство, хозяйственное право, правонарушение, ответственность, Хозяйственный кодекс Украины.*

In modern economic conditions, responsibility for non-fulfillment, improper performance or violation of economic contracts plays a very important role. Responsibility is necessary to ensure the rule of law in the economic sphere and to stimulate it. Also, the purpose of responsibility is to punish the offender to restore social justice, compensate for the financial situation of the victim, and prevent re-offending. Issues related to economic responsibility are at the center of attention of many scientists, namely Shcherbina V. S., Vinnik O. M., Kozyurenko R. M. etc. considered in their articles this issue in more detail. In these articles, the authors in sufficient detail describe the problems in the procedure for bringing to economic and legal responsibility and actions as elements of the structure of economic and legal offenses. These aspects are relevant and quite important, as they reveal one and the most important problems in this matter.

Since the purpose of this article is to determine the types of liability for offenses in the economic sphere, the prevention of offenses with a view to their further avoidance, as well as their analysis and ways to solve them, it is therefore

© O. Dudnieva, 2018

necessary to examine the content of the term «offense». Offense – illegal behavior, guilty of an unlawful socially dangerous act (action or inaction), contrary to the requirements of legal norms and committed by a capable (capricious) person or persons [4].

At the moment, the issue of responsibility for offenses in the economic sphere is quite important, since many business entities are trying to evade responsibility or significantly reduce it. That is why the issue of control and prevention of liability for offenses now has a high relevance of practical importance.

The following article discusses the principles on which responsibility is based, in what way, on what grounds do participants in economic relations bear responsibility for offenses.

According to Article 216 of the Economic Code of Ukraine – economic and legal responsibility of participants in economic relations:

1. The participants of economic relations shall bear economic and legal responsibility for an offense in the economic sphere by applying economic sanctions to offenders on the grounds and in the manner provided for by this Code, other laws and an agreement.

2. The application of economic sanctions should guarantee the protection of the rights and legitimate interests of citizens, organizations and the state, including the compensation of losses to participants of economic relations caused as a result of an offense, and ensure the rule of law in the field of economic activities.

3. Economic and legal responsibility is based on the principles according to which:

– the injured party is entitled to compensation of losses regardless of whether there is a warning about this in the contract;

– the liability of the manufacturer (seller) for the poor quality of products as provided by law is also applied regardless of whether there is a warning about this in the contract;

– payment of penalties for violation of the obligation, as well as compensation for losses, does not exempt the offender without the consent of the second party from fulfilling the obligations assumed in kind;

– in the economic agreement unacceptable warnings regarding the exclusion or limitation of the responsibility of the manufacturer (seller) of products.

Article 217 states that economic sanctions are a legal means of responsibility in the field of economic activity [4].

Firstly, economic sanctions are recognized as measures of influence on the offender in the sphere of economic activity, as a result of the use of which unfavorable economic and / or legal consequences will occur for him.

Secondly, in the area of economic management, the following types of economic sanctions are applied: compensation for losses; fines sanctions; operative economic sanctions.

Thirdly, in addition to the economic sanctions specified in part two of this article, administratively-economic sanctions are applied to economic entities for violating the rules for carrying out economic activities.

Finally, economic sanctions are applied in accordance with the procedure established by law for the initiative of participants in economic relations, and administrative and economic sanctions are applied by the authorized state authorities or local governments.

Certainly, participants of economic relations bear economic and legal responsibility for offenses in the field of economic activity. At the moment in Ukraine there is an Economic Code which provides for economic sanctions that apply to offenders [4].

The presence in Ukraine of the Economic Code is significant progress in the legal regulation of the economy. This indicates that Ukraine is trying to bring its economic legislation in line with the realities and requirements of a market economy and has been paying due attention to this issue for about 15 years [4].

Since such a large-scale act in Ukraine was one of the first among post-socialist countries and was quite unique, there are many innovations and fundamentally new approaches and solutions in the legal regulation of economic relations. Unfortunately, the system of economic sanctions was formed in the conditions of the command-administrative system, and was also created to serve only the public sector, and therefore had to act within the framework of economic and not commercial calculation. It is for this reason that many sanctions were entrenched not adapted to the new economic conditions, to the market environment, and some even began to slow down the onward movement of the economy.

Legal regulation of the responsibility of participants in economic relations is not limited only to liability for nonfulfillment (improper performance) of economic obligations, but also includes rules for violation by economic entities of the rules for conducting business activities established by law [2].

Sanctions are measures of influence on an economic entity that has violated the law, acting on it as law enforcement measures, prompting the violator to stop the violation and preventing detriments, as well as affecting him materially and not only. An economic sanction is defined as a measure of state coercion established by legislative acts, which has the character of property and (or) non-property influence and is applied to an economic entity for committing economic of-

fenses. Moreover, an economic offense should be understood as a wrongful act (action or inaction) of an economic entity, expressed in the non-execution or improper execution of acts of legislation regulating economic relations. In the field of management there are the following types of economic sanctions:

– compensation of losses;

– detriments;

– operational and economic sanctions [1].

In addition to the above sanctions, administratively-economic sanctions are applied to economic entities for violating the rules for conducting business. The difference between economic and administrative sanctions lies in the fact that the former are applied at the initiative of the participants in the economic relations, and the latter are applied by the authorized government bodies or local governments [2].

The Economic Code of Ukraine is the exercise of an offense in the area of economic activity. Economic offense is a wrongful act that entails harm to economic relations, the rights and legitimate interests of economic entities and other participants of economic relations [2].

The participant of economic relations is responsible for the failure to fulfill or improper fulfillment of the economic obligation or violation of the rules for conducting economic activity, unless he proves that he did not take all possible measures to prevent an economic offense [3].

According to the Article 218, the grounds for Economic and Legal Responsibility are the following: firstly, the basis of the economic and legal responsibility of a participant in economic relations is an offense committed in the field of economic activity; secondly, a participant in economic relations is responsible for the non-fulfillment or improper fulfillment of an economic obligation or violation of the rules of carrying out economic activity, unless he proves that he used all the measures dependent on him to prevent an economic offense. If the other is not provided by law or contract, an economic entity for breach of an economic obligation shall be legally responsible if it does not prove that proper fulfillment of the obligation was impossible due to force majeure, that is, extraordinary and inevitable circumstances under the given conditions of economic activity. Not considered such circumstances, in particular, breach of obligations by the counterparties of the offender, the lack of goods on the market necessary to fulfill the obligation, the lack of the necessary funds from the debtor [4].

There are also cases of exemption from liability, such is the action of force majeure. In cases unless otherwise provided by law or contract, an economic entity is liable for economic and legal liability if it does not prove that proper fulfillment of obligations was impossible due to force majeure, that is, extraordinary and unavoidable circumstances under certain conditions of economic activity.

Not considered emergency and inevitable:

– violation of obligations by counterparty offenders;

– the absence of the market required to fulfill the obligations of the goods;

– the debtor's lack of necessary funds [2].

In recent years, Ukraine has been witnessing a rather steady trend in the spread of offenses, which is a negative phenomenon in society, and business subjects are more and more often trying to go unpunished for their offenses. Therefore, the problems of ensuring human rights and freedoms, a clear legal regulation, increasing the effectiveness of state bodies for the prevention of offenses, monitoring sanctions for offenses, and identifying the causes of the offenses themselves, on the basis of which precautions will be introduced, are relevant. It is by using such methods to reduce the number of offenses, to avoid their repetition, to learn how to prevent them, and of course with the help of more effective work of state bodies to strengthen control over all offenses and respect for liability [5].

In my opinion, understanding the causes of offenses and creating the best conditions for business entities for their activities, it is possible to rectify the situation in society by suffering minimal losses. But do not forget about the legislative part, different types of sanctions, etc., in order to have an impact on potential offenders and these factors to deter them from offenses [5].

Summing up, we can say that in modern economic conditions responsibility for non-performance, improper performance or violation of business contracts plays a very important role. This article examined the principles on which economic and legal responsibility is based, economic and administratively-economic sanctions that can be applied to economic entities, as well as three main types of sanctions, and cases of size reduction and exemption from liability, some solutions to this problem have been proposed.

Supervisor – Candidate of Sciences (Law), Associate Professor Ostapenko O. G.

Literature: 1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15. **2.** Бабак О. Основні види відповідальності суб'єктів господарювання у зовнішньоекономічній діяльності. *Підприємництво, господарство, право.* 2009. № 10. С. 144–148. **3.** Мостенська Т. Л., Новак В. О., Луцький М. Г., Симоненко Ю. Г. Корпоративне управління : навч. посіб. Київ : Каравела, 2008. 384 с. **4.** Заярний О. А. Деякі особливості господарсько-правової відповідальності за порушення організаційно-господарських зобов'язань, що виникають з договорів. *Вісник господарського судочинства.* 2009. № 7. С. 171–177. **5.** Віхров О. П. Управління господарською діяльністю як категорія господарського права. *Право України.* 2007. № 12. С. 47–52.

ВІДМІННІСТЬ ПОНЯТЬ «МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ САНКЦІЇ» ТА «ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ» У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

УДК 342.018

Думбрава О. В.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено питання відмінності понять «міжнародно-правові санкції» та «примусові заходи». Проаналізовано основні ознаки санкцій і примусових заходів, особливу увагу зосереджено на співвідношенні правової природи правових інститутів. Доведено, що міжнародно-правові санкції та примусові заходи є взаємопов'язаними різновидами примусових заходів у рамках міжнародного права.*

Ключові слова: *міжнародно-правові санкції, покарання, контрзаходи, примус, правові інститути, імплементація міжнародно-правової відповідальності.*

Аннотация. *Исследован вопрос различия понятий «международно-правовые санкции» и «принуждение». Проанализированы основные признаки санкций и мер принуждения, особое внимание сосредоточено на соотношении правовой природы правовых институтов. Доказано, что международно-правовые санкции и принудительные меры являются взаимосвязанными видами принудительных мер в рамках международного права.*

Ключевые слова: *международно-правовые санкции, наказание, контрмеры, принуждение, правовые институты, имплементация международно-правовой ответственности.*

Annotation. *The question of the difference between the concepts of «international legal sanctions» and «coercion» is investigated. The main features of sanctions and measures of coercion are analyzed, special attention is focused on the correlation of the legal nature of legal institutions. It is proved that international legal sanctions and coercive measures are interrelated types of coercive measures under international law.*

Keywords: *international legal sanctions, punishment, countermeasures, coercion, legal institutions, implementation of international legal responsibility.*

Кожна держава має право охороняти свої інтереси всіма можливими засобами, у тому числі із застосуванням заходів примусового характеру. Однією з форм примусу у міжнародному праві є міжнародно-правові санкції та примусові заходи.

Практика у сфері застосування санкцій привернула увагу науковців до дослідження проблем розмежування цих явищ. Окремі аспекти цієї проблеми аналізують Алланд Д., Абі-Сааб Г., Кассезе А., Блажевич Ю., К. Кононова О., Жданов Ю. та ін. Однак, попри значну увагу, що приділяється вивченню категорій «санкції» та «контр-

© Думбрава О. В., 2018

заходи», загальновизнаного розуміння цих термінів у доктрині міжнародного права до цього часу не вироблено, а висновки науковців за результатами досліджень часом є суперечливими.

Щоб з'ясувати, як співвідносяться поняття «санкції» та «контрзаходи», необхідно визначити та порівняти зміст кожного з них.

Український дослідник питань міжнародної відповідальності держав Блажевич Ю. вважає, що складовими сучасної системи примусових заходів є контрзаходи та санкції, тобто заходи, застосовувані державами у порядку самодопомоги, а також заходи, застосовувані через відповідні інституційні механізми [1].

На думку Кононової К., будь-яка санкція є вказівкою на заходи примусу, що охороняють норми права від порушення, однак, не кожна міра примусу, здійснювана суб'єктами права, застосовується на підставі санкцій [2].

Санкціями є примусові заходи, вживані міжнародною організацією до правопорушника задля спонукання його до виконання зобов'язань, що випливають з правовідносин відповідальності. У минулому поняттям «санкції» охоплювались всі примусові заходи щодо правопорушника. Відомі сумні наслідки одностороннього застосування санкцій великими державами. Особливо широко застосовувалася сила під приводом санкцій Сполученими Штатами. Примусові заходи якнайтісніше пов'язані із застосуванням сили або загрозою застосування сили, тобто примусом. З точки зору теорії права примус є спонуканням суб'єкта до небажаної для нього дії, яку він відмовляється вчинити добровільно. Тобто примусовими є насамперед заходи, спрямовані на силове змушення до певної поведінки. У цьому контексті слід погодитися з Василенком В., який стверджує, що застосування сили у міждержавних відносинах є завжди насильницькими заходами, які залежно від обставин можуть мати правомірний або неправомірний характер [3].

Якщо розглядати лише правомірні примусові заходи, аналіз міжнародної практики їх застосування дає змогу з упевненістю стверджувати, що примусові заходи можуть вживатись у відповідь на міжнародне правопорушення або бути зовсім не пов'язаними з протиправною поведінкою суб'єкта, щодо якого такі примусові заходи є застосовуваними. У першому випадку йдеться про санкції міжнародних організацій та контрзаходи окремих держав. У другому випадку такі заходи можуть мати місце у зв'язку з недружніми актами, конфліктними ситуаціями, певними подіями у державі, задля зміни політики держави та ін.

Отже, поняття «примусові заходи» має ширший зміст, ніж поняття «санкції» та охоплює його як один з елементів цієї родової групи. Санкції мають ті самі загальні ознаки примусових заходів, тобто санкції такою саме мірою є заходами, спрямованими на примушення суб'єкта до небажаної для нього дії, яку він відмовляється вчинити добровільно. Утім, санкції відрізняються притаманними лише їм видовими ознаками, зокрема, це завжди правомірні заходи, що є спрямованими на припинення міжнародного правопорушення або спонукання до виконання зобов'язань щодо відшкодування шкоди, завданої міжнародним правопорушенням. Ці ознаки відрізняють їх від інших видів примусових заходів [1–5].

Аналіз основних характеристик санкцій і примусових заходів наводить на думку, що єдине, за чим вони розрізняються, це за суб'єктом застосування примусових заходів. Вони є крайніми заходами, які застосовуються тільки після вичерпання мирних засобів розв'язання спору. Тому відмінність санкцій від примусових заходів є переважно питанням термінології, а не сутності цих понять.

Характеризуючи контрзаходи, професор міжнародного публічного права паризького університету Алланд Д. зазначає, що контрзаходи є механізмами приватного правосуддя, які існують передусім через брак відповідних міжнародних інституцій; перетинаються з інститутом відповідальності, впливають на нього, однак, не випливають безпосередньо з нього [4].

Єгипетський спеціаліст у галузі міжнародного права професор Абі-Сааб Г. визначає санкції як примусові заходи, які приймаються на виконання рішення компетентного органу, тобто органу, який має юридичні повноваження діяти від імені суспільства або спільноти, та регулює правові системи. Науковець відрізняє санкції від примусових заходів, які приймаються безпосередньо державами або групами держав, а не за рішенням міжнародної організації, та визначає їх терміном «контрзаходи» [5].

Професор Кассезе А. звертає увагу на те, що набула поширення практика запровадження санкцій міжнародними організаціями, у тому числі як реакція на широкомасштабні порушення міжнародного права. При цьому він наголошував, що в той час як контрзаходи вживаються окремими державами, санкції є колективними заходами реагування і мають інституційний характер [6].

Російський юрист-міжнародник Міхєєв Ю., досліджуючи примусові заходи за Статутом ООН, доходить висновку, що жодна держава або група держав не мають права самостійно упроваджувати примусові заходи, їх може вводити лише Рада Безпеки ООН, і ніякий інший орган. Примусові заходи, застосовувані Радою Безпеки ООН, не обов'язково повинні бути санкціями, оскільки:

– їх безпосередньою метою не є забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань, а підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки;

– вони можуть бути прийняті як превентивні заходи, а санкції не можуть мати превентивний характер;

– Рада Безпеки при застосуванні цих заходів може не зазначати винну сторону [7].

Отже, як міжнародно-правові санкції, упроваджувані міжнародними організаціями, так і контрзаходи, упроваджувані державами, є взаємопов'язаними різновидами примусових заходів у рамках міжнародного права. Вважаємо, що примусові заходи, як і санкції, не є автоматичним і логічним правовим наслідком протиправного діяння, а тим більше вимушеною відповіддю на правопорушення. Згідно зі ст. 52 Статей про відповідальність держав потерпіла сторона зобов'язана зажадати від держави, яка несе відповідальність, виконання своїх обов'язків, а також попередити її про наміри застосувати контрзаходи та запропонувати провести переговори. Тобто якщо держава добровільно виконала свої обов'язки, які випливають із правовідносин відповідальності, примусові заходи не застосовуватимуться. Навіть відмова держави-делінквента ліквідувати наслідки протиправного діяння не робить примусові заходи невідворотними. Застосовувати заходи у відповідь на правопорушення завжди є правом, а не обов'язком потерпілої сторони.

У теорії права покарання являє собою необхідний правовий наслідок особливого юридичного факту – скоєного правопорушення. Щодо міжнародного права таким наслідком є міжнародно-правова відповідальність. Однак, міжнародно-правова відповідальність не обов'язково є пов'язаною із застосуванням санкцій, які за своєю сутністю є вторинними щодо правопорушення, лише можливим та опосередкованим його наслідком. Визнання за санкціями каральної функції призводитиме до того, що держава-делінквент нестиме покарання не за кожне міжнародне правопорушення. Це відбуватиметься лише якщо вона добровільно відмовляється виконати свої зобов'язання щодо ліквідації шкідливих наслідків правопорушення. Покарання забезпечується, коли це необхідно, можливістю примусу, але за своєю сутністю примусом не є. Примус є однією з ознак покарання, однак, не головною, а другорядною, яка вказує лише на те, чим і як забезпечується реалізація функціональних можливостей покарання. Головним у покаранні не те, чим і як забезпечується реалізація потенціалу, а те, чим покарання є за своєю сутністю, у чому його призначення, причини виникнення та використання. Основною рисою покарання є кара, отже, і визначати його слід не через примус, а через поняття кари [7].

Таким чином, як міжнародно-правові санкції, упроваджувані міжнародними організаціями, так і примусові заходи, упроваджувані державами, є взаємопов'язаними різновидами примусових заходів у рамках міжнародного права. За умов розмаїття та різнохарактерності визначення понять санкцій і примусових заходів, які існують у доктрині та практиці міжнародного права, з огляду на все зростаючу їх роль у підтриманні міжнародного правопорядку набуває актуальності формулювання термінологічних дефініцій, які б стали знаряддям взаєморозуміння й адекватної визначеності правової природи та характерних атрибутів цих інститутів. Тому одним із завдань наукових досліджень має стати визначення ознак і рис, які б стисло та максимально точно сформулювали зміст цих понять, їх сутність і правову природу.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Ваганова І. М.

Література: 1. Блажевич Ю. Ю. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2006. 170 с. **2.** Кононова К. О. Санкционные резолюции Совета Безопасности ООН и их имплементация в национальных правовых системах государств – членов. М. : Волтерс Клувер, 2010. 272 с. **3.** Василенко В. А. Международно-правовые санкции. Киев : Вища школа, 1982. 232 с. **4.** Alland D. Countermeasures of General Interest. *European Journal of International Law.* 2002. № 7. P. 95–103. **5.** Abi-Saab G. The Concept of Sanction in International Law in Gowlland-Debbas, V. United Nations Sanctions and International Law. Hague : Kluwer Law International, 2001. P. 23–38. **6.** Cassese A. International Law. Oxford : Oxford University Press, 2001. 470 p. **7.** Кешнер М. В. Контрмеры и санкции как инструменты имплементации международной ответственности государств. *Вестник ТИСБИ*. 2012. № 1. С. 122–127.

ХАРАКТЕРИСТИКА LEX MERCATORIA НА МІЖНАРОДНОМУ ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

УДК 341.9(477)

Єкатериненко К. В.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено питання існування lex mercatoria як джерела права на міжнародному фінансовому ринку. Висвітлено основні думки прибічників і противників цих принципів. Обґрунтовано власну думку щодо існування та можливості використання lex mercatoria як джерела приватного права в Україні.*

Ключові слова: *фінанси, фінансовий ринок, міжнародний фінансовий ринок, lex mercatoria, приватне право, джерело права, правовий звичай, санкції.*

Аннотация. *Исследован вопрос существования lex mercatoria как источника права на международном финансовом рынке. Освещены основные точки зрения сторонников и противников этих принципов. Обосновано собственное мнение касательно существования и возможности использования lex mercatoria как источника частного права в Украине.*

Ключевые слова: *финансы, финансовый рынок, международный финансовый рынок, lex mercatoria, частное право, источник права, правовой обычай, санкции.*

Annotation. *The question of the existence of lex mercatoria as a source of law in the international financial market is investigated. Covered the main points of view of supporters and opponents of these principles. It justifies its own opinion regarding the existence and possibility of using lex mercatoria as a source of private law in Ukraine.*

Keywords: *finance, financial market, international financial market, lex mercatoria, private law, source of law, legal custom, sanctions.*

Міжнародний фінансовий ринок є одним із секторів послуг, що швидко зростають, зокрема серед країн, що розвиваються, і високорозвинених країн. Під світовим фінансовим ринком розуміють складну внутрішньо структуровану систему, що забезпечує накопичення та перерозподіл міжнародних фінансових потоків. Інакше кажучи, це глобально важливий механізм, що забезпечує рівномірний баланс попиту та пропозиції на капітал, що суттєво впливає на економіку країни, розвиваючи виробництво країни та зумовлюючи привабливість країни для інвесторів.

У період світової економічної глобалізації особливе місце посідає процес глобалізації фінансового сектора, що не завжди є доцільним. Одночасно з розвитком світового ринку виникає необхідність створення єдиного правого порядку у зовнішньоекономічній діяльності у зв'язку з тим, що законодавство України та деяких європейських країн не завжди відповідає часу, тобто зрозумілої та адекватної потребам часу нормативно-правової бази.

Зростає роль і недержавного регулювання міжнародних економічних відносин, де найсуперечливішою, однак, досить популярною є теорія lex mercatoria, щодо якої виникають дискусії з приводу сутності та різноманіття трактування поняття lex mercatoria та чи дійсно ці принципи можна вважати джерелом міжнародного права, яке можна застосувати на практиці.

Метою написання статті є дослідження питання існування lex mercatoria як правового явища на міжнародному фінансовому ринку шляхом аналізу динаміки історичного розвитку, основних визначень поняття, аргументів прибічників і противників теорії lex mercatoria, а також визначення перспективи її розвитку у нашій країні.

Дослідженням питань існування lex mercatoria як правового явища займалися і займаються Шлехтрейм П., Джессап Ф., Амісс Р., Берман Г., Бонель М., Вайнер Д., Гуд Р., Барон Г., Аблезгова О., Богуславський М., Корсаков Н., Мережко О., Смітюха А. та ін.

Якщо за кордоном lex mercatoria набуває все більшого розповсюдження, то в Україні ці норми майже не застосовуються ймовірно через те, що у розумінні правової природи lex mercatoria існує невизначеність: одні українські науковці дотримуються щодо Lex mercatoria ще поглядів дослідників радянського періоду, які заперечували його існування; інші досліджують у контексті проблематики сучасного міжнародного права. Вважаємо, що з огляду на те, що в Україні регулювання відносин відбувається нормативно-правовими актами, а звичаї не є притаманними для нашої правової системи, lex mercatoria не знайшла свого розповсюдження.

© Єкатериненко К. В., 2018

Чимало закордонних і вітчизняних науковців досліджували це питання, однак, поняття lex mercatoria досі не має єдиного чіткого визначення. Такі автори як Вайнер Д., Голдштейн А., Мережко О. розглядають lex mercatoria у широкому розумінні, включаючи не лише принципи права та звичаї, а й міжнародні конвенції та навіть норми національного права, інші – у вузькому, виходячи з його звичаєвого походження, тому одержавлені джерела права не визнають складовими цих принципів [1].

Мережко О. є прибічником широкого розуміння поняття «lex mercatoria». Однак, у своїй «Юридичній енциклопедії» визначає його як сукупність автономних норм, відокремлених від національних систем права, створених безпосередньо учасниками міжнародної торгівлі з метою регламентації зовнішньоекономічної діяльності [1]. У такому разі постає питання, як lex mercatoria співвідноситься з національним законодавством: або як аналогія права, або як звичай.

Якщо розглянути історію зародження lex mercatoria, побачимо, що за часів Середньовіччя воно було «націоналізовано» різними національно-правовими системами, тобто проведена кодифікація його норм у внутрішньому законодавстві держав.

Так, у Великій Британії lex mercatoria трансформувалося у Common law (загальне право), а купецтво перейшло до судової системи загального права. Від XVIII–XIX ст. регулювання міжнародних господарських зв'язків набуло суто національного характеру, а головним методом був колізійний.

Нині діловими спільнотами засновано міжнародні організації, незалежні від держав (Міжнародна торговельна палата (МТП) та ін.) для розв'язання таких проблем, як розробка правил і стандартів ведення бізнесу.

Сучасне lex mercatoria можна визначити як міжнародно-правову систему для регулювання відносин у сфері міжнародної торгівлі на основі комерційних правил та принципів. Деякі науковці стверджують, що поняття lex mercatoria не є новим, оскільки ґрунтується на ius gentium, що був у класичному римському праві та навіть у давньоєгипетському праві, однак, тоді її ще не було розглянуто у міжнародних угодах.

Професор Голдман Б. трактує поняття як сукупність загальних принципів і традиційних норм, що існують незалежно, або розроблених у рамках міжнародної торгівлі безвідносно до будь-якої конкретної національної правової системи.

Lex mercatoria також розглядають як не самодостатню систему, що охоплює всі аспекти міжнародного торговельного права, а скоріше джерело права, засноване на традиційній практиці, конвенціях, прецедентах і безлічі національних правових систем. Воно може надати альтернативу у разі колізії законів, що часто є надуманою та непереконливою, і уникнути застосування правил, які не узгоджуються з потребами та звичаями міжнародної торгівлі.

До джерел lex mercatoria належать міжнародне законодавство та міжнародний торговельний звичай. Перше охоплює міжнародні конвенції, типові закони, розроблювані на міжнародному рівні для національних нормативних актів. У поняття звичаю вкладається ширший у порівнянні з національними системами зміст. Це звичаї, типові контракти та загальні умови, системи єдиних правил. Особливо часто згадуються документи Міжнародної торговельної палати і передусім правила ІНКОТЕРМС, а також Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, однак, навести вичерпний перелік джерел досить важко.

Данський професор Ландо О., президент Комісії з європейського договірного права, запропонував перелік із семи елементів, що становлять основу lex mercatoria [2].

Згідно з точкою зору Ландо О., елементами lex mercatoria є міжнародне публічне право, уніфіковані закони, загальні принципи права, правила міжнародних організацій, звичаї, типові контракти та звіти про рішення міжнародних комерційних арбітражів.

Існують також основні риси, що є пов'язаними із системою lex mercatoria, але навіть вони можуть бути наявні або бажані.

1. Автономність системи не означає, що така система повністю незалежна від національного правового порядку і не контролюється національною правовою системою через застереження про публічний порядок або через інші норми. Система не є національною, але і не наднаціональною. У межах будь-якої правової системи на неї можуть накладатися такі само обмеження, як і на випадки застосування іноземного права.

2. Система повинна передбачати правила, достатні для розв'язання спору. Для виконання своєї сутнісної функції – розв'язання спору, що випливає з міжнародних угод, lex mercatoria має закріплювати у своїх нормах певні правила. Вона покликана виконувати функцію заповнення правового пробілу та відповідати на запитання, які не врегульовано у контракті.

3. Це система права, тому вона повинна містити норми, обов'язкові для сторін контракту та органу, який розв'язує спір. Якщо такі норми лише вказівки або принципи, вибір lex mercatoria для винесення рішення щодо спору позбавляє його обов'язкової сили. Прихильники транснаціонального права наводять серйозні відмінності між Amiable composition (дружнє посередництво), коли юридичні правила можуть бути проігноровані, і рішен-

нями на підставі lex mercatoria, де такі правила повинні застосовуватися, навіть якщо вони спричинять настання несправедливого результату [2].

Як обов'язкові принципи lex mercatoria розглядають те, що:

– договори повинні дотримуватися (pacta sunt servanda);

– договори повинні виконуватися сумлінно (bona fide);

– настання форс-мажорних обставин може стати підставою для невиконання зобов'язань;

– примусове позбавлення власності повинно супроводжуватися адекватною компенсацією;

– недійсність контрактів, що порушують добрі звичаї, та ін.

Богуславський М. додає також принцип допустимості розірвання контракту стороною за істотного порушення його партнером.

До більш-менш визначених положень lex mercatoria належать відомі Принципи Інституту з уніфікації міжнародного приватного права (УНІДРУА), документи, розроблені на підставі аналізу існуючої практики Міжнародною торговельною палатою (ІНКОТЕРМС, уніфіковані правила щодо акредитивів та інкасо) та ін. Застосування подібних правил навіть інколи заохочується актами національного законодавства. Так, Указ Президента України «Про застосування міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» від 04. 10. 1994 р. № 567/94 зобов'язав суб'єктів підприємницької діяльності застосовувати правила ІНКОТЕРМС при укладенні зовнішньоекономічних угод.

Аргументи противників існування транснаціонального права зводяться до двох положень: lex mercatoria не існує як право як таке, його зміст є занадто розпливчастим і невизначеним.

Прихильники такої думки виходять із того, що всі юридичні норми повинні виникати з державного суверенітету або визнаватися ним; lex mercatoria цій вимозі не відповідає. Отже, можна зробити висновок: якщо сторони приходять до угоди про регулювання їх відносин недержавними правилами, такий вибір не має найвищої сили, і застосоване право визначається, виходячи з традиційних критеріїв.

Утім, подібні аргументи ігнорують реальність. Система норм може діяти досить ефективно, навіть якщо не є правом у повному розумінні цього слова. Як приклад можна навести систему мусульманського права щодо тих держав, де подібне право не сприймається як дійсне. Однак, справедливим видається твердження, що останнє слово у визначенні наслідків угоди про застосування lex mercatoria (як і в питанні визнання арбітражних рішень на його підставі) належить національному суду.

Транснаціональне право не є упорядкованою узгодженою та досить повною сукупністю юридичних правил, зміст яких належною мірою може бути встановлений зацікавленими особами. Висловлюються побоювання щодо того, що звернення до загальних принципів права має штучний характер і створює лише видимість упорядкованої системи; цей аргумент підпадає під шквал критики.

Можна заперечити, оскільки навіть класична система вибору права також сповнена невизначеностей і не виключає нюансів і різночитань. Її очевидний недолік – можливість для суддів застосувати будь-яку національну тенденцію і тим самим дезорієнтувати одну зі сторін, застосовуючи норми Lex fori, навіть якщо вони вибрали як застосовне право законодавство іншої держави.

Від XX ст. арбітражні суди активно застосовують положення lex mercatoria у розв'язанні суперечок. До прикладу можна згадати справу Pabalk Ticaret Limited Sirketi v. Norsolor SA. Французька корпорація Norsolor розірвала агентську угоду з Pabalk, своїм турецьким агентом, після чого Pabalk ініціювала арбітражний розгляд проти Norsolor у Відні відповідно до Арбітражного регламенту МТП. Турецький агент зажадав оплати комісійної винагороди та відшкодування збитків за припинення договору. Вимога агента про відшкодування збитку не могла бути задоволена ні за французьким, ні за турецьким законодавством.

Зіткнувшись з проблемою вибору національного права, ураховуючи міжнародний характер угоди, судді МТП діяли відповідно до норм lex mercatoria. Арбітражне рішення було винесено на користь Pabalk, однак, згодом Голова Tribunal de Grande Instance de Paris (Трибунал великої інстанції Парижа - суд першої інстанції) допустив виконання рішення австрійського суду у Франції. Norsolor, оскаржуючи це рішення перед трибуналом великої інстанції, стверджувала, що арбітри порушили ст. 13 Арбітражного регламенту МТП, будучи дружніми посередниками без уповноваження на це в арбітражній угоді. Трибунал відхилив претензію Norsolor, зазначивши, що такі принципи, як сумлінність і комерційна доцільність, є частиною lex mercatoria, і що арбітри провели оцінку дій сторін у світлі цих загальних принципів.

Lex mercatoria охоплює сукупність норм, принципів і правил, утворених протягом певного часу; здобутих, як кажуть, досвідом. До прикладу можна згадати ісламський банкінг, що здійснює всі грошові операції згідно з вимогами шаріату. Заснований передусім на Корані та за правилами, що не притаманні звичайному класичному банкінгу, він є успішним на світовому рівні.

Отже, норми можна вважати джерелом права, якщо існує відповідальність щодо їх невиконання, як у дитячій грі, де учасник програє, якщо не дотримався певних правил.

Розглянемо «Зведення принципів, правил та вимог lex mercatoria СЕНТРАЛ». Відповідно до гл. 7 ст. 7.1 сторона, яка зазнала збитків у результаті невиконання чи неналежного виконання обов'язків іншої сторони, має право отримати відшкодування. Відповідно до положень ст. VII.2 сторона може затребувати суму відшкодування збитків у максимальному розмірі відповідно до ситуації, за якої договір був би недійсним.

У ст. 7.4 цієї глави визначено, що сторона, яка зазнала втрат через недотримання чи неналежне виконання обов'язків, повинна вжити заходів для зменшення збитків, у тому числі зменшення втраченої вигоди, що є результатом невиконання договору. За невжиття заходів щодо зменшення можливих збитків боржник має право вимагати зменшення розміру стягуваних збитків на суму, на яку шкода могла бути зменшена. Хоч і ці санкції не визначені у національному законодавстві, за порушення учасник договору lex mercatoria відповідає значними втратами [3].

Українське законодавство навіть не дає чіткого визначення терміна «зовнішньоторговельний договір», але в ньому є визначення ширшого поняття – «зовнішньоекономічний договір (контракт)» (ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р.), що детермінується як матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності [4].

Вітчизняне право здавна визнає автономію волі як засіб визначення застосованого права. Як відомо, перед розглядом проекту нового Цивільного кодексу України Книга VIII (Міжнародне приватне право) була вилучена з тексту проекту. Проект Закону України «Про міжнародне приватне право» розроблений відповідно до Перехідних положень до нового Цивільного кодексу України і зареєстрований у Верховній Раді України 09.10. 2002 р. За змістом проекту Закону про МПрП ці питання можуть регулюватися правом, обраним сторонами.

Підхід, згідно з яким вибір права сторонами може бути зроблений як щодо договору загалом, так і щодо окремих його частин, знайшов відтворення у проекті Закону про МПрП (ч. 3 ст. 4), із застереженням, що вибір права щодо окремих частин договору має бути явно вираженим. Отже, вітчизняна практика законодавчого регулювання в цілому допускає автономію сторін, хоча при цьому визначає, що такий вибір права ускладнює процес правозастосування.

Свобода сторін щодо вибору застосованого права в нашій країні не є абсолютною. Автономія волі надається сторонам на підставі закону або міжнародних договорів, які є частиною національного законодавства, відповідно законодавець має встановлювати межі вибору права [5].

З погляду міжнародної ділової спільноти lex mercatoria являє собою зручніший інструмент правового регулювання відносин між суб'єктами спільноти, ніж національне цивільне чи торговельне законодавство. Перевагою lex mercatoria для міжнародних комерсантів є той факт, що його норми є відносно простими в порівнянні зі складністю національних правових систем. Крім того, lex mercatoria є справедливішим, оскільки відносини, наприклад, між двома сторонами з різних країн регулюються не на підставі національного права одного з цих учасників за рахунок іншого, а на підставі третього, автономного правопорядку, який рівною мірою відомий обом учасникам.

Вважаємо, що lex mercatoria має право на існування на міжнародному фінансовому ринку й у нашій крані. Тому важливо досліджувати ці норми, удосконалювати національне законодавство та покращувати стан приватного права в Україні.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Мережко О. О. Lex mercatoria. Юридична енциклопедія / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2001. У 6 т. Т. 3. С. 468–469. **2.** Lando O. The Lex mercatoria in International Commercial Arbitration. *International and Comparative Law.* 1985. № 34. P. 748–750 p. **3.** Translex-Principles. URL: https://www.trans-lex.org/principles/of-transnational-law-(lex-mercatoria). **4.** Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон УРСР від 16.04.1991 № 959-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12/ed19910416. **5.** Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15/ed20050623.

ПРАВО ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБУДОВИ ЧУЖОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

УДК 347.453:399.41(477)

Житник К. В.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто сутність права на забудову чужої земельної ділянки, визначено проблеми, які виникають під час забудови. Запропоновано шляхи розв'язання наявних проблем.*

Ключові слова: *земельна ділянка, право на забудову, суперфіцій, оренда.*

Аннотация. *Рассмотрена сущность права на застройку чужого земельного участка, определены проблемы, возникающие во время застройки. Предложены пути решения имеющихся проблем.*

Ключевые слова: *земельный участок, право на застройку, суперфиций, аренда.*

Annotation. *The essence of the right to build a foreign land plot is considered, the problems that arise during development are identified. Proposed solutions to existing problems.*

Keywords: *land, right to building, superficies, rent.*

З часу оголошення незалежності України й отримання у приватну власність землі деякі категорії власників зіткнулися з певними проблемами, які виникли через незаконне використання їхньої земельної ділянки, що суперечить домовленості та чинному законодавству.

Усе більшої привабливості та істотного значення набувають землі під забудову. Потреба суб'єктів господарської діяльності у розширенні свого бізнесу та створення нових структурних підрозділів змушує підприємства виходити за межі чітко обумовлених територіальних кордонів і розширюватися за рахунок чужої території на підставі оренди, що на сьогодні передбачено чинним законодавством. Зауважимо, що не завжди отримання в оренду земельної ділянки передбачає можливість використання її на власний розсуд, зокрема з можливістю капітального будівництва.

Зведення будівель на чужій землі нині здійснюється через договірні конструкції, передбачені Цивільним кодексом України (ЦК), Земельним кодексом України (ЗК) і Законом України «Про оренду землі». Забудова може здійснюватися також на підставі отримання земельних ділянок у постійне користування згідно зі ст. 92 Земельного кодексу України [3; 4].

Останнім часом будівництво перетворилося на будівельний бум, особливо у межах населених пунктів, які в перспективі можуть бути приєднані до великих міст. Ринкова вартість як нерухомості загалом, так і земельних ділянок таких міст абсолютно виправдано зростає у зв'язку з розвитком інфраструктури міста. Незабудовані земельні ділянки в центральних міських районах стають на вагу золота, і придбання їх у власність фізичними та юридичними особами є досить дорогим. Саме ця ситуація зумовила широке застосування інших механізмів (зокрема договору оренди) використання земельних ділянок під забудову, які перебувають у приватній і особливо у державній та комунальній власності [1].

Землі в Україні розподілені за цільовим призначенням, і кожне цільове призначення має відповідне вузьке використання. Так, оранка (рілля) є призначеною для вирощування сільгосппродукції, на ній забороняється будівництво з передбаченими наслідками, земельними та екологічними санкціями. Земля під забудову так і називається: для будівництва й обслуговування житлового будинку та господарських прибудов, але вона теж має обмеження у використанні й не може бути використана за іншим призначенням.

Забудову земельної ділянки відповідно до чинного законодавства має право здійснювати власник або орендар земельної ділянки лише у випадку, передбаченому договором. Право власності на землю за здійснення забудови підтверджується державним актом на землю, у якому зазначено прізвище, ім'я по батькові власника, місце розташування та площа ділянки. Обов'язково в державному акті повинен бути визначений кадастровий номер ділянки.

Право на забудову земельної ділянки на підставі договору оренди має підтверджуватися договором оренди, у якого не закінчився термін дії, який містить реквізити орендаря, площу та план ділянки і визначає, що саме має будувати забудовник.

© Архипова Д. Є., 2018

З огляду на те, що Цивільним Кодексом передбачено поняття суперфіцію – права користування чужою земельною ділянкою для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд, будівництво може здійснюватися на підставі договору суперфіцію, у якому мають бути зазначені види споруд та їхнє призначення [3].

Будівництво на землі, яка за цільовим призначенням не призначена для будівництва й обслуговування споруд, або споруда не відповідає обумовленій у договорі, є порушенням і підставою для позову з боку місцевої ради (прокуратури, сільськогосподарської інспекції) задля повернення землі у власність держави. Тому перед початком будівництва необхідно оформити право на земельну ділянку (отримати державний акт або укласти договір оренди), земля повинна мати призначення під забудову та присвоєний кадастровий номер. Будівництво на неоформленій землі (без державного акта або договору оренди) або на чужій землі, навіть якщо була зайнята зовсім невелика частина чужої ділянки, називається самовільним будівництвом (самобудом) і загрожує штрафами, позовом до суду від власника ділянки і знесенням побудованого будинку або його примусовою перебудовою, а саме по собі використання землі без документів кваліфікується як самозахоплення і тягне за собою відповідальність аж до кримінальної [2].

Гл. 34 ст. 413 Цивільного кодексу України [3] передбачено право користування чужою земельною ділянкою для забудови. У ч. 1 ст. 413 Цивільного кодексу йдеться про те, що власник земельної ділянки має право надати її у користування іншій особі для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд і будівель (суперфіцій). Таке право виникає на підставі договору між власником земельної ділянки й особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для таких потреб або заповіту. У договорі суперфіцію повинні бути зазначені:

– земельна ділянка, яка передається у користування;

– термін користування земельною ділянкою;

– розмір оплати, її форма, умови, порядок і терміни виплати;

– умови продажу землекористувачем права користування земельною ділянкою для забудови іншій особі;

– правові наслідки припинення права користування земельною ділянкою, на якій була споруджена будівля (споруда).

Право користування чужою земельною ділянкою для забудови може бути встановлено на визначений або невизначений термін і може бути припинено у разі:

– поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача;

– закінчення терміну права користування (якщо його зазначено у договорі суперфіцію);

– відмови землекористувача від права користування;

– невикористання земельної ділянки для забудови протягом трьох років поспіль;

– за рішенням суду в інших випадках, установлених законом [3; 4].

Суб'єктами суперфіцію можуть бути будь-які фізичні та юридичні особи. Об'єктом суперфіцію є право користування земельною ділянкою для будівництва певних видів споруд чи будівель із можливістю для суперфіціарія набути право власності на них та для землевласника – отримувати частку прибутку землекористувача. За надання земельної ділянки в користування задля забудови необхідно, щоб її подальше використання відповідало цільовому призначенню ділянки [3; 4].

Згідно зі ст. 413 Цивільного кодексу України суперфіцій може переходити у спадщину як на підставі заповіту, так і через спадкування за законом. Оскільки право користування земельною ділянкою для забудови та право власності на зведені на ній споруди, що входять до складу спадщини, є пов'язаними між собою речовими правами, ці права у разі розподілу спадщини між різними спадкоємцями не можуть передаватись окремо [3].

Суперфіцій може бути передано іншій особі за будь-яким цивільно-правовим договором. Укладання такого договору не вимагає погодження його умов із власником земельної ділянки та є для нього обов'язковим. Суперфіціарій не зобов'язаний повідомляти власнику земельної ділянки про подальше відчуження суперфіцію, оскільки у Цивільному кодексі не закріплено переважне право власника перед іншими особами на купівлю права користування нею.

Власник ділянки, у свою чергу, зобов'язаний зберігати той характер відносин із новим суперфіціарієм, який існував із його попередником відповідно до умов договору про встановлення суперфіцію. Слід розуміти, що відчужується або успадковується не земельна ділянка, а право користування нею.

Інститут суперфіцію на сьогодні є доволі поширеним у різних правових системах, тож не дивно, що і в українському праві є таке визначення; воно регулюється нормами Цивільного та Земельного кодексу. Закріплення відбулося не так давно, тому назвати його ідеально прописаним складно. І хоча в Україні суперфіцій застосовується рідко, однак, дозволяє застосовувати таку практику для врегулювання відносин «забудовник-землевласник» [3].

Правовідносини щодо забудови чужої земельної ділянки в Україні можуть здійснюватися за допомогою договору користування земельною ділянкою на умовах оренди або укладається суперфіціальний договір як альтернатива договору оренди. Застосування норм договірного права, яке за своєю природою є зобов'язальним, не в змозі забезпечити гарантій права власності на будівлю, що перебуває на чужій земельній ділянці, оскільки звичайний договір укладається на певний термін і може бути розірваний за певних підстав.

Ймовірно, суперфіцію так і не було б приділено достатньо уваги з боку науковців, однак, у теорії та під час його застосування на практиці виникало чимало проблем; розглянемо деякі з них детальніше.

Договір суперфіцію, як правило, є платним. Відповідно до ч. 1 ст. 414 ЦК власник земельної ділянки, наданої для забудови, має право на одержання плати за користування нею, до ст. 2 Закону «Про плату за землю» «використання землі в Україні є платним», причому земельний податок встановлюється і для власника землі, і для землекористувача. Виходячи з цих нормативних актів, землекористувач повинен вносити певну плату власнику земельної ділянки. У разі укладення договору суперфіцію земельний податок повинен буде платити і власник землі, і землекористувач. Виходить, що за ту саму земельну ділянку двічі стягуватиметься земельний податок, а відповідно до Конвенції про уникнення подвійного оподаткування одне й теж саме майно не підлягає подвійному оподаткуванню.

Ст. 4 Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» встановлює обов'язковість реєстрації суперфіцію у державний земельний кадастр. Важливо, що кадастровій реєстрації підлягає не договір, а саме речове право – суперфіцій. Однак, на сьогодні у проведенні його реєстрації відмовляють через те, що не створено відповідного розділу бази даних для реєстрації суперфіцію та земельного кадастру України.

Ще одна проблема є пов'язаною з припиненням суперфіцію. Ст. 417 Цивільного кодексу України встановлено, що у разі припинення права користування земельною ділянкою, на якій була споруджена будівля (споруда), власник земельної ділянки та власник цієї будівлі (споруди) визначають правові наслідки такого припинення. Однак, може виникнути ситуація, коли власник і землекористувач не дійдуть згоди щодо правових наслідків припинення суперфіція. У такому випадку власник земельної ділянки може вимагати від власника будівлі (споруди) її знесення та приведення земельної ділянки до попереднього стану. Однак наслідки, описані в цій нормі, навряд чи настануть, якщо спочатку між власником і забудовником була досягнута певна згода. У будь-якому випадку захистити свої інтереси можна буде і в суді, але для цього слід завчасно подбати про доказову базу. Судом може бути прийняте рішення про:

– викуп власником будівлі (споруди) земельної ділянки;

– викуп власником земельної ділянки будівлі (споруди);

– визначення умов використання земельної ділянки власником будівлі (споруди) на новий термін.

Необхідними умовами прийняття одного з таких рішень є законодавча заборона знесення побудованої будови (споруди) або недоцільність такого зносу у зв'язку з явним перевищенням вартості будови (споруди) порівняно з вартістю земельної ділянки [3; 5].

Право користування чужою земельною ділянкою для забудови слід відрізняти від договору найму (оренди) земельної ділянки, передбаченого ст. 792 Цивільного кодексу України. Певною відмінністю права суперфіцію від права оренди землі є те, що землекористувач може продати право суперфіцію іншій особі, передати його у спадщину, закласти (щоправда, таке право, за невеликим винятком, не поширюється на земельні ділянки державної та комунальної власності).

Однак, загальновідомо, що суперфіцій є близьким до оренди земельної ділянки для забудови. Настільки близьким, що, базуючись на нормах нашого недосконалого законодавства, розрізнити їх зовсім непросто. З одного боку, законодавець чітко дає зрозуміти, що суперфіцій є абсолютно самостійним правовим інститутом, його не можна ототожнювати ні з правом власності, ні з правом постійного користування земельною ділянкою, ні з орендою. Такий висновок, зокрема, підтверджується тим, що в розділі ІІІ Земельного кодексу України «Права на землю» право власності на землю, право користування землею і суперфіцій регулюються у різних главах.

З іншого боку, законодавець все більше зближує суперфіцій з орендою. Так, незрозумілим є доповнення Закону України «Про оренду землі» ст. 81 (Закон України від 3.06.2008 р. № 309-VI), згідно з якою право на оренду земельної ділянки державної або комунальної власності не може бути відчужено її орендарем іншим особам, внесено у статутний фонд, передано у заставу. Ця стаття не має ніякого сенсу, адже орендар і без цього застереження не може відчужувати право на оренду земельної ділянки. Таке право може бути відчужене лише орендодавцем – власником земельної ділянки або уповноваженою ним особою.

Аналіз чинного вітчизняного законодавства не дозволяє точно встановити, виникає суперфіцій з окремого договору суперфіцію або з договору оренди земельної ділянки для забудови. Ускладнюється проблема тим, що законодавець все більше зближує ці правові інститути, що, у свою чергу, може призвести і вже призводить на практиці до певних непорозумінь [6].

Таким чином, сьогодні існує потреба у ретельнішому та системнішому дослідженні правової природи суперфіцію. Якщо не зробити цього тепер, суперфіцій надалі все частіше викликатиме суперечки й ускладнюватиме суспільні відносини, а не чітко та якісно їх регулюватиме.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Важинский Е. Особенности правового регулирования застройки на чужом земельном участке. URL: http://pravo.ua/article.php?id=10007502. **2.** Земля под застройку. Нужно ли оформлять землю под строительством? URL: https://inspektsia-gask.kiev.ua/zemlya-pod-zastroyku.html. **3.** Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15. **4.** Право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій). URL: https://pidruchniki.com/1016052046217/pravo/pravo_koristuvannya_chuzhoyu_zemelnoyu_dilyankoyu_dlya_zabudovi_superfitsiy. **5.** Суперфиций – суперфикция? URL: http://www.ligazakon.ua/news_old/ga010558.html. **6.** Суетнов Е. О правовой природе суперфиция. URL: http://pravo.ua/article.php?id=100100330.

ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

УДК 341.91 (075.8)

Зощенко І. О.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано основні характерні ознаки зобов'язання в приватному праві Стародавнього Риму. Деталізовано відмінності між суб'єктами зобов'язання, яким притаманні підпорядкованість і субординація. Визначено, чому суб'єкти відносин приватного права є рівними у праві, партнерстві та судовому захисті.*

Ключові слова: *зобов'язання, кредитор, боржник, договір, контракт, синалагматичні договори, синалагматичні зобов'язання, солідарність, двосторонній контракт.*

Аннотация. *Проанализированы основные характерные признаки обязательства в частном праве Древнего Рима. Детализированы различия между субъектами обязательства, которым присущи подчиненность и субординация. Определено, почему субъекты отношений частного права равны в праве, партнерстве и судебной защите.*

Ключевые слова: *обязательства, кредитор, должник, контракт, договор, синаллагматические договоры, синаллагматические обязательства, солидарность, двусторонний контракт.*

Annotation. *The main characteristic features of the obligation in the private law of ancient Rome are analyzed. The differences between the subjects of the obligation, which are subject to subordination and subordination, are detailed. It is determined why the subjects of private law relations are equal in law, partnership and judicial protection.*

Keywords: *obligations, creditor, debtor, contract, synallagmatic contracts, synallagmatic obligations, solidarity, bilateral contract.*

Наприкінці III ст. до н. е. у джерелах римського права з'явився термін obligatio, яким позначалося зобов'язання. Зазначалося, що зобов'язання (obligatio) являє собою правові окови, які примушують щось виконати згідно із законом держави. У найдавніші часи слова «окови» та «зв'язаність» щодо зобов'язання розумілися буквально. За Законами XII таблиць на особу, яка не виконала зобов'язання, накладалися колодки чи окови вагою не менше 15 фунтів (майже 7 кг). Боржник, який не сплатив своєчасно борг, міг також бути захоплений кредитором, а потім проданий у рабство або вбитий. З часом окови з фізичних перетворилися на юридичні: зв'язаність стала виража-

© Зощенко І. О., 2018

тися у майновій відповідальності боржника за зобов'язанням. Поняття зобов'язання набуло чіткішого визначення та є застосовуваним практично незмінним у сучасному цивільному праві [1].

Дослідженням сутності поняття зобов'язання займалися і займаються Гримм *Д. Д.*, Дождєв *Д.* В., Харитонов Е. О. та ін.

Метою написання статті є дослідження сутності поняття зобов'язання у Давньому Римі, історії виникнення форми зобов'язального права, а також конкретизація її впливу на цивільне право майбутнього.

На думку Гримма *Д. Д.*, зобов'язанням є правовідношення, за яким одна особа (особи) – кредитор має право вимагати від іншої особи (осіб) – боржника вчинити певну дію або утримуватися від дії [1].

Визначаючи основні характерні ознаки зобов'язання у приватному праві, його порівнюють з обов'язками сина перед батьком або громадянина перед державою. На відміну від останніх відносинам між суб'єктами зобов'язання не притаманні такі ознаки, як підпорядкованість та субординація. Як суб'єкти приватноправових відносин вони є рівними у праві, партнерстві та у судовому захисті [2].

Дослідники римського права вважають, що у ньому не розмежовувалися права на речі та зобов'язальні права. Римське право являло собою систему позовів, тому саме позови розподілялися на дві основні групи: речові (actio in rem) та особисті (actio in personam). Речовий позов (actio in rem) надавався для захисту таких прав, які могли бути порушені будь-якою не визначеною наперед особою. Особистий позов (actio in personam) по суті був позовом із зобов'язання, оскільки захищав право від порушення конкретним суб'єктом, з яким позивач перебував у особистих стосунках. Отже, попри те, що в джерелах римського права не міститься прямого розмежування прав на речові та зобов'язальні, можна вважати, що такий розподіл майнових прав існував у римському праві.

Основна відмінність речового та зобов'язального права полягає в їх об'єкті. Так, об'єктом речового права завжди є річ, зобов'язального права – дії, право вимоги здійснювати певні дії.

Речове право, і передусім право власності, визначається як панування особи над річчю (plena in re potestas). Власник або носій іншого речового права задовольняє свої потреби, безпосередньо впливаючи на річ. Характерною особливістю прав, що виникають із зобов'язань, є той факт, що їх носій не в змозі задовольнити свій інтерес власними силами, а лише через дії іншого суб'єкта – саме того, хто виявляється щодо нього зобов'язаним [4].

Суб'єктами зобов'язальних відносин завжди є конкретно визначені особи, які іменуються сторонами зобов'язання.

Зобов'язання є відношенням, розрахованим на майбутнє. Як правило, на момент його виникнення сторони не вчиняють жодних дій щодо виконання зобов'язання. Управомочена особа лише покладається на обіцянку іншої виконати свій обов'язок у майбутньому. Іншими словами, одна сторона зобов'язання виражає довіру іншій, покладаючись на її порядність і добросовісність. З моменту виникнення зобов'язання управомочена особа набуває право вимагати від зобов'язаної особи вчинити певну дію (утриматися від вчинення певної дії). У зобов'язанні сторону, яка має право вимоги, називають кредитором (лат. credo – вірю), а сторону, на якій лежить обов'язок виконати вимогу кредитора (борг), – боржником (debitor) [3].

Як правило, кожна зі сторін зобов'язання представлена однією особою, але кількість кредиторів та (або) боржників може бути і більшою. Наприклад, якщо неподільна річ (res indivisibiles) у процесі спадкування переходить у спільну власність (communion) двох братів, то всі договори щодо цієї речі укладаються ними спільно.

Попри майновий характер зобов'язання, тривалий час у римському праві воно розглядалося як особистий зв'язок між конкретно визначеними особами (сторонами). Виходячи з цього, суб'єкти могли вступати у зобов'язальні відносини лише особисто, а не через представника. Крім того протягом існування зобов'язання суб'єктний склад його сторін не міг змінюватися. Останнє означало, що кредитор і боржник не могли передати відповідно свої право вимоги чи обов'язок іншим особам [4].

Надалі розвиток товарного обігу та територіальне розширення римської держави призвели до пом'якшення правила про абсолютну непередаваність прав та обов'язків сторін за зобов'язанням. Законом було врегульовано випадки та порядок заміни осіб у зобов'язанні.

Для заміни кредитора у зобов'язанні у Стародавньому Римі використовували такий інститут як новацію (лат. novatio – оновлення зобов'язання). Сутність новації полягала у тому, що у результаті встановлення нового тотожного за змістом зобов'язання між боржником і третьою особою припинялося чинне зобов'язання між тим самим боржником і кредитором. Отже, для здійснення передачі права вимоги кредитором іншій особі необхідною була згода і боржника. Крім того, якщо виконання первісного зобов'язання забезпечувалося порукою чи заставою, то для нового зобов'язання необхідно було знов укладати відповідно договір поруки чи застави. Безперечно, це ускладнювало процес поступки права вимоги за зобов'язанням [3].

Пряму поступку права вимоги називали цесією (cessio). Для здійснення заміни кредитора шляхом цесії використовувався інститут процесуального представництва. У формулярному процесі дозволялося ведення справи не лише безпосередньо позивачем або відповідачем, але й їх представниками. Кредитор, який доручав представляти

свої інтереси в суді іншій особі, робив застереження, що цей представник може залишити собі все, що буде стягнуто за позовом. Процесуальний представник заявляв позов від власного імені, нібито саме він й є кредитором.

Отже, у разі задоволення позовних вимог саме представник отримував присуджене судом. Кредитора, який уступав своє право вимоги за зобов'язанням, називали цедентом, а процесуального представника, до якого переходило це право, – цесіонарієм. За допомогою цієї обхідної форми досягався необхідний результат, а саме право вимоги первісного кредитора переходило до іншої особи. Така процедура заміни кредитора у зобов'язанні також мала певні недоліки та була непривабливою передусім для цесіонарія. Річ у тім, що відносини між цедентом і цесіонарієм оформлювалися як договір доручення (mandatum) і зобов'язання, що виникало з цього договору, ґрунтувалося на особливій довірі його учасників. Отже, смерть цедента або його одностороння відмова від договору доручення позбавляли цесіонарія можливості реалізувати передане йому право вимоги. З часом цесія набула значення самостійного інституту права.

До найдавніших видів зобов'язань належить nexum, тобто відношення, що опосередковує особисте підпорядкування неплатоспроможного боржника кредитору щодо його обов'язку відробити борг. З часом з'явилися інші види зобов'язань, які можна класифікувати за різними юридичними критеріями [4].

У римському праві цивільні зобов'язання вважалися повноцінними зобов'язаннями. Преторські зобов'язання з'явилися як такі, що не були визнані цивільним правом (ius civile), отже, були позбавлені позовного захисту. Захист цих зобов'язань надавався претором, що, однак, не призводило до їх легалізації. Особливе місце у цій класифікації посідали натуральні зобов'язання, які не користувалися захистом ні позовним, ні преторським, ні іншими засобами захисту, але мали юридичне значення, тобто вважалися такими, що існують. Виконання боржником свого обов'язку за натуральним зобов'язанням завжди вважалося належним виконанням. При цьому не мало значення, з яких причин боржник здійснив виконання: за доброю совістю або у зв'язку із незнанням про відсутність у кредитора права на позов. Як приклад натурального зобов'язання у літературі вказується грошова позика, здійснена підвладним сином без згоди домовладики (pater familias).

В окремих випадках натуральні зобов'язання набували певного юридичного значення, зокрема за певних умов воно могло бути підставою для новації (novatio); його можна було подати до заліку (compensatio); його виконання могло забезпечуватися порукою або заставою.

До натуральних належали зобов'язання:

– рабів, що виникали не з правопорушень (ex delicto);

– між pater familias та підвладними йому особами, а також взаємні зобов'язання осіб, які перебувають під однією владою;

– осіб, що перебувають під опікою;

– осіб, оголошених марнотратниками, укладені без участі опікуна чи піклувальника;

– позики підвладних дітей;

– у яких втрата права позову є спричиненою спливом позовної давності та ін. [4].

Залежно від предмета зобов'язання розрізняли подільні (obligatio dividue) та неподільні (obligatio individue) зобов'язання. Предмет подільних зобов'язань може бути розподілений без завдання шкоди його цінності. Такі зобов'язання виникали, наприклад, з приводу грошей або речей, визначених родовими ознаками (genera). Благо, що було предметом неподільного зобов'язання, не можна розподілити на частки, отже, таке зобов'язання не підлягало виконанню частинами (per partes). Прикладами неподільних зобов'язань є ті, що спрямовані на передачу індивідуально визначеної речі (species), сервітуту (servitutis). Неподільним є зобов'язання побудувати будинок, викопати рів. Практичне значення цієї класифікації полягає у тому, що за множинності осіб у неподільному зобов'язанні боржників або кредиторів вважають солідарними. Подільні зобов'язання зі множинністю осіб, як правило, є частковими.

Особливу категорію становили альтернативні зобов'язання – зобов'язання, у якому боржник зобов'язаний вчинити одну з двох (або кількох) дій. Отже, існує альтернатива, право вибору одного з двох (кількох) предметів виконання зобов'язання. Наприклад, у заповіті альтернативне зобов'язання для спадкоємця може встановлюватися шляхом розпорядження: «Нехай мій спадкоємець за власним вибором дасть Тіцію раба Стиха або Памфіла». У цьому прикладі передачі підлягає лише один із рабів, у результаті чого зобов'язання припиняється. Сторона, яка мала право вибору варіанта предмета виконання, визначалася у договорі, заповіті, іншому правочині. Якщо такої вказівки не було, це право належало зобов'язаній особі (боржнику) [3].

Схожим з альтернативним є факультативне зобов'язання (facultas solutionis). Однак, за цим зобов'язанням боржнику надавалося не право вибору, а право заміни предмета виконання. Така заміна дозволялася лише у разі неможливості надання основного предмета зобов'язання.

Зміст зобов'язання становлять права та обов'язки його сторін. Одна сторона (кредитор) має право вимоги, а інша сторона (боржник) відповідно до цього права несе обов'язок щодо виконання цієї вимоги (борг). До змісту

зобов'язання належать дії боржника, які мають різноманітний характер. Римські юристи розподіляли їх на три групи і визначали як:

– дати (dare), тобто передати право власності або встановити певне речове право;

– зробити (facere), тобто вчинити певну дію або утриматися від вчинення дії;

– надати (praestare), тобто надати певну послугу, взяти відповідальність за іншу особу [4].

У найдавніші часи обов'язки боржника могли не мати майнової вигоди для кредитора, наприклад, обов'язок укласти шлюб. Майновий характер змісту зобов'язання стає нормою із затвердженням формулярного судового процесу (per formulas), від цього часу всі дії боржника мали майновий характер. Практично не були розповсюджені зобов'язання щодо виконання робіт. Це було обумовлено тим, що, по-перше, потреби у виконанні робіт задовольнялися працею рабів, і, по-друге, для вільної людини зобов'язатися працювати для іншої визнавалося негідною справою.

Деякі автори визначають дії, що становлять зміст зобов'язання, як предмет зобов'язання. Вважаємо, що предметом зобов'язання є той об'єкт (матеріальне благо), на який спрямоване (розповсюджується) зобов'язання. Отже, предметом зобов'язання можуть бути речі, гроші, послуги, роботи, а не самі дії, що здійснюються щодо них.

В окремих випадках боржник, крім основного предмета зобов'язання, зобов'язується надати ще й додаткові матеріальні блага, що пов'язані з ним: природні (плоди, прирощення) чи юридичні (проценти з капіталу).

В Інституціях Юстиніана обов'язок боржника визначається вже єдиним терміном solvere, який з латинської перекладається як розв'язати, сплатити чи виконати.

За своєю природою зобов'язання є тимчасовим відношенням, яке існує певний період часу, та врешті-решт має припинитися. Сторони зобов'язання прагнуть припинити його нормальним способом, тобто виконанням (solutio). Дійсно, цінність будь-якого зобов'язання полягає в його належному виконанні. Лише у цьому разі досягається мета, задля якої укладається договір.

У найдавніші часи виконання (solutio) зобов'язання означало, що боржник розв'язувався у власному розумінні цього слова (звільнявся від мотузок або пут). Пізніше змістовне наповнення терміна solutio змінилося. Виконання (solutio) зобов'язання – це вчинення боржником певної дії (передача речі, сплата грошей, виконання роботи, надання послуги), що становить зміст зобов'язання.

У римському праві було закріплено правило, що лише належне виконання зобов'язання призводило до припинення правового зв'язку між кредитором і боржником. У класичний період були вироблені певні критерії, яким мало відповідати виконання зобов'язання, щоб вважатися належним.

1. Виконання зобов'язання мало здійснюватися особою, здатною на це. У період, коли зобов'язання носило суто особистий характер, таким належним виконавцем вважався лише сам боржник. З часом, коли правило щодо особистого характеру зобов'язальних відносин було скасовано, виконання зобов'язання боржником вимагалося лише у тих випадках, коли його особисті якості мали істотне значення для кредитора (in faciendo), наприклад, зобов'язання написати портрет художником. Усі інші зобов'язання могли виконуватися не тільки боржником, але й третьою особою.

2. Зобов'язання мало виконуватися на користь належної особи, яка здатна прийняти це виконання. Безперечно, такою особою був кредитор, а також його законний представник або третя особа, вказана в самому договорі.

3. Виконання зобов'язання повинно здійснюватися відповідно до його змісту. Це означало, що у разі відсутності домовленості сторін зобов'язання про інше боржник не міг змінювати предмет зобов'язання (наприклад, замість певної речі сплачувати кредитору її вартість) та спосіб його виконання (повертати борг частинами). Виняток з цього правила було встановлено в юстиніанівський період, коли дозволялося боржнику і без згоди кредитора погашати грошові борги шляхом передачі кредитору земельних ділянок відповідної вартості. Крім того, у певних випадках виконання грошового зобов'язання могло здійснюватися шляхом внесення грошей на зберігання (deposito) до казни або каси храму. Такий спосіб виконання зобов'язання мав місце, якщо кредитор ухилявся від прийняття належного виконання, перебував у від'їзді, не приймав виконання з інших причин. Змінивши спосіб виконання, боржник запобігав настанню негативних для себе наслідків за порушення зобов'язання (нарахування відсотків, звернення стягнення на предмет застави тощо) [4].

4. Якщо сторони зобов'язання територіально перебували у різних місцях, виконання зобов'язання мало відбуватися у належному місці. Найчастіше місце, де мало бути виконано зобов'язання, вказувалося у договорі. Сторони зобов'язання могли визначити, крім основного, ще й альтернативне місце виконання. У цьому разі право вибору місця виконання належало боржнику. Місцем виконання зобов'язання щодо нерухомого майна визнавалося місце його розташування. Якщо місце виконання зобов'язання не було обумовлено сторонами, припускалося, що місцем виконання є місце, де можна подати позов із цього зобов'язання, тобто місце проживання боржника. До того ж будь-який позов міг бути, незалежно від громадянства або місця проживання, пред'явлений у Римі за принципом Roma communis nostra patria est – Рим є нашою спільною батьківщиною [5].

5. Оскільки зобов'язання мало тимчасовий характер, воно повинно бути виконане у термін, передбачений у договорі або у термін, що випливає із сутності (характеру) зобов'язання. Якщо ні за змістом, ні за характером договору неможливо встановити термін його виконання, боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок за першою вимогою кредитора. Дострокове виконання зобов'язання допускалося лише у випадках, коли це не порушувало інтересів кредитора. У спірних ситуаціях термін виконання зобов'язання встановлювався судом. При цьому діяло правило, що призначення терміну відбувається з огляду на інтереси боржника, а не кредитора [4].

Термін виконання недоговірних зобов'язань встановлювався законом.

У докласичний період для погашення зобов'язання, крім його належного виконання, необхідно було ще провести так званий зворотний акт, що за своєю сутністю був протилежним тому, на підставі якого встановлювалося зобов'язання. Немає нічого більш природного, ніж те, що яким способом було зв'язане, таким і необхідно розв'язувати. У класичну епоху формальна процедура припинення зобов'язання втратила свої юридичне значення і вже не була обов'язковою.

Невиконання зобов'язання у встановлений термін призводило до такого його порушення, як прострочення виконання. При цьому прострочення могло мати місце як на стороні боржника, так і на стороні кредитора. У класичний період боржник вважався таким, що прострочив виконання зобов'язання, за наявності сукупності умов:

– настання терміну виконання зобов'язання;

– невиконання боржником зобов'язання;

– відсутність поважних причин невиконання, тобто вини боржника [4].

У юстиніанівський період для виникнення прострочення боржника за невиконання ним певних видів зобов'язань вимагалася ще наявність попередження його з боку кредитора (interpellatio). Для боржника, який прострочив виконання зобов'язання, наставали невигідні наслідки. Так, зобов'язання ставало «вічним», тобто повинно бути виконаним боржником за будь-яких обставин, навіть, якщо після прострочення стало неможливим його виконання без вини у цьому боржника. Боржник ніс ризик випадкової неможливості виконання зобов'язання. Крім цього, зменшення вартості предмета зобов'язання після прострочення виконання боржником не впливало на розмір грошової компенсації за нього. За весь період прострочення нараховувалися відсотки [4; 5].

Таким чином, попри те, що прийняття виконання зобов'язання є не обов'язком, а правом кредитора, за неприйняття кредитором належного виконання зобов'язання боржником йдеться про прострочення кредитора. Отже, прострочення кредитора – це неприйняття кредитором належного виконання зобов'язання без поважних на це причин. Прострочення кредитора може спричинити несприятливі наслідки для боржника у вигляді додаткових витрат, пов'язаних зокрема зі зберіганням, утриманням, транспортуванням предмета зобов'язання. Щоб уникнути таких наслідків, кредитор, який вчасно не прийняв виконання зобов'язання, повинен був відшкодувати боржнику зайві витрати. За настання неможливості виконання зобов'язання боржник ніс відповідальність, лише якщо така неможливість настала у результаті його навмисних дій. У разі прострочення кредитора боржник не сплачував відсотки за прострочення виконання зобов'язання.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Гримм Д. Д. Лекции по догме римського права / под. ред. и с предисл. В. А. Томсинова. М. : Зерцало, 2003. 496 с. **2.** Римське зобов'язальне право. Договори. URL: https://stud.com.ua/66642/pravo/rimske_obovyazkove_pravo_dogovori. **3.** Кудряшов И. В. Римское право : конспект лекций. М. : Приор, 2004. 128 с. **4.** Харитонов Е. О. Основы римского частного права. Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. 416 с. **5.** Дождев Д. В. Римское частное право : учебник / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. М. : Норма, 2015. 784 с.

БЕЗГОТІВКОВІ ФОРМИ РОЗРАХУНКІВ

УДК 336.717.1

Камзалова І. О.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто сутність поняття «безготівкові розрахунки». Досліджено основні тенденції розвитку та сучасний стан безготівкових розрахунків в Україні. Деталізовано форми, роль і значення безготівкових розрахунків за сучасних умов.*

Ключові слова: *гроші, розрахунки, готівкові розрахунки, безготівкові розрахунки, платіжні картки, розрахункові документи.*

Аннотация. *Рассмотрена сущность понятия «безналичные расчеты». Исследованы основные тенденции развития и современное состояние безналичных расчетов в Украине. Детализированы формы, роль и значение безналичных расчетов в современных условиях.*

Ключевые слова: *деньги, расчеты, наличные расчеты, безналичные расчеты, платежные карточки, расчетные документы.*

Annotation. *The essence of the concept of «non-cash payments». The main development trends and the current state of non-cash payments in Ukraine are investigated. The forms, the role and the value of non-cash payments in modern conditions are detailed.*

Keywords: *money, settlements, cash payments, non-cash payments, payment cards, payment documents.*

Безготівкові розрахунки є одним з основних способів розрахунків між підприємствами, організаціями та установами як у нашій країні, так і в інших країнах світу. Безготівкові розрахунки дають змогу істотно скоротити кількість готівкових грошових коштів, що перебувають в обігу у країні та частку ризику при розрахунках покупців із постачальниками.

Метою написання статті є дослідження форм безготівкових розрахунків в Україні.

Безготівкові розрахунки є одним з основних способів розрахунків між підприємствами, організаціями та установами, які дозволяють значно зменшити витрати обігу, що є пов'язаними з грошовими розрахунками у господарстві, звести до мінімуму суму грошей, що перебувають в обігу. Цією беззаперечною перевагою безготівкових розрахунків їх значення у ринковій економіці не обмежується. Зосередження безготівкового платіжного обігу у кредитній системі дає змогу раціонально використовувати всі тимчасово вільні кошти, що зберігаються на банківських рахунках, для цілей прямого банківського кредитування суб'єктів ринкових відносин, суттєво прискорювати розрахунки, у тому числі шляхом упровадження найновіших засобів електронного зв'язку.

Поняття безготівкових розрахунків розглянуто в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні у національній валюті, згідно з якою безготівкові розрахунки є перерахуванням певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банками на підставі розрахункових документів на паперових носіях або у паперовому вигляді [1].

У довідковій та економічній літературі автори по-різному трактують сутність поняття безготівкових розрахунків (табл. 1) [2–5].

Таблиця 1

Визначення різними науковцями сутності поняття безготівкових розрахунків

	Автор	Визначення
1	**2**	**3**
1	Борисов А. Б. [2]	Розрахунки, здійснювані між фізичними та юридичними особами без застосування готівкових грошей шляхом перерахування засобів через банк із розрахункового (поточного) рахунку платника на рахунок їх одержувача
2	Дянів Р. П. [3]	Форма грошового обігу, за якою зберігання та рух грошових коштів є здійснюваним без готівкових грошей шляхом перерахування грошових сум з рахунку платника на рахунок одержувача
3	Завадський Й. С.	Система грошових розрахунків, здійснюваних без участі готівки, тобто перерахуванням банком певної суми з рахунку платника на рахунок одержувача або заліком взаємних вимог підприємств і громадських організацій

© Камзалова І. О., 2018

Закінчення табл. 1

1	2	3
4	Загородній А. Г. [4]	Розрахунки, здійснювані без участі готівки, тобто у сфері безготівкового грошового обігу
5	Партин Г. О. [5]	Платежі, здійснювані шляхом списання коштів з банківського рахунку платника та зарахування їх на банківський рахунок одержувача

Отже, безготівкові розрахунки – перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою у касу банку, на рахунки одержувачів коштів.

Згідно з Інструкцією Національного банку України «Про безготівкові розрахунки в Україні» безготівкові розрахунки можуть здійснюватися за певними формами розрахункових документів.

1. Платіжне доручення – розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника банку, що його обслуговує, про списання зі свого рахунку вказаної суми коштів та її перерахування на рахунок одержувача.

2. Платіжна вимога-доручення – розрахунковий документ, що містить вимогу одержувача безпосередньо до платника сплатити суму коштів і доручення платника банку, що його обслуговує, здійснити переказ визначеної платником суми коштів зі свого рахунку на рахунок одержувача. Складається з двох частин: верхньої – вимоги одержувача безпосередньо до платника про сплату певної суми коштів; нижньої – доручення платника банку, що його обслуговує, про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів і перерахування її на рахунок одержувача.

3. Розрахунковий чек – розрахунковий документ, що містить розпорядження власника рахунку установи банку-емітента, яка веде його рахунок, сплатити власнику чека вказану в ньому суму коштів.

4. Акредитив – банк за дорученням свого клієнта зобов'язаний виконати платіж третій особі (бенефіціару) за поставлені товари, виконані роботи та надані послуги; надати повноваження іншому банку здійснити цей платіж.

5. Інкасо полягає в отриманні банком грошей за різними документами від імені своїх клієнтів і зарахування їх у встановленому порядку на рахунок одержувача засобів.

6. Меморіальний ордер – розрахунковий документ, який складають за ініціативою банку для оформлення операцій щодо списання коштів з рахунку платника та внутрішньобанківських операцій, є використовуваним при здійсненні розрахунків банками.

7. Платіжна вимога – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або (за договірного списання) одержувача до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок одержувача; застосовують, якщо ініціатором переказу є стягувач [1–5].

Клієнти для здійснення розрахунків самостійно обирають платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і визначають їх під час укладення договорів. Правильно оформлені платіжні інструменти використовуються банком для здійснення розрахункових операцій.

Розробка правильної та найраціональнішої розрахункової політики має здійснюватися на кожному підприємстві, оскільки є одним із кроків на шляху до покращення їх фінансування.

Успішне завершення практично кожної операції залежить від правильності вибору способу платежів, форми розрахунків та ін.

Проблеми обліку грошових коштів є досить важливим питання, оскільки від вірогідності й оперативності обліку залежить уся фінансова діяльність і звітність підприємства.

Таким чином, функціонування економіки важко уявити без системи розрахунків між суб'єктами господарської діяльності, забезпечення надійності та своєчасності платежів, першочергове місце у яких посідають безготівкові розрахунки, становлення та інтенсивний розвиток яких нині відбуваються в Україні.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Леонова Ю. О.

Література: 1. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Закон України від 21.01.2004 № 22 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04/ed20040121. **2.** Борисов А. Б. Большой экономический словарь. М. : Книжный мир, 1999. 895 с. **3.** Дянів Р. П. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. Київ, 2002. 704 с. **4.** Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. Львів : Центр Європи, 1997. 576 с. **5.** Партин Г. О., Загородній А. Г. Фінанси підприємств : навч. посіб. Львів : Львівський банківський інститут НБУ, 2003. 258 с.

ПОНЯТТЯ РИМСЬКОГО ПРАВА

УДК 341.91 (075.8)

Канава Д. Ю.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено значення римського права в історії правового розвитку людства. Проаналізовано особливості системи римського права як джерела розвитку юриспруденції сучасності.*

Ключові слова: *римське право, приватне право, судове право, цивільне право, правова система, законодавство, юриспруденція, звичай, закон, рецепція римського права.*

Аннотация. *Исследовано значение римского права в истории правового развития человечества. Проанализированы особенности системы римского права как источника развития юриспруденции современности.*

Ключевые слова: *римское право, частное право, судебное право, гражданское право, правовая система, законодательство, юриспруденция, обычай, закон, рецепция римского права.*

Annotation. *The significance of Roman law in the history of the legal development of mankind is investigated. The features of the system of Roman law as a source of development of modern jurisprudence are analyzed.*

Keywords: *Roman law, private law, judicial law, civil law, legal system, legislation, jurisprudence, custom, law, reception of Roman law.*

Цивільне право римської імперії є найдавнішим національним правом, що регулювало майнові відносини виключно між римськими громадянами. Воно відзначалося національною обмеженістю, обтяжливим формалізмом і стійким консерватизмом.

Аналізу римського права приділи значну увагу чимало науковців, серед них Борисова В. І., Новацький І. Б., Баринов М. А., Максименко С. Т. та ін.

Метою написання статті є дослідження особливостей виникнення та історичного розвитку римського права, аналіз його характерних ознак, а також деталізація впливу на сучасне цивільне право.

Борисова В. І. розглядає цивільне право як національне і найдавніше право, що регулювало майнові відносини виключно між римськими громадянами, відзначалося національною обмеженістю, обтяжливим формалізмом і стійким консерватизмом [1].

Дія норм цивільного права обмежувалася територією Риму. Зрозуміло, що воно не могло протягом тривалого часу задовольняти потреби тогочасного суспільства, яке бурхливо розвивалося. Цивільне право неспроможне було регулювати майнові відносини між римськими громадянами – з одного боку та громадянами, які проживали за межами Риму (перегринами) – з іншого. Однак, потреба у цьому зростала, оскільки римляни вели жваву торгівлю зі своїми сусідами [2].

Підкорені Римом народи мали високий рівень правової культури, яка справляла вплив і на римське цивільне право. Ділові відносини римлян з перегринами зумовили необхідність упровадження посади претора (магістрату) для перегринів, до юрисдикції якого належав розгляд спорів між самими перегринами, а також між римськими громадянами та перегринами. У своїй практичній діяльності претор звертався до норм інших національних правових систем і запозичував звідти ті юридичні підстави, які були відсутні у цивільному праві. Так виникла ще одна правова система римського права – право народів [4].

Сприймаючи все краще з правової культури сусідніх держав, право народів було прогресивнішим і доступнішим для простих людей, оскільки відповідало вимогам часу та чутливо реагувало на зміни у суспільстві. Воно вигідно відрізнялося від цивільного права більшою рухливістю, відсутністю обтяжливого формалізму та національної обмеженості, властивих римському цивільному праву.

Терміном «цивільне право» у сучасних системах і буржуазного, і соціалістичного типу позначають передусім галузь права, що регулює майнові відносини у суспільстві.

У латинській мові слову «цивільний» відповідає слово civilis. Однак, his civile у римському праві за своїм змістом не відповідає сучасному терміну «цивільне право», tus civile у римському праві має різне значення. Цим терміном позначають насамперед споконвічне національне давньоримське право, що поширює свою дію винятково на римських громадян – квиритів; тому воно й іменується також квиритським правом. У цьому розумінні ius civile протиставляється праву народів (ius gentium), дія якого поширювалося на все римське населення, у тому числі і на

© Канава Д. Ю., 2018

перегринів). Оскільки ius gentium регулювало майнові відносини, що виникали і між перегринами, і між римськими громадянами, і між тими й іншими, воно являло собою різновид римського цивільного права [4].

Зауважимо, що тим самим терміном ius gentium римські юристи позначали і ширшу філософську категорію – загальне право для всіх народів, вважаючи, що сюди належать правила, підказані самою природою людини, вони вживали для позначення цієї категорії також вираз ius naturale – природне право.

В інших випадках lus civile протиставляється системі права, що склалася у практиці преторів (і деяких інших магістратів) і називалася преторським правом. У цьому протиставленні ius civile позначає норми права, які виходять від народних зборів, пізніше – сенату.

Отже, цивільному праву (у сучасному розумінні) в Римі більш-менш відповідала лише сукупність усіх трьох названих систем: цивільного права, права народів і права преторського. Як єдиний термін для всієї цієї сукупності найпридатнішим є ius privatum – приватне право.

Безперечно, у юриспруденції будь-якого цивілізованого суспільства базовими є правові категорії «приватне право» та «цивільне право». Терміном «цивільне право» у сучасних правових системах позначають передусім сферу права, що регулює майнові та немайнові відносини юридично рівних учасників.

Сучасна юридична наука виділяє в історії однієї зі сфер права – приватного права – чотири основні етапи:

– формування приватного (цивільного) права як цілісного системного нормативного утворення (I–II ст. н. е.);

– відпрацювання положень приватного права, їх поєднання в праві університетів як результат праці глосаторів і постглосаторів у Середньовіччі;

– формування приватного права у період становлення громадянського суспільства, що знайшло втілення у вигляді нормативних узагальнень безпосередньо в таких законах послідовно ліберального змісту, як наполеонівський Цивільний кодекс, Німецьке цивільне укладання;

– розробка у другій половині XX – на початку XXI ст. та впровадження до життя цивільних законів нового покоління, які відтворюють глибоку єдність приватного права та сучасного природного права, невіддільних прав людини, таких як Цивільні кодекси Нідерландів та канадської провінції Квебек [3].

Вважаємо, що ця класифікація історичних етапів приватного права має як теоретичний, так і власне практичний інтерес, оскільки дає змогу простежити розвиток приватного права і його розподілу на приватне та публічне. Цивільне право своїм походженням і назвою зобов'язане Стародавньому Риму, у якому термін jus civile застосовувався для позначення права, створеного тим чи іншим народом, громадянами окремо взятої країни.

Інституції Юстиніана визначали цивільне право таким чином: «Те, що кожний народ заснував для себе як право, є власне правом його громадян (civitas) і називається громадянським (цивільним) правом, оскільки воно є правом, призначеним лише для цих громадян. Тому свою назву цивільне право отримує згідно з приналежністю громадян: наприклад, право африканських громадян називають африканським цивільним правом, те право, за яким живе римський народ, римським цивільним правом (jus civile Romanorum)» [3].

Хоча історично цивільне право утвердилось як приватне право, що регулює відносини громадян щодо окремо взятої країни, однак, воно втратило таке значення у Римі вже на початку III ст.: jus civile перетворилося для них на чинне право, однак, регулювало лише ту сферу, яку римське право називало jus privatum, тобто відносини приватних осіб незалежно від їх громадянства. З розподілом права на приватне та публічне jus civile повністю стало приватним [4].

Одним з основних аспектів функціонування будь-якої правової системи є захист прав громадян. У Стародавньому Римі приватні інтереси людей захищалися як у неюрисдикційній, так і в юрисдикційній формі. У залежності від періоду розвитку, на якому перебувало римське суспільство, обидві форми захисту цивільних прав дістали свій подальший розвиток. Вважають, що первісною неюрисдикційною формою захисту громадянських прав була саморозправа як єдиний метод розв'язання конфліктів аж до появи державного суду. Громадяни намагалися розібратися з порушенням їхніх прав власними силами, застосовуючи до кривдників різноманітні покарання, які обирали на власний розсуд. Зауважимо, що ще у додержавний період Риму за порушення прав окремих осіб застосовувалися звичаї, за якими найважчим покаранням було вигнання з роду. Вигнання змінювалося самоуправством, або поєдинком, за допомогою якого особа захищала свої права.

У розвиненому праві залишки самоуправної форми захисту із застосуванням сили збереглися як винятки і дозволялися законом лише в окремих ситуаціях. Так, самозахист був дозволений у випадках неправомірного нападу на особу або її майно. У такому разі відбиття нападу вважалося необхідною обороною і регламентувалося правилом, що на насильство дозволено відповідати силою [4].

Із розвитком суспільства, державності та права відбувається перехід від приватної розправи до судової форми захисту прав. У Стародавньому Римі становлення системи державного захисту прав відбувалося з посиленням держави та розширенням сфери її впливу на приватні відносини. Основною ознакою цього стало віднесення питання захисту прав окремих осіб до компетенції спеціальних органів і магістратів, створених державою та наділе-

них судовою владою. Форми цього захисту історично змінювалися, що знайшло свій прояв у еволюції римського приватного процесу, у якій виділяють три етапи: легісакційний процес (legis actiones), формулярний процес (per formulas) та екстраординарний процес (cognitiones extra ordinem) [5].

Реформування судового процесу розпочалося у другій половині II ст. до н. е. з прийняттям закону Ебуція, яким упроваджувалася нова форма процесу – performulas. Після прийняття у 17 р. до н. е. закону Юлія про судочинство процес за формулою став обов'язковим. Претор отримав можливість втручатися у розвиток права шляхом упровадження нових типів позовів для захисту нових відносин або розширювати сферу застосування чинних позовів [3].

Сторони викладали свої претензії та заперечення у вільній формі, а претор за конкретними обставинами спору обирав із визначених у своєму едикті формул позовів необхідну. Така формула мала значення наказу претора на адресу судді, у якому він закликав суддю прийняти рішення з урахуванням зазначених у формулі принципів і умов. Найпоширенішими були формули з такими складовими:

– інтенція (intentio – домагання) полягала у заяві, твердженні позивача про приналежність йому певного права;

– демонстрація (demonstratio – опис) описувала підставу позову, ті юридичні факти, які зумовили право позивача та обов'язок відповідача;

– кондемнація (condemnatio – осуд) надавала судді право осудити чи виправдати відповідача, якщо підтвердяться або не підтвердяться доводи позивача;

– ад'юдикація (adiudicatio – присудження) наділяла суддю повноваженнями присудити кожній зі сторін окремі речі або права [4; 5].

Отже, судове рішення було підставою для примусового виконання та можливості подати позов про виконання судового рішення. Якщо у результаті цього позову особа, яка була присуджена до виконання, не виконувала судове рішення, магістрат передавав її під владу кредитора. Доволі тривалий час у римському праві складалося поняття про те, що позов можна подати лише протягом певного терміну (позовної давності). Це поняття з'явилося у римському праві у V ст. н. е. Початок позовної давності визначався моментом виникнення позовної заяви (утримання майна, неповернення позики), а після закінчення цього терміну зникало і право подати відповідний позов.

Таким чином, у Стародавньому Римі процес переходу від приватної розправи до державного суду відбувався поступово, витісняючи самоуправство як спосіб захисту прав. Спочатку існувала система регламентації приватної розправи та з'явилася система викупів як відшкодування збитку, а вже як наслідок цього з'явився державний суд, за застосування якого розв'язання приватних правових конфліктів між громадянами взяла на себе держава.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. Основи римського приватного права. Харків : Право, 2008. 224 с. **2.** Новицкий И. Б. Римское право : учебник. М. : ТЕИС, 1997. 246 с. **3.** Машкин Н. А. История Древнего Рима : учебник. М. : Высшая школа, 2006. 754 с. **4.** Баринов М. А., Максименко С. Т. Римское частное право : учебник. М. : Юстицинформ, 2006. 208 с. **5.** Омельченко О. О. Римское право : учебник. М. : Остожье, 2000. 208 с.

ПРОБЛЕМИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

УДК 336.22:33.021:339.9(477)

Капуснік К. С.

Студент 4 курсу
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Визначено основні проблеми сучасної вітчизняної податкової системи. Обґрунтовано необхідність реформування податкової політики України за умов глобалізації. Основну увагу приділено питанням адаптації вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу. Деталізовано основні напрями реформування податкової політики України з урахуванням євроінтеграційних прагнень.*

Ключові слова: *законодавство, податки, податкова політика, податкова система, податкове законодавство, напрями реформування податкової політики.*

Аннотация. *Определены основные проблемы современной отечественной налоговой системы. Обоснована необходимость реформирования налоговой политики Украины в условиях глобализации. Основное внимание уделено вопросам адаптации отечественного законодательства к требованиям Европейского Союза. Детализированы основные направления реформирования налоговой политики Украины с учетом евроинтеграционных устремлений.*

Ключевые слова: *законодательство, налоги, налоговая политика, налоговая система, налоговое законодательство, направления реформирования налоговой политики.*

Annotation. *The main problems of the modern domestic tax system are identified. The necessity of reforming the tax policy of Ukraine in the context of globalization is substantiated. The focus is on the adaptation of domestic legislation to the requirements of the European Union. The main directions of reforming the tax policy of Ukraine are detailed, taking into account European integration aspirations.*

Keywords: *legislation, taxes, tax policy, tax system, tax legislation, directions of tax policy reforming.*

Під впливом глобалізації завдяки розвитку нових технологій виникло питання юрисдикції мережі Інтернет як особливого віртуального простору, де здійснюються різні види електронного бізнесу, і водночас виникає проблема щодо оподаткування суб'єктів господарювання. Через появу віртуальних державних кордонів органам державної фіскальної служби (ДФСУ) складно контролювати діяльність платників податків, які ведуть свій бізнес в інтернет-просторі. Цим обумовлено перспективи розвитку податкової політики держави та шляхи її вдосконалення.

Дослідженням міжнародних економічних відносин та особливостей оподаткування займалися і займаються Філіпенко А. С., Пузанов І. І., Педь І. В., Сидоров В. І., Балабанов А. І., Юрій С. І. та ін. Однак, попри наявність численних теоретичних розробок на сьогодні гострою залишається необхідність подальших наукових досліджень впливу зовнішніх факторів на податкову політику в Україні за умов іманентних змін її податкового законодавства.

Метою написання статті є аналіз впливу глобалізаційних процесів на систему оподаткування та податкову політику України.

Поява сучасних електронних технологій отримання доходів і форм здійснення фінансових операцій призводить до трансформації інструментів оподаткування та процедур проведення податкового адміністрування, що виражається, наприклад, у заповненні електронних податкових декларацій через Інтернет, упровадженні електронних систем сплати податків, наданні податкової звітності та звірювання її за допомогою Інтернету. Будь-які зміни національного законодавства у сфері оподаткування (зміни розмірів податків, режимів оподаткування) миттєво стають відомими платникам податків, що забезпечується через розміщення необхідної інформації на офіційних веб-сайтах в Інтернеті [1].

На сучасному етапі глобалізації системи світогосподарських відносин міждержавне співробітництво у податковій сфері все істотніше впливає на формування національної податкової політики окремих країн, що має враховувати вимоги міжнародного законодавства щодо регулювання сфери електронного бізнесу, запобігання застосуванню незаконних схем податкової мінімізації за допомогою електронних технологій. Лише завдяки тісній взаємодії та координації зусиль усіх державних служб різних країн виникає можливість розв'язати проблеми класифікації електронних видів діяльності і доходів від них, гармонізації податкового законодавства, розробки засобів обліку віртуальних платників податків і впровадження універсальних принципів оподаткування електронного бізнесу [2].

© Капуснік К. С., 2018

З 2003 р. у країнах Європейського Союзу набули чинності нові правила оподаткування електронної комерції податком на додану вартість. Члени Податкового комітету ОЕСР розробили правила розподілу податкових зборів від електронної комерції. Податковим комітетом оприлюднено «Коментарі до моделі податкової конвенції ОЕСР», що є спрямованими на гармонізацію міжнародного податкового режиму у сфері електронної комерції. Уряд США надає особливі податкові пільги інноваційним фірмам для стимулювання розвитку електронної комерції.

Негативним проявом електронної комерції є ухилення від сплати податків. Світовим досвідом розроблено заходи протидії податковому шахрайству. ОЕСР оприлюднила звіт про важливість та ефективність технологічних рішень, використовуваних для виявлення ухилення від сплати податків. Використання технології реєстрації даних у касових апаратах у торговельних точках, технологія запису даних, обмеження розрахунків готівкою є ефективними методами боротьби з ухиленням від сплати податків. Для розв'язання проблеми фальшивого фактурування впроваджено електронну систему виставлення рахунків [3].

Життя змушує акцентувати увагу на різних напрямах розвитку нових технологій. Одним із них має стати нова концепція державної податкової політики, спрямована на реалізацію стратегічного курсу розвитку нашої держави, що полягає у розбудові соціально орієнтованої ринкової економіки. Для України, де існує значне розшарування суспільства (90 % населення мають низькі доходи та 10 % – надвисокі), досягнення соціальної справедливості є надзвичайно актуальним.

Отже, податок як фіскальний інструмент держави повинен використовуватися для пошуку оптимальної межі між інтересами держави та суспільства, для чого потрібно розв'язати чимало проблем. Так, потребує вдосконалення методика оподаткування доходів фізичних осіб. Частка податкових надходжень від фізичних осіб у зведеному бюджеті України постійно зростає, що свідчить про їх вирішальну роль у формуванні бюджетів. Підтвердженням такої необхідності є і той історичний факт, що впроваджений у США у 1913 р. прибутковий податок стягувався із заробітної плати, відсотків, дивідендів, ренти, роялті, пенсій та інших видів соціальної допомоги, ануїтетів, доходів від майна і довірчих операцій, доходів від приватного підприємництва та участі у товариствах, а також від продажу більшості видів власності.

Протягом майже тридцяти років податок застосовувався лише до осіб з високим рівнем доходу. Відтоді процес його вдосконалення та модернізації не припинявся ні в США, ні в країнах Європи. Неодноразово змінювалися умови визначення доходу до справляння податку, особливості оподаткування різних видів власності, залучення та скасування частин доходу для цілей оподаткування, режим оподаткування збитків і застосування ставки податку [4].

Важливим кроком уперед у бік розв'язання цього питання в Україні є створення органів для боротьби з корупцією, прийняття окремих важливих актів та документів, зокрема Порядку формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Звичайно, як сама форма електронної декларації, так і правовий механізм покарання за приховування або фальсифікування відомостей про доходи та статки не є досконалими. Національне агентство з питань запобігання корупції створило план дій, зокрема, план заходів з модернізації програмно-апаратної бази ІТС «Реєстр е-декларацій», організацію прямого доступу НАЗК до інших державних реєстрів та інформаційних баз даних, а також залучення до спеціальної інформаційно-телекомунікаційної системи Національної системи конфіденційного зв'язку (СІТС НСКЗ). Усе це дозволить не лише здійснювати контроль за дотриманням законодавства, а й суттєво покращити планування податкових надходжень [5].

У проекті розпорядження Кабінету Міністрів України щодо середньострокового плану пріоритетних дій уряду до 2020 р. і плану дій уряду на 2018 р. задля забезпечення середньострокового планування послідовних і комплексних реформ, визначених програмою діяльності Кабінету Міністрів України, Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», Стратегією реформування державного управління України на 2016–2020 рр., Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, меморандумом про економічну та фінансову політику в межах спільної з МВФ програми розширеного фінансування, метою середньострокового плану дій уряду визначено економічне зростання.

Таким чином, для сталого економічного зростання важливе значення має вдосконалення податкової політики, її адаптація до змін у сучасній вітчизняній системі господарювання, у тому числі у сфері підприємництва.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Баранник Л. Б. Удосконалення фіскальної політики в Україні в умовах глобалізації. URL: http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/23.02.pdf. **2.** Шипунов В. А. Экономическое содержание налоговой системы и его особенности в современной России : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01. Нижний Новгород,

1999. 159 с. **3.** Баранник Л. Б., Піскова Ж. Б. Державна податкова політика в Україні в контексті нової парадигми розвитку. *Стратегія розвитку України.* 2016. № 1. С. 36–42. **4.** Воробйова О. Нормативно-правове забезпечення електронної торгівлі: міжнародний досвід. *Ефективність державного управління.* 2012. № 8. С. 269–276. **5.** Чайка В. В. Податкова політика України: теоретико-правовий аспект : монографія. Ірпінь, 2017. 348 с.

ШЛЮБ ТА ЙОГО ВИДИ

УДК 341.91 (075.8)

Караченцева С. С.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано питання правового становища чоловіка та жінки, подружжя, батька та дітей, а також особливості влади патера (домовладики) у родині згідно з римським приватним правом. Досліджено, за яких умов міг утратити чинність шлюб як постійний зв'язок між чоловіком і жінкою. Конкретизовано, як система рабовласницького суспільства впливала на стосунки у сім'ї..*

Ключові слова: *римське приватне право, шлюб, кум ману, сіне ману, кабала, майнові відносини, немайнові відносини, придане, звичай, домовладика, патер.*

Аннотация. *Проанализированы вопросы правового положения мужчины и женщины, супругов, отца и детей, а также особенности власти патера (домовладыки) в семье согласно римскому частному праву. Исследовано, при каких условиях мог потерять силу брак как постоянная связь между мужчиной и женщиной. Конкретизировано, как система рабовладельческого общества влияла на отношения в семье.*

Ключевые слова: *римское частное право, брак, кум ману, сине ману, кабала, имущественные отношения, неимущественные отношения, приданое, обычай, домовладыка, патер.*

Annotation. *Analyzed the legal status of men and women, spouses, father and children, as well as features of the power of pater (householder) in the family according to the Roman private law. It was investigated under what conditions marriage could lose its power as a permanent connection between a man and a woman. Specified how the system of slave society influenced family relations.*

Keywords: *Roman private law, marriage, cum manu, sine manu, bondage, property relations, non-property relations, dowry, custom, householder, pater.*

Будь-яка сім'я розпочинається зі шлюбу. Давньоримське суспільство намагалося ідеалізувати сім'ю, римські юристи досить ідеалістично визначали шлюб як союз чоловіка та жінки, спільність усього життя, єднання божественного та людського права [1].

Між тим за будь-яких часів рабовласництва дружина, жінка ніколи не мала рівного з чоловіком положення, завжди залежала від батька, чоловіка, брата, опікуна. Йдеться не про традиційну моральну чи фактичну залежність, а про правову нерівність, і римляни цього не приховували.

Дослідженням сутності поняття шлюбу та його видових характеристик у римському праві займалися Пушкін О. А., Медведев І. П., Самойленко В. М., Дождев Д. В. та ін.

Метою написання статті є дослідження сутності поняття шлюбу та його видових характеристик у римському праві.

Шлюб за видами розподілявся на законний римський шлюб і шлюб, що укладався між перегринами та іншими вільними, які не мали права вступати у законний римський шлюб. Діти від такого шлюбу не отримували права римського громадянина. Категорично заборонялися шлюби між римськими громадянами (громадянками)

© Караченцева С. С., 2018

та перегринами, а також іншими категоріями населення. Деякі станові обмеження щодо вступу до шлюбу зберігалися навіть після того, як усі вільні Римської імперії були проголошені римськими громадянами. Так, особи сенаторського звання не могли брати шлюб із вільновідпущеницями, провінціальний магістр не міг брати за дружину громадянку цієї провінції, мали місце й деякі інші обмеження [3].

Пушкін О. А. розглядає конкубінат як особливу форму дозволеного римським законом співжиття чоловіка та жінки. Конкубінат існував поряд із легальним римським шлюбом, але за своєю сутністю браком не був, оскільки було порушено кілька умов шлюбного союзу, можливого в суспільстві:

– конкубінат не був скріплений необхідними формальностями;

– міг укладатися між римлянином і жінкою будь-якого положення;

– існував паралельно законному шлюбу та водночас із ним;

– при конкубінаті жінка не потрапляла під неподільну владу чоловіка;

– жінка не отримувала соціального статусу чоловіка;

– народжені у конкубінаті діти не підпадали під батьківську владу та не отримували жодних прав [4].

Закон визначав, що римські громадяни тоді вступають у законний і дійсний шлюб і мають над народженими у них дітьми владу, якщо вони одружені на римських громадянках або навіть латинках і іноземках, з якими існувало jus connubii (визнана за особою здатність до вступу у римське подружжя з усіма юридичними наслідками). Оскільки connubium дає право дітям успадковувати стан свого батька, вони не лише стають римськими громадянами, але і підлягають батьківській владі. У республіканську епоху за моногамного характеру римської сім'ї для чоловіка вважалося допустимим поряд із matrimonium з однією жінкою перебувати у конкубінаті з іншою, але жінка у двох видах шлюбу перебувати не могла, їй було заборонено подвійне співжиття [6].

Конкубінат у Римі був свого роду формою цивільного шлюбу, коли узаконити стосунки виявлялося неможливим (наприклад римлянин вже мав дружину, конкубінат перебувала внизу соціальної драбини або були причини, за якими було заборонено укладати шлюб за законом, як у випадку з посадовим становищем магістрату та громадянкою з його провінції).

Іноді конкубінат укладався між римлянином і самостійною жінкою, тобто жінкою, яка здійснила символічний продаж себе у власність іншого чоловіка і відпущена ним за угодою на свободу. Діти від конкубінату могли успадковувати батькові лише якщо він офіційно визнавав їх через усиновлення, тоді він отримував владу над ними, а вони – права на спадкування його майна.

Отже, щоб шлюб відбувся, необхідною була добровільність намірів сторін. Якщо патер заперечував право своєї дочки чи сина укласти шлюб з їх обранцями, його дії можна було оскаржити перед магістратами.

Згода батька сімейства (досягнута навіть під тиском суспільної думки), під чиєю владою перебував син сімейства, вважалася вирішальною, оскільки невістка переходила під його владу. Однак, лише у ранній період римської історії шлюб укладався за взаємною згодою домовладик, без волі подружжя. Другою умовою було досягнення сторонами шлюбного віку (12 років для дівчат і 14 – для юнаків), третьою – неперебування в іншому законному шлюбі, а також дотримання траурного року для вдови [5].

Оскільки дитина, народжена аж до десятого місяця з моменту смерті включно, вважалася нащадком померлого чоловіка, шлюб протягом траурного року розглядався як доказ подружньої зради, а, у свою чергу, шлюб із викритим коханцем вважався неприпустимим з моральних і релігійних міркувань. Пізніше подібний шлюб таки визнавався законним, але з безчестям для вдови [6].

Ще однією умовою вважають відсутність близької спорідненості. Неможливим був шлюб батька з дочкою, нехай навіть і прийманою і звільненою згодом з-під батьківської влади. Не допускалися шлюби між опікуном і підопічною та викритими перелюбниками. Недопустимими були шлюби між свояками, існували обмеження для сенаторів і провінційних магістратів. За дотримання певних умов можливим було узаконення конкубінату та дітей від конкубінату.

У республіканський період законний римський шлюб називався шлюбом з чоловічою владою – синеманумом. За цим шлюбом жінка підпадала у повну залежність від чоловіка чи домовладики, якщо чоловік сам перебував під владою батька. Вона мала становище дочки батьків свого чоловіка, абсолютно позбавлялася агнатських зв'язків зі своїми батьками, братами, сестрами й іншими близькими родичами. Влада чоловіка при цьому шлюбі фактично була необмеженою Однак, уже Закони XII таблиць допускали можливість укладання шлюбу, за яким дружина не підпадала під повну владу чоловіка. Жінка мала право перешкодити встановленню влади чоловіка, тікаючи з дому на три доби наприкінці кожного шлюбного року, цим самим перериваючи перебіг давності. У такий спосіб вона зберігала незалежність, згодом влада чоловіка послабляється. Це пов'язано з розвитком індивідуалізації приватної власності. Дружина набувала певних прав на сімейне майно і водночас деяку особисту незалежність від чоловіка. Згодом на зміну шлюбу синеманум приходить новий шлюб без чоловічої влади, уже у класичний період він остаточно витісняє шлюб із чоловічою владою [6].

Утвердження шлюбу без чоловічої влади є визначним поворотом в історії римського сімейного права. Дружина виходить з-під необмеженої влади домовладики, а також свого чоловіка та формально стає незалежною особою. Такий шлюб істотно відрізнявся від шлюбу з чоловічою владою, вони по-різному укладалися і припинялися. Однак, утвердження нового шлюбу мало й деякі негативні наслідки. Незалежність дружини, свобода розлучення, накопичення величезних багатств негативно вплинули на сімейно-моральні підвалини римського суспільства. Августин змушений був ухвалити кілька законодавчих актів задля зміцнення шлюбних відносин і припинення зловживань свободою розлучень. Він намагався стимулювати укладання шлюбів і дітонародження. Установлюється кримінальна відповідальність від майнового порядку. Наприклад, чоловіки віком 25–60 і жінки віком 20–50 років, які не брали шлюбу, не мали права бути спадкоємцями за заповітом, а ті, що перебували у шлюбі, але не мали дітей, могли одержати лише половину заповіданого майна. При цьому бездітність розумілася по-різному для чоловіків і жінок. Чоловіки не вважалися бездітними за наявності хоча б однієї дитини, а жінки – лише трьох, вільновідпущеники – чотирьох. Ці заходи не мали очікуваного успіху, сама сутність шлюбу без чоловічої влади не похитнулась.

Шлюб як постійний зв'язок між чоловіком і жінкою міг припинитися лише під дією юридичних фактів – природних і людських подій.

Щоб римський шлюб міг юридично існувати, потрібно, щоб увесь час були наявні умови, без яких шлюб не міг бути укладений. Відсутність будь-якої з цих умов і є підставою припинення шлюбу.

Окрім смерті одного з подружжя, шлюб припинявся:

– зверненням до рабства одного з подружжя, оскільки у рабів не було права вступати у законний шлюб. При цьому, якщо взятий у полон і звернений у рабство чоловік повертався потім у Рим, вважалося, що його право бути вільним ніколи не припинялося, однак, шлюб вважався припиненим; шлюб розглядали як такий, що тривав увесь цей час, якщо обоє з подружжя були разом у полоні ;

– втратою права громадянства, оскільки негромадяни також не мали права вступати у законний шлюб;

– зміною сімейного стану одного з подружжя, яке встановлювало такий ступінь агнатичної спорідненості його з іншим чоловіком, за якого одруження було б неможливе, наприклад, домовладика всиновлював чоловіка своєї дочки, не звільнивши її попередньо від батьківської влади;

– з волі чоловіка або його господаря у шлюбі cum manu;

– з волі чоловіка або дружини, або за їх згодою у шлюбі sine manu [3; 6].

Оскільки для укладення шлюбу cum manu була потрібна згода домовладики дружини, а пізніше і самої дружини, однак, через усталену владу чоловіка або господаря чоловіка над жінкою її «батько сімейства» і вона сама втрачали право припинити шлюб з власної волі. Разом з цим чоловік (або його домовладика) мав право припинити шлюб cum manu, узгодивши формальності, зворотні тим, за допомогою яких шлюб був укладений.

Шлюб sine manu міг бути припинений волевиявленням одного з тих осіб, згода яких була потрібною для здійснення шлюбу. Свобода розлучення була однією з основних засад римського шлюбного права. Попри безліч розлучень наприкінці періоду республіки й у період імперії, незважаючи на те, що розлучення суперечило вченню християнської церкви про шлюб, свобода розлучення ніколи не була ні скасована, ні навіть обмежена, якщо не брати до уваги невигідних майнових наслідків розлучення для чоловіка, з ініціативи або з вини якого шлюб був припинений розлученням [6].

Вступ до другого шлюбу після припинення першого не мав ні в період республіки, ні в період принципату ніяких обмежень. Однак, надалі з'являються деякі обмеження прав батька, який взяв другий шлюб, в інтересах дітей від першого шлюбу, на майно, отримане ним від першого шлюбу: транспортний засіб залишається лише у користуванні батька, який брав новий шлюб, а після його смерті переходить до дітей від першого шлюбу. Крім того, новому чоловіку не може бути ні подаровано, ні заповідано більше майна, ніж дітям від першого шлюбу.

Вдова, яка вступає у новий шлюб, зобов'язана дотриматися так званого траурного року, метою якого є часткове дотримання пієтету щодо покійного чоловіка, а також запобігання ускладненням у визначенні батька дитини, який народився б протягом десяти місяців від дня припинення першого шлюбу. У разі розлучення дружина зобов'язана заявити про свою вагітність чоловіку, який у праві вимагати перевірки в певному порядку цієї заяви. Недотримання траурного року не тягне за собою недійсності нового шлюбу, а лише обмеження її прав у сфері спадкування, а також безчестя дружини [2].

Таким чином, відповідно до римського приватного права не було рівності між чоловіком та жінкою, подружжям, батьком і дітьми. Патер (домовладика) мав повну владу над родиною. Право рабовласницького суспільства наклало свій відбиток і на сімейні стосунки.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Шлюб та його види. URL: https://www.pravo.vuzlib.su/book_z001_page_25.html. **2.** Порядок укладання та умови шлюбу. Припинення шлюбу. Розірвання шлюбу в римському праві. URL: https://studfiles.net/preview/5012969. **3.** Римская семья и формы родства. Виды брака. URL: http://podelise.ru/docs/33533/index-4841.html. **4.** Пушкін А. О., Самойленко В. М. Поняття римського приватного права. Історія його становлення : курс лекцій. Харків : ХІВС, 1993. С. 14–37. **5.** Медведев И. П. Правовая культура Византийской империи. СПб. : Алетейя, 2001. 576 с. **6.** Дождев Д. В. Римское частное право : учебник / под ред. В. С. Нерсесянца. М. : Норма ; Инфра-М, 2018. 784 с.

ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ЗА УМОВ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 349.2:33.012.23 (477)

Карпенко А. В.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено проблеми трудового права в Україні за умов ринкової економіки. Обґрунтовано, що справедливі трудові відносини між працівником і роботодавцем, а також законодавча врегульованість цих питань у державі є не лише показником правової культури країни, але і важливим індикатором економічного розвитку суспільства загалом. Запропоновано напрями вдосконалення сучасної вітчизняної правової системи задля забезпечення її відповідності новим умовам життя суспільства та новим формам господарювання, а також гарантування надійного захисту прав, свобод та інтересів людини.*

Ключові слова: *право на працю, працівник, роботодавець, трудові відносини, Кодекс законів про працю, проект Трудового кодексу, кодифікація.*

Аннотация. *Исследованы проблемы трудового права в Украине в условиях рыночной экономики. Обосновано, что справедливые трудовые отношения между работником и работодателем, а также законодательная урегулированность этих вопросов в государстве являются не только показателем правовой культуры страны, но и важным индикатором экономического развития общества в целом. Предложены направления совершенствования современной отечественной правовой системы для обеспечения ее соответствия новым условиям жизни общества и новым формам хозяйствования, а также гарантии надежной защиты прав, свобод и интересов человека.*

Ключевые слова: *право на труд, работник, работодатель, трудовые отношения, Кодекс законов о труде, проект Трудового кодекса, кодификация.*

Annotation. *The problems of labor law in Ukraine in a market economy. It is substantiated that fair labor relations between the employee and the employer, as well as the legislative regulation of these issues in the state are not only an indicator of the legal culture of the country, but also an important indicator of the economic development of society as a whole. Proposed directions for improving the modern domestic legal system to ensure its compliance with new living conditions of society and new forms of business, as well as guarantees reliable protection of human rights, freedoms and interests.*

Keywords: *right to work, employee, employer, labor relations, Labor Code, draft Labor Code, codification.*

Переходом до ринкових умов зумовлено зміни у визначенні поняття «трудове право». Нині трудове право є системою правових норм, що регулюють трудові та пов'язані з ними відносини, установлюють права та обов'язки працівників і роботодавців, що є обов'язковими на всіх підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності та виду діяльності. До цього часу наука трудового права не сформувала основоположних засад

© Карпенко А. В., 2018

своєї галузі. На відміну від інших галузей права, трудове право виявилось у тій групі галузей, для яких розробка нормативної бази є пов'язаною з подоланням розбіжностей щодо низки важливих принципових питань у суспільстві та на політичній арені. Причин такої ситуації кілька: це і сучасний стан економіки країни, і сукупність соціальних та освітніх процесів у суспільстві, які суттєво впливають на розвиток ринку робочої сили, а також політизація процесу розробки законопроектів, у тому числі проекту Трудового кодексу України [1].

Перед сучасним трудовим правом України стоїть важливе завдання щодо створення механізму правового регулювання трудових відносин, який би забезпечив надійну гарантію реалізації права на працю. Розробка механізму правового регулювання трудових відносин повинна проходити через сучасну кодифікацію трудового законодавства України як основної форми його вдосконалення. Сучасні соціально-економічні реалії потребують нового підходу до кодифікації трудового законодавства. Повинно відбуватися якісне реформування трудового законодавства відповідно до норм Конституції України з урахуванням загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, збалансування чинних інтересів сторін трудових відносин, установлення демократичних норм взаємодії роботодавця та працівника, визначення сфери дії трудового законодавства. Однак, при цьому бажано не змінювати правові категорії, які традиційно існують у трудовому праві та десятиріччями сприймаються суспільством [2].

Соціальна спрямованість трудового права залишається теоретичним фундаментом під час розробки, прийняття та застосування норм трудового законодавства, особливо за умов ринкової економіки. Демократична правова держава має подбати про створення умов для реалізації громадянами права на працю, а також його всебічного гарантування шляхом надійного правового захисту [2].

Наразі в Україні дедалі більше зростає необхідність упровадження у сфері трудових відносин гнучких та ефективних механізмів регулювання правових відносин між працівниками та роботодавцями, які мають змінити сучасний вітчизняний ринок праці та переосмислити застаріле радянське законодавство. Так, сьогодні розглядається можливість прийняття проекту Трудового кодексу України на зміну застарілого Кодексу законів про працю України від 1971 р. Існують достатні підстави констатувати, що в Україні активно відбувається процес формування нормативно-правової бази, однак, цей процес не є завершеним, а має перехідний характер. Сучасне законодавство України про працю являє собою суміш правових норм, прийнятих за різних історичних та економічних умов, певна частина яких відповідає вимогам часу, а інша – є застарілою і не може регулювати сучасні трудові відносини [3; 4].

Законодавчий орган держави, що збирається ухвалити новий Трудовий кодекс України, повинен бути зацікавленим у вивченні аналогічного досвіду інших країн щодо правового регулювання трудових відносин. Позитивний досвід закордонних країн щодо регулювання трудових відносин можна використовувати тільки за умов урахування стану розвитку економічних відносин у нашій державі. Саме відповідність юридичного закону реальній дійсності, об'єктивним суспільним процесам і закономірностям є головним фактором його ефективності [5].

Центральним принципом правового регулювання праці за умов ринкової економіки та нових форм господарювання стає принцип свободи праці, який передбачає свободу вибору місця роботи, трудової функції та форми реалізації своєї здатності до праці.

Трудове законодавство України має відповідати двом вимогам. З одного боку, воно повинно бути стабільним, оскільки відсутність стабільності знижає ефективність закону, а з іншого – бути динамічним, тонко уловлювати зміни у соціально-економічному житті суспільства, бути здатним змінюватися з урахуванням соціальних потреб, реагувати на появу нових чи відмирання старих суспільних зв'язків. У процесі кодифікації важливо, щоб трудове законодавство України враховувало досягнення світової цивілізації, спиралося на особливості нашої країни та тим самим сприяло становленню України як демократичної соціальної та правової держави. Трудовий кодекс України має стати основним законодавчим актом у системі трудового законодавства, регулювати найпоширеніші трудові відносини, запобігати дублюванню власних норм в інших нормативно-правових актах.

Проект Трудового кодексу є досить об'ємним нормативно-правовим актом, який містить 398 статей та складається з дев'яти книг, а також прикінцевих і перехідних положень. На думку деяких експертів, доопрацьований проект Трудового кодексу втілює працю фахівців за останні 15 років і містить норми, які не передбачені чинним КЗпП України, але практикуються на ринку праці [5].

Якщо проаналізувати проект, можна дійти висновку, що у деяких аспектах трудових відносин дійсно запроваджуються ринкові механізми, які можуть призвести до певних зловживань з боку роботодавців. Не надаючи роботодавцям і працівникам гнучкі механізми врегулювання відносин між собою, навряд чи можна сподіватись на економічне зростання країни та добробут населення. Сьогодні малому та середньому бізнесу надзвичайно складно виконувати всі приписи трудового законодавства, а саме ці підприємці забезпечують робочі місця, платять працівникам заробітну плату, сплачують податки та наповнюють бюджет країни [5].

Проект Трудового кодексу України має як позитивні, так і спірні аспекти (табл. 1) [4; 5]. Щодо першого позитивного аспекту, то саме впровадження більш гнучких способів організації праці відповідає останнім тенденціям на ринку праці, оскільки з розвитком науково-технічного прогресу дедалі більше відпадає необхідність відвідуван-

ня офісів. До того ж факт контролю працівників з боку роботодавця підсилює трудову дисципліну та сприяє якіснішому виконанню працівниками своїх трудових обов'язків, а також сприяє дотриманню прав працівників. Хоча нині дискримінація і заборонена, але проектом Трудового кодексу значно розширено це питання та надано особам дієвих механізмів захисту своїх прав. Ще одним позитивним аспектом є встановлення обов'язкової письмової форми трудового договору та чіткого визначення умов, що допоможе за виникнення суперечок.

Однак, дуже спірним аспектом є відпустка тривалістю не менш ніж 28 календарних днів. Для деяких це позитивне явище, але, зважаючи на соціально-економічне становище України, з цим можна і не погодитись. Норму про покладення додаткових обов'язків на працівників сформульовано у такий спосіб, що не дає змогу зрозуміти, що це за додаткові обов'язки. До того ж розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця теж є спірним аспектом, оскільки ця норма може призвести до значних порушень прав працівників, адже на сьогодні жодним законом не визначено, що є комерційною інформацією. За цією нормою створюється ще один каральний орган, який зможе безперешкодно у будь-який час відвідувати приміщення роботодавців. Такий підхід навряд чи сприятиме економічному розвитку країни.

Таблиця 1

Позитивні та спірні аспекти проекту Трудового кодексу

Позитивні	Спірні
1. Робота на умовах ненормованого робочого часу, гнучкий режим роботи та дистанційна праця (ст. 44, 144, 153)	1. Щорічна основна трудова відпустка тривалістю не менш ніж 28 календарних днів (ст. 170)
2. Контроль за виконанням працівниками трудових обов'язків (ст. 30)	2. Покладення додаткових обов'язків на працівників (ст. 37)
3. Недопущення дискримінації у сфері праці (ст. 3)	3. Розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця (ст. 92)
4. Виключно письмова форма трудового договору (ст. 34)	4. Занадто розширені права державних інспекторів праці (ст. 353)

Однією з основних проблем, з якою доведеться певний час миритись, є те, що з набранням чинності проекту Трудового кодексу вся судова практика з трудових питань, яка формувалася десятиліттями, виявиться застарілою, а для формування нової знадобиться досить тривалий час. Окремою проблемою стане приведення у відповідність до проекту Трудового кодексу генеральної угоди, усіх галузевих угод та колективних договорів в Україні. Для розв'язання цієї проблеми доведеться долучити чимало фахівців, а цей процес може тривати довго [5].

Отже, баланс між правами та інтересами суб'єктів трудових відносин поки що не досягнутий, а проект Трудового кодексу можна обговорювати роками. Хоча проект Трудового кодексу і не досконалий, можна чітко простежити тенденцію відходу від застарілих методів і спробу створення сучасного ринку праці, підґрунтям якого є результат праці, а не кількість відпрацьованих годин.

Зауважимо, що Трудовий кодекс України не повинен бути громіздким за обсягом, але має бути змістовним по суті та працювати на перспективу. Такий підхід зменшить кількість нормативно-правових актів у сфері трудового права, підвищить ефективність дії правових норм і надасть можливість суб'єктам трудового права оперативніше розв'язувати нагальні проблеми.

Отже, місце сучасного трудового права у вітчизняній системі права є надважливим. У розвитку трудового права виявляються такі основні тенденції та проблеми:

– повільність розвитку науки трудового права;

– нерозв'язаність основоположних проблем вітчизняного трудового права;

– полярність підходів і поглядів щодо розв'язання більшості проблем трудового права;

– відставання процесу формування трудового законодавства від темпів розвитку трудового права;

– невідповідність напрямів наукових досліджень потребам суспільства [3].

Таким чином, для нормального розвитку трудових відносин необхідно розробити та застосовувати новий механізм правового регулювання трудових відносин, який би відповідав вимогам ринкових відносин і враховував національну специфіку країни.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Лазор Л. І. Кодифікація законодавства про працю – нагальна проблема сьогодення. *Держава і право.* 2010. № 47. С. 741–743. **2.** Венедіктов В. С. Сучасні проблеми трудового права України : навч. посіб.

Харків : Право, 2018. 294 с. **3.** Кадебська Е., Шкльода Т. Актуальні проблеми реформування трудового законодавства України. URL: http://viem.edu.ua. **4.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **5.** Трудовий кодекс України : Проект Закону від 24.07.2017 р. № 1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221. **6.** Мігдаль О. Проект Трудового кодексу: «за» і «проти». URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/proekt-trudovogo-kodeksu-za-i-proti.html.

СТРАЙК ЯК СПОСІБ РОЗВ'ЯЗАННЯ КОЛЕКТИВНОГО ТРУДОВОГО СПОРУ

УДК 349.22 (477)

Карцева Д. А.

Студент 3 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено особливості страйку як способу розв'язання колективного трудового спору. Конкретизовано порядок реалізації цього права працівниками підприємств, установ, організацій, а також умови його заборони.*

Ключові слова: *страйк, попереджувальний страйк, конфлікт, трудовий спір, трудова дисципліна, акції протесту.*

Аннотация. *Исследованы особенности забастовки как способа решения коллективного трудового спора. Конкретизирован порядок реализации этого права работниками предприятий, учреждений, организаций, а также условия его запрета.*

Ключевые слова: *забастовка, предупредительная забастовка, конфликт, трудовой спор, трудовая дисциплина, акции протеста.*

Annotation. *The features of the strike as a way to resolve a collective labor dispute are investigated. The procedure for exercising this right by employees of enterprises, institutions, organizations, as well as the conditions for its prohibition, has been specified.*

Keywords: *strike, warning strike, conflict, labor dispute, labor discipline, protest actions.*

За часів економічної кризи працівники нерідко стикаються з несправедливими умовами праці на виробництві та порушенням їх трудових прав. Дуже часто працівники не в змозі реалізувати більшість способів захисту своїх порушених прав через їх неефективність і складність реалізації, тому використовують своє право на страйк – просте, ефективне та інтуїтивно зрозуміле. Закріплене у Конституції України право на страйк є гарантією забезпечення та захисту працівниками своїх соціальних та економічних інтересів, що є невіддільною складовою демократичного суспільства.

На сьогодні цьому питанню присвячено чимало науково-теоретичних праць, адже щороку зростає кількість порушень роботодавцями прав тих, хто працює, на страйк. Дослідженням цього питання займалися і займаються Анісімова Л. М., Баглай М. В., Беззубко Л. В., Бурак В. Я., Болотіна Н. Б., Запара С. І., Іванов С. О., Кисельов І. Я. та ін.

Метою написання статті є аналіз сутності страйку як способу розв'язання колективних трудових спорів.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», страйком є тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) задля вирішення колективного трудового спору (конфлікту) [2].

© Карцева Д. А., 2018

Право на страйк проголошене у ст. 44 Конституції України, згідно з якою ті, хто працюють, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Порядок здійснення права на страйк встановлюється законодавством з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей [3].

Закріплення у Конституції України права на страйк є відтворенням положень ст. 6 Європейської соціальної хартії, ст. 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Порядок організації та проведення страйку визначено у Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [3].

На відміну від примирних процедур розв'язання колективного трудового спору (конфлікту), страйк є ультимативною дією працівників, тиском на власника або вповноважений ним орган шляхом припинення роботи з тим, щоб добитися виконання своїх вимог, неврегульованих у примирних процедурах [2].

Німак К. як ознаки розглядає те, що страйк:

– є крайнім засобом задоволення вимог найманих працівників;

– виявляється у тимчасовому зупиненні виконання працівниками своїх трудових обов'язків;

– є колективною дією;

– є тимчасовим припиненням роботи;

– має добровільний характер;

– має організований характер [2].

Згідно з ч. 1 ст. 19 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» рішення про оголошення страйку на підприємстві приймається за поданням виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) чи іншої організації найманих працівників, уповноваженої представляти інтереси найманих працівників, загальними зборами (конференцією) найманих працівників шляхом голосування і вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість найманих працівників або дві третини делегатів конференції [10].

Відповідно до розділу 2 Положення «Про порядок проведення страйку як крайнього засобу вирішення колективного трудового спору (конфлікту) та примирних процедур під час страйку» у рішенні про оголошення страйку мають бути:

– перелік розбіжностей між сторонами соціально-трудових відносин, які стали причиною для оголошення та проведення страйку;

– визначені дата і час початку страйку, його тривалість і передбачувана кількість учасників;

– назва органу (особи), яка очолює страйк;

– пропозиції щодо мінімуму необхідних робіт (послуг), що виконуватимуться на підприємстві, в установі чи організації у період страйку [10].

Основна проблема полягає у тому, що порядок розв'язання колективних трудових спорів (конфліктів), що закріплено у Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», є недостатньо ефективним. Якщо зміст спору полягає у встановлення нових чи зміні поточних соціально-економічних умов праці та виробничого побуту, укладення чи зміни колективного договору, угоди, то розгляд спору здійснюється примирною комісією, яка має розглянути і розв'язати конфлікт у встановлений термін, однак, у разі неприйняття рішення справа передається до трудового арбітражу. Якщо йдеться про виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень або невиконання вимог законодавства про працю, спір одразу розглядається трудовим арбітражем. І лише коли всі способи вирішення конфлікту вичерпано, справа доходить до страйку [10].

Страйк може бути розпочато, якщо примирні процедури не привели до розв'язання колективного трудового спору (конфлікту) або роботодавець або уповноважена ним особа, організація роботодавців, об'єднання організацій роботодавців ухиляється від примирних процедур або не виконує угоду, досягнуту у ході розв'язання колективного трудового спору (конфлікту).

Орган (особа), який очолює страйк, зобов'язаний письмово попередити роботодавця або вповноважену ним особу, організацію роботодавців, об'єднання організацій роботодавців не пізніш ніж за сім днів до початку страйку, а у разі прийняття рішення про страйк на безперервному виробництві – за 15 днів [10].

Як правило, участь у страйку можлива виключно на добровільних засадах [4]. Факт примушування до страйку та перешкоджання участі в ньому не допускається. Порушення цієї засади, якщо воно вчиняється шляхом насильства чи погрози застосування насильства або шляхом інших незаконних дій, є злочином та тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 174 Кримінального кодексу України [10].

Законодавчо встановлено, що право на страйк може бути здійснено лише як колективне право. Однак, використання цього колективного права у країнах із ринковою економікою ставиться у доволі жорсткі рамки.

1. Дозволяючи у певних рамках законні страйки, до незаконних зараховується величезна кількість найефективніших різновидів страйків. Незаконними визнаються у різних країнах (і в Україні також) політичні страйки, загальні страйки, страйки солідарності, сидячі страйки (страйки, під час яких працівники не залишають підприємство), раптові страйки, «дикі страйки» (не схвалені профспілковим керівництвом) та ін.

2. У більшості випадків у західних країнах незаконність страйків визначається судовою та адміністративною практикою за допомогою правових доктрин і юридичних конструкцій, що спираються на загальні принципи права. Ці принципи суттєво впливають на можливості працівників чинити тиск на роботодавців і задовольняти свої вимоги. Прикладом таких принципів є передусім доктрина «злочинних цілей і засобів». Згідно з цією доктриною страйк визнається незаконним у разі незаконності його цілей (вимог, що висуваються) або засобів (форм і методів страйкової боротьби) [6].

Професор цивільного права, комерційного та трудового права Ніппердей Ґ. у XX ст. сформулював ознаки законного страйку. Отже, страйк вважають законним, якщо він:

– стосується вимог у сфері умов праці; – є спрямованим проти контрагента за колективним договором;

– має на меті врегулювання колективних трудових відносин;

– цілі страйку не суперечать принципам трудового права;

– перед його початком вичерпано всі можливості мирного розв'язання конфлікту;

– методи проведення страйку є лояльними і виключають насильство;

– якщо страйк є соціально невиправданим, інша сторона має право також застосовувати соціально невиправдані методи;

– страйком керує профспілкова організація [9].

Також особливістю є те, що залежно від умов конкретної країни суди можуть розширити чи звузити межі законності страйку, тобто регламентація страйків не зводиться до прямих заборон і придушення, а є досить гнучкою.

У чинному законодавстві відсутнє визначення порядку розгляду та підсудності спорів, що є пов'язаними з визнанням страйків незаконними. З огляду на характер спірних правовідносин Швець Н. М зауважує, що такі справи належить розглядати судам за місцем розташування підприємства, на якому оголошено страйк. У разі оголошення галузевого, територіального чи національного страйку власники або їх представники мають звертатися до суду за місцем знаходженням органу (особи), що очолює страйк [6].

Українським законодавством закріплено випадки заборони страйку. Він не може бути проведений, якщо припинення працівниками роботи створює загрозу життю та здоров'ю людей, довкіллю або перешкоджає запобіганню стихійному лиху, катастрофам, аваріям, епідеміям та епізоотіям чи ліквідації їх наслідків. Разом з тим забороняється проведення страйку працівників (крім технічного та обслуговуючого персоналу) органів прокуратури, суду, Збройних Сил України, органів державної влади, безпеки та правопорядку. У разі оголошення надзвичайного стану Верховна Рада України або Президент України можуть заборонити проведення страйків на термін, що не перевищує одного місяця. Подальша заборона має бути схвалена спільним актом Верховної Ради України та Президента України. У разі оголошення воєнного стану автоматично настає заборона проведення страйків до моменту його скасування [3; 6; 10].

На сьогодні у чинному законодавстві відсутнє визначення порядку розгляду й підсудності спорів, що є пов'язаними з визнанням страйків незаконними, а це може спричинити затягнення розв'язання спору та виникнення бунтівних настроїв серед працюючих.

Попри все українське законодавство встановлює гарантії для учасників страйку: участь працівника у страйку не може вважатися порушенням трудової дисципліни та підставою для розірвання трудового договору, оскільки його дії щодо припинення роботи дозволені законом.

Однак, законодавство не передбачає гарантій для працівників, які брали участь у страйку, що пізніше був визнаним незаконним [8].

Страйк, як свідчить практика, не завжди завершується задоволенням вимог страйкарів. Тому наймані працівники застосовують й інші заходи соціальної непокори: демонстрації, мітинги, пікетування, піший похід на столицю, перекривання авто- і залізничних шляхів, колективні та індивідуальні голодування, самогубства. Відомими стали навіть випадки самоспалення. Подібні акції протесту є лише виразом емоцій людей, часто доведених до відчаю протиправними, на їх думку, діями різних посадових осіб.

Отже, задля уникнення оголошення страйків та інших акцій протесту сторонам колективних трудових відносин необхідно прагнути до належного виконання покладених на них обов'язків із дотриманням норм законодавства про працю. У разі оголошення страйку найманим працівникам необхідно чітко дотримуватися процедури, визначеної законодавством, задля запобігання негативним наслідкам.

Таким чином, право на страйк відіграє важливу роль у професійному житті кожного працівника, оскільки є гарантією права на належні умови праці та дієвим способом установлення відносин соціального партнерства між роботодавцями та працівниками.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Силенко Н. М.

Література: 1. Чередниченко Н. В. Сутність та гарантії реалізації права на страйк // Науково-теоретична конференція викладачів, аспірантів, співробітників та студентів юридичного факультету : матеріали доповідей (Суми, 20 квітня 2011 р.). Суми, 2011. С. 99–102. **2.** Німак К. Страйк як засіб вирішення колективних трудових спорів. *Юридичний журнал.* 2013. № 8. С. 342–356. **3.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. **4.** Тацій В. Я., Битяк Ю. П., Грошевий Ю. М., Погорілко В. Ф. Конституція України : науково-практичний коментар. Київ : Ін Юре, 2003. 803 с. **5.** Болотіна Н. Б., Чанишева Г. І. Трудове право України : підручник. Київ : Вікар, 2005. 726 с. **6.** Швець Н. Реалізація права на страйк в Україні та за її межами. *Підприємництво, господарство і право.* 2012. № 11. С. 55–57. **7.** Венедиктов В. С. Трудове право України : підручник. Київ : Істина, 2008. 384 с. **8.** Швець Н. М. Право на страйк та умови його реалізації : монографія. Харків : Право, 2009. 228 с. **9.** Сокол М. В. Права та гарантії працівників у процесі проведення страйку за трудовим законодавством України та за законодавством зарубіжних держав. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. № 57. С. 190–196. **10.** Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80/ed19980303.

ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМ ЩОДО МИТНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

УДК 347

Касперович Я. Л.

Студент 4 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Визначено основні проблеми, що є пов'язаними з митним оподаткуванням в Україні. Проаналізовано дію факторів, що негативно впливають на інвестиційний клімат країни. Запропоновано шляхи розв'язання наявних проблем з урахуванням правової та економічної ситуації в Україні.*

Ключові слова: *законодавство, право, правове регулювання, митниця, мито, митне оформлення, податок, оподаткування.*

Аннотация. *Определены основные проблемы, связанные с таможенным налогообложением в Украине. Проанализировано действие факторов, негативно влияющих на инвестиционный климат страны. Предложены пути решения имеющихся проблем с учетом правовой и экономической ситуации в Украине.*

Ключевые слова: *законодательство, право, правовое регулирование, таможня, таможенная пошлина, таможенное оформление, налог, налогообложение.*

Annotation. *The main problems associated with customs taxation in Ukraine are identified. Analyzed the effect of factors that adversely affect the investment climate of the country. The ways of solving the existing problems, taking into account the legal and economic situation in Ukraine, are proposed.*

Keywords: *legislation, law, legal regulation, customs, customs duty, customs clearance, tax, taxation.*

© Касперович Я. Л., 2018

Система вітчизняного митного оподаткування є однією з проблем, яка потребує розв'язання у правовому полі. Однак, попри всю важливість наявних проблем щодо митних податків не завжди їх сприймають з належною серйозністю.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України здійснюють свою діяльність на підставі застосування правових норм міжнародних і національних правових документів. Найпроблемнішим для компаній є впровадження нетарифних і тарифних регуляторних заходів. Оцінюючи ефективність зовнішньоекономічної операції, суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності необхідно визначити загальну вартість їх реалізації. Проблемою у цьому процесі є визначення вартості реалізації нетарифних регуляторних заходів, які встановлені чинним законодавством України.

Дослідженням теоретичних і практичних проблем удосконалення вітчизняного правового регулювання митного оподаткування займалися і займаються Гребельник О., Дубініна А., Єгоров О., Жорін Ф. та ін. Однак, попри наявність численних теоретичних розробок проблеми, пов'язані з системою митного оподаткування в Україні, потребують подальшого поглибленого дослідження.

Метою написання статті є аналіз теоретичних і практичних проблем удосконалення національного законодавства, що є пов'язаним із митним правом, а саме оподаткуванням на митниці.

Удосконалення митного оподаткування є можливим лише на підставі наукового базису комплексних досліджень та аналізу наявних проблем. Система митного оподаткування базується на митних платежах, які являють собою митні податки та збори, що обов'язково сплачуються суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Сюди належать митні збори, мито, податок на додану вартість, акцизний збір; єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України [1]. Також деякі автори як такі розглядають платежі за видачу ліцензій на здійснення діяльності у сфері митно-тарифних відносин і платежі, що є пов'язаними з проблемами порушення митного законодавства.

Митні збори – це вид митних платежів, що стягується за здійснення на користь платника певних дій з боку митних органів під час митного оформлення товарів та інших предметів. Їх розподіляють на митні збори за виконання покладених на митницю обов'язків і митні збори за надання послуг у галузі митної справи. Митне регулювання – це регулювання питань, що є пов'язаним з установленням мит та інших податків, що справляються при переміщенні товарів через митний кордон України, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України [2].

Мито є податком, що стягується при переміщенні товарів через кордон; розрізняють адвалерне, специфічне та комбіноване, виділяють також преференційні, пільгові та повні мита.

Митний тариф України є невіддільною складовою Закону та містить перелік ставок загальнодержавного податку – ввізного мита на товари, що ввозяться на митну територію України та систематизовані згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), складеною на основі Гармонізованої системи опису та кодування товарів [3].

Акциз є доволі специфічним податком, його характерними ознаками є те, що сплачують його такі контрагенти:

– особа – суб'єкт господарювання, яка ввозить підакцизні товари на митну територію України;

– фізична особа – резидент або нерезидент, яка ввозить підакцизні товари на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню згідно з митним законодавством;

– особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, у разі порушення таких вимог [3].

Існують певні способи виконання обов'язків підприємства у межах митної політики, їх розподіляють на тарифне та нетарифне регулювання. Подібна державна регуляція використовується у більшості випадків, коли товари перевозяться фізичними та юридичними особами через митний кордон України, визначається відповідними законодавчими актами законодавства та має обов'язковий характер.

За оцінками провідних фахівців у зовнішньоекономічній сфері на частку цих витрат у зовнішньоекономічній діяльності підприємства припадає близько 10–35 % від загальної суми [4].

Проблемою залишаються також технічні й інші особливі обмеження, які в основному не передбачені в Митному кодексі України. Деякі працівники митниці зазначають, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності не можуть швидко отримати технічні та спеціальні дозволи, що підтверджують відповідність чинним стандартам. У цих заходах багато бюрократичних перешкод, а необхідної кількості дозвільно-контрольних лабораторій немає. Ця проблема може бути розв'язана шляхом збільшення кількості таких лабораторій для контролю дотримання стандартів [5].

Нетарифні методи, як правило, є застосовуваними в Україні на тимчасовій основі, тому їх нормативно-правова підтримка не є законодавством, а лише оперативними регулярними інструкціями та правилами держав-

них органів [5]. Часта зміна регуляторної бази негативно впливає на розв'язання питань зовнішньої діяльності та призводить до неможливості стратегічного планування зовнішньої діяльності. У цих випадках порушується основний принцип зовнішньоекономічної діяльності – принцип верховенства права.

У тарифному регулюванні проблема полягає у порядку платежу податків та інших обов'язкових платежів, а також їх залучення до податкової звітності [1].

Для компаній складнощі виникають при сплаті податку на додану вартість під час митного оформлення лізингових активів. Тому процедура оформлення орендованих товарів, затверджена відповідно до п.п. 14.1.97 п. 14.1 ст. 14, п.п. 141.4.1–6 п. 141.4 ст. 141, п. 187.8 ст. 187 Податкового кодексу України, ст. 806 Цивільного кодексу України, ст. 292 Господарського кодексу України, а також до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів)» від 7 грудня 2016 р. № 913, вимагає наявності дозволу з порядком сплати податку на додану вартість.

Сума податку на додану вартість, яка сплачується при здійсненні митних процедур для імпорту основних засобів за договорами фінансової оренди, збільшує первісну вартість основних засобів протягом звітного періоду та впливає на збільшення собівартості продукції (роботи, послуги). Право на податковий кредит і відповідно зниження податкових зобов'язань суб'єктів з зовнішньоекономічної діяльності виникає лише якщо права власності нерезидентів передаються на такий об'єкт лізингу, тобто через кілька років. Водночас відповідно до розд. 7.4.1. ст. 7 Закону України «Про податок на додану вартість» право податкового кредитування компанія набуває лише у період, коли було сплачено суму податку на додану вартість [6].

За матеріалами митно-тарифного управління Державної митної служби України нині основною проблемою є те, що окремі галузі та компанії мають значні переваги та пільги у правилах, що передбачені чинним законодавством, а також існує значна диференціація у розмірах ставок ввізного мита на однорідні товари, що створює можливості для зловживань суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з класифікацією товарів при їх митному оформленні.

Розглянемо недоліки законодавчої бази митної та митно-податкової політики щодо імпорту, а також окреслимо шляхи їх ефективного розв'язання.

1. В Україні ставки акцизу є надмірно високими, ставка податку на додану вартість завдає шкоди інтересам імпортерів, інвесторів, споживачів і держави, оскільки така система оподаткування є вигідною тіньовим контрабандистським структурам, які мають можливість отримувати надприбутки, нелегально уникаючи сплати будь-яких зборів. Щоб розв'язати цю проблему, слід вести дискусію щодо ставки податку на додану вартість та акцизу на імпортні товари.

2. Метод розрахунку мит на підставі імпортної вартості дає змогу недобросовісним імпортерам знижувати контрактні ціни і тим самим приховувати значну частину їхнього податкового обігу.

3. Оскільки збільшення митних зборів і акцизів на імпортні товари не враховувало технічних можливостей введення акцизу на алкоголь і тютюн, легальне ввезення алкоголю було частково тимчасово зупинено з 15 жовтня 1995 р., і фактично зупинився імпорт тютюнових виробів. У результаті ціни на чорному ринку зросли, що не відповідає інтересам споживачів, а також сприяє посиленню соціальної напруженості. Одним з дискусійних шляхів розв'язання цієї проблеми є зниження акцизів на алкоголь і тютюн.

4. В економічному плані неадекватне та неефективне кількісне обмеження на видачу дозволів на торгівлю імпортними товарами та зростання їх вартості призводить до дисбалансу попиту та споживання і сприяє монополізації на тіньових ринках. Крім того, такий підхід сприяє розвитку корупції у тіньовому продукуванні сертифікатів. Можливим шляхом розв'язання цієї проблеми є зміна кількості обмежень на легальну видачу дозволів.

5. Надзвичайно високі податкові ставки, відсутність твердих гарантій збереження капіталу, часті зміни у законодавстві створюють серйозні перешкоди для інвестицій в іноземні капітали в Україні, що дуже негативно впливає на економічну ситуацію. Можливим шляхом розв'язання цієї проблеми є насамперед юридичне декларування гарантій збереження капіталу [4; 6].

Нині відбуваються деякі зміни у законодавстві щодо митного оподаткування, що робить український ринок привабливішим для інвестицій. Наприклад, внесок іноземного інвестора у статутний капітал української інвестиційної компанії у формі товарів може бути звільнений від митних платежів за умови, що товари не будуть утилізовані протягом трьох років від внеску. До того ж вивезення товарів передбачає часткове звільнення від ввізних мит і податків при імпорті в Україну товарів, які раніше були експортовані для перероблювання. Імпортні мита та податки розраховуються виключно з вартості, яка була додана до товару за межами України.

Товари, що раніше експортувалися з України для гарантійного ремонту та подальшого імпортування знов в Україну, підлягають повному звільненню від митних зборів на імпорт і від податків після їх повернення в Україну. Тимчасово ввезені товари можуть бути повністю або частково звільнені від ввізного мита та податків, якщо

застосовується тимчасовий імпорт. Коли термін тимчасового імпорту минув, товари повинні бути експортовані з України, або повинна бути застосована інша митна процедура.

Митне оподаткування відіграє дуже важливу роль у регулюванні економічних і соціальних процесів у державі, оскільки уряд завжди має збалансовувати внутрішні та зовнішні інтереси країни. Вплив експортних та імпортних мит на економічні та соціальні процеси у державі є різним, однак, має аналогічну мету. Існування митних зборів сьогодні пояснюється не стільки потребою в оподаткуванні, скільки необхідністю компенсувати міжнародні витрати виробництва, спричинені конкуренцією, через національні витрати виробництва основних продуктів на світовому ринку.

Сукупність цих методів створює адміністративні перешкоди для імпорту товарів, а подолання їх шляхом отримання державних документів, що засвідчують відповідність товарів національним стандартам, показникам якості, вимогам пакування та маркування, санітарно-гігієнічним нормам, а крім того, вплив внутрішньої податкової системи та системи державної закупівлі, вимоги наявності місцевих компонентів у кінцевому продукті суттєво підвищують вартість одиниці імпортованого товару, що створює певні адміністративні та цінові переваги для вітчизняних товарів на внутрішньому споживчому ринку країни можливого імпорту [6].

Таким чином, шляхами розв'язання проблем є планомірне вдосконалення системи правого регулювання митного оподаткування шляхом зниження податкових ставок. Ставки ввізного мита можуть встановлюватися або змінюватися виключно шляхом внесення змін до митного тарифу України у порядку, визначеному законом, для покращення інвестицій в іноземні капітали в Україні, збільшення кількості можливих дозволів на торгівлю імпортними товарами, зниження ставки акцизу та податку на додану вартість, для підвищення інвестиційної привабливості та покращення інвестиційного клімату у державі.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Єрофєєнко Л. В.

Література: 1. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Київ : Центр навч. літ., 2005. 696 с. **2.** Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон УРСР від 16.04.1991 № 959-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12/ed19910416. **3.** Про Митний тариф України : Закон України від 19.09.2013 № 584-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-18/ed20130919. **4.** Дубініна А. А., Сорокіна С. В. Основи митної справи в Україні : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2010. 320 с. **5.** Єгоров О. Функціональна система митно-тарифного регулювання на етапі інтеграції України до СОТ. *Вісник АМСУ.* 2004. № 7. С. 3–12. **6.** Жорін Ф. Л. Правові основи митної справи в Україні (конспект курсу лекцій) : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2001. 248 с.

ЗАГАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

УДК 341.91 (075.8)

Клименко А. М.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано особливості історичного розвитку поняття зобов'язань у Стародавньому Римі. Конкретизовано особливості дії зобов'язань в основній сфері їх застосування та впливу – майновому обігу, зокрема у сфері виробництва, переміщення, розподілу та реалізації товарів, побутового обслуговування населення, охорони здоров'я, культури та освіти.*

Ключові слова: *зобов'язання, кредитор, боржник, договір, контракт, синалагматичні договори, синалагматичні зобов'язання, солідарність, двосторонній контракт.*

© Клименко А. М., 2018

Аннотация. *Проанализированы особенности исторического развития понятия обязательств в Древнем Риме. Конкретизированы особенности действия обязательств в основной сфере их применения и влияния – имущественном обороте, в частности в сфере производства, перемещения, распределения и реализации товаров, бытового обслуживания населения, здравоохранения, культуры и образования.*

Ключевые слова: *обязательства, кредитор, должник, контракт, договор, синаллагматические договоры, синаллагматические обязательства, солидарность, двусторонний контракт.*

Annotation. *The features of the historical development of the concept of commitment in ancient Rome are analyzed. Specific features of the obligations in the main area of their application and influence – property turnover, in particular in the field of production, movement, distribution and sale of goods, consumer services, health, culture and education.*

Keywords: *obligations, creditor, debtor, contract, contract, synallagmatic contracts, synallagmatic obligations, solidarity, bilateral contract.*

Зобов'язання у Стародавньому Римі позначалися терміном obligatio. За визначенням римського права пізніших часів і за сучасними уявленнями зобов'язання є юридичними відносинами між двома особами, коли одна особа – боржник зобов'язана вчинити або утриматися від вчинення певної дії, а інша – кредитор має право вимагати від першої виконання покладеного на неї обов'язку, що випливає з договору або з інших підстав на свою користь.

Проблемні аспекти щодо поняття зобов'язань, взаємовідношень кредитора та боржника розглядали чимало науковців, серед них Підопригора О. А., Харитонов Є. О., Орач Є. М., Пушкін О. А., Новицький І. Б., Перетерський І. С. та ін.

Метою написання статті є дослідження історичного розвитку відносин боржника та кредитора, у зв'язку з чим виникають самі зобов'язання, а також умови їх невиконання. Поняття зобов'язання широко використовувалися римлянами у товарному обігу й у суспільстві.

На думку Орача Є. М., у житті кожного суспільства зобов'язання виконують різні функції: вони то є юридичними формами майнового обігу, то каральними заходами за певні порушення особистих і майнових прав. Основною сферою зобов'язань є майновий обіг, зокрема сфера виробництва, переміщення, розподілу та реалізації товарів, побутового обслуговування населення, охорони здоров'я, культури та освіти та ін. Нині кожна людина постійно й неодноразово вступає у зобов'язальні відносини [1].

Особа, яка вчинила злочин, що завдав майнових збитків іншим особам або організаціям, зобов'язана їх відшкодувати; особа, яка здобула без підстав майно іншої, зобов'язана його повернути. За негативні дії, якщо вони виявилися комусь на шкоду, зобов'язані відповідати також організації, установи [2].

Усе це свідчить, що сфера застосування та впливу зобов'язань у цивільно-правовому обігу у будь-якому суспільстві та на будь-якій стадії його розвитку є надзвичайно великою. Не дивно, що у Стародавньому Римі юристи детально розробили процес регулювання зобов'язально-правових відносин, договірну та позадоговірну системи. Глибокі й детальні розробки зобов'язальних відносин римських юристів надовго пережили своїх творців і позичені пізнішими правовими системами. Основні положення римського зобов'язального права ще й досі зберігають свою життєдіяльність.

Однак, саме поняття зобов'язання як загальна категорія, що охоплює всі випадки, коли одна особа несе юридичний обов'язок перед іншою і відповідає за невиконання зобов'язання, вироблялося римлянами поступово. Лише в Інституціях Юстиніана міститься загальне визначення зобов'язання як правових пут, які змушують виконувати все те, що відповідає «праву нашої держави». Визначення зобов'язання як певних правових пут зв'язаності не було випадковим. У стародавній період ця обмеженість – пута – була не лише фігуральним виразом. У Законах XII таблиць містилася норма, яка свідчить, що неспроможного боржника зв'язували шкурами або ланцюгами, вага яких прирівнювалась до ваги речей (срібла, золота та ін.), які він заборгував. Згодом пута, зв'язування, з фізичних перетворились на юридичні.

«Зв'язаність» розпочинає виявлятися у майновій відповідальності боржника згідно з зобов'язаннями. Отже, зобов'язання розцінюються у римських джерелах як певний правовий зв'язок, який встановлюється у відносинах між двома особами. Одна з них є кредитором, зобов'язання зв'язує її правом вимагати, інша сторона є боржником, оскільки зв'язана не правом, а обов'язком. Становище кредитора та боржника щодо зобов'язань є протилежними одне одному, однак, відносини між ними не є відносинами субординації, обмеження або підпорядкування волі боржника волі кредитора, попри всю їхню неврівноваженість. Як суб'єкти правовідносин кредитор і боржник, навіть коли йдеться про позику, є рівноправними у праві, партнерстві, судовому захисті. Саме цього вимагає зобов'язання за цивільним правом.

Зміст зобов'язання є надзвичайно різноманітним. Він може полягати в обов'язку дати кредитору якусь річ (dare), щось робити або не робити (facere або non facere), щось надати (praestare), в обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду та ін. Усе те, що можливе і не суперечить закону, може бути предметом зобов'язань. Відомий римський

юрист Павло з цього приводу писав: «Сутність зобов'язання полягає в тому, щоб якийсь предмет зробити нашим і водночас в тому, щоб зобов'язати іншого, щоб він щось дав нам, зробив для нас або надав нам».

У чистому вигляді зобов'язань, де кредитор мав лише права, а боржник лише обов'язки, було небагато, і такі зобов'язання дістали назву односторонніх. Прикладом одностороннього зобов'язання може бути договір позики, коли кредитор має лише право вимагати повернення грошей, а боржник має тільки обов'язок повернути своєчасно борг. На практиці переважали зобов'язання, у яких кожна зі сторін мала певні права і відповідні обов'язки. Прикладом двосторонніх зобов'язань можуть бути договори найму речей, купівлі-продажу, доручення та ін. У двосторонніх зобов'язаннях сторони можуть володіти рівними і нерівними правами й обов'язками. Якщо сторони володіють рівноцінними правами й обов'язками, такі зобов'язання називають синалагматичними [3].

Як правовий зв'язок зобов'язання у випадку добровільного його невиконання може бути реалізоване в примусовому порядку шляхом подання кредитором відповідного позову до боржника. Якщо ж немає позовного захисту, немає і самого зобов'язання. Так, формалізм і ретельність римського права вимагали, щоб договори укладалися в точно встановленій формі, яка часто супроводжувалася складною, з численними символічними жестами процедурою. Якщо порушувалась будь-яка з вказаних умов, право на позовний захист не набувалося, а це означало, що зобов'язання не виникло.

Водночас спостерігалися деякі специфічні утворення, які римські джерела не визнавали зобов'язанням, але й повністю не відмовляли їм у такому визнанні. Наприклад, раб чи особа, підвладна домовладиці, за загальним правилом, не були здатними до встановлення зобов'язання від імені свого володаря. Подібні зобов'язання в усіх випадках не забезпечувалися позовним захистом, за винятком пекулія, у рамках якого необхідний захист надавався. Однак, якщо зобов'язання добровільно виконані власником раба або батьком підвладної особи, то останні не мали права вимагати повернення виконаного. Отже, подібне зобов'язання не можна вважати юридично байдужим. Позбавлене позовного захисту, воно не могло бути віднесене до зобов'язань у точному розумінні цього слова. Тому, спираючись на загальний критерій природного права, римські юристи вивели з нього окреме поняття – натуральне зобов'язання.

Це поняття набуло збірного значення як для зобов'язань, установлених рабом або підвладним, так і для всіх інших зобов'язань, не наділених позовним захистом, але юридично захищених у межах їх добровільного виконання. У загальному розвитку історії римських зобов'язань розрізняють два історичних простори: старе цивільне право і систему пізнішого часу. Зауважимо, що хронологічно ці простори не відокремлені один від одного чіткою межею: початки нового простору постійно переплітаються з пережитками старого, унаслідок чого сам цей розподіл має умовний характер [6].

Суб'єктами зобов'язальних відносин завжди є конкретно визначені особи, які іменуються сторонами зобов'язання. Зобов'язання – це відношення, розраховане на майбутнє. Як правило, на момент його виникнення сторони не вчиняють жодних дій щодо виконання зобов'язання. Управомочена особа лише покладається на обіцянку іншої виконати свій обов'язок у майбутньому. У такий спосіб одна сторона зобов'язання виражає довіру іншій, покладаючись на її порядність і добросовісність. З моменту виникнення зобов'язання управомочена особа набуває права вимагати від зобов'язаної особи вчинити певну дію (утриматися від вчинення певної дії). У зобов'язанні сторону, яка має право вимоги, називають кредитором (лат. credo – вірю), а сторону, на якій лежить обов'язок виконати вимогу кредитора (борг), – боржником (debitor) [4].

Як правило, кожна зі сторін зобов'язання представлена однією особою, але кількість кредиторів та (або) боржників може бути і більшою. Наприклад, якщо неподільна річ (res indivisibiles) у процесі спадкування переходить у спільну власність (communion) двох братів, то всі договори щодо цієї речі укладаються ними спільно [5].

За наявності кількох осіб хоча б на одній зі сторін у зобов'язанні говорять про множинність осіб у зобов'язанні. Множинність осіб може існувати на стороні кредитора (активна множинність), на стороні боржника (пасивна множинність), на обох сторонах (змішана множинність). Залежно від розподілу прав чи обов'язків відповідно між співкредиторами або співборжниками розрізняють часткові та солідарні зобов'язання.

Частковим вважають зобов'язання, у якому кредитори (за активної множинності) мають право вимоги до боржника лише у своїй частці, а боржники (за пасивної множинності) зобов'язані виконати лише певну частину обов'язку. Часткові зобов'язання мали місце за подільності предмета зобов'язання (res divisibiles). Зобов'язання зі множинністю осіб вважають частковим, якщо інше не встановлено законом або договором.

У солідарному зобов'язанні кожний із кредиторів має право вимагати від боржника виконання у повному обсязі, а кожний із боржників зобов'язаний перед кредитором виконати обов'язок повністю. При цьому подання позову до одного (співборжника) не звільняє іншого.

Римському праву була відома солідарність двох видів: у власному (вузькому) розумінні цього слова та реальність. Критерієм розмежування цих видів солідарних зобов'язань вважають підставу їх встановлення. Солідарне зобов'язання у вузькому розумінні виникало всупереч волі його учасників на підставі спеціальної постанови закону. Таке зобов'язання встановлюються, наприклад, у разі вчинення кількома особами майнового злочину. Підставою

ж виникнення кореального зобов'язання, як правило, був правочин, тобто цей вид солідарного зобов'язання встановлювався з волі його учасників. Кореальне зобов'язання переважно укладалося у формі стипуляції (stipulatio) [6].

Отже, сучасні дослідження джерел римського права показали, що у римському праві не існувало принципової різниці між солідарними у власному розумінні та кореальними зобов'язаннями.

Попри майновий характер зобов'язання тривалий час у римському праві воно розглядалося як особистий зв'язок між конкретно визначеними особами (сторонами). Виходячи з цього, суб'єкти могли вступати у зобов'язальні відносини лише особисто, а не через представника. Протягом існування зобов'язання суб'єктний склад його сторін не міг змінюватися. Останнє означало, що кредитор і боржник не могли передати відповідно свої право вимоги чи обов'язок іншим особам.

Згодом розвиток товарного обігу та територіальне розширення римської держави призвело до пом'якшення правила про абсолютну непередаваність прав та обов'язків сторін за зобов'язанням. Законом було врегульовано випадки та порядок заміни осіб у зобов'язанні [6].

Найдавнішою підставою заміни осіб у зобов'язанні було універсальне правонаступництво у результаті спадкування. У зв'язку з тим, що майно, яке належало на праві власності pater familias, фактично задовольняло потреби всієї сім'ї, у разі смерті домовладики (pater familias) його права та обов'язки переходили до підвладних членів сім'ї разом із правом власності. У Законах XII таблиць вказується, що права вимоги та борги спадкодавця розподіляються між його спадкоємцями пропорційно їх часткам у спадщині.

Однак, не лише через смерть особи, яка була стороною у зобов'язанні, викликала необхідність змінити кредитора чи боржника. Тому поступово у римському праві з'являються інші конструкції, що дозволяли обійти правило про абсолютну неможливість заміни сторін у зобов'язанні.

Зауважимо, що заміни кредитора у зобов'язанні у Стародавньому Римі використовували такий інститут як новація (лат. novatio – оновлення зобов'язання). Сутність новації полягала у тому, що у результаті встановлення нового тотожного за змістом зобов'язання між боржником і третьою особою припинялося чинне зобов'язання між тим самим боржником і кредитором. Отже, для здійснення передачі права вимоги кредитором іншій особі необхідною була згода і боржника.

Крім того, якщо виконання первісного зобов'язання забезпечувалося порукою чи заставою, то для нового зобов'язання необхідно було знов укладати відповідно договір поруки чи застави. Безперечно, це ускладнювало процес поступки права вимоги за зобов'язанням [4].

Пряма поступка права вимоги називалася цесією (cessio). Для здійснення заміни кредитора шляхом цесії використовувався інститут процесуального представництва. У формулярному процесі дозволялося ведення справи не лише безпосередньо позивачем або відповідачем, але й їх представниками. Кредитор, який доручав представляти свої інтереси в суді іншій особі, робив застереження, що цей представник може залишити собі все, що буде стягнуто за позовом. Процесуальний представник заявляв позов від власного імені, нібито саме він і є кредитором. Отже, у разі задоволення позовних вимог саме представник отримував присуджене судом. Кредитор, який уступав своє право вимоги за зобов'язанням, називався цедентом, а процесуальний представник, до якого переходило це право, – цесіонарієм.

За допомогою цієї обхідної форми досягався необхідний результат – право вимоги первісного кредитора переходило до іншої особи. Така процедура заміни кредитора у зобов'язанні також мала певні недоліки та була непривабливою передусім для цесіонарія. Річ у тім, що відносини між цедентом і цесіонарієм оформлювалися як договір доручення (mandatum) і зобов'язання, що виникало з цього договору, ґрунтувалося на особливій довірі його учасників. Отже, смерть цедента або його одностороння відмова від договору доручення позбавляли цесіонарія можливості реалізувати передане йому право вимоги. З часом цесія набула значення самостійного інституту права.

У разі заміни особи боржника у зобов'язанні мало місце переведення боргу на іншого суб'єкта. Зазвичай особа боржника мала істотне значення для кредитора, що може бути зумовлено професійними навичками, платоспроможністю, високим статусом або іншими його якостями. У зв'язку з цим заміна боржника у зобов'язанні завжди вимагала отримання попередньої згоди на це кредитора. Переведення боргу здійснювалося шляхом новації або процесуального представництва.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права : підручник. Львів : РВВ Львівського національного університету, 2000. 238 с. **2.** Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с. **3.** Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : навч. посіб. Харків : Одіссей, 2013.

352 с. **4.** Понятие и основные черты римского частного права. URL: https://studme.com.ua/1368050515367/pravo/ponyatie_osnovnye_cherty_rimskogo_chastnogo_prava.htm. **5**. Пушкін О. А., Самойленко В. М. Поняття римського приватного права. Історія його становлення : курс лекцій. Харків : ХІВС, 1993. 358 с. **6.** Новицкий И. Б., Перетерский И. С. Римское частное право. М. : Зерцало, 2012. 378 с.

ЗАХИСТ ПРАВА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ НА ДІЛОВУ РЕПУТАЦІЮ

УДК 347.121.3

Клименко О. В.

Студент 4 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено підстави для захисту ділової репутації юридичної особи. Конкретизовано способи цивільно-правового захисту ділової репутації юридичної особи. Визначено ступені невірогідності відомостей, що порушують права юридичної особи, а також ступені відповідальності за протиправне посягання на ділову репутацію.*

Ключові слова: *юридична особа, репутація, ділова репутація, право на ділову репутацію, протиправне посягання, немайнова шкода.*

Аннотация. *Исследованы основания для защиты деловой репутации юридического лица. Конкретизированы способы гражданско-правовой защиты деловой репутации юридического лица. Определены степени недостоверности сведений, нарушающих права юридического лица, а также степени ответственности за противоправное посягательство на деловую репутацию.*

Ключевые слова: *юридическое лицо, репутация, деловая репутация, право на деловую репутацию, противоправное посягательство, неимущественный вред.*

Annotation. *The grounds for the protection of the business reputation of a legal entity are investigated. The methods of civil legal protection of the business reputation of a legal entity are specified. The levels of unreliability of information infringing the rights of a legal entity, as well as the degree of responsibility for unlawful encroachment on business reputation, are determined.*

Keywords: *legal entity, reputation, business reputation, right to business reputation, illegal encroachment, nonpecuniary damage.*

На сучасному етапі існує досить жорстка конкуренція серед юридичних осіб, що спонукає частину юридичних осіб з однієї галузі діяльності звертатися до недобросовісних способів збереження та покращення свого становища. Такими діями вони намагаються усунути конкурента та забезпечити собі вигоду. Отже, проблема захисту права на ділову репутацію на сьогодні є надзвичайно актуальною.

Дослідженням цієї проблеми займалися і займаються чимало науковців, серед них Жидкова О., Сєргєєв А., Іваненко Ю., Нікулічева Н., Рафієва Л., Шелютто М., Саприкіна І., Дьяченко К. та ін.

Ділова репутація є у певному розумінні обличчям юридичної особи, що дозволяє залучати нових партнерів, вигідні інвестиції, збільшувати кількість клієнтів, сприяє освоєнню нових ринків. Будь-який негативний вплив на ділову репутацію може призвести до серйозних збитків підприємства.

На сьогодні законом не закріплено тлумачення поняття «ділова репутація», однак, на практиці під цим поняттям розуміють сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає змогу зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність та відповідність її діяльності вимогам закону.

© Клименко О. В., 2018

Питання щодо встановлення права на недоторканність ділової репутації юридичної особи закріплено у Цивільному кодексі України [1]. Ст. 201 визначає ділову репутацію як одне з немайнових прав, що підлягають захисту законом; ст. 200 встановлює спосіб захисту ділової репутації; ст. 23 та 1167 визначають поняття немайнової шкоди та гарантують право на її відшкодування. Цьому питанню приділено увагу у законах «Про друковані засоби масової інформації в Україні», «Про інформацію», «Про телебачення та радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [2–5] та ін.

Положення Цивільного кодексу України, які гарантують недоторканність ділової репутації юридичної особи, застосовуються за аналогією з тими, що регулюють цей інститут у контексті фізичних осіб, але з огляду на специфіку юридичної особи як особливого суб'єкта цивільних правовідносин. Порушення права на недоторканність ділової репутації полягає в розповсюдженні неправдивих відомостей про юридичну особу, внаслідок чого вона зазнає немайнової шкоди [1].

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» під немайновою шкодою юридичній особі слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності [6].

Підставами для захисту особистого немайнового права на ділову репутацію є розповсюдження даних, які не відповідають дійсності або викладені неправдиво, тобто містять відомості про події та явища, яких не існувало взагалі, або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності, тобто є неповними або перекрученими [7]. Згідно з ч. 3 ст. 277 Цивільного кодексу України негативна інформація, поширена щодо особи, вважається невірогідною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного [1].

Під поширенням інформації слід розуміти опублікування її у пресі, поширення в мережі Інтернет, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів. Однак, судам необхідно враховувати, що повідомлення інформації лише особі, якої вона стосується, не може визнаватись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам [8].

Дехто впевнений, що посилання на чутки або громадську думку є одним зі способів уникнути від подання позову. Розповсюджувачі таких відомостей часто посилаються на те, що вони не поширювали інформацію щодо конкретної особи, а поширювали лише реально існуючі чутки про нього. Оскільки факт наявності чуток відповідає дійсності, відповідальність щодо захисту ділової репутації, на їхню думку, не повинна настати. Однак, судова практика по-іншому розв'язує це питання.

При розв'язанні цього питання слід також брати до уваги ступінь невірогідності відомостей. Якщо ступінь їх невірогідності є незначним, вони можуть не визнаватися такими, що порушують право юридичної особи. З журналістами, які не розбираються у тонкощах законодавства, часто трапляються ситуації, коли вони можуть застосовувати не зовсім коректні юридичні терміни, і такі помилки не повинні визнаватися такими, що принижують ділову репутацію. Водночас якщо помилка є значною, такі відомості повинні визнаватися такими, що порушують право [8].

Ступінь невірогідності і те, як цей факт впливає на принижуючий характер відомостей, визначається судом на підставі внутрішніх переконань. Ступінь невірогідності по-різному оцінюватиметься читачем у залежності також і від форми викладу матеріалу, використовуваних журналістських прийомів, особливостей поширення відомостей. Не можна не погодитися з тим, що коли йдеться про карикатури та фейлетони, слід ураховувати специфіку літературної форми викладу. Іноді сама художня форма подачі матеріалу (фейлетон, карикатура, пародія) передбачає певний художній домисел автора. Використання при цьому таких художніх прийомів, як гіпербола, метафора, гротеск само по собі не може вважатися протиправним, якщо це виправдано законами жанру, не створює у публіки спотвореного уявлення про суб'єкт і не виражено в образливій для нього формі [10].

Негативною слід вважати інформацію, у якій йдеться про порушення особою норм чинного законодавства чи вчинення будь-яких інших дій, наприклад, порушення принципів моралі, загальновизнаних правил співжиття, неетичну поведінку в особистому, суспільному чи політичному житті, яка порушує його право на повагу до ділової репутації [8]. Тому при аналізі відомостей на предмет порушення моральних принципів необхідно враховувати соціальну групу, до якої належить позивач, а також особливості поширення відомостей.

Для цивільно-правового захисту ділової репутації юридичної особи має значення лише сам факт поширення неправдивих відомостей незалежно від форми та способу передачі неправдивої інформації, кількості повідомлених осіб та умов ознайомлення з нею потерпілої організації. Не є обов'язковою ознакою поширення відомостей публічний характер їх повідомлення, оскільки висловлені навіть у присутності однієї особи, якої вони не стосуються, ці відомості тягнуть за собою можливість їх спростування. Розповсюджувач відомостей, що не відповідають дійсності і ганьблять юридичну особу, позбавлений можливості якимось чином обмежити їх подальше розповсю-

дження. Інформація, яка повідомлена хоча б одній особі, якої вона не стосується особисто, може за типом ланцюгової реакції стати надбанням подальшого необмеженого кола обізнаних осіб [11].

Нікулічева Н. розподіляє способи захисту ділової репутації організації на:

– такі, що забезпечують реалізацію права на ділову репутацію. Це може бути припинення дій, які порушують право, що може мати місце лише якщо відомості, які містяться у нерозповсюджених джерелах, раніше були розповсюджені тим самим способом і кваліфіковані судом як такі, що не відповідають дійсності та паплюжать ділову репутацію організації;

– відновлення юридичного стану, яке існувало до порушення права: спростування, накладення обов'язку про публікацію відповіді на засіб масової інформації;

– компенсація порушення права на ділову репутацію: відшкодування збитків та компенсація шкоди; вважаємо, що такі способи не є вичерпними [12].

Шелютто М. розглядає як різновиди правовідносин щодо захисту ділової репутації:

– засобом захисту є опублікування відповіді, що здійснюється без покладання на порушника якихось обов'язків поза зобов'язанням: якщо встановити особу, яка розповсюджує відомості, що не відповідають дійсності неможливо, особа має право звернутися до суду із заявою про визнання поширених відомостей такими, що не відповідають дійсності;

– засобом захисту є спростування, модель позадоговірного зобов'язання, яке водночас не є зобов'язанням щодо відшкодування шкоди;

– засобом захисту є відшкодування (компенсація) шкоди; у частині застосування майнового засобу захисту, тобто відшкодування (компенсації) шкоди, правовідносини щодо захисту ділової репутації мають форму деліктного зобов'язання [13].

Засоби захисту права на ділову репутацію розподіляють також на загальні та спеціальні.

Для захисту права на недоторканність ділової репутації можуть застосовуватися не лише практично всі загальні засоби, закріплені в ст. 16 Цивільного кодексу України, але й спеціальні, зокрема, поновлення порушеного особистого немайнового права; право на відповідь та спростування невірогідної інформації; заборона поширення інформації, якою порушено особисті немайнові права. Застосування спеціальних способів захисту можливе паралельно із загальними, що надасть змогу уповноваженій особі ефективніше захистити порушене право на недоторканність ділової репутації [14].

Ефективність спеціальних способів захисту підтверджується на сьогодні судовою практикою, а враховуючи, що перелік засобів захисту цивільних прав залишається відкритим, спостерігається тенденція до появи нових, ефективніших саме для захисту ділової репутації, способів захисту. Обґрунтовуються положення про те, що мають значну специфіку позови про захист ділової репутації за участю ЗМІ, яка полягає у:

– специфіці складу учасників цих відносин;

– різних формах подання засобів масової інформації, зокрема, у сучасній електронній формі;

– істотнішому резонансі справ, пов'язаних із публікаціями у ЗМІ;

– підвищенні ролі ЗМІ на сучасному етапі розвитку демократії в Україні та наближенні України до європейських стандартів у сфері захисту прав як фізичних і юридичних осіб, так і журналістів;

– підвищенні відповідальності органів ЗМІ і журналістів, влади, кожного громадянина України у сфері захисту честі, гідності, ділової репутації [15].

Усе це впливає на динаміку розвитку законодавства у сфері прав людини і на провідну роль судової практики у питаннях його подальшого вдосконалення.

Дехто вважає, що юридичній особі неможливо завдати моральну шкоду, і пропонує встановити фіксований розмір відповідальності у випадку винного протиправного посягання на ділову репутацію юридичної особи у вигляді штрафу [15], що видається неправильним. Протилежна позиція стверджує: юридична особа, наприклад, музей, завод, акціонерне товариство, фізичних чи моральних страждань зазнавати не може, а тому неможлива і компенсація неіснуючої моральної шкоди, ніби заподіяної юридичній особі [16]. Компенсація моральної шкоди не може бути застосована до юридичної особи, оскільки організація не може відчувати моральних страждань; ні про які фізичні або моральні страждання не може йтися, якщо потерпілим є юридична особа, оскільки визначення моральної шкоди як фізичних і моральних страждань не дає юридичній особі можливості подати суду докази [1; 17].

Усі вони стверджують, що юридична особа, щодо якої поширені відомості, які не відповідають дійсності, що порочать її ділову репутацію, може захищатися лише за допомогою спростування таких відомостей і відшкодування збитків, із чим погодитись не можемо. Інші дослідники пропонують замість терміна «моральна шкода» застосовувати поняття «репутаційна шкода» [17].

Вважаємо, що моральна сторона відносин може бути між будь-якими суб'єктами, у тому числі коли у правовідносини вступає юридична особа. Юридична особа створюється людьми, вона діє за допомогою людей, є спільнотою фізичних осіб, які організовуються між собою і діють в інтересах цієї юридичної особи. Отже, якщо завдають шкоду діловій репутації юридичної особи, співвласники та люди, які там працюють, можуть зазнавати душевних хвилювань, психологічних переживань, тож їм завдається моральна шкода. Ці фізичні особи діють як об'єднання, тобто юридична особа є нічим іншим як сукупністю фізичних осіб, і така юридична особа може вимагати компенсації моральної шкоди за порушення права на ділову репутацію.

Відшкодування збитків юридичній особі повинно розраховуватись з огляду на кошти, які необхідні на відновлення ділової репутації, реальні збитки, втрати чи пошкодження майна юридичної особи, упущену вигоду як недоотримані прибутки у зв'язку з приниженням її ділової репутації.

Існує також така вимога юридичної особи, право на ділову репутацію якої було порушено, як вибачення перед нею відповідача. Деякі правознавці стверджують, що суд не має права зобов'язувати відповідача вибачатися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як засіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення невірогідної інформації не передбачено у ст. 16, 277 Цивільного кодексу [1; 9].

Зауважимо, що ст. 16 Цивільного кодексу містить невичерпний перелік засобів захисту. Крім того, якщо особа не може вимагати через суд вибачення, то в інший спосіб примусити порушника ділової репутації вибачитися перед юридичною особою практично неможливо. Не є коректним відмовляти особі, яка постраждала внаслідок порушення її особистих немайнових прав, у вимозі про вибачення перед нею за дії правопорушника. Тому доцільно внести зміни до Цивільного кодексу України, щоб прямо передбачити публічне вибачення як засіб захисту.

На практиці важко відсудити моральні і навіть матеріальні збитки, оскільки слід довести, що вони є наслідком саме порушення права юридичної особи на ділову репутацію. Надалі варто дослідити проблему причинно-наслідкового характеру заподіяння шкоди внаслідок порушення права на ділову репутацію.

Таким чином, ділова репутація юридичної особи є важливим аспектом її діяльності, однак, попри це існує чимало неточностей і невизначеностей у тлумаченні сутності поняття та засобів захисту права на ділову репутацію. Тому необхідно передусім ввести у законодавство єдине визначення сутності поняття ділової репутації. Щодо засобів її захисту, кожен із них має свої плюси та мінуси, і вибирати оптимальний слід з огляду на конкретні умови.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Ваганова І. М.

Література: 1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15. **2.** Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12/ed19921116. **3.** Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed19921002. **4.** Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/ed19931221. **5.** Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-80/ed19970923. **6.** Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Закон України від 31.03.1995 № 4 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/ed19950331. **7.** Шишенина А. В. Возмещение морального вреда юридическому лицу. *Законодательство и экономика.* 1998. № 7. С. 118–127. **8.** Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Закон України від 27.02.2009 №1 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09. **9.** Сергеев А. П. Право на защиту репутации. Ленинград : ЛГУ, 1989. 144 с. **10.** Иваненко Ю. Г. Актуальные вопросы защиты чести, достоинства, деловой репутации граждан и деловой репутации юридических лиц. *Законодательство.* 1998. № 11. С. 325–329. **11.** Иваненко Ю. Г. Юридически значимые понятия по делам о защите чести, достоинства, деловой репутации. *Адвокатская практика.* 2002. № 2. С. 38–46. **12.** Никуличева Н. Ю. Право юридических лиц на деловую репутацию и его гражданско-правовая защита : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Новосибирск, 2004. 177 с. **13**. Шелютто М. Л. Гражданско-правовая защита чести, достоинства и деловой репутации : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения, 1997. 17 с. **14.** Жидкова О. Цивільно-правовий механізм захисту права на недоторканність ділової репутації : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків : ХНУВС, 2008. 16 с. **15.** Саприкіна І. В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 19 с. **16.** Боннер А. Можно ли причинить моральный вред юридическому лицу? *Российская юстиция.* 1996. № 6. С. 44–46. **17.** Голубев К. И., Нарижний С. В. Защита деловой репутации юридических лиц. URL: https://www.lawmix.ru/comm/7494.

ПОНЯТТЯ ШЛЮБУ ТА ЙОГО ВИДИ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

УДК 341.91 (075.8)

Клімова А. А.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано сутність поняття шлюбу у Давньому Римі. Конкретизовано особливості взаємин чоловіка та жінки за укладання різних видів шлюбу, які існували на той час, таких як кум ману, сине ману та конкубінат.*

Ключові слова: *шлюб, кум ману, сіне ману, конкубінат, кабала, майнові відносини, немайнові відносини, придане, звичай.*

Аннотация. *Проанализирована сущность понятия брака в Древнем Риме. Конкретизированы особенности взаимоотношений мужчины и женщины в случае заключения различных видов брака, существовавших в то время, таких как кум ману, сине ману и конкубинат.*

Ключевые слова: *брак, кум ману, сине ману, конкубинат, кабала, имущественные отношения, неимущественные отношения, приданое, обычай.*

Annotation. *The essence of the concept of marriage in ancient Rome is analyzed. Specific features of the relationship between men and women in the case of the conclusion of various types of marriage that existed at that time, such as cumtanum, sinanum and competitive, are specified.*

Keywords: *marriage, cum manu, sine manu, concubinage, bondage, property relations, non-property relations, dowry, custom.*

У Стародавньому Римі шлюб утворювався на підставі стосунків чоловіка та жінки, отже, виникали сімейні правовідносини. Питанням правового регулювання шлюбних відносин римські юристи приділяли значну увагу, водночас вони надто ідеалізували сім'ю.

Дослідженням сутності поняття шлюбу у Стародавньому Римі, розмежування та характеристик різних видів шлюбу займалися і займаються Пушкін О. А., Новицький І. Б., Покровський І. А., Черніловський З. М. та ін.

Метою написання статті є аналіз історичного процесу виникнення поняття шлюбу, а також його видової класифікації у Стародавньому Римі, оскільки значна частина звичаєвого права та правових аспектів запозичені сучасним правом.

Харитонов Є. О. розглядає шлюб як союз чоловіка і жінки, поєднання всього життя, спільність божого та людського права. Це явно ідеалістичне формулювання шлюбу маскувало цілковите підкорення жінки владі чоловіка. За будь-яких змін її правового статусу протягом усієї історії Стародавнього Риму вона завжди залежала від батька, чоловіка, брата чи опікуна. Йдеться не про традиційну моральну чи фактичну залежність, а про правову нерівність, і римляни ніколи цього не приховували [1].

Сім'я (familia) – це засноване на шлюбі або кровній спорідненості об'єднання осіб, пов'язаних спільністю побуту, взаємодопомогою і моральною відповідальністю один перед одним [2].

Зауважимо, що сім'я стародавнього періоду існування цивільного права істотно відрізнялася від сім'ї епохи Юстиніана.

1. Сім'я (familia) першого періоду є простим об'єднанням осіб, заснованим не на природній або кровній спорідненості, а на загальному для всіх зв'язку юридичного підпорядкування одній особі – главі сімейства (pater familias), який представляв цю сім'ю в усіх відношеннях приватного та публічного характеру. Факт сумісного мешкання і праці тут мав велике значення. Нерідко таку сім'ю іменують патріархальною сім'єю агнатів, указуючи на певну спорідненість між особами.

Головним у такій сім'ї був pater familias, його абсолютна влада над усіма членами сім'ї виражалася у загальній формі терміном potestas (влада), яка розподілялася на батьківську владу над дітьми (patria potestas) і владу над рабами (dominica potestas).

З майнової точки зору у підпорядкуванні глави сімейства перебували і жінки, що увійшли до сім'ї у зв'язку з укладенням шлюбу (дружина, невістка і та ін.) або за інших особливих підстав (наприклад через фідуціарну покупку).

© Клімова А. А., 2018

Єдиною особою свого права (persona sui juris), тобто абсолютно самостійним, був глава сімейства (pater familias), решта всі члени сім'ї (чоловіки та жінки, дорослі й діти) були особами чужого права (persona alieni juris), тобто особами підлеглими, підвладними pater familiat [3].

Коли глава сімейства вмирав, усі його нащадки, у яких не було батька, які були дорослими, ставали особами sui juris, тобто самостійними, нікому не підвладними, кожний із них сам ставав у свою чергу pater familias. Колишня сім'я дробилася тоді на стільки нових самостійних сімей, скільки було нащадків у колишнього глави сімейства, що ставали тепер sui juris. Утворені сім'ї, які мали спільне походження та зберегли спільне ім'я, утворювали рід (gens).

Усі майнові відносини, що виникали між членами такої сім'ї, залишалися замкненими всередині неї.

2. У міру того як держава завойовувала все сильніші позиції щодо окремих сімей, вони розпадалися, втрачаючи мало-помалу свою початкову значущість. Занепадають відносини юридичного підпорядкування владі главі сімейства, і все більшого визнання і значення знаходить зв'язок кровної або природної спорідненості (cognatio). Сім'я (familia) уже визначається як союз кровних родичів, що походять від спільного предка. Факт сумісного проживання та праці тут вже не має юридичного значення. У працях римських юристів таку сім'ю називають когнатською.

У цій сім'ї влада pater familias над особами alieni juris більше не була ані обмеженою, ані довічною. Така влада зводилася до права розсудливого покарання та права pater familias вимагати від всіх членів сім'ї поваги, а за потреби і необхідного утримання. Зі свого боку він був зобов'язаний виховувати інших членів сім'ї та утримувати їх.

З огляду на сказане лише вільні особи, які були громадянами Римської держави і самостійними в римській сім'ї, володіли повною правоздатністю.

У римському праві аж до часів Юстиніана розрізнялися:

– законний римський шлюб, тобто шлюб між особами, які володіли правом jus connubii, – між громадянами;

– шлюб між особами, які цим правом не володіли, – перегринами.

У свою чергу, римський законний шлюб історично розподіляли на два види: cum manu – з повною владою чоловіка над жінкою і sine manu – без такої влади. Відомим є ще один різновид римського шлюбу, але вже незаконного – так званий конкубінат [3].

Законний римський шлюб укладався у невідворотній відповідності до норм jus civile. Він допускався лише між римськими громадянами, які володіли ju tconnubii. Шлюб між римським громадянином, з одного боку, а з іншого – негромадянином (перегрином, вільновідпущеником, деякими латинами) категорично заборонявся. Деякі обмеження у вступі до шлюбу збереглися навіть після того, як усі піддані Римської імперії були оголошені громадянами, зокрема, особи сенаторського звання не могли одружуватися з вільновідпущеницями.

Перегрини брали шлюб між собою відповідно до норм jus gentium – права народів. Латини, вільновідпущеники, колони брали шлюб між собою згідно зі своїм правовим статусом. Діти від таких шлюбів не ставали римськими громадянами [4].

Як відомо, жінка у римській сім'ї тривалий час була позбавлена будь-яких прав і цілком підпадала під владу чоловіка. Влада чоловіка над жінкою називалася manus; такий шлюб, коли жінка підкорялася владі чоловіка, відомий під назвою cum manu. Перебуваючи у цьому шлюбі, жінка підпадала під повну особисту та майнову залежність від чоловіка, а якщо він сам був під владою свого батька, то й домовладики. Жінка була на становищі дочки у батьків свого чоловіка. Вона втрачала агнатичні родинні зв'язки зі своїми батьками, братами та сестрами й іншими родичами та близькими їй людьми. Влада чоловіка у цьому шлюбі була безмежною. Однак, шлюб cum manu є характерним лише для раннього періоду римської історії, і з часом влада чоловіка поступово слабшає. Це зумовлено розвитком соціально-економічних відносин, зокрема індивідуалізацією приватної власності. Жінка набуває певних майнових прав на сімейне майно, а разом із тим деяку особисту незалежність від чоловіка. Так поступово на зміну шлюбу cum manu приходить новий шлюб без влади чоловіка – sine manu, і вже у період класичного римського права він витісняє повністю шлюб cum manu [3].

За своїми принципами шлюб sine manu був повною протилежністю шлюбу cum manu. Вступ до такого шлюбу не тягнув за собою зміни правоздатності жінки, вона або зберігала за собою статус persona sui juris (якщо мала його), або продовжувала підпадати під владу батька. Кровні зв'язки з попередньою сім'єю не переривалися, не виникало й агнатське споріднення між жінкою та сім'єю чоловіка. Чоловік за умов шлюбу si ne manu не мав жодної влади над жінкою. Подружжя вважалися рівноправними суб'єктами і хоч здебільшого питання сімейного життя остаточно вирішував чоловік, його влада зовсім не була подібною до manus [5].

Із запровадженням шлюбу sine manu стався великий переворот в історії римського сімейного права. Жінка виходить з-під влади чоловіка і формально стає незалежною особою. Важливо зазначити, що впровадження цього шлюбу призвело і до негативного впливу на сімейно-моральні підвалини римського суспільства. Римським імператорам довелося запроваджувати рішучих заходів, скерованих на зміцнення шлюбних відносин [5].

Для конкубінату важливо, що громадяни, які хочуть створити римську сім'ю, повинні були володіти jus connubii. Відсутність в однієї зі сторін jus connubii не давала права на укладення шлюбу. Однак, якщо сторони вступали у фактичні відносини з наміром створити сім'ю, виникає так званий конкубінат – проміжне становище між шлюбом і позашлюбним станом. Жінка у конкубінаті не є дружиною, вона не може поділяти становище свого чоловіка. Діти, народжені у конкубінаті, набували статусу матері, а не батька, хоч не були для нього юридично сторонніми як позашлюбні діти. За певних умов вони мали право на утримання батька та могли успадковувати частину його майна. Отже, діти, які народилися у конкубінаті, не набували статусу батька, не вважалися законними, однак, відрізнялися від незаконних і називалися liberi naturales – природні діти.

Таким чином, усі види шлюбів лише обмежували права жінок, у яких і так їх було з зернину.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Пушкін А. О., Самойленко В. М. Поняття римського приватного права. Історія його становлення : курс лекцій. Харків : ХІВС, 1993. 66 с. **2.** Предмет і значення римського приватного права. URL: http://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02.pdf. **3.** Новицкий И. Б., Перетерский И. С. Римское частное право. М. : Юристъ, 2004. 314 с. **4.** Покровский И. А. История римского права. Мн. : Харвест, 2002. 528 с. **5.** Черниловский З. М. Римское частное право : учебник. М. : Проспект, 2001. 220 с.

LEGAL POSITION AND VARIETY OF JOINT-STOCK COMPANIES

UDC 347.7(477)

D. Kovtun

The 3-rd year student
of the Faculty of Management and Marketing of KNEU S. Kuznets

Annotation. *Analyzed the problematic issues of the legal status of joint stock companies in which the state is a shareholder. For a more complete understanding of the causes of problems, the contents of individual legal documents are reviewed. The directions for improving the current national legislation in this area are proposed.*

Keywords: *state, economy, state sector of economy, society, joint-stock company, legal status, subjects of state sector of economy.*

Анотація. *Проаналізовано проблемні питання правового статусу акціонерних товариств, у яких держава є акціонером. Задля повнішого розуміння причин виникнення проблем розглянуто зміст окремих правових документів. Запропоновано напрями вдосконалення чинного вітчизняного законодавства у цій сфері.*

Ключові слова: *держава, економіка, державний сектор економіки, товариство, акціонерне товариство, правовий статус, суб'єкти державного сектора економіки.*

Аннотация. *Проанализированы проблемные вопросы правового статуса акционерных обществ, в которых государство является акционером. Для более полного понимания причин возникновения проблем рассмотрено содержание отдельных правовых документов. Предложены направления совершенствования действующего отечественного законодательства в этой сфере.*

Ключевые слова: *государство, экономика, государственный сектор экономики, общество, акционерное общество, правовой статус, субъекты государственного сектора экономики.*

© D. Kovtun, 2018

Legal science has always paid considerable attention to the legal regime of state property. However, the transfer of the Ukrainian economy to market principles of operation actualized completely new phenomena and concepts, to which, although they pay some attention, for example, Pogrebnoy D. I., Grudnitskaya S. N. and other scientists, many of them continue remain understudied. These include, in particular, the peculiarities of the legal status of joint-stock companies, in which the state is a shareholder, including the specifics of the legal regime of their property, as well as the variety of such joint-stock companies [4; 5].

The purpose of the article is to study the problematic issues of the legal status of joint-stock companies, in which the state is a shareholder, and to develop proposals for improving the current legislation of Ukraine in this area. With the adoption of the Law of Ukraine «On Joint-Stock Companies» [6], the situation, unfortunately, has not improved. So according to Art. 1 of this Law the activities of the holding company, state holding companies and state joint-stock companies, the sole founder and shareholder of which is the state represented by authorized state bodies, are governed by this Law taking into account the specifics provided for by special laws. However, apart from the Law of Ukraine «On Holding Companies in Ukraine», which actually regulated the status of the Holding Company and state holding companies, Ukrainian legislation does not contain other laws determining the status of joint stock companies whose shareholder is a state. It also does not contain a legal definition of the term state joint-stock company, and the status of those joint-stock companies that use the words «state» or «national» in their names is not regulated by laws, but by resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine or decrees of the President of Ukraine on named national and state stock companies [6].

In addition, the specificity of the legal status of a joint stock company (JSC), in which the state is a shareholder, depends not only on the fact that it is the only shareholder of the company, but, above all, on whether the state has a decisive influence on the company's business. Depending on the presence or absence of such influence by the state, joint-stock companies with its participation are divided into two types: related to the subjects of the public sector of the economy; not being such.

Based on Part 2 of Art. 22 of the Economic Code of Ukraine, which determines the circle of subjects of the public sector of the economy, we conclude that these include JSCs, the state share in the authorized capital of which exceeds 50 % or is the amount that provides the state with a decisive influence on the economic activities of such companies [7]. A specific list of business entities of the public sector of the economy was to be determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine more than ten years ago. However, so far there is no such list, therefore the answer to the question whether the joint-stock company is a subject of the public sector or not is given by the court when considering each particular case [8].

At the same time, a significant change in the status of a society depends on a positive answer to this question, since JSCs – public sector entities – are required to draw up and implement an annual financial plan in the same manner as state enterprises (Art. 89 of the Economic Code of Ukraine), authorities of State Control and Audit Service (state financial control bodies) have the right to conduct a state financial audit of their activities, aimed at preventing financial violations, ensuring effective use of budgetary funds, state property (Art. 16 of the Law of Ukraine «On the management of state-owned objects» [9]), their audit commissions are created and operate in a special order (Art. 11 of the Law of Ukraine «On the management of state-owned objects»), the amount of sanctions for violation of an obligation to which such JSC is a party are determined by law (Art. 231 of the Economic Code of Ukraine). The second group includes those JSCs in which the shareholder state does not have a decisive influence on the company's activities. Because of this, it would seem, their status should not differ from the status of a joint-stock company, among whose shareholders there is no state. However, an analysis of the current legislation of Ukraine shows that this is far from the case. The legislator establishes special requirements for a wider range of JSCs, in effect expanding the circle of subjects of the public sector of the economy. For example, the prohibition of alienation of immovable property and other fixed assets of production, as well as shares (shares, shares) provided for by the Law of Ukraine «On imposing a moratorium on the forced sale of property», applies to JSCs, the state share in the authorized capital of which is reduced to 25 %. The property of such JSCs may not be levied on decisions to be executed by the State Executive Service. Moreover, a number of restrictions have been established for joint-stock companies, in which there simply is a state among the shareholders, without determining its minimum shareholding.

These include, in particular, the opening of a foreign currency account at a bank outside Ukraine or entering into credit agreements with foreign financial institutions only upon agreement with the State Property Fund of Ukraine (Articles 386, 388 of the Economic Code of Ukraine). Also, they must in a special order accrue and pay dividends to one of their shareholders – the state, for them the law establishes the deadline for making decisions on the accrual of dividends (before May 1 of the year following the reporting period), their minimum size (at least 30 % of net profit), the term of dividend payment to the State Budget of Ukraine (no later than July 1 of the year following the reporting year). For violation of the terms of payment established liability. In case of failure to make a decision on dividend payment, the company is still obliged to pay part of the net profit to the state budget in the amount determined by the basic standards, while the income and fee bodies account for the amount of such funds, which are paid to the general fund of the state budget.

That is, regardless of what package of shares the state has, the joint-stock company will pay dividends to it, even if the relevant decision is not taken by the general meeting of shareholders. It is obvious that the legislative definition of the subjects of the public sector of the economy should have more stringent legal consequences – only for JSCs that belong to

the circle of such entities, the legislator has the right to establish certain features of status. The second problematic issue of the current legislation is the lack of a legal definition of the term «state-owned joint-stock company». It is only possible to make a conclusion about its content from paragraph 7 of Art. 74 Economic Code of Ukraine, on the basis of which it is JSC, 100 % of the shares of which belong to the state, and which arose as a result of the transformation of the state unitary commercial enterprise in the manner specified by the Cabinet of Ministers of Ukraine [10]. It is obvious that all state-run JSCs are subjects of the public sector. The third unresolved or partially resolved is the issue of the legal status of JSC property, in which the state is a shareholder. Thus, according to the general rule established by the Law of Ukraine «On Joint-Stock Companies» (Art. 11), the authorized capital of a joint-stock company is formed by paying for shares placed at its establishment. Thus, the original property of the joint-stock company arises as a result of the conclusion by the company and its founders of the contract of sale. Obviously, as a result of such an order, a joint-stock company cannot be anyone else, as the owner of property received in the order of payment for shares, and, consequently, of other property acquired by it in the course of its business activities. However, when it comes to joint stock companies with the participation of the shareholder state, the situation ceases to be so transparent [5].

So, according to Art. 22 of the Economic Code of Ukraine, there are no legal entities-owners of their property in the public sector of the economy, the Code recognizes only the right of economic management or the right of operational management. Accordingly, the JSCs – the subjects of this sector of the economy – the property can not belong on the right of ownership. This approach raises a number of questions. How can such a fundamental difference between the legal regime of property in a JSCs with and without state participation be justified? How can a state acquire ownership rights on shares of a joint-stock company if the state has not paid for them (did not transfer the property to society)? And if the ownership of the shares does not arise, then the state does not have corporate rights with respect to such an JSC [2].

However, as will be shown later, the legislator does not consistently maintain the position on the lack of ownership of such joint-stock companies. Thus, the analysis of the legislation of Ukraine gives reason to conclude on three ways to create joint-stock companies with the participation of the state. These are:

– the creation of a company by the state alone or with other founders in a general manner – by paying for the value of shares placed when an JSCs is established according to art. 11 of the Law of Ukraine «On Joint Stock Companies»;

– the creation of a company by the state alone on the basis of already existing one or several state-owned enterprises, joint-stock companies, whose property or shares are contributed to the authorized capital of such a company;

– as a result of the capitalization of banks in the manner determined by the Law of Ukraine «On Priority Measures to Prevent the Negative Consequences of the Financial Crisis and Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine».

1. In the first method the establishment of a company can take place only under the condition that the size of the corporate rights of the state will exceed 50% of the authorized capital of the company (clause 7 of Art. 11 of the Law of Ukraine «On management of state-owned objects»). Moreover, based on the content of Art. 22 of the Economic Code of Ukraine, such a JSC will be a subject of the public sector of the economy and, accordingly, cannot own property under the right of ownership. Using the second method in Ukraine, the following types of joint-stock companies with state participation arose and Art. 1 JSCs, created in the privatization process. The legal basis for creation is the Law of Ukraine «On the Privatization of State Property» and the corresponding State privatization program. It arises as a result of the transformation of the state enterprise into a joint-stock company by the State Property Fund of Ukraine the size of the authorized capital is determined by conducting a mandatory inventory and property valuation in the manner prescribed by law [11].

Such an JSC is the owner of the property (clause 3.5 of the Model Charter of an open joint-stock company formed by privatizing the property of a state enterprise, approved by order of the State Property Fund of Ukraine of December 12, 1994, by the Ministry of Economy of Ukraine of December 13, 1994) prior to the implementation of the share placement plan, it is subject to the public sector of the economy [12].

2. JSCs, created in the process of corporatization. The legal basis for the creation is the Decree of the President of Ukraine dated June 15, 1993 «On the Corporatization of Enterprises». Such JSCs were also created on the basis of the property of a particular state enterprise or a closed JSC, more than 75 % of the authorized capital of which is state-owned. In contrast to the first type, the founders of such a joint-stock company are the bodies authorized to manage this property – the central bodies of state executive power, other subordinate bodies of the Cabinet of Ministers of Ukraine, and regional state administrations. The authorized capital was also determined by taking inventory of all property and its valuation in accordance with the procedure established by law. A significant part of such JSCs was subsequently included in the list of objects of state ownership not subject to privatization. Accordingly, 100 % of the shares remained in state ownership, and JSCs – in the public sector of the economy. According to the requirements of the Regulation on the corporatization of enterprises, approved by a resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 5, 1993, confirmed by judicial practice [13], such an JSC owns the property transferred to it by the founder in the authorized capital, and the state owns shares of such companies before alienation in the manner prescribed by law. In connection with the approval by the Cabinet of Ministers of Ukraine on August 29, 2012 of the procedure for transforming a unitary commercial enterprise into a joint-stock company, a contradiction arose between this regulation and the current Decree of the President of Ukraine «On the

Corporatization of Enterprises», both documents regulate the same relationship. Therefore, in our opinion, the Presidential Decree should be repealed due to its total obsolescence.

3. State-owned joint-stock companies and National joint-stock companies. The legal basis for the creation, as opposed to privatization or corporatization, is resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine or decrees of the President of Ukraine on specific joint-stock companies. For example, the NJSC «Naftogaz of Ukraine» was created by the Decree of the President of Ukraine dated February 25, 1998 «On Reforming the Oil and Gas Complex of Ukraine», the SJSC «Ukrresursy» by the Decree of the President of Ukraine dated December 21, 1994 «On Reforming the System of Material and Technical Support of the National Economy». The specificity of NAC (SAC) is that they were created on the basis of enterprises of the whole industry. Some of them are recognized as property owners, others – only partially owners [14; 15].

There are situations when a part of the property belongs to such JSC by the right of ownership, the other by the right of economic management. At the same time, 100 % of the shares of NAK (GAK) belong to the state, that is, they are subjects of the public sector of the economy.

4. Holding. The legal basis for the creation is the Law «On Holding Companies in Ukraine», which defines a state-owned holding company as a holding created in the form of a joint stock company, at least 100 % of whose shares belong to the state. The only shareholder of such a company from the moment of its establishment until the completion of the privatization procedure or termination is the state. Packages of shares or other property transferred to the authorized capital of a state holding company are in state ownership and are assigned to the holding on the right of economic management.

5. The next type of joint-stock company with a state share is a joint-stock company that arose as a result of the capitalization of banks on the basis of the Law of Ukraine «On Priority Measures to Prevent the Negative Effects of the Financial Crisis and Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine». Based on the norms of the Order of state participation in the capitalization of banks, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 4, 2008, as a result of capitalization, only JSCs could appear – subjects of the public sector of the economy, as the state could participate in the capitalization of a bank, provided that it to belong on different legal grounds not less than 60% of the shares of such a bank.

On the first classification basis, such joint-stock companies are divided into:

– established by the state alone or with other founders in the general manner provided for by the Law of Ukraine «On Joint-Stock Companies», i.e. by paying for the value of shares placed upon establishment;

– created by the state individually on the basis of already existing one or several state-owned enterprises, joint-stock companies, whose property or shares are contributed to the authorized capital of such a company;

– created as a result of the capitalization of banks in the manner determined by the Law of Ukraine «On Priority Measures to Prevent the Negative Consequences of the Financial Crisis and Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine» [4].

According to the second sign, joint-stock companies with state participation are divided into State-owned joint-stock companies and JSCs, the state share in the authorized capital of which exceeds 50 % or amounts, which provide the state with a decisive influence on the economic activities of such companies.

In connection with the absence in the current legislation of the definition of a state-owned joint-stock company, we offer its author's definition as a joint-stock company arising from the transformation of state enterprises in the manner prescribed by current legislation, 100 % of whose shares belong to the state. Both of these types of joint-stock companies belong to the state sector of the economy, that is, in them the state-shareholder has a decisive influence on the activities of the company [2].

From this it follows that it is inappropriate for the state to have smaller blocks of shares, since in this case it does not determine the decisions of the company, turning into a minority shareholder. Therefore, it is impossible to substantiate the expansion in the legislation of the peculiarities of the status of public sector entities to a wider range of subjects. The legal status of property of JSC – subjects of the public sector of the economy – is not consistently regulated by law. Analysis of the legislation and the practice of its application show that such a company can own property both on the right of ownership, and on the right of economic management, and even at the same time under two legal regimes. We believe that there are no legal grounds for the legal regimes of JSC property with or without state participation to differ. All such joint-stock companies should be recognized as owners of their property, and the state, like all other shareholders, should influence the management of the company through the mechanism of exercising its corporate rights. Moreover, the state undoubtedly receives such rights into ownership if it pays for the company's shares with its contribution. In this regard, it should be recognized that in the public sector of the economy, in addition to the right of economic management and the right of operational management, there may also be a right of ownership, and therefore it is necessary to supplement with this legal regime of property, paragraph 5 of Art. 22 of the Commercial Code of Ukraine.

Supervisor – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor Ostapenko A. G.

Literature: 1. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность / отв. ред. В. К. Райхер. М. : Изд-во АН СССР, 1948. 839 с. **2.** Васильев Ю. С. Право государственной социалистической собственности. М., 1984. **3.** Братусь С. Н. Государственная собственность и имущественные права предприятий. *Хозяйство и право.* 1989. № 8. С. 97–106. **4.** Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації. Харків : Фінн, 2009. 168 с. **5.** Грудницкая С. Н. Корпоративные субъекты хозяйствования и корпоративное управление: направления совершенствования законодательства и дальнейших разработок. *Экономика и право.* 2004. № 3. С. 93–99. **6.** Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17/ed20080917. **7.** Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15. **8.** Судові рішення ВГСУ // Офіційний веб-сайт Вищого господарського суду України. URL: http://www.arbitr.gov.ua/doc.php. **9.** Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21.09.2006 № 185-V // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16/ed20060921. **10.** Про затвердження Порядку перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство : Закон України від 29.08.2012 № 802 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2012-BF/ed20120829. **11.** Про затвердження Методики оцінки майна : Закон України від 10.12.2003 № 1891 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF/ed20031210. **12.** Про затвердження Типового статуту відкритого акціонерного товариства, створеного шляхом корпоратизації державного підприємства, яке не підлягає приватизації : Закон України від 28.09.2004 № 2007/363. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG9945.html. **13.** Господарський суд м. Києва // Судова влада України. URL: https://ki.arbitr.gov.ua/sud5011. **14.** Деякі питання акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 226 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2019-%D0%BF. **15.** Про внесення змін до Статуту державного публічного акціонерного товариства «Будівельна компанія «Укрбуд» : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 № 1058 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-2011-%D0%BF.

ОРГАНИЗАЦИЯ АНАЛИЗА КРЕДИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

УДК 657.212:336.27

Кожухова Д. Е.

Магистрант 2 года обучения факультета
консалтинга и международного бизнеса ХНЭУ им. С. Кузнеца

Аннотация. *Конкретизированы методические и практические проблемы в учете кредиторской задолженности предприятия. Предположены направления совершенствования учета кредиторской задолженности предприятия, которые могут быть использованы на практике.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, кредит, задолженность, кредиторская задолженность.*

Анотація. *Конкретизовано методичні та практичні проблеми в обліку кредиторської заборгованості підприємства. Запропоновано напрямки вдосконалення обліку кредиторської заборгованості підприємства, які можуть бути використані на практиці.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, кредит, заборгованість, кредиторська заборгованість.*

© Кожухова Д. Е., 2018

Annotation. *The methodological and practical problems in accounting for the company's accounts payable are specified. The directions of improving the accounting of accounts payable of an enterprise that can be used in practice are suggested.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, credit, debt, payables.*

Организация эффективного процесса анализа кредиторской задолженности предприятия предусматривает прежде всего недопущение наступления рисковых ситуаций. К основным рискам, обусловленным задолженностью, относятся риск неплатежеспособности, неуплаты кредиторской и дебиторской задолженностей, снижения финансовой устойчивости, инфляционный риск, репутационный, потери персонала, дополнительных потерь (убытков) из-за начисления штрафных санкций и инвестиционно-финансовые.

Эффективный процесс анализа кредиторской задолженности ООО НПО «Вертикаль» должен включать расчет совокупных показателей по кредиторской и дебиторской задолженностям (табл. 1) [3].

Таблица 1

Анализ кредиторской задолженности ООО НПО «Вертикаль»

Показатели	Формулы для расчета и условные обозначения	Экономическое содержание
1	2	3
Результат от содержания кредиторской задолженности	$Э_{КЗ} = Д_{альт} - ПВ_{КЗ} - Вт_{штр} + КЗ_{сп} + Д_{инф}$, где $Э_{КЗ}$ – результат от содержания кредиторской задолженности; $Д_{альт}$ – доход, связанный с альтернативными возможностями привлечения средств за плату; $ТЗ_{КЗ}$ – текущие затраты, связанные с управлением кредиторской задолженностью; *Пштр* – потери от уплаты штрафных и других финансовых санкций в связи с просроченным погашением кредиторской задолженности; $КЗ_{сп}$ – сумма списанной кредиторской задолженности, по которой истек срок исковой давности; $Д_{инф}$ – доход от обесценивания дебиторской задолженности в связи с инфляцией	Отражает абсолютную величину эффекта в денежных единицах, получаемую от содержания кредиторской задолженности
Уровень эффективности содержания кредиторской задолженности	$К_{ЕКЗ} = \frac{Е_{КЗ}}{\overline{КЗ}}$, где $k_{ЭКЗ}$ – эффективность содержания кредиторской задолженности; $\overline{КЗ}$ – средняя за период оценивания сумма кредиторской задолженности предприятия	Отражает соотношение полученного результата от содержания кредиторской задолженности и ее объема
Результат от инвестирования средств в дебиторскую задолженность	$Э_{ДЗ} = Пр_{ДЗ} - Пв_{КЗ} - Вт_{бДЗ} - Вт_{штр} - Вт_{альт}$, , где $Э_{ДЗ}$ – результат от инвестирования средств в дебиторскую задолженность; $Пр_{ДЗ}$ – дополнительный объем прибыли, полученной в результате инвестирования средств в дебиторскую задолженность; $Тр_{ДЗ}$ – текущие расходы, связанные с управлением дебиторской задолженностью, в частности ее инкассацией; $ПБ_{ДЗ}$ – потери от списания безнадежной дебиторской задолженности; $П_{инф}$ – потери от обесценивания средств, аккумулированных в задолженности, в связи с инфляцией; $П_{альт}$ – потери, связанные с альтернативными возможностями инвестирования средств	Отражает абсолютную величину эффекта в денежных единицах, получаемую от инвестирования средств в дебиторскую задолженность
Уровень эффективности инвестирования средств в дебиторскую задолженность	$к_{ЭДЗ} = \frac{Е_{ДЗ}}{\overline{ДЗ}}$, где $k_{ЭДЗ}$ – уровень эффективности инвестирования средств в дебиторскую задолженность; $\overline{ДЗ}$ – средняя за период оценивания сумма дебиторской задолженности предприятия	Отражает соотношение полученного результата от инвестирования средств в дебиторскую задолженность и ее объема
Совокупный уровень эффективности аккумулирования задолженности на балансе предприятия	$к_{ЭЗ} = \frac{Е_{ДЗ} + Е_{КЗ}}{\overline{ДЗ} + \overline{КЗ}}$, где $k_{ЭЗ}$ – совокупный уровень эффективности аккумулирования задолженности на балансе предприятия	Отражает соотношение полученного результата от содержания задолженности на балансе предприятия и ее совокупного объема

Система риск-менеджмента задолженности является подсистемой управления задолженностью предприятия и охватывает субъекты и объекты управления рисками и способы воздействия субъектов на объекты. Субъектами управления рисками являются непосредственно субъекты управления задолженностью, объектами – риски задолженности, источники их возникновения и последствия наступления [4].

В частности, недопустима зависимость компании от одного или двух кредиторов, поскольку их несостоятельность или ужесточение условий кредита могут привести к значительным трудностям в текущей деятельности. Даже внезапное сокращение периода кредитования может вызвать проблемы. Отсрочки по оплате сырья и материалов часто могут быть завязаны на объемы поставок, из-за чего возрастают расходы по хранению на складе предприятия. Аналитики компании должны оперативно рассчитывать оптимальное количество закупок и собственных издержек. Следует также постоянно интересоваться условиями предоставления поставщиками скидок, которые могут возрастать при предоплате [2].

Кредиторская задолженность представляет собой задолженность предприятия по выполнению взятых на себя договорных обязательств либо обязательств, исполнение которых предусмотрено действующим законодательством (гражданским, налоговым, трудовым и др.). В целом под кредиторской задолженностью организации принято понимать ее долги третьим лицам: организациям, индивидуальным предпринимателям, физическим лицам, своим работникам. Как правило, она образуется при расчетах за приобретаемое имущество, работы и услуги сторонних организаций, при расчетах с бюджетом, а также при расчетах с работниками по оплате труда и с физическими лицами по договорам гражданско-правового характера. Осуществление контроля за движением кредиторской задолженности необходимо для улучшения расчетно-платежной дисциплины. Важным фактором контроля является оборачиваемость кредиторской задолженности [1; 2].

Таким образом, результаты проведенного анализа свидетельствуют о необходимости принятия руководством ООО НПО «Вертикаль» мер по улучшению структуры кредиторской задолженности с целью снижения уровня другой текущей задолженности, имеющей низкий уровень ликвидности и высокий уровень сомнительности.

Научный руководитель – канд. экон. наук, доцент Леонова Ю. А.

Литература: 1. Канцуров О. А. Налоговые разницы. URL: https://dtkt.com.ua/show/2cid110278.html. **2.** Керимов В. Э. Бухгалтерский учет : учебник. М. : Дашков и К°, 2010. 776 с. **3.** Клинов Н. Н. Раскрытие информации в пояснениях к бухгалтерской отчетности / под ред. В. Д. Новодворского. М. : Бухгалтерский учет, 2009. 270 с. **4.** Ковалев В. В., Патров В. В., Быков В. А. Как читать баланс : практическое издание. М. : Финансы и статистика, 2006. 672 с. **5.** Ковальчук М. І. Економічний аналіз : навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2012. 260 с.

КАРНЕ ПРАВО ЯК ЗАСІБ ОХОРОНИ ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

УДК 341.91 (075.8)

Кононенко Д. К.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено особливості історичного розвитку карного права у Стародавньому Римі. Наведено класифікацію злочинів за різними ознаками. Розглянуто систему норм, що передбачають покарання за публічні делікти. Конкретизовано умови застосування та критерії тяжкості покарання у Стародавньому Римі.*

© Кононенко Д. К., 2018

Ключові слова: *римська юриспруденція, імперативні норми, охоронна функція, правопорушення, протиправна поведінка, незаконна дія, проступок, делікт, злочин, злочинець, переслідування, посередництво, покарання.*

Аннотация. *Исследованы особенности исторического развития уголовного права в Древнем Риме. Приведена классификация преступлений по различным признакам. Рассмотрена система норм, предусматривающих наказание за публичные деликты. Конкретизированы условия применения и критерии тяжести наказания в Древнем Риме.*

Ключевые слова: *римская юриспруденция, императивные нормы, охранная функция, правонарушения, противоправное поведение, незаконное действие, проступок, деликт, преступление, преступник, преследование, посредничество, наказание.*

Annotation. *The features of the historical development of criminal law in ancient Rome are investigated. The classification of crimes for various reasons. The system of the norms providing punishment for public delicts is considered. The conditions of application and criteria for the severity of punishment in ancient Rome are specified.*

Keywords: *Roman jurisprudence, mandatory rules, guarding function, offenses, illegal behavior, illegal action, misconduct, tort, crime, criminal, prosecution, mediation, punishment.*

У Стародавньому Римі будь-яке порушення охоплювалося поняттям delictum (правопорушення) незалежно від того, які підвалини при цьому порушувалися, чиї інтереси зачіпало правопорушення й у якому порядку переслідувалося [1].

Визначення поняття делікту мало велике значення для розвитку поняття правопорушення у приватних відносинах. Загострення класових і суспільних протиріч, падіння традиційної моральності наприкінці доби республіки змушують державу запровадити низку заходів для жорсткішого захисту публічних і приватних інтересів. Певна річ, це вимагало створення чіткішої системи норм, що регулювали такі відносини та забезпечували виконання охоронної функції. Поступово конституюються інститути, які пізніше дістали назву карно-правових.

Дослідженням сутності поняття правопорушення займалися і займаються Харитонов Є. О., Підопригора А. А., Хвостов В. М., Шишка Р. Б., Борисова В. І. та ін.

Метою написання статті є дослідження особливостей історичного розвитку карного права, а також умов застосування та критеріїв тяжкості покарання у Стародавньому Римі.

На думку Підопригори А. А., поняття карного права як галузі римська юриспруденція не виробляє, хоч засади карного права формуються й удосконалюються доволі активно. Йдеться про сукупність принципів і норм, що визначають покарання за правопорушення. Покарання бере на себе держава, визначаючи для цього коло найнебезпечніших з її погляду правопорушень. Такі правопорушення можуть стосуватися не лише сукупного (державного) інтересу, а й окремих (приватних) інтересів [2].

Однак, за ознакою серйозності правопорушення об'єднуються в одну групу, оскільки у кінцевому підсумку посягають на публічний правопорядок. Вони дістали назву de-lictum publicum (публічних деліктів), на відміну від правопорушень приватного права delictum privatum. Правопорушення щодо сфери публічних інтересів називалися також crimen (злочин), що підкреслювало суспільну небезпечність таких деліктів.

Поступово формується система норм, що передбачають покарання за публічні делікти, визначаються умови застосування та критерії тяжкості покарання. Злочини класифікуються за різними ознаками. Так, їх розподіляють на ординарні (crimen ordinaria) та екстраординарні, або надзвичайні (crimen extraordinaria) [1].

Ординарними вважали злочини, передбачені нормами jus vetus («старим» правом), що містили точно визначений перелік найменувань правопорушень із суворо формалізованим визначенням змісту протиправних дій. Екстраординарні злочини передбачалися нормами, створеними едиктами імператорів. Видаючи едикти, імператори не були обмежені суворими формальними вимогами, тому встановлювали перелік обставин, що тягли за собою пом'якшення або обтяження відповідальності порушника, на свій розсуд [4].

При кваліфікації правопорушення з'ясовували сукупність обставин, однаково важливих для визнання дії злочином: causa (мета), persona (суб'єкт, особа), loco (місце), tempore (час), qualitate (властивість), quantitate (обсяг вчиненого), evenni (наслідок). При цьому суб'єкт злочину у загальному розумінні був поняттям дуже широким – ним не могли бути тільки боги. Отже, злочинцем не обов'язково мала бути людина: злочин міг бути здійснений тваринами, а у християнську епоху – дияволом, що діє через посередництво тварини або іншої матеріальної субстанції. Натомість оцінка суб'єкта злочину (особи злочинця) у вузькому розумінні вимагала з'ясування того, чи міг він вчинити злочин, чи не вчиняв злочинів у минулому, чи діяв свідомо і при здоровому глузді. Головна увага приділялася визначенню того, що фактично вчинено, ставленню злочинця до вчиненого, а також тому, чи є злочинець суспільно небезпечним загалом. Іноді висувалися також спеціальні вимоги до суб'єкта. Наприклад, жінка або дитина не були суб'єктами «замаху на величність», негромадянин Риму не міг бути суб'єктом посадових злочинів.

Серед інших обставин оцінки злочину важливе значення мали характер і суспільна небезпечність дії. Злочин у римському праві вважався суворо індивідуалізованою дією: не визнавалися злочинами правопорушення, вчинені групою. Якщо злочин було вчинено колективом осіб, кожному співучаснику ставили у провину лише його власні дії. Злочином визнавалася лише активна дія: не можна було вчинити злочин бездіяльністю.

При визначенні засад карної відповідальності римська юриспруденція виходила з принципово важливого положення: «У кримінальних справах усуває чи пом'якшує відповідальність те, що не має такого значення у справах приватних». Цим, зокрема, обґрунтовувався важливий критерій провини як необхідної ознаки злочину й умови відповідальності за його вчинення. До того ж провину у галузі карного права розглядали як обставину, що допомагала встановити причину злочину (захист від нападу, що спричинив смерть нападника; затримання зловмисника, палія тощо). Об'єктивний бік злочинної дії міг кваліфікуватися чисто формально: за тяжчих злочинів визнавалося, що замах карається, навіть якщо результат правопорушення не настав і конкретної шкоди заподіяно не було. Отже, визнавалося, що шкідливі наслідки публічного делікту полягають в абстрактному зазіханні на публічний правопорядок [3].

Зосередження уваги римської юриспруденції на з'ясуванні мети та змісту публічного делікту сформувало ще одну важливу особливість оцінки злочину: практично не розрізнялися власне здійснення злочину та співучасть, підбурювання до злочину і його виконання, хоч різні відтінки злочинної поведінки було з'ясовано та проаналізовано. Результатом такого підходу була сентенція: «Хто дає згоду, має бути покараний як той, хто діє», що стала підґрунтям установлення кримінальної відповідальності за неповідомлення про злочини проти римського народу чи принцепса. Навіть смерть злочинця не припиняла карного переслідування осіб, які мали у такий спосіб відношення до дійсного чи уявного злочину: «у справах про злочин проти громади кожен – не співучасник, а найголовніший виконавець» [3].

З часів визнання християнства офіційною релігією під її впливом наявність провини визнається обов'язковою умовою карної відповідальності. «Sine culpa non est aliquis punien – das» (Без вини немає будь-якого покарання, немає вини – немає покарання), – вважали римські юристи. Безвинне вчинення протиправної дії, очевидно, взагалі не давало підстави загальної кваліфікації її як злочину.

Отже, історично склалося так, що і архаїчне, і пізнє римське право виходило з того, що для карності публічного делікту обов'язковою є його навмисність. Дії протиправні, але ненавмисні, тобто вчинені з необережності, недбалості кваліфікації як злочини не підлягали (хоч розглядалися як приватноправові делікти). Через це у римському праві визнавалася єдина форма карної провини – dolus (злочинний намір, злий умисел) [4].

У свою чергу, злий умисел як форму вини розподіляли на кілька видів, що були підставою для спеціальної кваліфікації вчиненого і критеріями ступеня осуду дій злочинця.

Різновидами dolus (злочинного наміру, злого умислу) були:

– власне dolus (злий намір як такий) означав наявність прагнення вчинити саме те, що було вчинено, тобто особа розуміла характер своїх дій, могла оцінити як можливі, так і бажані наслідки;

– lascivia означала, що суб'єкт вчинив злочинні дії як витівку, необдуманий жарт, однак, його визнали таким, хто розуміє, якими можуть бути наслідки;

– iuxuria відображала негідне психічне ставлення особи до протиправних дій, зумовлене прагненням до чогось порочного;

– cupiditas розглядали як мотив злочину, зумовлений жадібністю, пристрастю злочинця, що, однак, не є тотожним прагненню до особистого збагачення;

– petulantia полягала у зухвалості, нахабності, її вважали мотивом злочинної поведінки у разі непокори військовій владі, магістрату, публічному правопорядку [3; 4].

Усі ці види dolus рівною мірою були тяжкою провиною і на визначення міри відповідальності практично не впливали. Для визнання особи винною у вчиненні злочину не обов'язковим було усвідомлення нею протизаконності свого вчинку; від неї не вимагалося точне юридичне знання, що саме вона порушує. У загальній формі ця вимога виражалася у сентенції «Ignorantia legis neminem excusat» («Незнання закону не виправдовує»).

У римському праві класифікація публічних деліктів залежала передусім від об'єкта, на який було вчинено замах, його місця у загальній ієрархії «публічних інтересів». З урахуванням цієї обставини виокремляли:

– versus rei publicae – злочини проти громади у цілому (державні злочини);

– військові злочини;

– злочини проти релігії;

– зловживання владою;

– підкуп виборців;

– вимагання;

– підробка та неправдиві дії з правовими наслідками;

– вбивство та прирівнювані до нього злочини;

– замах на недоторканність особи;

– статеві злочини;

– злочини проти власності;

– злочини проти публічного правопорядку у галузі господарювання [4].

Термін poena, яким позначалося покарання, був похідним від грецького punitio (очищення громади від злочинця та передача його на покарання богам). У ранньому римському праві карна відповідальність, що накладалася від імені народу, мала абстрактне значення. Конкретна форма покарання визначалася окремо вищими магістратами. З розвитком карного права покарання розпочали відразу призначати конкретно з урахуванням виду, суб'єкта й обставин злочину [5].

Розглянемо ознаки та загальні засади призначення покарання.

1. Покарання має правовий характер, воно прямо передбачене правовою нормою як санкція за вчинений злочин, є конкретною оцінкою громадою дій злочинця; покарання накладається лише за законом чи за іншим правовим розпорядженням відповідно до делікту.

2. Покарання є конкретним у юридичному значенні, тобто воно пов'язане з оцінкою саме цього злочину: скільки деліктів, стільки і покарань. Отже, не може бути покарання, адресованого злочинцю загалом або за злочинну діяльність у цілому без точної правової кваліфікації їхніх властивостей.

3. Покарання повинно мати превентивне значення, у цьому його соціальна мета і призначення. Покарання має виправляти людей, а також не залишати злочинця безкарним, щоб інший не думав вчиняти подібне. Невідворотність покарання римська юриспруденція трактувала саме у розумінні необхідності забезпечення публічного правопорядку, а не абстрактної правової справедливості, що є відплатою за вчинений злочин; іноді покарання посилювалося в інтересах громади. Крім того, покарання іноді могло накладатись винятково з міркувань правової доцільності. Римська юриспруденція обґрунтовує такі заходи посиланням на те, що хоча покарання іноді накладається ніби без вини, однак, ніколи без причини.

4. Покарання має бути адекватним злочину, відповідати вчиненому делікту з урахуванням соціального, правового та матеріального змісту останнього. Римська юриспруденція цю вимогу трактувала передусім у вузько практичному розумінні, розглядаючи її як забезпечення відповідності заходів покарання рівню суспільної небезпечності злочинної дії. Це знайшло відображення у сентенції: «Покарання за кожен злочин має бути адекватним». Визнання принципу адекватності покарання мало наслідки теоретичного та практичного характеру, оскільки це тягло визнання нерозривного зв'язку між покаранням і злочином: «Ibi esse poenam, ubi et nox est» («Де злочин, там і покарання»). До того ж покарання та злочин мали бути зв'язані місцем і часом, тобто йшлося про дотримання принципу територіальності дії карного закону і невизнання зворотної дії такого закону. Покарання має відповідати характеру злочину, не може застосовуватися як покарання міра, що є лише тимчасовим превентивним засобом захисту публічних прав. Зокрема, серед можливих покарань за римським правом не було тюремного ув'язнення, оскільки завдання в'язниць не в тому, щоб карати, а щоб утримувати під вартою [3; 4].

Конкретний вид і спосіб застосування покарання встановлювалися або законом, що передбачав той чи інший конкретний вид злочину, або правовою традицією, або суддівським розсудом. При цьому враховувалися характер злочину, особа злочинця та загальні засади покарання, вироблені римською правовою практикою. Основне місце відводилося покаранням, якими злочинець тим чи іншим способом піддавався громадському осуду з боку рівних йому громадян: позбавлення привілеїв, пов'язаних із належністю до римської громади; позбавлення можливості надалі зазіхати на публічні інтереси та публічний правопорядок.

Розглянемо перелік і характерні риси конкретних видів покарань.

1. Страта (poena capitis) призначалася або у разі особливої небезпеки для римської громади через надзвичайну зухвалість злочину, або у разі зазіхання на священні підвалини римського суспільства. Звичайним способом страти в епоху класичного Риму було відсічення голови сокирою. Для військових чи за військових умов знаряддям страти був меч, що вважалося шляхетнішим способом.

2. Позбавлення римського громадянства як покарання застосовувалося за посадові злочини, порушення моральних підвалин співжиття у суспільстві та ін. Позбавлення римського громадянина status civitatis могло бути максимальним (позбавлення громадянства назавжди) або частковим. Часткове позбавлення римського громадянства наставало або після засудження до позбавлення прав у римській родині (злочин проти родичів, безчесні вчинки), або після спеціального позбавлення прав громадянства через засудження до вигнання (deportatio). Депортація не позбавляла колишнього римського громадянина статусу вільної людини і пов'язаного з цим права на захист. Вирок міг передбачати можливість повернення у Рим після закінчення певного терміну.

3. Примусові роботи – до цього виду покарання засуджували, як правило, неримських громадян. Римські громадяни могли бути засуджені до примусових робіт за умови попереднього позбавлення їх громадянства.

4. Ув'язнення як покарання за злочин практикувалося лише до рабів, за дрібні делікти: непослух, відмову від свідчень та ін.

5. Тілесні покарання. Тілесні покарання, що тягли за собою каліцтво (відрубування рук, ніг, таврування), у римському карному праві не застосовувалися.

6. Штрафи. За дрібні злочини, що були дуже близькими до приватних деліктів, могло застосовуватися також стягнення певної кількості майна – штрафу; штраф міг бути виражений у матеріальній формі (наприклад худобою) та у грошовій.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : навч. посіб. Харків : Одіссей, 2013. 416 с. **2.** Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с. **3.** Хвостов В. М. Система римского права. М. : Спарк, 1996. 522 с. **4.** Шишка Р. Б. Римське приватне право у схемах. Харків : ХІВС, 1993. 308 с. **5.** Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. Основи римського приватного права : підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків : Право, 2008. 674 с.

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ В УКРАЇНІ: ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

УДК 340.142

Кравченко К. О.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Крізь призму українського законодавства проаналізовано ознаки судового прецеденту, визначено його місце у сучасній вітчизняній правовій системі. Досліджено прецедентний характер актів судової влади в Україні: Конституційного суду України, судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів.*

Ключові слова: *судовий прецедент, акти судової влади, суб'єкти правотворчості, правозастосовні акти, суди загальної юрисдикції, спеціалізовані суди.*

Аннотация. *Сквозь призму украинского законодательства проанализированы признаки судебного прецедента, определено его место в современной отечественной правовой системе. Исследован прецедентный характер актов судебной власти в Украине: Конституционного суда Украины, судов общей юрисдикции и специализированных судов.*

Ключевые слова: *судебный прецедент, акты судебной власти, субъекты правотворчества, правоприменительные акты, суды общей юрисдикции, специализированные суды.*

Annotation. *Through the prism of Ukrainian legislation, the signs of judicial precedent are analyzed, its place in the modern domestic legal system is determined. The case law of judicial authorities in Ukraine is investigated: the Constitutional Court of Ukraine, courts of general jurisdiction and specialized courts.*

Keywords: *tjudicial precedent, acts of judicial power, subjects of law-making, law-enforcement acts, courts of general jurisdiction, specialized courts.*

© Кравченко К. О., 2018

Нині питання судового прецеденту є надзвичайно актуальним, оскільки законодавство часто не регулює або недостатньо ефективно регулює суспільні та господарські відносини. У сучасних українських правових реаліях загострення набула дискусія навколо питання, чи є судовий прецедент та правова доктрина джерелами господарського права та інших галузей права поруч із законодавством України. Сучасне законодавство часто не регулює або недостатньо ефективно регулює суспільні відносини, адже життя є ширшим, ніж закон. Насправді всіма суб'єктами права використовуються такі джерела права, хоча юридично судовий прецедент і правова доктрина не визнані офіційними регуляторами. Знання лише нормативно-правових актів виявляється недостатньо для ведення успішної юридичної практики. Фахівець, який практикує у судах, повинен добре уявляти, як норми права застосовуються суддями та який результат слід очікувати від судового процесу за застосування тих чи інших нормативно-правових документів. До розуміння й правильного застосування тенденцій у судовій практиці приходять методом власних проб і помилок або методом вивчення та аналізу наявної практики та прийнятих рішень.

Сучасне цивільне процесуальне право, залишаючи в історії радянського періоду вузькість і обмеженість судового процесу, переходить не лише до різних видів судових процесів, але і прецедентів як усталених і обов'язкових правових позицій, сформованих Верховним Судом України на підставі принципу справедливості, звичаїв нашого народу та єдиного підходу до розуміння як матеріальних, так і процесуальних норм права при прийнятті судових рішень. Йдеться про новий напрямок розвитку цивільного судочинства (відповідно, і теорії цивільного процесуального права), в основі якого лежить судовий прецедент як процесуально-правовий продукт зі статусом обов'язкового його застосування в суперечках, що виникли з подібних правовідносин.

Теоретичною основою дослідження стали праці багатьох відомих вчених щодо визначення місця судового прецеденту як джерела права загалом та в Україні зокрема. Вивченням цього питання займалися і займаються Беляневич В. Е., Богдановська І. Ю., Гук П. А., Гураленко Н. А., Загайнова С. К., Кухнюк Д. В., Луць Л. А., Малишев Б. В., Марченко М. М., Харитонов Є. О., Химчук Н. І. Хорошковська Д. Ю., Шевчук С. В. та ін.

Питання судового прецеденту як джерела права набуло особливої актуальності в Україні за часів проведення судово-правової реформи внаслідок інтеграції держави до європейської спільноти. Підписання та ратифікація Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. зобов'язує нашу державу виконувати рішення Європейського суду з прав людини у будь-яких справах, у яких вона є стороною. Підтвердженням цьому є Закон України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у ст. 17 якого наголошено, що суди України при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Ці та інші норми українського права дають підстави говорити про місце судового прецеденту у вітчизняній правовій системі та можливість застосування прецеденту як джерела права у національних судах.

Зазвичай під судовим прецедентом розуміють судове рішення у конкретній справі, використовуване при розв'язанні аналогічних справ, обставини яких є подібними за всіма параметрами. Отже, судовим прецедентом є рішення у конкретній справі, що допомагає іншим суддям приймати рішення у майбутньому за аналогічною категорією справ. Це найпростіше розуміння судового прецеденту, застосовуване для характеристики судової та адміністративної практики.

Для глибшого дослідження цього поняття звернемося до наукової спадщини. Так, на початку XX ст. історик права, професор Київського університету Демченко Г. В. визначав судовий прецедент як акт діяльності суду, який є прикладом або зразком на майбутнє, тому значення судового прецеденту набувають не лише вироки або рішення суду, але й окремі постанови або ухвали органів судової влади, а також усі дії загалом, які вчиняються протягом усього судового процесу. Сучасна дослідниця права Коростелкіна О. вважає, що судовим прецедентом є це судове рішення, яке є обов'язковим не лише для того, хто застосовує права, та учасників справи, але й для самого суду в аналогічній категорії справ, є вказівником для інших правозастосовувачів та учасників аналогічних правовідносин.

Загайнова С. вважає, що судовий прецедент є рішенням суду вищої інстанції за конкретною справою, що приймається вищою, апеляційною або касаційною інстанцією у процесі казуального чи нормативного тлумачення норм права, що опубліковане у спеціалізованому періодичному виданні, та є не лише актом застосування права, але й таким, що містить правові норми, обов'язкові для застосування як цим судом, так і судом рівної та нижчої юрисдикції [2].

Український дослідник нормативності актів судової влади Шевчук С. виокремлює родове поняття юридичного прецеденту, під яким розуміє адміністративне або судове рішення у конкретній юридичній справі, якому держава надає загальнообов'язкового значення. Зміст юридичного прецеденту полягає у тому, що раніше прийняте рішення державного органу (судового або адміністративного) у конкретній справі має силу правової норми і у наступному розв'язанні подібних справ. Дослідник Гук П. під судовим прецедентом розуміє рішення вищого судового органу у конкретній справі, що приймається у межах певної юридичної процедури, містить правоположення (роз'яснення або тлумачення закону), що є обов'язковим правилом застосування для аналогічних справ у майбутньому та є опублікованим в офіційних збірках.

Виходячи із визначення цього дослідника, можна виділити ознаки, що відрізняють судовий прецедент від інших джерел права:

– створюється лише вищим органом судової влади;

– створення потребує попередньо визначеної юридичної процедури;

– обов'язковість застосування;

– фіційно публікується у спеціальних юридичних збірках [1].

Характеризуючи першу ознаку, можемо сказати, що за своїм процесуальним статусом лише суд може винести рішення у справі, яке у випадку його оскарження може не набути законної сили, однак, остаточне рішення може винести однозначно лише вищий орган судової влади. Згідно зі ст. 371 Кримінального процесуального кодексу України та ст. 209 Цивільного процесуального кодексу України суд зобов'язується одразу після закінчення розгляду справи винести судове рішення.

Наступною ознакою є прийняття рішення за попередньо визначеною юридичною процедурою, яка також не викликає дискусії, оскільки і гл. 29 Кримінального процесуального кодексу України, і глава 7 Цивільного процесуального кодексу України передбачають конкретну процедуру прийняття рішення, а порушення встановленої процедури тягне за собою можливість скасування рішення судом вищої інстанції. Щодо обов'язковості застосування судових рішень, зауважимо, що після набуття рішенням законної сили воно є обов'язковим для виконання всіма суб'єктами правозастосування. Нормативним підтвердженням цього є ст. 69 Закону України «Про Конституційний суд України», у якій зазначено, що рішення та висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання [5].

Останньою ознакою судового прецеденту є його офіційне опублікування у спеціальних джерелах, що забезпечує публічність і загальнодоступність судових рішень. Однак, зі створенням Єдиного державного реєстру судових рішень, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 740 від 24 травня 2006 р., усі рішення Верховного суду України, Вищих спеціалізованих судів України, апеляційних і місцевих судів, окрім рішень, що становлять державну таємницю, підлягають обов'язковому внесенню до цього реєстру. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р. розміщення судового рішення на офіційному веб-сайті судової влади є офіційним оприлюдненням.

Отже, судовий прецедент як джерело права не забороняється українським законодавством. Водночас копіювати властивості судового прецеденту у правовій системі загального права не слід, оскільки в Україні існують власні традиції правотворчості та правозастосування, що дозволяє використовувати судовий прецедент як джерело права з «українським обличчям» [5].

Однак, ідеалізувати судовий прецедент як джерело права не слід, оскільки йому притаманні і певні недоліки, серед яких одним з основних є суперечливість судових рішень, які можуть бути ухвалені щодо одного і того самого питання. У зв'язку з цим необхідно забезпечити реальну незалежність судової гілки влади, всебічність та об'єктивність розгляду справ, законність та обґрунтованість прийнятих судових рішень. При цьому категорію судів, рішення яких набуватиме сили судового прецеденту, слід обмежити Конституційним судом України, Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ, Верховним судом України та міжнародними судовими органами, рішення яких є обов'язковими для виконання на території України.

Подібної позиції дотримується професор Скакун О., який зазначає, що судовий прецедент можна віднести до джерела права, що є проявом судової правотворчості, але не всіх, а лише окремих судових органів:

– вищих судових інстанцій у результаті судового розгляду справ у другій інстанції, в особливо важливих справах – у першій інстанції;

– рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення та визнання неконституційними законів та інших актів;

– постанов Пленуму Верховного Суду, у яких деталізація правових норм (тлумачення) сприяє створенню нових правоположень не лише правозастосовного, а й нормативного характеру [2].

На сьогодні правовий статус Вищого спеціалізованого суду визначається ч. 3, ч. 4 ст. 32 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 7 липня 2010 р., де зазначено, що він:

– аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику;

– надає методичну допомогу судам нижчого рівня задля забезпечення однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення й аналізу судової статистики;

– дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо розв'язання справ відповідної судової юрисдикції [6].

До того ж у ст. 36 цього Закону визначено правовий статус рішень Пленуму Вищого спеціалізованого суду, де зазначено, що він задля забезпечення однакового застосування норм права при розв'язанні справ відповідної

судової юрисдикції узагальнює практику застосування матеріального та процесуального закону. За результатами узагальнення судової практики Пленум дає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при розв'язанні справ відповідної судової юрисдикції. Повноваження Верховного Суду України є визначеними ст. 38 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», де зазначено, що він переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї і тієї самої норми матеріального права у подібних правовідносинах, передбаченого процесуальним законом, а також у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань у розв'язанні справи судом [2].

З позиції доктрини судового прецеденту навряд чи можна назвати класичним прецедентним правом роз'яснення Верховного Суду України та Вищих спеціалізованих судів. Ці роз'яснення є узагальненням судової практики щодо застосування певних норм законодавства, а не мотивацією суду при розв'язанні конкретної справи, яка має обов'язкове значення. Вважаємо правильним обстоювати позицію, що такі роз'яснення мають прецедентний характер, оскільки вони є обов'язковими для нижчих судів та опосередковано обов'язковими – для всіх суб'єктів правовідносин, які застосовують норми права, щодо яких була узагальнена судова практика у формі роз'яснень [6].

Як зауважує з цього приводу Хорошковська Д., роз'яснення, які містяться у постановах Пленуму Верховного Суду, не є судовими прецедентами у класичному варіанті загального права. Однак, той факт, що постанови Пленуму не є судовими прецедентами, не свідчить, у свою чергу, що вони не є джерелами права, у яких не містяться нові правоположення [3]. Необхідність надання таких роз'яснень пояснюється здійсненням контрольних повноважень Верховним Судом за єдністю та однаковістю судової практики. На думку Васьковського Є., система, за якої нагляд за єдністю судової практики здійснює особливий верховний суд, має найбільше переваг, однак, суд з відповідними повноваженнями має бути єдиним, оскільки при розподілі функцій між кількома судами не може мати місця однакова судова практика.

Отже, прецедентний характер актів вищих загальних і спеціалізованих судів є зумовленим вимогами правової системи щодо забезпечення єдності судової практики та тісно пов'язаним із відповідними повноваженнями щодо здійснення правосуддя, які полягають у тому, що вищі суди можуть скасувати, переглянути або змінити рішення нижчих, якщо останні не відповідають порядку мотивації (правоположенням), сформульованим у рішеннях вищих судів. Вищі суди здійснюють контроль за правильним і своєчасним розглядом справ, спрямовують судову практику і, реалізуючи ці функції, виправляють помилки судів першої та апеляційної інстанцій, забезпечують однакове і правильне застосування судами законів, дотримання у судовій практиці норм матеріального та процесуального права. Інструментом такого контролю є постанови пленумів вищих судів у вигляді роз'яснень. Вони мають прецедентний характер, оскільки є обов'язковими для нижчих судів та опосередковано обов'язковими – для всіх суб'єктів правовідносин, які застосовують норми права, щодо яких узагальнено судову практику [5].

Для забезпечення єдності судової практики необхідно, щоб рішення нижчих судів у конкретних справах узгоджувалися з аналогічними рішеннями вищих судів. Останні мають визнаватися як такі, що мають прецедентний характер, тобто не лише для сторін у справі, а у розв'язанні аналогічних справ. Це стосується тієї мотивувальної частини рішення, де надається тлумачення законодавства, розкривається зміст правових норм і принципів, усуваються прогалини та неузгодженості. Такі дії дозволять розвантажити судову систему України, зробити її ефективнішою, універсалізувати практику застосування вітчизняного законодавства, прискорити розгляд справ.

Прецедентний характер актів конституційних судів у сучасних демократіях є тісно пов'язаним із повноваженнями цих судів щодо судового контролю за відповідністю нормативно-правових актів (законів) Конституції, здійсненням офіційного тлумачення та захистом конституційних прав та свобод безпосередньо на підставі Конституції. Конституційний суд України має ознаки «негативного законодавця» у визначенні конституційності правових актів, повноваження щодо яких зазначені у ст. 150 Конституції України. Ці рішення мають загальнообов'язковий характер. Згідно з ч. 2 ст. 152 Конституції України закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. Отже, з моменту ухвалення рішення суб'єкти права не можуть застосовувати положення тих правових актів, які визнані неконституційними. Порівняння з доктриною обов'язковості прецедентного права дає підстави говорити, що ці рішення мають нормативний характер [4].

Прецедентний характер мають також рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, які приймаються у ході реалізації відповідних конституційних повноважень, закріплених у ст. 150 Конституції України. Такого висновку можна дійти на підставі того, що обов'язковою не лише для суб'єкта права на конституційне подання або звернення, але й для всіх суб'єктів права є не частина мотивації цього рішення, як у класичному прецедентному праві, а його резолютивна частина, де надається тлумачення. Хоч у ст. 150 Конституції України та у ст. 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» зазначено, що рішення Конституційного Суду України є обов'язковими для виконання на території України, питання конкретизації терміна «обов'язковість» залишається відкритим, оскільки невідомо, яка частина рішення є обов'язковою для всіх

суб'єктів права. Водночас рішення є обов'язковим у цілому для того, хто звертається за тлумаченням. У свою чергу, висновок Конституційного Суду України щодо конституційності законопроекту про внесення змін до Конституції України є обов'язковим лише для Верховної Ради України, однак, він також має прецедентний характер, через те що, не маючи такого висновку, вона не може розглядати та надалі змінювати ці законопроекти без повторного висновку Конституційного Суду з дозволом на такі зміни. Аналогічні висновки можна зробити щодо характеристики юридичної природи рішень Конституційного Суду України: оскільки він є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні (ч. 2 ст. 147 Конституції України), його рішення щодо застосування Конституції України мають остаточний та загальнообов'язковий характер [7].

Отже, основною особливістю прецедентного права є те, що воно діє безпосередньо у межах судової системи й опосередковано є обов'язковим для всіх інших суб'єктів права. Прецедентний характер актів судової влади в Україні не засновується на нормах права, а походить від актів судової влади, що становлять судову практику, усталену судову практику, або у яких міститься судовий прецедент, правова позиція, правоположення. Роль суду в Україні у процесі формування права не є спрямованою на формулювання норм права у своїх актах та має власні особливості, основними з яких є субсидіарний характер участі суддів у цьому процесі, що зумовлено вимогами правосуддя. Суд бере участь у процесі формування права, якщо правова позиція, викладена в акті судової влади, має обов'язкове значення не лише для сторін у справі, а й для суддів у розв'язанні подальших справ аналогічного характеру [5].

Утвердження судового прецеденту як джерела права у правовій системі України у найближчій перспективі можливе з визнанням прецедентного характеру актів судової влади, здебільшого пов'язаних з офіційним тлумаченням Конституції та законів України, а також із тлумаченням норм права у процесі правозастосування.

Отже, не будучи формально джерелом права в Україні, судовий прецедент є активно використовуваним поряд із розвитком процесу законодавчого закріплення використання в Україні прецедентного права. На сьогодні судовий прецедент є важливою складовою правової системи України, а вивчення й аналіз прецедентної бази – невіддільною частиною повсякденної роботи судових юристів.

Примітно, що кроки у бік визнання прецеденту як джерело права зроблені законодавцем у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 38 Закону, Верховний Суд України переглядає справи з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції однієї і тієї самої норми матеріального права у подібних правовідносинах, у порядку, передбаченому процесуальним законом. Цим самим Законом внесено зміни та доповнення до процесуальних законів: норма про те, що рішення Верховного Суду України, прийняті за результатами розгляду подібних заяв, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують відповідний нормативно-правовий акт, у тому числі для судів. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до рішень Верховного Суду України.

Згідно з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», при розгляді справ українські суди застосовують як джерело права практику Європейського суду з прав людини. Судовий прецедент часто є використовуваним у судовій практиці неформально, особливо його значення проявляється після внесення значних змін до законодавства. Як приклад можна навести зміну норм процесуального права, що регулюють порядок визнання та виконання рішень іноземних судів та іноземних арбітражів в Україні (змінилася територіальна підсудність таких справ: судами, компетентними розглядати клопотання про визнання та виконання іноземних рішень, замість апеляційних стали місцеві суди загальної юрисдикції). У такій ситуації судді, як правило, дотримувалися висновків про наявність у них компетенцій, викладених у визначеннях за подібними справами, винесеними іншими судами [6].

На сьогодні судовий прецедент як джерело права в Україні де-факто вже використовується, оскільки, виходячи з положень усіх процесуальних кодексів, крім Кримінального, підставою для касаційного перегляду рішення є неоднакове застосування судами одного і того самого положення закону. Це підтверджує існування в Україні судового прецеденту та посилання на нього. До того ж у судовій практиці юристи доволі часто використовують судовий прецедент як доказ своєї правої позиції під час розв'язання тієї чи іншої справи, як-от: роз'яснення та постанови пленумів і судів вищої інстанції, навіть видрук судових рішень, які стали доступними після впровадження єдиної системи судових рішень. Однак, суд під час винесення рішення дуже рідко посилається на позицію іншого суду, хоч бере її до уваги. Прямим підтвердженням існування судового прецеденту як джерела права в Україні є численні рішення Конституційного Суду. Вважаємо, що запровадження права судового прецеденту в Україні, може тривати досить довгий час. Також буде досить важко інтегрувати правовий прецедент до чинної системи, оскільки під час винесення рішення суд має ґрунтуватися не лише на нормах закону, а й брати до уваги чинну практику. При цьому рішення суду має водночас відповідати як установленим нормам, так і практиці, і до того ж не суперечити один одному [6].

Як відомо, однакових справ не існує. Доволі важко використовувати судовий прецедент як джерело права, оскільки юристи звикли здебільшого тлумачити норми права на свою користь, а не шукати та застосовувати потрібний прецедент. Зауважимо, що у світі відбувається своєрідний обмін: країни англо-американської системи

застосовують у судовій практиці кодифіковане законодавство Європейського Союзу, а країни романо-германської системи дедалі частіше застосовують прецедент. Ураховуючи європейську спрямованість України, заяви та дискусії з приводу запровадження судового прецеденту не викликають подиву.

Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а передбачає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї, легітимовані суспільством і зумовлені історично досягненим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відтворення у Конституції України [7].

Таким чином, система прецедентного права робить прозорою та передбачуваною як судову систему, так і діяльність правоохоронних органів, оскільки будь-який орган чи посадова особа не зможуть за аналогічних обставин відступити від правила, закріпленого у цьому рішенні. Судовий прецедент є одним із засобів покращення ефективності роботи судів України, заповнення прогалин у законодавстві та створення єдиної правової позиції щодо розв'язання певної справи у межах усієї країни.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Чуприна Я. О.

Література: 1. Кіт О. Акти судів загальної юрисдикції як джерела трудового права. *Вісник Львівського національного університету.* 2014. № 59. С. 258–265. **2.** Місце судового прецеденту в системі джерел українського права. URL: https://pidruchniki.com/1911052246590/pravo/mistse_sudovogo_pretsedentu_sistemi_dzherel_ukrayinskogo_prava. **3.** Романюк Я. М., Бейцун І. В. Єдність судової практики: теоретичні засади та вдосконалення законодавчого забезпечення. *Вісник Верховного Суду України.* 2012. № 5. С. 37–42. **4.** Шафарчук В. Судовий прецедент в Україні. *Юридична газета.* 2013. № 35. С. 41–49. **5.** Перспектива введення в Україні судового прецеденту як джерела права // Правовий тиждень. URL: http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120594. **6.** Дем'янова О. В. Інструментальні аспекти змісту доктрини верховенства права та перспективи її реалізації в цивільному судочинстві України. *Порівняльно-аналітичне право.* 2014. № 6. С. 73–76. **7.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628.

АРМІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

УДК 341.91 (075.8)

Кравченко С. Р.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано сутність поняття та структуру римської армії, а також її значення для Римської імперії. Конкретизовано сутність поняття військового пікулію. Розглянуто особливості покарань військовослужбовців у Стародавньому Римі.*

Ключові слова: *армія, військова служба, присяга прапору, табірна присяга, командування, публічне право, організація військової служби, дезертирство, види покарань військовослужбовців.*

Аннотация. *Проанализированы сущность понятия и структура римской армии, а также ее значение для Римской империи. Конкретизирована сущность понятия военного пикулия. Рассмотрены особенности наказаний военнослужащих в Древнем Риме.*

Ключевые слова: *армия, военная служба, присяга флагу, лагерная присяга, командование, публичное право, организация военной службы, дезертирство, виды наказаний военнослужащих.*

© Кравченко С. Р., 2018

Annotation. *The essence of the concept and structure of the Roman army, as well as its significance for the Roman Empire, are analyzed. Concretized the essence of the concept of military Pikulia. The features of the punishments of military personnel in ancient Rome are considered.*

Keywords: *army, military service, oath to the flag, camp oath, command, public law, organization of military service, desertion, types of military punishments.*

Як правило, історію Римської імперії розпочинають висвітлювати з битви при Акції, коли Октавіан залишався єдиним правителем об'єднаної римської держави. Рим перетворився на столицю світової держави з населенням у 700–800 тис. осіб. До його складу входили різні верстви населення, від плебеїв і ремісників до духівництва та багатіїв.

Август Октавіан як колишній солдатський вождь, який задовольнив потреби своїх воїнів – тих, хто забезпечив йому владу, тепер не міг допустити, щоб армія диктувала йому свої умови, висувала своїх претендентів на владу. Він увів найсуворішу дисципліну в армії, яка мала перетворитися на потужну силу захисту інтересів імператора [1].

Дослідженням питань, що є пов'язаними з суб'єктами римської імперії того часу, займалися і займаються Пушкін О. А., Новицький І. Б., Покровський І. А., Черніловський З. М. та ін.

Метою написання статті є дослідження структури римської армії, військових правопорушень того часу та характеру покарань у легіоні римської імперії.

Масштаби імперії, неможливість сенатського уряду забезпечити управління державою, зростаюча роль армії все більше схиляла до проведення реформ. Цю відповідальну й важливу функцію виконав Сервій Тулій, що заклав підгрунтя римського військового ладу. Він структурно розподілив військо на дві громади: міську та плебейську, створив у країні 20 округів (територіальних триб), залучивши до лав війська представників інших верств населення [2].

Це було зроблено задля захисту державних і соціальних інтересів. Реформи Тулія сприяли створенню міцного римсько-плебейського війська, що відкривало нові можливості для ведення війн за межами своєї держави й успішного захисту від вторгнення зовнішніх ворогів, передусім етрусків.

Сервій Тулій установив правила призову та несення служби. Неявка на військовий призов каралася грошовим штрафом, конфіскацією майна, тілесним покаранням і навіть продажем у рабство.

У створених правилах передбачалося звільнення від військової служби фізично неспроможних осіб, хто вже взяв участь у певній кількості військових походів, а також тих, хто досяг граничного віку (46–60 років). На той час передбачалися окремі пільги за особливі заслуги перед державою. За постановою сенату як нагорода за заслуги перед Римом передбачалося звільнення від військового обов'язку, наприклад за часів Республіки надавалися тимчасові та безстрокові відпустки.

Сервій Тулій документально зафіксував відповідальність воїнів на службі. Коли набір до армії було закінчено, солдати присягалися на вірність, у тому, що їх можна вести на будь-яку війну, що вони не залишать значків і прапорів легіону, не вчинять протизаконних дій і завжди виконуватимуть усі розпорядження та команди консула.

У законодавчих військових актах, крім загальної присяги, існували присяги спеціальні:

– прапору;

– табірна, коли всі особи, вільні та раби, що перебували в таборі, присягали нічого не викрадати, усе захоплене доставляти трибунам;

– coniuratio – клятва не залишати лав війська, не тікати.

У II ст. до н. е. у складі збройних сил Стародавнього Риму були легіони римських громадян (у кожному – близько 4200 осіб), частини італійських союзників, допоміжні загони, укомплектовані тими, хто жив за межами італійських областей.

Командування збройними силами покладалося на консулів. Процес формування постійного війська завершився за правління Октавіана Августа. Через необхідність спеціальної регламентації життя війська виникає особлива гілка публічного права – jus militare (мілітарне, або військове право).

Організація римського війська сприяла створенню сукупності норм, що регулюють різні аспекти відносин між воїнами:

– у разі покарань за правопорушення заборонялося віддавати воїнів на бій з дикими звірами, сікти різками, засилати у копальні та засуджувати до примусових робіт; до тих, кого карали, не міг застосовуватися такий спосіб страти, як повішення, що вважалося ганебним, не дозволялося катувати їх під час допитів;

– воїни мали право на так званий «табірний пекулій» – майно, що формувалася за рахунок військової платні. Пекулій вважався власністю сина, і його батько не мав жодних прав на це табірне майно;

– солдат під час походу не міг призначати собі спадкоємця;

– ветеранам, які йшли у відставку, пенсії виплачувалися зі спеціальної військової каси;

– ветерани сплачували податок з майна і несли корабельну повинність, але звільнялися від повинностей зі спорудження кораблів;

– по завершенні служби ветерани отримували право на земельні ділянки [3].

На римських воїнів розповсюджувалися деякі правові обмеження. Так, до моменту відставки солдат не мав права укладати законний шлюб. Якщо солдат був одружений до моменту зарахування до армії, шлюб розривався, точніше, призупинявся на час військової служби. Частина правових обов'язків покладалася на офіцерів: «той, хто командує військом, має найсуворішим чином ставитися до надання відпусток, не посилати легіонерів на приватні роботи, на лов риби чи полювання» [4].

Статус воїна в Римі був тимчасовим, відставка могла бути з різних причин і відповідно різних видів:

– почесна, що надавалася після вислуги повного терміну служби;

– з поважних причин (поранення, хвороба);

– ганебна (скоєння злочину).

Головним принципом війська було дотримання дисципліни, а також спеціальна підготовка воїнів у мирний і воєнний час. Тому римляни приділяли особливу увагу засобам публічного права, уже на першому етапі забезпечення боєздатності римського війська публічно-правові механізми були широковживаними [1].

Із самого початку організації військової служби було вжито заходів щодо призову до війська виключно вільних громадян і недопущення проникнення до лав збройних сил осіб рабського походження. Вільні люди, які добровільно опинилися у служінні іншим особам, також не мали права перебувати на військовій службі. Принцип суворого відбору кандидатів до війська підкреслювався правилом, згідно з яким заборонялося служити викупленим (з полону), звинуваченим у вчиненні карного злочину.

Для підтримки дисципліни було створено систему суворих покарань, до яких належали страта, тілесні покарання, заслання на острови, направлення до штрафної частини, грошовий штраф, накладення особливих повинностей, розжарювання, ганебне вигнання з армії, позбавлення пенсії, яка належала воїну за військову вислугу.

Покарання за дезертирство було різним, зважаючи на те, відбулося воно у мирний чи воєнний час, однією особою чи групою, уперше чи повторно. Для піхотинців це було переведення до іншої частини, кіннотник підлягав розжарюванню.

Дезертирство, вчинене під час війни, каралося стратою. Звичайно, бралося до уваги, яку зброю мав дезертир, яким був розмір його жалування, його чин, звідки він втік, якою була поведінка на службі, які обов'язки, чи вчинене дезертирство однією особою чи групою, чи не було вчинено іншого злочину під час дезертирства, скільки часу пройшло з моменту дезертирування, чи з'явився з повинною, чи був затриманий [4].

За групове дезертирство передбачалася посилена відповідальність, суворо карався перехід на бік ворога. За загальним правилом воїнів не могли піддавати катуванням і страті, однак, перебіжчики, навіть ті, хто повернувся потім, підлягали жорстоким покаранням. Приділялася значна увага тому, був перехід на бік ворога навмисним чи випадковим.

Окреме покарання встановлювалося для перебіжчиків, тобто тих полонених, хто своєчасно не повернувся. Перебіжчика щадили у виняткових випадках, якщо він привів із собою кілька бандитів або виявив інших перебіжчиків.

Тяжкими побічними деліктами вважалися:

– розголошення військової таємниці, що прирівнювався до зради, каралося стратою;

– заклик до повстання карався стратою, незначні заворушення каралися розжалуванням;

– втеча з поля бою каралася стратою у присутності свого легіону. Якщо з поля боя тікав весь легіон, то страті підлягав кожний десятий легіонер за жеребом (децимація);

– непокора начальнику і невиконання наказу завжди каралися смертю, навіть якщо порушення були незначні;

– ненадання допомоги начальнику: страті підлягали воїни, хто навмисно відмовлявся захищати свого начальника під час бою, чи навмисно залишали його;

– перехід через вали, що оточували табір, або через стіну навколо міста, карався стратою. Підгрунтям такого суворого було історичне минуле, оскільки римляни завжди особливо турбувалася про безпеку військового табору, щоб ні свої, ні чужі не порушували порядок доступу на огороджену територію;

– замах на особу начальника карався стратою, навіть воїн, який навмисно ламав жезл, що носив центуріон, засуджувався до страти;

– симуляція хвороби вважалася публічним деліктом високого ступеня суспільної небезпеки, оскільки свідчила про зловмисне ухиляння від виконання військових обов'язків. Так, страх обтяжував провину, а сміливість і доблесть належали до римських чеснот і високо цінувалися у суспільстві. Тому легіонер, який зі страху перед ворогом симулював хворобу, мав бути страчений;

– замах на самогубство був таким самим проявом слабкості;

– продаж озброєння;

– поранення товариша по загону диференціювалося як вид делікту залежно від характеру дії, знаряддя, яким було завдано поранення, оскільки останнє свідчило про більшу чи меншу навмисність порушення. Наприклад, той, хто завдав рани каменем, підлягав ганебному вигнанню з війська. Якщо ж поранення було завдано мечем, то винний підлягав смертній карі; залишення місця в строю, за умови, що не було ознак тяжчих порушень, каралося відсутність законної сім'ї, не міг придбати власність у тій провінції, де служив [5].

Август Октавіан ввів юридичне поняття табірного пекулія: усе, що солдат придбав завдяки своїй службі, належало йому, а не його батькові. Своє нове ставлення до армії Август підкреслював, звертаючись до легіонерів не як до соратників, а як до солдатів і рекомендував членам своєї родини дотримуватись такої самої практики. Так армія із найнебезпечнішого і найнеспокійнішого елемента мала перетворитися на потужну слухняну зброю зміцнення влади нового режиму.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Пушкін О. А., Самойленко В. М. Поняття римського приватного права. Історія його становлення : курс лекцій. Харків : ХІВС, 1993. 358 с. **2.** Новицкий И. Б., Перетерский И. С. Римское частное право. М. : Юристъ, 2012. 560 с. **3.** Покровский И. А. История римского права. Мн. : Харвест, 2002. 528 с. **4.** Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права : підручник. Львів : РВВ Львівського національного університету, 2000. 238 с. **5.** Черниловский З. М. Римское частное право : учебник. М. : Проспект, 2001. 220 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

УДК 657.371

Кравченко К. О.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено сутність процесу інвентаризації, її зміст, місце і роль у методології бухгалтерського обліку та у господарському контролі. Проаналізовано сучасний стан інвентаризаційної роботи на вітчизняних підприємствах. Запропоновано рекомендації для внесення змін у методику організації та проведення інвентаризації.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, облік, бухгалтерський облік, методологія бухгалтерського обліку, господарський контроль, інвентаризація, інвентаризаційні різниці, пересортування, матеріально відповідальні особи.*

Аннотация. *Исследованы сущность процесса инвентаризации, ее содержание, место и роль в методологии бухгалтерского учета и в хозяйственном контроле. Проанализировано современное состояние инвентаризационной работы на отечественных предприятиях. Предложены рекомендации для внесения изменений в методику организации и проведения инвентаризации.*

© Кравченко К. О., 2018

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, учет, бухгалтерский учет, методология бухгалтерского учета, хозяйственный контроль, инвентаризация, инвентаризационные разницы, пересортица, материально ответственные лица.*

Annotation. *The essence of the inventory process, its content, place and role in the accounting methodology and in economic control are investigated. Analyzed the current state of the inventory work on domestic enterprises. Recommendations for changes in the organization and conduct of the inventory.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, accounting, accounting, accounting methodology, economic control, inventory, inventory differences, reassortment, financially responsible persons.*

За сучасних ринкових умов інвентаризація є одним із найважливіших методів бухгалтерського обліку й фінансово-господарського контролю, що забезпечує перевірку та документальне відтворення даних бухгалтерського обліку про наявність і стан матеріальних і нематеріальних активів, іншого майна, капіталу, інвестицій, розрахунків, резервів, зобов'язань для забезпечення вірогідності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності, контролю за збереженням майна.

Дослідженням наукових і практичних аспектів інвентаризації займалися і займаються Герасимович А. М., Голов С. Ф., Білуха М. Т., Бутинець Т. А., Кузьмінський А. М., Коцупатий М. М., Леонов Ю. О., Лень В. С., Перевозова І. В., Сопко В. В., Чумаченко М. Г., Шевчука В. О. та ін. Однак, особливості інвентаризації згідно з поточними змінами у законодавстві потребують подальшого поглибленого розгляду.

Метою написання статті є дослідження особливостей інвентаризації на підприємстві, а також визначення шляхів забезпечення її ефективності. Предметом дослідження є визначення порядку інвентаризації на підприємствах.

На сучасному етапі економічного розвитку проблемою інвентаризації на вітчизняних підприємствах є необхідність розробки комплексного та системного підходу, який забезпечуватиме регулювання цього процесу. Інвентаризація ресурсного потенціалу є підставою для оцінки та складання ресурсних паспортів аграрних формувань.

Інвентаризація походить від латинського слова «invenire», що у перекладі означає виявляти, знаходити. Отже, цей процес має сприяти виявленню допущених недостач або розкрадання, підтверджувати або спростовувати дані облікової системи про фактичну наявність ресурсів.

Інвентаризація є процесом перевірки та документального підтвердження фактичної наявності активів і зобов'язань організації, виявлення відхилень від облікових даних і ухвалення рішень щодо внесення змін до даних бухгалтерського обліку для приведення їх у відповідність з дійсністю. Лише цей метод обліку може встановити відповідність між якісною та кількісною характеристиками майна, зафіксованими у бухгалтерському балансі, і активів, наявних на підприємстві.

Обов'язковість проведення інвентаризації на підприємствах визначено ст. 10 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 р. № 996-XIV [1]. У Законі закріплено, що для підтвердження правильності та вірогідності даних бухгалтерського обліку та звітності передбачено проведення підприємствами, їх об'єднаннями та госпрозрахунковими організаціями незалежно від форм власності інвентаризації майна, коштів і фінансових зобов'язань.

Процес проведення інвентаризації регулюється також Інструкцією по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 11.08.1994 р. № 69 п. 7, у якій визначено завдання інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків:

– виявлення фактичної наявності основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, цінних паперів та інших грошових документів, а також обсягів незавершеного виробництва в натурі;

– установлення надлишку або нестачі цінностей і коштів шляхом зіставлення фактичної наявності з даними бухгалтерського обліку;

– виявлення товарно-матеріальних цінностей, які частково втратили свою первісну якість, застарілих фасонів і моделей, а також матеріальних цінностей і невикористовуваних нематеріальних активів;

– перевірка дотримання умов та порядку збереження матеріальних і грошових цінностей, а також правил утримання та експлуатації основних засобів;

– перевірка реальності вартості зарахованих на баланс основних фондів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, цінних паперів і фінансових вкладень, сум грошей у касах, на рахунках в установах банків, грошей у дорозі, дебіторської та кредиторської заборгованості, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів, резервів подальших витрат і платежів [2].

Інвентаризація як складова методу бухгалтерського обліку є способом виявлення з подальшим обліком ресурсів (активів підприємства) і джерел їх фінансування, які не підлягають документальному оформленню, для забезпечення вірогідності бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Третім абзацом п. 12 Постанови № 419 зазначено, що порядок проведення інвентаризації та врегулювання розбіжностей щодо фактичної наявності активів та зобов'язань із даними бухгалтерського обліку визначається Міністерством фінансів; такий самий порядок визначається і п. 3 Інструкції № 69 [2].

Інвентаризація є інструментом, який забезпечує вірогідність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Непроведення інвентаризації є порушенням правил ведення бухгалтерського обліку та може тягнути за собою накладення адміністративного штрафу [2].

У пп. 3; 4 Інструкції № 69 наведено випадки, коли інвентаризація є обов'язковою:

– у разі передачі майна державного підприємства в оренду, приватизації майна державного підприємства;

– перед складанням річної фінансової звітності, крім майна, цінностей, коштів і зобов'язань, інвентаризація яких проводилась не раніше 1 жовтня звітного року (при цьому інвентаризація нерухомих об'єктів основних засобів може проводитись один раз на три роки, а бібліотечних фондів – один раз на п'ять років);

– у разі зміни матеріально відповідальних осіб (на день приймання-передачі справ);

– у разі встановлення фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей (на день установлення таких фактів);

– за приписом судово-слідчих органів;

– у разі техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха (на день після закінчення явищ);

– у разі передачі підприємств та їх структурних підрозділів (на дату передачі);

– у разі ліквідації підприємства;

– з а колективної (бригадної) матеріальної відповідальності у разі зміни керівника колективу (бригадира), вибуття з колективу (бригади) більш ніж половини його членів, а також на вимогу хоча б одного члена колективу (бригади) [2].

Процес інвентаризації умовно можна розподілити на три етапи (рис. 1) [2; 3].

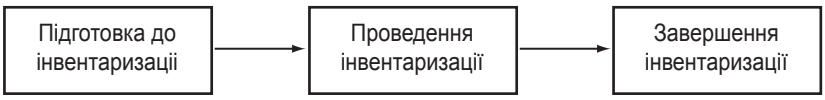

Рис. 1. **Етапи проведення інвентаризації**

Етап 1. Підготовка до інвентаризації розпочинається зі створення інвентаризаційної комісії, на яку покладається обов'язок проводити інвентаризацію на підприємстві. Згідно з п. 11 Інструкції № 69 на підприємстві мають бути створені постійна інвентаризаційна комісія та робоча інвентаризаційна комісія [2]. Різниця між постійною та робочою інвентаризаційними комісіями полягає у тому, що обов'язком першої є організація проведення інвентаризації на підприємстві, а другої – безпосереднє її проведення.

Етап 2. Проведення інвентаризації.

Робоча інвентаризаційна комісія перевіряє:

– фактичну наявність господарських засобів підприємства за їх складом, розміщенням, використанням, джерелами їх утворення та цільовим призначенням;

– дотримання умов та порядку зберігання матеріальних і грошових цінностей, а також правил утримання та експлуатації основних засобів;

– реальність вартості зарахованих на баланс підприємства активів та зобов'язань, установлює факт інвентаризаційних відхилень (залишків і недостачі цінностей і коштів) шляхом зіставлення фактичної наявності з даними бухгалтерському обліку.

Етап 3. Завершення інвентаризації.

Робоча інвентаризаційна комісія:

– разом з бухгалтерією та постійною інвентаризаційною комісією визначає результати інвентаризації (оформляє інвентаризаційні описи, у тому числі інвентаризаційні описи запасів, що не належать підприємству (наприклад ф. № інв-5), акти інвентаризації та звіряльні відомості);

– розробляє пропозиції щодо усунення інвентаризаційних різниць (заліку пересортиць, списання нестач у межах норм природного убутку);

– оформляє протокол засідання з відображенням висновків і пропозицій щодо результатів інвентаризації [2].

Для постійного контролю підприємству необхідно здійснювати неперервну (перманентну) інвентаризацію. Перевага перманентної інвентаризації полягає в тому, що не припиняється процес приймання і відпуску матеріальних цінностей, скорочується трудомісткість інвентаризаційної роботи й обробки її результатів завдяки застосуванню обчислювальної техніки.

На успіх інвентаризації передусім впливають:

– підбір кадрів, які здатні втілювати до життя рішення власника щодо об'єктивного проведення інвентаризації;

– правильність рішення власника щодо проведення інвентаризації;

– контроль виконання, під яким розуміють постійний груповий аналіз процесу та результатів роботи членів інвентаризаційних комісій [4].

Ефективність проведення інвентаризації задля збереження майна власника, підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи, у тому числі аудиту, вірогідності та якості облікової інформації та звітності, а також посилення контролю за станом розрахунків багато в чому залежить від правильного розв'язання питання про місце і роль інвентаризації у системі елементів методу бухгалтерського обліку та господарського контролю у розвитку нової економіки [5].

Роль інвентаризації не обмежується перевіркою фактичної наявності цінностей. У процесі інвентаризації майна здійснюють:

– перевірку дотримання вимог до діяльності матеріально відповідальних осіб;

– перевірку стану складських приміщень, порядку зберігання цінностей, справності всіх ваговимірювальних приладів, правильності присвоєння інвентаризаційних номерів;

– встановлення якісних характеристик матеріальних ресурсів: виявлення залежалих і невикористаних цінностей, майна, що повністю або частково втратило первинні властивості, неходових готових виробів та виробів, на які немає попиту;

– виявлення непридатних до експлуатації основних засобів та тих, що не підлягають відновленню;

– перевірку дотримання правил утримання та експлуатації основних засобів.

– встановлення наявності документів, що підтверджують право власності підприємства на земельні ділянки, будівлі, споруди, іншу нерухомість, водоймища та інші об'єкти природних ресурсів;

– перевірку наявності у складі незавершених капітальних інвестицій обладнання та устаткування, що передане для монтажу, який фактично не розпочато;

– визначення стану законсервованих і тимчасово зупинених будівельних об'єктів, розробок, нематеріальних активів, на які складається окремий інвентаризаційний опис [5].

Отже, у результаті дослідження доведено існування багатоцільового призначення інвентаризації та необгрунтовано обмеженого кола завдань, що розв'язуються шляхом її проведення. Для вдосконалення порядку проведення інвентаризації необхідно дотримуватись принципів раптовості, своєчасності, точності, плановості, безперервності, об'єктивності, обов'язковості, повноти охоплення об'єктів, гласності, оперативності, ефективності, економічності, доцільності юридичного значення та оцінки результатів, а також матеріальної відповідальності.

Інвентаризація на підприємстві, проведена з порушеннями, може спричинити викривлення облікових даних, а від цього залежить її вірогідність у ході порівняння фактичних даних з обліковими. Інвентаризація потребує чіткої організації як на рівні підприємства, так і на державному рівні.

Удосконалення методики проведення інвентаризаційного процесу можна здійснити на підставі моделювання. Моделювання як метод наукового пізнання дозволить передбачити хід проведення інвентаризаційного процесу шляхом створення зображення досліджуваного об'єкта, розробити оптимальну методику її проведення з урахуванням мінімізації витрат, її якості й оперативності, а також забезпечити раціональну організацію інвентаризаційного процесу [4].

У системі господарського контролю розглядають моделювання організації проведення інвентаризації для товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і зобов'язань. Основними вимогами до організації інвентаризаційного процесу є оперативність і гнучкість, усунення елементів дублювання у роботі структурних підрозділів.

Для спрощення методики оформлення матеріалів інвентаризації та полегшення праці інвентаризаційних комісій доцільно фактичну наявність цінностей проставляти у картках складського обліку окремим рядком. У цих випадках картки стають дублікатом опису фактичних залишків цінностей, оскільки дані про їх наявність завіряються підписом членів комісії. Якщо ж існують розбіжності між фактичною наявністю цінностей і даними обліку, то до картки окремо заносять їх фактичні залишки. Відомість фактичних залишків цінностей слід складати не на

всі позиції, а тільки на ті, за якими є розбіжності з обліковими даними. Така методика інвентаризації дає змогу знизити трудомісткість і витрати часу на її проведення [5; 6].

Таким чином, використання автоматизованого обліку при проведенні інвентаризації, як правило, скорочує на 40–50 % терміни її проведення, усуває ймовірність помилок у номенклатурних номерах, цінах та інших реквізитах, запобігає викривленню результатів інвентаризації. Традиційні способи перерахування, зважування, перемірювання цінностей, а також їх оцінка при проведенні інвентаризації за умов автоматизованого обліку збережуть своє значення, що пояснюється неможливістю повністю уникнути помилок при визначенні фактичної наявності та стану об'єкта інвентаризації. Для вдосконалення проведення інвентаризації можна налагодити ведення бухгалтерського обліку із застосуванням у господарській діяльності автоматизованого обліку, графіка проведення інвентаризації; для узагальнення та систематизації інформації, одержаної в результаті інвентаризації, застосовувати відомість результатів інвентаризації, що знизить трудомісткість апарату управління та бухгалтерської служби. Такі зміни мають позитивно вплинути на ефективність використання фінансових ресурсів і майна підприємства.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14. **2.** Про Інструкцію по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків : Закон України від 11.08.94 № 69 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0202-94/ed19940811. **3.** Кузьмін Д. Л. Інвентаризація як економічна категорія: визначення, значення. *Вісник Житомирського державного технічного університету.* 2008. № 3 (45). С. 120–132. **4.** Мартиненко О. В., Гарна С. О., Шнурко А. М. Сутність та особливості інвентаризації основних засобів. *Інноваційна економіка.* 2013. № 4. С. 306–309. **5.** Пархоменко В. Інвентаризація як інструмент достовірності фінансової звітності. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2005. № 1. С. 32–37. **6.** Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

ФІКТИВНИЙ ШЛЮБ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

УДК 347.622(477)

Кушніренко В. С.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано основні причини укладання фіктивного шлюбу. Розглянуто правові наслідки фіктивного шлюбу в Україні за сучасних умов. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства у цій сфері шляхом внесення змін і доповнень до чинних правових документів.*

Ключові слова: *шлюб, фікція, фіктивний шлюб, недійсність шлюбу, законодавство.*

Аннотация. *Проанализированы основные причины заключения фиктивного брака. Рассмотрены правовые последствия фиктивного брака в Украине в современных условиях. Предложены направления совершенствования законодательства в этой сфере путем внесения изменений и дополнений в действующие правовые документы.*

Ключевые слова: *брак, фикция, фиктивный брак, недействительность брака, законодательство.*

© Кушніренко В. С., 2018

Annotation. *Analyzed the main reasons for entering into a fictitious marriage. The legal consequences of a fictitious marriage in Ukraine in modern conditions are considered. The directions for the improvement of legislation in this area by amending and supplementing the existing legal documents are proposed.*

Keywords: *marriage, fiction, fictitious marriage, invalidity of marriage, legislation.*

З огляду на те, що Україна отримала можливість інтегруватися до Європейського Союзу, громадяни України отримали можливість без віз відвідувати країни Європейського Союзу, а у деяких країнах – і працювати, охочих отримати громадянство України побільшало. Одним із засобів отримання громадянства України або виду на помешкання є укладання шлюбу, тому реєстрація фіктивних шлюбів в Україні набуває все більшої популярності, оскільки особам, не докладаючи зусиль, вдається задовольнити свої можливості та потреби, а соціально-економічна складова країни активно цьому сприяє. Як правило, фіктивні шлюби укладаються задля отримання громадянства або виду на помешкання і після того, як мета такого шлюбу була досягнута, здійснюється його розірвання.

Наразі проблематика фіктивних шлюбів залишається недостатньо вивченою як вітчизняними, так і закордонними науковцями. Яскравим прикладом відсутності належного регулювання та притягнення до відповідальності є активна реклама й агітація у мережі Інтернет щодо укладання фіктивного шлюбу. Усе, що для цього потрібно, – лише реєстрація факту укладання шлюбу.

Реалізація власної мети та потреб – це, звичайно, добре, однак, українці, які йдуть на такий крок, не думають про можливі наслідки для самих себе і країни загалом. Для українців наслідки укладання фіктивного шлюбу не є фатальними та доленосними, але надалі вони суттєво впливають на укладання дійсного шлюбу та створення родини. Так, для українських жінок приплив мігрантів, з одного боку, є показником привабливості та підвищення їхнього рівня життя, з іншого – фіктивні шлюби з іноземцями негативно впливають на подальше створення власної родини та реєстрацію немовлят.

Сімейний кодекс України чітко регулює сімейні відносини, однак, ні Сімейний кодекс (СК), ні Цивільний кодекс (ЦК), ні Кримінальний кодекс, ні Конституція України не передбачають відповідальності за реєстрацію фіктивного шлюбу, хоча Цивільний кодекс закріплює, що при визнанні правочину (шлюбу) фіктивним, цей правочин (шлюб) є недійсним [1; 3]. Тому проблема правового регулювання фіктивних шлюбів є досить актуальною та вимагає негайного вдосконалення законодавства України.

Відповідно до ст. 51 Конституції України кожен громадянин має право укладати шлюб, те саме передбачено ст. 16 Загальної декларації прав людини: чоловік і жінка, які досягли повноліття, мають право брати шлюб і створювати сім'ю [8]. Тут існує велике «але»: людям притаманно зустрічатися, закохуватися, одружуватися, іноді розлучатися. Є люди, які мають довге та щасливе подружнє життя, є й такі, що живуть разом довго, але нещасливо. Усе частіше трапляються такі випадки, коли подружжя разом перебуває лише у РАЦСі. Саме так деякі категорії людей діють на шляху до власної цілі, якщо вона є пов'язаною з розв'язанням питання отримання громадянства або певної посади.

Слово «фікція» (від лат. fictio – вигадка) – це те, що не відповідає дійсності, не збігається з реальними явищами та процесами, має значну відмінність від оригіналу та оригінальної інформації [2].

Законодавством України у Сімейному кодексі визначено, що фіктивним є не лише той шлюб, що укладений за змовою чоловіка та жінки, але і той, у якому хоча б один із подружжя не має наміру створювати сім'ю [3]. Відповідний юридичний нюанс є досить цікавим, оскільки дозволяє визнати поза законом навіть той шлюб, який укладався з благородною метою. Також фіктивним є шлюб, що укладається задля збагачення одного з подружжя, але довести, що такий шлюб був укладений з цією метою, досить складно.

Якщо зазирнути в історію, фіктивний шлюб уперше згадує Сенека – давньоримський філософ, поет, державний діяч та оратор у своїй книзі про шлюб [4]. Такі шлюби були популярні серед монархів, бо вони не мали права спілкуватися з особою недворянського походження. Однак, монархи навчилися обходити цю заборону, і селянку робили дворянкою без перешкод. Процедура була такою: дівчині обирали чоловіка з титулом, який мав певні фінансові труднощі, та пропонували хабар у вигляді королівського приданого і монаршої милості, а потім вінчали «закоханих». У такий спосіб дівчина набувала дворянського походження, монарх отримував нову фаворитку, а фіктивний чоловік – придане.

Викликає подив такий випадок: 33-річний американець Пірс перебував у шлюбі з тридцятьма жінками водночас. Він був комівояжером, тому довготривалі затримки пояснював своїм «дружинам» роботою, що вимагає тяжких зусиль. Уся ця історія могла б тривати вічно, але в один чарівний день він просто забув зустріти одну зі своїх дружин в аеропорту. Тому дружина вирішила заявити у поліцію про зникнення чоловіка, а співпрацівники ФБР були шоковані, оскільки виявили інших жінок, які вважали себе законними дружинами Пірса [5].

Насправді Пірсу ще далеко до рекорду за кількістю жінок, з якими чоловік водночас перебуває у шлюбах. Рекорд становить 104 шлюби: саме стільки разів одружувався Джованні Вільотто, він же Фред Джип... – ця людина

використовувала понад п'ятдесят різних імен [6]. Очевидно, що ці люди не мали намір створювати власну родину, а лише розв'язували власні проблеми.

Поштовхом для укладання фіктивного шлюбу часто є отримання посвідки на проживання за кордоном і набуття громадянства, відтермінування військової служби, отримання статусу дружини та батька для майбутньої дитини, отримання престижної роботи, яка добре оплачується, а також розв'язання житлового питання. Це лише частина причин, які є стимулятором до укладання фіктивного шлюбу. Низький рівень демократії та тоталітарна форма правління у деяких країнах колишнього СРСР не дають можливості самореалізуватися людині. Тому соціально-економічна складова України створює для іноземців із бідніших країн райські умови для проживання та самореалізації.

Це зумовлено відсутністю відповідальність за обман – укладання фіктивного шлюбу, який не підлягає перевірці, що є повною протилежністю законодавству США і країн Європейського Союзу, де шлюб з іноземцем ретельно перевіряється на наявність ознак фіктивності, а у разі виявлення такого шлюбу передбачена кримінальна відповідальність. Однак, поняття фіктивного шлюбу притаманно не всім країнам Європи, у деяких країнах воно відсутнє, наприклад, у Польщі відповідальність за укладання фіктивного шлюбу, як і в Україні, відсутня.

Існує певна закономірність щодо фіктивних шлюбів: українці надають перевагу громадянам з азійських країн, Туркменістану, Туреччини, Азербайджану, Афганістану, Грузії, Іраку та Сирії.

На сьогодні найпоширенішою метою укладання фіктивних шлюбів є не що інше, як отримання посвідки на проживання в іноземній державі і в майбутньому набуття громадянства цієї країни. Це є дуже привабливим для категорії людей, які бажають отримати громадянство України або дозвіл на постійне місце проживання в Україні. Самотужки іноземцю, що іммігрує в Україну, важко розв'язати це питання. Для цього потрібний тривалий термін і впевненість, що громадянин України після реєстрації шлюбу не розірве його в односторонньому порядку без повернення іноземцю сплачених коштів за шлюб. Зрозуміло, що така махінація має певну матеріальну плату, яку може собі дозволити далеко не кожний [2].

Фіктивний шлюб є одним із дієвих способів, як зберегти честь і гідність жінки за небажаної вагітності від невідомої особи. Жінка, яка виходить заміж у такий спосіб, вирішує важливі для неї проблеми: вона дає своїй дитині реального батька і дитина в майбутньому не буде страждати від знущань однолітків через неповноцінну сім'ю.

Доволі актуальним є питання одруження з вагітною жінкою для осіб, які є призовниками та прагнуть уникнути проходження військової служби. П. 8 ч. 2 ст. 17 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» надає призовнику право на відстрочку від призову на строкову військову службу, якщо такий призовник має вагітну дружину. Така відстрочка не дуже тривала, але вона дає можливість обґрунтувати кращий варіант розв'язання питання про звільнення від проходження військової служби.

В історії траплялися випадки, коли за допомогою фіктивного шлюбу люди намагалися змінити своє прізвище на шляхетніше. Нині також є люди, які прагнуть змінити своє прізвище, але цей процес не викликає труднощів. Згідно зі ст. 295 Цивільного кодексу України та Постанови Кабінету Міністрів України від 11.07.2007 р. № 915 змінити своє прізвище можна без одруження, а в порядку, визначеному законом.

Також фіктивні шлюби укладаються задля отримання авторитетної роботи, на якій чоловік або жінка, які перебувають у шлюбі, будуть відповідальнішими та стараннішими. Оскільки для них важливо не втратити кошти для утримання сім'ї, вони не будуть заводити службові романи. На сьогодні це чітко прослідковується у західних країнах, але і українські компанії намагаються бути вимогливішими до своїх працівників і все більше рівняються на закордонний стиль і методи роботи.

Узаконення фіктивного шлюбу для розв'язання житлового питання в Україні є реальним, якщо про фіктивність знає лише один із подружжя. Однак, в Україні існує реальна програма, що працює як молодіжне житлове кредитування, адже для отримання кредиту від держави потрібно багато часу і коштів [7]. Той, хто отримує кредит, отримує знижку на сплату річних за кредитом, яка залежить від кількості дітей у сім'ї: чим більше дітей у родині, тим більшою є знижка. Отже, щоб отримати відповідні пільги, потрібно народжувати щороку або просто укласти фіктивний шлюб із багатодітною жінкою.

Відповідальність за укладання фіктивного шлюбу не передбачена чинним законодавством, однак, існують наслідки, зумовлені такою фікцією, закріплені у Сімейному кодексі. На перший погляд усі вони є позитивними для кожної зі сторін.

1. Однією з важливих характеристик фіктивного шлюбу є те, що фіктивний шлюб не є підставою для виникнення в осіб, між якими він був укладений, прав та обов'язків подружжя, але можливі певні наслідки у разі народження у жінки дитини від випадкового зв'язку.

2. Якщо за час фіктивного шлюбу особи набули майно, його вважають таким, що належить їм на праві спільної часткової власності та потребує розподілу за розірвання шлюбу. Розмір часток кожного з них визначається відповідно до їхньої участі у придбанні цього майна своєю працею та коштами, що неможливо встановити або буде встановлено на підставі наданих доказів.

3. Якщо особа одержувала аліменти від того, з ким була в недійсному шлюбі, сума сплачених аліментів вважається отриманою без достатньої правової підстави, і підлягає поверненню, але в тому разі, якщо буде доведено, що особа ввела в оману іншу особу щодо батьківства дитини. Тому правильним у розв'язанні такої ситуації є звернення до суду з вимогою захисту порушеного права.

4. Якщо буде доведено, що особа, яка отримала право користування житлом у зв'язку з реєстрацією шлюбу, уклала його з наміром не виконувати свої обов'язки, а лише задовольнити власні інтереси, її позбавляють права на проживання та користування житлом і вона може бути виселена.

5. Якщо особа, яка уклала фіктивний шлюб, що був визнаний недійсним, змінила своє прізвище, вважають, що вона користується цим прізвищем без достатньої правової підстави [2; 3].

Для України фіктивні шлюби мають негативне значення, оскільки вони шкодять інтересам громадян України у контексті визначення статусу народжених дітей і майнових перешкод (захоплення майна або його розподіл між подружжями після розірвання шлюбних відносин).

Поточна ситуація при прийомі документів на оформлення посвідки на тимчасове або постійне проживання в Україні чи на дозвіл на імміграцію в Україну жахає через надмірну щирість одного із подружжя, який майже не приховує фікцію щодо майбутнього шлюбу.

Сучасні науковці дотримуються того, що українська міграційна політика має у майбутньому передбачити відповідальність за укладання фіктивних шлюбів:

– для категорії осіб, які укладають фіктивний шлюб на території України, необхідною є адміністративна відповідальність у вигляді штрафів до 100 тисяч грн з подальшою забороною в'їзду в країну терміном до одного року;

– для категорії осіб, які є посередниками або організаторами такої протиправної діяльності – кримінальна відповідальність терміном до трьох років позбавлення волі та додаткові штрафи на суму до 250 тисяч грн.

Щоб виявити подібні факти, необхідно залучити МВС, ДМС, СБУ, МЗС, Міністерство юстиції України.

Відмови у подальшому оформленні в'їзних віз до України на певний період через факт приховання паспортних документів і звернення за захистом в Україні можуть стати адміністративним покаранням.

Доцільним є внесення змін до чинного Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану». Слід зазначити, що укладання шлюбних відносин повинно здійснюватися на території регіону реєстрації місця проживання або перебування, що дозволить запровадити систему уникнення корупційних ризиків, оскільки іноземці у непоодиноких випадках використовують різні регіони країни для укладення шлюбів, там, де це «може працювати».

Завершальним етапом удосконалення системи регулювання фіктивних шлюбів є проведення спеціальних операцій перевірки подібних випадків на всеукраїнському рівні задля виявлення фіктивних шлюбів. Складовими таких операцій є перевірка спільного побуту через відвідання квартир проживання шукачів захисту (проводиться за згодою осіб), а також проведення відповідних співбесід із двома нареченими.

Таким чином, у чинному вітчизняному законодавстві необхідно передбачити певні вимоги до порядку оформлення шлюбу з іноземцями. Так, слід оформлювати шлюб лише у тому разі, якщо іноземець придбає певне майно, матиме роботу та кошти на тимчасове помешкання в Україні.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15. **2.** Фікція. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фікція. **3.** Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14. **4.** Сенека Анней Луцій. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ Луцій_Анней_Сенека. **5.** Топ-25 цікавих рекордів на весіллях // Моя планета. URL: http://myplanet.com.ua/?p=6877. **6.** Топ-5 шлюбних фактів, про які цікаво дізнатися // Весільний ажіотаж. URL: http://rivne1.tv/Info/?id=67907. **7.** Молодіжне іпотечне кредитування 2018: детальні умови, порядок дій // Finsee. URL: https://finsee.com. **8.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628.

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

УДК 314.174 (477)

Лещенко Р. І.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано питання трудової міграції в Україні. Визначено основні причини виникнення цієї проблеми на сучасному етапі, запропоновано напрями її ефективного регулювання.*

Ключові слова: *право на працю, ринок праці, зайнятість, безробіття, міграція, мігрант, трудова міграція, внутрішня міграція, зовнішня міграція.*

Аннотация. *Проанализированы вопросы трудовой миграции в Украине. Определены основные причины возникновения этой проблемы на современном этапе, предложены направления ее эффективного регулирования.*

Ключевые слова: *право на труд, рынок труда, занятость, безработица, миграция, мигрант, трудовая миграция, внутренняя миграция, внешняя миграция.*

Annotation. *The issues of labor migration in Ukraine are analyzed. The main causes of this problem at the present stage are identified, the directions of its effective regulation are proposed.*

Keywords: *right to work, labor market, employment, unemployment, migration, migrant, labor migration, internal migration, external migration.*

Проблема трудової міграції є важливим фактором впливу на політичні, економічні, культурні й інші відносини між державами світу. У загальному розумінні міграцією є переміщення людей на достатньо велику відстань і на достатньо тривалий час. У ширшому розумінні міграцією є переселення, переміщення населення, безпосередньо пов'язане зі зміною місця проживання або із регулярним поверненням до нього.

Постає головне питання: заради чого люди готові тимчасово або назавжди поїхати зі своєї країни, залишити свій рідний дім, свою сім'ю і все те, чим жив або жила тривалий час?

Основними факторами виникнення трудової міграції є:

– безробіття;

– зниження рівня життя населення;

– демографічна проблема, співвідношення смертності та народжуваності громадян;

– малі розміри заробітної плати, а також її постійні затримки;

– зниження рівня виробництва, і, як наслідок, зменшення кількості робочих місць;

– виникнення розбіжностей у сфері економіки та суперечностей у суспільстві [2].

Метою написання статті є визначення причин і методів усунення наслідків трудової міграції в Україні.

У ст. № 53 Закону України про «Міжнародне приватне право» визначено, що трудові відносини громадян України, які працюють за кордоном, регулюються правом України в разі, якщо:

– громадяни України працюють у закордонних дипломатичних установах України;

– громадяни України уклали з роботодавцями – фізичними або юридичними особами України трудові договори про виконання роботи за кордоном, у тому числі у їх відокремлених підрозділах, якщо це не суперечить законодавству держави, на території якої виконується робота;

– це передбачено законом або міжнародним договором України [5].

Якщо йдеться про соціальний захист працівників-мігрантів, слід говорити про Європейську конвенцію про правовий статус працюючих мігрантів. Згідно з цим документом країни – учасники цієї конвенції повинні надавати трудовим мігрантам, а також членам їх сімей соціальне забезпечення на рівні з громадянами своїх держав і дотримуватись прав, які були надані переміщеним особам. Україна приєдналась до цієї Конвенції у 2007 р. і вже встигла підписати двосторонні угоди щодо соціального забезпечення з Болгарією, Естонією, Іспанією, Латвією, Литвою, Польщею, Португалією, Словенією та Чехією.

Розв'язанням міграційних проблем займалися чимало українських науковців, серед них Бортник Н., Доценко А., Римаренко Ю., Петрова Т., Стешенко В., Товкун В. та ін.

© Лещенко Р. І., 2018

На жаль, проблема трудової міграції населення не обійшла й Україну, що впливає на економічний і соціальний розвиток держави. За часів незалежності України щороку зростає актуальність питань переміщення громадян за кордон через кількість внутрішніх і зовнішніх трудових міграцій, а також їх склад і причини, пов'язані зі зміною соціально-економічних відносин, політичними проблемами, зміною правил виїзду до інших країн, зниженням рівня життя громадян.

У табл. 1 подано дані щодо зовнішнього та внутрішнього міграційного руху населення України у січні-липні 2018 р. [4].

Таблиця 1

Міграційний процес на території України, січень-липень 2018 р.

	Кількість тих, хто прибув	Кількість тих, хто вибув	Міграційний приріст, скорочення (-)
Україна	300196	289851	10345
Західний регіон	69598	70798	-1200
Східний регіон	47977	54538	-6561
Північний регіон	65381	51257	14124
Південний регіон	41397	39990	1407
Центральний регіон	51906	50132	1774
м. Київ	23937	23136	801

Внутрішня трудова міграція становить меншу загрозу для країни в цілому, але має певні негативні наслідки. Основними проблемами є зменшення кількості молодого населення у сільській місцевості, що впливає на розвиток сільськогосподарських регіонів. Як наслідок, чимало сіл і селищ занепадає або взагалі зникають з мапи України [5].

Найбільшою проблемою для роботодавців є нестача працівників робочих спеціальностей. Головною причиною українці називають непрестижність робочих професій, а також низьку заробітну плату. Більшість молоді розглядають такі вакансії як тимчасові, а тому довго не затримуються на роботі, що потребує ручної праці.

Ще однією причиною є незадовільні умови праці на підприємствах. На сьогодні існують чимало підприємств, які не створюють гідні умови для спеціалістів робочої сфери. Однак, поступово ситуація змінюється, і деякі компанії готові запропонувати добре обладнане робоче місце та виплати бонусів задля мотивації.

Низький рівень заробітних плат є третьою причиною. Більшість людей, вибираючи місце роботи, передусім звертають увагу саме на розмір грошових виплат за виконану роботу. Очевидно, що європейські підприємства мають перевагу над українськими, що і є однією з причин трудових міграцій [5].

Слід звернути увагу і на те, що країни Європейського Союзу продовжують спрощувати процес працевлаштування для українських мігрантів. Наприклад, Польща прийняла рішення дозволити в'їзд до своєї країни за безвізовим режимом для участі у сезонних роботах. Німеччина готує новий порядок, який дозволить усім охочим отримати візу на півроку і, приїхавши до цієї держави, можна вибрати собі роботодавця й одразу розпочати працювати.

Отже, українці готові їхати за кордон у пошуках кращої роботи та гідного рівня життя. Хоча і значна кількість переміщень громадян держави до інших країн негативно впливає на економіку, це стало поштовхом до позитивних змін. Значна конкуренція серед спеціалістів мотивує роботодавців до збільшення рівня заробітної плати, покращення умов праці та ін. [2].

За результатами останніх досліджень Світового банку «Міграція і грошові перекази», Україна входить до п'ятірки країн із найвищим рівнем еміграції населення. На сьогодні за кордоном перебувають приблизно 6,6 млн українців, що становить 15 % населення. Зауважимо, що ці українські громадяни забезпечують майже 2 % валового внутрішнього продукту коштами, які вони надсилають своїм сім'ям в Україну. Активне працездатне населення становить 17 млн осіб, отже, 6,6 млн трудових емігрантів, які нині працюють за кордоном, становлять 39 % працездатного населення країни [5].

На рис. 1 подано найпоширеніші види економічної діяльності трудових мігрантів з України [2; 4].

Негативними наслідками зовнішньої трудової міграції є:

– скорочення кількості робочої сили і зниження через це конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку праці;

– збільшення витрат держави на підготовку спеціалістів;

– зменшення відрахувань до пенсійного та соціального фондів через нелегальну трудову міграцію;

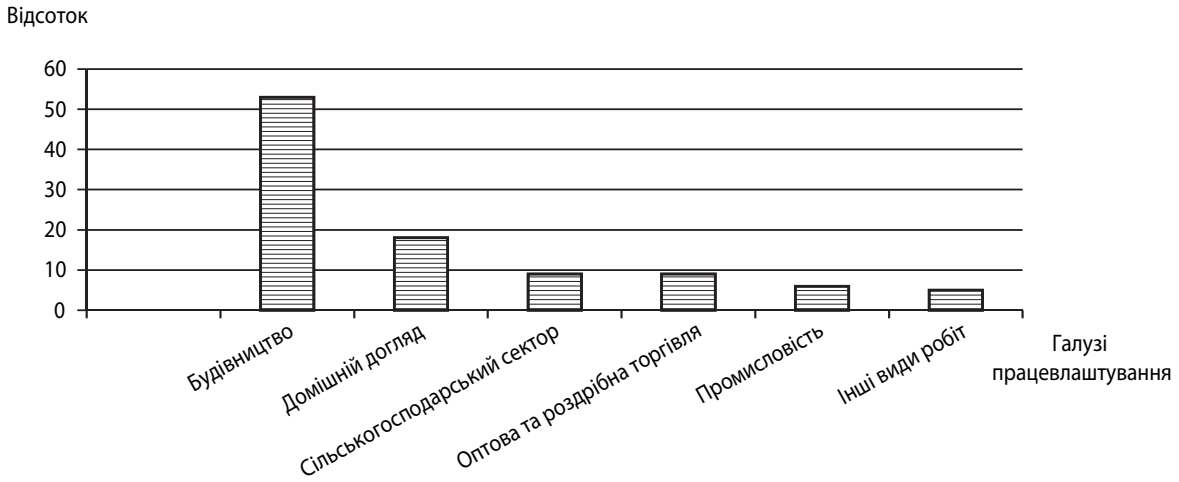

Рис. 1. **Основні галузі працевлаштування українських трудових мігрантів**

– міжнаціональні конфлікти, які є причиною підвищення рівня злочинності;

– погіршення стосунків у сім'ях через довготривалу відсутність одного чи кількох членів родини [2].

Позитивними наслідками зовнішньої трудової міграції є:

– зменшення напруги на ринку праці;

– грошові перекази, які здійснюють трудові мігранти для своїх родин, тим самим збільшуючи частку валового внутрішнього продукту держави;

– реалізація окремими особами власного потенціалу [2; 5].

Щодо регулювання міграційних процесів громадян, то указом Президента України № 622/2011 від 30.05.2011 р. схвалено Концепцію державної міграційної політики, що є спрямованою на забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, створення умов для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку держави, підвищення рівня національної безпеки шляхом запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів і ліквідації їх наслідків, узгодження національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами, посилення соціального та правового захисту громадян України, які перебувають або працюють за кордоном, створення умов для безперешкодної реалізації прав, законних інтересів мігрантів і виконання ними передбачених законодавством обов'язків [6].

Важливо впровадити заходи, що сприятимуть зменшенню відтоку громадян з нашої країни, а також поверненню трудових кадрів. Першим заходом має стати розв'язання проблеми з наданням житла. Слід розробити стратегію, що зробить ринок житла доступнішим для будь-якого працівника. Наступним кроком є розвиток малого та середнього бізнесу, що дозволить знизити рівень безробіття та дасть змогу громадянам реалізувати власний потенціал.

Необхідно заохочувати людей до професій технічного спрямування, щоб збільшити кількість працівників саме робочої сфери, створити умови для легального працевлаштування мігрантів з України у різних країнах світу, а також сформувати механізми виплат пенсій і виплат, що є пов'язаними з різними видами страхування з-за кордону.

Таким чином, міграційна політика має робити акцент на розвитку економічних та інвестиційних процесів, що сприятимуть підвищенню попиту на сучасному вітчизняному ринку праці.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Колосницына М. Г., Суворова И. К. Международная трудовая миграция: теоретические основы и политика регулирования. *Экономический журнал Высшей школы экономики.* 2005. № 4. С. 543–556. **2.** Волоско Я.О. Міжнародна трудова міграція населення: причини виникнення та наслідки для економіки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2015. № 824. С. 21–26. **3.** Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95/80/ed19950324. **4.** Статистична інформація // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. **5.** Мельник П. Зовнішня трудова міграція в Україні як демо-

графічна проблема. URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/554. **6.** Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р // Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250149647.

DEMONOPOLIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

UDC 347.7

S. Leshchenko

The 3rd year student
of the Faculty of International Economic Relations of KNEU S. Kuznets

Annotation. *The directions of improving the legislation to protect economic competition have been studied, taking into account the current conditions of the market economy in order to ensure the effective functioning of the existing legal mechanism.*

Keywords: *state, economy, economic competition, monopolization of the economy, legal structure of economic competition, de-monopolization of the economy, natural monopolies, state antitrust policy, state competition policy.*

Анотація. *Досліджено напрями поліпшення законодавства для захисту економічної конкуренції з урахуванням поточних умов ринкової економіки з метою забезпечення ефективності функціонування чинного правового механізму.*

Ключові слова: *держава, економіка, економічна конкуренція, монополізація економіки, правова структура економічної конкуренції, демонополізація економіки, природні монополії, антимонопольна політика держави, конкурентна політика держави.*

Аннотация. *Исследованы направления улучшения законодательства для защиты экономической конкуренции с учетом текущих условий рыночной экономики с целью обеспечения эффективности функционирования действующего правового механизма.*

Ключевые слова: *государство, экономика, экономическая конкуренция, монополизация экономики, правовая структура экономической конкуренции, демонополизация экономики, естественные монополии, антимонопольная политика государства, конкурентная политика государства.*

Denationalization, privatization, demonopolization of the economy and strengthening of various ownership forms are the main factors of creation of a market and competitive environment. A significant amount of monopolistic entities is a serious hindrance in this way. Thus, overcoming the mentioned hindrance requires not only measures aimed at competition development and restriction of monopolism, but also enforcement of public regulation mechanisms oriented towards prevention of formation of new monopolies.

The purpose of this article is to explain the problem of monopolism and suggest several solutions.

This is obvious problem and a huge amount of scientists who have been considering it and trying to find out ways of its solving such as Androshchuk G., Bezuh O., Bazilevich V., Bakalinska O., Valitov S., Geets V., Kvasnyuk B., Semenova L. and others.

The problems of international competitiveness were researched also by foreign scientists such as Porter M., Renolds M., Smith S. and others. Lots of articles, laws are passing in order to reduce the monopolism power. The Economic Code determines the very antitrust and competition policy as one of the main directions of the state economic policy [1].

The main purpose of the modern stage of the antitrust policy in Ukraine is protection of an already created competitive environment and enhancement of efficiency of functioning of existing competitive relations [2]. The state competitive policy is aimed at development of measures related to formation of a competitive environment, supporting and protection

© S. Leshchenko, 2018

of fair competition, fighting monopolism in the economy, etc. Carrying out radical reforms, privatization, and demonopolization have led to cardinal change of a situation in the field of competitive relations in Ukraine. Under the new social and economic conditions, the main problem of the antitrust policy is not only formal elimination of monopolism, but also formation of an effective competitive environment being able to provide sustainable economic growth and stable enhancement of the standard of living of the population.

The emphasis in carrying out the antitrust policy in Ukraine at the beginning of the XX century is shifted from overcoming and restriction of monopolism to protection of economic competition.

The State Program of Demonopolization of the Economy and Development of Competition, which was adopted in 1993, is aimed at formation and development of a competitive environment, which would provide efficient usage of social resources, free access to the market for entrepreneurs, freedom of consumers in choosing commodities of large assortment, and better quality at lower prices [3].

Although the Program had contemplated carrying out all the immediate measures for reduction of a monopolization level and development of competition in the market, it didn't gain desired results. Up to the present day, this issue has been remaining open. Thus, there is a need for adoption of a new Program being more adjusted to the current situation in the market. The new Program should take into consideration permanent dynamics of the economic development, be more adjusted to the present time, and take into account the modern position of the national economy. More than 20 years have elapsed since the moment of adoption of the old Program of demonopolization and, undoubtedly, it is not relevant nowadays. Openness of markets and processes of globalization and internationalization of the economy require others approaches to these issues [3].

Enterprises of monopolized economic industries, such as electronic power engineering, railway transport, communication, pipelines, ferrous and non-ferrous metallurgy, etc., produce more than the third part of sold industrial goods. One of reasons of such a position is the inappropriate legislative and normative framework of demonopolization processes and the necessity of significant acceleration of formation of such the basis. First of all, it is worth mentioning that in order to objectively apply measures of monopoly regulation, it is necessary to understand the sense of monopolism. Existence of monopolies is peculiar burden for the economy. Since competition factually don't endanger to monopolists, they can abuse their monopolistic position, neglecting legal and economic laws and society interests. Monopolism forms such economic conditions, under which certain business entities can impose own interests on other business entities and a society on the whole, ignoring their needs [5].

Relations occurring between monopolists and other market participators indicate inequality of rights in the process of execution of productive, commercial, and another activity; the abuse of the monopolistic position on the part of entities, which are economically stronger; complexity of carrying out the activity in the market on the competitive principles. The economic monopoly can be natural or man-made. The first case occurs, when competitive fight results in formation of the most powerful, economically effective, and efficient enterprises, which begins to put pressure on other market participators. The second case can appear as a result of actions and management of governmental bodies, when they establish a peculiar legal regime or give an exclusive right for carrying out any activity to a particular business entity. Obviously, insufficient legislative regulation of the monopolistic structures is concerned with significant concentration of economic interests in this field. It is very beneficial to be a monopolist. If a consumer has no choice, he has to pay any price for a desired service or a good. Frequently, in the fields, where monopolistic groups dominate, there are distinctive violations: overpricing; dictation of agreement terms, which are non-beneficial for a consumer; pressing undesirable goods upon a consumer; decrease of quality of commodities and servicing; preventing access of other entrepreneurs to potentially competitive adjacent markets, etc. A method of establishing discriminative prices of different types is widespread among methods of entrepreneur behavior of the monopolists [4].

In Ukraine the demonopolization has been initiated for the purpose of formation and development of a competitive environment, which is the basis of the whole market model. Taking into consideration the modern position of the economic competition and the monopolization under market conditions, it is necessary to revise the legislation on regulation of the activity of large monopolistic entities for the purpose of achievement of the real demonopolization of the economy, but not for the purpose of imitation of this process. Up to now, the legislation doesn't strictly determine the status of new large structures of a monopolistic type. There is no adjusted antitrust control over their activity. These facts negatively influence development of competitive relations and prevention of restrictive practice of business entities.

Supervisor – Candidate of Sciences (Law), Associate Professor Ostapenko A. G.

Literature: 1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15. **2.** Базилевич В. Економічна теорія. Політекономія : підручник / за ред. В. Базилевича. Київ : Знання, 2006. 632 с. **3.** Про природні

монополії : Закон України від 20.04.2000 № 1682–III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14/ed20000420. **4.** Бондарь Н. Н. Экономика предприятия : учебное пособие. Киев : МАУП, 2007. 432 с. **5.** Журавлева Г. П. Экономическая теория (политэкономия) : учебник / под общ. ред. В. И. Видяпина, Г. П. Журавлевой. М. : Инфра-М, 2004. 640 с.

РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «НЕФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ»

УДК 657.372.1

Лещенко С. Є.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проведено дослідження щодо визначень економічної сутності поняття «нефінансова звітність», наданих сучасними науковцями у 2009–2014 рр. На підставі узагальнення й систематизації визначено та проаналізовано підходи до трактування економічної сутності цього поняття.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, звітність, нефінансова звітність, інтегрована звітність.*

Аннотация. *Проведено исследование определений экономической сущности понятия «нефинансовая отчетность», представленных современными учеными в 2009–2014 гг. На основании обобщения и систематизации определены и проанализированы подходы к трактовке экономической сущности этого понятия.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, отчетность, нефинансовая отчетность, интегрированная отчетность.*

Annotation. *A study was conducted on the definitions of the economic essence of the concept of «non-financial reporting», presented by modern scientists in 2009–2014. On the basis of generalization and systematization, approaches to the interpretation of the economic essence of this concept are determined and analyzed.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, reporting, non-financial reporting, integrated reporting.*

За сучасних умов, коли Україна наближає своє законодавство, у тому числі у галузі бухгалтерського обліку, до законодавчих норм країн Європейського Союзу, особливої актуальності набуває питання визначення економічної сутності поняття нефінансової звітності підприємства. На практиці часто виникає плутанина щодо того, чи це окрема звітність підприємства, чи є вона ідентичною інтегрованій звітності, чи є вона складовою інтегрованої звітності підприємства.

Дослідженням сутності поняття нефінансової звітності підприємства займаються чимало науковців, серед них Колот А., Бочуля Т., Горохова Т., Довга Т., Кононова О., Москалюк Г., Озерянська М., Сивак О., Трофімова Д. та ін. Зауважимо, що через велику кількість різних тлумачень сутності поняття нефінансової звітності існує істотна ймовірність розбіжностей у визначенні, однак, внесок кожного науковця є унікальним.

Метою написання статті є дослідження сутності поняття нефінансової звітності підприємства, а також аналіз наукових підходів до його інтерпретації.

У процесі наукового дослідження проаналізовано довідкову літературу, монографії, автореферати дисертацій, дисертації, наукові статті та матеріали наукових конференцій, у яких розглядається питання сутності поняття нефінансової звітності, сукупно 15 джерел.

© Лещенко С. Є., 2018

Відповідно до § 6 Директиви 2014/95/ЄС від 22 жовтня 2014 р. (Директива 2014/95/ЄС) великі підприємства повинні підготувати нефінансовий звіт, який міститиме інформацію щодо як мінімум таких аспектів: охорони навколишнього середовища, питання зайнятості та соціальних питань, дотримання прав людини, боротьби з корупцією і хабарництвом. Такий звіт має містити опис політики, результатів і ризиків, що є пов'язаними із цими питаннями, і бути складовою звіту про управління підприємством.

Визначення сутності поняття нефінансової звітності різними науковцями подано у табл. 1 [2–11].

Таблиця 1

Визначення сутності поняття нефінансової звітності різними науковцями

	Автор	Визначення
1	Аннаєв О. [2]	Нефінансова звітність сприяє успішнішому і сталішому розвитку організації шляхом своєчасного задоволення інформаційних потреб зацікавлених сторін з економічних, соціальних та екологічних питань
2	Колот А. [3]	Нефінансова звітність (про стійкий розвиток, корпоративну стійкість) у найбільш загальному розумінні є звітністю організації про економічні, екологічні та соціальні результати діяльності, інституціональним відображенням у спеціальній документації стану впровадження концепції КСВЗ
3	Король С. [4]	Нефінансова звітність – усі звіти щодо соціальної відповідальності бізнесу
4	Довга Т. [5]	Нефінансова звітність – це документально оформлена сукупність даних підприємства чи організації незалежно від форми власності, що відображає середовище існування компанії, принципи та методи її співпраці з групами впливу, результати її діяльності в економічній, соціальній та екологічній сфері життя суспільства задля надання стейкхолдерам (акціонерам, співробітникам, партнерам, клієнтам і суспільству) інформації нефінансового характеру в контексті сталого розвитку та на його принципах
5	Озерянська М. [6]	Нефінансова звітність є важливою умовою підвищення ефективності, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості компанії, що дає оцінку її діяльності у сфері економічної стійкості, соціального розвитку та екологічної відповідальності
6	Горохова Т. [7]	Нефінансовий звіт розкриває концепцію сталого розвитку, несе інформацію про показники, тобто розміри корпоративної діяльності, які не можуть бути визнані у стандартному фінансовому аналізі, хоча зазвичай ці показники мають фінансові наслідки залежно від якості управління ними (екологічні, соціальні, управлінські показники) з урахуванням мети і цілей функціонування підприємства та сторін впливу загалом
7	Гриценко О. [8]	Нефінансова звітність є інструментом соціально відповідального бізнесу, який надає інформацію про вплив компанії на суспільство, економіку та навколишнє середовище, описує діяльність компанії у відповідному суспільному контексті
8	Боцян Т. [9]	Нефінансова звітність є публічним інструментом інформування акціонерів, співробітників, партнерів, клієнтів, суспільства (стейкхолдерів) про те, як і якими темпами підприємство реалізує закладені у його стратегічних планах розвитку цілі щодо економічної стійкості, соціального добробуту та екологічної стабільності суспільства
9	Москалюк Г. [10]	Нефінансовий звіт є важливою складовою системи управління, інструментом діалогу із зацікавленими сторонами
10	Байрактар Ю. [11]	Нефінансова звітність сприяє успішнішому та стійкішому розвитку організації завдяки своєчасному задоволенню інформаційних потреб зацікавлених сторін щодо економічних, соціальних та екологічних показників діяльності суб'єкта господарювання

У табл. 2 подано динаміку за роками публікаційної активності дослідженої вибірки науковців щодо визначення економічної сутності поняття нефінансової звітності у 2009–2014 рр. [2–11].

Таблиця 2

Річна динаміка публікаційної активності науковців щодо визначення економічної сутності поняття нефінансової звітності, 2009–2014 рр.

	Автор	Роки					
		2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Аннаєв О. [2]	+					
2	Колот А. [3]		+				
3	Король С. [4]			+			
4	Довга Т. [5]				+		
5	Озерянська М. [6]				+		
6	Горохова Т. [7]					+	

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
7	Гриценко О. [8]						+
8	Боцян Т. [9]						+
9	Москалюк Г. [10]						+
10	Байрактар Ю. [11]						+

Бачимо (табл. 2), що у перші три роки публікаційна активність була мінімальною, а від 2012 р. і надалі вона щороку зростала, сягнувши максимуму (чотири визначення) у 2014 р., що свідчить про підвищення зацікавленості науковців до цього питання, а також про його актуальність. Розподіл кількості визначень поняття нефінансової звітності, запропонованих у 2009–2014 рр., за роками, подано на рис. 1 [2–11].

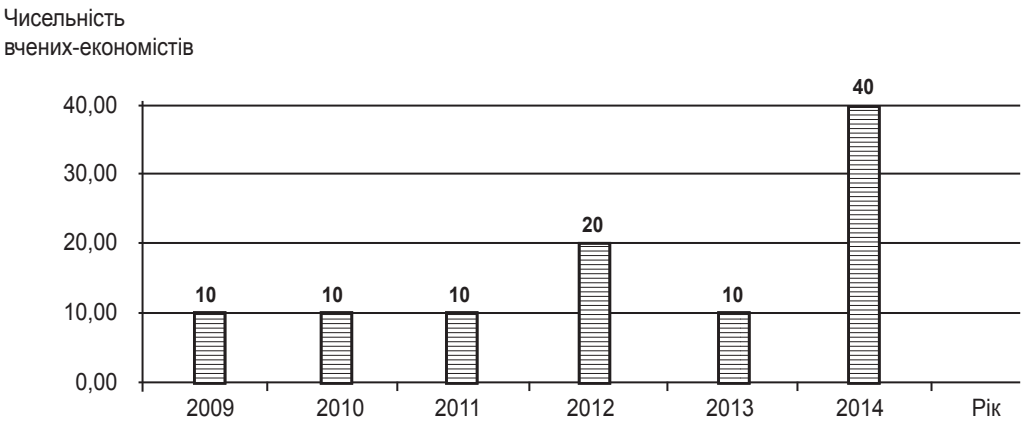

Рис. 1. **Розподіл визначень сутності поняття нефінансової звітності, запропонованих науковцями у 2009–2014 рр.**

Узагальнення підходів до визначення сутності поняття нефінансової звітності подано у табл. 3 [2–11].

Таблиця 3

Узагальнення підходів до визначення сутності поняття нефінансової звітності, запропонованих науковцями у 2009–2014 рр.

	Підходи	Автори	Кількість джерел	Частка джерел, у відсотках
1	Інструмент задоволення інформаційних потреб зацікавлених сторін щодо економічних, соціальних та екологічних показників	Аннаєв О., Боцян Т., Бочуля Т., Горохова Т., Довга Т., Колот А., Кононова О., Москалюк Г.	8	80
2	Інструмент відповідального бізнесу	Гриценко О., Король С.	2	20
3	Σ		10	100

На підставі аналізу різних наукових джерел щодо тлумачення поняття нефінансової звітності можна зробити висновок, що існують два підходи до визначення сутності поняття «нефінансова звітність». Найпоширенішим у вибірці є визначення нефінансової звітності як інструменту задоволення інформаційних потреб зацікавлених сторін щодо економічних, соціальних та екологічних показників: його надають автори 80 % досліджених джерел: Аннаєв О., Боцян Т., Бочуля Т., Горохова Т., Довга Т., Колот А., Кононова О., Москалюк Г. При цьому Аннаєв О. наголошує на тому, що деякі компанії використовують нефінансову звітність для «зеленого заговорювання» – декларації прихильності принципам корпоративної соціальної відповідальності заради поліпшення корпоративної репутації, а не економічної, соціальної та екологічної результативності в інтересах стейкхолдерів. Для запобігання цій несумлінній практиці уряд має запроваджувати національні або застосовувати міжнародні стандарти підготовки та аудиту нефінансової звітності, прирівнявши її у багатьох аспектах до фінансової звітності [2]. Для реалізації цього задуму необхідно винести на обговорення доцільність розробки національних стандартів нефінансової звітності або перейняти кращий міжнародний досвід і запровадити його на національному рівні для цілей складання та аудиту нефінансової звітності.

За визначенням Гриценка О., Король С. (20 % досліджених джерел), нефінансова звітність є інструментом відповідального бізнесу. Заслуговує на увагу твердження Чалдаєвої Л., що у результаті підвищення уваги з боку державних органів і керівництва як великих, так і малих компаній до розв'язання цього питання, а також визнання ними необхідності складання нефінансової звітності та її позитивного ефекту, компанії зможуть вийти на якісно новий рівень подання інформації [8].

Таким чином, на підставі аналізу, узагальнення й систематизації підходів різних науковців до трактування економічної сутності поняття нефінансової звітності можна зробити певні висновки. У переважній більшості досліджених літературних джерел (80 %) нефінансову звітність розглядають як інструмент задоволення інформаційних потреб зацікавлених сторін щодо економічних, соціальних та екологічних показників. Отже, на підставі проведеного аналізу нефінансову звітність визначатимемо як складову інтегрованої звітності підприємства, використовувану бізнесом як інструмент відповідальності перед суспільством, що забезпечує інформаційні потреби зацікавлених користувачів такої звітності щодо економічних, соціальних та екологічних показників, які додатково розкривають і пояснюють діяльність суб'єкта господарювання не лише у якісних, але й у кількісних показниках.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Агавердиева Х. Ф. Нефинансовая отчетность как инструмент регулирования социальной ответственности. *Экономика, управление, право: реалии и перспективы.* 2016. № 8. С. 54–57. **2.** Аннаев А. А. Сущность, стандарты и процесс подготовки нефинансовой отчетности. URL: http://auditfin.com/fin/2009/6/Annaev/20.pdf. **3.** Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність, соціальна звітність та аудит як сучасні інститути та технології соціального розвитку. *Україна: аспекти праці.* 2010. № 3. С. 3–9. **4.** Король С. Нефінансова звітність підприємства. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету.* 2011. № 6. С. 102–113. **5.** Довга Т. Формування екологічної звітності сміттєпереробних підприємств. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 143. С. 50–54. **6.** Озерянская М. Н. Требования государственных регуляторов об обязательной нефинансовой отчетности как элемент повышения информационной открытости и прозрачности деятельности организаций. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/trebovaniya-gosudarstvennyh-regulyatorov-ob-obyazatelnoy-nefinansovoy-otchetnosti-kak-element-povysheniya-informatsionnoy. **7.** Горохова Т. В. Впровадження нефінансової та інтегрованої звітності у системі стратегії корпоративної соціальної відповідальності. *Вісник Донецького національного університету.* 2013. № 2. С. 71–75. **8.** Гриценко О. І. Тенденції та проблеми формування інтегрованої звітності суб'єктами господарювання. *Молодий вчений.* 2014. № 2. С. 31–34. **9.** Боцян Т. В. Використання стандартів зі складання та оприлюднення нефінансової звітності: досвід українських підприємств. *Економіка. Управління. Інновації.* 2014. № 2. С. 117–121. **10.** Москалюк Г. О. Нефінансова звітність у реалізації концепції сталого розвитку в Україні // під ред. В. Ф. Максімової. Одеса : ОНЕУ, 2014. С. 323–346. **11.** Байрактар Ю. П. Нефінансова звітність підприємств та етапи її формування. *Вісник Одеського національного університету.* 2015. № 1. С. 57–61.

ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДМІННОСТЕЙ В ОБЛІКУ ОРЕНДИ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

УДК 657.1:006.032/.034

Лисенко Е. Ю.

Магістрант 1 року навчання
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено зміни, що відбулися в обліку орендних операцій за міжнародними стандартами, у зв'язку з уведенням нового Міжнародного стандарту фінансової звітності 17 «Оренда». Схарактеризовано основні відмінності в обліку оренди за національними та міжнародними стандартами.*

© Лисенко Е. Ю., 2018

Ключові слова: *підприємство, організація, облік, фінансова звітність, оренда, орендар, орендодавець, актив, зобов'язання з оренди.*

Аннотация. *Исследованы изменения, произошедшие в учете арендных операций согласно международным стандартам, в связи с введением нового Международного стандарта финансовой отчетности 17 «Аренда». Охарактеризованы основные различия в учете аренды по национальным и международным стандартам.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, учет, финансовая отчетность, аренда, арендатор, арендодатель, актив, обязательство по аренде.*

Annotation. *Investigated changes in the accounting of rental operations in accordance with international standards, in connection with the introduction of a new International financial reporting standard 17 «Leases». The main differences in the accounting for leases according to national and international standards are characterized.*

Keywords: *enterprise, organization, accounting, financial statements, lease, tenant, landlord, asset, lease liability.*

Міжнародні стандарти фінансової звітності є основою ведення бухгалтерського обліку у багатьох країнах світу, у тому числі в Україні. Щороку зростає кількість вітчизняних підприємств, які ведуть облік за міжнародними стандартами, що є пов'язаним передусім із процесами глобалізації, залученням іноземних інвестицій, а також із наданням можливості вітчизняним підприємствам вести облік як за національними, так і за міжнародними стандартами.

За даними Ради з МСФЗ (IASB), підготовленими на підставі вибірки з 30 тисяч публічних компаній США, які готують звітність за МСФЗ, у 2015–2016 рр. обсяг невизнаних зобов'язань за договорами операційної оренди становив 2,2 трлн дол. Це стало однією з причин розробки нового стандарту, головною метою якого є впровадження нової моделі обліку оренди для орендаря і, як наслідок, підвищення прозорості шляхом виведення значної кількості орендних операцій з позабалансового обліку. У січні 2016 р. IASB опублікувала новий МСФЗ 17 «Оренда», який набере чинності з 1 січня 2019 р., упровадження якого є обов'язковим для всіх українських підприємств, які готують фінансову звітність за міжнародними стандартами, а підприємства, які перейшли до МСФЗ від П(С)БО з 1 січня 2018 р., уже використовують його на практиці [3].

Метою написання статті є дослідження змін, що відбулися в обліку орендних операцій за міжнародними стандартами, у зв'язку з уведенням нового стандарту, а також порівняння його з національним.

Передусім зміни відбулися у визначенні сутності поняття оренди. Так, згідно з МСБО 17 орендою є угода, за якою орендарю надається право використовувати об'єкт оренди протягом установленого терміну за певну плату, що сплачується орендодавцю [3]. Згідно з П(С)БО 14 орендою є угода, за якою орендар набуває права користування необоротним активом за плату протягом погодженого з орендодавцем терміну [4]. Відмінність полягає у тому, що у П(С)БО 14 об'єктами оренди є необоротні активи, а у МСБО 17 визнано такими як необоротні, так і оборотні активи. За МСФЗ 16 для визнання договору орендою або таким, що містить компонент оренди, у договорі має бути ідентифіковано актив, орендар отримує практично всі економічні вигоди й визначає спосіб використання активу, договір діє протягом визначеного періоду, орендар сплачує відшкодування орендарю за користування об'єктом оренди.

Однією з основних новацій МСФЗ 16 є запровадження нової класифікації оренди, що вплинуло на порядок відображення в обліку активів, які перебувають в операційній оренді. Відмінності в класифікації оренди згідно з П(С)БО 14, МСБО 17 та МСФЗ 16 подано у табл. 1 [1–3].

Таблиця 1

Особливості класифікації оренди згідно з П(С)БО 14, МСБО 17 та МСФЗ 16

П(С)БО 14	МСБО 17	МСФЗ 16
В основі класифікації оренди лежать критерії щодо права власності на орендований актив після закінчення терміну оренди; розподілу ризиків і вигід, пов'язаних із володінням активом і терміном оренди (п. 4 П(С)БО 14)	В основі класифікації оренди лежить розподіл ризиків і вигід, що є пов'язаними з володінням орендованим об'єктом, між орендодавцем і орендарем (п. 4 МСБО 17)	В основі класифікації оренди лежить право контролювати використання об'єкта оренди (п. В9 МСФЗ 16)
Розрізняє два види оренди: фінансову та операційну	Розрізняє два види оренди: фінансову та операційну	Розподіл відсутній, у разі дотримання критеріїв договір є орендою, в іншому випадку – наданням послуг

Отже, МСФЗ 16, на відміну від МСБО 17 та П(С)БО 14, не дозволяє орендарю класифікувати оренду як операційну або як фінансову. Класифікація оренди для орендодавців залишилася без змін.

За П(С)БО 14 об'єкт операційної оренди відображається орендарем на позабалансовому рахунку бухгалтерського обліку за вартістю, вказаною у договорі оренди. Водночас МСБО 17 не містить жодних вимог щодо відтворення в обліку об'єктів, отриманих за договором операційної оренди. Облік оренди за новим стандартом схожий на облік фінансової оренди за МСБО 17 з деякими винятками, що дозволяють орендарю не визнавати активи та зобов'язання у балансі, до яких належать короткострокова оренда (що не перевищує 12 місяців) та оренда об'єктів низької вартості. Зауважимо, що орендар не зобов'язаний використовувати ці винятки, він може враховувати такі об'єкти як активи, отримані за договором фінансової оренди [3; 4].

Розглянемо зміни щодо первісного визнання та подальшого відображення в обліку активів, отриманих в оренду.

Згідно з П(С)БО 14 та МСБО 17 об'єкт, взятий у фінансову оренду, орендар відтворює і як зобов'язання, і як актив за найменшою на початок терміну оренди оцінкою. Це може бути справедлива вартість активу або поточна вартість суми мінімальних орендних платежів. Водночас активи, взяті в операційну оренду, відтворюються орендарем на позабалансовому рахунку. Вартість об'єкта операційної оренди указана в договорі оренди [3; 4].

Відрізняється також перелік витрат орендаря за операційною та фінансовою орендою. У випадку фінансової оренди до витрат орендаря належать орендна плата, витрати на поліпшення та від зменшення корисності активу, взятого в оренду, а також витрати на амортизацію. У випадку операційної оренди витрати орендаря охоплюють орендну плату, витрати на поточний ремонт і поліпшення об'єкта оренди й інші витрати, а винагорода в орендодавця не виникає [3; 4].

Згідно з МСФЗ 16 орендар за первісного визнання на дату початку оренди повинен визнати актив у формі права використання та зобов'язання з оренди. Порядок визначення первісної вартості активу у формі права використання та зобов'язання з оренди подано у табл. 2 [3; 4].

Таблиця 2

Порядок визначення первісної вартості активу у формі права користування та зобов'язання з оренди

Актив у формі права користування	Зобов'язання з оренди
Оцінюється за первісною вартістю, що охоплює: – первісну оцінку зобов'язання; – орендні платежі, вже виплачені на дату початку оренди або до неї; – прямі витрати; – очікувані витрати з демонтажу об'єкта, відновлення ділянки або активу, зобов'язання за якими виникає на дату початку оренди	Складовими зобов'язання з оренди є приведена вартість майбутніх орендних платежів, дисконтованих із використанням процентної ставки, що прописується у договорі оренди, а також приведеної вартості очікуваних виплат наприкінці періоду оренди. Для оцінки використовують такі показники: період оренди, орендні платежі, ставку дисконтування

Майбутні платежі, що є складовими оцінки зобов'язання з оренди, охоплюють фіксовані платежі та змінні орендні платежі, гарантії ліквідаційної вартості, ціну виконання опціону на покупку та штрафи за припинення оренди.

Подальша оцінка активу, отриманого за договором оренди, відбувається з використанням моделі обліку за первісною вартістю або за іншими моделями обліку.

За моделлю обліку за первісною вартістю орендар повинен оцінити актив за первісною вартістю з вирахуванням накопиченої амортизації та накопичених збитків від знецінення, а також із коригуванням на переоцінку зобов'язання з оренди. Якщо актив повністю замортизовано, подальше зменшення у результаті переоцінки зобов'язання відтворюють у прибутках і збитках. Інші моделі обліку передбачають оцінку активу у формі права використання за переоціненою або справедливою вартістю.

Зобов'язання з оренди надалі обліковується орендарем за амортизованою вартістю; процентні витрати визнаються у звіті про прибутки та збитки. Ставка дисконтування не змінюється, окрім випадків, коли змінюється термін оренди, змінюється оцінка опціону на покупку активу або відбувається зміна платежів, обумовлена процентною ставкою, що плаває.

Переоцінка зобов'язання з оренди відбувається у разі зміни:

– терміну оренди;

– оцінки опціону на покупку активу;

– сум які, будуть сплачені за гарантією ліквідаційної вартості;

– майбутніх орендних платежів через зміну показників, використовуваних для визначення таких платежів [3; 4].

Таким чином, запровадження МСФЗ 16 має істотний вплив на активи та зобов'язання, амортизацію, витрати з оренди та відсотки, операційні та фінансові грошові потоки. Від підприємств, які здійснюють чимало орендних операцій, перехід на новий стандарт потребуватиме значних витрат часу й аналізу великого масиву даних, оскільки підприємствам потрібно буде встановити вид договорів оренди за новим визначенням оренди й обрати варіанти переходу на новий стандарт. Тому подальшого дослідження потребують методи впровадження нового стандарту та практики його використання в обліку орендних операцій.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Пасенко Н. С.

Література: 1. IFRS 16 Leases. URL: http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/IFRS16.pdf. **2.** Борщевський І. В. Деякі питання укладення договорів найму (оренди) будівлі або іншої капітальної споруди за Цивільним кодексом *України. Держава і право.* 2004. № 23. С. 309–314. **3.** Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 17 (МСБО 17). Оренда : Міжнародний документ від 01.01.2012 № 929_018 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_018. **4.** Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» : Закон України від 28.07.2000 № 181 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00.

ПРИМИРНІ ПРОЦЕДУРИ З РОЗВ'ЯЗАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

УДК 342.76:334

Лобас Ю. Ю.

Студент 3 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Деталізовано особливості примирення як альтернативного способу розв'язання індивідуальних трудових спорів. Досліджено комплекс факторів, що свідчать на користь упровадження у нашій країні примирення для розв'язання індивідуальних трудових спорів.*

Ключові слова: *трудовий спір, індивідуальний трудовий спір, колективний трудовий спір, примирення, посередництво, альтернативний спосіб розв'язання трудового спору.*

Аннотация. *Детализированы особенности примирения как альтернативного способа решения индивидуальных трудовых споров. Исследован комплекс факторов, свидетельствующих в пользу внедрения в нашей стране примирения для решения индивидуальных трудовых споров.*

Ключевые слова: *трудовой спор, индивидуальный трудовой спор, коллективный трудовой спор, примирение, посредничество, альтернативный способ решения трудового спора.*

Annotation. *The features of reconciliation as an alternative way to resolve individual labor disputes are detailed. The complex of factors testifying in favor of the introduction of reconciliation in our country to resolve individual labor disputes has been investigated.*

Keywords: *labor dispute, individual labor dispute, collective labor dispute, reconciliation, mediation, alternative way to resolve a labor dispute.*

За умов ринкової економіки важливого значення набувають правові процедури захисту порушених трудових прав працівників, як індивідуальних, так і колективних. Однією з форм захисту порушених трудових прав

© Лобас Ю. Ю., 2018

найманих працівників є правове регулювання порядку розв'язання трудових спорів. Однак, чинне законодавство, яке регулює порядок розв'язання трудових спорів між працівниками та роботодавцями, на сьогодні не відповідає чинним суспільним відносинам, а у деяких випадках – і Конституції України, що є порушенням ст. 8 Конституції України, якою встановлено правило, за яким закони й інші нормативно-правові акти приймаються на підставі Конституції України та мають їй відповідати.

З розвитком соціального діалогу у сфері праці особливої уваги потребують способи мирного врегулювання розбіжностей між сторонами трудових правовідносин. Велике значення для ефективного розв'язання трудових спорів мають примирні процедури, де сторонам або спеціально створеним органам надається можливість урегулювати розбіжності, що виникли, шляхом досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень.

Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання розв'язання трудових спорів досліджують у своїх роботах Болотіна Н. Б., Бурак В. Я., Лазор В. В., Прилипко С. М., Ротань В. Г., Стадник М. П., Чанишева Г. І., Ярошенко О. М. та ін. Однак, питання примирення і донині є малодослідженим науковцями, мають місце окремі публіцистичні статті Худякової Т. М., Лазора В. В., Євсєєва О. П., Федькович О. В. та ін.

Метою написання статті є аналіз примирення як альтернативного способу розв'язання трудових спорів між робітником і роботодавцем.

Примирні процедури є особливим способом розв'язання спору, спрямованими на досягнення узгодженого рішення. Для використання таких процедур створюються спеціальні примирні органи. Принципи їх створення та функціонування визначені Рекомендацією МОП № 92 щодо добровільного примирення та арбітражу 1951 р. В органах з примирення, створюваних на змішаній основі, тобто із представників сторін, має бути рівна кількість представників працівників і роботодавців. Примирна процедура повинна бути безоплатною і оперативною: терміни розгляду спору повинні зводитися до мінімуму. У ході розв'язання колективного спору за допомогою примирних органів МОП рекомендує утриматися від застосування силових методів (проведення страйків), що вповні відповідає призначенню примирних процедур [7].

Генезис національного трудового законодавства у цій сфері розпочинається з норм Кодексу законів про працю УРСР 1922 р., якими передбачався примирний розгляд трудових спорів у оцінювально-конфліктних комісіях, примирних камерах і третейських судах, до складу яких входили представники сторін. Надалі примирні процедури стосувалися лише розв'язання індивідуальних трудових спорів, оскільки колективні трудові спори (конфлікти) вважалися атрибутом буржуазного суспільства. Тривалий час КТС за своєю правовою природою були примирними органами, які створювалися сторонами на паритетних засадах. Така ситуація існувала до внесення змін до глави XV Кодексу законів про працю України Законом України від 18 лютого 1992 р., яким було змінено статус КТС та порядок її організації, прийняття рішення та ін.

У національній юридичній практиці примирні процедури традиційно пов'язуються з розв'язанням колективних трудових спорів (конфліктів), законодавче забезпечення яких здійснюється Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 р. На відміну від законодавства деяких західних країн, у чинному трудовому законодавстві України не приділяється належної уваги примирним процедурам розв'язання індивідуальних трудових спорів [10]. На відміну від колективних трудових спорів, спеціальні норми про примирні процедури розгляду та розв'язання індивідуальних трудових спорів у чинному Кодексі законів про працю України відсутні [5]. Уперше у національній юридичній практиці до проекту Трудового кодексу України залучено окрему главу з відповідною назвою, зміст якої водночас потребує доопрацювання. Залучення до Книги дев'ятої «Індивідуальні трудові спори» проекту Трудового кодексу України окремої глави 2 «Примирні процедури з розгляду індивідуальних трудових спорів» свідчить про подальший розвиток соціального діалогу у сфері праці й упровадження його нової форми в індивідуальних трудових правовідносинах. У зв'язку з цим у науці трудового права потребують відповідного теоретичного обґрунтування питання про поняття, принципи, форми, порядок здійснення примирних процедур з розгляду індивідуальних трудових спорів [12].

Порядок розв'язання індивідуальних трудових спорів встановлюється главою XV «Індивідуальні трудові спори» чинного Кодексу законів про працю України. На відміну від колективних трудових спорів, для розв'язання індивідуальних трудових спорів главою XV чинного Кодексу законів про працю України примирні процедури розв'язання індивідуальних трудових спорів не передбачені [5].

До проекту Трудового кодексу України залучено Книгу дев'яту «Індивідуальні трудові спори», що складається з трьох глав: глава 1 «Загальні положення», глава 2 «Примирні процедури з розгляду індивідуальних трудових спорів», глава 3 «Розгляд індивідуальних трудових спорів у судах» (ст. 419–438). При цьому у проекті Трудового кодексу України не визначено поняття примирних процедур з розгляду індивідуальних трудових спорів. У ч. 1 ст. 420 проекту Трудового кодексу України йдеться про можливість утворення комісії з трудових спорів у юридичній особі задля врегулювання індивідуальних трудових спорів шляхом пошуку взаємоприйнятних рішень і примирення сторін таких спорів. Саме через це комісія з трудових спорів визначається у цій статті як примирний орган. Згідно з ч. 2 ст. 420 проекту Трудового кодексу України питання про утворення комісії з трудових спорів вирішується за погодженням між роботодавцем і виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим пред-

ставником). Розгляд індивідуального трудового спору у КТС за проектом Трудового кодексу України визнається примирною процедурою у розв'язанні спору, про що свідчить назва глава 2 «Примирні процедури у вирішенні індивідуальних трудових спорів» [12].

Можливість утворення в юридичній особі примирного органу з розв'язання індивідуальних трудових спорів видається не тільки допустимою, але й доцільною. Існування примирного органу з розв'язання індивідуальних трудових спорів безпосередньо на виробництві забезпечує реалізацію таких принципів розгляду трудового спору, як доступність звернення, швидкість і оперативність, безкоштовність. Необхідність законодавчого врегулювання примирних процедур із розв'язання індивідуального трудового спору є очевидною, враховуючи нормативне закріплення відповідної процедури щодо розв'язання колективних трудових спорів (конфліктів) Законом України «Про порядок вирішення колективного трудового спору (конфлікту)» від 3 березня 1998 р.

Міжнародні стандарти примирних процедур розв'язання трудових спорів аналізуються нормами актів МОП, Ради Європи, що регламентують процедури розгляду та розв'язання трудових спорів, у тому числі примирні процедури. Важливе значення для розгляду індивідуальних трудових спорів мають положення Рекомендації МОП № 130 щодо розгляду скарг на підприємствах задля їх розв'язання від 5 червня 1967 р. Передбачена Рекомендацією процедура розгляду скарг працівників у зв'язку з виникненням індивідуальних трудових спорів про право являє собою своєрідний різновид ускладненого примирно-третейського розгляду. Відповідно до цієї Рекомендації за можливості такі скарги повинні вирішуватися на самому підприємстві відповідно до процедури, яка має бути ефективною, пристосованою до умов країни, галузі економічної діяльності та підприємства, повністю гарантувати зацікавленим сторонам об'єктивне розслідування. Така процедура повинна бути якомога простішою та швидкою, за потреби передбачати відповідні терміни; формальності її застосування повинні бути мінімальними. На кожній стадії розгляду скарги повинна існувати реальна можливість досягнення врегулювання питання за угодою працівника та роботодавця [7].

Рекомендація МОП № 92 щодо добровільного примирення та арбітражу 1951 р. закликає держави створювати органи із добровільного примирення з метою запобігання та вирішенню трудових конфліктів. Процедура добровільного примирення відповідно до умов кожної держави має бути доступною з метою відвернення та розв'язання трудових конфліктів у промисловості між роботодавцями і працівниками. Такі органи утворюються з рівної кількості представників роботодавців і працівників. Примирна процедура повинна бути безплатною та оперативною; час, відведений на процедуру державним законодавством, має бути встановлено завчасно та зведено до мінімуму [7].

Примирні процедури визнаються у міжнародних актах самостійним особливим способом розв'язання трудових спорів. За чинним законодавством України примирні процедури передбачаються лише для розв'язання колективних трудових спорів (конфліктів) згідно з Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». Для розв'язання індивідуальних трудових спорів за чинним Кодексом законів про працю України ця процедура не застосовується, у главі XV «Індивідуальні трудові спори» відповідні норми відсутні. Норми, встановлені проектом Трудового кодексу України, є прогресивнішими порівняно з чинним Кодексом законів про працю України. Законопроектом передбачено примирні процедури для розв'язання як індивідуальних трудових спорів, так і колективних трудових спорів і конфліктів.

Однак, у проекті Трудового кодексу України, так само, як і в актах чинного законодавства, не визначається поняття примирних процедур. Видається доцільним викласти частину першу ст. 364 проекту Трудового кодексу України у такій редакції: «Примирні процедури – це розгляд колективного трудового спору задля його розв'язання примирною комісією, трудовим арбітражем. За згодою сторін колективного трудового спору у примирних процедурах може брати участь незалежний посередник і Національна служба посередництва і примирення» [10; 12]. У трудовому законодавстві необхідно закріпити як правило, що працівник має право вибирати між судовим розглядом індивідуального трудового спору та розглядом його за допомогою примирних процедур. Примирні процедури можуть здійснюватися за участю комісій з трудових спорів, які мають формуватися на паритетних засадах.

Таким чином, примирні процедури можна визначити як комплекс організаційних, правових, соціально-економічних та інших заходів, спрямованих на розв'язання трудових спорів, а також на запобігання їх виникненню. У вужчому розумінні примирні процедури є розглядом трудових спорів уповноваженими органами задля їх розв'язання. Основними загальними принципами примирних процедур розв'язання трудових спорів є законність, соціальна справедливість, рівність сторін, правоможність сторін та їх представників; незалежність примирних органів; колегіальність, розумність і достатність термінів для вироблення взаємоприйнятного рішення по суті спору; оперативність, простота, доступність примирних процедур; зобов'язання сторін не вживати заборонені законодавством заходи для розв'язання розбіжностей; безоплатність примирних процедур для сторін; примирна спрямованість діяльності органів із розв'язання трудових спорів; обов'язковість виконання угоди, досягнутої у ході примирної процедури.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Силенко Н. М.

Література: 1. Дейнека В. М. Примирні процедури з вирішення трудових спорів. *Актуальні проблеми політики.* 2014. № 53. С. 342–349. **2.** Войнаровская О. Медиация в трудовых спорах. URL: https://jurliga.ligazakon.net/experts/82/338_mediatsiya-v-trudovykh-sporakh. **3.** Дараганова Н. В. Медіація як один із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів. *Юридична наука.* 2011. № 6. С. 77–83. **4.** Євсєєв О. П. Процедури в конституційному праві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 19 с. **5.** Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами (за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 листопада 1997 року) / відп. ред. В. М. Вакуленко, О. П. Товстенко. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 1040 с. **6.** Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006. **7.** Болотіна Н. Б., Чанишева Г. І., Додіна Т. М. Трудове право України : підручник. Київ : Знання, 2008. 860 с. **8.** Бурак В. Я. Поняття та причини виникнення трудових спорів. *Вісник Львівського національного університету.* 2001. № 3. С. 120–124. **9.** Бурак В. Я. Трудові спори: порядок їх вирішення в Україні. Київ : Знання, 2003. 382 с. **10.** Лазор В. В. Правове регулювання трудових спорів, конфліктів і порядок їх вирішення на сучасному етапі : монографія. Луганськ : Література, 2004. 352 с. **11.** Щодо стану соціально-трудових відносин в Україні та основних напрямів їхнього реформування : аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: http://old2.niss.gov.ua/articles/958. **12.** Проект Трудового кодексу України від 27.12.2014 № 1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

УДК 330.4

Лук'янчикова О. В.

Студент 3 курсу
фінансового факультету ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто сутність поняття фінансових інвестицій, визначено напрями їх впливу на економічний розвиток країни. Досліджено передумови отримання позитивних зовнішніх ефектів від залучення фінансових інвестицій. Проведено аналіз впливу фінансових інвестицій на економічний розвиток України.*

Ключові слова: *економіка, фінанси, інвестиції, фінансові інвестиції, економічний розвиток країни.*

Аннотация. *Рассмотрена сущность понятия финансовых инвестиций, определены направления их влияния на экономическое развитие страны. Исследованы предпосылки получения положительных внешних эффектов от привлечения финансовых инвестиций. Проведен анализ влияния финансовых инвестиций на экономическое развитие Украины.*

Ключевые слова: *экономика, финансы, инвестиции, финансовые инвестиции, экономическое развитие страны.*

Annotation. *The essence of the concept of financial investments is considered, the directions of their influence on the economic development of the country are determined. The prerequisites for obtaining positive external effects from attracting financial investments are investigated. The analysis of the impact of financial investments on the economic development of Ukraine.*

Keywords: *economy, finance, investment, financial investment, economic development of the country.*

Процес інвестування є базовим елементом повсякденної господарської діяльності суб'єктів ринку. Інвестиційна діяльність забезпечує підприємствам можливість виходу з фінансово-економічної кризи, є фактором структурних перетворень в економіці, технічного розвитку та зростання якісних показників господарювання. Саме поточні

© Лук'янчикова О. В., 2018

фінансові інвестиції дають змогу отримати прибуток у короткостроковий термін. Через обмеження внутрішніх фінансових ресурсів країни (власних ресурсів підприємств, державного бюджету, заощаджень населення) постає необхідність підвищувати ефективність використання наявних ресурсів, а також сприяти надходженню й ефективному використанню міжнародних фінансово-економічних ресурсів. Ключова роль у цих процесах належить сфері фінансових інвестицій.

Вагомий внесок у дослідження впливу фінансових інвестицій на економічний розвиток країни зробили Борщевський В., Федоренко О., Губський Б., Макогон Ю., Захарін С., Лук'яненко Д., Вознесенська Н., Пересада А. та ін. Однак, окремі питання потребують поглибленого наукового дослідження задля практичного розв'язання.

Метою написання статті є визначення сутності фінансових інвестицій як окремої економічної категорії, а також аналіз особливостей впливу фінансових інвестицій на економічний розвиток країни.

За сучасних умов розробка та реалізація інвестиційної політики має відбуватися на підставі формування позитивного інвестиційного іміджу країни у світі. Тому важливо за застосування комплексного підходу дослідити напрями інвестиційного розвитку країни, результат чого вповні відтворював поточний стан речей в інвестиційній сфері й забезпечував достатньою інформацією для розробки ефективних заходів та інструментів залучення іноземних інвестицій [1].

Іноземні інвестиції відіграють важливу роль у розвитку країни, є важелем її економічного зростання, адже інвестиції приносять не лише прибуток інвестору, а також мають соціальний ефект, який передбачає розбудову інфраструктури, розвиток інноваційної та екологічної сфер та ін. Це сприяє створенню нових робочих місць, зростанню доходів, покращенню добробуту, посиленню попиту на товари, роботи та послуги, що забезпечує ланцюгову реакцію позитивних змін у національній економіці [2].

Іноземними інвестиціями є цінності, які вкладаються у різні об'єкти інвестиційної діяльності іноземними державами, фізичними особами – іноземцями, юридичними особами та іншими іноземними суб'єктами інвестиційної діяльності, які визнаються такими відповідно до законодавства України.

Фінансовими інвестиціями є сукупність господарських операцій щодо придбання корпоративних прав, пайових і боргових цінних паперів, деривативів, у яких однією зі сторін є резиденти країни; фінансові інвестиції можуть супроводжуватися передачею істотної участі в управлінні підприємством – об'єктом інвестування. Таке тлумачення базується на визначеннях, запропонованих міжнародними фінансовими організаціями. Це визначення використовується Національним банком України, його наведено в Податковому кодексі України [3; 4].

На сьогодні серед науковців немає єдиної думки щодо визначення сутності поняття фінансових інвестицій. Заслуговують на увагу визначення досліджуваного поняття, подані у табл. 1 [6].

Таблиця 1

Визначення сутності поняття фінансових інвестицій

Автор, джерело	Визначення
Податковий кодекс України [6]	Господарські операції, що передбачають придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та (або) інших фінансових інструментів
Пересада А. А	Вкладення грошей у різні фінансові інструменти: цінні папери, банківські депозити, валюту, коштовні метали та каміння
Коваленко Ю. М.	Капітал, що вкладається у фондові та грошові фінансові інструменти, статутні капітали юридичних осіб для отримання прибутку (доходу) та (або) зростання вартості капіталу
Майорова Т. В.	Вкладення коштів у фінансові інструменти, серед яких переважають цінні папери, для отримання у майбутньому доходу (прибутку)
Голубка Я. В.	Вкладення матеріальних, грошових та інших активів для отримання прибутку чи інших вигід

Отже, фінансові інвестиції є невіддільними від об'єкта вкладання коштів, передбачають збереження коштів і збільшення їх вартості, прибутки. Економічною сутністю інвестицій є їх постійний рух, складовими якого є послідовні перетворення: інвестиційні ресурси – вкладання інвестиційних ресурсів – прибуток від інвестиційної діяльності. Саме сукупність цих перетворень із практичної точки зору є сенсом інвестиційної діяльності [3–6].

Спостереження за надходженням в Україну прямих іноземних інвестицій (ПІІ) здійснюються Національним банком України, а також Державною службою статистики України, від 1994 р. У дослідженні використано статистичні дані, сформовані Державною службою статистики України, оскільки вона є повнішою за розподілом між галузями, регіонами та країнами (рис. 1) [7].

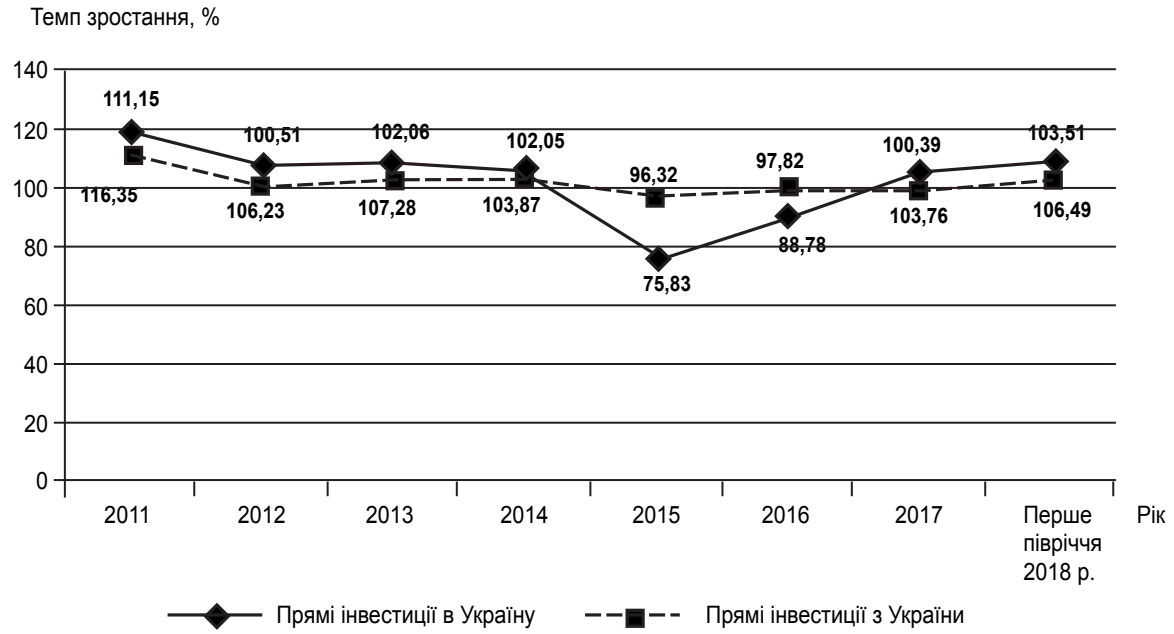

Рис. 1. **Темпи зростання прямих інвестицій в Україну та з України, 2011–2017 рр.**

Найбільший обсяг інвестицій в Україну спостерігався у 2014 р. і становив 53704 млн дол. США. Найменшим обсяг інвестицій в Україну був у 2016 р. – 36154,5 млн дол. США. Найбільший обсяг інвестицій з України спостерігався у 2014 р. – 6702,9 млн дол. США, найменший – у 2010 р., 5760,5 млн дол. США. Від 2015 р. темпи зростання прямих інвестицій мають позитивну тенденцію, чим обумовлено стабільніший розвиток економіки країни [7].

За перше півріччя 2018 р. прямі інвестиції в Україну становили 39950 млн дол. США, а з України – 6562,2 млн дол. США, що на 83,6 % менше, ніж обсяг прямих інвестицій в Україну.

Причин сповільнення прямих іноземних інвестицій чимало: воєнні дії на сході України, макроекономічне гальмування, зупинення низки промислових підприємств, стрімка девальвація та інфляція, зниження рівня споживання [7].

Розглянемо географічну структуру прямого іноземного інвестування економіки України. На її формування впливають багато факторів, серед головних – розвиток зовнішньоекономічних зв'язків зі стратегічними партнерами (до 2002 р. цим партнером були США та Росія, нині головним стратегічним економічним партнером є країни Європейського Союзу) та потреба у диверсифікації міжнародної інвестиційної діяльності.

Мобілізація інвестицій та забезпечення їх внеску у розвиток є одним із пріоритетних напрямів для урядів усіх країн. Це пояснюється тим, що міжнародні інвестиції забезпечують економіку будь-якої країни як фінансовими ресурсами, так і технологічною підтримкою, яка забезпечує стійкий і довгостроковий розвиток національної економіки [7].

Переваги, які отримує країна-імпортер інвестицій у короткостроковому періоді, не завжди з часом трансформуються у довгострокові. Іноземні інвестори можуть просто ефективно експлуатувати наявні переваги країни – імпортера інвестицій. Завданням економічної політики такої країни в такому випадку є забезпечення умов для досягнення довгострокових переваг.

Визначальними для успішності цього процесу є наявність торговельних бар'єрів, економічна конкурентоспроможність, сприятливе інвестиційне середовище, стратегії ТНК щодо цієї країни.

Залучення фінансових інвестицій може мати певні негативні наслідки для обох сторін інвестиційного процесу, причинами яких є те, що:

– зростання частки іноземного капіталу не обов'язково означає зростання обсягу реального необоротного капіталу;

– надходження фінансових інвестицій зменшує стимули для інвестування місцевими компаніями через збільшення вартості капіталу, переманювання висококваліфікованих робітників [4]

Фінансові інвестиції не призводять до зростання валового нагромадження капіталу, якщо переважними формами інвестування є поглинання та поспішна й непрозора приватизація місцевих компаній, а не створення нових підприємств. Залучення іноземних інвестицій має життєво важливе значення для виходу з сучасної суспільно-економічної кризи, подолання спаду виробництва та покращання якості життя українців.

Основними шляхами подолання державою кризи у галузях економіки є:

– розробка системи розвитку портфельного інвестування та створення спеціального державного інституту, що контролюватиме інвестиційний процес;

– удосконалення законодавчої бази у сфері інвестування;

– підвищення ефективності діяльності антимонопольних органів України;

– проведення інвестиційної політики з огляду на можливості та потреби розвитку кожного регіону [3].

Сумарна дія всіх факторів, як негативного, так і позитивного впливу, відтворює багатогранний вплив фінансових інвестицій на економічний розвиток країни-імпортера інвестицій, зокрема України. Виявити фактичну наявність чи відсутність впливу фінансових інвестицій на економічний розвиток країни, наявні кількісні залежності, можна лише шляхом застосування методології багатофакторного регресійного аналізу даних [5].

Таким чином, щоб фінансові інвестиції стали джерелом економічного розвитку, необхідними є:

– наявність достатньої конкуренції у галузях, до яких надходять інвестиції;

– здатність виробників інвестувати у засвоєння новітніх технологій;

– дієва та справедлива конкурентна (антимонопольна) політика в країні;

– збереження ділових зв'язків між підприємствами, що ввійшли до складу міжнародних компаній, та місцевими підприємствами;

– відсутність концентрації фінансових інвестицій у сферах торгівлі та фінансів, їх надходження до галузі обробної промисловості.

За відсутності цих умов фінансові інвестиції можуть негативно впливати на економічний розвиток як у короткостроковому, так і у довгостроковому періоді. Проведене дослідження засвідчує істотний позитивний вплив залучених фінансових інвестицій на економічний розвиток у поточному та у наступних періодах, що переконує у необхідності підвищувати ефективність механізмів залучення фінансових інвестицій.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Пасічник І. Ю.

Література: 1. Мойсеєнко І. П. Інвестування: навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 490 с. **2.** Гронтковська Г. Е., Ряба О. І., Венцурик А. М., Красновська О. І. Міжнародна економіка : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2014. 384 с. **3.** Касянок К. Г. Міжнародні інвестиційні потоки в умовах глобальних фінансових дисбалансів. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини.* 2016. № 3. С. 30–36. **4.** Король М. М., Поп М. Ю. Сучасні тенденції та динаміка прямого іноземного інвестування в міжнародній економіці. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини.* 2016. № 2. С. 13–17. **5.** Макух С. М. Аналіз та оцінка сучасних тенденцій секторального розподілу світових потоків інвестиційних ресурсів. *Економічний форум.* 2013. № 4. С. 45–57. **6.** Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17. **7.** Статистична інформація // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

УДК 364.35 (477)

Малиновська А. Ю.

Студент 3 курсу
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено особливості пенсійного забезпечення в Україні. Виявлено недоліки у нормативно-правових актах, що встановлюють державні гарантії отримання пенсії. Проведено аналіз пенсійного забезпечення за сучасних умов. Запропоновано напрями вдосконалення сучасної пенсійної системи.*

Ключові слова: *пенсія, пенсійне забезпечення, нормативно-правові акти, Пенсійний фонд України, пенсійна система, пенсійна реформа, страховий стаж, пенсійний вік.*

Аннотация. *Исследованы особенности пенсионного обеспечения в Украине. Выявлены недостатки в нормативно-правовых актах, устанавливающих государственные гарантии получения пенсии. Проведен анализ пенсионного обеспечения в современных условиях. Предложены направления совершенствования современной пенсионной системы.*

Ключевые слова: *пенсия, пенсионное обеспечение, нормативно-правовые акты, Пенсионный фонд Украины, пенсионная система, пенсионная реформа, страховой стаж, пенсионный возраст.*

Annotation. *The features of pension provision in Ukraine are investigated. The deficiencies in the regulatory legal acts establishing state guarantees for obtaining a pension are revealed. The analysis of pensions in modern conditions. The directions for improving the modern pension system are proposed.*

Keywords: *pension, pension provision, regulatory legal acts, Pension Fund of Ukraine, pension system, pension reform, insurance experience, retirement age.*

Для певної категорії населення пенсія стає нездійсненною мрією, а для інших вона – щаслива реальність. У сучасній економіці система пенсійного забезпечення є пов'язаною з системою оплати праці, податковою системою, станом ринку праці, становищем на фінансовому ринку, а також з демографічною ситуацією. Дослідження особливостей формування пенсійного забезпечення є актуальним, оскільки пенсії впливають не лише на рівень життя населення, але й на соціально-економічний стан країни.

Проблеми пенсійного забезпечення українців постійно є предметом дискусій чиновників і парламентаріїв. Дослідженням цього питання займалися і займаються Гуцайлюк Л., Коваль О., Леонов Д., Онишко С., Ткаченко Л. та ін.

Метою написання статті є аналіз особливостей та недоліків пенсійного забезпечення, а також розробка напрямів удосконалення пенсійної системи в Україні.

Згідно з Конституцією України держава надає гарантію всім громадянам на отримання різних видів пенсійного забезпечення залежно від різних критеріїв: віку, стану здоров'я, через втрату працездатності, смерть годувальника та ін. Так, пенсіонерами є категорія населення, для якої єдиним джерелом отримання коштів у більшості випадків є пенсійні виплати.

Пенсія – це державна виплата, яку надають із Пенсійного фонду для матеріального забезпечення непрацездатних громадян у зв'язку із їх минулою трудовою чи іншою суспільно корисною діяльністю у розмірах, як правило, зіставних із колишнім заробітком пенсіонера. Техніка обчислення обумовлена безліччю законодавчих актів (їх понад 24), однак, кількість не гарантує якість [1–3].

Органом, який займається збиранням та акумулюванням коштів для подальшого забезпечення пенсіями населення, є Пенсійний фонд України. Органи Пенсійного фонду України є бюджетними установами, тому бухгалтерський облік ведеться у порядку, передбаченому для бюджетних установ [5].

Бухгалтерський облік в органах Пенсійного фонду України здійснюється згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. [4]. У таблиці подано рахунки, призначені для ведення обліку щодо операцій з Пенсійним фондом (табл. 1) [4–6].

© Малиновська А. Ю., 2018

Таблиця 1

Типова кореспонденція субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій із Пенсійним фондом

Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
Видача готівки з каси	6512 (6522) «Розрахунки з виплати стипендій, пенсій, допомоги та інших трансфертів населенню»	2211 (2221) «Готівка у національній валюті»
Нарахування стипендій	8011 «Витрати на оплату праці»	6512 «Розрахунки з виплати стипендій, пенсій, допомоги та інших трансфертів населенню»
Здійснення утримань із заробітної плати та стипендій згідно із законодавством	6512 «Розрахунки з виплати стипендій, пенсій, допомоги та інших трансфертів населенню»	6311 (6321) «Розрахунки з бюджетом за податками і зборами», 6313 (6323) «Розрахунки із загальнообов'язкового державного соціального страхування», 6416 (6426) «Розрахунки за страхуванням», 6513 (6523) «Розрахунки з працівниками за товари, продані в кредит», 6514 (6524) «Розрахунки з працівниками за безготівковими перерахуваннями на рахунки з вкладів у банках», 6515 (6525) «Розрахунки з працівниками за безготівковими перерахуваннями внесків за договорами добровільного страхування», 6516 (6526) «Розрахунки з членами профспілки за безготівковими перерахуваннями сум членських профспілкових внесків», 6517 (6527) «Розрахунки з працівниками за позиками банків», 6518 (6528) «Розрахунки за виконавчими документами та інші утримання»
Виплата заробітної плати, стипендій і гонорарів з каси суб'єкта державного сектора	6512 «Розрахунки з виплати стипендій, пенсій, допомоги та інших трансфертів населенню»	2211 (2221) «Готівка у національній валюті»
Віднесення на рахунок депонентів не отриманих у строк заробітної плати та стипендій	6512 «Розрахунки з виплати стипендій, пенсій, допомоги та інших трансфертів населенню»	6412 (6422) «Розрахунки з депонентами»

Населення України, зокрема ті, хто збирається на пенсію, ризикують залишитися без засобів для існування. Люди старіють і втомлюються від постійної роботи, деякі зовсім не в змозі працювати у зв'язку зі станом здоров'я. З огляду на рівень цін і відсоток інфляції певна частка населення не може дозволити собі не лише ліки, а і їжу. В Україні також спостерігається статева дискримінація, через що чимало жінок не можуть розраховувати на оптимальні пенсійні виплати. Це пов'язано із тим, що жінки мають нижчі зарплати та часто недостатній страховий стаж.

Уряд нібито намагається розв'язати ці питання шляхом реформування, створюючи тим самим ще більше проблем. Бюджет Пенсійного фонду України щороку стає більш дефіцитним, однак, попри це було впроваджено додаткові заходи реформування пенсійної системи, які передбачають поступове підвищення пенсійного віку, підвищення мінімального страхового стажу, необхідного для призначення пенсії, а також упровадження обмежень для певних категорій пенсіонерів.

Підвищення пенсійного віку деякі чиновники обґрунтовують високим рівнем безробіття та дефіцитом трудових ресурсів. Однак, виникає питання: «Чому ж тоді звільняють працівників для прийняття на роботу молодих і перспективніших?».

Нині отримати страховий стаж нелегко, оскільки страхування та запис до трудової книжки пропонують далеко не всі працедавці, тобто піти на пенсію стає все складніше. До того ж розроблений проект реформи передбачає повне скасування спеціальних пенсій, які виплачувалися державним службовцям, науковцям і багатьом іншим групам громадян.

Як зазначала Ткаченко Л. Г., проблема у тому, що витрати зросли на 30 %, а більшість людей отримують мізерні пенсії, тому рівень їх пенсійного забезпечення залишився, як і раніше, низьким [7].

Під час проведення аналізу змін розміру пенсії порівняно з заробітною платою, рівнем цін та інфляцією визначено, що разом зі зростанням заробітної плати та пенсії зростає розмір прожиткового мінімуму, а індекс інфляції коливається. У табл. 2 відтворено, що показники з роками лише зростають, але це не є позитивною тенденцією. Рівень життя людей похилого віку знижуватиметься через зростання інфляції, яка значно випереджає зростання доходів, отже, пенсіонери не в змозі забезпечити собі повноцінне життя.

Таблиця 2

Тенденції змін соціально-економічних показників в Україні

Період	Мінімальна пенсія	Мінімальна зарплата	Індекс інфляції	Прожитковий мінімум
Від 01.12.2016	1247	1600	112,4	1544
Від 01.05.2017	1312	3200	113,7	1624
Від 01.10.2017	1452	3723	107,4	1700

Експерти зазначають, що останнім часом Україна зіткнулася з серйозною кризою. Щоб дійсно поліпшити ситуацію, потрібно докласти чимало часу і зусиль. Необхідно реформувати систему оплати праці, збільшити її частку у структурі валового внутрішнього продукту та собівартості продукції, а також підвищити рівень заробітної плати як основи сплати страхових внесків. Для цього слід установити мінімальну заробітну плату на рівні не нижче прожиткового мінімуму для працездатних осіб і запровадити ринковий інструмент державного регулювання заробітної плати. Прожитковий мінімум важливо встановити реально з огляду на потреби людини.

Далі розрахувати заробітну плату у такий спосіб, щоб після обов'язкових виплат працівника залишалася сума, якої вистачить на потреби та на соціальне страхування. Необхідно визначити розмір пенсії, виходячи зі скоригованих показників та індексу інфляції. Потрібно анулювати скасування пенсій на спеціальних умовах. Існує необхідність втручання економічних реформ у політику регіонів країни, оскільки встановлення основних економічних показників дасть змогу чітко аналізувати їх в окремих регіонах.

Слід продовжити створювати сильну соціально орієнтовану ринкову економіку, основним принципом якої має стати синтез економічної ефективності виробництва як результату дії вільних ринкових сил, і соціального компромісу. Окремі інтереси суб'єктів різних форм власності повинні узгоджуватися з загальноекономічним добробутом суспільства загалом.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Кудіна О. М.

Література: 1. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12/ed19911105. **2.** Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/ed20030709. **3.** Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17/ed20110708. **4.** Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14. **5.** Про затвердження Інструкції по бухгалтерському обліку та звітності в органах Пенсійного фонду України (Форми І-ПФ, 2а, 2-ПФ, 2-мдб) : Постанова Правління Пенсійного фонду України від 13.12.1994 № 11-4 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-95/ed19941213. **6.** Про затвердження Інструкції про порядок обчислення і сплати страхувальниками та застрахованими особами внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування до Пенсійного фонду України : Постанова Правління Пенсійного фонду України від 19.12.2003 № 21-1 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0064-04/ed20031219. **7.** Ткаченко Л. Г. Побудова багаторівневої пенсійної системи як напрям національної пенсійної реформи. *Економіка України.* 2012. № 8. С. 16–22.

ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

УДК 657.1.011

Манукян М. Е.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Деталізовано позитивні аспекти застосування автоматизації за сучасних економічних умов. Досліджено проблеми, що є пов'язаними з упровадженням і використанням автоматизованої форми ведення бухгалтерського обліку. Запропоновано шляхи ефективного розв'язання поточних проблем.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, облік, бухгалтерський облік, автоматизація бухгалтерського обліку, інформаційні системи.*

Аннотация. *Детализированы положительные аспекты применения автоматизации в современных экономических условиях. Исследованы проблемы, связанные с внедрением и использованием автоматизированной формы ведения бухгалтерского учета. Предложены пути эффективного решения текущих проблем.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, учет, бухгалтерский учет, автоматизация бухгалтерского учета, информационные системы.*

Annotation. *The positive aspects of the application of automation in modern economic conditions are detailed. The problems associated with the introduction and use of an automated form of accounting. Proposed ways to effectively solve current problems.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, accounting, automation of accounting, information systems.*

Сучасна економіка країни диктує свої умови ведення бізнесу для розвитку вітчизняних підприємств. Для українського бізнесу важливими залишаються проблеми впровадження до господарської практики інформаційних технологій і програмних систем для автоматизації основної підприємницької діяльності, що приносить прибуток. Формування виробничих і бізнес-процесів вимагає створення результативної системи управління. Застосування в управлінській роботі передових досягнень у сфері інформаційних технологій гарантує оперативність і повноту інформації про керовані процеси, надає можливості для поглибленого розбору, прогнозування та моделювання. Від правильної оцінки ситуації залежить майбутнє, рентабельність і стратегія розвитку підприємства загалом.

На сучасному етапі становлення економіки користь від інформаційних технологій не підлягає сумніву. Автоматизований облік ґрунтується на тих самих методичних принципах, що і ручний облік, забезпечуючи цілісність бухгалтерського обліку незалежно від використовуваної форми.

Попри це автоматизоване ведення обліку має свої специфічні особливості, що є пов'язаними з технологією реєстрації, накопиченням та обробленням облікових даних і формуванням бухгалтерської звітності. Практично на 15 % вітчизняних підприємств бухгалтерський облік є неавтоматизованим або автоматизовано лише окремі його складові [4].

Сучасний етап ведення бухгалтерського обліку неможливо уявити без застосування інформаційних технологій. З формуванням інформаційних технологій виникають нові можливості, водночас і нові проблеми автоматизації бухгалтерського обліку, які очікують на розв'язання. Найскладнішою проблемою є формування та введення інформаційних систем на вітчизняних підприємствах.

Згідно із законодавством України всі суб'єкти господарювання зобов'язані вести бухгалтерський звіт і формувати фінансову та податкову звітність [5]. Коли справа доходить до автоматизації бухгалтерського обліку, можуть виникати труднощі практично на кожному етапі впровадження системи. Розглянемо основні проблеми та напрями їх розв'язання задля ефективного застосування автоматизації бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах.

Як правило, перші помилки трапляються ще на стадії визначення завдань автоматизації бухгалтерського обліку. Прагнення автоматизувати кожну дію та операцію призводить до складнощів у регулюванні та використанні цієї системи. Важливо чітко розуміти основні бізнес-процеси та принципи роботи підприємства, щоб уникнути завищених очікувань від системи, що дозволить визначитися з першочерговими потребами підприємства, тим самим підвищити його ефективність в майбутньому.

© Манукян М. Е., 2018

Безпосередній вплив на правила ведення обліку, оподаткування та звітності у новій системі має законодавча частина. Частою зміною нормативно-правових актів зумовлено уповільнення процесу впровадження сучасніших інформаційних систем на вітчизняних підприємствах, тому слід звернути увагу на гнучкіші системи, які мають більші можливості для відтворення змін, що відбуваються [4].

Кваліфіковані працівники, які мають великий досвід роботи і високий рівень професіоналізму, є дуже цінними для підприємства. Нестача кваліфікованих кадрів може затримати запуск нової системи. За таких умов слід відправити працівників на курси навчання для успішної реалізації автоматизації бухгалтерського обліку, які надалі стануть користувачами програми, або замінити співробітників кваліфікованішими. Можливий ще один спосіб розв'язання проблеми – заміна ключових користувачів програми, які у процесі подальшої роботи поділяться своїми знаннями з іншим персоналом.

На наступному етапі, під час перенесення даних у нову систему, труднощі не зникають. Це стосується безпосередньо підприємств, які ведуть бухгалтерську звітність протягом тривалого часу. Оскільки поставлено завдання перенести всі дані на нову інформаційну систему, необхідно зробити вибір: або мінімізувати витрати, вводячи інформацію, або занести всі дані, тим самим плавно перейти до нової системи і надалі спростити роботу. Через те, що часто на підприємствах використовуються форми звітності, які збільшують кількість документації, спершу потрібно визначитися з необхідним комплектом документів [4].

На вибір даних, необхідних для подальшого функціонування підприємства, також впливає ручне ведення бухгалтерського обліку, оскільки у такому разі зростає кількість помилок. Однак, може виникнути потреба у збиранні додаткової інформації, що відбувається, якщо новітня система може гарантувати підтримку більшої кількості параметрів.

Після етапу впровадження та перенесення даних виникає проблема вже в безпосередньому застосуванні системи. Якщо організація, що спеціалізується у цій сфері, залучалася до впровадження, проблеми можуть виникнути у забезпеченні підтримки системи за відсутності консультантів. Доцільно мати на підприємстві такого співробітника, який зможе забезпечити цю підтримку і відповідати за її розвиток, оскільки бухгалтерський облік ведеться безперервно, надання податкової звітності не може чекати. Такий співробітник зможе використовувати всі можливості системи, адже знає принцип її роботи, на відміну від працівників, які раніше з прикладними інформаційними системами не працювали.

Наявність проблем на підприємстві завжди має негативний вплив. Проблеми з автоматизацією бухгалтерського обліку спричиняють збільшення витрат на її впровадження, а також погіршення економічного стану підприємства. Будь-яка похибка у звітності може негативно вплинути на всі сфери діяльності підприємства. Саме тому в інтересах ефективного здійснення процесу автоматизації бухгалтерського обліку важливо обміркувати всі ці проблеми на стадії підготовки проекту впровадження і згідно з можливостями знайти рішення ще на початкових стадіях упровадження системи [3].

Розглянемо переваги впровадження нової інформаційної системи задля автоматизованого ведення бухгалтерського обліку.

1. Поліпшення якості інформації. Успіхи у сфері інформаційних технологій дають змогу зменшити вплив людського фактора, скоротити кількість арифметичних помилок в обліку та звітності, завдяки формуванню цілісної інформаційної бази підвищити якість виконання розрахунків.

2. Економія часу і трудовитрат. Застосування інформаційних технологій зменшує тривалість і витрати сил на оброблення облікових операцій, тим самим сприяє підвищенню ефективності працівників бухгалтерії. Доступність і пристосовність використання комп'ютерних систем дає змогу підвищити швидкість збору, передачі, покращити якість оброблення даних, складання звітів і ведення документації.

3. Своєчасність, оперативність і значущість облікових даних. Застосування інформаційних технологій у бухгалтерському обліку істотно підвищує його ефективність, дає змогу оцінити поточний економічний стан підприємства і його перспективи. Інформаційні системи максимально розширюють аналітичні можливості обліку, надають можливості для паралельного ведення обліку у деяких стандартах.

4. Посилення контролю. Комп'ютерні системи дозволяють реалізувати розподіл функцій і доступу до даних, виникають можливості для своєчасної оцінки та контролю роботи з боку керівництва організації [3].

Через заборону застосування програми «1С» однією з найпоширеніших проблем на сьогодні є вибір програмного забезпечення, яке б найповніше розкривало інформацію, сформовану за даними бухгалтерського обліку. Програмою«1С» для ведення бухгалтерського обліку, за різними оцінками, користувалися від 80 % до 98 % вітчизняних підприємців, отже, вони будуть змушені шукати альтернативу. Розв'язанням цієї проблеми стане підбір аналогів за вартістю, що відповідають вартості програми «1С». Переваги та недоліки аналогів систематизовано у табл. 1 [3; 4].

Таблиця 1

Переваги та недоліки різних програмних забезпечень

Програмне забезпечення	Переваги	Недоліки
Парус	– повний контроль над бухгалтерськими операціями; – функціонал програми дає змогу налаштовувати систему, як зручно користувачу, не вдаючись до допомоги фахівців; – унікальні умови відбору дозволяють швидко шукати та виправляти помилки в обліковій звітності	– погана здатність до узагальнення даних; – значний обсяг даних і взаємозв'язків між ними призводять до помилок, що виникають в окремих елементах
Дебет Плюс	– адаптується під вимогу клієнта й у процесі ведення програми може бути налаштований під замовника; – дає змогу доповнювати готову конфігурацію установкою додаткових модулів	– для портування даних від деяких конфігурацій потрібне втручання фахівця
Універсал	– дає змогу об'єднати в єдиному інформаційному просторі безліч облікових завдань; – має потужний інструментарій у вигляді розрахункових документів	– не розрахована на великий обсяг даних, є використовуваною на малих підприємствах

Таким чином, на сьогодні важливо серйозно підходити до питання автоматизації бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах. Наявність інформаційних технологій, безперечно, є вкрай необхідною для підприємства незалежно від сфери та масштабу діяльності. Завдяки автоматизації підприємство отримує ефективнішу систему обліку. Однак, слід пам'ятати, що автоматизація є нелегким процесом, вимагає чимало трудомістких витрат для її успішної реалізації. Тому завжди потрібно заздалегідь зважити ймовірність виникнення проблем на етапі впровадження й використання задля розуміння шляхів їх ефективного розв'язання.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Боташева Л. Р., Гочияева А. К., Тунин С. А. Актуальные проблемы автоматизации бухгалтерского учета. *Международный сборник научных трудов.* 2014. № 1. С. 124–130 **2.** Казановська В. О. Удосконалення обліку в умовах автоматизованої обробки інформації. *Фінанси України.* 2012. № 74. С. 83–90. **3.** Терещенко Л. О., Матієнко-Зубенко І. І. Інформаційні системи і технології обліку. Київ : КНЕУ, 2003. 158 с. **4.** Бенько М. М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку : монографія. Київ : КНТЕУ, 2010. 336 с. **5.** Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14. **6.** Волот О. І. Методологічні основи та організація інформаційної системи бухгалтерського обліку, контролю та аудиту в умовах автоматизованої обробки інформації. *Облік, аналіз, аудит.* 2011. № 12. С. 35–41.

ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

УДК 349.22

Мацишин М. Ю.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено зміст і сутність форм захисту трудових прав працівників. Проаналізовано особливості та види державного захисту трудових прав працівників і роботодавців як форм захисту на підста-*

© Мацишин М. Ю., 2018

ві норм чинного законодавства. Запропоновано напрями вдосконалення сучасного вітчизняного законодавства щодо захисту трудових прав працівників і роботодавців

Ключові слова: *держава, економіка, підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, право на працю, трудові права, працівник, роботодавець, державний захист, законодавство.*

Аннотация. *Исследованы содержание и сущность форм защиты трудовых прав работников. Проанализированы особенности и виды государственной защиты трудовых прав работников и работодателей как форм защиты на основании норм действующего законодательства. Предложены направления совершенствования современного отечественного законодательства по защите трудовых прав работников и работодателей.*

Ключевые слова: *государство, экономика, предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, право на труд, трудовые права, работник, работодатель, государственная защита, законодательство.*

Annotation. *The content and essence of the forms of protection of labor rights of workers is investigated. Analyzed the features and types of state protection of labor rights of workers and employers as forms of protection on the basis of current legislation. The directions of improvement of the modern domestic legislation on the protection of the labor rights of workers and employers are proposed.*

Keywords: *economy, enterprise, organization, production, business entity, right to work, labor rights, worker, employer, state protection, legislation.*

За сучасних умов розвитку України як соціально-правової демократичної держави питання реалізації прав людини постає дуже гостро. Право на працю є для людини невіддільною складовою, без нього неможливо уявити розвиток людини у фізичному та соціальному плані, що проголошує ст. 43 Конституції України [9].

Через окремі об'єктивні причини країна проводить ліберальну політику у сфері праці, не втручаючись у взаємовідносини між працівником і роботодавцем. Однак, без належного контролю у сфері трудових відносин подальший економічний і соціальний розвиток неможливий. Тому держава повинна надати працівникам правову можливість дієвої боротьби за свої права та інтереси у межах законодавства, розробити правові форми захисту трудових прав для працівників і роботодавців.

Метою написання статті є дослідження форм захисту трудових прав працівників з боку держави та їх ефективності щодо регулювання трудових відносин.

Дослідженням форм захисту трудових прав займалися і займаються Болотіна Н. Б., Венедіктов В. С., Герасимова О. Є., Грузінова Л. П., Жернаков В. В. та ін. Однак, відсутністю єдиної точки зору зумовлено необхідність детальнішого розгляду цього питання.

Для дослідження питань про захист прав спочатку необхідно визначитися із тлумаченням сутності поняття форми захисту. У науковій та юридичній літературі це поняття розглядають як вид юридичної діяльності, у якій існують охоронні правовідносини з приводу трудового права. Лазор В. В. розуміє форми захисту як внутрішньо узгоджені й урегульовані законом способи захисту трудових прав і законних інтересів [1]. Науковець Тимченко Г. П. визначає форми захисту як процесуальні форми, що забезпечують реалізацію права на захист. У процесуальних формах розв'язуються юридичні справи, що, у свою чергу, передбачає певну процедуру (порядок) реалізації зацікавленими особами права на захист і судовими органами – юрисдикційних повноважень. Цим пояснюється наявність цивілістичних, кримінально-правових та адміністративно-правових форм захисту та процедур [2].

На сьогодні законодавство так і не визначило поняття «форма захисту трудових прав працівників». У проекті Трудового кодексу України від 04.12.2007 р. також відсутнє це поняття, хоча йому приділено належну увагу у диспозиціях безлічі статей проекту [4]. З одного боку, галузеве законодавство врахує специфіку правового статусу сторін і виправить прогалини у чинному законодавстві, а з іншого – за наявності чималої кількості дискусій науковців важливо дуже обґрунтовано підійти до цього питання, що може стати довготривалим процесом. З огляду на те, що Україна переходить до стандартів Європейського Союзу не лише в економічній сфері, а і в нормотворчій, постає проблема оперативного та якісного розв'язання питань, пов'язаних із захистом прав працівників.

Забезпечення правового захисту прав працівників є на сьогодні актуальним, і у зв'язку із соціально-економічними реформами це завдання набуває особливого характеру. Більшість нормативно-правових актів, які приймаються органами державної влади, в основному є спрямованими на подолання економічних проблем, а проблеми регулювання трудових правовідносин, дотримання трудових прав громадян продовжують залишатися невирішеними. Таким перебігом обставин у сфері соціально-трудових відносин обумовлено необхідність посилення державного захисту трудових прав громадян, упровадження жорстких заходів у разі порушення трудового законодавства.

За часів становлення української держави у 90-х рр. на ринку не функціонувало стільки підприємств різного типу та форм власності. Сьогодні на зміну одному власнику та роботодавцю приходять чимало різних організаційно-правових форм ведення господарської діяльності. Сучасними змінами, у тому числі у соціально-

економічній сфері, зумовлено нові державні завдання та цілі. Однак, державні органи не змінили ключові орієнтири щодо захисту трудових прав працівників, змінилася лише форма їх впливу.

Одним з основних засобів захисту з боку держави є належне нормативно-правове закріплення трудових прав і державний контроль за дотриманням чинного законодавства й інших нормативно-правових актів, які містять норми трудового права. Цьому контролю притаманні дві функції. З одного боку, держава завдяки вповноваженим державним органам забезпечує контроль за захистом трудових прав, а з іншого – контролює якість виконання цих функцій.

На здійснення законотворчої діяльності державу підштовхує соціальна потреба створення акта, необхідного для правого регулювання суспільних відносин. Розуміння владою цієї проблеми спонукає її до рішучих дій, однак, перешкодою стає протилежна сила – незацікавленості окремих представників суспільства у створенні відповідного закону [4]. Це не лише негативно позначилося на ефективності правового регулювання захисту трудових прав працівників, а ще й зробило його нестабільним.

Основним суб'єктом законодавчої влади в Україні є Верховна Рада. На протязі останніх років нею було внесено чимало змін до законодавчих актів у сфері захисту трудових прав працівників, але головне завдання щодо прийняття Трудового Кодексу України так і не було вирішено.

Проект Трудового кодексу України повинен відповідати всім вимогам нормативності закону, у ньому має бути окреслено коло суспільних відносин, умови припинення трудових відносин, норми, за якими будуть закріплені дії норми права. Передумовами створення Трудового Кодексу України були докорінні зміни у суспільних відносинах, які так чи інакше пов'язані з працею. Низка проблем із прийняттям та підготовкою нового акта пояснюється пошуком бази, на яку спиратимуться ключові його моменти. Єдиним нормативно-правовим документом, що регулює трудові відносини, нині є Кодекс законів про працю, прийнятий ще у 1971 р. [3]. Попри всі внесені до нього зміни документ не відповідає сучасним економічним вимогам. З огляду на це одним із найважливіших завдань Верховної Ради України є щонайшвидше прийняття Трудового кодексу України, що має відбуватися з урахуванням зауважень і пропозицій як науковців, так і практичних працівників [4].

Зорієнтована на реалізацію Конституції система законів повинна містити багато принципово важливих правових приписів, які завершують процес нормативно-правового регулювання, забезпечують ефективну дію конституційних та законодавчих норм [4; 9].

Кабінет Міністрів України також вносить свої корективи у регулюванні соціально-трудових відносин. Основною метою є дотримання трудових прав працівників шляхом проведення урядового контролю, для якого властива нормотворча та координуюча функції. Цей контроль є пов'язаним з організаційним забезпеченням діяльності органів нагляду через дотримання трудового законодавства.

Ще однією формою державного захисту трудових прав працівників є діяльність органів, спрямована на забезпечення нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства. Права й обов'язки, порядок діяльності суб'єктів контролю за дотриманням умов ведення трудових відносин закріплені низкою нормативно-правових актів. Так, одним із найвпливовіших суб'єктів контролю за дотриманням законодавства є прокуратура, яка, як вважає Якимчук М. К., є єдиним елементом системи розподілу та взаємодії гілок влади, що надійно працює, забезпечує стримування окремих гілок влади від прийняття незаконних актів і здійснення протиправних дій. Жоден із чинних державних органів не може взяти на себе наглядову функцію прокуратури за додержанням і застосуванням законів учасниками суспільних відносин [7].

Окреме місце щодо державного захисту працівників слід відвести судовому захисту, що є однією з найдієвіших форм захисту працівників, гарантією реальності прав і свобод людини та громадянина. Судові інстанції повинні стати тим місцем, куди громадянин може подати позов незалежно від соціального стану та обійманої посади. Правосуддя забезпечує безпосередню дію конституційних прав і свобод людини.

Однак, сфера його діяльності не повинна бути обмежена лише захистом конституційних прав, суд є спеціалізованим державним органом, який здійснює функцію соціального контролю за наявності конфлікту між окремими членами суспільства, між ними та державою, який виник у будь-якій сфері діяльності людини, що є регульованою правом.

Щодо єдиного документа, який регулює соціально-трудові відносини, – Кодексу законів про працю, у ньому передбачено випадки, коли суб'єкти трудового права можуть подати позов до суду для захисту своїх прав. Зауважимо, що Кодексом не вирішено чимало питань щодо розгляду трудових спорів безпосередньо у судових інстанціях. Остання, 18 глава Кодексу законів про працю містить лише 4 статті про контроль за додержанням законодавства про працю [3]. Вважаємо, найближчим часом слід законодавчо закріпити вдосконалені процедурні питання захисту трудових прав працівників.

Останні прийняті Кабінетом Міністрів України закони розширили можливості захисту прав громадян, надавши їм право звертатися за захистом до міжнародних інстанцій, членом яких є Україна. Це конституційне положення відповідає вимогам ст. 26 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод.

Як підсумок окреслимо характерні риси державного захисту трудових прав працівників, що передбачає звернення працівників у випадку порушення їх прав і свобод до відповідних державних органів, належне закріплення законодавством трудових прав працівників і контроль за дотримання цих прав. Важливо законодавчо закріпити перелік органів, до яких можна звертатися у разі порушення трудових прав, а також процедуру розв'язання таких питань. Необхідно скорегувати роботу державних суб'єктів задля їх спільної продуктивної праці.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Лазор В. В. Проблеми правового регулювання трудових спорів і конфліктів за умов формування ринкових відносин в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2005. 448 с. **2.** Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. 20 с. **3.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **4.** Проект Трудового кодексу України від 27.12.2014 № 1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221. **5.** Кудерська Н. Законотворча діяльність Верховної Ради України: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Вісник Академії управління МВС.* 2009. № 2. С. 63–72. **6.** Сырых В. М. Теория государства и права : учебник для вузов. М. : Юстицинформ, 2010. 384 с. **7.** Якимчук М. К. Проблеми управління в органах прокуратури України: теорія і практика. Київ : НАН України, 2001. 440 с. **8.** Савенко М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та їх захист органами конституційної юрисдикції. *Право України*. 1999. № 2. С. 3–10. **9.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628.

СУЧАСНІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

УДК 349.22:331.5-053.6 (477)

Мєщанін Д. В.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Конкретизовано сучасні правові проблеми працевлаштування молоді в Україні. Проаналізовано стан сучасного вітчизняного ринку праці, а також чинні нормативно-правові норми, які сприяють зайнятості молодих спеціалістів та підвищенню рівня їх конкурентоспроможності. Визначено причини незайнятості молоді й окремі недоліки законодавства щодо питань працевлаштування. Запропоновано напрями ефективного розв'язання поточних проблем.*

Ключові слова: *держава, економіка, підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, право на працю, трудові права, ринок праці, молодь, молоді спеціалісти, працевлаштування, соціальний захист, законодавство, чинні нормативно-правові норми.*

Аннотация. *Конкретизированы современные правовые проблемы трудоустройства молодежи в Украине. Проанализированы состояние современного отечественного рынка труда, а также действующие нормативно-правовые нормы, способствующие занятости молодых специалистов и повышению уровня их конкурентоспособности. Определены причины незанятости молодежи и отдельные недостатки законодательства касательно вопросов трудоустройства. Предложены направления эффективного решения текущих проблем.*

Ключевые слова: *государство, экономика, предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, право на труд, трудовые права, рынок труда, молодежь, молодые специалисты, трудоустройство, социальная защита, законодательство, действующие нормативно-правовые нормы.*

© Мєщанін Д. В., 2018

Annotation. *The current legal problems of youth employment in Ukraine are specified. The state of the modern domestic labor market is analyzed, as well as the current legal and regulatory standards that promote the employment of young professionals and improve their competitiveness. The causes of youth unemployment and some shortcomings of the legislation on employment issues are identified. Proposed directions for effective solutions to current problems.*

Keywords: *state, economy, enterprise, organization, production, business entity, right to work, labor rights, labor market, youth, young professionals, employment, social protection, legislation, current legal norms.*

Нині питання молодіжного безробіття є надзвичайно актуальним, оскільки воно залишається однією з найгостріших проблем у сфері праці. Ефективне функціонування ринку праці є важливим фактором соціально-економічного розвитку будь-якої країни, об'єктивним показником розвитку людського суспільства за умов глобалізаційних тенденцій у світовій економіці. Становище молоді на українському ринку праці є зумовленим тим, що молоді люди становлять близько 35 % працездатного населення України, є безпосередньо майбутнім трудовим потенціалом країни. Нині роботодавці не хочуть брати молодих на роботу, оскільки у них потрібного досвіду, а виробничі практики у закладах вищої освіти його не дають. Найчастіше студентам пропонують прийти в останній день практики за печаткою та підписом, а на співбесіді «обнадійливо» запевняють, що зателефонують. Отже, розгляд сучасних економіко-правових проблем працевлаштування молоді в Україні є актуальним питанням сьогодення.

Дослідженням проблемних аспектів ринку праці молоді займалися і займаються Дюркгейм Е., Парсонс Т., Мертон Р., Лісовський В., Кон І., Бойко М., Котова О., Серьогіна Ю. та ін.

Метою написання статті є дослідження економіко-правових проблем працевлаштування молоді в Україні, а також аналіз причин та пошук напрямів ефективного розв'язання наявних проблем.

Система державного розподілу пішла в минуле, і нині молодий фахівець стикається з досить жорсткими умовами ринку, де він не завжди є переможцем, хоча згідно з Конституцією України ст. 43 кожен має право на працю, вільне обрання її та вільне погодження з нею [5]. Однак, на практиці ця норма не реалізується повністю, і на сьогодні молодь залишається найменш конкурентоспроможною групою на ринку праці, найчисельнішою групу безробітних (понад 30 % від загального числа зареєстрованих безробітних). До того ж 25–28 % від загальної сукупності безробітної молоді становлять випускники навчальних закладів [7].

За даними Державної служби статистики України рівень безробіття серед молоді 15–24 років практично вдвічі перевищує середній по економіці. Так, у 2017 р. рівень безробіття серед населення цієї групи становив 18,9 %, рівень безробіття серед населення 25–29 років – 11,3 % і був на 1,8 % вищим, ніж серед населення віком 15–70 років [7].

Основними причинами, що стримують ефективність працевлаштування молодих спеціалістів, є:

– відсутність механізмів, що забезпечують взаємозв'язок між ринком праці та ринком освітніх послуг;

– незацікавленість установ системи професійної освіти у працевлаштуванні випускників;

– отримуючи ґрунтовні теоретичні знання в навчальному закладі, молодь не може застосувати їх на практиці;

– відсутність досвіду роботи та глибоких професійних знань;

– кадрова політика більшості українських організацій, що є орієнтованою передусім на досягнення поточних результатів, а не на перспективний розвиток;

– завищена оцінка власного професійно-кваліфікаційного рівня у значної частини молодих спеціалістів [4].

Розглянемо сучасний аспект правових проблем працевлаштування молоді.

1. Законодавство України передбачає, що у разі прийняття неповнолітнього на роботу з ним потрібно укласти письмовий трудовий договір. Однак, насправді ця норма майже не виконується, а органи, які мають контролювати виконання цього припису (прокуратура, служба у справах неповнолітніх), цим не займаються, хоча тут можна було б передбачити негативні правові наслідки для роботодавця за недотримання цієї норми.

2. У ст. 7 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [9] визначено, що працездатній молоді віком 14–28 років на рівні з іншими громадянами гарантується право на працю. Також державою визначено певні додаткові гарантії для працевлаштування молоді, а саме те, що після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби працездатній молоді гарантується надання першого робочого місця на строк не менше двох років. Підтвердженням цьому є ст. 5 Закону України «Про зайнятість населення» [10]. Однак, насправді цього не дотримуються, оскільки законодавством не передбачено відповідальність за умови, що підприємство може не мати вільних робочих місць для молодого спеціаліста, якого направлено до них. Якщо певне підприємство дає обґрунтовану відмову у прийомі на роботу через відсутність робочих місць, молодий спеціаліст не може заперечити це рішення.

3. Законом України «Про зайнятість населення» передбачено створення квоти робочих місць для працевлаштування молоді. Місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в межах, установлених у Закону України «Про зайнятість населення» [10] ця квота визначена на рівні 5 % від загальної кількості робочих місць на підприємствах з чисельністю понад 20 осіб. За сучасних умов це питання є досить проблемним для молоді, хоча й у разі відмови щодо прийняття на роботу молодь у межах певних установлених квот законодавством України передбачено накладання штрафів. Однак, було б доцільніше чіткіше визначити в законодавстві механізм стимулювання і накладання штрафів і створити певні органи, які б здійснювали контроль за ними, оскільки це стимулювало б підприємства, установи, організації працевлаштовувати молодь, що дало б змогу підвищити рівень зайнятості населення.

4. Указом Президента «Про заходи щодо реформування системи підготовки та працевлаштування працівників вищих навчальних закладів» встановлено, що особи, які навчаються за державні кошти, укладають з адміністрацією закладу вищої освіти угоду, за якою вони зобов'язані після закінчення навчання й одержання відповідної кваліфікації працювати у державному секторі народного господарства не менше ніж три роки. За відмови працювати у державному секторі народного господарства випускники повинні відшкодувати повну вартість навчання, такому працівнику забезпечується мінімум гарантій і умов [11]. Практично такі особи позбавлені можливості наполягати на покращенні умов праці у роботодавця, їм необхідно повернути кошти за їх підготовку у разі звільнення за власним бажанням. У такому разі випускник, який вступив до закладу вищої освіти за направленням від певної державної установи, нестиме відповідальність за відмову працювати у цій установі, оскільки це є порушенням трудової угоди, а установа не несе відповідальності за відмову працевлаштування молодого спеціаліста. Подібна ситуація відбувається і якщо підготовка спеціаліста здійснюється коштом фізичних чи юридичних осіб. Хотілося б, щоб законодавець встановив гарантії для тих, хто вчиться не за державним замовленням.

5. У Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» зазначено, що молодіжні центри праці, що діють відповідно до Типового положення, а також громадські молодіжні організації (агентства, біржі, бюро та ін.) за наявності в них відповідного дозволу, виданого державною службою зайнятості, сприяють працевлаштуванню молоді, у тому числі учнів, студентів, аспірантів у позанавчальний час, надають послуги, що є пов'язаними з профорієнтацією та підготовкою до роботи за новою професією [8]. Однак, на практиці маємо негативний аспект, оскільки держава не сприяє створенню певних Центрів праці для молоді, бо немає достатньої забезпеченості ресурсами для реалізації.

Це лише кілька питань, що виникають при працевлаштуванні молоді, і вони недостатньо врегульовані в законодавстві. Поза тим існують чимало інших, про які у законодавстві не йдеться, серед них:

– відсутність затверджених регіональних програм працевлаштування студентів у вільний від навчання час;

– відсутність законодавчо встановлених гарантій захисту молодих працівників від дискримінації за віковою ознакою;

– рівність заробітної плати як для молодих працівників, які укладають трудовий договір і працюють на умовах неповного робочого часу, так і для працівників із повним робочим днем; конкретна вказівка у законодавстві щодо цих двох випадків відсутня [4].

Таким чином, проблема працевлаштування молоді в Україні є доволі розповсюдженою, її розв'язання потребує розробки ефективної соціально-економічної політики, спрямованої на забезпечення зайнятості молодих людей. Вважаємо за доцільне у подальших дослідженнях зосередити увагу на пошуку шляхів розв'язання проблем працевлаштування молоді на сучасному етапі економічного розвитку.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Бойко М. Д. Трудове право України : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2014. 392 с. **2.** Вавженчук С. Я. Охорона та захист трудових прав працівників : підручник. Харків : Право, 2016. 560 с. **3.** Котова О. В. Проблемы молодежи и механизмы реализации молодежной политики в регионе. *Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского.* 2012. № 28. С. 393–398. **4.** Серегина Ю. С. Безработица в Украине: проблемы и перспективы. *Научные труды молодежи – решению проблем европейской интеграции.* 2015. № 2. С. 171–173. **5.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628. **6.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **7.** Статистична інформація // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. **8.** Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 18.08.2017 р. № 2998-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12/ed20170101. **9.** Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення працевлаштування молоді: Закон України від 01.03.2005 № 2429-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.

gov.ua/laws/show/2429-15/ed20050301. **10.** Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17/ed20120705. **11.** Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів : Указ Президента України від 16.05.1996 № 342/96 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77/96/ed19960123.

СКАСУВАННЯ ТРУДОВИХ КНИЖОК: ПРОГРЕСИВНИЙ КРОК АБО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

УДК 349.2

Миринська А. Є.

Студент 3 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Конкретизовано переваги та недоліки оформлення, ведення та збереження трудових книжок. Розглянуто альтернативні варіанти заміни трудових книжок у разі їх скасування.*

Ключові слова: *підприємство, організація, суб'єкт господарювання, право на працю, трудові права, трудова книжка, робітник, роботодавець.*

Аннотация. *Конкретизированы преимущества и недостатки оформления, ведения и хранения трудовых книжек. Рассмотрены альтернативные варианты замены трудовых книжек в случае их отмены.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, субъект хозяйствования, право на труд, трудовые права, трудовая книжка, работник, работодатель.*

Annotation. *The advantages and disadvantages of the design, maintenance and storage of workbooks are specified. Considered alternative options for replacing employment records in the event of their cancellation.*

Keywords: *enterprise, organization, business entity, right to work, labor rights, employment record, employee, employer.*

На сьогодні проблема порушення прав працівників є дуже актуальною, оскільки чимало людей роботодавці звільняють незаконно або накладають штраф через те, що вони не знаються на чинному законодавстві. Однак, саме тепер піднято питання про скасування трудових книжок в Україні. Одні вважають таку реформу прогресивним кроком, інші – порушенням прав працівників.

Про нагальну потребу оновлення трудового законодавства, у тому числі і прийняття Трудового кодексу України, вже багато років наголошують чимало науковців і практиків у галузі трудового права. Пов'язані з цим питання досліджували і досліджують Болотіна Н. Б., Венедиктов В. С., Гончарова Г. С., Жернаков В. В., Лазор В. В., Іншин Л. І., Мацюк А. Р., Пилипенко П. Д., Процевський О. І., Хуторян Н. М., Чанишева Г. І., Ярошенко О. М. та ін.

В Україні ініціюють Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо спрощення ведення кадрової роботи платниками податків)», що передбачає скасування трудових книжок. Міністерство економічного розвитку і торгівлі впевнені, що ця реформа дасть змогу покращити умови звільнення та наймання працівників, з одного боку, а з іншого – підприємці зможуть економити кошти на їх адміністрування.

Щоб краще розібратися у цьому питанні, звернемося до Кодексу законів про працю України (КЗпП), щоб проаналізувати, що таке трудова книжка і яку роль вона відіграє у житті робітників і роботодавців [1].

Згідно зі ст. 48 Кодексу законів про працю України трудова книжка є основним документом про трудову діяльність працівника. Вони ведуться на всіх працівників на будь-якому підприємстві та в організації. Трудові книжки мають свої правила ведення, збереження й оформлення, і за порушення цих правил посадова відповідальна особа несе або дисциплінарну, або адміністративну відповідальність [1].

© Миринська А. Є., 2018

Трудова книжка ведеться відділом кадрів і зберігається у роботодавця. Усі аспекти щодо ведення, збереження й оформлення трудової книжки регулюються Постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1993 № 301 «Про трудові книжки працівників» [2] та Інструкцією про порядок ведення трудових книжок працівників, затвердженою наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.1993 №58 [3].

Трудові книжки необхідно правильно оформляти, вести їх облік та зберігати, що ускладнює задачу для роботодавця та підприємства. Скасування трудових книжок значно поліпшує та полегшує функціонування для роботодавців, оскільки згідно з ч. 1 ст. 41 Кодексу України «Про адміністративні правопорушення» якщо роботодавець або організація не дотримується вимог законодавства, то на них накладається штраф незалежно від форм власності у розмірі від 30 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4].

Розглянемо переваги скасування трудової книжки для працівника.

1. Скасування трудової книжки буде значно економити час як працівника, так і роботодавця: не потрібно вести облік, витрачати час на заповнення та ведення трудових книжок.

2. Оскільки згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. підставою для нарахування пенсії є лише страховий стаж, а не трудовий, як вважає більшість громадян, тобто наявність трудової книжки для робітника позбавлена сенсу.

3. Головною перевагою для працівника є його захист у зв'язку з незаконним звільненням. Так, якщо через суд він оскаржить вирок про незаконне звільнення, то запис у трудовій книжці виправлять, що не покаже працівника у негативному світі перед наступним роботодавцям [6].

Розглянемо тепер недоліки скасування трудової книжки для працівників.

1. Втрата трудової книжки для працівника-переселенця непідконтрольних територій є великою проблемою у разі нового місця роботи.

2. При прийнятті на роботу працівнику треба зібрати чимало паперів і документів, а на це він тратить відповідно чимало власного часу.

При скасуванні трудових книжок держава зіткнеться зі значною кількістю проблем. Передусім потрібно створити надійну інформаційну базу щодо трудової діяльності працівників, яка буде надійно захищена від стороннього доступу до даних, а водночас працівник матиме персональний доступ до цієї інформації [5].

Слід проаналізувати бюджет держави, щоб зрозуміти, чи дійсно електронний реєстр буде так економити гроші, як це можливо, звідки брати гроші для реалізації цього проекту, якщо економіка держави і так не є стабільною і зайвих грошей для таких складних реформ немає.

Постає також питання надання роботодавцям довідок про підтвердження трудового стажу на запит працівника, оскільки часто таку довідку з різних причин взяти практично неможливо.

Непродумане вилучення трудових книжок з ділового обігу може спричинити безлад у трудових відносинах, втрату вірогідних даних. Якщо все-таки скасовувати трудові книжки, слід знайти їм альтернативу. Такою альтернативою може бути електронне ведення бази даних. В Україні від 2000 р. відбувається ведення даних в електронному обліку, що значно економить час як працівника, так і роботодавця. Однак, для органів державного управління це ускладнює задачу, оскільки потрібно змінювати чимало статей у різних кодексах [6].

Альтернативою трудовим книжкам також могла б стати персоніфікована пластикова карта, яка б давала доступ кожному працівнику до власного кабінету онлайн-реєстру, що заощадило б час як працівника, так і роботодавця й органів самоуправління. Але таке нововведення є довготривалим у реалізації та потребує багато коштів, яких у державному бюджеті недостатньо.

Таким чином, скасування трудових книжок має свої переваги та недоліки, з одного боку, це є прогресивним кроком, з іншого – порушенням прав працівника. Трудова книжка не є єдиним документом, за яким встановлюється розмір пенсії та визначається трудовий стаж, тому впровадження Єдиного реєстру значно покращить функціонування та зменшить час на заповнення документів, оскільки це буде електронна база даних. Однак, ця реформа є довготривалим процесом, оскільки потрібно внести зміни до різних законодавчих актів, щоб зробити систему персоніфікованого обліку єдиною, бо нині вона працює лише за областями, а вже потім скасовувати трудові книжки.

Виникає також необхідність розробки бази даних інформації для робітників шляхом створення особового кабінету, де кожний зможе побачити власні дані, а для роботодавців – створити звіти з точною інформацією.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Силенко Н. М.

Література: 1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **2.** Про трудові книжки працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.1993 № 301 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-93-%D0%BF/ed19930427. **3.** Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників : Закон України від 29.07.1993 № 58 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93/ed19930729. **4.** Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 80731-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed19841207. **5.** Саморукова О. Обговорення: скасування трудових книжок. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1667:skasuvannya-trudovikh-knizhok&catid=8&Itemid=350. **6.** Подригуля У. Скасування трудових книжок: прогресивний крок або порушення прав працівника. URL: https://protocol.ua/ua/skasuvannya_trudovih_knigok_progresivniy_krok_abo_porushennya_prav_pratsivnikiv.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА

УДК 336.279

Мірзоєва Л. С.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено питання співвідношення неспроможності підприємства та його банкрутства. Проаналізовано сутність банкрутства, деталізовано його види. Конкретизовано ймовірні причини виникнення банкрутства, а також його наслідки.*

Ключові слова: *підприємство, організація, суб'єкт господарювання, бюджет, платоспроможність, банкрутство, боржник, ліквідація, санація.*

Аннотация. *Исследован вопрос соотношения несостоятельности предприятия и его банкротства. Проанализирована сущность банкротства, детализированы его виды. Конкретизированы вероятные причины возникновения банкротства, а также его последствия.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, субъект хозяйствования, бюджет, платежеспособность, банкротство, должник, ликвидация, санация.*

Annotation. *The question of the ratio of insolvency of the enterprise and its bankruptcy is investigated. The essence of bankruptcy is analyzed, its types are detailed. Specified the probable causes of bankruptcy, as well as its consequences.*

Keywords: *enterprise, organization, business entity, budget, solvency, bankruptcy, debtor, liquidation, reorganization.*

За сучасних умов стрибкоподібного зростання курсу валют в Україні чимало компаній стикаються з проблемою невиконання зобов'язань перед своїми кредиторами. Питання неспроможності та банкрутства боржника, який не виконує свої зобов'язання, є однією з найважливіших проблем господарського права протягом тривалого часу.

Метою написання статті є аналіз процесу банкрутства юридичних осіб, а також основних причин виникнення банкрутства.

Проблемою визначення правового регулювання банкрутства займалися Борейко О. В., Євенко Т. В., Полякова Б. О., Самсонов Н. Ф., Терещенко О. О., Тітов Н. І., Цитович П. В., Череп А. В. та ін.

Безумовно, банкрутство є необхідним і дієвим інструментом ринкової економіки. Воно є власне механізмом, за допомогою якого розв'язуються питання неплатоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності. Як зазначає Андрущак Є. М., банкрутство є визнаним судовими органами незадовільним господарським станом фізичної

© Мірзоєва Л. С. , 2018

чи юридичної особи, ознакою якого є припинення розрахунків за зобов'язаннями через нестачу активів у ліквідній формі [1]. Важливим є те, що основною метою банкрутства є не ліквідація підприємства, а задоволення вимог кредиторів через визнання боржника банкрутом.

Згідно з чинним законодавством сторонами у справі про банкрутство є кредитори (представник комітету кредиторів) та боржник (банкрут); сторони є головними процесуальними учасниками.

Нині провадження у справах про банкрутство регулюються Господарським процесуальним кодексом України та Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Однак, у жовтні 2018 р. Верховна Рада ухвалила Кодекс України з процедур банкрутства, яким передбачається подальше регулювання цієї процедури.

Згідно зі ст. 1 цього Кодексу банкрутством є визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди та погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосовування ліквідаційної процедури.

Суб'єктами банкрутства закон визнає лише юридичних осіб, причому осіб однієї категорії – суб'єктів підприємництва, неспроможних протягом трьох місяців виконати свої зобов'язання перед кредиторами. Кодекс регулює і процедуру банкрутства фізичних осіб – підприємців.

Як в економічних дослідженнях, так і у юридичній практиці немає жодних відмінностей між поняттями неспроможності та банкрутства. Очевидно, що як у правових нормах, так і в економічній науці необхідно окреслити відмінності між цими схожими, але різними за змістом поняттями. Чимало юристів пропонують законодавчо розмежувати поняття неспроможності та банкрутства і застосувати поняття банкрутства лише за неправомірної поведінки боржника, що завдало шкоди кредиторам [1–4].

Неспроможністю є неплатоспроможний стан боржника, а банкрутством – дії боржника (переважно неправомірні), які призвели його до такого стану. Неспроможний стан підприємства може закінчитися як банкрутством, так і його оздоровленням (санацією). Якщо банкрутство є негативним результатом неспроможності бізнесу, то фінансове оздоровлення – позитивним. Залежно від подальших перспектив суб'єкта господарювання розрізняють два види неспроможного стану підприємства:

– з можливим поліпшенням фінансового стану і виходом з кризового стану;

– без реальної можливості поліпшення фінансового стану (банкрутство) [2].

Основними причинами банкрутства є:

– кризові явища в економіці країни;

– зростання курсу валют;

– зростання відсотка ставок за кредитами;

– відсутність ефективної системи бюджетування та стратегічного планування;

– жорсткі умови конкуренції;

– помилки при формуванні ціни на продукцію [2; 3].

Для усунення банкрутства компаній дуже важливим кроком є встановлення певних стандартів під час зіставлення коефіцієнтів і процесу оцінки фінансової спроможності, а також уміння оцінювати цю фінансову спроможність. Так, для її оцінки Капустін В. В. пропонує використовувати показники фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності, рентабельності та ділової активності та визначати необхідні коригувальні дії [3]. Рішення щодо коригувальних дій передбачає залучення керівником аналітичних і діагностичних даних, серед них:

– зміна системи управління;

– продаж акцій;

– проведення реструктуризації боргів;

– укладення мирової угоди з кредиторами [3].

Як свідчить практика вітчизняних виробничих організацій, ефективність реорганізаційних заходів, здійснюваних у ході процедур банкрутства, залежить передусім від компетентності менеджменту компанії. Існують чимало прикладів підприємств, які проходили банкрутство з величезними боргами.

Однак, це все відбулося лише завдяки послідовності дій керівника, якому вдавалося частково ліквідувати заборгованість уже на етапі зовнішнього управління, і згодом у процесі конкурсного виробництва провести реструктуризацію [5].

Таким чином, нині фінансова складова у процесі банкрутства стала провідною, єдиним і майже основним критерієм банкрутства. Банкрутство є мірою економічної та юридичної відповідальності суб'єкта господарювання,

за якої він не в змозі виконати свої зобов'язання у визначений термін через неспроможність задовольнити вимоги кредиторів. Лише шляхом попереднього виявлення кризових умов і запровадження всіх необхідних заходів для стабілізації фінансового стану й покращення умов розвитку підприємство зможе захиститися від банкрутства та подальшої ліквідації.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Остапенко О. Г.

Література: 1. Васильев Е. А. Банкротство и несостоятельность: соотношение понятий. *Право и жизнь.* 2000. № 29. С. 54–59. **2.** Волконський Є. В. Актуальні питання банкрутства за законодавством України в умовах розбудови правової держави. *Наше право.* 2013. № 7. С. 184–188. **3.** Капустін В. В. Банкрутство: генезис, сутність і поняття в умовах сьогодення. *Порівняльно-аналітичне право.* № 3. 2013. С. 165–168. **4.** Троц І. В. Визначення поняття банкрутства та причини його виникнення у сучасних умовах розвитку. *Вісник Дніпропетровського університету.* 2011. № 5. С. 221–228. **5.** Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. Т. 1. Торговые деятели. М. : Юрайт, 2018. 458 с.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ

УДК 349.22

Мірошніченко А. О.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Визначено сутність поняття робочого часу. Деталізовано нормативно-правові акти щодо правового регулювання робочого часу в Україні. Обґрунтовано необхідність дотримання правил і норм чинного вітчизняного законодавства щодо регулювання питань робочого часу.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, працівник, роботодавець, робочий час, ненормований робочий час, режим робочого часу, правове регулювання, нормативно-правові акти.*

Аннотация. *Определена сущность понятия рабочего времени. Детализированы нормативно-правовые акты касательно правового регулирования рабочего времени в Украине. Обоснована необходимость соблюдения правил и норм действующего отечественного законодательства относительно регулирования вопросов рабочего времени.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, работник, работодатель, рабочее время, ненормированное рабочее время, режим рабочего времени, правовое регулирование, нормативно-правовые акты.*

Annotation. *The essence of the concept of working time. Detailed regulations on the legal regulation of working time in Ukraine. The necessity of compliance with the rules and regulations of the current national legislation regarding the regulation of working time issues is substantiated.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, employee, employer, working time, irregular working time, working time, legal regulation, normative legal acts.*

На сьогодні питання тривалості робочого часу є надзвичайно актуальним, оскільки від цієї умови праці залежить рівень життя працевлаштованої особи. Саме кількість часу, який працівник зобов'язаний приділяти роботі, впливає на розмір заробітної плати та на особисте життя, яке людина використовує для будування сімейних

© Мірошніченко А. О., 2018

стосунків, відпочинку, саморозвитку, задоволення культурних та інших потреб. Від знаходження балансу між робочим та особистим часом залежить не лише ефективність роботи конкретного працівника, а й здоров'я працюючого населення держави. Тому для успішного будування кар'єри та планування вільного часу слід добре розуміти свої обов'язки та права, грамотно підходити до питання працевлаштування, зважуючи й ураховуючи всі аспекти власного життя. Великим бонусом і можливістю заощадити свій час і нерви є чітке розуміння деталей усіх різновидів робочого часу до підписання трудового договору. Отже, кожен громадянин України має знати свої трудові права та вміти їх відстоювати.

Питання захисту прав людини та застосування різних видів робочого часу є предметом дослідження багатьох науковців, серед них Гінцбург Л. Я., Коваленко А. В., Красюк Т. В., Процевський О. І., Прудніков В. А., Синенко С. В., Чорноус С. М. та ін.

Метою написання статті є обґрунтування сутності поняття робочого часу, дослідження його видів і положень чинного законодавства щодо особливостей робочого часу в Україні.

На побутовому рівні кожний розуміє, що робочим є час, протягом якого потрібно виконувати роботу згідно з укладеним трудовим договором і чинним законодавством [1]. Передбачено два варіанти, з яких кожний громадянин України може обрати зручний собі при працевлаштуванні роботі – нормований і ненормований. Нормований робочий час розподіляють на нормальної тривалості, скороченої та працю за умов неповного робочого дня. У свою чергу, ненормований робочий час є особливим режимом робочого часу. Підписуючи трудовий договір, слід розуміти, на які умови погоджуєшся. Працівники та роботодавці рівною мірою мають обов'язково дотримуватися норм трудового права щодо співвідношення робочого часу та часу відпочинку.

Основним нормативно-правовим актом, що затверджує норму тривалості робочого часу, є Кодекс законів про працю України [1]. Згідно зі ст. 50 Кодексу законів про працю України нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень, однак, існують винятки для різних категорій населення. Так, для осіб віком від 15 до 16 років працевлаштування можливе лише за скороченого робочого часу, їм дозволено працювати 24 години на тиждень [1]. Для осіб віком від 16 до 18 років, як і для працівників, які працюють за шкідливих умов праці, – не більше 36 годин на тиждень. До цієї групи за законодавством також належать окремі категорії працівників, наприклад лікарі, освітяни та ін. Щодо праці за умов неповного робочого дня, тут діють окремі закони.

Доволі часто виникають випадки, коли необхідно чітко розуміти відмінності між скороченою тривалістю робочого часу та працею за умов неповного робочого дня. Так, під час праці на умовах скороченого робочого часу робота оплачується як за повний робочий день, на відміну від праці за умов неповного робочого дня, коли робота оплачується пропорційно відпрацьованому часу [1].

Існує окреме поняття, визначення якої не містить Кодекс законів про працю України, – ненормованого робочого часу. Згідно з Наказом № 7 ненормованим робочим днем є особливий режим робочого часу, який встановлюється для певної категорії працівників у разі неможливості нормування часу трудового процесу. Щодо ненормованого робочого часу та понаднормових робіт, то згідно з ч. 1 ст. 62 Кодексу законів про працю України наднормовими вважають роботи, довші за встановлену тривалість робочого дня [1]. Такі види робіт вважаються винятком і можуть застосовуватися лише за необхідності.

За виробничої необхідності певна категорія працівників виконує роботу понад нормальну тривалість робочого часу, причому ця робота не є понаднормовою. Норма праці у такому випадку визначається не тільки і не стільки тривалістю робочого часу, скільки переліком обов'язків та обсягом виконаних робіт (навантаженням). Ненормований робочий день не може бути меншим від встановленого восьмигодинного робочого дня, а в окремих випадках, коли це продиктовано службовою або виробничою необхідністю, працівник із ненормованим робочим днем має продовжувати роботу і понад восьмигодинний робочий день, інакше він може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності.

Такі понаднормові роботи передбачають обмеження, які не дозволяють керівництву залучати працівників до роботи на власний розсуд, як і скільки заманеться. Чинне законодавство регулює використання понаднормових робіт, тому на сьогодні робота у понаднормовий час не може перевищувати чотирьох годин протягом двох днів поспіль для кожного працівника та 120 годин на рік загалом. Працюючи у понаднормовий час, працівник має право отримувати додаткові бонуси.

Згідно зі ст. 106 Кодексу законів про працю України за кожну відпрацьовану понаднормову годину нараховується оплата за таким принципом:

– за погодинною системою оплати праці робота в понаднормовий час оплачується в подвійному розмірі погодинної ставки;

– за відрядною системою оплати праці за всі відпрацьовані понаднормові години надається додаткова оплата у 100 % тарифної ставки працівника відповідної кваліфікації, оплата праці якого здійснюється за погодинною системою [1].

Чимало роботодавців часто порушують чинне трудове законодавство. Напевно, найпоширенішим порушенням є примушення працівника трудитися поза межами нормальної тривалості робочого часу. Безумовно, використання роботодавцем ненормованого робочого часу є вигідним і часто є правилом, а не винятком. На жаль, такий стан речей склався на багатьох підприємствах: працівник побоюється сперечатися чи звільнитися, оскільки не знає своїх прав [5].

Таким чином, на сьогодні існує проблема щодо регулювання ненормованого робочого часу через неосвіченість працівників і зловживання роботодавців. Держава сприяє розв'язанню проблеми і наголошує, що застосовувати роботу у позаурочний час можна лише за необхідності, як виняток, але не на постійній основі. Робота у позаурочний час повинна бути обов'язково компенсована й оплачена, має бути надана додаткова відпустка, не менше трьох календарних днів щорічно.

Однак, чинне українське законодавство не повністю розкриває питання ненормованого робочого часу, тому необхідно детальніше вивчати проблему, ухвалити нову редакцію відповідних законодавчих актів, щоб не допустити порушення прав найманих працівників і роботодавців. Щоб трудові ресурси використовувалися з найбільшою ефективністю, доцільно розподілити робочий час і час відпочинку протягом певного періоду (робочого тижня, робочого дня або робочої зміни) з урахуванням специфіки діяльності.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Силенко Н. М.

Література: 1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **2.** Щодо права на щорічну додаткову відпустку за особливий характер праці : Лист Міністерства праці та соціальної політики України від 28.08.2013 № 116/13/32-13 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v116_739-13. **3.** Куренной А. М. Правовое регулирование коллективных трудовых споров : монография. М. : Юстицинформ, 2010. 192 с. **4.** Проект Трудового кодексу України від 27.12.2014 № 1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221. **5.** Федин В. В. Трудовые споры: теория и практика. М. : Юрайт, 2015. 528 с.

НАГЛЯД І КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

УДК 349.2(477)

Мішура Н. А.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто особливості здійснення перевірчих повноважень Державною службою України з питань праці. Проаналізовано сутність і зміст нормативно-правових актів, які регламентують порядок проведення перевірок. Запропоновано напрями вдосконалення чинного законодавства задля гарантування ефективного захисту трудових прав працівників.*

Ключові слова: *держава, державний контроль, право на працю, трудові права працівників, трудові правовідносини, позапланові перевірки, Державна служба України з питань праці, законодавство, нормативно-правові акти.*

Аннотация. *Рассмотрены особенности осуществления контрольных полномочий Государственной службой Украины по вопросам труда. Проанализированы сущность и содержание нормативно-правовых актов, регламентирующих порядок проведения проверок. Предложены направления совершенствования действующего законодательства для обеспечения эффективной защиты трудовых прав работников.*

© Мішура Н. А., 2018

Ключевые слова: *государство, государственный контроль, право на труд, трудовые права работников, трудовые правоотношения, внеплановые проверки, Государственная служба Украины по вопросам труда, законодательство, нормативно-правовые акты.*

Annotation. *The features of the implementation of the control powers of the State Service of Ukraine on labor issues are considered. The essence and content of legal acts regulating the procedure for conducting inspections are analyzed. The directions of improving the current legislation to ensure the effective protection of labor rights of workers are proposed.*

Keywords: *state, state control, right to work, labor rights of workers, labor legal relations, unscheduled inspections, State Service of Ukraine on Labor Issues, legislation, normative legal acts.*

Згідно зі ст. 259 Кодексу законів про працю України здійснення державного контролю за дотриманням трудового законодавства є одним із найважливіших напрямків державної діяльності, які забезпечують захист трудових прав і свобод працівників [1]. Важливу роль у захисті працівників відіграє Державна інспекція України з питань праці, про що свідчить значна кількість фактів порушення законів, які розглядаються інспекторами з питань праці.

Невідповідність Закону України про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності та Конвенції Міжнародної організації праці призводить до необґрунтованого звуження компетенції інспекції. Конвенцією передбачено, що інспектори праці, які мають документи, що підтверджують їх статус, мають право безперешкодно, без попереднього повідомлення й у будь-яку годину доби проходити на будь-яке підприємство, яке підлягає інспекції. Крім того, у разі інспекційного відвідування згідно зі ст. 12 Конвенції допускається не повідомляти роботодавця про присутність, якщо це повідомлення може завдати шкоди ефективності контролю [3].

Ст. 4 Закону України про основні засади державного нагляду суперечить Конвенції. При проведенні перевірки передбачено обов'язкове подання службового посвідчення й ознайомлення керівника підприємства з наказом про призначення перевірки та з повноваженнями осіб, які проводять перевірку. Позапланова виїзна перевірка – єдина можливість інспекції впевнитися у фактичному дотриманні законодавства про працю. Відсутність попереднього повідомлення про проведення перевірки, а у деяких випадках і повідомлення про присутність дозволяє запобігти приховуванню відомостей про порушення трудових прав [3].

Будь-які правовідносини мають власну систему суб'єктів. З юридичної точки зору система передбачає певний набір взаємозв'язаних складових, для яких характерними є:

– єдина правова основа для створення та функціонування системи; – порівняльний правовий статус окремих складових системи;

– правова регламентація всіх видів зв'язків між складовими, що продиктовано міркуваннями економічної доцільності та правової несуперечності;

– узгоджені правила та звичаї ділового обігу, на підставі яких складові системи функціонують і забезпечують певний рівень їх дотримання;

– правові наслідки вивільнення кожної окремої складової правовідносин, що створюють єдність системи у межах певних трудових відносин [5].

Основними суб'єктами трудових відносин є роботодавець і працівник. Цілком логічно, виникає питання, чи належать органи контролю до суб'єктів трудових правовідносин? Вважаємо, що суб'єкти нагляду та контролю також є суб'єктами трудових відносин, оскільки їх діяльність є безпосередньо пов'язаною з трудовими відносинами та істотно на них впливає. Завдяки їхнім зусиллям забезпечуються трудові права працівників, відновлення порушених прав, запобігання виникненню порушень.

Державна службу гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд) постійно вживає заходів для забезпечення реалізації конституційних прав громадян, реагує на письмові звернення, проводить особистий прийом, перешкоджає наданню необґрунтованих відповідей із порушенням термінів. Ці заходи перебувають під особистим контролем керівництва Комітету.

Основними проблемами, які порушують громадяни з різних регіонів у зверненнях до Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України, є:

– розслідування нещасних випадків та незгоди зі змістом складених актів форми Н–1, Н–5,НПВ;

– незгоди з висновками комісій щодо розслідування нещасних випадків;

– повторне розслідування нещасного випадку;

– незаконні дії посадових осіб територіальних управлінь;

– уточнення вимог Порядку розслідування та підзвітності нещасних випадків, професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві;

– дотримання роботодавцями вимог чинного законодавства з охорони праці [5; 6].

Відповідно до п. 4 Указу Президента України Державна служби гірничого нагляду та промислової безпеки України постійно обробляє велику кількість суспільної інформації про стан роботи зі зверненнями громадян, а також узгоджує графіки особистих прийомів.

Допомога особам, які звертаються до Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України, здійснюється на безоплатній основі та ґрунтується на принципах законності, гуманізму, дотримання прав людини, доступності, анонімності й конфіденційності, професійності, відповідальності за дотримання етичних і правових норм, відсутності будь-якого політичного, ідеологічного або релігійного тиску на абонента, добровільного прийняття допомоги [5; 6].

Огляд статистичної інформації про діяльність окремих суб'єктів нагляду та контролю за трудовим законодавством України вказує на значний обсяг роботи, виконаний цими органами, розглянемо детальніше основні їх функції.

1. Забезпечення дотримання трудового законодавства. Зауважимо, що поняття «дотримання трудового законодавства» має доволі широкий зміст. Поряд із фактичним дотриманням трудового законодавства, яке активно займається виконанням вимог закону, воно також охоплює всі інші форми здійснення трудових прав, у тому числі дотримання законів, яке зазвичай розглядається як відповідність установленим вимогам згідно з законом.

2. Забезпечення безпечних умов праці на робочому місці, що є дуже важливим для працівника і являє собою найважливіший об'єкт роботи наглядових органів і контролю за дотриманням трудового законодавства. За сучасних умов це набуває особливої значущості, оскільки сфера трудових відносин є найбільш схильною до порушень з боку керівників і посадових осіб підприємств різних форм власності.

3. Забезпечення своєчасної виплати заробітної плати, що є частиною суспільного продукту, який надходить в особисте розпорядження працівників як компенсація за їх трудові витрати, оплата яких є пов'язаною з правом на грошову компенсацію за роботу згідно із заздалегідь установленими нормами й обов'язком підприємств і організацій виплачувати цю винагороду відповідно до її кількості та якості [6].

4. Гарантування належного пенсійного забезпечення.

5. Захист від необґрунтованого звільнення. З огляду на те, що фактично владні повноваження щодо керівництва та контролю над трудовим процесом належать роботодавцю, правила про припинення трудового договору повинні дійсно мати характер юридичних гарантій прав працівників і захисту від необґрунтованого звільнення.

6. Захист від інших незаконних дій роботодавця. Протиправність – це дія або бездіяльність, що порушує норми права та суб'єктивні права працівника. Дія вважається незаконною у разі порушення норм трудового законодавства.

7. Відновлення порушених прав і компенсація заподіяної шкоди. Так, принцип визначення розміру компенсації за шкоду у разі заподіяння шкоди здоров'ю або смерті потерпілого встановлює загальний принцип цивільно-правової відповідальності – принцип повної компенсації. Потерпілий передусім повинен отримати компенсацію за втрачений дохід, який він мав би або міг би мати. Виходячи з цього, діяльність наглядових органів і органів контролю має бути спрямована на розв'язання питання щодо сплати втраченого прибутку (доходу), який потерпілий отримав би і фактично втратив через пошкодження здоров'я, а також дохід, який потерпілий міг би отримати надалі.

8. Представництво працівників у суді. Звернення до суду є останнім шансом для працівника відновити його порушені права. Попри те, що тягар доведення своєї невинності лежить на роботодавці, ці випадки становлять значну складність для співробітника через вплив певних факторів. Постраждалий працівник погано знається на юридичних питаннях і, як правило, не має матеріальної можливості укласти договір про безоплатну правову допомогу, тоді як будь-яке підприємство чи організація має юрисконсульта або юридичний відділ у своєму штаті.

Часто позивач не може надати необхідні документи до суду через відмову адміністрації в їх видачі. Сучасні комерційні організації, які існують у великій кількості, взагалі відмовляються складати акт аварії, що згодом породжує чимало спірних питань. До того ж розрахунок суми збитку з урахуванням різних коефіцієнтів є дуже складним, навіть суди припускаються серйозних помилок при визначенні розміру компенсації за заподіяну шкоду.

9. Запобігання та профілактика травм. Основним завданням охорони праці є усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних травм і професійних захворювань.

Таким чином, гостротою сучасної ситуації щодо законності та правопорядку в країні, специфікою перехідного періоду зумовлено необхідність максимального використання правозахисного потенціалу всіх державних органів, у тому числі прокуратури, і це не лише практична, а і стратегічна задача. Вона може бути успішно реалізована

не шляхом ослаблення одних правових правозахисних ланок і механізмів держави та посилення інших, а завдяки їхньому синхронному вдосконаленню, оскільки у них єдина мета – захист трудових прав працівників.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **2.** Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16/ed20070405. **3.** Конвенція Міжнародної організації праці про інспекцію праці у промисловості й торгівлі : Міжнародний документ від 08.09.2004 № 1985-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_036. **4.** Олейник О. М. Основы банковского права : курс лекций. М. : Юристъ, 1997. 424 с. **5.** Відповідальність за порушення трудового законодавства та оплати праці. URL: https://services.dtkt.ua/catalogues/penalty/15. **6.** Бару М. И. Охрана трудовой чести по советскому законодательству. М. : Юридическая литература, 1966. 102 с.

ТРУДОВІ ПРАВА ЖІНОК ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

УДК 349.22:331.1-055.2(477)

Мороз А. П.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано структуру економічно активного населення України на сучасному етапі розвитку. На підставі аналізу сучасного вітчизняного законодавства схарактеризовано трудові права жінок. Конкретизовано трудові права жінок згідно з чинним Кодексом законів про працю, а також із Проектом Трудового кодексу України.*

Ключові слова: *підприємство, організація, право на працю, трудове право, ринок праці, зайнятість населення, трудові права жінок, привілеї жінок.*

Аннотация. *Проанализирована структура экономически активного населения Украины на современном этапе развития. На основании анализа современного отечественного законодательства охарактеризованы трудовые права женщин. Конкретизированы трудовые права женщин в соответствии с действующим Кодексом законов о труде, а также в соответствии с Проектом Трудового кодекса Украины.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, право на труд, трудовое право, рынок труда, занятость населения, трудовые права женщин, привилегии женщин.*

Annotation. *The structure of the economically active population of Ukraine at the present stage of development is analyzed. Based on the analysis of modern domestic legislation, labor rights of women are characterized. The labor rights of women are specified in accordance with the current Labor Code, as well as in accordance with the Draft Labor Code of Ukraine.*

Keywords: *enterprise, organization, right to work, labor law, labor market, employment of the population, labor rights of women, privileges of women.*

© Мороз А. П., 2018

Проблема гендерної нерівності залишається актуальною вже багато років, не оминуло це питання і Україну.

Нині умови й особливості жіночої праці є обговорюваним питанням, оскільки їх чітке визначення допоможе багатьом українкам детальніше дізнатися про свої права й основні привілеї на сучасному вітчизняному ринку праці.

Дослідженням цього питання займалися і займаються чимало науковців, серед них Лазаренко А. Б., Турук Н. В., Кисельова О. І. та ін.

Метою написання статті є дослідження структури економічно активного населення, визначення частки жіночої праці у ньому, а також конкретизація основних привілеїв для жінок, які прописані у вітчизняному законодавстві.

Ознайомимося з особливостями сучасного вітчизняного ринку праці, а також визначимо частку жіночої праці у ньому. Проведемо аналіз статистичних даних щодо статевої структури економічно активного населення у 2014–2018 рр. (табл. 1; рис. 1) [3].

Таблиця 1

Статева структура економічно активного населення, 2014–2018 рр.

Економічна активність, тис. осіб	2014	2015	2016	2017	2018
Усе населення віком 15–70 років	19920,9	18097,9	17955,1	17854,4	17815,6
У тому числі жінки	9428,3	8564,6	8479,4	8423,8	8514,9

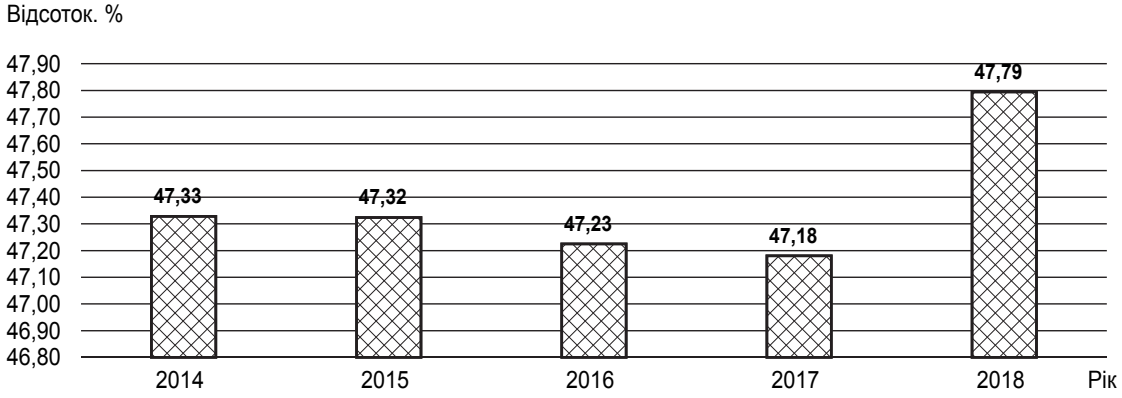

Рис. 1. **Економічна активність жіночої статі у загальній кількості населення віком 15–70 років, 2014–2018 рр.**

Бачимо (табл. 1), що рівень економічно активного населення віком 15–70 років (у тому числі жінок) останні п'ять років постійно знижується, що є негативною тенденцією та вказує на неефективне функціонування вітчизняного ринку праці.

Економічна активність жінок у 2014–2018 рр. (у середньому 47,37 %) є нижчою, ніж чоловіків (у середньому 52,63 %) (рис. 1). У 2014–2017 рр. спостерігається постійне зменшення частки жіночої праці у загальному населенні, однак, у 2018 р. значення цього показника зросло [3].

Отже, що на сьогодні значення праці жінки на загальному ринку України є суттєвим, тому розглянемо детальніше особливості трудового права цієї групи населення.

Згідно зі ст. 24 Конституції України всі громадяни, незалежно від раси, віку, статі, політичних чи релігійних переконань, майнового стану чи інших ознак, мають рівні конституційні права, у тому числі кожен має право на працю (ст. 43 Конституції України) [4].

Норми трудового права встановлюють рівні права при прийомі на роботу, під час праці, щодо винагороди за працю та просування по роботі. Однак, ураховуючи особливості жіночого здоров'я і для створення умов фактичного рівноправ'я трудове законодавство передбачає певні привілеї для жінок. Передусім це стосується обмеження фізичних навантажень на організм жінки порівняно з чоловіками, а також деякі аспекти щодо охорони материнства.

Так, згідно зі ст. 174 Кодексу законів про працю України заборонено використовувати працю жінок на важких і небезпечних роботах (наприклад на підземних). На підприємствах, що здійснюють таку роботу, жінки можуть

бути використані лише як персонал, який виконує санітарне та побутове обслуговування. Ця заборона є і у Проекті Трудового кодексу України [5; 6]

Залучення жінок до робіт у нічний час (з 22:00 до 6:00) не допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це обумовлено необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід (ст. 175 Кодексу законів про працю України) [5]. Крім того, у законодавчих актах про охорону праці приділяється значна увага наданню пільг жінкам, які мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів. Цих жінок не залучають до позанормових робіт і не направляють у відрядження без їх згоди (ст. 176 Кодексу законів про працю України) [5]. Вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, забороняється залучати до роботи в нічний час, позанормових робіт і робіт у вихідні дні, а також направляти у відрядження (ст. 177 Кодексу законів про працю України) [5].

Вважаємо, що такі заборони можна розцінювати як обмеження трудових прав жінок порівняно з правами чоловіків, що є неприпустимим згідно зі ст. 24 Конституції України [4]. Тому у ст. 291 Проекту Трудового кодексу України [6] дозволено жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, залучати до робіт у нічний час, позанормових робіт і робіт у вихідні дні, дні державних і релігійних свят, робота у які не проводиться, лише за їх письмовою згодою. У такий спосіб зрівняно права жінок і чоловіків.

Вагітним жінкам відповідно до медичного висновку знижують норми виробітку, норми обслуговування або їх переводять на іншу роботу, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, зі збереженням середнього заробітку на попередньому місці роботи (ст. 178. Кодексу законів про працю України) [5]. Безперечно, це є важливим і правильним, оскільки жінці потрібно більше уваги приділяти власному здоров'ю заради здоров'я новонародженого, не перевантажуватися під час виконання своїх обов'язків на роботі.

Згідно із Законом України «Про відпустки» (ст. 17) на підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 126 календарних днів (70 днів до і 56 днів після пологів). Після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за бажанням жінки їй надається відпустка з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та додаткова неоплачувана відпустка з догляду за дитиною до досягнення нею шести років [7].

Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років (ст. 184 Кодексу законів про працю України). Ця заборона теж залишається незмінною у Проекті Трудового кодексу України [5; 6].

На підставі порівняльного аналізу Кодексу законів про працю України, ухваленого ще в 70-х рр. XX століття, і Проекту Трудового кодексу України, можна сказати, що кардинально нових змін щодо принципів та особливостей жіночої праці Проект не містить, та й загалом спостерігається застаріла законодавча база, що потребує значних змін. На сьогодні доцільно було б приділяти більшу увагу такій соціально незахищеній групі, як матері-одиначки, яких за статистичними даними стало у 22 рази більше порівняно з початком 2000-х рр. [3]. До того ж потрібно більше уваги приділяти багатодітним матерям, які також потребують додаткових привілеїв у Трудовому законодавстві України.

На підставі дослідження й аналізу структури економічно активного населення визначено, що економічна активність жінок у 2014–2018 рр. у середньому становить 47,37 %. За результатами проведеного дослідження вітчизняного законодавства узагальнено особливості трудового права для жінок, визначено основні привілеї для українок на сучасному ринку праці, до яких належать:

– заборона працювати на важких і небезпечних роботах;

– надання оплачуваної відпустки тривалістю 126 календарних днів у зв'язку з вагітністю та пологами;

– заборона відмовляти жінкам у прийнятті на роботу та знижувати їм заробітну плату з мотивів, що є пов'язаними з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років [4–7].

Таким чином, згідно з Проектом Трудового кодексу України дозволено жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, залучати до робіт у нічний час, понаднормових робіт і робіт у вихідні дні лише за їх письмовою згодою, тобто зрівняно права жінок і чоловіків. Особливості трудових прав, привілеїв та обов'язків жінок за вітчизняним законодавством мають стати предметом подальших досліджень, оскільки і на сьогодні залишаються надзвичайно актуальним питанням

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Лазаренко А. Б. Проблеми правового регулювання заборони дискримінації у трудовому законодавстві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2014. № 12. С. 73–75. **2.** Кисельова О. І., Турук Н. В. Забезпечення принципу недопущення дискримінації в сфері праці. *Право і суспільство.* 2014.

№ 3. С. 129–135. **3.** Статистична інформація // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. **4.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628. **5.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **6.** Проект Трудового кодексу України від 27.12.2014 № 1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221. **7.** Про відпустки : Закон України від 15.11.96 № 504/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96/80/ed19961115.

ФІЗИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ПРИВАТНОГО РИМСЬКОГО ПРАВА

УДК 341.91(075.8)

Мотонаха А. Ю.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано особливості історичного розвитку поняття фізичної особи у Стародавньому Римі. Обґрунтовано, що особа, яка здатна була мати суб'єктивні права, бути носієм права, визнавалася Стародавньому Римі суб'єктом права, власне особою. Конкретизовано сутність поняття правоздатності у Стародавньому Римі.*

Ключові слова: *римське право, правоздатність, дієздатність, фізична особа, юридична особа, суб'єкт права.*

Аннотация. *Проанализированы особенности исторического развития понятия физического лица в Древнем Риме. Обосновано, что лицо, способное иметь субъективные права, быть носителем права, в Древнем Риме признавалось субъектом права, собственно личностью. Конкретизирована сущность понятия правоспособности в Древнем Риме.*

Ключевые слова: *римское право, правоспособность, дееспособность, физическое лицо, юридическое лицо, субъект права.*

Annotation. *The features of the historical development of the concept of an individual in ancient Rome are analyzed. It has been substantiated that a person capable of having subjective rights, being a bearer of law, in ancient Rome was recognized as a subject of law, the person himself. Concretized the essence of the concept of legal capacity in ancient Rome.*

Keywords: *Roman law, legal capacity, capacity, individual, legal entity, subject of law.*

Цивільне право за своєю сутністю передбачає наявність багатьох окремих автономних центрів, між якими зав'язуються різноманітні господарські відносини. Усі такі центри господарського життя називають суб'єктами цивільного права. Основною цивільно-правових центрів суб'єктів права є люди, громадяни у загальноприйнятому розумінні – так звані фізичні особи. Разом з тим часто людські інтереси потребують, щоб у ролі самостійного центру господарського життя була визнана не та чи інша окрема фізична особа, а певна сукупність осіб (наприклад цех, корпорація, підприємства будь-якої форми власності) або незалежна від них установа (лікарня, притулок). У такому випадку з'являються певні організації, яких називають юридичними особами.

Дослідженням особливостей цивільного права у Стародавньому Римі займалися науковці-цивілісти Орач Є. М., Пушкін О. А., Підопригора О. А., Харитонов Є. О., Васильєва Т. Г., Пашаєва О. М. та ін.

Метою написання статті є правова характеристика суб'єктів цивільних відносин у Стародавньому Римі, а також визначення притаманних лише їм ознак.

© Мотонаха А. Ю., 2018

У Стародавньому Римі особа позначалась терміном persona. Пам'ятки римського права як джерела пізнання не лише права, але й історії та культури Стародавнього Риму засвідчують, що лише вільна людина була носієм прав і обов'язків, у такому розумінні вона є особою, здатною до права.

Здатність особи бути суб'єктом цивільних прав, здатність мати право називають правоздатністю, а здатність своїми діями набувати певні права й мати відповідні обов'язки – дієздатністю. Хоча повнота якості суб'єкта передбачає наявність того й іншого, однак, для самого поняття суб'єкта суттєвішою є правоздатність.

Здатність бути суб'єктом цивільного права римські юристи позначали терміном caput. Людина стає правоздатною з моменту народження, однак, цього ще недостатньо. Правоздатність особи припиняється з її смертю [1].

У Римській державі вже на початку республіки проживало багато людей, які прибули з різних країн, і всі вони мали певну міру правоздатності. Однак, щоб володіти повною правоздатністю в усіх галузях політичних, майнових і сімейних відносин, особа мала відповідати стану:

– свободи – status libertatis;

– громадянства – status civitates;

– сімейному – status familiae [1].

За станом свободи розрізнялися вільні та раби, за станом громадянства – римські громадяни й інші вільні особи, але не громадяни. За сімейним станом розрізнялися домовладики та підвладні особи [2].

Отже, повна правоздатність передбачала свободу, громадянство та самостійне становище в сім'ї, Таке становище в сім'ї мав тільки домовладика – глава сім'ї.

З початку III ст. усе вільне населення Стародавнього Риму користувалося всією повнотою правоздатності у сферах політичного, майнового та сімейного життя. У цьому випадку важливо з'ясувати зміст цивільної правоздатності, що конкретно є її складовими.

Складовими цивільної правоздатності римського громадянина є:

– jus connubii – право брати шлюб, у якому діти набувають статусу римських громадян;

– jus commercii – право торгувати, яке охоплює право бути власником будь-якого майна, здійснювати будь-які цивільно-правові правочини, зокрема дарувати, обмінювати, право бути спадкоємцем, вести цивільно-правові спори у суді [2].

Повною втратою правоздатності є capitis dominutio maxima, вона наставала щоразу, коли людина втрачала свободу.

Середня втрата правоздатності – capitis dominutio media наставала, якщо особа зберігала свободу, однак, втрачала право римського громадянина. Наприклад, римський громадянин стає перегрином або латином для одержання землі на периферії. В імператорський період громадянство втрачалося у випадку заслання. Особа, піддана capitis dominutio media, втрачала свої цивільні права, але зберігала відносини jus gentium [3].

Мінімальна втрата правоздатності – capitis dominutio minima наставала зі зміною сімейного стану особи, що траплялося, якщо:

– особа власних прав перетворювалася на особу чужих прав;

– сімейно самостійна особа була всиновлювана іншою особою;

– жінка, яка не перебувала під чиєюсь владою, виходила заміж.

Результатом capitis dominutio minima є повний розрив попередніх сімейних зв'язків з усіма правами, які з них випливали (спадкування тощо). Усі ці фактори тісно пов'язані з правоздатністю особи в Римській державі.

Наявність правоздатності є лише однією стороною правосуб'єктності. Щоб уповні користуватися благами права, однієї правоздатності було замало, оскільки правоздатність – це лише наявність прав, а користуватися ними самостійно особа може тільки за наявності дієздатності.

За віковим цензом розрізняли три групи дієздатності громадян.

До першої групи належали діти віком до 7 років, які були повністю недієздатними. Другу групу становлять частково дієздатні, до яких належали дівчатка віком до 12 і хлопці – до 14 років. Такі особи могли здійснювати лише дрібні правочини: робити незначні покупки, приймати невеликі подарунки, проводити дрібний обмін речей та ін.

До третьої групи належали особи жіночої статі віком з 12, а чоловічої з 14 і до 25 років, яких визнавали неповнолітніми, але дієздатними. Такі особи мали право укладати різного роду цивільно-правові угоди. Однак, уклавши явно невигідну для себе угоду, могли просити претора визнати її недійсною та повернути сторони у стан до укладення угоди, тобто провести реституцію [4].

На дієздатність особи у Стародавньому Римі впливав її фізичний стан. Так, глухонімі не могли укладати такі угоди, як стипуляція, виступати у суді під час дії легісакційного процесу, у якому необхідно було проголошувати

формули та ін. Душевно хворі та недорозвинені на час хвороби визнавалися повністю недієздатними. Обмеженими в дієздатності були марнотратники – нездатні розумно розпоряджатися своїм майном. Таким особам призначали піклувальників, які були зобов'язані піклуватися про їхній майновий стан. Після призначення піклувальника особа-марнотратник самостійно здійснювала лише такі правочини, які були спрямовані на набуття майна, а не відчуження, і несла особисту відповідальність за вчинені правопорушення. Деякі обмеження дієздатності залежали від постійного місця проживання.

Крім цих факторів, повнота цивільної дієздатності та правоздатності передбачає ще стан громадянської честі. Повне позбавлення честі у результаті покарання судом пов'язане з втратою громадянства.

Суб'єктом права є той, хто може бути носієм права, особою. Ця здатність залежить від соціально-економічного розвитку суспільства, це не було природженою властивістю людини. Так, раби були не суб'єктами, а об'єктами права. Суб'єктом права були фізичні та юридичні особи, які тоді не розмежовувалися. У той час знаряддя праці розподілялися на німі, пошуку й наділені мовленням. Юрист Ульпіан стверджував, що з точки зору цивільного права раби вважаються ніким.

Вільні члени суспільства мали неоднакову правоздатність і дієздатність. Складовими повної правоздатності є стан свободи, стан громадянства та сімейний стан. Лише особа з повним набором цих складових (вільний, громадянин Риму, батько сімейства) користувалася цивільними правами у повному обсязі.

Ці права полягали у праві брати законний римський шлюб і торгувати, тобто укладати будь-які угоди та бути власником рухомого та нерухомого майна [5].

Римський громадянин міг користуватися всіма політичними правами, обиратися на найвищі посади у державному апараті (консула, претора). Однак, він не користувався повним обсягом цивільних прав, якщо продовжував перебувати під батьківською владою.

Римський громадянин, висланий за злочин у місцевість, населену перегринами, своє громадянство втрачав, хоча і без втрати стану свободи. Можливим був і зворотний варіант, коли латин, перебравшись на постійне місце проживання до Риму, автоматично отримував римське громадянство. Особа могла або набувати певного обсягу прав, або втрачати частину правоздатності чи всю правоздатність (продаж у рабство) [6].

При народженні вільного або при наданні рабу свободи виникала їх правоздатність. В окремих випадках правоздатність могла виникнути і до народження дитини (розподіл спадщини, за якого до уваги бралися діти спадкодавця, народжені після його смерті).

Цивільною смертю є припинення правоздатності зі смертю вільного чи його продажем у рабство. Іноді при розв'язанні майнових спорів важливо було точно визначити момент втрати правоздатності, наприклад, для визначення наступності спадкування у разі смерті кількох членів родини, кожний із яких міг бути спадкоємцем [5].

Таким чином, поступово, зі становленням Риму як світової держави, відмінності правового статусу вільних – громадян, латинів, перегрінів, вільновідпущеників – згладжувалися, однак, прірва між вільними та рабами зберігалася.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Васильева Т. Г., Пашаева О. М. Римское право : конспект лекций. М. : Юрайт, 2011. 154 с. **2.** Кудинов О. А. Римское право : учебное пособие. М. : Дашков и К°, 2010. 240 с. **3.** Михайлова Н. В., Иванов А. А. Римское право : учебное пособие. М. : Юнити-Дана ; Закон и право, 2015. 192 с. **4.** Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : навч. посіб. Харків : Одіссей, 2013. 416 с. **5.** Новицкий И. Б., Перетерский И. С. Римское частное право. М. : Юристъ, 2012. 560 с. **6.** Пушкін О. А., Самойленко В. М. Поняття римського приватного права. Історія його становлення : лекція. Харків : ХІВС, 1993. 358 с.

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦЯ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

УДК 349.233

Недосвітій А. С.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено сутність відповідальності роботодавця у трудових правовідносинах. Проведено порівняльний аналіз норм чинного трудового законодавства та положень Проекту Трудового кодексу України. Запропоновано напрями розробки концепції законодавчого регулювання матеріальної відповідальності роботодавця у трудових правовідносинах.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, право на працю, робітник, роботодавець, трудові правовідносини, правопорушення, матеріальна відповідальність.*

Аннотация. *Исследована сущность ответственности работодателя в трудовых правоотношениях. Проведен сравнительный анализ норм действующего трудового законодательства и положений проекта Трудового кодекса Украины. Предложены направления разработки концепции законодательного регулирования материальной ответственности работодателя в трудовых правоотношениях.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, право на труд, рабочий, работодатель, трудовые правоотношения, правонарушение, материальная ответственность.*

Annotation. *The essence of the responsibility of the employer in labor relations is investigated. A comparative analysis of the norms of the current labor legislation and the provisions of the draft Labor Code of Ukraine has been carried out. The directions of developing the concept of legislative regulation of the employer's liability in labor relations are proposed.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, right to work, worker, employer, labor relations, offense, liability.*

Кодекс законів про працю України регулює правові відносини між роботодавцем і робітником задля забезпечення зростання продуктивності праці та поліпшення її якості. Кодекс виконує ключову роль у механізмі правового регулювання трудових відносин, встановлює права працівників, гарантії та способи їх захисту. З часом певні статті застарівають, інші потребують удосконалення, а деякі питання взагалі не регулюються Кодекс законів про працю, тому їх доцільно вилучити. Одним із таких питань є матеріальна відповідальність роботодавця щодо робітників і пов'язаних із ним спірних аспектів у судовій практиці, чим і зумовлено актуальність цієї теми.

Дослідженням питань відповідальності роботодавців у трудових правовідносинах займалися і займаються Венедиктов В. С., Данченко М. І., Зуб І. В., Карпенко Д. О., Прокопенко В. І., Процевський О. І., Пожаров Ю. В., Стависький П. Р., Хуторян Н. М. та ін.

Метою написання статті є порівняльний аналіз норм чинного трудового законодавства та положень Проекту Трудового кодексу України щодо правового регулювання матеріальної відповідальності роботодавця, а також внесення пропозицій щодо розробки концепції законодавчого регулювання матеріальної відповідальності роботодавця у трудових правовідносинах.

Одним із видів юридичної відповідальності є матеріальна відповідальність, яка полягає у відшкодуванні майнової шкоди, заподіяної у результаті невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків.

Матеріальну відповідальність несуть працівники за шкоду, заподіяну підприємству, а також підприємства за шкоду, заподіяну працівникам. До суб'єктів матеріальної відповідальності належать роботодавець і працівник, які перебувають у трудових правовідносинах. Однак, у главі 9 Кодексу законів про працю України «Гарантії при покладенні на працівника матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації» міститься інформація щодо матеріальної відповідальності лише працівників. Тобто існують статті, за якими можна стягнути штраф з працівника, а таких статей для роботодавця не існують, що є свідченням неврегульованості питання матеріальної відповідальності роботодавця перед працівником.

Ставицький П. Р. одним із перших акцентував увагу на матеріальній відповідальності підприємства (роботодавця) як сторони трудового договору. Трудове законодавство має закріпити інститут матеріальної відповідаль-

© Недосвітій А. С., 2018

ності з двома його видами: матеріальною відповідальністю працівника та матеріальною відповідальністю роботодавця [3].

Умовами виникнення матеріальної відповідальності є:

– заподіяння шкоди;

– заподіяння шкоди незаконним діянням;

– наявність провини порушника;

– перебування у трудових відносинах порушника та постраждалої сторони під час порушення права;

– виникнення шкоди є пов'язаним з трудовою діяльністю [3].

Згідно зі ст. 21 Кодексу законів про працю України «Про трудовий договір» та ст. 153 «Про створення безпечних і нешкідливих умов праці» власник зобов'язується забезпечувати безпечні та нешкідливі умови праці, необхідні для виконання роботи, а також упроваджувати сучасні засоби техніки безпеки та санітарно-гігієнічні умови, які запобігають виробничому травматизму й виникненню професійних захворювань працівників [1].

Ст. 117, 235, 236, 237 Кодексу законів про працю України, у яких йдеться про незаконне звільнення або переведення працівників, затримку заробітної плати при звільненні, звільнення з неправильної причини, затримку видачі трудової книжки, передбачено обов'язок роботодавця відшкодувати працівнику шкоду. До того ж слід ураховувати, що згідно зі ст. 237-1 Кодексу законів про працю України, якщо порушення законних прав працівника призвело до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя, роботодавець зобов'язаний відшкодувати моральну шкоду [1].

Чинний Кодекс законів про працю України, ухвалений ще у 1971 р., потребує змін. Тому на сьогодні в Україні існує Проект Трудового кодексу, який перебуває у стані опрацювання. У книзі восьмій Проекту Трудового кодексу, яка має назву «Відповідальність сторін трудових відносин», передбачено наявність інформації щодо матеріальної відповідальності обох сторін [2].

У главі 1 йдеться про матеріальну відповідальність працівників, підстави й умови притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності, дисциплінарні стягнення, розміри матеріальної відповідальності та ін. У главі 2 йдеться про матеріальну відповідальність роботодавців, підстави й умови відповідальності роботодавця, матеріальну відповідальність роботодавця за шкоду, заподіяну майну працівника, за невиконання обов'язків щодо надання працівнику матеріальних благ і послуг і за заподіяння моральної шкоди.

Згідно зі ст. 362 Проекту роботодавець, який винен у порушенні норм трудового законодавства, притягується до відповідальності, у тому числі матеріальної, згідно з законом. Роботодавець зобов'язаний забезпечити збереження майна працівника, якщо такий обов'язок покладено на роботодавця трудовим законодавством, колективним або трудовим договором. Якщо ця умова буде порушена, чи майно працівника буде пошкоджене внаслідок неналежних умов праці, то на роботодавця покладається обов'язок відшкодувати в повному обсязі вартість майна або сплатити суму, на яку його вартість зменшилася, що прописано у ст. 363 законопроекту [2].

Працівник має право на стягнення з роботодавця вартості благ і послуг відповідно до роздрібних цін, якщо роботодавець не виконав обов'язки щодо надання працівнику матеріальних благ і послуг, згідно зі ст. 364 Проекту Трудового кодексу. У ст. 365 Трудового кодексу йдеться про те, що роботодавець несе матеріальну відповідальність перед працівником в інших випадках, установлених цим Кодексом, законом або трудовим договором. Якщо роботодавець заподіяв моральну шкоду працівнику своїми діями або бездіяльністю або порушив обов'язок шанувати честь, гідність та інші особисті немайнові права працівника, то він повинен відшкодувати моральну шкоду відповідно до цивільного законодавства, що засвідчено у ст. 366 законопроекту [1; 2].

Отже, глава 1 Проекту Трудового кодексу, зміст якої розкриває матеріальну відповідальність працівника, є повнішою порівняно з матеріальною відповідальністю роботодавця, яка міститься у главі 2 цього документа. Так, у ст. 335 Проекту Трудового кодексу України визначено підстави й умови матеріальної відповідальності працівників, серед яких пряма дійсна майнова шкода, дії (бездіяльність) працівника та вина працівника. У ст. 336 цього Кодексу йдеться про те, що працівник несе матеріальну відповідальність у розмірі середньої місячної заробітної плати за пряму дійсну майнову шкоду, заподіяну роботодавцю. Однак, підстави й умови матеріальної відповідальності роботодавця, а також її розмір визначено не вповні [1; 2].

Тому в окремих статтях глави 2 цього Проекту доцільно передбачити обов'язок роботодавця відшкодувати працівнику матеріальну відповідальність за:

– незаконне звільнення, переведення;

– незаконну відмову у прийнятті на роботу або відсторонення від роботи;

– неправильне формулювання причини звільнення у трудовій книжці, що перешкоджає працевлаштуванню працівника;

– затримку видачі трудової книжки при звільненні;

– матеріальну відповідальність за затримку виплати заробітної плати;

– матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну майну працівника; розмір відшкодування також необхідно внести до цього документа [2].

Таким чином, застарілість Кодексу законів про працю України призводить до порушення роботодавцями норм трудового законодавства, унеможливлює відшкодування працівнику заподіяної йому роботодавцем шкоди. При розв'язанні трудових спорів юристи покладаються на адміністративну, цивільну чи кримінальну відповідальність, не приділяють належну увагу матеріальній відповідальності, яка є обов'язковою складовою юридичної відповідальності у питаннях трудового права.

Оскільки чинне законодавство не містить положень і статей щодо питань матеріальної відповідальності роботодавця, необхідним є вдосконалення нормативно-правових актів і прийняття за основу Проекту Трудового кодексу як важливого кроку на шляху до усунення недоліків чинного законодавства.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Силенко Н. М.

Література: 1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **2.** Проект Трудового кодексу України від 27.12.2014 № 1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221. **3.** Ставиский П. Р. Материальная ответственность предприятия в трудовых отношениях. Киев : Вища школа, 1982. 184 с. **4.** Болотіна Н. Б., Чанишева Г. І., Додіна Т. М. Трудове право : підручник. Київ : Знання, 2000. 564 с. **5.** Пожаров Ю. В. Відповідальність роботодавця у трудових правовідносинах. *Актуальні проблеми держави і права.* 2010. № 52. С. 137–142.

ВПЛИВ МІЖДЕРЖАВНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА МОДЕРНІЗАЦІЮ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ

УДК 342+339.92(477)

Нежид І. К.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено теоретично-методологічні підходи до визначення впливу процесів глобалізації на розвиток конституційного права в Україні за сучасних умов розвитку європейської міждержавної інтеграції з погляду пошуку ефективних засобів комплексної правової модернізації суспільства. Проаналізовано юридичний зміст правової глобалізації, конкретизовано її специфічні особливості. Обґрунтовано необхідність упровадження в Україні міжнародно-правових норм регулювання відносин у трудовій сфері.*

Ключові слова: *держава, економіка, суспільство, законодавство, інтеграція, конституційне право на працю, міжнародно-правові норми, правова модернізація, міждержавна інтеграція.*

Аннотация. *Исследованы теоретико-методологические подходы к определению влияния процессов глобализации на развитие конституционного права в Украине в современных условиях развития европейской межгосударственной интеграции с точки зрения поиска эффективных средств комплексной правовой модернизации общества. Проанализировано юридическое содержание правовой глобализации, конкретизированы ее специфические особенности. Обоснована необходимость внедрения в Украине международно-правовых норм регулирования отношений в трудовой сфере.*

© Нежид І. К., 2018

Ключевые слова: *государство, экономика, общество, законодательство, интеграция, конституционное право на труд, международно-правовые нормы, правовая модернизация, межгосударственная интеграция*

Annotation. *Theoretical and methodological approaches to determining the impact of globalization on the development of constitutional law in Ukraine in the current conditions of development of European interstate integration from the point of view of finding effective means of comprehensive legal modernization of society are studied. The legal content of legal globalization is analyzed, its specific features are concretized. The necessity of introducing in Ukraine international legal norms for regulating relations in the labor sphere is substantiated.*

Keywords: *state, economy, society, legislation, integration, constitutional right to work, international legal norms, legal modernization, interstate integration.*

Актуальність проблеми є зумовленою тим, що за умов глобалізації зростає вплив міждержавної інтеграції на вітчизняну сферу праці.

Окремі аспекти модернізації конституційного правового регулювання права на працю в Україні під впливом міждержавних інтеграційних процесів досліджували і досліджують Болотіна Н. Б., Рабінович П. М., Варшавський К. М., Хавронюк М. І., Величко Д. М., Грекова М. М., Жернаков В. В., Кисельов І. Я., Назаренко Є. В., Прокопенко В. І., Процевський О. І., Феськов М. М., Хуторян Н. М., Чанишева Г. І., Ярошенко О. М. та ін.

Метою написання статті є аналіз впливу міждержавної інтеграції на вітчизняну сферу праці, а також обгрунтування необхідності впровадження міжнародно-правових норм регулювання трудових відносин в Україні.

Поглиблення впливу міждержавних інтеграцій в Україні є пов'язаним передусім із тим, що країна сформувала курс на відбудовування правової системи та демократичних положень, головними положеннями якого є забезпечення прав і свобод громадян країни. До того ж глобалізаційні процеси у світі спричиняють посилення впливу міжнародного права, яке виробило загальновизнані принципи та норми.

Необхідність упровадження в Україні міжнародно-правових норм регулювання відносин у сфері праці є зумовленою тим, що поряд із національними засобами забезпечення та гарантування трудових прав, передусім Конституцією та законами, повинні діяти міжнародно-правові засоби гарантування основних прав людини.

Рабінович П. М. та Хавронюк М. І. розглядають міжнародні стандарти прав людини як закріплені у міжнародних актах та інших міжнародних документах певні показники цих прав, до досягнення яких заохочуються або зобов'язуються держави [1]. Науковець Кисельов І. В. додає, що міжнародні стандарти прав людини є одним із досягнень цивілізації, що відтворює результати погодженої діяльності держав щодо гарантування соціальних цінностей [2].

Зміст прийнятих стандартів є сконцентрованим відтворенням досвіду багатьох країн, результатом ретельного відбору найцінніших універсальних норм і положень національних систем трудового права, створенням оригінальних синтетичних правил за участю юристів, які представляють чинні системи правового регулювання праці, підсумком зіткнення різних думок і підходів, різнорідних політичних сил та інтересів, ідеологічних концепцій, знаходження компромісів юридичних формул, трансформованих у міжнародні норми [2].

З огляду на географічне розташування України, міжнародно-політичну ситуацію та інші фактори можна стверджувати, що для нашої країни важливим є вдосконалення нормативної системи, у тому числі у сфері праці, посилення європейської міждержавної інтеграції загалом, що, безумовно, має істотне значення щодо забезпечення соціальної безпеки громадян.

У 1994 р. Україна підписала з Європейським Співтовариством та їх державами-членами «Угоду про партнерство та співробітництво» [3], тим самим взяла на себе зобов'язаність упроваджувати заходи для поступового приведення національного законодавства у відповідність з європейськими нормами у визначених сферах.

Однією з основних сфер є право на працю як основна складова соціальної політики Європейського Союзу. У 2013 р. укладено не менш важливу «Декларацію соціальної справедливості: гідна праця та соціальний захист». У цьому документі піднято питання необхідності забезпечення розробки та реалізації політики держави у економічній, соціальній, трудовій та інших сферах на засадах соціального діалогу, взаємоповаги, відкритості, партнерства та відповідальності; налагодження постійного діалогу представників роботодавців, профспілок задля оцінювання соціальної справедливості та здійснення моніторингу в Україні.

Економіка країни має бути націлена на поліпшення умов життя та праці громадян. Основні стандарти для всіх держав у сфері праці диктує Міжнародна організація праці. Формування трудових норм сприяє забезпеченню захисту трудових прав працівників і відображається на розвитку законодавства країни. Однією з головних течій є посилення взаємодії національного та міжнародного права у сфері праці.

Процес удосконалення трудового законодавства нашої країни вже має певні результати. Так, у Конституції відтворено принципові положення основоположних актів у трудовій сфері, удосконалено правовий механізм захисту трудових прав, закріплено гарантії рівності прав людей. Також прогресом є врахування у Кодексі законів про

працю норм міжнародного трудового права, положень Конвенцій і рекомендації МОП [4]. Позитивним моментом є впровадження у проекті Трудового кодексу України норм принципів заборони дискримінації у сфері трудових відносин і примусової чи обов'язкової праці [5].

Для повного вдосконалення трудової сфери України необхідно витратити ще чимало зусиль та часу, однак, часткова модернізація під впливом міжнародних інтеграційних процесів відбулась, і до того ж виявила нерозв'язані проблеми у сфері праці України. Тому подальший аналіз слід здійснювати у напрямку вивчення й розв'язання наявних недоліків у трудовій сфері, а також пошуку методів її усунення.

Таким чином, використання міжнародного досвіду дає змогу наблизити національні правові норми до рівня міжнародних трудових стандартів. Однак, упровадження цього досвіду має відбуватися з урахуванням особливостей, які характеризують вітчизняну правову систему. Ефективність приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами залежить від того, яким саме способом імплементуються міжнародно-правові норми у сучасне вітчизняне законодавство.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с. **2.** Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право: учебник. М. : Дело, 1999. 728 с. **3.** Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Закон України від 14.06.1994 № 998_012 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012/ed19940614. **4.** Процевський О. Яким бути новому Кодексу про працю України? *Право України.* 1995. № 9. С. 28–33. **5.** Грекова М. М. Міжнародні трудові стандарти як основа вдосконалення трудового законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків : Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого, 2009. 20 с.

БОРОТЬБА З КОНТРАФАКТНИМ ТОВАРОМ ТА ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

УДК 347(477)

Немченко А. В.

Студент 4 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено правові аспекти вітчизняного законодавства, конкретизовано методи боротьби з розповсюдженням контрафактного товару. Визначено актуальні проблеми захисту інтелектуальної власності. Запропоновано шляхи ефективного розв'язання поточних проблем.*

Ключові слова: *законодавство, правова охорона, фальсифікація, контрафакт, контрафактний товар, інтелектуальна власність, захист інтелектуальної власності.*

Аннотация. *Исследованы правовые аспекты отечественного законодательства, конкретизированы методы борьбы с распространением контрафактного товара. Определены актуальные проблемы защиты интеллектуальной собственности. Предложены пути эффективного решения текущих проблем.*

Ключевые слова: *законодательство, правовая охрана, фальсификация, контрафакт, контрафактный товар, интеллектуальная собственность, защита интеллектуальной собственности.*

© Немченко А. В., 2018

Annotation. *The legal aspects of domestic legislation are investigated, methods of combating the spread of counterfeit goods are specified. Actual problems of intellectual property protection are identified. Ways of effective solution of current problems are proposed.*

Keywords: *legislation, legal protection, falsification, counterfeit, counterfeit goods, intellectual property, intellectual property protection.*

Фальсифікація є глобальною проблемою, яка нині посилюється, впливаючи на бренди та споживачів. Майже кожна річ може бути контрафактною, від ювелірних виробів і весільних суконь до кедів, автомобільних деталей, медикаментів і настільних ігор. Однією з причин розповсюдження підроблених товарів є розвиток глобальної мережі Інтернет. Підроблювачі використовують соціальні медіа-платформи та безліч онлайн-ринків, щоб рекламувати та продавати свої товари, у такий спосіб легко даючи змогу підробленим товарам відшукувати свою чималу аудиторію.

Наявність сфальсифікованих товарів на ринку має наслідки як для законних торговельних марок, так і для їх споживачів. Бренди втрачають прибуток і довіру клієнтів, що завдає істотної шкоди їхній репутації. Однак, водночас і споживачів вводять в оману за їхні ж кошти. До того ж існують набагато важливі наслідки, у тому числі щодо охорони здоров'я та безпеки, особливо через придбання фальсифікованих медикаментів, косметики та електроніки, що є пов'язаним із використанням неякісних матеріалів і недотриманням стандартів безпеки під час виробництва.

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), відсоток підробок становить 2,5 % світової торгівлі, що дорівнює 461 млрд дол. Дослідження ОЕСР засвідчують, що глобальна торгівля підробленими товарами зростає [1].

Для України проблема боротьби з контрафактною продукцією є надзвичайно актуальною. Наша країна кілька років поспіль посідала перше місце за порушеннями прав інтелектуальної власності в щорічному «Списку 301», який веде Торговельне представництво США. Цей перелік охоплює країни, які не забезпечують ефективну правову охорону інтелектуальної власності [2].

Дослідженням питань боротьби з контрафактними товарами та захистом інтелектуальної власності займалися і займаються чимало дослідників у сфері захисту інтелектуальної власності, серед них Артемов Ю. І., Кривошия Т. П., Поліщук Р. П. та ін. Однак, попри наявність численних теоретичних розробок мінливими умовами сучасного економічного життя, а також змінами у законодавстві зумовлено необхідність детальнішого розгляду цього питання.

Метою написання статті є дослідження вітчизняного законодавства щодо захисту інтелектуальної власності, а також аналіз правових аспектів проблеми боротьби з контрафактним товаром.

В Україні положення про засоби захисту від контрафактного товару викладено у Цивільному кодексі (ЦК), Господарському кодексі (ГК), Кримінальному кодексі (КК), Кодексі про адміністративні порушення (КпАП) та Митному кодексі (МК).

Законодавча та нормативно-правова база напряму не вирішує питання контрафакції в Україні, цей тип порушення висвітлюється згідно з Законом про охорону прав на знаки товарів і послуг. Хоч цей статут не містить визначення контрафактних товарів, відповідні цивільні та кримінальні закони містять загальні положення щодо Закону про торговельні марки, зокрема визначення використання знака для товару [3].

Закон «Про лікарські засоби» містить визначення фальсифікованого лікарського засобу [4]. У ст. 321-1 Кримінального кодексу України передбачено накладення штрафів, конфіскацію підроблених фармацевтичних препаратів, матеріалів та обладнання, використовуваного для їх виготовлення, а також тюремне ув'язнення.

Законом «Про захист прав споживачів» установлено ефективні положення щодо контрафактного товару. Згідно зі ст. 6 Закону заборонено введення до обігу фальсифікованої продукції. Отже, після того як контрафактний товар встановлено, якщо проти порушника не порушено кримінального обвинувачення, товари не можуть бути введені у цивільний обіг і підлягають знищенню.

В Україні основними виконавчими органами є поліція, митниця, фіскальна служба, антимонопольні органи та органи захисту прав споживачів. Співробітництво з поліцією та митницею має важливе значення для будь-якого власника бренда [3].

Контрафактна продукція з'являється на ринку або як імпорт з інших країн, або безпосередньо проводиться на території України, тому митницю вважають одним із важливих елементів системи захисту прав інтелектуальної власності, оскільки об'єктом митного контролю є товар, що може мати один або кілька об'єктів інтелектуальної власності. Боротьба з контрафактними товарами на митному контролі є важливим засобом забезпечення митної політики та інших державних функцій, оскільки значно легше запобігти поширенню фальсифікованої продукції на ринку, аніж вилучати екземпляр за екземпляром товару в місцях реалізації.

Прикордонні заходи Митного кодексу України поширюються як на імпорт, так і на експорт, однак, не охоплюють транзитні перевезення. Контроль за митницею поширюється і на товари, які ввозяться в Україну особами або відправляються їм у партії. Згідно з Митним кодексом України всі товари, що ввозяться в Україну фізичними особами, повинні бути перевірені на предмет порушення інтелектуальної власності. Правила можуть бути застосовані, навіть якщо товари призначені для особистого користування або у подарунок. Положення про прикордонні заходи згідно з Митним кодексом України, що набрали чинності з 1 червня 2012 р., поширюються і на промислові зразки та патенти на винаходи, корисні моделі та сорти рослин.

Митний реєстр дозволяє відстежувати підробку на кордоні та подальші юридичні заходи, яких слід упровадити до появи на ринку нелегальних товарів:

– знищення підробки;

– зняття незаконно застосованих знаків із товарів чи упакування;

– початок адміністративного провадження та конфіскація підробок;

– порушення цивільного позову щодо власника підробок.

Українське митне законодавство дозволяє чиновникам упроваджувати юридичні заходи щодо підробки, навіть якщо відповідна торговельна марка не внесена до митного реєстру. Якщо офіційні особи знаходять вантаж, підозрюваний у вмісті підроблених товарів, вони можуть тимчасово зупинити його на кордоні та інформувати власника бренда, який потім може перевірити тимчасово зупинене відправлення й упровадити юридичні заходи, якщо порушено його права на торговельну марку. Тісний зв'язок правоохоронців і посадовців митниці має важливе значення. Власникам прав доцільно надати митниці будь-яку наявну інформацію про підозрілі перевезення або осіб, підозрюваних в імпорті чи експорті підробок. Реєстр залишається ключовим інструментом для забезпечення прав торговельних марок.

Поліція є ключовим агентством з боротьби з контрафакцією на ринку, проведення розслідувань задля виявлення незаконних товарів і здійснення правових заходів щодо порушників, отже, тісне співробітництво правозахисників і поліції є надзвичайно важливим. Це право власника, який підтверджує підробне походження товару та чи порушення його права інтелектуальної власності. Потім поліція може розпочати адміністративну або кримінальну справу, щоб конфісковувати та знищити підробки, а також накласти штрафи на порушників [6].

Згідно з Цивільним кодексом України за зверненням власника прав можуть бути застосовані спеціальні засоби захисту, передбачені ст. 432 Цивільного кодексу:

– негайні дії щодо запобігання порушенню прав інтелектуальної власності та забезпечення відповідних доказів;

– тимчасове зупинення митного оформлення товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

– вилучення з обігу та знищення товарів із порушенням права інтелектуальної власності;

– вилучення, конфіскація або знищення матеріалів та обладнання, використовуваних для виготовлення товарів, що мають правопорушення;

– публікація у національних газетах та інших засобах масової інформації відомостей про порушення, а також рішення суду [7].

Таким чином, дослідження засвідчує, що виготовлення та розповсюдження контрафактних товарів є величезною проблемою, що має істотні наслідки для економіки держави. На сьогодні Україна намагається протидіяти розповсюдженню фальсифікованих товарів, однак, виробникам і власникам авторського права не вдається ефективно боротися з їх цивільним обігом. Щоб методи протидії розповсюдженню контрафактної продукції були ефективнішими, важливо поєднати зусилля держави та власників права. Слід залучати до боротьби з розповсюдженням контрафактної продукції споживачів, особливо щодо придбання ними лікарських засобів у мережі Інтернет, а також харчових продуктів на ринках та у магазинах.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Єрофєєнко Л. В.

Література: 1. Trade in Counterfeit and Pirated Goods. URL: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/Mapping_the_Economic_Impact_study/Mapping_the_Economic_Impact_en.pdf. **2.** 2018 Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement. URL: https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Reports/2018%20Special%20301.pdf. **3.** Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12/ed19931215. **4.** Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів : Закон України від 08.09.2011 № 3718-VI // База

даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3718-17/ed20110908. **5.** Про лікарські засоби : Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80/ed19960404. **6.** How to combat counterfeiting. URL: https://www.worldtrademarkreview.com/anti-counterfeiting/how-combat-counterfeiting. **7.** Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ АСПЕКТІВ ОБЛІКУ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

УДК 657:336.226.322(477)

Нікітченко Є. А.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано сутність поняття податку на додану вартість. Деталізовано проблемні питання обліку податку на додану вартість, визначено причини їх виникнення. Обґрунтовано значення податку на додану вартість як основного бюджетоутворюючого податку з високою фіскальною ефективністю.*

Ключові слова: *податок, оподаткування, податок на додану вартість, податкова звітність, податкова система, облік податку на додану вартість, Податковий кодекс України.*

Аннотация. *Проанализирована сущность понятия налога на добавленную стоимость. Детализированы проблемные вопросы учета налога на добавленную стоимость, определены причины их возникновения. Обосновано значение налога на добавленную стоимость как основного бюджетообразующего налога с высокой фискальной эффективностью.*

Ключевые слова: *налог, налогообложение, налог на добавленную стоимость, налоговая отчетность, налоговая система, учет налога на добавленную стоимость, Налоговый кодекс Украины.*

Annotation. *The essence of the concept of value added tax is analyzed. The problematic issues of accounting for value added tax are detailed, the reasons for their occurrence are identified. The value of value added tax as the main budget-forming tax with high fiscal efficiency is justified.*

Keywords: *tax, taxation, value added tax, tax reporting, tax system, accounting of value added tax, Tax Code of Ukraine.*

На сьогодні податкова система являє сукупність різноманітних податків, що створюють економіку нашої країни, одним із яких є податок на додану вартість (ПДВ). Він є загальнодержавним податком, із ним пов'язано безліч проблемних питань, оскільки саме податок на додану вартість є складовою нашого повсякденного життя. Податок на додану вартість має найважливіше значення для становлення економіки країни. Україна є суверенною незалежною країною, має право на свободу вибору виду становлення економіки. Вона має повне право на розв'язання питань першочерговості, як діяти у такий спосіб, як потрібно нації.

Податок на додану вартість є складовою ціни товарів (робіт, послуг) і відшкодовується виробнику покупцем. В Україні його було запроваджено у 1992 р., і з відтоді й донині порядок розрахунків регулюється на підставі вимог Податкового кодексу України [1]. Пройшло вже 26 років з дня запровадження, здавалося б, податкове законодавство щодо податку на додану вартість має бути на межі досконалості. Однак, сучасною економічною ситуацією в країні зумовлено реформування податкової системи відбуваються постійні зміни податкового законодавства, що впливає і на адміністрування, нарахування, сплату, облік розрахунків і формування податкової звітності за податком на додану вартість

© Нікітченко Є. А., 2018

Оскільки податок на додану вартість посідає перше місце серед непрямих податків за обсягом наповнення державного бюджету України, він є найпроблемнішим і найскладнішим щодо обчислення через постійні зміни у податковій системі, чим і зумовлено актуальність цієї теми.

Метою написання статті є аналіз проблемних питань обліку податку на додану вартість, а також пошук напрямів їх ефективного розв'язання.

Питання бухгалтерського обліку розрахунків за податками і платіжками є надзвичайно актуальним і привертає до себе увагу науковців. Дослідженням його займалися і займаються Бондар М. І., Войків О. В., Гарасим П. М., Дудоров О. О., Коцупатрий М. М., Лисенко Н. М. та ін.

У таблиці подано визначення сутності податку на додану вартість деякими науковцями, а також у Податковому кодексі України (табл. 1) [1–3].

Таблиця 1

Визначення сутності податку на додану вартість у законодавстві та деякими науковцями

Автор, джерело	Визначення
Податковий кодекс України [1]	Непрямий податок, що нараховується та сплачується згідно з нормами розділу V Податкового кодексу України (ПКУ)
Войків О. В. [2]	Непрямий податок на додану вартість, створювану на всіх стадіях виробництва та обігу
Бондар М. І., Ловінська Л. Г., Лисенко Н. М. [3]	Загальнодержавний непрямий податок на споживну вартість, що справляється з юридичних та фізичних осіб і є основним джерелом наповнення державного бюджету України

Отже, податок на додану вартість є загальнодержавним непрямим податком на додану вартість, створюваним на всіх стадіях виробництва та обігу, що справляється з юридичних та фізичних осіб згідно з нормами Податкового кодексу України, і є основним джерелом наповнення державного бюджету.

На сьогодні в Україні порядок обчислення та сплати податку на додану вартість регламентується Податковим кодексом України. Основними структурними складовими податку є платник податку, об'єкт оподаткування та ставка податку.

Коло осіб, залучених до формування сум податку на додану вартість, є доволі широким. Практично це всі, хто щось купує та споживає, тоді як платниками згідно з Податковим кодексом України визнано обмежене коло осіб: добровільно чи в обов'язковому порядку зареєстровані суб'єкти господарської діяльності, або особи, які займаються імпортуванням товарів або супутніх послуг, що дозволяє контролювати своєчасність і повноту сплати.

Об'єктами оподаткування є майже всі види товарів і послуг, виготовлювані та надавані на території держави [1; 2].

Ставка податку на додану вартість в Україні на початку 90-х рр. становила 28 %, однак, на сьогодні її зменшено до 20 %. Одним зі шляхів розв'язання проблеми підвищення ефективності податку на додану вартість як бюджетоутворюючого податку є зниження його ставки [1].

На сучасному етапі податок на додану вартість є найважливішим бюджетоутворюючим податком в системі України, його питома вага надходження до бюджету за останні кілька років становить 44–55%. Можна впевнено говорити, що підтверджується фіскальна ефективність податку на додану вартість, оскільки спостерігається тенденція до зростання його частки у формуванні доходної частини бюджету.

Основна проблема, що виникає при відтворенні податку на додану вартість в бухгалтерському обліку, є пов'язаною з тим, що правило першої події, використовуване для визначення ПДВ, не збігається з моментом визнання доходів і витрат у бухгалтерському обліку [2].

При отриманні передоплати підприємство повинно використовувати субрахунок 643 «Податкові зобов'язання», на якому згідно з Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій ведеться облік суми податку на додану вартість. Субрахунок 643 є транзитним, пасивним, оскільки на ньому тимчасово, за дебетом обліковується сума податку на додану вартість, яка на момент отримання авансу визнана як податкове зобов'язання. При цьому дебетові обороти на субрахунку 643 виникають раніше за кредитові і до моменту здійснення завершальної операції (відвантаження товарів, робіт, послуг) будуть відтворені у складі статті балансу «Інші оборотні активи», що необґрунтовано збільшує активи підприємства [4].

Назва субрахунку не відповідає дійсному його призначенню. Сума податкових зобов'язань, яка збільшує заборгованість підприємства до бюджету, відображається на субрахунку 641 «Розрахунки за податками» – відповідному аналітичному рахунку. Тому назву субрахунку 643 «Податкові зобов'язання» слід змінити на «Податкові

розрахунки з податкових зобов'язань», акцентувавши увагу, що він є використовуваним тимчасово і у випадку здійснення передоплати.

Якщо на момент складання фінансової звітності не отримано товари (послуги), то сума податкового кредиту, підтвердженого податковою накладною, відображатиметься у пасиві балансу за статтею «Інші поточні зобов'язання». Водночас фактично ніяких зобов'язань у підприємства не виникає. За цих умов слід змінити назву субрахунку 644 «Податковий кредит» на «Податкові розрахунки з податкового кредиту».

В аналітичному обліку до субрахунку 644 «Податковий кредит» доцільно відкрити аналітичні рахунки: 6441 «Підтверджений податковий кредит»; 6442 «Непідтверджений податковий кредит», що забезпечить контроль за сумами податкового кредиту, за якими відсутні податкові накладні (або не належно оформлені податкові накладні) [5].

Таким чином, податок на додану вартість з фіскальної точки зору має високу ефективність. Широка база оподаткування забезпечує надійність і стабільність бюджетних надходжень цього податку, оскільки охоплює не лише товари, але й роботи та послуги. Також вона дає змогу істотно зміцнити доходну частину державного бюджету. Часті зміни податкового законодавства впливають на організацію первинного обліку розрахунків за податком на додану вартість, що, у свою чергу, ускладнює облік розрахунків за податком на додану вартість у системі рахунків. Тому облік розрахунків за податком на додану вартість потребує виваженішого й обґрунтованішого аналізу його адміністрування, первинного узагальнення й обліку та врегулювання окремих питань на законодавчому рівні. Предметом подальших наукових досліджень має стати питання вдосконалення методики бухгалтерського обліку податку на додану вартість, оскільки порушені у статті питання не є вичерпними, потребують доповнень, змін і конкретизації.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17. **2.** Войків О. В., Хома І. Б. Механізм впливу ПДВ на фінансово-господарську діяльність суб'єктів. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2010. № 20. С. 180–186. **3.** Бондар М. І., Ловінська Л. Г., Лисенко Н. М. Облік і звітність підприємств у системі оподаткування : навч. посіб. Київ : Академія фінансового управління, 2012. 584 с. **4.** Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14. **5.** Про затвердження Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України : Закон України від 27.06.2013 № 635 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

УДК 342.951:351.765:343.58

Ніколаєва К. В.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Обґрунтовано, що на сучасному етапі нормативно-правове регулювання та правові акти сфери захисту тварин від жорстокого поводження не відповідають потребам часу, отже, потребують удосконалення. Запропоновано напрями підвищення рівня обізнаності пересічних громадян щодо належного поводження з тваринами.*

© Ніколаєва К. В., 2018

Ключові слова: *законодавство, правове регулювання, правова охорона, захист тварин від жорстокого поводження.*

Аннотация. *Обосновано, что на современном этапе нормативно-правовое регулирование и правовые акты сферы защиты животных от жестокого обращения не отвечают потребностям времени, следовательно, требуют совершенствования. Предложены направления повышения уровня осведомленности рядовых граждан о надлежащем обращении с животными.*

Ключевые слова: *законодательство, правовое регулирование, правовая охрана, защита животных от жестокого обращения.*

Annotation. *It is substantiated that at the present stage, legal regulation and legal acts in the field of protection of animals from cruel treatment do not meet the needs of the time, therefore, they require improvement. Directions for raising the level of awareness of ordinary citizens about the proper handling of animals are proposed.*

Keywords: *legislation, legal regulation, legal protection, protection of animals from cruel treatment.*

Проблема захисту тварин від жорстокого поводження була актуальною ще за стародавнього світу, хоч і не набувала таких масштабів, як нині. В юридичній літературі щодо кримінального права, особливо у народів стародавнього світу, тварина була нарівні з людиною об'єктом злочину, оскільки у ній бачили предмет поклоніння або символ релігійних уявлень. Чимало провідних філософів і духовних вчителів визначали гуманне поводження з тваринами як основу моральності.

У Європі перші законодавчі акти щодо захисту тварин від жорстокого поводження з'явилися на початку XIX ст. Першопрохідцем стала Велика Британія, де відповідний закон ухвалено у 1822 р. Це стало поштовхом для прийняття відповідного законодавства у таких англомовних країнах, як Канада, ПАР та Австралія, хоч у США відповідний закон було ухвалено лише у 1930 р. У 1833–1840 рр. відповідне законодавство ухвалено у Німеччині, Швейцарії та скандинавських країнах. На сьогодні спеціальне законодавство, спрямоване на захист тварин від жорстокого поводження, існує в Австрії, Алжирі, Афганістані, Гаїті, Індонезії, Іспанії, Італії, Казахстані, Канаді, Киргизстані, Коста-Ріці, Кот-д'Івуарі, Латвії, Литві, Македонії, Нігерії, Сан-Марино, Словаччині, Словенії, Судані, Таїланді, Фінляндії та Франції [1].

У XX ст. питання захисту тварин від жорстокого поводження виходить на міжнародний рівень. Так, 1 січня 1982 р. ухвалено Всесвітню хартію природи, 13 листопада 1987 р. – Європейська конвенція про захист домашніх тварин [2].

Положення Європейської Конвенції № 125 та Конвенції про міжнародну торгівлю тваринами переконують, що у сучасному світі боротьба за гуманне ставлення до тварин є одним із ключових показників цивілізованості суспільства, у такий спосіб Європейське законодавство встановлює певні вимоги щодо поводження з тваринами. Ухвалення на міжнародному рівні цілої системи законодавства є підтвердженням того, що світова спільнота серйозно підходить до збереження флори та фауни. У 1968–1987 рр. ухвалено кілька нормативних актів, найважливішими з яких є Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень (1968 р.), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори та фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Всесвітня декларація прав тварин (1978 р.),

Європейська конвенція про захист хребетних тварин, використовуваних у дослідних та інших наукових цілей (1986 р.), Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин (1987 р.) та ін. Так, Європейською конвенцією про захист домашніх тварин від 13 грудня 1987 р. № 125 визнано наявність у людини морального обов'язку перед тваринами, цінність домашніх тварин для суспільства, а також зазначено, що людина і такі тварини мають особливий зв'язок.

Основні принципи поводження з домашніми тваринами передбачають заборону заподіяння страждань тваринам і залишення їх напризволяще. Конвенцією передбачено охорону здоров'я тварин, захист від експлуатації при дресуванні, комерційному розведенні. У Конвенції щодо захисту експериментальних тварин, ухваленій у 1986 р., йдеться про моральний обов'язок людини перед усіма тваринами, необхідність зменшити страждання тварин в експерименті, оскільки тварини здатні відчувати біль і страх.

Набрали чинності положення Європейської Конвенції про захист домашніх тварин і в Україні. Однак, національне законодавство, зокрема Закон України «Про жорстоке поводження з тваринами», досі не містить будь-яких суттєвих змін стандартів придбання та належного утримання домашніх улюбленців. Такий стан речей свідчить про свідоме небажання відповідних органів державної влади України приєднуватися до міжнародного руху щодо внеможливлення жорстокого поводження з тваринами, який утискає інтереси великих сільськогосподарських корпорацій та інших категорій бізнесу, що мають зиск з безвідповідального, а почасти й відверто жорстокого поводження з представниками тваринного світу.

Попри певні недоліки імплементація цієї Конвенції є суттєвою поступкою, адже такі вагомі галузеві акти, як Європейська конвенція про захист хребетних тварин, використовуваних для експериментів або в інших наукових цілях, Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень, Європейська конвенція про захист тварин, утримуваних для сільськогосподарських цілей, Європейська конвенція про захист тварин, призначених на забій, та інші донині залишаються поза увагою вітчизняного законодавства.

Як відомо, міжнародні стандарти гуманного поводження з тваринами поступово отримують не лише широку громадську підтримку у світі, але й безпосереднє закріплення у конституціях, нормативно-правових і відомчих актах, що регулюють питання, пов'язані з охороною тваринного світу. Безумовно, прогресивними є норми щодо обов'язку держави піклуватися про охорону як людей, так і тварин від особливо небезпечних хвороб, а також зловживань генною інженерією.

Знущання з безпорадних створінь є безперечним свідченням, що людина сповнена агресії та здатна спрямувати насильство на собі подібних. Жорстоке поводження з тваринами у суспільстві, де повинна панувати мораль і гуманність, нині зустрічається нерідко та негативно впливає на свідомість людей, їх моральне обличчя, сприяє поширенню жорстокості й агресивності серед дітей і молоді, яке є майбутнім країни та світової спільноти загалом.

Статистика засвідчує, що близько 90 % рецидивістів розпочинали з жорстокого поводження з тваринами. Отже, реальне втілення до життя гарантій гуманного ставлення до тварин є запорукою розбудови соціальної, правової та демократичної держави, орієнтованої на захист особистої свободи та безпеки кожного [3].

Неможливо залишити поза увагою і той факт, що у Законі про тваринний світ мають також міститися хоча б загальні норми, що відтворюють загальні гуманні принципи поводження з тваринами, захищають їх від людської жорстокості. Раніше вітчизняне законодавство не містило подібних норм, попри численні виступи у пресі; нині вони з'явилися. Так, у 2006 р. набув чинності Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», що є спрямованим на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження, захист їх природних прав та зміцнення моральності й гуманності суспільства [5].

Виділяють дві основні концепції поводження з тваринами, перша з яких полягає у наданні тваринам певних прав. Радикальніші прихильники цієї теорії наполягають на тому, що тварин взагалі не слід розглядати як об'єкти власності, їх неможна використовувати для отримання їжі, одягу, у наукових експериментах. Менш радикальний підхід полягає у необхідності створення комфортних умов утримання для тварин.

Друга концепція виходить з того, що тварини не можуть мати права, оскільки не здатні керуватися мораллю й укладати будь-який суспільний договір. Прихильники цієї позиції здебільшого є послідовниками теорії Канта І., який стверджував, що жорстокість щодо тварин шкодить і самій людині: жорстокість щодо тварин суперечить зобов'язанням людини щодо самої себе, оскільки вбиває у неї співчуття до чужих страждань, що є дуже важливим у стосунках з іншими людьми. У світі сприйнята переважно остання концепція, що знайшла відтворення і в законодавстві України.

Основними законодавчими актами України щодо захисту тварин від жорстокого поводження є Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення. У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» у ст. 2 визначено, що нормативно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження здійснюється законами України «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про ветеринарну медицину», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення від інфекційних хвороб». Отже, законодавча база нібито є, водночас виникає питання, чи забезпечує вона дієвий захист тварин від жорстокого поводження [4; 5].

У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» ст. 1 визначено поняття гуманного ставлення до тварин і жорстокого поводження з ними. Так, під гуманним ставленням до тварин розуміють дії, що відповідають вимогам захисту тварин від жорстокого поводження і передбачають доброзичливе ставлення до тварин, сприяння їх добробуту, покращенню якості їх життя [5].

Жорстоке поводження з тваринами визначають як знущання з тварин, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацьковування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів. Таке визначення практично відповідає формулюванню у Кримінальному кодексі України [6].

У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» ст. 4 визначено основні принципи захисту тварин від жорстокого поводження:

– жорстоке поводження з тваринами є несумісним із вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині;

– забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям;

– можливість припинення права власності та інших речових прав на тварин у разі жорстокого поводження з ними;

– заборона жорстоких методів умертвіння тварин;

– утримання та поводження з домашніми тваринами без заподіяння шкоди як оточенню, так і самій тварині [5].

Правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість, містяться у розділі ІІІ Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [5].

Проблеми ефективної протидії та запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні є зумовленими неефективною діяльністю органів державної влади, зокрема правоохоронних органів щодо реагування на такі випадки та недосконалим законодавством. У кримінальному законодавстві України норми про відповідальність за жорстоке поводження з тваринами практично відсутні, лише поодинокі випадки засудження догхантерів (осіб, які полюють на безпритульних собак для зменшення їх кількості). Такі люди агресивно налаштовані до безпритульних собак, оскільки вважають їх загрозою життю та безпеці людей, джерелом антисанітарії. Догхантери вбивають здебільшого ватажків зграй безпритульних і самок, щоб зграї розпадалися, а кількість тварин не збільшувалася. Безпритульних котів догхантери не вбивають, оскільки ті виконують дератизаційну функцію, а лише підтверджують цю сумну статистику.

Найчастіше поліція відмовляє у прийнятті заяв і повідомлень, внесення даних про злочини до Єдиного реєстру та проведення досудового розслідування, більшість таких справ до суду навіть не доходять. Це можна пояснити небажанням правоохоронних органів займатися малозначними та неперспективними для них розслідуваннями через невисокий рівень правової культури правоохоронців, які не бачать суспільної небезпеки навіть у вбивстві тварин.

Кримінальним кодексом України не передбачено спеціального суб'єкта, повторюваність, невідповідність покарання характеру та масштабності злочинних дій, якими відзначається жорстоке поводження з тваринами. Недосконалим є навіть використання слова «поводження» щодо таких дій, як умисне вбивство тварин. На відміну від закордонних країн вітчизняне законодавство продовжує вважати тварину предметом, власністю, що формує відповідне ставлення до них у суспільстві, представниками якого є і посадовці. З огляду на статус вони мали б нести відповідальність також за іншими статтями Кримінального кодексу України – за перевищення повноважень, неприйняття заходів щодо запобігання та припинення порушень закону [5; 6].

Удосконалення чинного законодавства України щодо кримінальних і адміністративних правопорушень за прикладом провідних країн Європи та світу (Австрії, Великої Британії, Німеччини, Польщі, Швейцарії та ін.); удосконалення діяльності Національної поліції щодо своєчасного виявлення, належного реагування на злочини та правопорушення, пов'язані з жорстоким поводженням з тваринами, проведення швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування за цими фактами; призначення особам, які вчинили такі правопорушення, строків і видів покарань, які б унеможливили вчинення ними таких діянь у майбутньому, на сьогодні є напрямами розв'язання проблеми.

В Україні за ст. 299 Кримінального Кодексу України за жорстоке поводження з тваринами засуджується лише кожний п'ятий, на кого відкривається кримінальна справа, тобто чотири людини з п'яти не несуть жодної кримінальної відповідальності. Ці статистичні дані підтверджують думку зоозахисників, що в Україні закон практично не захищає тварин від людської жорстокості [6].

Нині боротьба з жорстокістю щодо тварин в Україні регламентується трьома законами: Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження», ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення та ст. 299 Кримінального кодексу України. У середньому щорічно лише 15 осіб притягуються до відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, що засвідчує вкрай низьку ефективність застосування правових санкцій в Україні [6].

Деякі положення цих законів характеризуються загальною розбалансованістю, зокрема ст. 89 і 299 двох Кодексів і Закону «Про захист тварин від жорстокого поводження». Річ у тім, що ст. 89 і 299 цих Кодексів ухвалено набагато раніше від Закону «Про захист тварин від жорстокого поводження». Як наслідок, базові статті цього Закону: ст. 20, 21, 22, 23, 25, 26, які регламентують поводження з домашніми, безпритульними, сільськогосподарськими, мисливськими тваринами, тваринами, використовуваними у наукових експериментах, і тваринами, використовуваними в розвагах, не мають посилання до ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення та ст. 299 Кримінального кодексу України.

Тобто за порушення всіх шести базових статей Закону «Про захист тварин від жорстокого поводження» ніякого покарання не передбачено [5; 6].

Ці прогалини в законодавстві не дозволяють правоохоронним органам і судам ефективно карати винних у жорстокому поводженні з тваринами. Символічність покарань за жорстоке поводження з тваринами, передбачена ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення та ст. 299 Кримінального Кодексу України, не впливає суттєво на фінансовий стан власника тварини, отже, не зупиняє його від порушень права тварин надалі. Так, в Україні адміністративне покарання за жорстоке поводження з тваринами становить в еквіваленті лише

9–14 дол. США, у той час як в Албанії – 130 дол., Польщі – 170 дол., Румунії – 280 дол., Болгарії, Угорщини, Словенії – 650 дол. В Україні кримінальне покарання за жорстоке поводження з тваринами становить в еквіваленті 33–130 дол. США, а в Болгарії та Угорщині – 2 тис. дол., Румунії – 2850 дол., Албанії – 6500 дол., Хорватії – 10 тис. дол., Сербії – 1100 дол., Македонії – 16500 дол., Чехії – 25 тис. дол., Польщі – 33 тис. дол. [7].

Згідно з положеннями Кримінального кодексу України за порушення прав тварини (жорстоке поводження) передбачено обмеження свободи терміном до двох років (колонія, з якої потім злочинці, давши хабар, часто виїжджають до закінчення терміну), а в інших країнах Європи – однозначне позбавлення волі (в'язниця), у Чехії, Угорщини, Польщі, Словаччини – два-три роки [6].

У статтях Кодексу про адміністративні правопорушення і Кримінального кодексу України не передбачена конфіскація тварин, щодо яких власник жорстоко поводився. У вітчизняне зоозахисне законодавство не імплементовані норми Європейської конвенції про захист домашніх тварин, яку Україна ратифікувала у 2013 р. [4].

У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» немає важливих норм щодо захисту тварин від жорстокості, які є в аналогічних законах інших країн Європи, що ускладнює правозастосовчу практику. Так, чеський закон про захист тварин забороняє публікацію (демонстрацію) в ЗМІ вбивства тварин, жорстоке поводження з тваринами, зокрема нацьковування тварин одна на одну [5; 6].

Вважаємо, що в Україні задля захисту прав тварин необхідно внести зміни зокрема:

– до ст. 89 Адміністративного кодексу України про підвищення штрафів за жорстоке поводження з тваринами до рівня європейських країн (1500–3000 доларів США);

– ст. 299 Кримінального кодексу України про підвищення тюремного терміну до десяти років за тяжкі злочини;

– надати об'єктивне тлумачення терміна «жорстоке поводження з тваринами», що може мати кілька десятків визначень;

– ст. 180 Цивільного кодексу України про визнання тварини особливим об'єктом цивільних прав, не предметом, а живою істотою, відмінною від людини, наділеною чутливістю. Тварину пропонується визначити майном (у чинному цивільному законодавстві її вважають річчю);

– до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» – про визначення жорстокого поводження з тваринами як негуманного поводження з тваринами або інше порушення норм цього Закону, яке полягає в безпідставному заподіянні тварині страждань, тілесних ушкоджень, каліцтва або смерті, вчинене навмисно або з необережності, знущання з тварин, а також нацькування тварин одна на одну;

– імплементувати норми Директив Європейського Союзу щодо захисту тварин, використовуваних для експериментів та в інших наукових цілях (Директива 2010/63 / ЄС), щодо захисту тварин під час перевезень (Директива 91/628 / ЕЕС);

– оновити положення Конституції України та низки законів, зокрема «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо створення спеціальних місць вигулу тварин та організацію притулків;

– створити служби щодо захисту прав тварин, які здійснювали б жорсткий контроль за виконанням положення Закону та дотримання правил поводження з тваринами;

– внести зміни до Закону України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» про створення ідентифікаційного паспорта тварини для обліку, до Закону «Про ветеринарну медицину» – про створення медичного паспорта для тварини, де робити відмітки про щорічний медичний огляд тварини;

– упровадити комплексне розв'язання питання регулювання чисельності безпритульних (бродячих) методом стерилізації, задля чого держава повинна розробити план будівництва відповідних державних ветеринарних клінік.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Зубченко Н. І. Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2016. 274 с. **2.** Буткевич О. В., Короткий Т. Р. Передмова. Європейська конвенція про захист домашніх тварин / передмова О. В. Буткевич, Т. Р. Короткий. Одеса : Фенікс, 2013. С. 3–5. **3.** Шуміло О. О. Щодо кількісних і якісних показників жорстокого поводження з тваринами в Україні. *Науковий вісник Херсонского державного університету.* 2015. № 5. С. 27–30. **4.** Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 80731-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed19841207. **5.** Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV //

База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15/ed20060221. **6.** Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14. **7.** Метельова Т. О. Практика та результати зоозахисного руху в країнах ЦСЄ. *Віче*. № 11. 2013. С. 11–16.

ПОНЯТТЯ СПАДКОВОГО ПРАВА У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

УДК 341.91 (075.8)

Олійник В. Ю.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано сутність поняття спадкового права у Стародавньому Римі. Конкретизовано сутність та особливості заповіту як однієї з найдавніших форм волевиявлення спадкодавця. Досліджено основні правила отримання спадщини у Стародавньому Римі. Конкретизовано розроблені давньоримськими юристами черги заповідання, застосовувані у сучасному спадковому праві.*

Ключові слова: *право, спадкування, спадкове право, універсальне спадкування, сингулярне спадкування, спадкодавець, спадкоємець, заповіт, заповідальні черги, легат, фідеїкоміс.*

Аннотация. *Проанализирована сущность понятия наследственного права в Древнем Риме. Конкретизированы сущность и особенности завещания как одной из древнейших форм волеизъявления наследодателя. Исследованы основные правила поручения наследства в Древнем Риме. Конкретизированы разработанные древнеримскими юристами очереди наследования, применяемые в современном наследственном праве.*

Ключевые слова: *право, наследование, наследственное право, универсальное наследование, сингулярное наследование, наследодатель, наследник, завещание, завещательные очереди, легат, фидеикомисс.*

Annotation. *The essence of the concept of inheritance law in ancient Rome is analyzed. The essence and features of the testament as one of the most ancient forms of the will of the testator are specified. The basic rules of the assignment of inheritance in ancient Rome are investigated. The lines of inheritance developed by the ancient Roman lawyers, which are used in modern inheritance law, are specified.*

Keywords: *law, inheritance, inheritance law, universal inheritance, singular inheritance, testator, heir, testament, testamentary queues, legate, fidekomiss.*

Спадкове право є сукупністю правових норм, що регулюють порядок переходу майна померлого до інших осіб. Спадкуванням називають перехід майна померлої особи до однієї або кількох осіб. Під майном розуміють сукупність прав і обов'язків померлого, актив і пасив, наявне майно та борги, які померлий не встиг погасити за життя. Майно (право й обов'язки), що залишилося після смерті власника, називають спадковим майном, спадковою масою або просто спадком. Склад спадку визначають на момент смерті спадкодавця.

Дослідженням питань історичного розвитку спадкового права у Стародавньому Римі займалися Іоффе О. С., Черніловський З. М., Касаров А. І., Хвостов В. М. та ін.

Метою написання статті є дослідження сутності спадкування, джерел його виникнення й розвитку з огляду на те, що основні поняття римського спадкового права є застосовуваними і нині.

Черниловський З. М. найточніше схарактеризував поняття спадкування, вважає, що центральним поняттям спадкування є правонаступництво.

Розрізняли універсальне спадкування і спадкування сингулярне. Універсальне спадкування означало, що спадкоємець, вступаючи у спадкування, отримував усе майно спадкодавця як єдине ціле. До спадкоємця перехо-

© Олійник В. Ю., 2018

дили як права, так і обов'язки. Сингулярним спадкуванням є отримання окремих прав, необтяжених обов'язками, які раніше належали спадкодавцю – особі, після смерті якої залишилося майно; ним могла бути лише фізична особа, громадянин.

Спадкоємцем є особа, до якої переходило в установленому законом порядку майно померлого; ними могли бути як фізичні, так і юридичні особи. Оскільки перехід майна до спадкоємця від спадкодавця був пов'язаний зі смертю останнього, то смерть спадкодавця називали відкриттям спадщини. Часом відкриття спадщини римське право вважало день смерті спадкодавця. При цьому у спадкоємців виникало право на отримання спадщини, але не на саму спадщину. Для набуття прав на спадщину необхідно було її прийняти.

Прийняттям спадщини є здійснення передбачених законом дій заздалегідь визначеним колом осіб, які мали право на набуття спадщини, відповідно закликалися до прийняття спадщини. Закликаний до спадкування спадкоємець повинен був висловити свою волю на прийняття спадщини або відмовитися від неї [1].

Перехід майна померлого (правонаступництво) до інших осіб був можливий за однією з двох правових підстав – або за законом, або за заповітом. Інститут заповіту є одним із найадекватніших виявів індивідуальної влади особи над своїм майном. За змістом заповіт спрямований не лише на відчуження майна на випадок смерті, але і на визначення наступника, ролі спадкодавця, на місце якого ставала нова особа, заміщаючи собою відсутність спадкодавця у суспільстві.

Заповітом є особисте формальне урочисте волевиявлення спадкодавця щодо того, кому дістанеться і як розподілиться його майно у разі смерті. Отже, заповітом є розпорядження з відкладальною умовою, оскільки воно набувало юридичного значення лише за настання смерті заповідача. Щоб за заповітом настав юридичний результат, на який він був спрямований, потрібно, щоб він був складений фізичною особою, яка була наділена активною заповідальною правоздатністю, і на користь особи, яка була наділена пасивною заповідальною правоздатністю [2].

Визначена активна заповідальна правоздатність передбачала передусім наявність у заповідача на момент складання заповіту загальної правоздатності та дієздатності у сфері майнових відносин. Втрата її до смерті заповідача не робила заповіт недійсним. У праві Юстиніана заповідальної правоздатності не мали раби, перегрини (останні могли заповідати по праву перегринів), віровідступники та деякі єретики, психічно хворі, неповнолітні (навіть із відома опікуна), марнотратники, підвладні, глухонімі від народження, а також ті, хто не може висловити свою волю загальнодоступним способом.

Особливе правило було встановлене для жінок – до II ст. вони не могли бути заповідачами, навіть якщо були особами свого права (persona sui juris). Від II ст. їм було надано право заповідати, але лише з відома опікуна. Повну свободу заповіту жінки отримали лише після припинення опіки щодо них.

Пасивна заповідальна правоздатність передбачала наявність у спадкоємця за заповітом достатнього обсягу правоздатності та дієздатності для прийняття спадщини. Передусім особа повинна бути конкретною (persona certa). До невизначених належали юридичні особи і так звані постуми, тобто зачаті за життя заповідача, але народжені після його смерті. Однак, Юстиніан визнав за можливе призначати і цих осіб спадкоємцями за заповітом.

Не могли бути спадкоємцями за заповітом жінки після смерті тих, хто володів майновим цензом у 100 тисяч сестерцій і більше. Ця норма була спрямована проти марнотратства жінок, що належали до вищого стану. Не були наділені пасивною заповідальною правоздатністю діти державних злочинців, перегрини, віровідступники, єретики та ін.

Деякі особи, які були наділені пасивною заповідальною правоздатністю, не завжди могли отримати спадщину за заповітом. Так, чоловіки віком 25–60 і жінки 20–50 років, які не перебували у шлюбі, отримували спадщину лише після найближчих родичів, а також за умови вступу до шлюбу протягом ста днів після відкриття спадщини. Це обмеження було введене законами Августа для боротьби із безшлюбністю та бездітністю. Існували й інші обмеження щодо отримання спадщини [3].

Не були наділені пасивною заповідальною правоздатністю раби. Однак, якщо заповіт звільняв із рабства, то дозволялося відразу призначити того, кого відпустили на свободу, спадкоємцем за заповітом. До того ж сам факт виділення хоч би частини спадщини рабу перетворював його на вільновідпущеника навіть за відсутності у заповіті відповідних прямих вказівок. Передусім у заповіті визначалися спадкоємці, призначені його заповідачем.

Водночас із призначенням допускалося і підпризначення спадкоємців – так звана субституція (substitutio), що виявлялася у трьох різних варіантах:

– звичайна (substitutio vulgaris) – на випадок, якщо призначений спадкоємець помирав або не приймав спадщини з якихось інших причин, у заповіті вказувався який-небудь інший спадкоємець («Якщо спадкоємцем не стане Тіт, нехай спадкоємцем буде Стіх»);

– для неповнолітнього (substitutio pupillaris) – майно заповідалося неповнолітньому, однак, у заповіті вказувався інший спадкоємець на випадок його смерті після прийняття спадщини до досягнення повноліття («Нехай спадкоємцем буде Тіт; якщо Тіт помре до досягнення повноліття, нехай спадкоємцем буде Стіх»);

– ніби для неповнолітнього (substitutio quasipupillaris) – установлювалася на випадок, якщо «свій» син, що прийняв спадщину, помре хоч і повнолітнім, але внаслідок якогось «дефекту» не матиме права скласти власний заповіт [2].

Разом із призначенням і в необхідних випадках підпризначенням спадкоємців заповідач визначав частку спадщини, що виділяється кожному з них. У заповіті нерідко вирішувалися різні інші питання, наприклад про призначення виконавця волі спадкодавця, відпущення на свободу рабів, щодо осіб, яким доручалася опіка над дітьми померлого, заповідальні розпорядження тощо.

Цивільне право допускало три різні форми оголошення заповіту: проголошення заповідачем своєї останньої волі у куріальних коміціях (testamentum comitiis calatis); заповіт воїна оголошувався у строю перед військовою битвою (testamentum in procinctu); заповіт за допомогою терезів і міді (testamentum per aes et libram), інакше іменувався заповітом у вигляді манципації (testamentum per mancipationem).

У праві посткласичного періоду розрізняли приватні та публічні заповіти: приватні складалися без участі органів державної влади, публічні – з їх участю. Ці заповіти згодом були закріплені кодифікацією Юстиніана [4].

До групи приватних заповітів належали усний заповіт, який висловлювався перед сімома дорослими римськими громадянами, покликаними спеціально для цього, і письмовий заповіт, який міг бути написаний і підтверджений печатками семи свідків.

Групу публічних заповітів складали такі, що вимагали чіткого дотримання формальностей, а у їхньому складанні брали участь державні органи. Це були заповіти, що заявляються у письмовій формі перед відповідним органом (магістратом, судом або імператором). Здійснений перед магістратом або судом заповіт заносився до протоколу й отримував назву testamentum apud acta conditum. Коли письмово оформлений заповіт вручався імператорові, це мало назву testamentum principi oblatum.

У зв'язку з тим, що свобода заповідальних розпоряджень могла суперечити інтересам сім'ї спадкодавця, виникла ідея обмеження свободи заповітів, сутність яких полягала в тому, що певне коло осіб, навіть коли заповідач не наділяв їх спадковою масою, могли вимагати певної її частки. У класичний період право на обов'язкову частку отримали безумовно всі низхідні родичі, а повнорідні та єдинокровні брати і сестри заповідача – при призначенні спадкоємцями негідних осіб.

У Новелах Юстиніана обов'язкова частка була встановлена в розмірі до половини частки, яка згідно із законом належала б кожному спадкоємцю, якщо ця частка була меншою від 1/4 усієї спадщини, і до 1/3, якщо ця частка була більшою.

Спадкування за законом (ab intestate – спадкоємство проти заповіту) відбувалося у разі:

– відсутності заповіту;

– визнання його недійсним;

– смерті спадкоємців, указаних у заповіті, до відкриття спадщини або відмови їх від прийняття спадщини [3].

Етапами розвитку спадкування за законом є спадкування за цивільним правом, за преторським правом і за правом corpus juris civile.

Цивільне право розподіляло законних спадкоємців на три черги. *Першу* складали свої спадкоємці (sui heredes), що іменувалися так тому, що вони входили до сім'ї померлого, а отримавши спадщину, продовжували володіти майном, яке і раніше перебувало у володінні сім'ї. Своїми вважалися спадкоємці, які після смерті спадкодавця ставали юридично самостійними особами (persona sui juris). У такому становищі опинялися сини спадкодавця, які з підвладних перетворювалися на paterfamilias. Онуки спадкодавця отримували спадщину лише за умови, що на час відкриття спадщини їх батько помер або піддався емансипації, інакше він сам був би закликаний до спадщини. Вони ніби представляли у сфері спадкових правовідносин свого батька, отже, спадкували не на загальних, а на тих особливих підставах, які заведено називати правом представлення (jus repraesentationis).

До другої черги законних спадкоємців належали агнати, тобто особи, які були у минулому пов'язані зі спадкодавцем підвладними відносинами. При цьому право спадкування серед них мав лише найближчий агнат – agnatus proximus, тобто той, хто у кровному спорідненні стояв до померлого ближче, ніж інші агнати (син витісняв онука).

До третьої черги законних спадкоємців належали когнати, тобто кровні родичі померлого (gentiles), а також колишній власник вільновідпущеника як його патрон. Ступінь кровноспорідненої близькості до уваги не брався. Однак, аналогічно тому, як у другій черзі найближчий агнат витісняв віддаленішого, так у третій черзі віддаленіший когнат витіснявся найближчим.

За спадкування за преторським правом претор розрізняв вже не три, а чотири черги законних спадкоємців, віддаючи перевагу когнатській спорідненості. *Перша черга* називалася unde liberi, до неї належали нащадки (свої

спадкоємці), у тому числі діти спадкодавця, навіть якщо вийшли з-під його влади як емансиповані або в установленому порядку ким-небудь усиновлені, якщо до часу смерті спадкодавця вони стали юридично самостійними.

Друга черга називалася unde legitimi, крім патрона померлого вільновідпущеника, до неї належали всі агнати з витісненням найближчими із них віддаленіших. Важливо підкреслити, що за винятком sui heredes, інші агнати вже поступилися своєю перевагою найближчим кровним родичам, хоч і продовжували випереджати в черговості спадкування тих із них, які перебували на порівняно віддалених ступенях спорідненості.

Третя черга називалася unde cognati, до неї належали всі кровні родичі спадкодавця. Однак, юридичне значення надавалося не будь-якій кровній спорідненості, як у цивільному праві, а лише спорідненості до шостого ступеня.

Четверта черга – unde vir et uxor – обмежувалася вдовою (вдівцем): чоловіком після смерті дружини і дружиною після смерті чоловіка. У разі укладання з дружиною шлюбу cum manu вона ставала підвладною чоловіку, і тоді проблеми спадкування вирішувалися, виходячи із засад підвладності. При укладенні шлюбу sine manu відносини підвладності не встановлювалися, і вдівець (вдова) успадковував після померлого із подружжя в останню чергу, якщо були відсутні всі спадкоємці трьох попередніх черг [2].

Юстиніан у corpus juris civile спростив систему спадкування за законом, поклавши в основу класифікації когнатську спорідненість. У Новелах Юстиніана розрізняють п'ять черг законних спадкоємців:

– перша – усі низхідні родичі померлого за умови, що кожне наступне покоління, тобто онуки, правнуки та ін., успадковують за правом представлення;

– друга – усі висхідні родичі, а також рідні брати та сестри за умови, що близькі родичі усувають від спадкування дальніх (наприклад дід усував прадіда);

– третя – неповнорідні брати та сестри померлого, тобто які походять від одного з померлим батька, але від різних матерів або від однієї матері, але від різних батьків, а також діти неповнорідних братів і сестер, які одержують частку, яка належала б їх батькам;

– четверта – усі інші кровні родичі, без яких і не було б обмежень за умови, що дальній ступінь спорідненості усувається ближчим;

– п'ята – вдівець (вдова), тобто дружина після померлого чоловіка або чоловік після померлої дружини [2].

Римське приватне право на всіх етапах його історичного розвитку виходило з того, що між законними спадкоємцями, що належать до однієї черги, яка закликається до прийняття спадщини водночас, спадкове майно повинне розподілятися у рівних частках.

Разом із призначенням спадкоємця у заповіті могли міститися розпорядження про видачу спадкоємцем сум або речей певним особам, виконання спадкоємцем певних дій на користь третіх осіб. Створювалося сингулярне спадкування, тобто спадкування в окремих правах спадкодавця без покладання на правонаступника жодних обов'язків. Одним із видів заповідальних розпоряджень був легат.

Легат (legatum), або заповідальний відказ, – це розпорядження спадкоємцю, що містилося в заповіті, про надання будь-якої майнової користі за рахунок спадкового майна третій особі – відмовотримувачу. Особа, на користь якої вводився легат (легатарій), не ставала спадкоємцем, а набувала лише права вимагати виділення легату від спадкоємця, який наділений ним. Однак, щоб легат не заподіяв збитків кредиторам померлого, він видавався лише після погашення всіх боргів, що обтяжували спадщину. З іншого боку, щоб уникнути поглинання легатом усього спадкового майна, ухваленим у I ст. до н. е. законом Фальцидія встановлено, що спадкоємцю за будь-яких обставин мала дістатися щонайменше четверта частина спадкової маси.

Римське спадкове право класичного періоду знало чотири форми легатів, що відрізнялися способами призначення відмовотримувача:

– legatum per vindicationem («таку-то річ такому-то даю»);

– legatum per damnationem («спадкоємець мій зобов'язується дати таку-то річ такому-то»);

– legatum sinendi modo («спадкоємець мій зобов'язується надати такому-то узяти собі і привласнити таку-то річ»);

– legatum per praeceptionem («такий-то та візьме собі таку-то річ»). У I ст. існування римської імперії було визнано, що по суті форм легатів лише дві: речовий легат (legatum per vindicationem) і зобов'язальний (legatum per damnationem) [3].

Легати призначалися лише в заповіті, і тому не могли бути покладені на спадкоємців за законом. Установлення легатів супроводжувалося чітким дотриманням певних формальних вимог, що ускладнювало процедуру їх оформлення. Їх виконання забезпечувалося позовним захистом.

Легатарії мали статус сингулярних сукцесорів і як такі (спадкоємці окремих речей) не відповідали за борги за спадщиною, окрім тих, що обтяжували предмет легату. Для захисту своїх прав легатарії могли застосовувати

віндикаційний позов (rei vindicatio) або позов про виконання легату, тобто про виконання обов'язку покладеного на спадкоємця (actio ex testamento). При Юстиніані легатарії могли забезпечити себе шляхом законної іпотеки на всю спадщину.

Фідеїкоміс (fideicommissum – довірче доручення, доручення совісті) – це неформальне прохання, з яким спадкодавець звертався до спадкоємця і просив його що-небудь дати або виконати третій особі за рахунок отримуваної спадщини [2; 3].

Фідеїкоміси були позбавлені обмежувального формалізму, їх можна було покладати і на спадкоємців за законом і за заповітом як до, так і після заповіту як додаткове розпорядження, що додавалося до нього. Предметом фідеїкомісу були окремі речі спадкодавця, речі третіх осіб і, як виняток, уся спадщина.

Розрізняли особливі види фідеїкомісів – універсальний і сімейний. Універсальний виникав, коли його предметом була вся спадщина. За допомогою універсального фідеїкомісу заповідач просив спадкоємців надати сукупний актив спадщини фідеїкомісарію, тоді як борги за спадщиною залишалися за спадкоємцями.

Сімейний фідеїкоміс встановлювався, якщо спадкодавець просив спадкоємця, щоб у разі власної смерті спадкоємець передав усю спадщину тому, хто займає у сім'ї спадкоємця таке само становище, як і сам спадкоємець у сім'ї спадкодавця. Це було фідеїкомісорною субституцією, способом переходу майна сім'ї від покоління до покоління. Юридична сила фідеїкомісу залежала від дійсності заповіту. У юстиніанівскому праві інститути легату та фідеїкомісу злилися.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Черниловский З. М. Римское частное право : учебное пособие. М. : Проспект, 2001. 220 с. **2.** Харитонов Е. О. Основы римского частного права. Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. 416 с. **3.** Иоффе О. С., Мусин В. А. Основы римского гражданского права. Ленинград : Из-во Ленинградского университета,1975. 156 с. **4.** Косарев А. Римское частное право : учебник. М. : Юриспруденция, 2008. 290 с. **5.** Хвостов В. М. Система римского права : учебник. М. : Спарк, 1996. 534 с.

СПЕЦИФІКА МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

УДК 347.965.42

Олійник Ю. Л.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано сутність поняття медіації. Конкретизовано особливості правового регулювання за кордоном процедури медіації як сучасного методу розв'язання юридичних спорів. Обґрунтовано доцільність застосування медіації в Україні.*

Ключові слова: *законодавство, нормативно-правове регулювання, правовий конфлікт, юридичний спір, розв'язання юридичних спорів, медіація.*

Аннотация. *Проанализирована сущность понятия медиации. Конкретизированы особенности правового регулирования за рубежом процедуры медиации как современного метода решения юридических споров. Обоснована целесообразность применения медиации в Украине.*

Ключевые слова: *законодательство, нормативно-правовое регулирование, правовой конфликт, юридический спор, решение юридических споров, медиация.*

© Олійник Ю. Л., 2018

Annotation. *The essence of the concept of mediation is analyzed. The specifics of legal regulation abroad of the mediation procedure as a modern method of resolving legal disputes are specified. The expediency of using mediation in Ukraine is substantiated.*

Keywords: *legislation, legal regulation, legal conflict, legal dispute, resolution of legal disputes, mediation.*

Правові спори та конфлікти є невіддільною складовою життя суспільства як упродовж усього його розвитку, так і нині. Завданням держави є створення умов для розв'язання спорів і захисту забезпечуваних законом прав та інтересів громадян. Вітчизняний і міжнародний досвід засвідчують, що запровадження альтернативних методів урегулювання спорів поряд із системою правосуддя є найефективнішою передумовою розв'язання правових конфліктів і спорів.

На відміну від судового розгляду, який є суворо врегульованим, формалізованим і зосередженим на сутності позову, медіація є варіантом гнучкого підходу до розв'язання спору, урахування всіх аспектів спірної ситуації незалежно від їх юридичного чи правового значення.

Медіація – це неформалізована, але чітко структурована процедура врегулювання спору за участю нейтрального посередника (медіатора), який підтримує сторони у досягненні ними взаємовигідного рішення. Медіація має добровільний, а не зобов'язальний характер: сторони за власним бажанням можуть припинити медіацію або продовжити її. Сторони самі або доходять згоди, або ні, за них ніхто не приймає рішення. Однією з умов медіації є її конфіденційність: усе, що відбувається під час медіації, залишається у таємниці. Медіація як шлях урегулювання спору є зорієнтованою передусім на інтереси сторін: віднаходження рішення не обмежується виключно правовим предметом спору, воно охоплює широке коло питань, що є пов'язаними з економічними, фінансовими чи особистими інтересами сторін [1].

Медіація існує так давно, як існують власне конфлікти. Чимало століть тому люди переконалися, що у розв'язанні серйозних спорів взаємовигідне, а головне – життєспроможне рішення простіше віднайти шляхом переговорів, аніж використанням певних норм. Історикам добре відомо, що у давнину медіація застосовувалася у розв'язанні міжнародних, міжетнічних і різних багатосторонніх спорів. Називалося це по-різному: посередництво, клопотання, пропозиція добрих послуг [2]. Подібні методи розв'язання конфліктів із часом усе частіше використовувалися у тих випадках, коли переговори заходили у глухий кут, і для досягнення успіху потрібно було підштовхнути сторони до розуміння позицій одна одної.

Використання посередників для розв'язання спорів фіксують з давніх часів. Історики говорять про подібні випадки щодо торговельних відносин фінікійців та у Вавилоні. У Стародавній Греції існувала практика використання посередників (proxenetas). Римське право, розпочинаючи з кодексу Юстиніана (530–533 рр. н. е.), визнавало посередництво. Римляни використовували різні терміни для позначення посередника: internuncius, medium, intercessor, philantropus, interpolator, conciliator, interlocutor, interpres, mediator [3].

Подією, яка дала поштовх до популяризації й активного запровадження альтернативних методів урегулювання спорів, можна назвати конференцію імені Паунда Р. «Причини невдоволеності населення адмініструванням системи правосуддя в США», відомої як Паундська конференція, що відбулася у США у 1976 р. [3]. Це стало передумовою все більшого зростання популярності альтернативних методів урегулювання спорів у США, а згодом і в Європі. Основними причинами стали висока вартість судового розгляду та виконання судових рішень, довготривалість судових процесів, корумпованість судової системи та ін.

Наразі медіація активно розвивається у країнах Європи, Австралії, США, а також формується на території країн пострадянського простору. Так, у Білорусі, РФ, Казахстані вже є профільний закон, яким упроваджено інститут медіації та визначено правові засади надання послуг з медіації, практики мирного врегулювання спорів позасудовими методами, що забезпечує баланс взаємовідносин між судовою системою та інститутом медіації. Як показує досвід закордонних країн, медіація може бути ефективним механізмом урегулювання спорів. Високі судові збори та високі погодинні ставки юристів, тривалість судового процесу є характерними атрибутами традиційної системи врегулювання спорів у Великій Британії, США, Німеччини та ін. [3]. За цих умов популярність альтернативних механізмів розв'язання спорів невпинно зростає.

Судова практика США є орієнтованою на те, щоб більшість спорів розв'язувалася добровільно до судового засідання, а суддя може перервати суд і порадити сторонам попрацювати з медіатором. Без медіаторів у сфері економіки, політики, бізнесу у цій країні не проходить жоден серйозний переговорний процес, публікуються журнали, що висвітлюють проблеми медіації («Щоквартальний журнал з медіації»). Існує Національний інститут дозволу диспутів, який займається розробкою нових методів медіації, діють приватні та державні служби медіації. Великий вплив має Американська арбітражна асоціація (American Arbitration Association), яка затвердила свої Правила третейського розгляду (арбітражу) та медіації, використовувані у тому числі при розгляді внутрішніх суперечок. Медіація є поширеною не лише в англосаксонській системі права, а й у країнах романо-германської правової сім'ї [3; 5].

У Європі запровадження медіації розпочалося ще на початку 80-х рр. XX ст. Вивчення європейського досвіду розв'язання правових спорів альтернативними методами засвідчує значний рівень урегульованості процедури медіації. Так, в Австрії з метою сприяння процедурі медіації з боку держави законодавство містить детальні правові норми щодо реєстру медіаторів, самоврядної організації медіаторів, прав та обов'язків тв ін. Однак, на певних територіях простежується низький рівень урегульованості процедури медіації. В Об'єднаному Королівстві Великої Британії та Нідерландах з метою заохочення креативності та гнучкості, розвитку медіації цивільно-процесуальні норми регулюють лише оплату послуг медіатора, а саму процедуру медіації, підготовку медіаторів здійснюють самокеровані організації медіаторів. Існує також і поміркована врегульованість процедури медіації (Німеччина) [3].

В Україні медіація набуває все більшої популярності. Українське суспільство потребує її майже в усіх видах правовідносин, у тому числі і політичних. У зв'язку з цим на території України останніми роками медіація активно розвивається, свідченням чому є створення в Україні низки громадських організацій, які сприяють розповсюдженню медіації на території України.

Для України питання необхідності впровадження Закону «Про медіацію» тривалий час було предметом дискусій у медіаторській спільноті. З одного боку, це є пов'язаним із тим, що медіація є способом розв'язання спорів, для застосування якого у приватній сфері не є обов'язковим існування певної законодавчої бази. Цей процес для сторін є добровільним і гнучким. Як правило, він є здійснюваним на договірних засадах і може цілком «вписатися» у площину наявного регулювання цивільних і господарських правовідносин. Тому допоки цей механізм застосовується у спосіб, що не передбачає залучення державних інституцій до його реалізації, обов'язковість законодавчого регулювання може мати різні підходи [6].

З іншого боку (що підтверджує досвід Європейського Союзу), існування законодавчого регулювання основ медіації дає учасникам медіації можливість покладатися на передбачувану нормативну базу, тобто надає цій процедурі в очах потенційних користувачів статусу визнання державою та вагомості завдяки наявності відповідного законодавчого регулювання [6]. Зважаючи на гнучкість і багатогранність цього механізму, його надмірне регулювання (до того ж на етапі впровадження) може бути просто згубним, адже створюватиме перешкоди там, де повинні бути можливості.

З огляду на вимоги часу та західних партнерів наразі в Україні здійснюється вже не перша спроба законодавчо врегулювати цей механізм, надати йому певних інституційних рис: загальновизначеної термінології, закріплення основних принципів проведення медіації, мінімальних стандартів навчання медіаторів, наявності реєстрів медіаторів та ін.

Потреба запровадження інституту медіації у вітчизняній системі права ґрунтується на позитивних результатах практики застосування інституту примирення у багатьох країнах світу, що свідчить про його ефективність. До того ж це відповідатиме загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, через те що питанню примирних процедур присвячено низку рекомендацій і рішень Ради Європи.

Таким чином, медіація є новим перспективним способом розв'язання спорів як у публічно-правовій, так і в приватноправовій сфері, однак, упровадження цього інституту ще спричинятиме чимало обговорень навколо висвітлених дискусійних питань. Нині Україна стоїть лише на початку шляху запровадження цього інституту (на Заході медіація у сучасному розумінні має 40-річний досвід застосування [3]. Тому просте запозичення західного досвіду й уникнення обговорення таких питань мало б згубний вплив на його впровадження в Україні. За бажання можна ефективно використати досвід західних країн на шляху до запровадження такого дієвого методу розв'язання спорів.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Ваганова І. М.

Література: 1. Медіація. URL: http://www.dispute-resolution-hamburg.com/ua/ua/mediation/what-is-mediation. **2.** Кузьменко В. Досудове врегулювання спорів: чи приживеться в Україні? *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.* 2013. № 1. С. 4–18. **3.** Давыденко Д. Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США. *Вестник Высшего Арбитражного суда РФ.* 2004. № 1. С. 163–176. **4.** Громовий О. Медіація в Україні: переможе чи програє? *Юридичний журнал : аналітичні матеріали, коментарі, судова практика.* 2010. № 1. С. 61–62. **5.** Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? // Юридичний радник. URL: http://yurradnik.com.ua. **6.** Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України // Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_11347.

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ПІДЗВІТНИМИ ОСОБАМИ ТА НАПРЯМИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

УДК 658.787

Орехова А. С.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено стан нормативного забезпечення обліку розрахунків із підзвітними особами, розглянуто методичні та практичні аспекти обліку розрахунків із ними. Визначено основні проблеми у межах цього облікового сегмента. Запропоновано напрями ефективного розв'язання поточних проблем.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, бухгалтерський облік, винагорода працівникам, дебіторська заборгованість, підзвітні особи, прострочений борг.*

Аннотация. *Исследовано состояние нормативного обеспечения учета расчетов с подотчетными лицами. Рассмотрены методические и практические аспекты учета расчетов с ними. Определены основные проблемы в рамках этого учетного сегмента. Предложены направления эффективного решения текущих проблем.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, бухгалтерский учет, вознаграждение работникам, дебиторская задолженность, подотчетные лица, просроченный долг.*

Annotation. *The state of regulatory support for the accounting of settlements with accountable persons is investigated. The methodological and practical aspects of accounting for calculations with them are considered. The main problems within this accounting segment are identified. The directions of effective solution of current problems.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, accounting, employee benefits, receivables, accountable persons, overdue debt.*

Попри те, що проблеми обліку розрахунків із підзвітними особами організації науковці досліджують тривалий час, залишаються відкритими питання правильності оформлення первинних облікових документів підзвітними особами, оподаткування і контролю за операціями, здійснюваними за готівкові кошти, у тому числі із застосуванням пластикових карт. Нині мають місце типові помилки відтворення цих операцій в обліку, у зв'язку з чим існує необхідність підвищення якості обліку розрахунків із підзвітними особами.

Основною проблемою в досліджуваній сфері є той факт, що за сучасних умов обсяг операцій із грошовими коштами організації є доволі значним і залежить від характеру та масштабу економічної діяльності організації. Тому очевидною є важливість вірогідного, коректного і повного бухгалтерського обліку господарських операцій щодо видачі грошових коштів під звіт і їх цільового витрачання підзвітними особами.

Дослідженням цієї проблеми займалися і займаються чимало економістів і спеціалістів у сфері бухгалтерського обліку, серед них Велш Г., Шорт Д., Бутинець Ф. Ф., Карєв В. П., Кисилевич Т. І., Бахмач М. Р. та ін.

З точки зору обліку та контролю це питання є актуальним, оскільки при розрахунках готівкою покупець, який придбає товарно-матеріальні цінності, несе певні ризики, пов'язані з недобросовісними діями постачальника (контрагента), серед них:

– невидача покупцю касового чека;
– застосування контрольно-касової техніки застарілого зразка;
– застосування контрольно-касової техніки, незареєстрованої у податковому органі;
– видача чека невстановленої форми з частково відсутніми обов'язковими реквізитами продавця;
– несвоєчасна здача підзвітною особою придбаних товарно-матеріальних цінностей на склад;
– відсутність підписів, печаток і посилання на довіреність представника покупця;
– видача бланка суворої звітності з частково відсутніми реквізитами продавця та іншими порушеннями [1].

Підприємницька діяльність є тісно пов'язаною з придбанням товарно-матеріальних цінностей шляхом оплати готівковими коштами через підзвітних осіб – працівників цього підприємства, які отримали грошові суми під звіт для майбутніх витрат згідно з наказом (розпорядженням) керівника підприємства. На підприємстві повинен бути складений і затверджений наказом керівника список осіб, які мають право одержувати гроші під звіт на господарські потреби [2].

© Орехова А. С., 2018

Підзвітними особами є працівники установи, яким видають аванси в обмежених розмірах на здійснення господарських витрат, які неможливо здійснити безготівковими платежами, а також на відрядження та наукові експедиції [3].

Основна маса авансів видається під звіт на службові відрядження у межах сум, необхідних відрядженим особам на оплату вартості проїзду до місця відрядження і назад, добових і витрат на наймання житлового приміщення [4].

Регламентування службових відряджень працівників бюджетної установи здійснюється на підставі Інструкції про службові відрядження в межах України та за кордон. Згідно з цим документом службовим відрядженням вважають поїздку працівника за розпорядженням керівника установи на певний строк до іншого населеного пункту для виконання службового доручення поза місцем його постійної роботи [4].

Добові витрати за час перебування у відрядженні відшкодовуються:

– за кожний день перебування у відрядженні, у тому числі за день виїзду та день приїзду, за нормами, встановленими для країни, куди відряджено працівника;

– у разі здійснення відряджень до кількох країн протягом доби – у розмірі середнього арифметичного від норм, установлених для цих країн;

– у разі направлення у відрядження до двох або більше країн – за нормами, встановленими для відповідних країн, з дня перетину кордону відповідної країни; день повернення в Україну (перетину кордону) – за нормами останньої країни відрядження;

– якщо відряджений за кордон працівник згідно з умовами запрошення забезпечується стороною, яка приймає, безкоштовним харчуванням у країні відрядження (у дорозі), або якщо вартість харчування залучено до рахунків на наймання житлового приміщення без визначення конкретної суми, добові витрати відшкодовуються у розмірах, визначуваних у відсотках до норм добових витрат для цієї закордонної країни згідно з додатком до постанови Кабінету Міністрів України № 663, зокрема: 80 % – за одноразового, 55 % – за дворазового, 35 % – за триразового харчування;

– витрати на харчування, вартість якого визначено та залучено до рахунків на оплату вартості проживання в готелях або до проїзних документів, оплачуються відрядженим за рахунок добових [5].

У відрядженні працівнику відшкодовуються витрати:

– на проїзд до місця відрядження, назад та за місцем відрядження;

– на оплату рахунків за проживання;

– на оплату телефонних рахунків;

– на оформлення закордонних паспортів, дозволів на в'їзд (виїзд), обов'язкове страхування та ін. [5].

Усі ці витрати відшкодовують лише за умови, що будуть надані документи (в оригіналі), що підтверджують вартість цих витрат. Також згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про норми відшкодування витрат на відрядження в межах України та за кордон» відшкодовуються витрати на харчування та добові витрати, що виникли у зв'язку з відрядженням.

Обов'язком працівника, який повернувся з відрядження, є подання звіту про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт, протягом трьох банківських днів, наступних за днем закінчення відрядження. До звіту повинні додаватися посвідчення про відрядження з печаткою, позначками про прибуття й вибуття та документи в оригіналі про витрати працівника, який перебував у відрядженні. На підставі документів, поданих працівником, бухгалтерія здійснює перерахунок виданого авансу.

При оформленні звітів про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт, часто виникають помилки: відсутні такі реквізити, як дата сплати за документом, що надається до звіту, назва підприємства, номер звіту, дата заповнення та подання до бухгалтерії, підпис бухгалтера та директора, які затверджують звіт. У звіті про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт, відсутній підпис підзвітної особи, а це є свідченням того, що витрати не підтверджені.

При списанні витрат на відрядження також виникають помилки. Якщо витрати на відрядження не є пов'язаними з виробничою діяльністю підприємства, їх не відносять на рахунок податкових витрат, а списують як витрати підприємства лише у бухгалтерському обліку.

Оскільки керівник підприємства може встановлювати додаткові обмеження щодо сум і мети використання коштів, наданих на відрядження, витрат на наймання житлового приміщення, побутові послуги, транспортні та інші витрати, усі подібні обмеження запроваджуються наказом керівника підприємства або положенням про відрядження.

Чимало науковців і бухгалтерів пропонують для зручності розробити та використовувати Положення про відрядження з огляду на норми Податкового кодексу України та встановлення меж, а не конкретних сум для витрат на відрядження [2–4].

У Положенні про відрядження можна окреслити порядок визначення доцільності та мети відрядження, термінів надання звітів, розміри добових, порядок і терміни відшкодування витрат на відрядження й інші важливі питання, що є пов'язаними з відрядженнями працівників.

Доцільно було б використовувати таку форму документа, як звіт про виконану за період відрядження та (або) виконання виробничого завдання роботу, який надає можливість оцінити обсяг і якість виконання поставлених завдань і впливатиме на подальші розрахунки з підзвітною особою, наприклад щодо преміювання або позбавлення премії, відправлення наступного разу у відрядження та ін. [3].

Таким чином, за умов формування ринкової інфраструктури важливого значення набуває облік дотримання законодавчих норм щодо здійснення розрахункових операцій, зокрема розрахунків із підзвітними особами. Основними завданнями обліку розрахунків із підзвітними особами є перевірка дотримання правил видання авансів; контроль своєчасності здавання авансових звітів; перевірка правильності використання підзвітних сум і оформлення документів, доданих до авансових звітів, своєчасності повернення невитрачених сум, а також виявлення незаконних і недоцільних з господарського погляду витрат.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Про затвердження Положення про порядок реєстрації та застосування електронних контрольно-касових апаратів при розрахунках готівкою у сфері торгівлі [...] : Закон України від 25.07.1994 № 67 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0197-94/ed19940725. **2.** Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник. Житомир : Рута, 2009. 912 с. **3.** Карєв В. П. Облік розрахунків з підзвітними особами : навч. посіб. Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2008. 544 с. **4.** Облік розрахунків з підзвітними особами в бюджетних установах. URL: https://knowledge.allbest.ru/audit/3c0b65635a2bd68a4d43a88421216d37_0.html. **5.** Про затвердження Інструкції про службові відрядження в межах України та за кордон : Закон України від 13.03.1998 № 59 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0218-98/ed19980313.

PROBLEMS OF EVIDENCE IN THE ECONOMIC PROCESS

UDC 347 94 (477)

A. Orekhova

The 3-rd year student
of the faculty of international economic relations KhNEU im. S. Kuznets

Annotation. *The main problems arising in the proof are specified. The issues of the final stage of evidence-based activities as the main consequence of the formation of the judgment are considered.*

Keywords: *proof, theory of proof, proof in the economic process, evidence-based law, legal facts, precedent.*

Анотація. *Конкретизовано основні проблеми, що виникають при доведенні. Розглянуто питання завершального етапу доказової діяльності як основного наслідку формування судового рішення.*

Ключові слова: *доведення, теорія доведення, доведення у господарському процесі, доказове право, юридичні факти, прецедент.*

Аннотация. *Конкретизированы основные проблемы, возникающие при доказывании. Рассмотрены вопросы завершающего этапа доказательственной деятельности как основного следствия формирования судебного решения.*

© A. Orekhova, 2018

Ключевые слова: *доказывание, теория доказывания, доказывание в хозяйственном процессе, доказательное право, юридические факты, прецедент.*

In our time in a market economy, economic courts are the guarantor of the protection of the rights and interests of economic entities. Therefore, the role of the economic court in the process of proof in cases is an urgent issue.

In Uterature scientists and lawyers pay a lot of attention to studying the issue of proof in litigation, such as Belkina B., Kozlova A., Vasilchenko T., Biletska L., Lukoshkina Y. and others.

The purpose of this article is to clarify the legal nature of judicial evidence, the definition of the concept and object of proof in the economic process and the peculiarities of the use of evidence in the economic process.

Economic proceedings should objectively and timely solve economic disputes. But in order to objectively assess the situation, it is necessary to establish the truth in the case. In order to reach the truth in one or another case, all circumstances related to a particular situation must be clarified. But before accepting the conclusion, the economic court is obliged to establish the facts and all circumstances.

Evidence is needed to objectively assess the legal situation. In analyzing the procedural peculiarities of the use of evidence in the economic process, it should be noted that the most important part that allows a court to exercise the right to fairly established factual circumstances is judicial evidence.

The means of persuasion of a court in a legal position is proof. It is on the basis of the evidence provided and investigated that the court gives a conclusion in the case [1].

The Economic Procedural Code of Ukraine states that evidence is being filed both by the parties and by the parties to the case. In addition, all available evidence is part of the obligation of the participants [2].

And here one of the contradictions arises. If all participants are obliged to submit documents, then there may be one of the documents - an image document. After all, it is not prescribed in the code and at the legislative level it is not determined how to fix it and investigate it. Indeed, in paragraph 2 of Article 73 of the Civil Procedural Code of Ukraine [2], a clear list of evidences is included in the list of written, substantive and electronic evidence, expert opinions and witness statements [3].

In turn, in accordance with Article 91 of the Economic Procedural Code of Ukraine [2], written documents are those that have data on significant circumstances. But there is no clear definition of what these documents can be. So there is a problem in understanding the appropriateness of adding image documents to the case. They can not be considered as separate written documents. Figurative documents such as maps, drawings, schemas can be only attachments to protocols [4].

During the consideration of the case, participants of the case may attend. But if necessary, they can be experts, specialists, translators. But according to Article 59 of the Economic Procedural Code of Ukraine [2], these persons can not be representatives, and therefore their testimony is not evidence.

Evidence in the economic process is the testimony of witnesses in a written statement. The application must indicate the identity of the witness, the circumstances of which are known to the witness and sources. All this is stated in the Economic Procedural Code of Ukraine. But in the case of contradictions in circumstances or doubts of judges, a witness may summon a court to testify.

Only these two grounds are arguments for calling to court. In my opinion, in order to ensure that the legal situation is assessed objectively, witnesses must be present at the trial and give evidence not only in writing. Thus, it will be possible to find out the true factual circumstances, which will then be based on the conclusions.

The court operates on the basis of evidence that was investigated in the court session. But evidence obtained in violation of the law is not accepted by the court. This is provided not only in the Economic, but also in the Civil Procedural Codex of Ukraine [2].

Evidence gathered and affixed or in violation of human rights and citizen's rights, guaranteed by the Constitution of Ukraine, established by the procedural law, or not authorized by this person or body, or by actions not provided for by procedural rules, are not admitted by an economic court [5].

Many lawyers and scientists are investigating this issue and are trying to propose some deviations from the law (in particular Article 77 of the Code of Economic Procedure of Ukraine) for evidence obtained without violating the law.

One of the judges of the economic court proposed to expand Article 77 of the Code of Economic Procedure of Ukraine [2], adding two paragraphs, namely: «Evidence obtained in violation of the law can not be the basis for a court decision in the decision. The court allows the use of witness testimony to prove those facts (circumstances) that can not be proved by other means of proof» [5].

As a result, it can be noted that in the evidence in the economic, as in other processes, there are many problems that affect the final decision. Before closing the case, it is necessary to objectively assess the situation, then establish the truth, which will reveal the essence of the economic dispute and prove the correctness of one or the other party.

Thus, taking into account the foregoing, one can conclude that the problem of legal regulation of evidence in the economic process has not yet been resolved by the legislator. And this means disorderly consideration of the case in the economic court [4].

The list of documents that can be submitted to the process and be the main proof of correctness, are only attached as protocols. It would be more appropriate if an article was added to the Economic Procedural Code of Ukraine, in which the types of written documents were considered [2].

Of course, the law states that court evidence may be attached to the case. But the testimony of prosecutors, experts, specialists, translators is not evidence. Although in fact they are witnesses. The above suggestions for improving the evidently process can contribute to the timing of the case, the savings of the parties and the state, as well as improve the procedure of evidence, which will play a significant role in the development of economic relations. When considering the problem of evidence in economic affairs, we can see that today the question of the subject of evidence remains controversial. After all, scientists can not logically substantiate their points of view, because they can not rely on regulatory documents that could accurately answer this question.

Supervisor – Candidate of Sciences (Law), Associate Professor Ostapenko A. G.

Literature: 1. Ніколенко Л. М. Класифікація доказів у господарському процесі. *Держава і право.* 2006. № 31. С. 219–223. **2.** Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed19911106. **3.** Капуш Н. М., Курдес О. Л. Актуальні проблеми доказування у господарському процесі : матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету (Суми, 23–27 квітня 2007 р.). Суми : СумДУ, 2007. С. 89–95. **4.** Харитонов Е. О., Харитонова Е. И., Косак В. М. Хозяйственное процессуальное право Украины : учебник. Харьков : Одиссей, 2007. 440 с. **5.** Смола С. В. Засоби реалізації принципу процесуальної економії під час судового розгляду гсподарських спорів. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 71–78.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ФРАНЧАЙЗИНГА

УДК 341.96

Ореховский О. В.

Студент 4 курса
факультета международных экономических отношений ХНЭУ им. С. Кузнеца

Аннотация. *Исследованы особенности правового регулирования международного франчайзинга. Конкретизированы обязательные составляющие франчайзингового договора. Проведен сравнительный анализ опыта различных государств касательно правового регулирования франчайзинга. Предложены направления совершенствования правового регулирования франчайзинга в Украине.*

Ключевые слова: *законодательство, правовое регулирование, франчайзинг, франчайзер, франчайзи, международный франчайзинг.*

Анотація. *Досліджено особливості правового регулювання міжнародного франчайзингу. Конкретизовано обов'язкові складові франчайзингового договору. Проведено порівняльний аналіз досвіду різних держав щодо правового регулювання франчайзингу. Запропоновано напрями вдосконалення правового регулювання франчайзингу в Україні.*

© Ореховский О. В., 2018

Ключові слова: *законодавство, правове регулювання, франчайзинг, франчайзер, франчайзі, міжнародний франчайзинг.*

Annotation. *The features of the legal regulation of international franchising are investigated. The mandatory components of the franchise agreement are specified. A comparative analysis of the experience of various states regarding the legal regulation of franchising is carried out. The directions of improving the legal regulation of franchising in Ukraine are proposed.*

Keywords: *legislation, legal regulation, franchising, franchisor, franchisee, international franchising.*

В связи с евроинтеграцией в Украину приходят все больше и больше иностранных компаний, значительная часть которых работает по принципу франчайзинга, в связи с чем возрастает актуальность вопроса правового регулирования франчайзинговой деятельности с международными компаниями.

Проблема состоит в том, что, несмотря на все усилия таких организаций, как УНИДРУА (Международный институт унификации частного права), не существует общепринятого способа регулирования франчайзинга на международном уровне [1].

Исследованием проблемы занимались и занимаются Котлер Ф., Круглякова А., Галиакбаров А. и др.

Двадцать девять различных стран имеют специальные законы, регулирующие франшизу, однако, отсутствие какого-либо общего подхода создает реальные проблемы для компаний, стремящихся начать франчайзинговую деятельность на международном уровне, а также для своих юрисконсультов. Кроме того, общее коммерческое право может оказать существенное влияние на франчайзинг.

Существует три различных типа регулирования франшизы, каждый из которых имеет четкую цель и характеристики: антимонопольные правила, регулирование внешней торговли и инвестиций и чистые правила франшизы. Антимонопольные правила направлены на предотвращение сдерживания торговли, классические вопросы конкурентного права, такие как привязка, поддержание розничных цен, эксклюзивность и др. Они находятся в Японии и Венесуэле. Европейский Союз имеет такой тип регулирования в виде ст. 101 Договора о функционировании Европейского Союза [6].

Правила внешней торговли и инвестиций типичны для развивающихся рынков с протекционистской экономической политикой или с определенными политическими целями, такими как распределение богатства. Такие рынки находятся в Китае, Индонезии, Казахстане, Корее, Малайзии, Молдове, РФ, Украине, Беларуси, Барбадосе и Вьетнаме. Как правило, они стремятся регулировать выход на свой внутренний рынок иностранных бизнес-систем, избегающих ограничений, связанных с прямыми иностранными инвестициями. Очевидно, что Европейский Союз не захочет принимать этот закон, поскольку он противоречит его общему подходу к свободной торговле.

Чистые правила франшизы фокусируются на областях потенциального злоупотребления во франчайзинге, а именно на преддоговорном раскрытии информации и на долгосрочных отношениях между франчайзером и его франчайзи. Они, как правило, являются симптомами более развитых рынков и находятся в США, Австралии, Канаде, Бразилии, Тайване, Грузии и Мексике, имеют много общего с франчайзинговыми законами Франции, Испании, Италии, Бельгии и Швеции. Законы США и Австралии имеют особое значение. Некоторые из этих правил чистых франшиз уходят своими корнями в закон о защите прав потребителей [7].

В связи с проблемой отсутствия общего регулирования некоторые страны приняли законы, являющиеся гибридными по форме, поскольку они лучше всего помещаются в одну категорию, но также показывают характеристики другой, такими примерами являются Малайзия и Китай. Об страны имеют законы о франчайзинге внешней торговли и инвестиций с сильным элементом чистого регулирования франшизы в них. Хорватия определяет франчайзинговые соглашения, но не регулирует их. Закон о защите прав потребителей в Южной Африке представляет собой гибрид антимонопольных правил и чистых правил франчайзинга с акцентом на преддоговорное раскрытие информации [4].

Большинство правил франшизы можно классифицировать как правила внешней торговли и инвестиций. Они более направлены на регулирование иностранных инвестиций и торговли, чем гарантируют, что потенциальные злоупотребления франшизой будут предотвращены или, по крайней мере, сокращены.

Рассмотрим некоторые темы касательно регулирования франчайзинговой деятельности.

Концепция пилотирования – этот вопрос несколько раз обсуждался в итальянском парламенте, когда он рассматривал свой закон о франшизе. Китай и Вьетнам пришли к такому же выводу, что и законодательный орган Италии, запретив франчайзинг франчайзером, который не «пилотировал» эту операцию (не занимался ею лично, не передавая третьей стороне). В Китае франчайзеры должны создавать и управлять двумя принадлежащими компании единицами более одного года, прежде чем предоставлять франшизы третьим сторонам. В более ранних правилах «пилот» должен был находиться в Китае, но действующий закон устранил это требование.

Во Вьетнаме в соответствии со статьей 2 Коммерческого закона 2001 г. [8], которая вступила в силу 1 января 2006 г., франчайзер должен быть законно созданным предприятием либо во Вьетнаме, либо в другой стране, а франшиза может быть предоставлена только франчайзи, имеющему вьетнамскую лицензию для ведения бизнеса. Кроме того, система франшизы должна была функционировать в течение как минимум года, прежде чем может быть предоставлена франшиза. В случае субфраншизы мастер-франчайзи должен управлять франчайзинговым бизнесом не менее года, прежде чем он сможет предоставить субфраншизы отдельным франчайзи.

Практически все страны требуют предконтрактного раскрытия информации, поскольку это помогает защитить покупателя франшизы. Время, когда должно быть предоставлено раскрытие информации, имеет тенденцию варьироваться от 10 до 20 дней до подписания. В Бразилии информация должна быть доставлена потенциальному франчайзи по крайней мере за 10 дней до исполнения франшизного соглашения. Малайзия и Тайвань выбирают такой же период, в то время как в Корее требуется всего пять дней, другим странам требуется больше времени. Канадским государствам требуется 14 дней, для Вьетнама это 15 дней, Китая – 20 дней (Южная Африка предлагает такое же время), Мексики – 30 дней, Япония и Индонезия не устанавливают минимальный период времени [9].

Все юрисдикции используют аналогичный подход к информации, которая должна быть раскрыта, а именно данные о франчайзерах и коммерческих условиях и деталях соглашений. Тем не менее, детали, как правило, различаются в разных аспектах, в частности касательно условий соглашения о франчайзинге, личности и опыта франчайзера и сети франчайзинга. Информация, раскрываемая различными юрисдикциями, в общих чертах очень похожа и содержит описание франшизы и рынка, финансовую информацию, обязательства сторон, сведения о правах интеллектуальной собственности, сроки действия договора.

Последствия несоблюдения требований раскрытия информации несколько различаются. Обычно это дает право франчайзи уйти от соглашения, если оно действует в течение разумного срока заключения соглашения. Некоторые юрисдикции также налагают штрафы за несоблюдение [2].

Только две юрисдикции налагают минимальный срок для соглашения о франшизе – Малайзия и Индонезия, обе страны используют подход внешней торговли к регулированию франчайзинга.

Некоторые юрисдикции требуют от франчайзера регистрации соответствующих данных и документации в правительственном учреждении. На развивающихся рынках это, по-видимому, позволяет правительствам контролировать франчайзеров, ведущих бизнес на рынке, а в более развитых странах, таких как США и Испания, – обеспечить прозрачность и поддерживать определенный уровень качества [10].

Принципы сотрудничества франчайзера и франчайзи регулирует франчайзинговый договор, а инструкции, как собственно вести бизнес, собраны в пособии по франчайзингу. Во многих юрисдикциях ведение франчайзингового бизнеса может быть затруднено из-за некоторых из законов, в частности законов о занятости, агентстве и потребительских правах. Они могут налагать на них ненадлежащее бремя касательно обязательств по раскрытию и прекращения прав. Поэтому юристы должны быть очень осторожны при консультировании франчайзеров о выходе на новые рынки.

Одной из ключевых особенностей франчайзинга в Украине является то, что он практически отсутствует. Однако, он отсутствует не как способ организации правоотношений, а как законодательная категории. Законодательство пользуется для его обозначения понятием коммерческой концессии, предусмотренным в ст. 76 Гражданского кодекса Украины, ст. 36 Хозяйственного кодекса Украины, специальным законодательством в сфере защиты прав потребителей [11; 12].

Таким образом, для регулирования франчайзинговой деятельности в Украине целесообразно проанализировать опыт других стран, и за неимением общего способа регулирования выработать собственную систему контроля этой деятельности. Следует комбинировать три способа регулирования франчайзинговой деятельности: антимонопольное регулирование, регулирование внешней торговли и инвестиций и методологию чистых правил франшизы, а также разработать законы, которые будут симбиозом этих способов.

Как обязательные требования к франчайзи целесообразно предусмотреть:

– преддоговорное раскрытие информации, что защитит от потенциальных злоупотреблений франшизой со стороны франчайзера;

– запрет франчайзинга лицам или компаниям, которые не будут непосредственно вести бизнес;

– обязательный для сторон порядок регистрации всей информации в правительственных учреждениях с целью обеспечения прозрачности и поддержки определенного уровня качества.

Благодаря использованию этих рекомендаций Украина сможет выйти на такой же уровень, как и преуспевающие с точки зрения безопасности и успешности ведения франчайзинговой деятельности страны.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Ваганова И. М.

Литература: 1. Франчайзинг. 128 успешных франшиз от известных фирм. М. : Радар, 2011. 160 с. **2.** Круглякова А. О. Договор франчайзинга в праве Российской Федерации и Соединенных Штатов Америки: сравнительно-правовой анализ. *Труды молодых исследователей сравнительного права.* 2012. № 7. С. 50–55. **3.** Котлер Ф. Маркетинг и менеджмент / пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. СПб. : Питер, 2006. 464 с. **4.** Галиакбаров А. И. Правовое регулирование франчайзинга в зарубежных странах. *Правозащитник*. 2014. № 3. С. 41–46. **5.** Франчайзинг // Портал ідей для бізнесу. URL: https://franchising.ua. **6.** Договор о функционировании Европейского Союза (новая редакция). URL: http://eulaw.ru/treaties/tfeu. **7.** Воробьев Л. Ю. Ноу-хау в договоре франчайзинга (коммерческой концессии). *Информационное право.* 2009. № 3. С. 31–35. **8.** Всемирная организация охраны интеллектуальной собственности. URL: https://www.wipo.int/portal/ru. **9.** Правила безопасности при покупке франшизы. URL: https://delo.ua/businessman/pravila-bezopasnosti-pri-pokupke-franshizy-280846. **10.** Нагаев С. В. Соотношение понятий «франчайзинг» и «коммерческая концессия». *Проблемы экономики и юридической практики.* 2011. № 8. С. 67–72. **11.** Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15. **12.** Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/ed19910512.

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

УДК 330.117:330.837

Осадча В. В.

Студент 4 курсу
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Визначено сутність і зміст податкової системи у контексті теорії трансакційних витрат. Схарактеризовано сучасний стан податкової системи України. З використанням теорії трансакційних витрат і теорії агентських відносин проведено аналіз окремих проблем вітчизняної податкової системи. Окреслено перспективні напрями та завдання підвищення ефективності податкової системи України.*

Ключові слова: *економіка, держава, конкурентоспроможність, податок, оподаткування, податкова система, трансакційні витрати.*

Аннотация. *Определены сущность и содержание налоговой системы в контексте теории трансакционных издержек. Охарактеризовано современное состояние налоговой системы Украины. С использованием теории трансакционных издержек и теории агентских отношений проведен анализ отдельных проблем отечественной налоговой системы. Определены перспективные направления и задачи повышения эффективности налоговой системы Украины.*

Ключевые слова: *экономика, государство, конкурентоспособность, налог, налогообложение, налоговая система, трансакционные издержки.*

Annotation. *The essence and content of the tax system in the context of the theory of transaction costs are determined. The current state of the tax system of Ukraine is characterized. Using the theory of transaction costs and the theory of agent relations, an analysis of individual problems of the domestic tax system is carried out. Promising areas and tasks of increasing the efficiency of the tax system of Ukraine are identified.*

Keywords: *economy, state, competitiveness, tax, taxation, tax system, transaction costs.*

© Осадча В. В., 2018

Конкурентоспроможність країни визначається якістю і сприятливістю інституційного середовища для розвитку бізнесу. Однією із найважливіших складових цього середовища є податкова система, яка має істотний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. Ефективність функціонування податкової системи залежить від багатьох факторів і може оцінюватися по-різному різними групами зацікавлених сторін цієї системи. Однак, сприятливість цієї системи для підприємницької діяльності визначається двома головними характеристиками – розміром податків і тими витратами, що є пов'язаними з процедурами сплати податків і взаємодією з податковими органами (трансакційними витратами). Оскільки не існує єдиної найкращої податкової системи для всіх часів і народів, то, як свідчить світовий досвід, практичне визначення напрямів і форм розбудови й розвитку національних податкових систем аж ніяк не є стандартним або тривіальним завданням держави.

Метою написання статті є визначення впливу трансакційних витрат оподаткування на міжнародну конкурентоспроможність країни.

Питання впливу оподаткування на розвиток бізнесу і шляхи підвищення ефективності податкових систем досліджували науковці Макухін Г. А., Проніна М. М., Булєєв І. П., Сараєва І. Н., Шепеленко О. В. та ін.

Порівняння сучасних податкових систем країн світу свідчить про суттєву розбіжність результатів їхнього функціонування: якщо одним країнам дійсно вдається ефективно використовувати податки як важливі стимули загального соціально-економічного розвитку, то в інших країнах системи оподаткування працюють із точністю до навпаки, гальмуючи позитивний розвиток суспільства.

З точки зору економічної теорії податки є платою за специфічну форму суспільних благ, а саме створення у суспільстві необхідних умов і можливостей для ведення бізнесу та забезпечення перспектив його ефективного розвитку. Сплачуючи податки, підприємці отримують доступ до інституційного середовища, у якому зручніше й безпечніше займатися бізнесом.

Трансакційні витрати, що є пов'язаними з податковими відносинами, охоплюють низку різних витрат. До них належать інформаційні витрати, що є пов'язаними з ознайомленням із податковим законодавством, правилами, що регулюють відносини між підприємцями та державою. Інформаційні витрати можуть суттєво зростати, якщо правила гри є складними, неоднозначними, припускають різне тлумачення, часто змінюються. Трансакційні витрати бізнесу, що є пов'язаними зі сплатою податків, охоплюють також витрати податкового обліку, ведення документації й інші процедурні витрати, витрати, пов'язані із податковими перевірками, відстоюванням своїх прав у суді, якщо ці права порушуються державою. Чим простішими, прозорішими і стабільнішими є правила гри, чим вищим є ступінь стандартизації угод, тим за інших рівних умов нижчими є трансакційні витрати [1].

Складовими загальних трансакційних витрат бізнесу є трансакційні витрати взаємодії з бізнес-партнерами та трансакційні витрати взаємодії з державою, яка має забезпечувати захист прав власності. При цьому готовність бізнесу нести трансакційні витрати першої групи (займатися бізнесом взагалі) або другої групи (працювати у легальному полі і сплачувати податки) визначатиметься тим, наскільки ефективно держава може забезпечити зниження трансакційних витрат першої групи. Якщо втрати бізнесу у тіньовій економіці, тобто поза межами правового поля, є пов'язаними із неможливістю ефективно захистити свої права власності, тоді перевищуватимуть ті трансакційні витрати, які бізнес несе у взаємодії з державою [2].

За умов, коли ставка оподаткування перевищує певний рівень, бізнес починає ставитися до трансакційного блага як до такого, що не варте тієї ціни, якої за нього вимагає держава. Зниження податкових надходжень є пов'язаним із тим, що частина підприємців закриває свій бізнес, а інша – переходить «у тінь». Деякі з підприємців, які закривають бізнес, роблять це через те, що взагалі не можуть працювати «у тіні» завдяки виробничо-технологічним особливостям своєї господарчої діяльності (наприклад ЗМІ), а інші – через суб'єктивні уявлення про те, що трансакційні витрати ведення їхнього бізнесу поза межами правового поля стануть для них занадто високими.

Ці витрати охоплюватимуть не лише власне трансакційні витрати взаємодії з бізнес-партнерами за відсутності офіційного захисту прав власності з боку держави, а до того ж і ті можливі витрати, що є пов'язаними зі штрафними санкціями з боку держави, якщо нею буде виявлено тіньову діяльність. Ті, хто не виходить з бізнесу, а переходять «у тінь», за суб'єктивними оцінками вважають трансакційні витрати поза межами легального бізнесу нижчими у порівнянні з трансакційними витратами ведення легітимного бізнесу. До речі, ця оцінка залежатиме від того, наскільки ефективною є діяльність держави з виявлення тіньової діяльності та щодо неухильного дотримання норм права щодо покарання правопорушників [3].

Ефективність контролю діяльності підприємств з боку податкових органів задля поліпшення податкової дисципліни об'єктивно обмежується існуванням проблеми принципал-агент, оскільки від імені держави контроль здійснюють чиновники-агенти, чиї інтереси суттєво відрізняються від інтересів принципала-держави. Через існування цієї проблеми результат діяльності органів контролю знижується на величину, що дорівнює витратам агентських відносин. У свою чергу, витрати агентських відносин охоплюють витрати на моніторинг і контроль за діяльністю агентів з боку держави. До цих витрат також слід додати розмір різниці між розрахунковим результатом,

який держава мала б отримати у тому випадку, якщо б її агенти цілком діяли лише в її інтересах як принципала, і фактичним – реальним результатом діяльності агентів. Наприклад, сума недоотриманих державою податкових надходжень від підприємства внаслідок того, що між власником підприємства й агентами держави склалися корупційні стосунки, і, як результат, виведення частини доходів підприємства з-під оподаткування [4].

Існування проблеми принципала-агента у сфері податкових відносин за умов невигідних «цін» на трансакційні блага має двоїстий ефект. З одного боку, коли держава висуває вимоги, що унеможливлюють прийнятне функціонування й розвиток бізнесу, здатність домовитися з агентом на умовах, що є вигіднішими, ніж ті, що пропонує держава, надає бізнесу можливість продовжувати своє функціонування принаймні в короткостроковій перспективі.

З іншого – такі домовленості маскують сигнали щодо неприйнятності тих правил гри, які держава встановила для бізнесу, тобто по суті приховують інформацію, що мусить бути доведена до держави як необхідна основа зміни цих правил. Отже, виникає і відтворюється інституційна пастка, у якій можна залишатися доволі довго, зберігаючи неефективний тип господарчої поведінки та блокуючи можливості подальшого позитивного розвитку [4].

Існує ще один важливий фактор, що впливає на трансакційні витрати оподаткування бізнесу, – неформальні інститути суспільства, зокрема відношення членів суспільства загалом і представників бізнесу зокрема до сплати податків, усвідомлення у суспільстві необхідності сплати податків. Якщо на рівні громадської думки суспільство не сприймає несплату податків як злочин, а, навпаки, знаходить виправдання такій поведінці, цим обумовлено необхідність додаткових заходів щодо посилення контролю за сплатою податків з боку держави, істотного підвищення ефективності роботи контролюючих органів, дієвості перевірок та інших напрямів і форм контролю [4].

Таким чином, результати міжнародних порівняльних досліджень податкових систем світу свідчать про низьку ефективність чинної в Україні податкової системи, що значною мірою визначає загальний стан міжнародної конкурентоспроможності держави. Реформування податкової системи має базуватися на глибокому аналізі соціально-економічних явищ, що виникають у сфері оподаткування, із використанням різних підходів і напрямів економічної теорії. З одного боку, податкова система є підсистемою – однією зі складових системи вищого порядку – формальних економічних інститутів суспільства. З іншого – податкова система бере участь у формуванні та функціонуванні всієї системи економічних інститутів суспільства, визначає для економічних факторів через податки ту чи іншу величину та структуру їх трансакційних витрат. Підвищення ефективності податкової системи можливе за умов оптимізації податкового навантаження, створення практичних механізмів контролю у сфері оподаткування, у тому числі за діяльністю податкових органів, а також через зміни у ставленні бізнесу до сплати податків на рівні неформальних інститутів суспільства.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Макухін Г. А. Оцінка трансакційних витрат підприємства : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.06.01. Луганськ, 2005. 23 с. **2.** Мартинець В. В. Управління трансакційними витратами промислового підприємства : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.04. Суми, 2013. 25 с. **3.** Булеев И. П. Управление трансакционными издержками в переходной экономике. Донецк : ИЭП НАН Украины, ДонУЕП, 2008. 254 с. **4.** Лесных В., Попов Е. Минимизация трансакционных издержек. *Общество и экономика.* 2005. № 5. С. 36–54. **5.** Сараева И. Н. Проблемы оценки уровня трансакционных издержек в предпринимательском секторе экономики Украины. *Научные труды ДонНТУ.* 2016. № 2. С. 151–159.

ПРОБЛЕМА КОНФЛИКТА ИНТЕРЕСОВ В АКЦИОНЕРНОМ ОБЩЕСТВЕ

УДК 005.334.2:658.114.3

Осадчая В. В.

Студент 3 курса
факультета консалтинга и международного бизнеса ХНЭУ им. С. Кузнеца

Аннотация. *Исследован предмет организационных конфликтов интересов в акционерном обществе, определены их основные причины. Проанализированы способы организационного обеспечения предотвращения возникновения корпоративных конфликтов и установления баланса интересов акционеров и компании.*

Ключевые слова: *акционерное общество, компания, акционеры, конфликт, организационный конфликт, корпоративный конфликт, конфликт интересов, заинтересованные стороны.*

Анотація. *Досліджено предмет організаційних конфліктів інтересів в акціонерному товаристві, визначено їх основні причини. Проаналізовано способи організаційного забезпечення запобігання виникненню корпоративних конфліктів і встановлення балансу інтересів акціонерів і компанії.*

Ключові слова: *акціонерне товариство, компанія, акціонери, конфлікт, організаційний конфлікт, корпоративний конфлікт, конфлікт інтересів, зацікавлені сторони.*

Annotation. *The subject of organizational conflicts of interest in a joint stock company is investigated, their main causes are identified. The methods of organizational support to prevent the occurrence of corporate conflicts and establish a balance of interests of shareholders and the company are analyzed.*

Keywords: *joint-stock company, shareholders, conflict, organizational conflict, corporate conflict, conflict of interests, interested parties.*

Конфликты интересов – объективно существующее явление в управлении любым акционерным обществом. Расхождение интересов заложено в самой природе хозяйственного общества, корпорации как формы организации бизнеса, в рамках которой владельцы капиталов объединяются для реализации совместной предпринимательской идеи. Акционеры нанимают менеджеров для управления обществом, а персонал – для выполнения поручений менеджеров. И акционеры, и менеджеры, и персонал имеют разные интересы и разное видение путей их реализации, но каждая из этих групп реализует их в рамках акционерного общества.

Исследование проблематики конфликтов интересов актуально для любого украинского акционерного общества, поскольку конфликты существенно сдерживают текущую деятельность или полностью прекращают работу предприятий. Над решением вопроса построения сбалансированных и урегулированных отношений между всеми заинтересованными лицами работают ученые и практики в отрасли корпоративного управления. Наиболее важными современными исследованиями в области возникновения и решения корпоративных конфликтов в акционерных обществах являются научные работы украинских ученых Баюры Д. О., Вереитиной И. Ю., Игнатьевой И. А., Шапошникова Л. С. и др.

Конфликт интересов – сравнительно новое понятие для украинского законодательства, использующего его в ряде актов: ст. 10, 15, 47 Закона Украины «О финансовых услугах и государственном регулировании рынков финансовых услуг», ст. 55, 76 Закона Украины «О банках и банковской деятельности», п. 3.3.2 Решения об одобрении проекта новой редакции принципов корпоративного управления Украины, утвержденных решением Государственной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку. Однако, Закон Украины «Об акционерных обществах» от 17.09.2008 г. не оперирует этим понятием, которое четко определено в зарубежном акционерном праве [1–4].

Основными особенностями организационно-правовой и экономической природы акционерного общества, неизбежно порождающими конфликты различной величины и вида, являются:

– наличие ряда самостоятельных акционеров-совладельцев, экономические подходы и интересы которых касательно акционерного общества не совпадают;

– различное количество акций, которыми владеют акционеры и, как следствие, разный объем их соответствующих прав в акционерном обществе, контроля над ним и рисков инвестирования в общество;

– разделение власти в акционерном обществе на законодательную (общее собрание акционеров, наблюдательный совет), исполнительную (правление) и судебную (ревизионная комиссия);

© Осадчая В. В., 2018

– разграничение реальных владельцев (акционеров) и реальной собственности (имущества) с помощью институтов акции и юридического лица;

– наличие собственников-акционеров и наемных рабочих;

– взаимодействие акционерного общества, его акционеров и менеджеров с широким кругом контрагентов, экономические подходы и интересы которых касательно акционерного общества не совпадают с интересами акционерного общества: хозяйствующие субъекты, власть, средства массовой информации, политические группы и др. [5].

Разновидностью конфликта интересов являются корпоративные конфликты, возникающие только между субъектами корпоративных отношений как носителями корпоративных интересов: общекорпоративных (к ним относятся акционерное общество, его органы, должностные лица), а также индивидуально-корпоративных (учредители, участники (акционеры)), которые обычно характеризуются более или менее активным поведением участников конфликта или одного из них.

Организационные основания возникновения корпоративного конфликта связаны с построенной в корпорации системой корпоративного управления, в частности с формированием системы избирательных органов: наблюдательного совета, ревизионной комиссии, созданием назначенных органов правления, направлениями стратегического развития корпорации, изменениями уставного капитала, принятыми внутрикорпоративным положениями [6].

Предметом организационных конфликтов интересов являются различия в позиции заинтересованных сторон касательно:

– видения построения организационной структуры корпорации (структурные конфликты);

– распределения управленческих функций между различными подразделениями корпорации и должностными лицами, содержательного наполнения этих функций (функциональные конфликты);

– реорганизации системы управления корпорацией и акционерного капитала в форме слияния, поглощения, присоединения, разделения, выделения, преобразования (реорганизационные конфликты);

– концентрации власти и влияния в наблюдательном совете или правлении компании (властные конфликты);

– формирование и наполнение информационных потоков между заинтересованными сторонами и корпорацией и между органами управления, структурными подразделениями и должностными лицами компании, решение проблемы асимметричности информации в корпорации и использования инсайдерской информации должностными лицами в свою пользу (информационные конфликты);

– выбора коммуникационных форм осуществления связей между заинтересованными сторонами, корпорацией, органами управления и должностными лицами компании (коммуникационные конфликты) [6].

Отметим, что организационное обеспечение предотвращения возникновения конфликтов определяется:

– наличием органов, предотвращающих возникновение конфликта;

– частотой рассмотрения вопросов контроля за деятельностью корпорации;

– подотчетностью органов контроля;

– прозрачностью и публичностью процесса контроля и его результатов [5].

Следует обратить внимание на то, что законодателем предусмотрен ряд механизмов, способствующих предотвращению и (или) решению некоторых видов корпоративных конфликтов в акционерном обществе:

– порядок оценки вкладов учредителей (акционеров), сделанных в неденежной форме (в случае оплаты акций в такой форме – ст. 8 и 11 Закона Украины «Об акционерном обществе»);

– более четкое разграничение полномочий между органами акционерного общества (ст. 33; 52; 58; 73);

– определение обязанностей должностных лиц этих органов (с. 62; 63);

– возможность введения должности корпоративного секретаря как лица, ответственного за взаимодействие с акционерами (ст. 56);

– порядок совершения сделок, в отношении которых имеется заинтересованность, и крупных сделок (ст. 70–72);

– проведение проверок финансово-хозяйственной деятельности акционерного общества (ст. 73–76);

– закрепление за акционером так называемого права на несогласие [4].

Таким образом, очевидно, что степень эффективности указанных механизмов покажет практика их применения, однако, можно с уверенностью сказать, что их правовое закрепление нуждается в совершенствовании. Для обеспечения реализации ожиданий акционеров важной составляющей в системе их реализации является деятельность избирательных и назначенных органов, структура собственности в корпорации и доступ акционеров

к информации о деятельности компании. Совокупность этих факторов формирует организационное обеспечение условий для достижения и соблюдения баланса интересов акционеров и компании.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Ваганова И. М.

Литература: 1. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001№ 2664-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/ed20010712. **2.** Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14. **3.** Про схвалення Проекту нової редакції Принципів корпоративного управління України, затверджених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2003 № 571 : Рішення ДКЦПФР від 24.01.2008 № 52 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr052312-08. **4.** Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17/ed20080917. **5.** Ігнатьєва І. А., Гарафонова О. І. Корпоративне управління : підручник. Київ : Центр навч. літ., 2013. 600 с. **6.** Данельян А. А. Корпорация и корпоративные конфликты. М. : Камерон, 2007. 192 с.

ГАРАНТІЙНІ ТА КОМПЕНСАЦІЙНІ ВИПЛАТИ ТИМ, ХТО ПОЄДНУЄ РОБОТУ З НАВЧАННЯМ

УДК 349.22

Осінцева К. В.

Студент 3 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Деталізовано особливості гарантійних і компенсаційних виплат тим, хто поєднує роботу з навчанням. Обґрунтовано, що роботодавець зобов'язаний створити належні умови для працівників, які поєднують роботу з навчанням.*

Ключові слова: *підприємство, організація, суб'єкт господарювання, роботодавець; працівники, які поєднують роботу з навчанням; гарантійні виплати, компенсаційні виплати, підвищення кваліфікації.*

Аннотация. *Детализированы особенности гарантийных и компенсационных выплат тем, кто совмещает работу с учебой. Обосновано, что работодатель обязан создать надлежащие условия для работников, совмещающих работу с обучением.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, субъект хозяйствования, работодатель; работники, совмещающие работу с обучением; гарантийные выплаты, компенсационные выплаты, повышение квалификации.*

Annotation. *The features of guarantee and compensation payments to those who combine work with study are detailed. It is justified that the employer is obliged to create appropriate conditions for employees combining work with training.*

Keywords: *enterprise, organization, business entity, employer; workers combining work with training; guarantee payments, compensation payments, advanced training.*

Упровадженням до виробництва сучасних технологій, а також технічним розвитком зумовлено необхідність постійного розвитку працівників, у зв'язку із чим нині випадок, коли студент влаштовується на роботу ще до за-

© Осінцева К. В., 2018

кінчення навчання, є нормою. Однак, усе частіше виникають питання правового характеру щодо регулювання трудових правовідносин з особами, що поєднують навчання з роботою.

Важливим інструментом соціального захисту громадян і підтримання соціального балансу є закріплення для працівника державою трудових прав і свобод у нормативно-правових актах. Згідно з трудовим законодавством працівники, які поєднують роботу з навчанням, мають додаткові гарантії. Однак, для роботодавців це створює проблеми, через які працевлаштовувати молодих працівників стає невигідним, тому роботодавці не виявляють інтересу до навчання працівників. У цьому аспекті найважливішою проблемою є зниження рівня соціальної захищеності тих, хто працює і водночас навчається.

Дослідженням питань гарантій і компенсаційних виплат займалися і займаються чимало науковців. Так, Островерх А. М., Прилипко С. М. та Ярошенко О. М. вважають, що основною метою гарантійних виплат є захист моральних цінностей працівника за його відсутності на робочому місці не з власної вини. У трудовому праві гарантії розглядають як засоби, способи й умови, за застосування яких працівникам забезпечується виконання їхніх прав у сфері трудових відносин. Гарантійними є грошові виплати, що здійснюються роботодавцем для збереження доходів працівників за періоди, коли останні з поважних підстав, визначених законодавством про працю, угодами, колективними чи трудовими договорами, не виконували покладені на них трудові обов'язки. Гарантійні виплати не є нагородою за працю, оскільки вони не зрівнюються з кількістю та якістю виконаної за час роботи [1].

Гарантійні виплати розподіляють на виплати, що залежать від виробництва, і виплати, що не залежать від виробництва, але є необхідними для держави, суспільства [2].

Разом із гарантійними виплатами законодавством України передбачено додаткові гарантійні виплати – гроші, які надаються працівникам для збереження середньостатистичного місячного заробітку. Гарантійні доплати передбачено і для працівників, які поєднують навчання з роботою. Компенсації у теорії трудового права розглядають як виплати, що встановлені задля відшкодування витрат працівникам через виконання трудових обов'язків та інших соціально-трудових переваг, які можуть компенсувати працівникам особливості їх праці або законодавчо встановлені обмеження їх трудових прав.

До компенсаційних виплат належать виплати на відрядження, виплати через переїзд на роботу до іншого міста, виплати під час підвищення кваліфікації від виробництва, а також за використання особистих легкових автомобілів для службових поїздок.

Питання виплат регламентуються гл. VIII «Гарантії та компенсації» Кодексу законів про працю України [3], законами України «Про оплату праці» [4], «Про колективні договори і угоди» [5] й іншими законодавчими актами, а також підзаконними актами, ухваленими для їх розвитку. Відповідно до п. 1 постанови Кабінету Міністрів України «Про гарантії і компенсації для працівників, які направляються для підвищення кваліфікації, підготовки, перепідготовки, навчання інших професій з відривом від виробництва» від 28 червня 1997 р. № 695 за працівниками зберігається заробітна плата за основним місцем роботи під час навчання [6].

Отже, основною метою гарантійних виплат є охорона матеріальних інтересів працівника у той час, коли він не працював і не міг отримувати заробітної плати. Компенсаційні виплати характеризуються відшкодуванням працівникам понесених ним витрат, витрачених або у майбутньому у процесі виконання ним трудових обов'язків, передбачених чинним законодавством.

Особливістю гарантійних виплат, які різняться від компенсаційних, є пов'язання їх із неробочим часом, а компенсаційні виплати є пов'язаними з виконанням трудових обов'язків. Гарантійні виплати забезпечують працівнику заробітну плату, якщо він з поважних причин звільняється від виконання трудової діяльності. Компенсаційні виплати призначені для відшкодування працівнику витрат, що є пов'язаними з виконанням трудової діяльності [7]. Згідно зі ст. 203 Кодексу законів про працю України під час підвищення кваліфікаційних розрядів або просування по роботі мають ураховуватись успішне проходження працівниками виробничого навчання, навчання у навчальних закладах, загальноосвітня та професійна підготовка. Згідно зі ст. 207 цього Кодексу за час проходження виробничого навчання, перекваліфікації або навчання іншим спеціальностям працівникам виплачується заробітна плата у порядку й у розмірах, визначених законодавством. Згідно зі ст. 15 Закону України «Про професійний розвиток працівників» фінансування професійного розвитку здійснюється роботодавцем власним коштом чи іншими джерелами, не забороненими законодавством [8].

Роботодавець зобов'язаний створювати умови та сприяти професійній і технічній підготовці працівників. Ті, хто поєднує роботу з навчанням, можуть бути тимчасово звільнені від роботи, передбаченої індивідуальним трудовим договором. Їм заборонено важкі роботи та зі шкідливими й небезпечними умовами праці, позанормові, робота у нічний час.

Гарантії та компенсації для працівників, які поєднують роботу з навчанням, можна згрупувати у такий спосіб: гарантії та компенсації, що є пов'язаними з реалізацією права на працю за умов, які відповідають вимогам безпеки, матеріальній підтримці, забезпеченню зайнятості, дотриманню законодавства сторонами правовідносин і дають змогу:

– забезпечити можливість продовження освіти протягом усього життя працівника без необхідності припинення трудової діяльності;

– зберегти розмір отримуваної працівником середньої заробітної плати;

– забезпечити дотримання законодавства сторонами правовідносин [7; 8].

Таким чином, гарантії та компенсації працівникам, які поєднують роботу з навчанням, являють сукупність умов, способів і засобів, що надають можливість користуватися працівникам їх законодавчо визначеними правами й свободами, гарантують забезпечення сприятливих умов для фактичної реалізації закріпленого правового статусу працівників; це грошове відшкодування або певні пільги, надання яких зумовлене практичними діями щодо підвищення освітнього рівня чи кваліфікації працівників у межах, визначених спеціальністю або посадою, які є формою закріплення та гарантування суб'єктивних трудових прав працівників, передбачених законодавством.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Силенко Н. М.

Література: 1. Островерх А. М. Гарантійні та компенсаційні виплати за законодавством України в умовах ринкової економіки : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2009. 27 с. **2.** Прилипко С. М., Ярошенко О. М., Жигалкін П. І., Прудников В. А. Трудове право України : підручник. Харків : Право, 2014. 760 с. **3.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **4.** Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95/80/ed19950324. **5.** Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12/ed19930701. **6.** Про гарантії і компенсації для працівників, які направляються для підвищення кваліфікації, підготовки, перепідготовки, навчання інших професій з відривом від виробництва : Закон України від 28.06.1997 № 695 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-97-%D0%BF. **7.** Іваницька Н. Направлення працівників на професійне навчання. *Праця і закон.* 2012. № 1. С. 16–19. **8.** Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12.01.2012 № 4312-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17/ed20120112. **9.** Хамайдюк О. Профессиональная подготовка, переподготовка и повышение квалификации работников. *Справочник кадровика.* 2008. № 10. С. 97–104.

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА ТА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

УДК 336.14:342 (477)

Павленко Е. А.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Визначено сутність понять державного бюджету та бюджетного процесу. Досліджено принципи, на яких ґрунтується вітчизняна бюджетна система. Деталізовано стадії бюджетного процесу згідно з законодавством України. Проаналізовано основні проблеми організації та реалізації бюджетного процесу в Україні.*

Ключові слова: *держава, бюджет, державний бюджет, бюджетний процес, бюджетна система, законодавство, Бюджетний кодекс України, органи державної влади.*

Аннотация. *Определена сущность понятий государственного бюджета и бюджетного процесса. Исследованы принципы, на которых основывается отечественная бюджетная система. Детализированы стадии*

© Павленко Е. А., 2018

бюджетного процесса согласно законодательству Украины. Проанализированы основные проблемы организации и реализации бюджетного процесса в Украине.

Ключевые слова: *государство, бюджет, государственный бюджет, бюджетный процесс, бюджетная система, законодательство, Бюджетный кодекс Украины, органы государственной власти.*

Annotation. *The essence of the concepts of the state budget and the budget process is determined. The principles on which the domestic budget system is based are investigated. Detailed stages of the budget process in accordance with the legislation of Ukraine. The main problems of the organization and implementation of the budget process in Ukraine are analyzed.*

Keywords: *state, budget, state budget, budget process, budget system, legislation, Budget Code of Ukraine, state authorities.*

Одним із найважливіших механізмів, що дає змогу державі здійснювати економічне та соціальне регулювання, є фінансова система суспільства, основною ланкою якої є бюджетна система. Головною причиною появи бюджету є необхідність планування та контролю за загальнодержавними доходами й видатками.

Метою написання статті є дослідження й аналіз усіх аспектів організації бюджетного процесу в Україні.

Дослідженням проблем організації та реалізації бюджетного процесу в Україні займалися і займаються Геєць В., Клець Л., Юрій С., Фролов С., Степанова В., Федосов В., Ганущак Ю., Гетманець О., Кириленко О., Швець В., Василик О., Гальчинський А. та ін.

Сучасному бюджетному процесу в Україні притаманними є окремі невирішені проблеми, що виникають уже на першій стадії – прийняття бюджету – і завершуються на стадії виконання бюджету та відповідальності за бюджетні порушення.

Головне місце у бюджетній системі України посідає державний бюджет як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, здійснюваних відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюджетним кодексом України (ст. 1) регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу [1].

Необхідною складовою реалізації матеріально-правових бюджетних норм є бюджетний процес. У ст. 2 Бюджетного кодексу України бюджетний процес визначено як регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства [1].

Бюджетна система України грунтується на принципах єдності бюджетної системи України, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості й неупередженості, публічності та прозорості (ст. 7 Бюджетного кодексу України) [1].

Розуміння бюджетного процесу полягає в тому, що вся діяльність, яка базується на владних повноваженнях тих чи інших органів, має бути підпорядкована суворим процедурним формам, що забезпечують законність, доцільність та обґрунтованість цієї діяльності.

У ст. 19 Бюджетного кодексу України розглянуто чотири стадії бюджетного процесу, що мають чітку регламентацію:

– складання проектів бюджетів;

– розгляд проекту та прийняття Закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);

– виконання бюджету, у тому числі внесення змін до Закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);

– підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету й прийняття рішення щодо нього [1].

Першою стадією є складання проектів державного та місцевих бюджетів, що здійснюється задля визначення обсягу коштів, необхідних для функціонування держави й органів місцевого самоврядування. Проект Закону про Державний бюджет згідно з вимогами Бюджетного кодексу України повинен відповідати вимогам Основних напрямів бюджетної політики, що визначені у ст. 33 Бюджетного кодексу України [1].

У ст. 116 Конституції України визначено, що Кабінет Міністрів України розробляє проект Закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання [2].

У процесі складання проекту Державного бюджету готуються інструкції з підготовки бюджетних запитів (ст. 34 Бюджетного Кодексу України), головні розпорядники бюджетних коштів забезпечують складання бюджетних запитів для подання Міністерству фінансів України (ст. 35 Бюджетного кодексу України), здійснюється аналіз бюджетних запитів уповноваженими фінансовими органами (Міністерством фінансів України – щодо проекту Державного бюджету, місцевими фінансовими органами – щодо місцевих бюджетів) та розробка пропозицій щодо проектів бюджетів (ст. 36; 75 Бюджетного кодексу України). Міністерство фінансів України подає Кабінету Міністрів України для розгляду проект Закону про Державний бюджет України та вносить пропозиції щодо термінів і порядку розгляду цього проекту у Кабінеті Міністрів України (ст. 37 Бюджетного кодексу України).

Завершенням першої стадії бюджетного процесу є прийняття Кабінетом Міністрів України постанови про схвалення проекту Закону про Державний бюджет України та подання його разом із відповідними матеріалами Верховній Раді України та Президенту України не пізніше 15 вересня року, що передує плановому (ст. 37 Бюджетного кодексу України). Разом із проектом Закону про Державний бюджет України додаються матеріали, визначені у ст. 38 Бюджетного кодексу України [1].

Першою проблемою, що завжди виникає в бюджетному процесі, є його прийняття. оскільки органи державної влади діють несвоєчасно. Цілеспрямований легальний вплив на органи державної влади та місцевого самоврядування різними організаціями чи групами, політична нестабільність підвищують складність прийняття бюджету у визначені строки.

Ще однією проблемою є те, що прийняття бюджету в Україні є досить закритим і відірваним від громадськості процесом. Влада надає широкому загалу лише деяку інформацію про бюджет і фінансову діяльність центрального уряду впродовж бюджетного року. Окрім цього, потрібно наголосити на відсутності публічних слухань та обговорень. Щодо проведення круглих столів з питань бюджетної політики та залучення до бюджетного процесу незалежних експертів та аналітиків у галузі економіки та соціального розвитку держави, то такі заходи є досить формалізованими та мають переважно декларативний характер. Проекту бюджету бракує інформації про результати та наслідки державної політики, позабюджетні фонди, податкові пільги, а також про фінансові й інші активи. Деталізовані показники за окремими статтями бюджетів також не є публічними, що не дає змоги провести якісний аналіз результатів і ходу виконання бюджетного процесу [3].

Друга стадія бюджетного процесу – розгляд і затвердження Державного бюджету України, є чітко та детально регламентованою у Бюджетному кодексі України (ст. 39–41), а також визначеною у Регламенті Верховної Ради України, оскільки своєчасність прийняття закону про Державний бюджет України є вирішальною не лише для ефективності здійснення бюджетної політики держави у планований період, але й основою для ефективності бюджетних процесів на місцевих рівнях.

Третьою стадією є виконання бюджету, у тому числі внесення змін до Закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет). Згідно з ч. 1 ст. 3 Бюджетного кодексу України бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який розпочинається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року. Неприйняття Верховною Радою України Закону про Державний бюджет України до 1 січня відповідного року не є підставою для встановлення іншого бюджетного періоду (ч. 2 ст. 3 Бюджетного кодексу України) [1].

Кабінет Міністрів України забезпечує виконання Державного бюджету України. Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію й управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету (ст. 42 Бюджетного кодексу України).

Протягом бюджетного періоду складається місячна та квартальна фінансова звітність про виконання Державного бюджету України, порядок її складання визначено у ст. 59–61 Бюджетного кодексу України.

Четвертою стадією бюджетного процесу є підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету та прийняття рішення щодо нього. У цьому процесі беруть участь головні розпорядники та Державне казначейство України.

Згідно з ч. 1 ст. 57 Бюджетного кодексу України не пізніше 31 грудня поточного бюджетного періоду або останнього дня іншого бюджетного періоду Казначейство України закриває всі рахунки, відкриті у поточному бюджетному періоді для виконання бюджету. Річний звіт про виконання закону про Державний бюджет України подається Кабінетом Міністрів України Верховній Раді України, Президенту України та Рахунковій палаті не пізніше 1 квітня року, наступного за звітним (ст. 61 Бюджетного кодексу України). Рахункова палата протягом двох тижнів з дня офіційного подання Кабінетом Міністрів України річного звіту про виконання Закону про Державний бюджет України готує та подає до Верховної Ради України висновки про виконання Закону про Державний бюджет України з оцінкою ефективності управління коштами державного бюджету, а також пропозиції щодо усунення порушень, виявлених у звітному бюджетному періоді, й удосконалення бюджетного процесу загалом (ч. 1 ст. 62 Бюджетного кодексу України) [1].

Звітність про виконання місцевих бюджетів визначається відповідно до вимог, встановлених щодо звітності про виконання Державного бюджету України у ст. 58–61 цього Кодексу (ст. 80 Бюджетного кодексу України) [1].

Після затвердження звіту про виконання бюджету закінчується бюджетний цикл за цим бюджетом.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюється контроль за дотриманням бюджетного законодавства (гл. 17 Бюджетного кодексу України), контроль та аудит бюджетного процесу (ст. 26 Бюджетного кодексу України).

Важливою проблемою бюджетного процесу в Україні залишається незбалансованість міжбюджетних відносин у системі «держава-регіони», тобто існує дисбаланс у фінансуванні та самостійності місцевих бюджетів. Згідно з аналізом, проведеним Лободіною З., до комплексу проблем фінансування та розвитку місцевих бюджетів належать:

– низький рівень самостійності органів місцевого самоврядування;

– нечітке розмежування функцій між державною владою та місцевим самоврядуванням;

– нерозвиненість місцевого оподаткування;

– незабезпеченість достатнім обсягом бюджетних коштів делегованих державою повноважень органам місцевого самоврядування;

– неефективне використання коштів місцевих бюджетів [4].

Усі ці недоліки призводять до дисбалансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, що в Україні набуває форми бюджетного дефіциту. Економічно необґрунтоване встановлення дефіциту бюджету породжує проблему його фінансування, що стає головним завданням на стадії виконання бюджету. Як показує практика, у нашій країні використання дефіцитного бюджетного фінансування не можна розцінювати як виважене через недостатнє державне фінансування розвитку національної економіки, проведення структурної перебудови, формування ринкової інфраструктури та реформування інших сфер господарського комплексу [5].

Проблемою хронічного дефіциту бюджету спричинено інші проблеми, у тому числі проблему державного боргу та необхідність пошуку джерел його фінансування. Постійне зростання державного боргу призводить до підвищення видатків Державного бюджету України на його обслуговування.

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що в організації бюджетного процесу в Україні існує чимало нерозв'язаних проблем практично на кожній стадії бюджетного процесу, які вимагають негайного розв'язання, що у перспективі дасть змогу забезпечити ефективне управління державними фінансовими ресурсами, підвищити результативність, ефективність і прозорість використання бюджетних коштів, уникнути зриву бюджетного процесу, у тому числі через політичні події. Створення механізму забезпечення відкритості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування на кожній зі стадій бюджетного процесу має стати першим важливим кроком на шляху до вдосконалення бюджетного процесу в Україні, позитивних змін завдяки ефективному його реформуванню.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Остапенко О. Г.

Література: 1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17. **2.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628. **3.** Чорний О. С. Управління бюджетним процесом на регіональному рівні : автореф. дис. … канд. наук з держ. управління : 25.00.02. Донецьк : Донецький державний університет управління, 2006. 18 с. **4.** Лободіна З. Фінансування видатків місцевих бюджетів: стан і проблеми здійснення. *Галицький економічний вісник.* 2011. № 2 (31). С. 123–130. **5.** Степанова В. О. Основні шляхи та методи покриття дефіциту державного бюджету України в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2011. № 3 (15). С. 158–161.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕДИАТОРА

УДК 341.325

Павлюк Д. С.

Студент 3 курса
факультета менеджмента и маркетинга ХНЭУ им. С. Кузнеца

Аннотация. *Рассмотрен процесс медиации как процедуры альтернативного решения спора. Исследованы особенности правового регулирования деятельности медиатора как независимого посредника в процессе проведения медиации, а также границы его ответственности и полномочий.*

Ключевые слова: *медиатор, медиация, законодательство, правовое регулирование деятельности медиатора, ответственность медиатора, полномочия медиатора.*

Анотація. *Розглянуто процес медіації як процедури альтернативного розв'язання спору. Досліджено особливості правового регулювання діяльності медіатора як незалежного посередника у процесі проведення медіації, а також межі його відповідальності та повноважень.*

Ключові слова: *медіатор, медіація, законодавство, правове регулювання діяльності медіатора, відповідальність медіатора, повноваження медіатора.*

Annotation. *The mediation process is considered as an alternative dispute resolution procedure. The features of the legal regulation of the activities of the mediator as an independent intermediary in the process of mediation, as well as the boundaries of his responsibility and authority.*

Keywords: *mediator, mediation, legislation, legal regulation of mediator activity, mediator responsibility, mediator powers.*

С момента подписания Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом, предусматривающего развитие альтернативных способов несудебной защиты, Украина взяла на себя обязательство осуществить имплементацию международного законодательства во внутреннее законодательство. В связи с этим разработан Проект Закона Украины «О медиации», направленный на урегулирование споров, возникающих между сторонами в гражданско-правовой, хозяйственно-правовой, трудовой и иных сферах деятельности. Проект Закона также предусматривает возможность применения медиации в уголовном процессе и в административных правонарушениях. Очевидно, что вопрос применения медиации при разрешении спорных вопросов в Украине довольно актуален.

Исследованием вопросов медиации занимались и занимаются Белинская О. В., Медведская В. В., Розман Ю. В., Здоровanина Н. В., Бучко В. Б., Зимовская О. А., Купцова О. В. и др.

Процедуру медиации в правоприменительной практике можно рассматривать как гарантию реализации конституционного права на государственную или другую защиту. Развитие и внедрение медиации в правовые механизмы требует выяснения ее правовой природы, что сегодня является одним из важнейших вопросов, имеющим существенное значение, поскольку правовое регулирование медиации, а также деятельности медиатора в этом случае может быть одним из инструментов обеспечения эффективности медиации и гарантии качества услуг медиации.

В различных странах, особенно в странах англосаксонского права, откуда современная медиация и начала распространяться по всему миру, только в последние несколько лет стали задумываться о проблеме ответственности медиатора с точки зрения применения к нему санкций и предъявления исков. Однако, это не нашло своего отражения в принимаемом законе Украины, согласно которому ответственность медиатора за невыполнение стороной достигнутых отношений практически отсутствует.

Анализ правовых обязанностей медиатора, закрепленных в проекте Закона Украины «О медиации», является основанием для утверждения, что он не содержит ни одной нормы, которая указывала бы на возможность привлечения медиатора к ответственности за невыполнение достигнутого соглашения между сторонами. В то же время проект Закона устанавливает вознаграждение медиатору при оказании им услуг медиации, а, как известно, услуга должна быть выполнена в строки и качественно, значит, в случае ее неисполнения можно говорить не только о невыполнении достигнутого соглашения стороной, но и о низком качестве оказании услуг медиатором [5].

Очевидно, сначала следует определить границы ответственности медиатора. Де-факто медиатор не может нести ответственность в случае, если согласие между сторонами не было достигнуто, за содержание договоренно-

© Павлюк Д. С., 2018

сти в случае достижения согласия, а также за контроль соблюдения договоренности и какие-либо правовые споры, возникающие в результате этого.

Такая формулировка ответственности медиатора практически сводит весь институт медиации к формализму, а вся ответственность за разрешение спора лежит на сторонах спора. Стороны полностью контролируют содержательную сторону вырабатываемого конфликта, процесс выхода из ситуации и возможные варианты решений, а также разумность продолжения либо прекращения медиации, в том числе и по причине нарушения медиатором таких прав профессиональной этики, как конфиденциальность, нейтральность, беспристрастность, одинаковая отдаленность и приближенность к сторонам [2].

В других ситуациях применение мер ответственности по отношению к медиатору возможно, поскольку в основе взаимоотношений между медиатором и сторонами медиации лежат гражданско-правовые отношения. Собственно, медиатор как участник процесса медиации не только должен нести ответственность за реализацию достигнутых соглашений, но и осуществлять содействие его исполнению через гражданско-правовые механизмы ответственности. В противном случае услуги медиации превращаются в пустую формальность, поскольку из-за неисполнения взятых на себя обязательств одной из сторон спора стороны должны будут обратиться в суд. В данном случае медиация приводит всего лишь к отсрочке времени разрешения спора, что иногда будет на руку стороне, не стремящейся к решению спора.

Согласно проекту Закона «О медиации» медиатор наделен определенным объемом процессуальных полномочий. Он не имеет права ни судить, ни примирять, ни делать выводы, ни давать оценки, является независимым лицом, в присутствии которого стороны договариваются, разрешая спор [5]. Медиатор не должен подталкивать стороны и представлять им проекты решения их проблемы, он только сопровождает стороны на пути устранения их спора. Стороны должны устранить спор сами, в таком случае они сохраняют за собой высокий уровень независимости, что способствует твердой убежденности в правильности результатов переговоров [1].

Исходные идеи, положения и принципы, которыми руководствуются участники медиации, называют принципами медиации. Базовыми принципами медиации являются:

- добровольность как отсутствие принуждения извне; Кармаза А. рассматривает следующие аспекты добровольности в процессе медиации:

– запрет на любое давление на стороны медиации с целью проведения или прекращения процесса медиации;

– принятие решения о начале, приостановлении и окончания процесса медиации только по взаимному согласию сторон медиации и его отражение в договоре медиации;

– самостоятельность сторон касательно организации процедуры медиации и особенно выбора медиатора;

– возможность по своему усмотрению распоряжаться своими материальными и процессуальными правами, устанавливать, уменьшать или увеличивать размеры требований, определять круг обсуждаемых вопросов (тем) по урегулированию спора [1; 3].

- беспристрастность медиатора; медиатор должен быть в равной мере союзником для обеих сторон, он не может проявлять симпатию к одной из сторон или руководствоваться чувством сочувствия;

- конфиденциальность медиации гарантирует участникам посредничества чувство безопасности касательно неразглашения существа спора. В п. 1 ст. 8 Проекта Закона Украины «О медиации» отмечается, что информация о медиации является конфиденциальной, если стороны медиации письменно не договорились об ином;

- равенство сторон означает, что стороны имеют одинаковые права и обязанности, исключается дискриминация по любым признакам или предоставление определенных преференций [1; 3].

Следовательно, стороны абсолютно свободны в выборе решения, а медиатор только помогает им в поиске выхода из конфликта на равных условиях. Медиатор должен следовать правилам профессиональной этики и той роли, которую он должен играть в процедуре медиации, независимо от того, какова его базовая профессия. Сторонам медиации должно быть понятно, что за результат, то есть принятое решение и достигнутые договоренности, они отвечают сами. Хотя становится совершенно не понятно, каким образом медиатор может гарантировать сам процесс надлежащего регулирования споров, если он является в процессе независимым лицом, не имеющим права вмешиваться в сам процесс достижения договоренности.

Таким образом, очевидно, что до принятия Закона необходимо решить ряд вопросов, в том числе уточнить отдельные положения п. 1 и п. 3 ст. 13, предусмотреть возможность влияния медиатора на исполнение достигнутого соглашения. Необходимо конкретизировать ответственность медиатора в случае невыполнения сторонами достигнутого соглашения, для чего как элемент влияния предусмотреть возможность прямого обращения в исполнительную службу для выполнения взятых на себя стороной обязательств за подписью медиатора. В настоящее время в проекте Закона не отражены санкции, которые могут применяться к медиатору за невыполнение обязан-

ностей в отношении процесса медиации. Крайне важным является привлечение внимания ученых к необходимости формирования общепризнанного понятийного аппарата профессиональной ответственности медиаторов, поскольку его отсутствие негативно влияет на юридическую практику.

Наличие гармоничной системы профессиональной ответственности медиатора может стать мощным стимулом предоставления качественных услуг медиации, а затем и одним из весомых факторов развития института медиации. При этом в связи с развитием медиации в Украине и увеличением количества медиаторов этот вопрос сохранит свою актуальность, обуславливающую необходимость дальнейшего его научного изучения и совершенствования законодательного урегулирования.

Научный руководитель – канд. юрид. наук, профессор Сергиенко В. В.

Литература: 1. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 24–28. **2.** Купцова О. В. Медиатор в урегулировании юридических конфликтов: от исходных начал к функциональному анализу. *Вестник Мордовского университета.* 2014. № 4. С. 34–41. **3.** Дутка І. Медіаційні процедури у філософсько-богословській спадщині Григорія Кониського в аспекті сучасних проблем філософії діалогу // Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів в Україні : матеріали II Львівського міжнародного форуму (Львів, 26–29 травня 2009 р.). Львів, 2009. С. 179–182. **4.** Зимовская О. А. Механизмы урегулирования конфликтов и разрешения споров в условиях саморегулирования строительной деятельности : лекция. Архангельск : Граница, 2008. 38 с. **5.** Про медіацію : Проект Закону України від 03.06.2015 № 502-VIII // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ В ИНДУСТРИИ КОМПЬЮТЕРНЫХ ВИДЕОИГР

УДК 347

Педан О. А.

Студент 4 курса
факультета экономической информатики ХНЭУ им. С. Кузнеца

Аннотация. *Проведен анализ объектов интеллектуальной собственности, права на использование которых могут быть нарушены в сфере разработки компьютерных видеоигр. Рассмотрены особенности защиты прав автора при несанкционированном использовании компонентов. Предложены пути решения проблемы для обеспечения охраны продукта в целом.*

Ключевые слова: *программное обеспечение, игровая индустрия, компьютерные видеоигры, интеллектуальная собственность, особенности защиты прав автора.*

Анотація. *Проведено аналіз об'єктів інтелектуальної власності, права на використання яких можуть бути порушені у сфері розробки комп'ютерних відеоігор. Розглянуто особливості захисту прав автора у разі несанкціонованого використання компонентів. Запропоновано шляхи розв'язання проблеми для забезпечення охорони продукту загалом.*

Ключові слова: *програмне забезпечення, ігрова індустрія, комп'ютерні відеоігри, інтелектуальна власність, особливості захисту прав автора.*

Annotation. *The analysis of intellectual property, the rights to use of which may be violated in the development of computer video games. The features of protecting the rights of the author in case of unauthorized use of components are considered. Ways to solve the problem to ensure the protection of the product as a whole are proposed.*

© Педан О. А., 2018

Keywords: *software, gaming industry, computer video games, intellectual property, features of protection of copyright.*

Актуальность темы связана с тем, что игровая индустрия во всем мире становится все более популярной. Исходя из данных аналитической компании Newzoo (рис. 1), объем мирового рынка видеоигр к концу 2018 г. составит 138 млрд долл. США. Это один из самых быстрорастущих сегментов развлекательной индустрии, в котором постепенно развивается и Украина. Основной проблемой сегмента является бесчисленное клонирование продуктов, к несчастью, неконтролируемое [1].

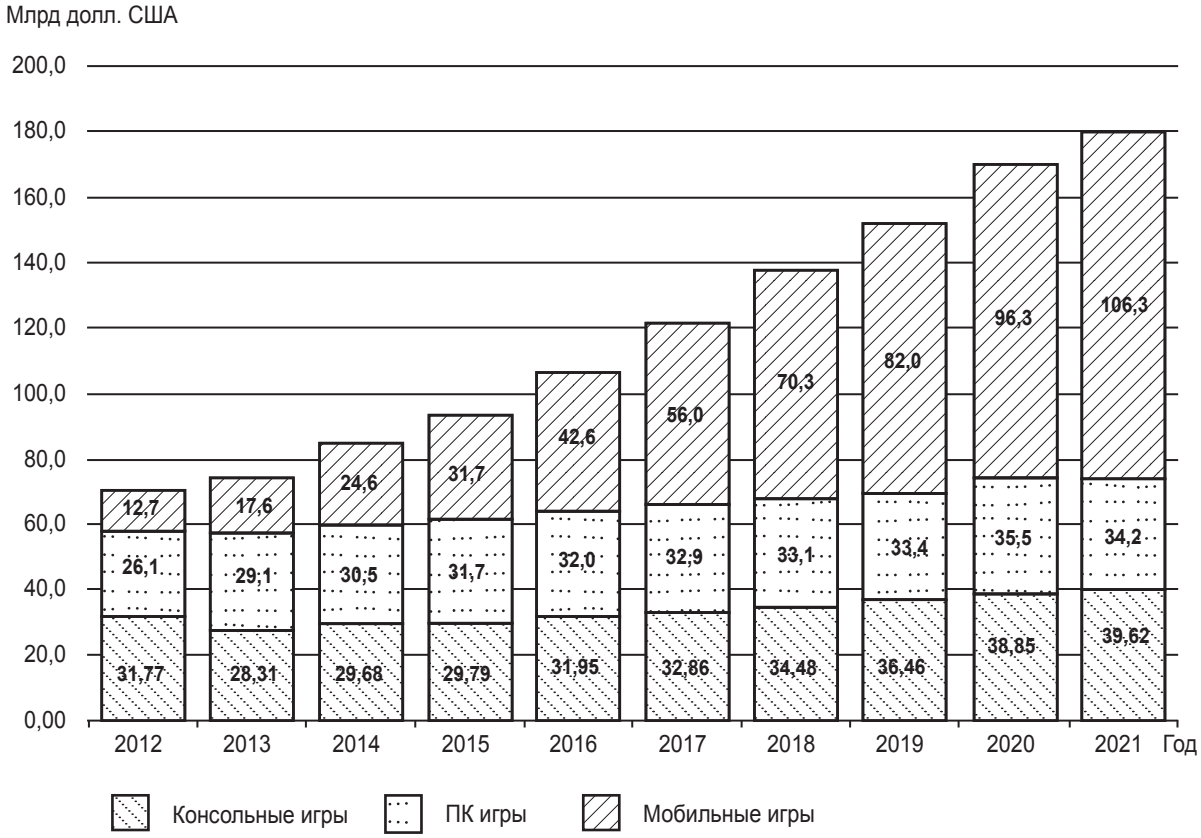

Рис. 1. **Объем мирового рынка игровой индустрии**

Проблемы определения содержания различных мультимедийных продуктов и графических объектов исследовали в своих работах Рэдклифф М., Югай И., Хасанов Э., Архипов В., Котенко Е. и др. В процессе исследования предложено несколько методов определения плагиата.

Целью написания статьи является исследование особенностей защиты видеоигр от копирования конкурентами и использования объектов, защищенных авторским правом.

Оригинальные видеоигры защищены авторским правом. Исключительное право защиты авторского права предоставляет разработчикам игр и издателям право контролировать несанкционированное использование компонентов. В табл. 1 представлен перечень объектов, которые подлежат и могут подлежать охране интеллектуальной собственности [2].

Согласно ч. 2 ст. 54 Конституции Украины никто не может использовать или распространять результаты творческой деятельности лица без его согласия. Согласно п. 6 ч. 1 ст. 15 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах» автору принадлежит исключительное право разрешать или запрещать использование своего произведения другими лицами [3].

Компания, которой принадлежит продукт, может предложить нарушителю приобрести права или изменить концепцию видеоигры, чтобы она не нарушала авторских прав. В ином случае этот вопрос будет решаться в судебном порядке, что может стоить нарушителю десятки или даже сотни тысяч долларов в виде судебных издержек и убытков.

Таблица 1

Объекты, которые подлежат и могут подлежать охране интеллектуальной собственности

Вид	Объект
Авторское право	Аудиофайлы
	Программный код
	Модели персонажей
	Графический дизайн
Коммерческая тайна	Договоры с издателями
	Договоры о межплатформенном ПО
	Контактные данные разработчиков
	Собственные средства разработки
Товарные знаки	Наименование компании
	Логотип компании
	Название видеоигры
	Подзаголовок видеоигры
Патенты	Аппаратные технические решения
	Патентоспособные алгоритмы, изменяющие процесс или дизайн игры
	Технические инновации

Согласно ст. 51 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах» защита личных неимущественных и имущественных прав субъектов авторского права осуществляется в порядке, установленном административным, гражданским и уголовным законодательством. Суд может обязать нарушителя возместить моральный ущерб за нарушение авторских прав, удержать доход, полученный вследствие нарушения, обязать выплатить компенсацию, удалить контрафактные образцы продукта или обязать третьих лиц прекратить распространение или хранение образцов [3].

Существует возможность лицензирования видеоигры с открытым исходным кодом для продажи прав пользования. Эти игры по-прежнему защищены законом об авторском праве, но владельцы авторских прав дают разрешение применять некоторые изменения в игре или создавать новые видеоигры на основе готовых персонажей.

Также лицензия может использоваться для создания материальных коммерческих продуктов на основе игровых образов при условии, что первоначальный владелец авторских прав будет идентифицирован на последующих работах.

Проблема Закона «Об авторском праве и смежных правах» заключается в том, что он не распространяется на основную концепцию игры. Могут быть защищены только фактические выражения, возникшие как некий предмет или материальное свойство. Хотя произведение, создающее конкретных персонажей, и слова, составляющие игровой диалог, защищены авторским правом, основная концепция видеоигры или сюжет не защищены Законом «Об авторском праве и смежных правах» [3].

Разработчики видеоигр могут разрабатывать новые на основе этих сюжетных концепций, при условии, что персонажи, текстуры и аудиофайлы существенно отличаются от других видеоигр, а также художественных произведений, фильмов и телевизионных шоу, которые защищены авторским правом.

В то же время, исходя из актуальной практики развития игровой индустрии и содержания бизнес-процессов (в широком смысле слова, включая экстраполяции на ситуации с индииграми и ретроиграми, движимыми энтузиазмом лишь одного или нескольких разработчиков), можно выделить три потенциально охраноспособные группы элементов, которые могут составлять компьютерную игру с точки зрения права интеллектуальной собственности [4]. Это собственно программа для ЭВМ, иные элементы сложного объекта (включая всевозможные произведения и средства индивидуализации, которые также могут быть включены в компьютерную игру) и базы данных в случае, если игра и правила игры предполагают наличие существенного количества отдельных объектов, работа над которыми требует значительных усилий. При этом разрешение противоречия между правовой квалификацией игры в части, в которой видна конкуренция между нормами о программе для ЭВМ и нормами о сложном объекте, зависит от того, что в действительности подразумевается под порождением аудиовизуальных произведений программой для ЭВМ с технической точки зрения [5]. В отдельных случаях, когда отсутствует охраноспособность прочих элементов и (или) игра находится на ранних этапах концептуальной разработки, она может иметь охраноспособный статус в принципе только как база данных, но при условии, что создание такой базы данных предполагало существенные финансовые, материальные, организационные или иные затраты [6].

Исследование проблемы помогло найти решение, заключающееся в том, что на существующих сервисах цифрового распространения компьютерных игровых изданий нужно ввести процесс сравнения продуктов. Эти

сервисы будут принимать жалобы от компаний, продукт которых был клонирован. Выгода для сервиса в том, что за подачу заявки на рассмотрение можно брать небольшую плату за потраченное на анализ время.

Таким образом, игровая индустрия имеет ряд особенностей в сфере охраны интеллектуальной собственности. К ним относится тот факт, что Закон «Об авторском праве и смежных правах» защищает только от несанкционированного распространения и клонирования составляющих видеоигры, в то время как на продукт в целом не распространяется.

Предложенный метод защиты обеспечивает решение ряда проблем, связанных с защитой идей и основных концепций видеоигры.

Научный руководитель – канд. юрид. наук, доцент Ерофеенко Л. В.

Литература: 1. Newzoo Global Games Market Report 2018. URL: https://newzoo.com/insights/trend-reports/newzoo-global-games-market-report-2018-light-version. **2.** Гринспэн Д., Бойд Г., Пьюривэл Д. Видеоигры и права интеллектуальной собственности: глобальные перспективы. URL: http://www.wipo.int/wipo_magazine/ru/2014/02/article_0002.html. **3.** Про авторське право та суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/ed19931223. **4.** Канципа А. Как запатентовать игру: компьютерную, настольную, онлайн. URL: http://www.inventa.ua/ru/kak-zapatentovat-igru-online-kompjuternuju-ili-nastolnuju. **5.** Архипов В. В. Интеллектуальная собственность в индустрии компьютерных игр: проблемы теории и практики. *Закон*. 2015. № 11. С. 61–69. **6.** Хасанов Э. Р. К вопросу о правовом регулировании интеллектуальной собственности в игровой индустрии. *Экономика и юриспруденция.* 2018. № 2 (47). С. 117–121.

МЕТОДИ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ

УДК 338.43

Пішта А. О.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Визначено сутність понять собівартості продукції та виробничих витрат. Розглянуто об'єкти й основні методи калькулювання собівартості продукції. Проаналізовано роль і значення обліку виробничих витрат на підприємстві.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, собівартість, калькуляція, витрати, виробничі витрати.*

Аннотация. *Определена сущность понятий себестоимости продукции и производственных затрат. Рассмотрены объекты и основные методы калькуляции себестоимости продукции. Проанализированы роль и значение учета производственных затрат на предприятии.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, себестоимость, калькуляция, расходы, производственные затраты.*

Annotation. *The essence of the concepts of production costs and production costs is determined. The objects and basic methods of calculating the cost of production are considered. The role and importance of accounting for production costs at the enterprise are analyzed.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, cost, costing, expenses, production costs.*

© Пішта А. О., 2018

За сучасних умов жорстокої конкуренції на ринках виробництва та продажу продукції ускладнюється виробничий процес, чим зумовлено необхідність пристосування до мінливої ситуації. Водночас зростає значення вибору того чи іншого методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції.

Калькуляція – це розшифровка витрат, зроблених на одиницю об'єкта калькулювання обліку, що є одним із видів вартісної оцінки господарських коштів підприємства. Об'єктом калькуляції (калькулювання) є окремий вид або однорідна група продукції, робіт, послуг, за якими здійснюється розрахунок фактичної собівартості їхнього виробництва. Сутність калькулювання як методу бухгалтерського обліку полягає у визначенні у грошовому вираженні витрат підприємства на придбання й виробництво (виготовлення) окремого виду матеріальних цінностей, виробів (проведення робіт, надання послуг), а також витрат на збут (реалізацію) товарів і готової продукції.

Документ, у якому зроблено розрахунки з калькулювання, називають калькуляцією. Отже, калькулювання як складова методу бухгалтерського обліку є визначенням собівартості придбання й заготовлення матеріалів, виробництва й реалізації продукції [2].

Процес калькулювання має певну послідовність. Попередньо визначають об'єкт калькулювання, далі здійснюють угрупування та розмежування витрат між об'єктами калькулювання. Визначають собівартість окремих виробів, робіт, послуг, придбаних матеріалів. Результати розрахунків щодо визначення собівартості відбивають у калькуляції. Розрахунки фактичної собівартості зіставляють із розрахунками планової, нормативної калькуляції та за минулий звітний період. Це дає змогу визначити результати роботи підприємства та виявити резерви зниження собівартості.

За обчислення собівартості продукції витрати розподіляють між основною, пов'язаною та побічною продукцією, при цьому враховують лише використовувану на підприємстві побічну продукцію.

Об'єкти калькуляції собівартості продукції багато в чому є визначуваними видом виробництва, а методика обчислення – застосовуваними методами калькуляції. Застосування конкретних прийомів і способів, що складають той чи інший метод обліку витрат, є визначуваними обліковою політикою організації, формування якої безпосередньо залежить від особливостей господарської діяльності.

У зв'язку з тим, що об'єкти обліку й об'єкти калькуляції на виробництві часто не збігаються, застосовують різні методи калькуляції собівартості продукції.

Простий спосіб обліку витрат застосовують передусім на простих виробництвах, відмінними риси яких є те, що об'єкт обліку витрат збігається з об'єктом калькуляції, тобто коли отримують лише один вид продукції та відсутні незавершене виробництво, проміжний продукт (напівфабрикат); номенклатура продукції є невеликою й однорідною, одержуваною в результаті кратного одноразового технологічного процесу. При цьому методі витрати на виробництво ділять на вихід продукції [3].

Якщо від одного виробництва отримали кілька видів основної продукції (пов'язаної продукції), то розподіл витрат за об'єктами калькуляції здійснюють, використовуючи метод реалізаційних цін або метод коефіцієнтів.

При калькулюванні собівартості методом реалізаційних цін усю пов'язану продукцію оцінюють за цінами реалізації, а витрати на виробництво розподіляють за окремими об'єктами калькуляції пропорційно вартості продукції за цінами реалізації [2].

Позамовленнєвий метод обліку витрат застосовують на виробництвах, де продукція має характер замовлень. Цей метод калькулювання зазвичай використовують при виготовленні одиничних виробів або на дрібносерійних виробництвах. Він також є характерним для організацій, що займаються наданням послуг або виконанням різних робіт. В окремих випадках замовлення можуть складатися з великої кількості виробів. Однак, основною умовою позамовленнєвого калькулювання є заздалегідь визначена кількість продукції певного виду.

Об'єктом калькулювання при позамовленнєвому методі є виробниче замовлення. На замовлення локалізують і групують прямі витрати на виробництво, вони ж є ознаками аналітичних рахунків з обліку витрат, між якими періодично розподіляються непрямі витрати. На аналітичних рахунках послідовно збирають усі витрати за цим замовленням. До завершення замовлення витрати на нього являють незавершене виробництво, а після його завершення незалежно від тривалості виконання – собівартість готового продукту [4].

Нормативний метод обліку витрат на виробництво є найпрогресивнішим. Він характеризується тим, що на підприємстві за кожним видом виробу на основі чинних норм і кошторисів витрат складають попередню калькуляцію нормативної собівартості виробу, тобто калькуляцію собівартості, обчисленої за нормами витрати матеріальних і трудових витрат, що діють на початок місяця. Калькуляцію здійснюють на основі технічно обґрунтованих норм витрати матеріальних і трудових ресурсів. Їх, у свою чергу, установлюють відповідно до технічної документації на виробництво продукції (креслень деталей і вузлів, розроблених конструкторськими бюро) і утворюють взаємопов'язану систему, що регламентує всі сторони господарської діяльності підприємства. Норми можуть змінюватися (як правило, знижуватися) по мірі освоєння виробництва та поліпшення використання матеріальних і трудових ресурсів.

Цей метод застосовують, як правило, на підприємствах оброблювальних галузей промисловості з масовим і великосерійним характером виробництва, де виготовляють різноманітну та складну продукцію, що складається з великої кількості деталей і вузлів (наприклад, на підприємствах машинобудування, швацької, взуттєвої, трикотажної, шинної, меблевої промисловості).

Попередільний метод є використовуваним у галузях промисловості з серійним і потоковим виробництвом, коли однакові вироби проходять у певній послідовності всі етапи виробництва (галузі хімічної, нафтопереробної, цементної, металургійної, целюлозно-паперової, бавовняної промисловості). Об'єктом калькулювання є продукт кожного закінченого переділу [5].

Прямі витрати відбивають у поточному обліку не за видами продукції, а за переділами (стадіями) виробництва. Переділ є частиною технологічного процесу, що закінчується отриманням готового напівфабрикату, який може бути відправлений у наступний переділ або реалізований на сторону. У результаті на виході з останнього переділу отримують не напівфабрикат, а готовий продукт.

При комбінованому методі обчислення собівартості із загальної суми витрат віднімають побічну продукцію. Решту витрат розподіляють між окремими видами пов'язаної продукції або за методом коефіцієнтів, або реалізаційних цін або іншим методом.

Переважна частина вітчизняних організацій віддають перевагу фактичному методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. Сутність цього методу полягає у послідовному накопиченні всіх фактично вироблених витрат і їх віднесенні на об'єкти калькулювання господарських операцій. У порівнянні з іншими цей метод є найпростішим і найменш трудомістким.

У єдиній системі бухгалтерського обліку виробничий облік є найважливішою складовою єдиної інтегрованої інформаційної системи, покликаної, з одного боку, забезпечити ефективне управління витратами і результатами в досягненні основної мети діяльності організації – отриманні необхідного прибутку, а з іншого – задоволення інформацією про виробничу діяльність індивідуальних і суспільних потреб всіх учасників економічних відносин [5].

Таким чином, основною метою обліку витрат є виявлення та відтворення всіх фактичних витрат на виробництво за численними об'єктами обліку й ознаками, необхідними для управління. Облік витрат на виробництво можна вести у будь-який деталізації з погляду управління, а калькуляційний облік є обмеженим цільовими настановами калькулювання, отже, виробничий облік є ширшим за системи калькулювання, калькуляційний облік є лише складовою виробничого обліку. Виробничий облік охоплює облік витрат на виробництво у різних аналітичних угрупованнях, а також калькулювання як сукупність обліку витрат за калькуляційними об'єктами і розрахунковими процедурами обчислення собівартості продукту певної споживчої вартості.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Леонова Ю. О.

Література: 1. Партин Г. О., Вознюк І. П. Управління витратами за центрами відповідальності та оцінювання його ефективності // Управління у сферах фінансів, страхування та кредиту : тези доповідей ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 165-річчю Національного університету «Львівська політехніка» та 15-річчю кафедри фінансів Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, 18–21 листопада 2009 р.). Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 252–255. **2.** Зав'ялова Е. С. Облік витрат за центрами відповідальності. *Проблеми сучасної економіки.* 2014. № 18. С. 174–177. **3.** Зав'ялова Е. С. Формування внутрішнього контролю в системі управління підприємствами АПК. *Актуальні питання сучасної науки.* 2015. № 2. С. 50–53. **4.** Зав'ялова Е. С. Управління витратами в системі контролінгу на підприємствах АПК. *Наука і світ.* 2014. № 10. С. 153–156. **5.** Керимов В. Э. Учет затрат, калькулирование и бюджетирование в отдельных отраслях производственной сферы : учебное пособие. М. : Дашков и К°, 2014. 384 с. **6.** Кузьмина Н. С. Учет затрат, калькулирование и бюджетирование в отдельных отраслях производственной сферы : учебное пособие. М. : Кнорус, 2012. 284 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РУХУ В США ТА В УКРАЇНІ

УДК 346.546

Подольська К. В.

Студент 4 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Висвітлено актуальні питання, що є пов'язаними з виникненням і розвитком антимонопольного руху в Україні. Проведено порівняльний аналіз антимонопольного руху в США та в Україні. Досліджено основні методи антимонопольного регулювання.*

Ключові слова: *монополія, монополізм, антимонопольний рух, антимонопольне регулювання, антимонопольна політика.*

Аннотация. *Освещены актуальные вопросы, связанные с возникновением и развитием антимонопольного движения в Украине. Проведен сравнительный анализ антимонопольного движения в США и в Украине. Исследованы основные методы антимонопольного регулирования.*

Ключевые слова: *монополия, монополизм, антимонопольное движение, антимонопольное регулирование, антимонопольная политика.*

Annotation. *Topical issues related to the emergence and development of antitrust movement in Ukraine are highlighted. A comparative analysis of the antitrust movement in the United States and in Ukraine. The main methods of antitrust regulation are investigated.*

Keywords: *monopoly, monopolism, antitrust movement, antitrust regulation, antitrust policy.*

Більшість розвинених країн світу ще від XX ст. ведуть активну боротьбу з монополізмом, тож не дивно, що і сьогодні розробляються закони для регулювання монополізації ринків. Роботу економічної системи можна уявити як терези, на одній чаші яких – ринок народного господарства, а на іншій – державне регулювання. Коли одна чаша починає переважувати іншу, виникають проблеми в економіці країни, які виявляються як криза. Загалом головною причиною економічних проблем є виникнення монополії. Негативними наслідками монополізації є знищення конкуренції, поглинання малого та середнього бізнесу, унеможливлення контролю цін на ринку, гальмування науково-технічного прогресу, контроль масової свідомості засобами масової інформації.

Отже, важливо насамперед відстежувати виникнення монополії, шукати шляхи подолання економічних проблем і підтримувати антимонопольний рух у країні. Свого часу вагомий внесок в антимонопольний рух через свої публікації зробили Щербак А., Черненко С., Вознюк О. та ін. Однак, наукова література не може в достатній мірі освітлити проблему антимонопольного руху, існують чимало нерозв'язаних питань щодо антимонопольної політики. Тому цілком доречно провести порівняльний аналіз антимонопольного руху у різних країнах, аби мати змогу запобігти розвитку нових економічних проблем та задовольнити конкретні потреби вітчизняної економіки на сучасному етапі побудови ринкових відносин.

Метою написання статті є визначення методів антимонопольного регулювання шляхом порівняльного аналізу антимонопольного руху в США та в Україні.

Основними завданнями наукової статті є:

– визначення сутності монополії, причин та особливостей її виникнення;

– аналіз методів антимонопольного регулювання у США та в Україні;

– визначення суб'єктів антимонопольного регулювання;

– ознайомлення з антимонопольною законодавчою базою у США та в Україні.

Вважають, що найкраще добробут громадян забезпечено, якщо в них існує можливість вільно обмінюватися виробленими товарами та послугами на конкурентному ринку. Угоди, ухвалювані на рівні встановлених компаніями-конкурентами цін, можуть нести найбільші матеріальні блага для держави.

Кожен підприємець або підприємство бажають займати монопольне становище, що допоможе уникати багатьох проблем і ризиків, пов'язаних із конкуренцією. У такий спосіб можна отримати привілейовану позицію на ринку, тримати у своїх руках певну господарську владу. Підприємства-монополісти можуть із позицій сили впливати на інших учасників ринку, диктувати власні умови.

© Подольська К. В., 2018

Монопольним є панівне становище суб'єкта господарювання, що дає йому змогу як самотужки, так і у тандемі з іншими суб'єктами господарювання обмежувати конкуренцію на ринку певного товару.

Суб'єкт господарювання займає панівне становище на ринку товарів, якщо:

– у нього на ринку немає конкурентів;

– інші підприємства мають обмеження щодо виходу на ринок, отже, відсутня істотна конкуренція;

– суб'єкт господарювання має частку продукції на ринку понад 35 % і він не довів, що зазнає конкуренції [5].

Щоб конкурентний ринок був справжнім важелем регулювання у економіці країни, потрібно належним чином його контролювати. Завданням антимонопольного регулювання є захист інтересів споживачів і суспільства загалом від несприятливих наслідків монопольної діяльності окремих суб'єктів господарювання.

Розрізняють законодавче, адміністративне антимонопольного регулювання та фінансово-економічне стимулювання розвитку конкурентного середовища [2].

Державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства застосовують, якщо:

– відбувається зловживання монопольним становищем;

– суб'єкти господарювання зазнають дискримінації від органів державної влади;

– проводяться антиконкурентні узгоджені дії;

– визначено прояви недобросовісної конкуренції.

У таблиці подано порівняльний аналіз особливостей антимонопольного регулювання в США та в Україні (табл. 1) [1–5].

Таблиця 1

Порівняльний аналіз особливостей антимонопольного регулювання в США та в Україні

	США	**Україна**
Законодавча база	Закон Шермана, Закон Клейтона, Акт Селлера-Кефовера, Закон Робінсона-Патмана	Ст. 42 Конституції України [1], Закон України «Про Антимонопольний комітет України» [2], Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [3], Закон України «Про природні монополії» [5], Закон України «Про захист економічної конкуренції» [4]
Суб'єкти антимонопольного регулювання	Антитрестовський відділ Міністерства юстиції США, Федеральна торговельна комісія, Верховний суд США	Антимонопольний комітет України

Розглянемо, які акти становлять антимонопольну законодавчу базу Сполучених Штатів Америки.

1. Закон Шермана – перший антитрестовий (антимонопольний) закон США, за яким перешкоджання вільній торгівлі створенням тресту та вступу у змову з такою метою визначено злочином, переслідуваним за законом.

2. Закон Клейтона є доповненням до закону Шермана, передбачає заборону локального зниження цін для боротьби з конкурентами, злиття фірм шляхом придбання акцій конкурентів, суміщення посад у радах директорів різних фірм і ділових підприємств, що діють в одній сфері бізнесу.

3. Акт Селлера-Кефовера є поправкою до Акта Клейтона, що забороняє фірмі купувати активи іншої фірми, якщо це призводить до ослаблення конкуренції.

4. Законом Робінсона-Патмана заборонено встановлення на продукт дискримінаційних цін на підставі будь-яких факторів, крім дійсної різниці витрат на виготовлення та доставлення товару до споживача.

Розглянемо, які законодавчі акти становлять антимонопольну законодавчу базу України.

1. У ст. 42 Конституції України проголошено, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види та межі монополії визначаються законом [1].

2. Законом України «Про Антимонопольний комітет України» визначено, що метою діяльності Антимонопольного комітету є захист конкуренції у підприємницькій діяльності й у сфері державних закупівель [2].

3. У Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» визначено види недобросовісної конкуренції, сутність неправомірного використання ділової репутації підприємців, неправомірного збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, відповідальність за недобросовісну конкуренцію та правові засади захисту від недобросовісної конкуренції [3].

4. Закон України «Про природні монополії» передбачає державне регулювання природних монополій, ви-

значає національні комісії регулювання природних монополій і відповідальність суб'єктів природних монополій, їх посадових осіб та органів, які регулюють їх діяльність [5].

5. Закон України «Про захист економічної конкуренції» містить відомості про антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, зловживання монопольним становищем на ринку, антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, обмежувальну та дискримінаційну діяльність суб'єктів господарювання, об'єднань, контроль за концентрацією суб'єктів господарювання, розгляд заяв і справ про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію суб'єктів господарювання, розгляд справ щодо порушення законодавства про захист економічної конкуренції, відповідальність за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, порядок виконання, перевірку, перегляд, оскарження рішень, розпоряджень, обчислення термінів та обмін інформацією [4].

Суб'єктами антимонопольного регулювання у США є:

– Антитрестовський відділ міністерства юстиції – підрозділу федерального уряду США, призначеного для забезпечення виконання законів і здійснення правосуддя;

– Федеральна торговельна комісія – незалежне агентство уряду США, що має захищати права споживачів та стежити за дотриманням антимонопольного законодавства;

– Верховний суд США – вища судова інстанція США [4].

Суб'єктом антимонопольного регулювання в Україні є Антимонопольний комітет України.

Таким чином, наслідками існування монополії є знищення конкуренції, поглинання малого та середнього бізнесу, унеможливлення контролю цін на ринку, уповільнення науково-технічного прогресу, контроль масової свідомості через засоби масової інформації.

Законодавча база США та України має схожі методи регулювання монополій, основними з яких є захист конкуренції, заборона встановлення на продукт дискримінаційних цін та перешкоджання створенням монополії вільній торгівлі.

Таким чином, антимонопольне регулювання у повній мірі має контролювати торговельний ринок, щоб споживачі та держава могли отримувати належні матеріальні блага.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628. **2.** Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 14.12.1993 № 3659-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12/ed19931126. **3.** Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96/80/ed19960607. **4.** Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14/ed20010111. **5.** Про природні монополії : Закон України від 20.04.2000 № 1682-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14/ed20000420.

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

УДК 341.91 (075.8)

Полікарпов Б. Р.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано особливості організації кримінальної юстиції у Стародавньому Римі. Деталізовано різні форми кримінального судового розгляду. Досліджено види кримінального процесу у Римській імперії, а також особливості їх правового розв'язання.*

Ключові слова: *правознавство, римська юриспруденція, юстиція, судочинство, кримінальна юстиція, порушення, переслідування, посередництво, злочинець, охоронна функція, покарання.*

Аннотация. *Проанализированы особенности организации уголовной юстиции в Древнем Риме. Детализированы различные формы уголовного судебного разбирательства. Исследованы виды уголовного процесса в Римской империи, а также особенности их правового решения.*

Ключевые слова: *правоведение, римская юриспруденция, юстиция, судопроизводство, уголовная юстиция, нарушение, преследование, посредничество, преступник, охранная функция, наказание.*

Annotation. *The features of the organization of criminal justice in ancient Rome are analyzed. Various forms of criminal proceedings are detailed. The types of criminal process in the Roman Empire, as well as the features of their legal decisions, are investigated.*

Keywords: *jurisprudence, Roman jurisprudence, justice, legal proceedings, criminal justice, violation, prosecution, mediation, criminal, security function, punishment.*

Загальна організація кримінальної юстиції у межах римської юридичної культури визначалася двома обставинами, що є як підсумком історичного розвитку римського права, так і початковими особливостями ставлення римського правопорядку до предмета кримінального переслідування [1].

Кримінальне право того часу було первісним, оскільки аналогії ведення й розгляду кримінальних справ ще не було. Проблемами історичного розвитку кримінального правопорушення у Стародавньому Римі займалися чимало науковців, серед них Буданова В. П., Ковальова С. І., Іоффе О. С., Пушкін О. А., Самойленко В. М., Хвостов В. М. та ін.

Метою написання статті є дослідження особливостей виникнення та організації кримінальної юстиції, а також ставлення юристів того часу до формування поняття кримінального правопорушення.

Так, Ковальв С. І. визначає, що кримінальному переслідуванню (тобто правовому осуду з передбачуваним подальшим кримінальним покаранням) підлягали лише правопорушення, щодо яких застосовувався порядок публічних справ. Чимало безумовно небезпечних за своїми наслідками правопорушень (які за сучасним правом однозначно належать до кримінальних злочинів: крадіжка особистого майна, образа словом або дією особистості, заподіяння тілесних ушкоджень) у римській юстиції розглядалися як питання приватного права, і тому підлягали розгляду не у порядку кримінального, а цивільного судочинства, утворюючи спеціальну сферу деліктного права [2].

У результаті склалося, що власне факт кримінального судового розгляду і тим більше його правова форма визначалися сукупністю обставин: правовим змістом передбачуваної справи, якістю суб'єкта злочину, наявністю особливої підсудності, передбачуваним можливим покаранням та іншими умовами. Єдиної загальної форми кримінального судочинства римська юстиція не виробила та не припускала.

Питання про критерії щодо того, що вважати кримінальним покаранням, належить до найглобальніших невирішених у загальній формі питань юриспруденції, і не лише римської.

Залежно від різного роду обставин сформувалися п'ять більш-менш типових і загальнопоширених, що спираються на відповідні вказівки римських законів форм кримінальної судового розгляду.

1. Магістратський публічний процес, який вела одноосібно уповноважена посадова особа (курульний магістрат) у разі спеціальних звинувачень проти особливих категорій осіб. У правовому розумінні судова влада магістрату спиралася на повноваження у межах imperium. У цій формі велися справи щодо військових, тобто досконалих римських громадян як спеціальних суб'єктів, і за особливих обставин, розглядалися звинувачення проти

© Полікарпов Б. Р., 2018

жінок-римлянок (якщо це не перебувало в межах адміністративно-поліцейських повноважень едила), проти іноземців і загалом неримських громадян, у такій самій формі відбувався процес у кримінальних звинуваченнях рабів і загалом (у феодальну епоху) неповноправних осіб. При розгляді справ одноосібно магістратом допускався лише самозахист обвинуваченого, порядок розбору справи не регулювався жодними формальними процедурами. Зберігалися також відмінності в юрисдикції магістрату поза і всередині міських стін.

2. Магістратно-коміційний процес вів вищий магістрат на підставі повноважень imperium за участю народних зборів як обов'язкової апеляційної інстанції. У правовому відношенні судове рішення, ухвалене в ході такого розгляду, спиралося на верховні публічно-правові повноваження римського народу. У цій формі велися справи за скоєними римськими громадянами найважливішими злочинами, особливо такими, наслідком яких як покарання могла бути смертна кара. Ця форма розгляду передбачала кілька обов'язкових стадій судового ходу справи: запрошення до суду, вишукування обставин скоєного, вирок магістрату, звернення до громадського суду за ствердженням вироку, рішення народних зборів; усі стадії проходили як чітко регламентовані формальні процедури. Пізніше апеляцію до народу замінило право оскарження магістратського (суддівського) вироку монарху як главі держави.

3. Приватний процес за приватними правопорушеннями у межах деліктного права у суді претора вирізнявся від розгляду інших справ на підставі приватного права речового або зобов'язального змісту.

4. Процес колегії присяжних проводився спеціально організованими колегіями присяжних суддів під головуванням магістрату, як правило, претора. У правовому відношенні судове рішення спиралося на делеговані повноваження представникам народу, переважно вищого стану. У цій формі велися розгляди посадових звинувачень, тяжких кримінальних злочинів, злочинів проти публічного правопорядку, скоєних римськими громадянами. У класичний період ця форма процесу стала найпоширенішою, а згодом з неї розвинувся суд за участю присяжних із рівноправних громадян [2].

Римська юриспруденція розробила також деякі загальні норми розгляду за участю присяжних:

– суд має відбуватися там, де присяжні можуть отримати краще зведення про справу, тобто за місцем скоєння злочину, а не за місцем походження або проживання обвинуваченого;

– суд вирішує питання права, присяжні – питання факту, тобто злочин і винність у ньому обвинуваченого вирішуються присяжними на підставі того, що розповідалося у суді;

– закон за допомогою судді лише визначає правові наслідки рішення присяжних.

5. Муніципальний процес вів одноосібно магістрат у провінції на підставі його спеціальних повноважень як щодо римських громадян, так щодо всіх жителів провінції загалом і зводився, як правило, до затвердження рішень і вироків чинних органів громадської юстиції [2].

Основні правові процедури у загальних межах кримінального судочинства склалися за відправлення магістратно-коміційного або магістратського за участю присяжних судового розгляду кримінальних справ.

Найпринциповішою особливістю кримінального судочинства у римській юстиції, що виражала початок індивідуалізму всієї римської правової системи, є вимога щодо необхідності лише приватного обвинувачення за всіма кримінальними справами. Ні посадові особи, ні офіційні виконувачі суддівських функцій, ні громадяни, чиновники, військові, священнослужителі не могли порушити кримінальну справу, підтримати обвинувачення в суді, подавати докази та ін.

Для початку кримінального судочинства за римським правом необхідно було, щоб приватна особа (повноправний римський громадянин) звинуватив іншу особу у порушенні права з ознакою кримінального злочину, у приватному порядку звернувся до відповідної судової інстанції та висловив рішучість у порядку приватної ініціативи підтримувати обвинувачення. Така традиція передбачала наявність правових і політичних знань у цього громадянина, певну суспільну вагу та чималу громадянську мужність, щоб поставити питання про індивідуальне переслідування, особливо якщо йдеться про посадових осіб чи запеклих розбійників.

Зацікавлена в обвинуваченні особа зверталася до спеціального за цією категорією справ органу – кримінальної комісії (quaestio). Комісій було кілька (першу – для розбору справ про хабарництво було засновано у середині II ст. до н. е.; у період монархії поступово замінювалися спеціальними судами). Об'єднання всіх таких комісій вважалося верховним кримінальним судом. У складі їх було по кілька фахівців суддів з-поміж громадян вищих станів, присяжні судді обиралися за жеребом; головував спеціальний претор.

До призначеного засідання суду громадянин-обвинувач повинен був виконати певні формальності щодо засвідчення свого наміру та сутності звинувачення. Якщо обвинувачів було кілька, претор призначав одного як dominus litis, додавши також, як правило, трьох помічників. Усі вони підписували звинувачувальний акт, у якому вказувалися:

– місце слухання справи;

– ім'я претора;

– ім'я обвинувача;

– ім'я обвинуваченого;

– сутність вчиненого злочину;

– вказівки закону з цього приводу;

– місце, рік і місяць скоєння злочину [2].

Обвинувачений користувався правом перегляду акта звинувачення. У більшості звинувачень громадянин залишався повністю вільним до суду та у ході суду; попереднім висновком піддавалися покаранню обвинувачені у батьковбивство й у спробі відновити царську владу в Римі.

Обвинувач у певному розумінні пов'язував себе фактом звинувачення. Лише виграш справи не спричиняв ніяких можливих негативних наслідків, і навіть давав змогу отримати суспільну нагороду (крім популярності). У разі програшу справи в суді, за недоведеності обвинувачення обвинувач міг, у свою чергу, отримати позов від колишнього обвинуваченого щодо наклепу на нього, а також будь-який римський громадянин міг звинуватити його у несумлінності, змові з обвинуваченим і порушити чергову справу.

Після визначення змісту звинувачення наставала процедура призначення складу суду присяжних. Кожна сторона мала право відводити певну кількість призначених у списку присяжних; як правило, у слуханні справи брали участь від 35 до 75 присяжних (типовим була наявність 51 присяжного). Потім жеребом визначалися судді-фахівці. Суд збирався у спеціально організованому місці у строго певні дні та години, був відкритим і гласним: крім учасників процесу та їх запрошених не заборонялася участь публіки.

Судоговоріння розпочиналося з промови обвинувача, у якій той зобов'язаний був дотримуватися чотирьох умов: Rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmat. Звинувачення могло бути строго одиничним, тобто кого-небудь можна було звинуватити у ході процесу лише за одним кримінальним злочином (одного типу). Головним елементом судоговоріння були промови: обвинувачів та обвинуваченого (з його захисниками), як правило, по 4 з кожного боку, але могло бути і до 12. Час промов не обмежувався. Пізніше, щоб уникнути зловживань, обвинуваченому давався час, що становив на третину більше, ніж промова обвинувача. Допит свідків вівся особисто сторонами. Після завершального спору ораторів і напуття головуючого наставав момент рішення присяжних [3].

Іоффе О. С. писав, що присяжні виносили загальний вердикт голосуванням (dixerunt). Рішення їх передбачалося трояким: «виправданий» (A. – absolvo), «засуджений» (C. – condemno), «істину не встановлено» (N. L. – non liquet). Вирок вимагав голосів не менше 50 % присяжних, за однакової кількості голосів «за» та «проти» підсудного виправдовували. Слухання справи могло бути відновлено з тим самим або з аналогічним змістом обвинувачення, але через певний час. Приведення вироку у виконання залишалося під опікою обвинувачів з видачею їм спеціальних наказів на ім'я уповноважених магістратів міста [4].

В епоху монархічного ладу, тим більше рецепції римського права, значно зросла роль головуючого у суді. З'явилися платні обвинувачі-донощики, а потім і професійні слідчі-поліцейські. Справи про незначні злочини підлягали прискореному адміністративно-поліцейському розгляду зі спрощеними покараннями. Звинувачення могло бути вже не лише приватним (accusatio), але й офіційним. Судоговоріння ставало закритим і зводилося практично до допиту обвинуваченого (inquisitio) з приводу звинувачення. Не допускалася більше угода сторін про зміст звинувачення та необхідне покарання. Винесений та оформлений судовий вирок, якщо не виконувався негайно, вважався владним наказом для адміністрації й не вимагав ніяких додаткових судових дій [4].

У разі кримінального судового розгляду склалося певне коло доказів, які могли використовуватися у процесі (відмінний від цивільного судоговоріння). Першим і головним доказом були свідчення свідків. Свідчити у справі могли лише повноправні римські громадяни; допускалося свідчення жінок, дітей, осіб чужого громадянства, навіть рабів (у разі державних злочинів). Не допускалося у класичну епоху свідчення висхідних родичів проти своїх низхідних (і навпаки), відпущеників проти своїх колишніх панів, свідчення проти патрона. Свідчення мало бути особистим і зробленим у судовому засіданні. Допускалося примушування до давання показань свідків: вільних – під загрозою штрафу, рабів – тортур. Обов'язковим було давання свідчень під тортурами для бродяг. У разі тяжких, державних або релігійних злочинів пропонувалося катувати на власний розсуд суду (Omnes omnio in majestate crimine, cum res exigit, torquentur) будь-кого. Спочатку пропонувалося катувати лише тих свідків, хто вагається у своїх свідченнях, пізніше від катування як свідка могли бути звільнені лише в особливих випадках (відомі люди, священнослужителі). Особливо регулювалося становище рабів, які дають свідчення проти свого пана: після допиту під тортурами їх вважали вільними, вони більше не належали колишньому власнику [4; 5].

Безперечно достатніми для звинувачень відповідного змісту визнавалися також докази, здобуті у ході обшуку будинку обвинуваченого. Обшук повинен був проходити за чітко встановленою законом процедурою, щоб виключити можливість підкидання доказів, а також свідоцтва, почерпнуті з паперів (виїмка паперів). Письмові докази враховувалися у кримінальному процесі лише якщо йшлося про документи офіційного змісту та призначення, а не про приватні документи.

Папери потрібно було подавати в оригіналах безпосередньо суду, допускалася затримка не більше ніж на три дні; інші види доказів у римському кримінальному процесі не визнавалися.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Буданова В. П., Токмаков В. Н., Уколова В. И., Чаплыгина Н. А. Древний Рим : учебное пособие для вузов. М. : АСТ ; Астрель, 2006. 686 с. **2.** Ковалев С. И. История Рима : курс лекций / под ред. Э. Д. Фролова. Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1986. 744 с. **3.** Косарев А. Римское частное право : учебник. М. : Юриспруденция, 2008. 290 с. **4.** Иоффе О. С., Мусин В. А. Основы римского гражданского права. Ленинград : Из-во Ленинградского университета, 1975. 156 с. **5.** Хвостов В. М. Система римского права : учебник. М. : Спарк, 1996. 534 с.

ОБЛІК ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА, ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ

УДК 336.671

Постольник А. О.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано, узагальнено й систематизовано визначення вітчизняними науковцями сутності поняття прибутку. Конкретизовано фактори впливу на формування й підвищення прибутку підприємства.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, фінанси, прибуток, формування прибутку, прибутковість.*

Аннотация. *Проанализированы, обобщены и систематизированы определения отечественными учеными сущности понятия прибыли. Конкретизированы факторы влияния на формирование и повышение прибыли предприятия.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, финансы, прибыль, формирование прибыли, доходность.*

Annotation. *The definitions of the essence of the concept of profit by domestic scientists are analyzed, generalized and systematized. The factors of influence on the formation and increase of enterprise profit are specified.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, finance, profit, profit formation, profitability.*

Актуальність цієї теми є зумовленою тим, що для виробничих підприємств основним джерелом збільшення власного капіталу є позитивний фінансовий результат від випуску та реалізації продукції. Прибуток характеризує ефективність виробництва та зрештою свідчить про обсяг і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості. Водночас прибуток впливає на зміцнення комерційного розрахунку, інтенсифікацію виробництва незалежно від форми власності. Він є не лише джерелом забезпечення внутрішньогосподарських потреб підприємства, а і джерелом формування бюджетних ресурсів держави. Однак, на сьогодні не існує єдиної методики формування фінансових результатів.

© Постольник А. О., 2018

Однією з основних проблем сучасного бухгалтерського обліку є розуміння та визначення фінансового результату діяльності підприємства, у тому числі поняття прибутку.

Дослідженням проблем формування фінансових результатів займалися і займаються Бутинець Ф. Ф., Білуха М. Т., Мочерний С. В., Бланк І. А., Поддєрьогін А. М., Матюшенко І. Ю., Савицька Г. В., Бандурко О. М., Лишиленко О. В., Загородній А. Г., Лень В. С., Чумаченко М. Г., Мец В. О., Чабанова Н. В. та ін.

Бланк І. А. стверджує, що у процесі підприємницької діяльності створений у сфері виробництва та послуг чистий дохід є відтворенням прибутку як економічної категорії. Він вважає, що готова продукція є результатом поєднання факторів виробництва (капіталу, праці та природних ресурсів) та корисної продуктивної діяльності суб'єктів господарювання, що за умови продажу споживачу стає товаром. Вартість живої праці та минулої упредметненої вартості залучається до вартості товару на стадії продажу. Вартість живої праці розподіляється на дві частини, відтворює знов створену вартість. До першої належить заробітна плата працівників, які беруть участь у виробництві продукції. До другої частини знов створеної вартості належить чистий дохід, що реалізується лише в результаті продажу продукції, що означає визнання суспільством її корисності [1].

Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Партин Г. О. у термінологічному словнику визначають прибуток як економічну категорію, різницю між валовим виторгом (без податку на додану вартість та акцизного збору) та витратами на виробництво й реалізацію продукції [2].

Поддєрьогін А. М. розглядає прибуток як частину додаткової вартості, виробленої та реалізованої, готової до розподілу. Після того, як вартість, втілена у створеному продукті, буде реалізована та набере грошової форми, підприємство отримає прибуток. Отже, об'єктивна основа існування прибутку є пов'язаною з необхідністю первинного розподілу додаткового продукту [3].

Існують ефективні структурні підрозділи підприємства – центри відповідальності, на формуванні яких базується останнім часом організаційне забезпечення управління прибутком.

Формування прибутку в Україні відбувається шляхом:

- визначення фінансових результатів діяльності;
- обчислення собівартості продукції (робіт, послуг);
- обчислення загальногосподарських витрат;
- визначення прибутку (збитку) від фінансових операцій та іншої діяльності [4].

Для максимізації розміру позитивного фінансового результату суб'єкти господарської діяльності мають забезпечувати зростання обсягів їх діяльності, ефективно управляти витратами, підвищувати ефективність використання матеріально-технічної бази, оптимізувати склад і структуру обігових коштів, підвищувати продуктивність праці та системи управління.

Відтворення основних вимог загальної стратегії розвитку підприємства, забезпечення підвищення його ринкової ціни, формування необхідних обсягів інвестиційних ресурсів та забезпечення матеріальних інтересів власників і працівників досягається завдяки ефективній політиці управління розподілом прибутку.

За умов фінансово-економічної кризи, постійного зростання цін та нестабільності економіки чимало підприємств не здійснюють планування прибутку, пояснюючи це складнощами прогнозування. Однак, повноцінно управляти фінансовими результатами та сподіватися на отримання прибутку без такого важливого етапу як планування, неможливо. За відсутності планових розрахунків прибутку підприємство не може повністю контролювати свої доходи та видатки, своєчасно приймати необхідні рішення. Отже, саме детальне планування господарської діяльності забезпечує успіх підприємства на ринку.

З прийняттям стандарту бухгалтерського обліку «Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» (Форма № 2)» підприємства, у тому числі й аграрні, визначають прибуток на різних стадіях його формування: валовий прибуток, операційний прибуток, прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, прибуток від звичайної діяльності після оподаткування та чистий прибуток [5].

Валовий прибуток є економічним результатом діяльності суб'єктів господарської діяльності, визначуваним як різниця між чистим виторгом від реалізації продукції, робіт, послуг і виробничою собівартістю. Під чистим виторгом розуміють різновид кінцевого результату, що визначається вирахуванням із загального виторгу від реалізації продукції (робіт, послуг) наданих знижок, повернення проданих товарів, податку на додану вартість, акцизного збору. Якщо виробнича собівартість перевищує чистий виторг, це означає, що підприємство замість валового прибутку отримує валовий збиток.

На другій стадії визначають операційний прибуток, що являє фінансовий результат від операційної діяльності, визначуваний відніманням від валового прибутку операційних витрат і додаванням до отриманого результату інших операційних доходів. До операційних витрат належать адміністративні (загальногосподарські) витрати, витрати на збут, собівартість реалізованих виробничих запасів, визнані економічні санкції, втрати від операційних

курсових різниць, безнадійні борги тощо. Операційна діяльність підприємства – це його основна діяльність, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю.

На третій стадії визначають прибуток або збиток від звичайної діяльності до оподаткування, який є результатом від фінансової діяльності, визначуваним додаванням до операційного прибутку доходу від участі у капіталі, фінансових доходів у формі дивідендів, відсотків, отриманих від фінансових інвестицій, та інших доходів, і відніманням від одержаного результату фінансових витрат у формі відсотків та інших витрат, пов'язаних із залученням позичкового капіталу, втрат (збитків) від участі у капіталі та інших витрат.

На четвертій стадії визначають прибуток (збиток) від звичайної діяльності після оподаткування як різницю між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податків на прибуток.

На п'ятій стадії розраховують чистий прибуток (збиток) як алгебраїчну суму прибутку (збитку) від звичайної діяльності після оподаткування та надзвичайного прибутку, надзвичайного збитку та податків із надзвичайного прибутку. Надзвичайний прибуток (збиток) може бути отриманий від операції (події), що не є характерною для звичайної діяльності та не очікується, що вона повторюватиметься періодично або у кожному наступному звітному періоді. Чистий прибуток повністю залишається у розпорядженні підприємства.

Чим краще працює підприємство, тим більший воно отримує прибуток, тим стабільнішим є його економічний стан і положення на ринку. Тільки отримуючи достатню суму прибутку підприємство може своєчасно, з урахуванням вимог ринку переорієнтувати виробництво, реконструювати його, придбати нові, продуктивніші засоби виробництва. Це, у свою чергу, є гарантією того, що підприємство й надалі одержуватиме високі прибутки без загрози стати банкрутом.

Безумовно, бажаним результатом будь-якої підприємницької діяльності є прибуток, який за належних його обсягах надає можливості для саморозвитку та збільшення масштабів діяльності суб'єкта господарювання.

Таким чином, на підставі аналізу, узагальнення й систематизації точок зору різних науковців можемо визначити прибуток як перевищення доходів підприємства над його витратами. Необхідно застосовувати ефективні підходи до управління прибутком суб'єкта господарювання задля підвищення рентабельності виробництва та інвестиційної привабливості підприємства, зміцнення його конкурентоспроможності, у зв'язку із чим важливо вдосконалювати методи управління прибутком. Для підвищення прибутковості підприємства необхідно постійно вести облік доходів і витрат, ураховувати вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, проводити ефективний маркетинг, стежити за продуктивністю праці на підприємстві, збирати інформацію про конкурентів, проводити ефективну цінову політику, а також пам'ятати про доречність економії на кожному етапі виробничого процесу.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Леонова Ю. О.

Література: 1. Бланк И. А. Управление прибылью. Киев : Ника-Центр, 2007. 602 с. **2.** Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Партин Г. О. Облік і аудит : термінологічний словник. Львів : Центр Європи, 2002. 672 с. **3.** Поддєрьогін А. М., Білик М. Д., Буряк Л. Д. Фінанси підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2008. 552 с. **4.** Соколова Е. А., В'юшкова А. І. Проблеми управління прибутком підприємства. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту.* 2015. № 32. С. 310–321. **5.** Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» (Форма № 2) : Закон України від 31.03.1999 № 87 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0397-99/ed19990331.

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

УДК 349.22 (477)

Романескул Ю. О.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано найпоширеніші способи утиску робітників з боку роботодавців. Конкретизовано можливості та шляхи захисту трудових прав працівників згідно із чинним законодавством.*

Ключові слова: *законодавство, право на працю, робітник, роботодавець, захист прав, правове регулювання.*

Аннотация. *Проанализированы наиболее распространенные способы притеснения рабочих со стороны работодателей. Конкретизированы возможности и пути защиты трудовых прав работников в соответствии с действующим законодательством.*

Ключевые слова: *законодательство, право на труд, рабочий, работодатель, защита прав, правовое регулирование.*

Annotation. *The most common methods of oppressing workers by employers are analyzed. The possibilities and ways of protecting the labor rights of workers in accordance with applicable law are specified.*

Keywords: *legislation, right to work, worker, employer, protection of rights, legal regulation.*

Провідна роль у регулюванні соціальних відносин, у тому числі у галузі праці, належить праву. У ст. 1 Конституції України 1996 р. Україну визначено як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу [1]. Як основа для розвитку й удосконалення українського законодавства загалом Конституція закріплює широкий спектр прав і свобод людини та громадянина.

Метою написання статті є аналіз способів захисту прав робітників і роботодавців.

Дослідженню питань захисту трудових прав науковці приділяють чимало уваги. Так, Алексєєв С. С. визначає поняття захисту прав як державно-попереджувальну діяльність, спрямовану на відновлення порушеного права, забезпечення використання юридичного обов'язку [2]. Науковець Сирота І. М. захист суб'єктивних прав розглядає як сукупність установлених законодавством засобів, застосовуваних у разі порушення цих прав, що мають бути спрямовані на поновлення та захист законних інтересів громадян [3]. Вєтухова І. А. тлумачить захист прав як примусовий спосіб здійснення суб'єктивного права, застосовуваний у встановленому законом порядку компетентними органами або самою уповноваженою особою задля поновлення порушеного права [4].

Право людини на працю є одним із найважливіших, а способи його реалізації значною мірою характеризують рівень розвитку суспільства. На сьогодні громадяни України можуть реалізувати своє конституційне право у різноманітних формах, при цьому праця є вільною, і кожен має можливість вільно розпоряджатися власними трудовими здібностями, обирати рід діяльності та професію.

Водночас із посиленням ринкових процесів у економіці, послабленням регулюючого та контролюючого впливу держави роботодавці стали все частіше порушувати право на працю, закріплене в Основному Законі держави. Здебільшого це пов'язано зі зміною соціально-економічних умов, невідповідністю чинного законодавства новим міждержавним відносинам, непідготовленістю чинної системи правових органів до розгляду безперервно зростаючої кількості звернень працівників у різні інстанції за захистом прав. Саме в цьому криється проблема, що потребує з боку держави термінового розв'язання.

Для відстоювання прав працівнику необхідно знати власні трудові права й обов'язки, які дають додаткові можливості для уникнення неправомірних дій з боку роботодавця. Розглянемо найпоширеніші ситуації, які є причинами звернень працівників до відповідних установ. Доволі поширеною є дискримінація робітників за статтю, расою, сексуальною орієнтацією, майновим положенням, мовою, мовленням та іншими факторами, не пов'язаним безпосередньо з виконанням роботи. Особи, які вважають, що зазнали дискримінації на роботі, можуть звернутися до суду для відшкодування моральних збитків. Особливість моральної шкоди полягає у тому, що вона має немайновий характер і може полягати у фізичному болі та (або) стражданнях фізичної особи, а також інших негативних наслідках немайнового характеру, які було спричинено через приниження честі, гідності робітника, а також інші протиправні діяння. До того ж і нині існує гендерна нерівність в оплаті праці; для деталізації інформації подамо таблицю за даними Всесвітнього економічного форуму 2017 р. (табл. 1) [2].

© Романескул Ю. О., 2018

Таблиця 1

Гендерна нерівність в оплаті праці у різних країнах

Місце	Країна	Гендерні відмінності в оплаті праці, у відсотках	Рейтинг гендерних відмінностей в оплаті праці
1	Польща	9	58
2	Казахстан	9	82
3	Україна	17	77
4	Румунія	20	31
5	Білорусь	20	52
6	Угорщина	22	61
7	Чеська Республіка	25	79
8	Болгарія	29	54
9	РФ	29	70
10	Словаччина	29	75

Отже, Україна посідає третє місце серед країн, де гендерна нерівність існує і є доволі значною. На думку експертів, існують не лише економічні, історичні, а й психологічні причини, чому заробітна плата чоловіків часто вища, ніж у жінок. Коли жінка приходить влаштовуватися на роботу, вона схильна занижувати свою значущість, її самооцінка часто є необґрунтовано зниженою, чого не можна сказати про чоловіків, які схильні скоріш до завищеної самооцінки. Традиційно на одні й ті самі позиції жінки у резюме ставлять бажану цифру доходу приблизно на 10 % нижчу, ніж чоловіки з таким самим досвідом.

Впливають і фізіологічні фактори, які нібито заважають жінкам посісти більш високооплачувану посаду. Іноді при прийомі на роботу у жінок питають, скільки у них дітей і коли вони збираються народити наступну. Виховання дітей у суспільстві вважають апріорі жіночим обов'язком, чоловіків про це не запитують.

Створює певні проблеми необхідність у колективному договорі, який укладають на підставі чинного законодавства та прийнятих сторонами зобов'язань задля регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин, узгодження інтересів працівників, власників або уповноважених ними сторін. Якщо такий документ не створюється або відкладається керівництвом, профспілка має право оскаржити неправомірні дії або бездіяльність посадових осіб у суді.

Органом, до якого може звернутися кожний робітник, є профспілкова організація, яка повинна вжити заходів для захисту прав. Робітники, у свою чергу, повинні дотримуватися активної позиції щодо захисту своїх прав, сприяти створенню доброзичливого морально-психологічного клімату у колективі [5].

Отже, основними формами захисту прав робітників є:

– державний контроль і нагляд за дотриманням законодавства про працю;

– судовий захист порушених трудових прав та інтересів працівників;

– захист порушених суб'єктивних прав профспілковими органами;

– самозахист трудових прав та інтересів працівників [6].

Таким чином, оскарження й відстоювання законних прав робітників є можливим за умови знання правової бази згідно з чинним законодавством. Через зміни, що відбулися у нашій державі за останні десятиліття, основною проблемою є недосконалість чинного трудового законодавства. На сьогодні доволі часто для роботодавця права робітника перебувають на останньому місці, тому виникає надлишкова експлуатація, до того ж за низької заробітної плати, а також порушення та утиски прав робітників. Недостатнє правове регулювання є однією з ключових проблем держави, оскільки праця є одним із факторів, що характеризують розвиток країни, тому вкрай важливо забезпечити працівникам сучасних вітчизняних підприємств гідні умови праці та належну заробітну плату.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628. **2.** Алексеев С. С. Право: азбука, теория, философия. Опыт комплексного исследования. М. : Статут, 1999. 712 с. **3.** Сирота И. М. Право социального обеспечения в Украине : учебник. Харьков : Одиссей, 2005. 432 с. **4.** Вєтухова І. А. Особливості правового регулювання праці жінок, які поєднують роботу з материнством, та його подальше вдосконалення : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків : Національна юридична академія України ім. Ярослава Му-

дрого, 2001. 20 с. **5.** Кодекс законів про працю України з постатейними систематизованими матеріалами / упоряд. і наук. ред. В. Вакуленко. Київ : Істина, 2001. 796 с. **6.** Антонович М. М. Україна у міжнародній системі захисту прав людини : монографія. Київ : ВД «КМ Academia», 2000. 262 с.

ПРОБЛЕМИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

УДК 33.012.61-022.51(477)

Романцов А. Г.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено основні проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. Обґрунтовано, що розв'язання окреслених проблем має стати одним із ключових напрямків державної політики, оскільки саме мале підприємництво сприяє значному підвищенню ефективності реалізації економічного потенціалу, оптимізації участі України в міжнародному розподілі праці, посиленню конкурентоспроможності національної економіки. Запропоновано напрями ефективного розв'язання поточних проблем.*

Ключові слова: *економіка, держава, підприємництво, мале підприємництво, державна підтримка, конкурентоспроможність, економічний потенціал.*

Аннотация. *Исследованы основные проблемы развития малого бизнеса в Украине. Обосновано, что решение этих проблем должно стать одним из ключевых направлений государственной политики, поскольку именно малое предпринимательство способствует значительному повышению эффективности реализации экономического потенциала, оптимизации участия Украины в международном разделении труда, усилению конкурентоспособности национальной экономики. Предложены направления эффективного решения текущих проблем.*

Ключевые слова: *экономика, государство, предпринимательство, малое предпринимательство, государственная поддержка, конкурентоспособность, экономический потенциал.*

Annotation. *The main problems of small business development in Ukraine are investigated. It is substantiated that the solution of these problems should become one of the key areas of state policy, since it is small business that contributes to a significant increase in the efficiency of the realization of economic potential, optimization of Ukraine's participation in the international division of labor, and strengthening the competitiveness of the national economy. The directions of effective solution of current problems are proposed.*

Keywords: *economy, state, entrepreneurship, small business, state support, competitiveness, economic potential.*

За умов трансформації сучасної вітчизняної економіки важливе значення має питання формування ринкових інститутів, головним із яких є розвиток підприємництва. Стратегічною проблемою економічної політики за умов модернізації економіки є її наближення до передових світових стандартів. Закордонний досвід ведення підприємництва засвідчує, що у структурі економік країн із ринковою економікою вагоме місце належить сектору малого підприємництва як наймасовішій, найгнучкішій і найдинамічнішій формі господарювання. Так, за даними ООН, лише у виробничій сфері малі середні підприємства створюють від 30 % до 70 % національного продукту, а також забезпечують зайнятість близько 50 % працездатного населення, на частку малого бізнесу припадає майже половина приросту нових робочих місць. У ринковій економіці малий бізнес є провідним сектором, на його основі визначаються темпи економічного та соціального розвитку країни, структура і якість валового національного продукту, рівень демократизації суспільства. Його розвиток є ефективним засобом пом'якшення соціальної напруги й ослаблення майнової нерівності у суспільстві [1].

© Романцов А. Г., 2018

Високий потенціал для розвитку малого підприємництва, природні запаси, високий рівень освіти за умови державної підтримки сприятимуть появі великої кількості фірм, що, у свою чергу, дозволить створити нові робочі місця, принесе реальні гроші до бюджету не тільки центру, але й регіонів. До того ж саме малим підприємством легше управляти за нестабільного курсу національної валюти.

Дослідженням проблем функціонування та розвитку малого підприємництва, закордонного досвіду організації малого бізнесу, питань державної підтримки малого бізнесу, розвитку його інфраструктури займалися і займаються Воронич К. М., Гобир І. Б., Мельник М. І., Дикань В. Л., Добуляк Л. П., Цегелик Г. Г., Жирко С. О., Ольвінська Ю. О., Самотоєнкова О. В. та ін. Однак, за сучасних умов реформування вітчизняної економіки виникає необхідність поглибленого дослідження проблем і перспектив розвитку малого бізнесу, що дасть змогу розробити комплекс заходів щодо забезпечення його ефективного розвитку.

Метою написання статті є дослідження перспектив малого підприємництва в Україні, а також визначення шляхів забезпечення його ефективного розвитку.

Попри окремі ухвалені останнім часом вищими органами державної влади й управління нормативні документи, розвиток малого бізнесу в Україні здійснюється у несприятливому макро- та мікросередовищі, існують чимало проблем, які необхідно розв'язувати на різних рівнях управління, залежно від стану розвитку підприємництва. Він не може в повній мірі виконувати функції, які покладає на нього суспільство. Розвиток малого підприємництва відбувається нерівномірно та хаотично, а несприятливе середовище породжує численні перешкоди, на які наштовхуються малі підприємства у процесі їх функціонування.

Кількість малих підприємств у 2015 р. зросла лише на 1 %, кількість найманих працівників у малому бізнесі значно скорочується. Негативний фінансовий результат відтворює наявність проблем у цьому секторі економіки, а також загальну негативну тенденцію та економічну нестабільність країни.

Розглянемо детальніше основні проблеми розвитку малого підприємництва.

1. Загальний стан економіки України. На тенденції розвитку малого підприємництва безпосередньо впливає негативна динаміка основних макроекономічних показників. Підприємництво функціонує як складова реальної економічної системи, тому реагує на всі зміни (позитивні та негативні), які відбуваються в економіці країни.

2. Монополізація бізнесу. Для нормального розвитку малого і середнього бізнесу необхідно зменшити масштаби монополізації великого бізнесу, адже нині великі підприємства просто витісняють дрібний бізнес, а зрештою виходить незначна частка великих гравців просто поглинають ринки.

3 Низька конкуренція на внутрішніх ринках. У багатьох сферах спостерігається висока концентрація великих підприємств, а показники виходу на ринок нових фірм залишаються низькими. За такої ситуації новим гравцям на ринку виробництва товарів і послуг важко зміцнити свої позиції, і навіть просто вижити. Чимало секторів мають високу концентрацію фірм та олігопольних структур, що призводить до завищення цін.

4. Відсутність достатнього стартового капіталу, власних фінансових ресурсів, сировини, матеріалів, приміщень та обладнання. Визначальним для становлення вітчизняного малого бізнесу є розв'язання проблеми фінансового забезпечення його діяльності, тобто створення достатньої фінансової бази.

5. Недосконалість податкової системи. Сучасною податковою системою зумовлено перехід чималої кількості підприємств у тіньовий сектор економіки, через високі відрахування до фонду заробітної плати, єдиного соціального внеску багато малих підприємств ведуть подвійну бухгалтерію. Більшість підприємств так чи інакше приховують свої доходи, щоб платити менший податок.

6. Високий рівень корупції, нестабільність умов ведення бізнесу, бюрократія, рейдерство. Залежно від того, яка економічна культура панує в країні, збільшуються або зменшуються ризик і витрати ведення бізнесу. Це дуже важливо і для підприємців, і для закордонних партнерів. На жаль, Україна належить до країн, у яких підприємництво є справою з високим ступенем ризику та великими неформальними витратами. На сьогодні спостерігається ситуація загальної неповаги до законів, ухилення від сплати податків, зміцнення особистих неформальних зв'язків, породжених корупцією й хабарництвом. Корупція є одним з основних неформальних факторів, які стримують розвиток підприємницької діяльності в Україні.

7. Нерозвиненість інфраструктури підтримки та розвитку малого підприємництва. Попри значну кількість об'єктів інфраструктури їх роль у розвитку вітчизняного малого бізнесу України не є значною.

8. Декларативна форма державної підтримки. На сьогодні в Україні чинний механізм фінансування та кредитування є слабким, недосконалим є інформаційне та консультаційне забезпечення. Під державною підтримкою слід розуміти державне регулювання сектора малого підприємництва, що передусім передбачає свідоме формування державними структурами відповідних умов становлення й розвитку малого бізнесу, створення стимулів, використання матеріальних і фінансових ресурсів, залучуваних для його суб'єктів [2; 3].

Розв'язання проблем розвитку вітчизняного малого бізнесу має стати одним із ключових напрямків державної політики, адже саме мале підприємництво сприятиме значному підвищенню ефективності реалізації еконо-

мічного потенціалу, оптимізації участі країни в міжнародному розподілі праці, посиленню конкурентоспроможності національної економіки.

Першочерговими заходами забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні мають стати впорядкування спрощеної системи оподаткування для малих підприємств шляхом зниження переліку видів діяльності, що підлягають спрощеній системі, вилучення з них секторів, пов'язаних з отриманням пасивних доходів, надприбутків та ін. Слід також звернути увагу на доцільність зниження рівня максимального доходу, що дає підстави для використання спрощеної системи. Збереження спрощеної системи оподаткування за посилення контролю над цільовим характером використання пільги є можливим за інтенсивної інформатизації податкової звітності [3].

Важливим заходом щодо забезпечення розвитку малого бізнесу є формування сучасної фінансової інфраструктури підтримки підприємництва за європейським зразком. Пріоритет у спрощенні доступу малого бізнесу до фінансування повинен надаватися шляхом заохочення фінансових установ до розширення програм мікрокредитування через упровадження спеціальних вимог до цих установ [4].

Таким чином, одним із ключових напрямків розвитку економіки країни є розвиток малого бізнесу, що дає змогу досить швидкими темпами нарощувати показники економічного розвитку цих форм підприємництва, що спроможні краще за інші швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Регулювання й підтримка малого підприємництва полягає передусім у розробці відповідної законодавчої та нормативної бази, організації спеціальних органів підтримки, розширенні доступу до фінансових ресурсів, забезпеченні повною та своєчасною інформацією.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Леонова Ю. О.

Література: 1. Воронич К. М. Міжнародний досвід організації малого бізнесу та можливість його впровадження в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2011. № 21. С. 184–189. **2.** Гобир І. Б., Мельник М. І. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в Україні в кризових умовах. *Агросвіт*. 2015. № 10. С. 65–69. **3.** Жирко С. О. Проблеми розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Державне будівництво.* 2007. № 1 (2). С. 40–49. **4.** Череп О., Полякова А. Сучасний стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2013. № 1. С. 84–89.

СТРУКТУРА РИМСКОГО ПРАВА

УДК 341.91 (075.8)

Руденко И. О.

Студент 1 курса
факультета экономики и права ХНЭУ им. С. Кузнеца

Аннотация. *Проанализированы особенности норм частного римского права. Обосновано их значение и роль в системе правовых наук.*

Ключевые слова: *римское право, частное право, гражданское право, судебное право, правовая система, императивные нормы, обычай, закон, рецепция римского права.*

Анотація. *Проаналізовано особливості норм приватного римського права. Обґрунтовано їх значення та роль у системі правових наук.*

Ключові слова: *римське право, приватне право, цивільне право, судове право, правова система, імперативні норми, звичай, закон, рецепція римського права.*

© Руденко И. О., 2018

Annotation. *The features of the norms of private Roman law are analyzed. Their significance and role in the system of legal sciences is substantiated.*

Keywords: *Roman law, private law, civil law, judicial law, legal system, peremptory norms, custom, law, reception of Roman law.*

Составляющими римского права в то время были публичное право (ius publicum) и частное право (ius privatum). Римские юристы говорили о существовании полезного в общественном отношении и полезного в частном отношении, что стало основанием для утверждения, что публичное право относится к положению римского государства, частное – к пользе отдельных лиц [1].

К сфере публичного права относились нормы, определяющие положение государства, государственных органов, их отношения между собой и с частными лицами: компетенция учреждений, должностных лиц, наказания, налоги, правовое положение сословий. Поскольку публичное право было ориентировано на охрану интересов всего общества, представляемого государством, его нормы не могли быть изменены соглашением частных лиц.

Исследованием сущности понятия, а также истории возникновения и развития частного римского права занимались Харитонов Е. О., Черниловский З. М., Новицкий И. Б., Косарев А. И. и др.

Целью написания статьи является изучение исторического пути развития римского права в целом, а также с точки зрения необходимости возникновения в Древнем Риме частного права и его норм.

Харитонов Е. О., считает, что публичному праву присущи императивные нормы, содержащие категорические, безусловно обязательные предписания поведения. Иногда публичным правом называли все нормы, имеющие обязательную силу [1].

Таким образом, частное право давало простор автономии частных лиц, объем которой определялся публичным правом, но его регулирующая роль в области частного права была ограниченной.

Черниловский З. М. считает, что для частного права типичны уполномочивающие диспозитивные нормы, дающие простор заинтересованным лицам самостоятельно определять свои отношения. Индивид вправе сам решать, как строить свои отношения с другими людьми в сфере семьи, собственности, наследования, обязательственных отношений, например, приобретать ли собственность, заключать ли договор. Содержание договора определялось соглашением сторон, лишь в случае нарушения его условий потерпевшему предоставлялось право судебной защиты. Публичный интерес усматривался в необходимости соблюдения условий договора, его незыблемости [2].

Кройтор В. А. считает, что со временем в рамках частного права сложилась его институционная структура: лица, вещи, иски. Институционная структура права в несколько измененном виде (лица, вещи, обязательства) была воспринята Французским гражданским кодексом 1804 г. Позже институционная структура права была преобразована в пандектную, в которой общие для всех правовых институтов вопросы о лицах, сделках, давности выделены в особый раздел [3].

В делении права на публичное и частное осуществлялось разграничение интересов личности и коллектива, одновременно достигалось их изменяющееся единство. В ранний период истории Рима роль публичного права, как и государства, в регулировании общественных отношений была минимальной. По мере развития общества и усложнения общественных отношений сфера публичного права расширялась. В поздней Римской империи, чтобы сохранить ослабевающий организм римского общества и укрепить рвущиеся в нем связи, публичное право болезненно разрастается, приближаясь к тоталитарному.

Законом римские юристы называли древнейший памятник своего права – Законы XII таблиц, а в республиканский период – и акты общего характера (lex), принимаемые народными собраниями. Закон есть то, «что предписывает и устанавливает народное собрание» [4].

Сначала сила закона, неукоснительность его соблюдения проистекали из представлений об его божественном происхождении: «закон есть мысль и дар бога».

Классическим римским правом содержание закона определялось как его способность повелевать, запрещать, разрешать, карать. Римляне понимали, что законы «не могут охватывать все случаи, но достаточно, чтобы они распространялись на то, что большей частью случается».

Если же нет писаных законов для каких-либо дел, «следует соблюдать установленное правами и обычаями, прежний укоренившийся обычай заслуженно применяется как закон». Определялись правила применения законов: «Неправильно давать ответы, консультации или решать дело, имея в виду не весь закон, а только какую-либо его часть, нарушает закон тот, кто совершает запрещенное законом; поступает в обход тот, кто, сохраняя слова закона, обходит его смысл».

Римскими классическими юристами предусматривалась аналогия закона: «Не могут все отдельные случаи быть предусмотрены законом или сенатусконсультом. Но когда в каком-либо случае смысл их ясен, то осущест-

вляющий юрисдикцию может применить их к сходным (обстоятельствам) и в соответствии с этим вынести решение».

Пробелы закона допускалось восполнять толкованием, которое, однако, не должно ухудшать положение людей: «Ни в коем случае смысл закона или милость справедливости не терпит, чтобы то, что введено для пользы людей, обращалось путем жесткого толкования в строгость, идущую вразрез с благополучием людей».

Во многом отличающееся понимание закона наблюдалось в позднем римском праве. В Своде законов Юстиниана запрещалось пользоваться старыми источниками права, а комментарии Свода, исходящие не от императора, рассматривались как подлог.

Центральное место в римском частном праве занимали иски, замещавшие собой нормы права; ими определялась исковая форма римского права: «Иск есть не что иное, как право лица осуществлять в судебном порядке принадлежащее ему требование» [5].

Как и правовая норма, иск (формула иска) содержал в себе правило (норму) поведения, которое, однако, было более конкретизировано и связано первоначально с разрешением отдельного жизненного казуса. Формула иска составлялась претором применительно к содержанию конкретного требования и выдавалась лицу, обратившемуся за защитой права. На основании формулы иска, с учетом всех обстоятельств и представленных доказательств, дело рассматривалось судьей, который и выносил решение.

Получение иска составляло важную часть судебного процесса, что и определяло процессуальный, исковый характер римского права. Со временем содержание исков приобретает более обобщающий смысл, складывались типизированные формулы исков, пригодные для больших групп споров (например виндикационный иск, негаторный иск). Иски, исковая форма права, его процессуальный характер составили специфику, особенность римского права, отличающую его от нашего права и права континентальных европейских государств, но, вместе с тем, и роднящую его с англосаксонским правом.

В отличие от привычного понимания права, когда закон определяет возможность защищать тот или иной интерес в судебном порядке, в Риме, наоборот, из возможности получить формулу иска, требовать судебную защиту собственного интереса заключали о наличии права.

Так, в Риме не было закона, по которому «собственник вправе истребовать свое имущество из чужого незаконного владения», но римлянин, лишенный обладания своей собственностью, получал такое право по виндикационному иску. Не было в Риме обязательственного права в современном его понимании, но имелось большое число личных (персональных) исков, которые весьма полно регулировали разнообразные обязательственные отношения из договоров, из причинения вреда [5].

Римское частное право складывалось как система исковых формул. По объекту, тому, на что направлено регулирующее действие права, рассматривались иски вещные (actio in rem) и личные, персональные (actio in persona). В первом случае регулировались отношения касательно обладания определенными вещами, имуществом: «Вещный иск имеет место, когда заявляем и утверждаем, что телесная вещь наша, или начинаем спор, что мы имеем какое-либо право» [5].

Такие иски предоставлялись против любого лица, которое может оказаться нарушителем вещного права, например права собственности. Поэтому иски, предназначенные для защиты вещного права, считались абсолютным правом.

Во втором случае личные иски регулировали отношения между должником и кредитором в обязательственных отношениях, предусматривавших совершение конкретным лицом тех или иных действий либо воздержание от каких-либо действий. Поэтому они назывались личными исками.

По времени возникновения, а соответственно и по своим истокам, содержанию и формам, рассматривались иски строгого права (actio stricti iuris), основанные на цивильном праве, и прииски (actio bonae fedei).

Иски строгого права, сложившиеся в ранний период, были пронизаны этнической самобытностью, формализмом с неукоснительным следованием букве закона. Иски, выработанные деятельностью претора, строились на рационалистической основе в соответствии с новыми представлениями о целесообразности и справедливости. Эти иски стали регулировать наиболее распространенные отношения деловой активности (купли-продажи, займа, найма вещей и рабочей силы, поручения, поклажи), а также изменившиеся семейные отношения, наследование.

В римском праве имелись и другие менее значительные классификации исков. Из них следует выделить иски с фикцией (добавлением заведомо несуществующего), с помощью которой действие правовой нормы распространялось на какие-либо отношения, не предусматриваемые правом [4].

В связи с защитой прав в Риме складывается институт исковой максимальный срок давности, когда по суду лицо могло требовать защиты нарушенного права. Иное– предоставление такой возможности в течение неопределенно долгого времени – порождало бы состояние неопределенности, имело бы отрицательные последствия для хозяйственной деятельности.

В классическом праве имелось лишь понятие законных сроков, предусматривающих действие того или иного права в течение определенного срока, например, некоторые виды поручительства действовали два года. Лишь в V в. н. э. в Риме устанавливается исковая давность, близкая к современному ее пониманию, когда давностный срок начинается с момента его нарушения: у собственника – когда у него вещь изъята или когда он встретил какое-либо другое препятствие в осуществлении своего права; по заемным обязательствам – с момента возникновения у заимодавца права требовать возврат долга.

Общий срок исковой давности был установлен в 30 лет. По истечении срока исковой давности ответчик мог требовать отказа в иске. Судья по собственной инициативе не обязан был учитывать, истек или не истек давностный срок.

Прежде всего, следует обратить внимание на его исковой, судебный характер, конкретность и практическую направленность, сочетание начал консервативности и высокой подвижности, мобильности, а также индивидуалистический характер.

Практическая направленность римского классического права является результатом практической работы преторов и юристов по разрешению конкретных судебных дел. Общие принципы права учитывались, накладывались на всю их деятельность, поскольку римское право выросло непосредственно из повседневных нужд практики находить пути разрешения постоянно возникающих споров и конфликтов. На основе традиций, разума и справедливости преторы составляли формулы исков, а юристы давали консультации по конкретным делам. Основные направления правовой работы обусловили и склад мышления преторов и юристов, и практическую направленность римского права, и эмпирический характер его развития.

Римскому праву свойственно сочетание особой консервативности и мобильности, подвижности. Первоначально консерватизм римского права проистекал из его религиозности, застойного уклада жизни, позднее – поддерживался силой традиции, что выражалось в длительном сохранении древнего цивильного права, которое в преобразованном виде вошло в новое классическое право.

Новые принципы, подходы, конкретные решения юристы Древнего Рима предпочитали обосновывать авторитетом устоявшегося, проверенного жизнью, мнением юристов прошлых поколений, старались представить новое как продолжение старого. Национальные этнические самобытные формы права они наполняли новым смыслом. С сохранением старых форм римскими юристами связан и метод частичных, постепенных изменений в праве, отчасти поэтому его развитие происходило ровно, без особых скачков [2–4].

Таким образом, сохранением старой правовой формы римские юристы стремились замаскировать новое содержание права и облегчить его утверждение в жизни.

Научный руководитель – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Литература: 1. Харитонов Е. О. Основы римского частного права. Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. 416 с. **2.** Черниловский З. М. Римское частное право : учебник. М. : Проспект, 2001. 220 с. **3.** Кройтор В. А., Сліпченко С. О., Довбій С. П., Горобець Н. О. Основи римського приватного права. Стислий курс : навч. посіб. / за ред. В. А. Кройтора. Харків : Ніка Нова, 2014. 198 с. **4.** Новицкий И. Б. Римское право. М. : Юрайт, 2015. 298 с. **5.** Косарев А. И. Римское право. М., 1986. 158 с.

PROBLEMS AND ENHANCEMENTS OF ECONOMIC LEGISLATION

UDC 346(477)

Y. Savchenko

The 3rd year student
of the faculty of management and marketing of KNEU S. Kuznetsa

Annotation. *Actual problems of commercial law in Ukraine are considered. The main problems in the current domestic economic legislation are specified. The directions of effective solution of current problems are proposed.*

Keywords: *enterprise, organization, business entity, entrepreneurship, economic law, economic legislation, Commercial Code of Ukraine.*

Анотація. *Розглянуто актуальні проблеми господарського права в Україні. Конкретизовано основні проблеми в чинному вітчизняному господарському законодавстві. Запропоновано напрями ефективного розв'язання поточних проблем.*

Ключові слова: *підприємство, організація, суб'єкт господарювання, підприємництво, господарське право, господарське законодавство, Господарський кодекс України.*

Аннотация. *Рассмотрены актуальные проблемы хозяйственного права в Украине. Конкретизированы основные проблемы в действующем отечественном хозяйственном законодательстве. Предложены направления эффективного решения текущих проблем.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, субъект хозяйствования, предпринимательство, хозяйственное право, хозяйственное законодательство, Хозяйственный кодекс Украины.*

The economic legislation is one of the most important connections in the legal mechanism for ensuring the development of the Ukrainian economy and, at the same time, the most important source of economic law. It depends not only on the quality of life of citizens and society as a whole, but also on the security of the state. Despite this, it is hardly possible to find any reference of the economic legislation, in which there would be no mention of the urgency of its improvement.

The need for the Economic Code as a codified act of economic legislation is due to the transition period of economic development, which from the planned, centralized management system, Soviet economy gradually transforms into a market economy, built on various forms of ownership, based on various forms of property, based on the principle of freedom entrepreneurial activity carried out in a competitive environment [1].

Problems of improvement and reformation of economic legislation were considered from different positions in scientific works and researches of such scientists as Vinnik O., Demchenko S., Dzhabrailov R., Zadhaylo D., Zeldina O., Znamensky G., Kibenko R., Korsty V., Kuzmin S., Mamutov V., Podtserkovny O., Shapovalova O., Shcherbyna V., Yuschik A. and others.

The purpose of the article is to develop proposals for improving the economic legislation in Ukraine. In order to achieve the resolved goal, you must accomplish the following tasks:

– analyze the current situation;

– find the main disadvantages and contradictions that negatively affect the work of all branches of government;

– sndicate possible directions for improvement of economic legislation and explanation to them.

For modern economic legislation of Ukraine there are a numbers of shortcomings: outdated, denying each other norms, as well as the gaps that arise from the development of market relations in Ukraine, which are not yet fully regulated by legislation. Undoubtedly, the adoption of the Commercial and Civil Codes of Ukraine was an advantage in the legal regulation of economic relations, but not all resolved conflicts between their separate provisions [4].

In the conditions of consolidation of the rule of law, an important task is to modernize the economic legislation in accordance with international standards. Certain norms of the Economic Code need to be updated. Although it contains general provisions for the regulation of economic relations, various types of economic relations are governed by other normative and legal acts, which have many contradictions.

Economic activity has great importance for Ukraine's integration into the European environment. But the economic legislation has many shortcomings, does not meet European requirements and therefore needs to be improved.

© Y. Savchenko, 2018

The most urgent task for the science of economic law is the comprehensive development of sectoral legislation. This implies an increase in the content of the code through the norms of valid acts that proved to be useful, and the harmonization of norms that remain outside the code with the norms of the latter [2].

The disadvantage, including contradictions, negatively affects the work of all branches of government, greatly complicates the solution of the problems facing them, significantly reduces the ability of the law to effectively regulate social relations, adversely affects the level of law and order in the country, impedes the realization of the rights and freedoms of citizens.

The main reasons for improving the economic legislation are as follows:

– presence of numerous defects in the current legislation (gaps, outdated and ineffective norms).

– globalization of economic life, the expansion of activities of transnational companies, international cooperation, Ukraine's participation in international organizations of economic direction;

– changes in the directions of economic policy of the state based on the results of large-scale experiments, orientation of Ukraine for joining international unions of economic direction, different from the Ukrainian legal regulation of economic relations.

Possible ways to improve the economic legislation are as follows.

1. Improvement of economic legislation on content. This direction implies the necessity of settling new relations for the economic system of Ukraine and regulating traditional relations on a new basis through the adoption of new acts or the introduction of appropriate changes to the existing normative acts.

2. Improvement of economic legislation in relation to its legal form. This direction involves a significant strengthening of the role of the law as the main source of regulation of economic relations, increasing the role of local regulations.

3. Improvement of economic legislation regarding its system. This direction involves solving the problems associated with the adoption of the Commercial and New Civil Codes, the consolidation and incorporation of economic legislation [3].

The lawmaking activity should also strictly adhere to the principle of legal economics, which means the adoption of fewer regulations on the same issues, the use of incorporation and codification as the main types of systematization of legal norms.

An important direction of normative activity of the Ukrainian state in the field of legal regulation of economic relations is the publication of normative acts by ministries, other bodies of state executive power, bodies of economic management and control. In the legal literature and in the practice of standardization these acts are called departmental normative acts [4].

The formation of national economic legislation in Ukraine caused by difficulties, which caused primarily by economic and sociopolitical factors. Namely, the adoption of legislative acts takes place under the conditions of the old legislation. Contradictions of the new legislation with the old ones not only hold up the creation of a law and order in economic relations, but sometimes also directly cause the offenses and abuses of business entities. In addition, the lack of a clear and unambiguous concept of building a market economy in Ukraine sometimes puts the legislator in a difficult position when drafting and adopting bills. Therefore, the priority task of further codification of economic legislation was to update and supplement the provisions of the Ecomonic Code of Ukraine as the main act of economic legislation. But after analyzing the experience of implementing the legislation on economic activity, it is evident that the following tasks need to be addressed:

– overcoming the plurality of acts;

– harmonization of codified and uncoded norms;

– the choice of the form of improvement of the content that would be most suitable for the effective adaptation of economic legislation to European and world standards [5].

Thus, one of the conditions for the functioning of market relations is the legal provision of economic activity, which includes, in particular, the creation of its legislative basis, that is, the system of normative acts (mainly in the form of laws), which determine the legal status of economic entities and regulate various aspects of economic activity. There is every reason to assert that the modernization of economic-legal regulation of economic relations in Ukraine should be carried out taking into account the experience of the leading European countries. Updating of the economic legislation should be carried out by means of codification, which involves reducing the number of blanket norms and simultaneous supplements with the rules of the direct line. The formation of national economic legislation in Ukraine is due to the difficulties caused primarily by economic and sociopolitical factors. These problems need to be addressed immediately, as the imperfection of economic legislation leads to inhibition of the economic development of the state in general.

Supervisor – Candidate of Sciences (Law), Associate Professor Ostapenko A. G.

Literature: 1. Щербина В. С. Господарське право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 328 с. **2.** Щербина Є. М., Топчій Н. Ю. Модернізація господарського законодавства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 5. С. 180–188. **3.** Вінник О. М. Господарське право : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2008. 766 с. **4.** Проблеми вдосконалення господарського законодавства // Юридичні послуги онлайн. URL: http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/hoz_pravo/010.php. **5.** Смолин Г. В., Туркот О. А., Хомко Л. В. Господарське право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 484 с.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 346.61

Самойленко О. В.

Студент 4 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено чинну законодавчу базу України у сфері ціноутворення. Конкретизовано точки зору сучасних науковців щодо можливості встановлення вільних цін в Україні. Проаналізовано спробу закріплення інституту громадянського суспільства у державному регулюванні цін.*

Ключові слова: *економіка, держава, ціна, вільна ціна, ціноутворення, державне регулювання цін.*

Аннотация. *Исследована действующая законодательная база Украины в сфере ценообразования. Конкретизированы точки зрения современных ученых касательно возможности установления свободных цен в Украине. Проанализирована попытка закрепления института гражданского общества в государственном регулировании цен.*

Ключевые слова: *экономика, государство, цена, свободная цена, ценообразование, государственное регулирование цен.*

Annotation. *The current legislative framework of Ukraine in the field of pricing is investigated. The points of view of modern scientists regarding the possibility of establishing free prices in Ukraine are specified. The attempt to consolidate the institution of civil society in state regulation of prices is analyzed.*

Keywords: *economy, state, price, free price, pricing, state regulation of prices.*

Формування цінової політики в Україні здійснюється згідно з правовими нормами держави, прописаними у Законі «Про ціни і ціноутворення», а також інших законодавчих документах. У ст. 192 Господарського кодексу України визначено, що встановлення тарифів, ціноутворення та контроль фінансового сектора ціноутворень, що здійснюється уповноваженими державними органами та місцевим самоврядуванням, регулюються відповідним Законом України [1]. Разом з тим, попри значну кількість нормативно-правових актів у цій сфері, реальний стан ціноутворення є недостатньо врегульованим.

Дослідженням питань ціноутворення займалися і займаються чимало науковців, серед яких Барахтян Н. В., Василенко В. М., Гембара О. Ю., Задихайло Д. В., Мілаш В. С. та ін. Однак, у наукових дослідженнях розглядаються лише окремі аспекти питання ціноутворення, чим зумовлено необхідність детальнішого розгляду цього питання.

Метою написання статті є дослідження законодавства у сфері ціноутворення, а також аналіз наслідків і доцільності встановлення вільних цін.

© Самойленко О. В., 2018

Згідно із Законом України «Про ціни і ціноутворення» держава спрямовує цінову політику у тому числі на збільшення рівня застосування вільних цін [2]. Суб'єкти господарювання за згоди сторін можуть самостійно встановлювати ціни на всі товари та послуги, за винятком цін, установлюваних державою. Згідно зі ст. 12 Господарського кодексу України щоб підтримати економічну політику країни, реалізувати поставлені цілі, сприяти економічному розвитку держава використовує контроль цін і тарифів поруч з іншими засобами регулювання господарської діяльності [1].

На думку більшості науковців, вільне ціноутворення є найважливішою ознакою ринкової економіки, оскільки ціни встановлюються, виходячи з кон'юнктури ринку. За встановлення вільних цін до уваги беруться собівартість виробництва та прибуток без обмеження рівня рентабельності. Однак, деякі науковці дотримуються протилежної точки зору. Як зазначає Барахтян Н., вільну ціну не можна використовувати як універсальний інструмент для контролю економічних процесів, оскільки ця складова ринкової економіки не може врахувати всі необхідні цілі, не є пристосованою до реальних умов соціально-економічного розвитку країни [3].

Деякі проблемні соціально-економічні аспекти, наприклад виділення коштів непрацездатним громадянам, забезпечення пенсіонерів і підтримання державної оборони, не входять до поняття вільної ціни. Для розв'язання подібних проблем державі слід змінювати цінову політику в країні на ефективнішу та дієздатнішу.

Отже, у сучасній науковій літературі точаться дискусії з приводу можливості встановлення вільних цін. Важливий внесок у розв'язання цієї суперечності зробила Гембара О., яка на підставі аналізу судової практики виокремила такі позиції щодо цього питання.

1. Суб'єкти господарювання на свій розсуд установлюють істотні умови договору, у тому числі ціни, без жодного обґрунтування, оскільки жоден нормативно-правовий документ це не передбачує; виняток становлять лише ціни на товари, установлювані державою.

2. Суб'єкти господарювання не обмежені у правах на вільне встановлення цін, з огляду на власні економічні інтереси у вигляді фінансового прибутку.

3. Платники податків за законодавством отримують право займатися господарською діяльністю на власний ризик: незалежно оцінювати ефективність роботи, передбачати розвиток та аналізувати загальну економічність, тому окремі збиткові операції не вказують на низький рівень доцільності.

4. Суд визнає вільне встановлення цін на всі категорії товарів або послуг за відсутності будь-яких доказів про державний контроль ціни такої продукції або послуги [4].

Аналіз законодавства у сфері ціноутворення дає підстави говорити про спробу закріплення інституту громадянського суспільства у державному регулюванні цін. Це зроблено Проектом Закону України «Про внесення змін до статті 16 Закону України «Про ціни і ціноутворення» № 2677 від 20 квітня 2015 р., метою якого є уповноваження низки установ (громадських організацій, професійних спілок та організацій з питань захисту прав споживачів) регулювати правопорушення у секторі державного контролю цін у взаємодії з державними органами [5]. Цим Проектом запропоновано доповнити статтю 16 Закону України «Про ціни і ціноутворення» частиною третьою, щоб передбачити співпрацю між державними органами (до функцій яких належить безпосередній контроль правопорушень і незалежне спостереження у сфері державного ціноутворення та формування, установлення й застосування регульованих цін) та представниками громадських спілок, організацій і членів організації захисту прав споживачів.

Однак, на думку науковців, Проект потребує доопрацювання, оскільки:

– у ньому не вказано форми такої участі;

– суб'єкти здійснення такого контролю обмежуються громадськими організаціями, усунено від можливості участі у здійсненні такого контролю інші громадські об'єднання;

– не вказано, за яких умов державні органи зобов'язані залучити інститути громадянського суспільства до його здійснення, а також наслідки недотримання цього [3; 4].

Таким чином, державна політика є спрямованою на підтримку вільного ціноутворення. Однак, сучасна вітчизняна законодавча база з регулювання цього питання потребує приведення у відповідність шляхом внесення доповнень і змін задля сприяння ефективності ціноутворення у державі.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15. **2.** Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17/ed20120621. **3.** Барахтян Н. В. Проблеми правового регулю-

вання ціноутворення в Україні. *Часопис Академії адвокатури України.* 2013. № 2. С 145–149. **4.** Гембара О. Ю. Правове регулювання ціноутворення в господарській діяльності : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків : Національний юридичний унвіерситет ім. Ярослава Мудрого, 2017. 20 с. **5.** Про внесення змін до статті 16 Закону України «Про ціни і ціноутворення» щодо участі організацій громадянського суспільства у державному регулюванні цін : Проект Закону України від 20.04.2015 № 2677. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH22D00A.html.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА АУДІОФАЙЛИ

УДК 342.76:334

Сергієнко В. К.

Студент 4 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано особливості захисту авторських прав на аудіофайли в Україні. Конкретизовано способи правового захисту авторських прав на аудіофайли. Запропоновано напрями ефективного розв'язання поточних проблем.*

Ключові слова: *інтелектуальна власність, законодавство, правовий захист, авторське право, аудіофайл, роялті, піратський сайт.*

Аннотация. *Проанализированы особенности защиты авторских прав на аудиофайлы в Украине. Конкретизированы способы правовой защиты авторских прав на аудиофайлы. Предложены направления эффективного решения текущих проблем.*

Ключевые слова: *интеллектуальная собственность, законодательство, правовая защита, авторское право, аудиофайл, роялти, пиратский сайт.*

Annotation. *The features of copyright protection for audio files in Ukraine are analyzed. The methods of legal protection of copyrights to audio files are specified. The directions of effective solution of current problems are proposed.*

Keywords: *intellectual property, legislation, legal protection, copyright, audiofile, royalty, pirate site.*

Аудіофайл, або звуковий файл – файл для збереження звукових даних у комп'ютерних системах. Найбільш відомими та використовуваними аудіофайлами є музичні твори, пісні, фонограми. Сучасна музична сфера розвивається з космічною швидкістю, чи не щодня з'являються нові виконавці та нові пісні, чим зумовлено виникнення проблеми щодо захисту авторського права на музичні твори та критичної необхідності її розв'язання.

Метою написання статті є дослідження проблеми захисту авторських прав на аудіофайли на території України, а також окреслення напрямів її ефективного розв'язання.

Проблема правових основ захисту авторських прав привертає увагу багатьох науковців і дослідників, серед них слід згадати роботу Лебедєвої Н., у якій вона ґрунтовно розкриває сутність питання.

Основним законодавчим актом щодо авторського права і суміжних прав є Закон України «Про авторське право і суміжні права» в редакції від 22.05.2003 р., за яким авторським правом захищаються як опубліковані твори, так і неопубліковані, завершені та незавершені. Для виникнення та дії авторського права не вимагається його реєстрація: кожний автор, створивши твір, автоматично набуває права власності на нього [1].

Попри те, що згідно з Законом зареєстровані та незареєстровані твори охороняються однаково, реєстрація авторського права на твір дає змогу отримати охоронний документ (свідоцтво) на підтвердження приналежності авторських прав тій чи іншій особі. Свідоцтво є єдиним переконливим засобом підтвердження свого авторства на твір у разі його неправомірного використання іншими особами, у судових справах, у разі укладання угод на отримання винагороди за використання твору тощо.

© Сергієнко В. К., 2018

Для реєстрації авторського права на музичний твір та отримання свідоцтва необхідно подати до Державної служби інтелектуальної власності України належним чином складену заявку. Подана заявка розглядається на відповідність установленим вимогам, після чого приймається рішення про реєстрацію музичного твору та видавання свідоцтва або про відмову в його реєстрації. Середній термін розгляду заявки становить один місяць [1].

Сучасне життя важко уявити без музики, вона лунає скрізь, у навушниках і колонках, у кафе та ресторанах, у супермаркетах і торговельних центрах. Однак, не завжди лунання цієї музики не є порушенням авторських прав. Порушником є як кожна окрема людина, що завантажила собі на телефон пісні з піратських сайтів, так і публічне місце, що у такий самий спосіб завантажило аудіофайли та вмикає їх для своїх відвідувачів.

Україна перебуває на 114 місці із 130 держав за рівнем виконанням законодавства із захисту інтелектуальної власності. Українські бізнесмени часто намагаються уникати проблем із законом, як, наприклад коли бачимо ввімкнені телевізори з вимкненим звуком. Власники не платять за продукт, оскільки не використовують його у повному обсязі: вмикають або картинку, або аудіочастину. Також часто власники закладів використовують твори, у яких немає автора або термін авторських прав яких завершився (усе життя автора та 70 років після його смерті).

Контроль за використанням творів інтелектуальної власності у різних громадських закладах здійснюють організації колективного управління. Згідно з Кримінальним кодексом України за незаконне відтворення творів інтелектуальної власності на винуватців очікує штраф від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [2]. Розмір штрафу також залежить від того, якою діяльністю займається порушник. Якщо це ресторан або кафе, де вхід є безкоштовним, він має сплатити 1 % від суми одержаного прибутку, натомість якщо вхід до закладу є платним – закладу доведеться сплатити 4 % від суми прибутку. Якщо шкода, завдана незаконним використанням об'єктів інтелектуальної власності, перевищує 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, настає кримінальна відповідальність, передбачена ст. 176 Кримінального кодексу України. Статтею передбачено альтернативні види покарання: штраф, виправні роботи або позбавлення волі [2].

Іноді можна помітити, як у громадських закладах (кафе, супермаркетах та ін.) на екранах телевізорів – картинка одного музичного кліпу, а звук, що лунає, не відповідає картинці та є зовсім іншою піснею. І тут справа у дотриманні авторського права на аудіо- і відеотвори. Згідно з українським законодавством власники закладів зобов'язані сплачувати правовласникам аудіовізуальних творів гонорари за публічне використання продукту їх інтелектуальної власності [3; 4].

Для правомірного використання музичних творів заклади можуть укладати договори із самими правовласниками аудіофайлів, це також може здійснюватися через спеціальні організації колективного управління.

Однією із таких організацій є Українська ліга музичних прав. Заклади, які мають договір із цією організацією, сплачують 1 % від власного прибутку за використання різних творів. Із Лігою музичних прав уже підписали договори McDonald's, Пузата хата, паб Шато, клуб Sorry Babushka, а також мережі магазинів Adidas, Zara, Terranova, Puma. Загалом Ліга підписала понад 1500 таких договорів [3]. Ще однією подібною організацією є Українське агентство з авторських і суміжних прав (УААСП) [4].

Схема взаємодії правовласників та закладів, що бажають мати право на використання музичних творів через організації колективного управління, видається доволі зручним засобом регулювання питань прав інтелектуальної власності: користувачам не потрібно шукати автора кожної композиції для укладання договору, а авторам простіше не самим відстежувати дотримання авторських прав, а доручити це організації колективного управління. Однак, не все так добре, оскільки автори скаржаться, що більшість коштів, які надходять до УААСП, не потрапляють до них як кінцевих адресатів, а правоохоронні органи на заяви про такі порушення ніяк не реагують.

Лебедєва Н., автор статті «Інтелектуальна власність. Авторське право та суміжні права», дослідила, що Україна та Білорусь є єдиними країнами, у яких державні структури продовжують збирати такі платежі з бізнесу, у всьому світі давно перейшли на нову систему: держава виконує лише функцію контролю та аж ніяк не є у цій справі посередником [3].

Щодо порушень авторських прав звичайними людьми, очевидно, що таких порушників більше, ніж усіх закладів України загалом. Усі завантажують музику з піратських сайтів, що не мають прав на розповсюдження аудіофайлів. Наразі чимало музичних сервісів, таких як Google music, Apple music, Spotify, що надають можливість слухати музику, не порушуючи авторських прав, оскільки користувач щомісячно сплачує певні кошти за використання програми, частину з яких отримують автори музичних творів.

Соціологи з'ясували, що пересічний українець готовий самовіддано захищати свої інтелектуальні права і з такою ж самовідданістю – порушувати інтелектуальні права інших. Попри те, що 80 % опитаних упевнено проголошують, що право інтелектуальної власності повинно захищатися, лише 12 % із них віддають перевагу оригіналу книжки або платівці, усі інші радо придбають піратську копію або безкоштовно завантажують продукт з Інтернету.

Таким чином, нині проблема захисту авторських прав на аудіофайли в Україні є доволі гострою. Із появою мережі Інтернет незаконно розповсюджувати чужу інтелектуальну власність стало ще легше, а регулювати по-

рушення авторських прав – ще складніше. Наразі такі соціальні мережі, як наприклад Instagram, намагаються захистити авторське право на аудіофайли, видаляючи відео із піснями, якщо автор публікації не надає доказів того, що він має право на використання музичного твору, іншим соціальним мережам слід підтримати таку практику. Також можна створити відділ у кіберполіції чи робота для пошуку сайтів, які незаконно розповсюджують аудіофайли, блокувати їх чи навіть знаходити їх власників і передавати справу до суду. Щодо громадських закладів, то держава має забезпечувати проведення поліцією перевірок у закладах, де привселюдно транслюється музика.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Єрофєєнко Л. В.

Література: 1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/ed19931223. **2.** Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14. **3.** Матвійчук В. К., Пилипенко С. А., Устименко Т. П. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. С. Тімуш, Ю. В. Нікітіна, В. П. Мироненко. Київ : Національна академія управління, 2014. 352 с. **4.** Реєстрація авторських прав на музичний твір. URL: http://www.inventa.ua/ua/nashi-poslugi/reestratsiya-avtorskikh-prav-na-muzichnij-tvir.

ПРЯМИЙ ТА НЕПРЯМИЙ МЕТОДИ СКЛАДАННЯ ЗВІТУ ПРО РУХ ГРОШОВИХ КОШТІВ ЗА МІЖНАРОДНИМИ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ СТАНДАРТАМИ ОБЛІКУ

УДК 657.37+006.032/.034

Сергієнко А. О.

Магістрант 1 року навчання
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проведено порівняльний аналіз методики складання звіту про рух грошових коштів згідно з НП(С)БО 1 та Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 7 «Звіт про рух грошових коштів». Конкретизовано особливості складання звіту про рух грошових коштів з використанням прямого та непрямого методів.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, фінанси, фінансова звітність, фінансова діяльність, грошові кошти, звіт про рух грошових коштів, операційна діяльність, інвестиційна діяльність, національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку, міжнародний стандарт бухгалтерського обліку.*

Аннотация. *Проведен сравнительный анализ методики составления отчета о движении денежных средств в соответствии с НП(С)БУ 1 и Международным стандартом бухгалтерского учета 7 «Отчет о движении денежных средств». Конкретизированы особенности составления отчета о движении денежных средств с использованием прямого и косвенного методов.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, финансы, финансовая отчетность, финансовая деятельность, денежные средства, отчет о движении денежных средств, операционная деятельность, инвестиционная деятельность, национальное положение (стандарт) бухгалтерского учета, международный стандарт.*

© Сергієнко А. О., 2018

Annotation. *A comparative analysis of the methodology for compiling a cash flow statement in accordance with NP(C)BU 1 and International Accounting Standard 7 «Cash Flow Statement» has been carried out. The specifics of compiling a cash flow statement using direct and indirect methods are specified.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, finance, financial reporting, financial activity, cash, cash flow statement, operational activity, investment activity, national position (standard) of accounting, international standard.*

Активізація суб'єктів господарювання, їх вихід на міжнародні фінансові ринки вимагає подання фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності. Поступова інтеграція до європейського економічного простору вимагає від підприємств надання фінансових документів, що повно та вірогідно відтворюють усі господарські процеси.

Одним з елементів фінансової звітності є звіт про рух грошових коштів, що складається двома методами на підставі інформації з балансу та звіту про фінансові результати, водночас доповнює ці форми звітності [1]. Звіт про рух грошових коштів надає інформацію про зміни, що відбулися з грошовими коштами підприємства та їх еквівалентами за звітний період.

Теоретичні питання організації руху грошових коштів підприємств, особливості методики складання звіту про рух грошових коштів досліджували закордонні та вітчизняні науковці Хорн Д., Бригхем Ю., Ерхардт М., Чельтер С., Ловінська Л., Бланк І., Бутинець Ф., Кірейцев Г., Поддєрьогін А. та ін.

Нормативними документами, що регламентують формування звіту про рух грошових коштів, є Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2] та МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів» [3].

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку є використовуваними як основа при розробці національних вимог до бухгалтерського обліку у багатьох країнах світу. Національні положення бухгалтерського обліку України стандартизують виклад звітів для всіх підприємств: розкриття інформації здійснюється у вигляді стандартної форми фінансового звіту та не завжди відповідає потребам користувачів чи особливостям підприємств.

Згідно з НП(С)БО 1 та МСБО 7 при складанні звіту про рух грошових коштів дозволено використовувати прямий і непрямий методи складання звіту про рух грошових коштів. Спільним за стандартами є те, що складовими звіту є три розділи: рух коштів у результаті операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Порівняльну характеристику цих видів діяльності згідно з НП(С)БО 1 та МСБО 7 подано в табл. 1 [1–3].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика видів діяльності підприємства за національними та міжнародними стандартами

Вид грошового потоку	За МСБО 7	За НП(С)БО 1	Коментар
Грошові потоки від операційної діяльності	Операційною є основна діяльність суб'єкта господарювання, що приносить дохід	Операційною є основна діяльність підприємства, а також інші її види, які не вважають інвестиційною чи фінансовою діяльністю	У МСБО 7 уточнено, що у результаті основної діяльності суб'єкт господарювання отримує дохід
Грошові потоки від інвестиційної діяльності	Придбання та продаж довгострокових активів, а також інших інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів	Інвестиційною діяльністю є придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів	Короткострокові фінансові інвестиції у МСБО 7 можуть залучатися до складу операційної (поточної) діяльності
Грошові потоки від фінансової діяльності	Рух коштів, що спричиняє зміни розміру та структури вкладеного капіталу та запозичень суб'єкта господарювання	Фінансова діяльність призводить до змін розміру та складу власного та позикового капіталів підприємства	За МСБО 7 банківські овердрафти, які підлягають погашенню на вимогу, являють операційну діяльність

Розглянемо детальніше методики складання звіту прямим і непрямим методами.

Метою складання звіту про рух грошових коштів обома способами є визначення чистого грошового потоку (*ЧГП*), як загального (від діяльності підприємства за звітний період), так і окремих ЧГП за кожним з видів діяльності:

$$ЧГП = надходження\ ГК - витрачання\ ГК. \quad (1)$$

Відмінність між формами складання у тому, що непрямий метод може бути застосований лише до операційної діяльності [4]. Звіт про рух грошових коштів від фінансової та інвестиційної діяльності складають за застосування прямого методу, тобто алгоритм розрахунку чистого руху грошових коштів від цих видів діяльності є однаковим.

Розглянемо алгоритм розрахунку чистого грошового потоку від операційної діяльності за прямим методом. Його визначають вирахуванням із суми надходжень від операційної діяльності суми витрачання на операційну діяльність грошових коштів за даними записів їх руху на субрахунках (табл. 2) [4; 5].

Таблиця 2

Розрахунок чистого грошового потоку від операційної діяльності

Операційна діяльність $ЧГП_{опер.діяльності} = ГК_{реал.пр.} + ГК_{ППЗ} + ГК_{цф} + ГК_{інші} - ГК_{РС} - ГК_{ЗП} - ГК_{СЗПЗ} - ГК_{інші}$	
$+ ГК_{реал.пр.}$ – грошові надходження від основної діяльності, тобто від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг; аналітичні дані до обороту за Дт рах. 30, 31, субрах. 333, 335 з Кт рах. 36, 70); $+ ГК_{ППЗ}$ – отримані з бюджету на рахунки підприємства суми податків та зборів (оборот за Дт рах. 31 з Кт субрах. 641, 642); $+ ГК_{цф}$ – надходження з бюджету та державних цільових фондів, а також кошти цільового фінансування від інших осіб для витрат основної діяльності (аналітичні дані до обороту за Дт рах. 30, 31 з Кт субрах. 377, 378, рах. 48, 64); $+ ГК_{інші}$ – інші надходження грошових коштів від операційної діяльності, не залучені до попередніх видів надходжень	$ГК_{РС}$ – грошові кошти, сплачені постачальникам і підрядникам за отримані товарно-матеріальні цінності, прийняті роботи та надані послуги (аналітичні дані до обороту за Дт рах. 63 з Кт рах. 30, 31); $ГК_{ЗП}$ – витрачені грошові кошти на виплату працівникам заробітної плати, допомог, винагород (аналітичні дані до обороту за Дт рах. 66 з Кт рах. 30, 31); $ГК_{СЗПЗ}$ – суми сплаченого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, податків та зборів у загальній їх сумі (аналітичні дані до обороту за Дт субрах. 651, 641, 642 з Кт субрах. 311, 315); $ГК_{інші}$ – суми використаних грошових коштів на інші напрями операційної діяльності, не залучені до попередніх витрат операційної діяльності

Розглянемо алгоритм розрахунку чистого грошового потоку від операційної діяльності за непрямим методом. Його визначають коригуванням чистого прибутку на суму зміни залишків дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості, амортизації, запасів, інших статей балансу:

$$ЧГП_{опер.діяльності} = ЧП(З) + А_{ВА} + / -ΔЗЗ + / -ΔП(З)_{КР} + /-ΔП(З)неопд + / -ΔЗОА + / -ΔПЗ - ПП - СВ, \quad (2)$$

де:

ЧП(З) – прибуток або збиток до оподаткування за звітний період, (ряд. 2290, 2295 гр. звіту про фінансові результати);

$А_{ВА}$ – амортизаційні відрахування за матеріальними та нематеріальними необоротними активами, нараховані протягом звітного періоду. (ряд. 2515 гр. звіту про фінансові результати);

ΔЗЗ – зміна у складі забезпечень майбутніх витрат і платежів, створених протягом звітного періоду, що не є пов'язаними з інвестиційною та фінансовою діяльністю (ряд. 1505, 1520, 1660 балансу);

$ΔП(З)_{КР}$ – збиток або прибуток від курсових різниць унаслідок перерахунку грошових коштів та їх еквівалентів в іноземній валюті у грошову одиницю України за курсом Національного банку України;

$ΔП(З)_{неопд}$ – збиток (прибуток) від неопераційної діяльності та інших негрошових операцій (збиток або прибуток від володіння фінансовими інвестиціями та їх реалізації, а також від продажу необоротних активів, утримуваних для продажу, і групи вибуття, інших довгострокових активів, від обміну оборотних активів на необоротні активи та фінансові інвестиції, інші прибутки та збитки від інвестиційної та фінансової діяльності);

$+/-ΔЗ_{ОА}$ – зменшення або збільшення протягом звітного періоду статей оборотних активів (крім статей «Гроші та їх еквіваленти» (ряд. 1165 балансу), «Поточні фінансові інвестиції» (ряд. 1160 балансу) та інших статей неопераційних оборотних активів);

ΔПЗ відображають збільшення або зменшення у статтях розділу ІІІ «Поточні зобов'язання і забезпечення» пасиву балансу (крім статей «Короткострокові кредити банків» (ряд. 1600), «Поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» (ряд. 1610), «Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з учасниками» (ряд. 1640), «Поточні забезпечення» (ряд. 1660), сум зобов'язань за відсотками та інших зобов'язань, що не є пов'язаними з операційною діяльністю);

ПП – використання грошових коштів на сплату податку на прибуток за умови, що він конкретно не ототожнюється з фінансовою або інвестиційною діяльністю (аналітичні дані до обороту за Дт субрах. 641/Розрахунки з податку на прибуток з Кт субрах. 311);

СВ – сума сплачених грошовими коштами відсотків за користування позиковим капіталом, використовуваним в операційній діяльності (аналітичні дані до обороту за Дт субрах. 684 з Кт рах. 30, 31, у частині відсотків, залучених до собівартості оборотних кваліфікаційних активів) [4].

Порядок розрахунку руху коштів у результаті інвестиційної та фінансової діяльності подано у табл. 3; 4 [1; 4; 5].

Таблиця 3

Порядок розрахунку руху коштів у результаті інвестиційної та фінансової діяльності

Інвестиційна діяльність **придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів [1]**	
+ Реалізація фінансових інвестицій (довгострокових), необоротних активів (майнових комплексів) + Отримані відсотки, дивіденди + Інші надходження (наприклад надходження грошових коштів від ф'ючерсних, форвардних контрактів, опціонів та ін.)	– Придбання фінансових інвестицій, необоротних активів – Інші платежі (виплати грошових коштів за ф'ючерсними, форвардними контрактами, опціонами та ін., за винятком випадків, коли такі контракти укладаються для операційної діяльності підприємства або класифікуються як фінансова інвестиція)
ЧРГК від інвестиційної діяльності	

Таблиця 4

Порядок розрахунку руху коштів у результаті фінансової діяльності

Фінансова діяльність	
+ Надходження власного капіталу +Отримані позички (довгострокові та короткострокові) +Інші надходження	– Викуп власних акцій – Погашення позичок – Сплата дивідендів – Виплата відсотків за користування – Позиковим капіталом, використаним у фінансовій діяльності – Інші витрачання, для відображення яких за ознаками суттєвості неможливо було виділити окрему статтю
ЧРГК від фінансової діяльності	

Кінцевою складовою є визначення руху грошових коштів підприємства шляхом сумування підсумків за кожним окремим розділом звіту. Кінцевим показником звіту про рух грошових коштів є «Залишок коштів на кінець року», що відображається у ряд. 3415, визначуваному, виходячи зі значень залишку грошових коштів на початок року та загальних змін у грошових коштах за звітний період. Ці показники є індикаторами перевірки правильності заповнення звіту про рух грошових коштів [6]. Для цього необхідно порівняти два вищенаведені показники зі значеннями у звіті про фінансовий стан за ряд. 1165 «Гроші та їх еквіваленти».

Таким чином, нині між національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку існує чимало спільних рис, що вказує на наближення вітчизняних вимог до складання не лише звіту про рух грошових коштів, а й усієї фінансової звітності до норм, на які рівняються більшість європейських країн. Схожість сприяє розширенню можливості використання вітчизняними підприємствами положень МСБО 7 при поданні звіту про рух грошових коштів зовнішнім користувачам, а також для потреб внутрішнього управління для ефективного використання грошових потоків. Однак, наявністю невідповідностей у стандартах зумовлено необхідність гармонізації та наближення сучасного вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Пасенко Н. С.

Література: 1. Кузьмінська О. Е. Аналіз інформаційного навантаження звіту про рух грошових коштів підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2016. № 17. С. 143–146. **2.** Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до […] : Закон України від 07.02.2013 № 73 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13. **3.** Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 «Звіт про рух грошових коштів» : Міжнародний документ від 01.01.2012 № 929_019 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_019. **4.** Звіт про рух грошових коштів. URL: http://www.buhoblik.org.ua/uchet/buxgalterskaya-otchetnost/2133-zvit-pro-rukh-groshovikh-koshtiv.html. **5.** Про затвердження Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від

28.03.2013 № 433 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/ed20130328. **6.** Романцова К. Концептуальні засади складання Звіту про рух грошових коштів: закордонна та вітчизняна практика. URL: http://konf.amsfo.com.ua/konceptualni-zasadi-skladannya-zvitu-pro-rux-groshovix-koshtiv-zakordonna-ta-vitchiznyana-praktika.

ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

УДК 657.421.1

Скачко А. О.

Студент 3 курсу
фінансового факультету ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проведено порівняльний аналіз вітчизняної та європейської практики ведення обліку основних засобів. Конкретизовано критерії первісної оцінки, нарахування амортизації, переоцінки основних засобів в Україні та за кордоном.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, амортизація, основні засоби, національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку, міжнародний стандарт бухгалтерського обліку.*

Аннотация. *Проведен сравнительный анализ отечественной и европейской практики ведения учета основных средств. Конкретизированы критерии первоначальной оценки, начисления амортизации, переоценки основных средств в Украине и за рубежом.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, амортизация, основные средства, национальное положение (стандарт) бухгалтерского учета, международный стандарт бухгалтерского учета.*

Annotation. *A comparative analysis of do enterprise, organization, production, business entity, depreciation, fixed assets, national position (standard) of accounting, international accounting standard mestic and European practice of accounting for fixed assets. The criteria for initial assessment, depreciation, revaluation of fixed assets in Ukraine and abroad are specified.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, depreciation, fixed assets, national position (standard) of accounting, international accounting standard.*

За сучасних умов інтеграцією України до світового економічного простору зумовлено потребу зближення вітчизняної та європейської практики організації та ведення бухгалтерського обліку. Нині фінансово-господарські операції виходять за межі національних кордонів, тому вітчизняні суб'єкти господарювання поступово переходять на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що сприяє підвищенню показників діяльності, а також їх привабливості для іноземних інвестицій, покращує ділову репутацію. Отже, важливим є вдосконалення національної системи бухгалтерського обліку з урахуванням закордонного досвіду.

Дослідженням особливостей обліку основних засобів займалися і займаються Голов С. Ф., Пушкар М. С., Гринько А. П. та ін.

В Україні нормативну базу обліку основних засобів становлять Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО), Податковий кодекс України і методичні вказівки з роз'ясненнями окремих відомств.

Національні положення розроблено згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку.

© Скачко А. О., 2018

Згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» основними засобами є матеріальні активи, які підприємство утримує для використання їх у процесі виробництва (діяльності) або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких перевищує один рік (або операційний цикл, якщо він є довшим за рік) [3].

МСБО (IAS) 16 «Основні засоби» розглядає основні засоби як матеріальні активи, що:

– є призначеними для використання у процесі виробництва або постачання товарів і надання послуг, при здачі в оренду або в адміністративних цілях;

– використовуватимуть протягом більш ніж одного звітного періоду [2].

У РФ ПБО 6/01 «Облік основних засобів» визнає основні засоби в разі, якщо:

– об'єкт є призначеним для використання у виробництві продукції, при виконанні робіт чи наданні послуг, для управлінських потреб організації або для надання організацією за плату у тимчасове володіння і користування або у тимчасове користування;

– об'єкт призначений для використання протягом тривалого часу, тобто строку тривалістю понад 12 місяців або звичайного операційного циклу, якщо він перевищує 12 місяців;

– організація не передбачає наступний перепродаж об'єкта;

– об'єкт може приносити організації економічні вигоди (дохід) у майбутньому.

Кожна країна світу має свої вартісні критерії віднесення активів до складу основних засобів. Так, у Чехії це понад 10000 чеських крон, у Китаї – понад 2000 юанів, у Білорусі – вартість активу, що перевищує 30 мінімальних заробітних плат, у РФ – понад 100-кратний розмір установленої законом мінімальної зарплати, а в Україні кожне підприємство самостійно встановлює свій розмір вартості.

Перелік вітчизняних і закордонних методів нарахування амортизації подано у табл. 1 [4].

Таблиця 1

Перелік вітчизняних і закордонних методів нарахування амортизації

Країна	Україна	РФ	Польща	Португалія
Метод	– прямолінійний; – кумулятивний; – зменшення залишкової вартості; – прискореного зменшення залишкової вартості; – виробничий	– прямолінійний; – зменшення залишку; – природний	– лінійний; – зменшення залишку	– лінійний

Бачимо (табл. 1), що в усіх цих країнах використовують лінійний (прямолінійний) метод, за якого актив споживається рівномірно протягом усього періоду використання. Цей метод є простим в обчисленні, що сприяє його поширенню. У Португалії саме він є єдиним методом нарахування амортизації [4]. В Україні використовують найбільше методів і, на відміну від інших країн, застосовуваним є кумулятивний метод.

Отже, можемо зробити висновок про відносну ідентичність визнання основних засобів в Україні та за кордоном. Однак, існує проблема щодо застосування категоріального апарату в обліку та аналізі, оскільки досить часто відбувається ототожнення категорій «основні засоби», «основні фонди» і «основний капітал».

Вважаємо, що категорію «основні фонди» доцільно використовувати скоріш у політико-економічному, ніж бухгалтерському аспекті, оскільки вона виражає кошти праці, які багаторазово беруть участь у виробничому процесі, зберігаючи при цьому свою натуральну форму. Категорія «основний капітал» характеризує джерела формування основних засобів, які відтворюються у пасиві балансу.

Таким чином, важливим етапом організації раціонального обліку основних засобів є їх класифікація. У більшості країн вона є типовою, її складовими є окремі аналітичні рахунки обліку основних засобів. Однак, в Україні бухгалтерський облік розподіляють на фінансовий і управлінський, і ті самі об'єкти обліку відтворюються порізному. Сучасний облік основних засобів в Україні має чимало спільного із закордонними країнами, але існують і певні відмінності, зумовлені особливостями вітчизняної економіки.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Пасічник І. Ю.

Література: 1. Мельник Н. Характеристика сучасного рівня впровадження МСФЗ у світі. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 3. С. 25–30. **2.** Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 (МСБО 16). Основні засоби : Міжнародний документ від 01.01.2012 № 929_014 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014. **3.** Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : Закон України від 27.04.2000 № 92 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00. **4.** Гавриловський О. С., Сташенко Ю. В. Поняття «необоротні активи» в обліковій практиці. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 19. С. 498–502.

ПРИНЦИП ЄДНОСТІ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАЦІ

УДК 349.2

Соломка Д. О.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Конкретизовано основні проблеми єдності та диференціації правового регулювання праці. Визначено сутність проявів диференціації правового регулювання праці, розглянуто основні його види.*

Ключові слова: *законодавство, трудове законодавство, трудове право, правове регулювання, право на працю, регулювання праці, диференціація правового регулювання праці.*

Аннотация. *Конкретизированы основные проблемы единства и дифференциации правового регулирования труда. Определена сущность проявлений дифференциации правового регулирования труда, рассмотрены основные его виды.*

Ключевые слова: *законодательство, трудовое законодательство, трудовое право, правовое регулирование, право на труд, регулирование труда, дифференциация правового регулирования труда.*

Annotation. *The main problems of unity and differentiation of the legal regulation of labor are specified. The essence of the manifestations of differentiation of the legal regulation of labor is determined, its main types are considered.*

Keywords: *trade secrets, labor relations, labor law, civil law, information with limited access, criminal liability, employee, employer.*

В Україні підґрунтям єдності правового регулювання трудових відносин є положення ст. 2 Кодексу законів про працю України (КЗпП), де юридично закріплено принцип рівності трудових прав, що конкретизується в інших статтях Кодексу законів про працю України та законодавчих актах про працю [8]. Водночас з певних причин виникає необхідність диференційованого підходу до регулювання трудових відносин, у зв'язку із чим проблема потребує науково обґрунтованого аналізу та дослідження питання про оптимальне співвідношення єдності та диференціації правового регулювання трудових відносин.

Дослідженням проблеми єдності та диференціації регулювання праці займалися і займаються Ярошенко О. М., Процевський О. І., Прокопенко В. І., Войтинський І. С., Скакун О. Ф., Коляда Т. А. та ін. Однак, попри наявність численних теоретичних розробок ця проблема і надалі залишається актуальною, чим зумовлено необхідність детальнішого розгляду цього питання.

Метою написання статті є визначення сутності єдності та проявів диференціації правового регулювання праці.

Розуміння сутності понять єдності та диференціації правового регулювання суспільних відносин, які є предметом трудового права, потребує з'ясування їх термінологічних джерел і наукового тлумачення. Під єдністю ро-

© Соломка Д. О., 2018

зуміють тісний зв'язок, згуртованість, цілісність, неподільність; диференціацією є розподіл цілісного на окремі елементи [1].

Організація правового регулювання праці будується на принципах права. Так, на думку Скакун О. Ф., під принципом права розуміють вихідні положення права, що є основою його дотримування [2]. У свою чергу, Прокопенко В. І. уточнює, що під принципами трудового права слід розуміти виражені у правових актах економічні закономірності організації суспільного виробництва та розподілу у формі основних керівних положень, основних засад правового регулювання трудових відносин, які визначають загальну спрямованість і найістотніші риси його змісту [3].

Коляда Т. А. вважає, що єдність правового регулювання полягає у наявності єдиних підходів держави до регулювання трудових відносин, а диференціація правового регулювання трудових відносин є здійснюваною не лише шляхом конкретизації загальних норм права спеціальними нормами, але й прийняттям локальних норм з тих питань, які загалом не врегульовані в централізованому порядку [4]. Тобто по суті тут йдеться про прояв категорії єдності та диференціації через джерела права.

Щодо забезпечення єдності та диференціації правового регулювання у трудовому праві, Прокопенко В. І. розглядає ці положення як складові принципу рівності трудових прав [3]. Тобто єдність і диференціація праці є засобами забезпечення цього принципу, що зумовлено об'єктивними та суб'єктивними факторами, які визначають різнорідність суспільних відносин предмета трудового права.

Наявністю об'єктивних особливостей, спричинених природними умовами, умовами праці, а також статевими та віковими особливостями і недопущення будь-якої дискримінації зумовлено необхідність диференціації трудових прав і обов'язків працівників.

Принцип єдності та диференціації правового регулювання трудових відносин є характерним і для міжнародно-правового регулювання. Положення Конвенції МОП №158 «Про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця 1982 р.», що свідчить про єдність правового регулювання трудових відносин, викладено у формі правового припису: «Положення конвенції поширюються на всі галузі економічної діяльності та на всіх осіб, які працюють за наймом» [5].

Однак, ні у законодавстві про працю, ні у науці трудового права України термін «диференціація» не застосовується. Наука трудового права використовує його для того щоб, по-перше, підкреслити єдність норм трудового права щодо всіх працівників і, по-друге, підтвердити наявність особливостей правового регулювання суспільних відносин, які потребують збільшення або зменшення прав і обов'язків суб'єктів трудового права.

Процевський О. І. розкриває питання єдності та диференціації через функції трудового права. Він вважає, що однією з функцій трудового права є соціальна подія, що є необхідною для виникнення і подальшого існування всієї системи відносин працівник-роботодавець. Результатом такої необхідної соціальної події є трудовий договір, який і є підставою для виникнення іншої соціальної події – трудових відносин. Отже, якщо трудове право є системою загальнообов'язкових правових норм, виконання яких забезпечується державою, то призначення його функції можна визначити як підтримку на певному рівні взаємозв'язку працівника та роботодавця заради існування й розвитку спільного виробництва матеріальних і духовних благ для всього суспільства. У такому разі можна говорити про соціальну цінність та активність функції шляхом дослідження наслідків диференціації правового регулювання. Користь диференціації полягає у досягненні єдності правових норм, рівності всіх управах і свободах. Диференціація має задовольняти загальні вимоги єдності у правовому регулюванні суспільних відносин трудового права [6].

Диференціація правового регулювання праці може відбуватися:

– шляхом конкретизації загальних норм права;

– установленням додаткових пільг і переваг для працівників порівняно з чинним трудовим законодавством;

– шляхом прийняття нормативних актів із питань, не врегульованих у загальному трудовому законодавстві [6].

Диференціація правового регулювання праці найповніше вираження знаходить у нормативно-правових актах трудового законодавства України. Так, диференціація правового регулювання праці за категоріями працівників проводиться різними правовими способами:

– шляхом залучення до загальних законодавчих актів про працю спеціальних положень щодо лише певної групи працівників (у КЗпП України є окремі глави «Праця жінок», «Праця молоді») [8];

– прийняття особливих нормативно-правових актів, розповсюджуваних лише на ту або іншу категорію працівників (наприклад постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 648 «Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах», Рекомендації про порядок надання працівникам з ненормованим робочим днем щорічної додаткової відпустки за особливий характер праці, затверджені наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 10 жовтня 1997 р. № 7 та ін.) [3; 9; 10].

Погоджуючись із Прокопенком В. І. щодо критеріїв диференціації правового регулювання праці, що використовує законодавство України, пропонуємо такі види диференціація правового регулювання праці:

– за суб'єктом: соціально-демографічні критерії; суспільна значущість трудової функції, що виконується працівником;

– за об'єктом: національна належність засобів виробництва, належність підприємства до державної форми власності, ставлення працівника до майна підприємства, установи, організації)

– за змістом: можливість укладення контракту, якщо це передбачено законом;

– за юридичним фактом: особливі природні, географічні та геологічні умови, умови підвищеного ризику для здоров'я, тривалість строку дії трудового договору (тимчасовий чи сезонний характер роботи) [3; 4].

Таке розподілення видів диференціації правового регулювання праці окреслює моменти, які слід визначити та диференціювати у порівнянні з подібними. Це дозволяє розглянути будь-яке правовідношення щодо праці на предмет необхідності її диференційованого врегулювання.

Таким чином, диференціація правового регулювання праці у трудовому праві є об'єктивним явищем, правове забезпечення якого має свої об'єкти (правовідносини) та засоби (норми права, правові акти, методи регулювання). Саме на вдосконаленні останніх і необхідно зосередити увагу задля гарантування належного рівня прав, свобод та обов'язків учасників трудових взаємовідносин.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Академічний тлумачний словник української мови : онлайн-версія «Словника української мови» в 11 т. URL: http://sum.in.ua. **2.** Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с. **3.** Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник. Харків : Консум, 1998. 480 с. **4.** Коляда Т. А. Поняття диференціації правового регулювання праці. *Право і безпека.* 2003. № 2. С. 93–97. **5.** Про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця : Конвенція МОП № 158 1982 р., ратифікована 04.02.1994 № 993_005 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_005. **6.** Процевський О. І. Окремі питання щодо єдності та диференціації правового регулювання трудових відносин. *Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.* 2007. № 9. С. 39–48. **7.** Коляда Т. А. Диференціація правового регулювання праці за трудовим законодавством України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків : ХНУВС, 2004. 20 с. **8.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **9.** Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.1995 № 648 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648-95-%D0%BF/ed19950811. **10.** Про затвердження Рекомендацій щодо порядку надання працівникам з ненормованим робочим днем щорічної додаткової відпустки за особливий характер праці : Наказ Міністерства соціальної політики від 10.10.1997 № 7 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0007203-97. **11.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628.

ПРОБЛЕМА ЛЕГАЛИЗАЦИИ КЛОНИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ СУЩЕСТВ В УКРАИНЕ И В МИРЕ

УДК 341.9:[602.7+599.89](100+477)

Степаненко М. Н.

Студент 3 курса
факультета экономики и права ХНЭУ им. С. Кузнеца

Аннотация. *Конкретизирована сущность понятия клонирования, рассмотрены основные его виды. Исследована сущность современного правового регулирования клонирования в Украине и в мире. Рассмотрены различные точки зрения в обществе на возможность клонирования человека, а также особенности применения запрета клонирования в законодательстве европейских стран. Детализированы перспективы правового закрепления соматических прав человека, связанных с клонированием.*

Ключевые слова: *клонирование, трансплантация, клонирование человека, соматические права, легализация, трансплантация биообъектов, правосубъектность клона.*

Анотація. *Конкретизовано сутність поняття клонування, розглянуто основні його види. Досліджено сутність сучасного правового регулювання клонування в Україні й у світі. Розглянуто різні точки зору у суспільстві на можливість клонування людини, а також особливості застосування заборони клонування у законодавстві європейських країн. Деталізовано перспективи правового закріплення соматичних прав людини, що є пов'язаними з клонуванням.*

Ключові слова: *клонування, трансплантація, клонування людини, соматичні права, легалізація, трансплантація біооб'єктів, правосуб'єктність клону.*

Annotation. *The essence of the concept of cloning is specified, its main types are considered. The essence of modern legal regulation of cloning in Ukraine and in the world is investigated. Various points of view in society on the possibility of human cloning, as well as features of the prohibition of cloning in the legislation of European countries are examined. The prospects for legal consolidation of somatic human rights related to cloning are detailed.*

Keywords: *cloning, transplantation, human cloning, somatic rights, legalization, transplantation of biological objects, legal personality of a clone.*

Двадцатое столетие ознаменовалось не только высочайшими достижениями в науке, но и фундаментальным переосмыслением того, что же представляет собой тело человека и каков его статус, каковы пределы физической свободы каждого. По сути, мир переходит в реалии новой социально-правовой парадигмы.

Развитие научно-технической революции (НТР) никогда не остановится, и в дальнейшем, будут возникать иные способы медико-агрегатного реконструирования тела человека, будут появляться иные методы трансплантации биообъектов. Ярким примером такого достижения науки в области соматического права личности является клонирование.

Актуальность этой темы состоит в том, что проблема клонирования в современном мире занимает огромное место, а это значит, что никогда не исчезнет потребность в законодательном регулировании таких видов общественных отношений.

Исследованием проблемы легализации клонирования человеческого существа занимались Йориш А., Бойко Н., Грищенко О., Шевчук А., Сенюта И., Калиниченко П., Старовойтова О., Кашинцев А. и др.

Клонированием называют метод получения нескольких идентичных организмов путем бесполого (в том числе вегетативного) размножения. Однако, сейчас это термин обычно используют в более узком смысле как копирования клеток, генов, антител и даже многоклеточных организмов в лабораторных условиях [2].

В зависимости от целей производства клона различают клонирование, направленное на воспроизведение человеческого существа как способ размножения (репродуктивное клонирование) и клонирование для медицинских целей (терапевтическое клонирование), например для регенерации органов человека или производства медицинских препаратов. Вторая разновидность клонирования не направлена на полноценное воспроизведение существа и методологически протекает без использования матки-донора [3].

Приступая к рассмотрению проблем правового регулирования клонирования, необходимо отметить, что сама процедура клонирования стала доступной человечеству совсем недавно. Если рассматривать клонирова-

© Степаненко М. Н., 2018

ние живых существ, то первым положительным опытом было клонирования овечки Долли в 1997 р., проведенное в Шотландии [4]. Это на самом деле революционное открытие способствовало многочисленным дискуссиям о необходимости (ненужности), пользе (опасности) клонирования вообще и клонирования человека в частности. Большинство ученых, политиков, врачей, юристов и философов как в Украине, так и за рубежом склоняются к мнению, что клонирование как метод выращивания тканей, органов человека, как средство улучшения определенных свойств животных полезно, в то время как клонирование человека должно быть запрещено [5].

Рассмотрим различные точки зрение в обществе относительно возможности клонирования человека. В научных кругах и для духовенства (Савельев С., Касс Л.) проблему клонирования человека рассматривают в первую очередь как этическую. Человек вторгается в сферу бытия, за которую не ответственен по своей природе, что делает непредсказуемыми последствия таких шагов. Не случайно представители основных религиозных течений в современном мире – христиане, иудеи и мусульмане проявляют редкое единодушие в резко отрицательном отношении к клонированию человека [6; 7].

С юридической точки зрения клонирование человека вступает в противоречие с важнейшими правами личности – правом на человеческое достоинство и целостность личности (ст. 27; 28 Конституции Украины [9]).

Не стоит и начинать разговор о тех правовых проблемах, к которым приведет появление клона человека. Первой же проблемой станет вопрос о том, будет ли клон человека субъектом права, и если да, то будет ли его правосубъектность совпадать с правосубъектностью оригинала. Колоссальной юридической головоломкой станет урегулирование отношений между оригинальной личностью и ее клоном хотя бы в том, что касается идентификации лица, правопреемственности, семейных отношений и др.

С тех пор, как мир узнал о клонировании овечки Долли в 1997 г., интерес общественности к клонированию растет. Международное сообщество уже сделало первые шаги, в частности негативную оценку дали все страны, появились международные и европейские акты: Всеобщая декларация ООН о геноме человека и правах человека [10], Дополнительный протокол о запрете клонирования человека к Конвенции Совета Европы о правах человека и биомедицине [11], Хартия основных прав Европейского Союза [12].

Применение на законодательном уровне запрета клонирования наиболее распространено в законодательстве европейских стран [13]. Те или иные формы запрета клонирования применяют Германия, Испания, Дания, Великобритания, Италия, Франция, Швеция, Нидерланды, Бельгия, Словакия, Швейцария, а также Япония, Австралия и другие страны. В США действует запрет на государственное финансирование исследований в этой сфере. 27 стран Европы подписали Дополнительный протокол о запрете клонирования человека к Конвенции Совета Европы о правах человека и биомедицине 1997 г. [11]. В преамбуле этого акта отмечено, что «инструментализация человеческих существ путем преднамеренного создания генетически идентичных человеческих существ не совместима с достоинством человека и, таким образом, является злоупотреблением биологией и медициной». Однако, недостатком Дополнительного протокола является то, что он не различает репродуктивное и терапевтическое клонирование. Уже в подписанной в 2000 г. в Ницце Хартии основных прав Европейского Союза [12] установлен запрет только на репродуктивное клонирование, а терапевтическое клонирование не запрещается.

Отношения, возникающие в процессе проведения репродуктивного клонирования человека, значимы с точки зрения прав и охраняемых законодательством интересов, в частности Украины, поскольку при проведении репродуктивного клонирования человека нарушаются такие важные конституционные права и свободы граждан, как право на жизнь, здоровье, личную неприкосновенность и целостность личности.

В Украине эта проблема нашла свою регламентацию в Законе Украины «О запрете репродуктивного клонирования человека» от 14 декабря 2004 г. [14]. Этот нормативный акт вводит запрет репродуктивного клонирования человека в Украине, исходя из принципов уважения к человеку, признания ценности личности, необходимости защиты прав и свобод человека, с учетом недостаточной исследованности биологических и социальных последствий клонирования человека. Действие этого Закона не распространяется на клонирование других организмов. Похоже, что законодательный пробел по поводу регламентации проблемы, который приобретает широкий резонанс в науке и практике, в нашей стране постепенно заполняется. Но этот Закон, состоящий только из пяти статей, является, по сути, лишь первым шагом в регламентации этого вопроса. Как видим, законодательная позиция заключается в разграничении терапевтического и репродуктивного клонирования.

Стеценко С., Стеценко В. и Сенюта И., авторы учебника «Медицинское право», считают, что все-таки нужно искать пути теоретических наработок медико-правового регулирования в направлении репродуктивного клонирования [15]. Причиной этого является то, что практически невозможно искусственными барьерами прекратить развитие науки, и рано или поздно мы столкнемся с необходимостью регулировать те или иные общественные отношения, возникающие в связи с новыми открытиями в области клонирования.

Основными вопросами клонирования человека, требующими правового регулирования и медико-правового осмысления, являются:

– право человека на создание своей копии;

– права клонированного существа;

– регулирование правоотношений между субъектами клонирования человека: донором соматической клетки, донором яйцеклетки и матерью, вынашивающей клонированное существо;

– определение критериев правомерности клонирования человека;

– определение показаний к применению клонирования;

– ответственность лечебных учреждений за нарушение правил проведения клонирования человека [15].

По мнению ученых, в будущем целесообразно принять Закон Украины «О терапевтическом клонировании», который урегулировал бы еще один специальный метод лечения, закрепил основания для клонирования и требования к его проведению, права и обязанности участников этого метода лечения, ответственность за нарушение законодательства Украины, а также определил соответствующие биоэтические гарантии [14–16].

Также следует принять определенные меры, связанные с возможностью проведения опытов по клонированию человека за пределами национальной юрисдикции (на территории других государств, в открытом море).

В Криминальном законодательстве Украины следует ввести самостоятельную норму об уголовной ответственности за финансирование незаконных исследований по клонированию человека. Важно, чтобы критерий законности предусматривал наличие определенного порядка получения разрешения на исследование с использованием методики клонирования человеческих клеток, при этом контроль не должен быть исключительно государственным.

Механизм защиты прав человека в сфере биомедицины должен включать:

– совокупность правовых актов и норм, определяющих содержание и порядок реализации указанных прав;

– институциональные структуры, обеспечивающие их применение;

– совокупность гарантий по охране этих прав [16].

Важную роль в этом процессе играют комитеты (комиссии) по биоэтике, действующие в настоящее время при правительствах многих стран и обеспечивающие принятие ответственных решений касательно защиты прав пациентов и участников опытов, а также контроль выполнения этих решений [16].

Таким образом, правовое оформление соматических прав человека, связанных с клонированием, в нашей стране находится на начальном этапе своего развития, имеет превентивный характер и фактически сводится к запрету на репродуктивное клонирование человека. Необходима широкая и основательная общественная дискуссия о границах и содержании правового регулирования, а также конкретных перспективах развития законодательства в этом направлении.

Речь идет о правовой регламентации клонирования человека на национальном и международном уровнях. Это тот случай, когда правовое воздействие имеет характер предосторожности и позволяет проследить за возникновением и развитием новой области правового регулирования.

Научный руководитель – канд. юрид. наук, доцент Ваганова И. М.

Литература: 1. Моисеева Е. Ю. К вопросу о легализации некоторых соматических прав человека и гражданина в Российской Федерации URL: http://sibac.info/archive/guman/2(29).pdf. **2.** Клонирование человека // Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki. **3.** Спирин А. С. Современная биология и биологическая безопасность. *Вестник РАН.* 1998. № 5. С. 12–16. **4.** Згречча Е., Спаньйоло А., П'єтро М. Біоетика : підручник / переклад з італійської В. Й. Шовкун. Львів : Медицина і право, 2007. 672 с. **5.** Горовенко Н. Клонирование человека – черта, которую не следует переступать никогда. URL: http://uchebnikirus.com/pravo/medichne_pravo_ukrayini_-_stetsenko_sg/aktualni_etiko-pravovi_pitannya_klonuvannya.htm. **6.** Гиги А. Иудаизм и биоэтика. URL: http://www.bioethics.ru/rus/projects/id/311. **7.** Соціальна концепція // Українська православна церква. URL: http://orthodox.org.ua/ru/node/8589. **8.** Бойко Н. Правове регулювання клонування. *Юридичний журнал.* 2009. № 4. С. 31–42. **9.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628. **10.** Загальна декларація про геном людини та права людини : Документ від 11.11.1997 № 995_575 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_575. **11.** Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини стосовно заборони клонування людських істот [...] : Документ від 12.01.1998 № 168 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_526. **12.** Хартія основних прав Європейського Союзу : Міжнародний документ від 07.12.2000 № 994_524 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524. **13.** Калиниченко П. А. Запрет клонирования человека в европейском праве. URL: https://eulaw.edu.ru/publikatsii/stati-po-pravu-evropejskogo-soyuza/zapret-klonirovaniya-cheloveka-v-evropejskom-prave-p-a-kalinichenko. **14.** Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/

show/2231-15. **15.** Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюта І. Я. Медичне право України : підручник / за заг. ред. С. Г. Стеценка. Київ : Правова єдність, 2008. 508 с. **16.** Пищита А. Н. Исторический опыт, современное состояние и перспективы правового обеспечения здравоохранения в России : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.01. М., 2006. 392 с.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

УДК 657.3

Стиценко Т. О.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Конкретизовано сутність поняття дебіторської заборгованості. Досліджено особливості, завдання та значення організації обліку дебіторської заборгованості. Запропоновано напрями ефективного вдосконалення організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, підприємництво, облікова інформація, заборгованість, дебіторська заборгованість, управління дебіторською заборгованістю, організація обліку дебіторської заборгованості.*

Аннотация. *Конкретизирована сущность понятия дебиторской задолженности. Исследованы особенности, задачи и значение организации учета дебиторской задолженности. Предложены направления эффективного совершенствования организации учета дебиторской задолженности на предприятии.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, предпринимательство, учетная информация, задолженность, дебиторская задолженность, управление дебиторской задолженностью, организация учета дебиторской задолженности.*

Annotation. *The essence of the concept of accounts receivable is specified. The features, tasks and importance of the organization of accounting for receivables are investigated. The directions of effective improvement of the organization of accounting for receivables at the enterprise are proposed.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, entrepreneurship, accounting information, debt, receivables, receivables management, organization of accounting for receivables.*

Під час операцій із дебіторами у підприємств може виникати дебіторська заборгованість, значні обсяги якої негативно впливають на ліквідність активів, фінансовий стан і платоспроможність підприємства. Стан обліку може погіршуватися через незадовільну організацію, оскільки належна організація обліку дебіторської заборгованості сприяє раціональнішому здійсненню управління заборгованістю, термінами її погашення, зниженню ймовірності виникнення безнадійної заборгованості.

Дослідженням питань обліку дебіторської заборгованості займалися і займаються Голов С. Ф., Дубровська Є. В., Єфіменко В. І., Коренева І. М., Кужельний М. В., Кияшко О. М., Лищенко О. Г., Малиш І. М. та ін.

Нестабільністю сучасних економічних умов зумовлено виникнення дебіторської заборгованості, яку більшість підприємств не можуть покрити через брак коштів і відсутність знань щодо причин її виникнення.

Метою написання статті є пошук напрямів удосконалення організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві.

Розкриттю сутності поняття дебіторської заборгованості присвячені не лише роботи науковців, кожний з яких дає своє визначення поняття (табл. 1), а також і нормативні акти, серед яких основним є Положення (стан-

© Стиценко Т. О., 2018

дарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість», згідно з яким дебіторською заборгованістю є сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [1].

Таблиця 1

Визначення різними науковцями сутності поняття дебіторської заборгованості

Автор	Визначення
Голов С. Ф. [2]	Дебіторська заборгованість – фінансовий актив, який є контрактним правом однієї сторони отримати гроші, узгодженим із відповідним зобов'язанням сплати іншою стороною
Коренева І. Н. [3]	Дебіторська заборгованість – складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг
Лищенко О. Г. [4]	Дебіторська заборгованість – фінансовий актив, який є контрактним правом отримати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
Кияшко О. М. [5]	Дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, що виникла у результаті минулих подій, яку кредитор може вимагати відшкодувати
Дубровська Є. В. [6]	Дебіторська заборгованість – неоплачені юридичними та фізичними особами послуги з транспортування вантажів та (або) вилучені з колообігу підприємства кошти, що мають документальне підтвердження, яке надає право на отримання боргу у вигляді грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів

Отже, дебіторською заборгованістю є неоплачена на певну дату сума коштів дебіторів підприємству у результаті їх взаємодії [2–7].

Питанням класифікації дебіторської заборгованості займалися чимало вчених. Так, Волостнікова А. Ю. виділяє класифікаційні ознаки, які детально розкривають вид діяльності підприємства та дозволяють отримати розширену інформацію про заборгованість (табл. 2) [7].

Таблиця 2

Класифікація дебіторської заборгованості за Волостніковою А. Ю.

Класифікаційна ознака	Види дебіторської заборгованості
За тривалістю	– довгострокова; – короткострокова
За терміном виконання зобов'язань	– поточна; – прострочена
За характером діяльності організації	– за основною діяльністю; – за фінансовою діяльністю; – за інвестиційною діяльністю
За видами дебіторів	– покупців і замовників; – дочірніх організацій; – працівників організації; – бюджету та позабюджетних фондів; – інших дебіторів
За доцільністю утворення	– виправдана; – невиправдана
За регулярністю проведення угод	– від регулярних угод; – від нерегулярних угод
За якісним складом	– нереальна для стягнення; – сумнівна; – надійна
За можливістю поступки прав вимоги	– заборгованість, яку можна передати за договором; – заборгованість, яку заборонено передавати
За забезпеченістю гарантіями	– забезпечена; – незабезпечена
За ступенем ризику	– з високим ризиком; – з середнім ризиком; – з низьким ризиком
За можливістю планування	– запланована; – незапланована
За можливістю контролю	– контрольована; – неконтрольована

Організація обліку дебіторської заборгованості передбачає:

– визначення об'єктів облікової політики дебіторської заборгованості;

– вірогідне, своєчасне та повне відтворення операцій, пов'язаних із дебіторською заборгованістю;

– визначення класифікаційних ознак дебіторської заборгованості;

– вибір методу формування резерву сумнівних боргів;

– складання звітності про стан дебіторської заборгованості [4; 6].

Організацію обліку дебіторської заборгованості необхідно розпочинати з процедури підготовки якісної облікової політики, яка є важливим етапом організації обліку на підприємстві.

В Наказі про облікову політику висвітлюються визнання й оцінка дебіторської заборгованості, її класифікація, метод формування резерву сумнівних боргів, порядок її списання, робочий план рахунків, графік документообігу, графік та порядок проведення інвентаризації.

Зауважимо, що підприємство не може змінювати облікову політику за власним бажанням, її зміна може відбуватися згідно з положеннями чинного законодавства.

Під час організації обліку дебіторської заборгованості підприємству необхідно встановити причини її виникнення та збільшення (табл. 3) [5]. При цьому якщо зовнішні причини підприємство не може контролювати й обмежувати їх вплив на діяльність, то внутрішні залежать від підприємства, за правильної організації й управління їх можна мінімізувати, а їх вплив – зменшити. Саме через це підприємство повинно приділяти увагу не лише обліку дебіторської заборгованості, а й удосконаленню її організації.

Одним зі шляхів організації обліку є вміле управління дебіторською заборгованістю. При організації управління заборгованістю підприємству слід:

– установити критерії надання товарного кредиту (розмір і термін повернення боргу, розмір знижок і штрафних санкцій);

– визначити групи основних клієнтів, яких небажано втрачати;

– встановити групи неплатників, у яких необхідно вимагати термінового погашення боргу;

– визначити види продукції, за якими найчастіше виникає заборгованість;

– упровадити сучасні методи управління дебіторською заборгованістю (факторинг, страхування фінансових ризиків) [5].

Таблиця 3

Фактори впливу на виникнення та збільшення дебіторської заборгованості

Зовнішні	Внутрішні
– стан економіки країни;	– обсяги реалізації продукції;
– політика влади щодо розвитку галузі, у якій працює підприємство;	– особливості маркетингової та кредитної політики підприємства;
– інфляція,	– рівень кваліфікації менеджерів;
– стабільність курсу національної валюти;	– забезпечення дебіторської заборгованості;
– рівень розвитку ринку підприємства;	– конкурентоспроможність продукції;
– податкова система та зміни у законодавстві	– стан контролю за дебіторською заборгованістю підприємства

Удосконалення системи відбору потенційних покупців і замовників дасть змогу підприємству здійснювати попередню перевірку клієнтів щодо можливості своєчасного погашення ними заборгованості, що дозволить співпрацювати з дебіторами, які мають добру кредитну історію, вчасно виплачують кошти підприємству, а за наявності у них довгострокової заборгованості не мають прострочених платежів.

Звичайно, такі методи відбору не можуть гарантувати, що навіть найкращі покупці вчасно закриватимуть свою заборгованість перед підприємством. Тому при організації обліку необхідно звертати увагу на те, що дебітори прагнуть, однак, не можуть повернути кошти вчасно. Пропонуємо в договорі визначати додаткову умову про комерційне кредитування (наприклад факторинг).

Необхідно також удосконалити політику управління дебіторською заборгованістю шляхом:

– визначення етапів її формування шляхом аналізу дебіторської заборгованості за попередній період;

– формування принципів кредитної політики щодо замовників;

– формування стандартів оцінки покупців і умов надання кредиту;

– побудови системи контролю за рухом і своєчасною інкасацією дебіторської заборгованості;

– використання сучасних форм фінансування заборгованості [4; 5].

Дотримуючись таких етапів і принципів, підприємство зможе раціонально управляти заборгованістю, визначити можливі варіанти дій у ситуаціях, пов'язаних наприклад із наданням кредиту.

Ще одним важливим аспектом під час удосконалення організації обліку є документообіг. Графік документообігу допоможе організувати рух документів, установити раціональні маршрути та етапи обробки документів, підвищити якість документів, зменшити час обробки, підвищити ефективність праці працівників при складанні, обробці й зберіганні документів.

Задля поліпшення організації обліку дебіторської заборгованості важливо:

– здійснювати контроль за станом розрахунків із покупцями;

– чітко визначити умови та терміни оплати при укладанні договорів;

– надавати знижки покупцям за прискорення оплати;

– упроваджувати штрафні санкцій за прострочення платежу [2].

Таким чином, правильно організований облік дебіторської заборгованості дасть змогу запобігти виникненню прострочених платежів і зменшити ймовірність виникнення безнадійної заборгованості, що позитивно вплине на його фінансову стійкість і платоспроможність. Як перспективне розглядаємо подальше дослідження процесу організації обліку дебіторської заборгованості, а також пошук напрямів її ефективного вдосконалення.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку : Закон України від 08.10.1999 № 237 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99/ed19991008. **2.** Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами : навч. посіб. Київ : Лібра, 2004. 880 с. **3.** Коренева И. Н. Управление дебиторской задолженностью на предприятиях Российской Федерации : автореф. дис. … канд. экон. наук : 08.00.10. Воронеж : ГОУ ВПО «Воронежский государственный университет», 2010. 24 с. **4.** Лищенко О. Г., Бескота Г. М. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Держава і регіони.* 2009. № 1. С. 114–117. **5.** Кияшко О. М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.09. Київ : КНТЕУ, 2011. 21 с. **6.** Дубровська Є. В. Оцінка ефективності управління дебіторською заборгованістю підприємств вантажного автотранспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2011. № 36. С. 253–256. **7.** Волостникова А. Ю. Проблемы учетно-аналитического обеспечения дебиторской и кредиторской задолженности предприятия : автореф. дис. … канд. экон. наук : 08.00.12. СПб. : ГОУ ВПО «Санкт-Петербургский университет экономики и финансов», 2009. 22 с.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ГУДВІЛУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

УДК 657.421.3

Стрєльцова А. В.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто сутність поняття гудвілу. Визначено його роль у позиціюванні сучасної організації на ринку. Деталізовано сучасні підходи до формування й оцінювання гудвілу. Проаналізовано фактори впливу на формування успішної ділової репутації.*

Ключові слова: *підприємство, організація, компанія, суб'єкт господарювання, підприємництво, облік, гудвіл, активи, матеріальні активи, нематеріальні активи, інтелектуальний капітал.*

Аннотация. *Рассмотрена сущность понятия деловой репутации. Определена его роль в позиционировании современной организации на рынке. Детализированы современные подходы к формированию и оценке гудвилла. Проанализированы факторы влияния на формирование успешной деловой репутации.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, компания, субъект хозяйствования, предпринимательство, учет, гудвилл, активы, материальные активы, нематериальные активы, интеллектуальный капитал.*

Annotation. *The essence of the concept of business reputation is considered. Its role in positioning a modern organization in the market is determined. Detailed modern approaches to the formation and evaluation of goodwill. The factors of influence on the formation of a successful business reputation are analyzed.*

Keywords: *enterprise, organization, company, business entity, entrepreneurship, accounting, goodwill, assets, tangible assets, intangible assets, intellectual capital.*

Поглибленням кризових явищ у світовій економіці спричинено необхідність оцінки адекватності уявлень і понять, що склалися у сучасній економічній науці. Нині ставляться під сумнів чимало положень щодо об'єктивності фондового ринку як індикатора розвитку економіки загалом та окремих компаній зокрема. Сформована тенденція зниження капіталізації компаній, що працюють у всіх галузях, знову ставить питання про адекватність оцінки вартості бізнесу на підставі акціонерної вартості. Це особливо актуально за неминучого посилення процесу банкрутств, злиттів і поглинань і зрештою структурної трансформації економіки.

Останніми десятиліттями істотно змінився характер впливу факторів на розвиток бізнесу. Якщо раніше вважалося, що на економічний стан впливають переважно матеріальні фактори, то нині внесок нематеріальних факторів у вартість підприємства значно зріс. Залучення нових споживачів вимагає від підприємства, крім якості продукції, ще й прозорості та соціального спрямування дій.

Для теоретико-методологічної розробки питань вартісної оцінки гудвілу особливий інтерес являють роботи Абдулаєва Н., Колайко Н., Єлісєєва В., Бланка І., Десмонда Г.

Менеджерам, власникам і потенційним інвесторам необхідною є інформація про реальну цінність проданих і придбаних активів, як матеріальних, так і нематеріальних, особливе місце серед яких посідає інтелектуальний капітал, складовою якого є гудвіл. Життєздатність компанії значною мірою визначається якістю менеджменту та новими управлінськими технологіями, які, безумовно, є нематеріальними факторами. Наявність у компанії методологічного інструментарію, нормативно-методичного забезпечення, регламентів створення та розподілу знань дозволяє зберегти потенціал розвитку, підвищити ефективність управління матеріальними, фінансовими та трудовими ресурсами.

Оцінка реальної цінності активів потрібна передусім при управлінні бізнесом за кризових умов. Забезпечення виживання передбачає оптимізацію ресурсів і проведення реструктуризації бізнесу. Успішне здійснення цих процесів залежить від точності виявлення ресурсів, які дозволять не лише зберегти бізнес, а й створити передумови для його швидкого зростання за зміни економічної кон'юнктури. Очевидно, що серед цих ресурсів у сучасній економіці ключовими є нематеріальні фактори виробництва, що забезпечують бізнесу конкурентні переваги [1].

Попри загальне розуміння важливості таких нематеріальних факторів, як якість менеджменту та наявність у компанії ефективних управлінських технологій і систем, і нині немає єдиної думки щодо їх складу, структури, методів оцінки й обліку задля управління. Вони можуть бути відтворені на балансі компанії лише у разі зміни влас-

© Стрєльцова А. В., 2018

ника та наявності додатної різниці між продажною ціною бізнесу та вартістю всіх ідентифікованих матеріальних і нематеріальних активів [2]. В інших випадках відтворення їх на балансі неможливо, власник часто їх не «бачить», відповідно, менеджмент компанії не розглядає їх як об'єкт управління.

Отже, усвідомлення значущості цих активів, які формують фундаментальну вартість, з одного боку, і відсутність механізмів їх обліку – з іншого обумовлюють необхідність виділення їх як самостійних об'єктів управління та відтворення їх у структурі активів компанії. Така необхідність також є пов'язаною з урахуванням цих активів у побудові системи управління корпоративними ризиками.

Останнім часом серед фахівців сформувався підхід, згідно з яким такі активи підприємства, як система управління персоналом, система менеджменту якості та ін., розглядаються як складові гудвілу [2]. Перетворення гудвілу та його складових на об'єкти управління та постійного моніторингу, особливо за кризових умов, вимагає уточнення понятійно-категоріального апарату та підходів, які можуть бути використані для адекватної оцінки гудвілу та його складових.

Гудвіл являє собою сукупність неідентифікованих нематеріальних активів підприємства та факторів невловимого впливу. Таке уявлення про гудвіл є істотно ширшим за розуміння гудвілу лише як бухгалтерського регулятора, визначуваного як різниця між купівельною ціною (вартістю підприємства загалом) і сумою ринкових вартостей чистих активів окремо [4]. Вартість гудвілу розуміється не як різниця вартостей у бухгалтерському розумінні, а як сума вартостей неідентифікованих нематеріальних активів, серед яких значну частину становлять інфраструктурні активи, що є пов'язаними з управлінням.

Відомо, що однією з ознак нематеріальних активів, якими вони повинні володіти для врахування їх у балансі підприємства, є можливість виділення або відділення (ідентифікації) об'єкта від інших активів [5]. Подібну властивість мають такі нематеріальні активи: об'єкти, що охороняються авторським правом (твори науки, літератури і мистецтва, програмні продукти); об'єкти, що охороняються патентним правом (винаходи, корисні моделі, промислові зразки), секрети виробництва (ноу-хау), засоби індивідуалізації (товарні знаки та знаки обслуговування). Для цих нематеріальних активів також можливе відчуження їх від конкретного бізнесу. Водночас значна частина активів і факторів невловимого впливу, які становлять гудвіл, таких як управлінські регламенти, відносини з клієнтами, технологічна культура, відрізняється від ідентифікованих нематеріальних активів неможливістю відчуження від конкретного бізнесу. Природно, подібні активи та фактори невловимого впливу (диверсифікація бізнесу, стійкі зв'язки зі споживачами та постачальниками, низька ризикованість) не визнаються об'єктами прав (зокрема володіння, користування та розпорядження) і оподаткування, але вони можуть мати вартість і ними можна управляти [5].

Оцінка вартості гудвілу є одним із завдань управління ним як сукупністю активів.

Сучасними методами оцінки вартості гудвілу та його компонентів є підхід, за яким:

– вартість гудвілу визначають як різницю між вартістю бізнесу загалом і вартістю ідентифікованих активів;

– гудвіл розуміють як економічний актив, що створює дохід;

– оцінюють витрати на створення й упровадження окремих компонентів гудвілу [5].

Вибір підходу до оцінки залежить від:

– оцінюваної складової гудвілу;

– ступеня невідчутності; наприклад, для оцінки корпоративної культури доречнішим є різнобічний підхід, а зібрану разом робочу силу заведено оцінювати на підставі витратного підходу;

– наявності інформації [5].

Аналіз нематеріальних активів компанії та факторів невловимого впливу, складових гудвілу, оцінка їх вартості на підставі обраних підходів дають змогу:

– отримати повніше уявлення про склад і структуру всіх, а не лише відтворених на балансі, активів компанії як об'єктів управління;

– визначити цінність активів для компанії за кризових умов;

– оцінити ефективність витрат на створення та підтримку активів для забезпечення виживання компанії [5].

Таким чином, розв'язання цих завдань дає змогу звести до мінімуму невизначеність гудвілу як об'єкта управління і розглядати його не лише як сукупність найбільш невловимих активів і факторів невловимого впливу, наприклад таких як корпоративна культура і відносини з клієнтами. Таке розуміння сутності гудвілу, виявлення якомога більшої кількості його компонентів та їх ідентифікація, залучення до управлінської звітності, а також до системи управління й моніторингу є обов'язковою умовою зростання фундаментальної вартості компанії, визначуваної внутрішніми факторами розвитку бізнесу.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Абдулаев Н. А., Колайко Н. А. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) : учебное пособие / под ред. Н. А. Абдулаева, Н. А. Колайко.М. : Эксмос, 2000. 346 с. **2.** Елисеев В. М. Гудвилл: проблема оценки и отражения в отчетности. *Вопросы оценки.* 2004. № 1. С. 31–37. **3.** Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. Киев : Ника-Центр, 1999. 592 с. **4.** Десмонд Г., Келли Р. Руководство по оценке бизнеса. М. : РОО Академия оценки, 1996. 264 с. **5.** Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент. М. : Финансы и статистика, 2004. 768 с.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ СУБСИДІЙ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ РОДИНАМ В УКРАЇНІ

УДК 364-646:346.542 (477)

Стрєльцова А. В.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто причини зміни чинних державних стандартів і соціальних зобов'язань держави перед народом України. Конкретизовано особливості правового забезпечення призначення субсидій громадянам України як форми соціального захисту населення у світлі сучасних політичних, економічних і соціальних реформ.*

Ключові слова: *економіка, держава, зобов'язання, державні соціальні зобов'язання, державні соціальні стандарти, тарифи на ЖКГ, енергетична незалежність.*

Аннотация. *Рассмотрены причины изменения действующих государственных стандартов и социальных обязательств государства перед народом Украины. Конкретизированы особенности правового обеспечения назначения субсидий гражданам Украины как формы социальной защиты населения в свете современных политических, экономических и социальных реформ.*

Ключевые слова: *экономика, государство, обязательства, государственные социальные обязательства, государственные социальные стандарты, тарифы на ЖКХ, энергетическая независимость.*

Annotation. *The reasons for changing the current state standards and social obligations of the state to the people of Ukraine are considered. The features of the legal provision of subsidies to citizens of Ukraine are specified as a form of social protection of the population in the light of modern political, economic and social reforms.*

Keywords: *economy, state, obligations, state social obligations, state social standards, housing and communal services tariffs, energy independence.*

За умов переходу вітчизняної економіки до ринкових відносин і пов'язаних із цією трансформацією негативних наслідків особливо гостро постала проблема соціального захисту населення. Розвиток ринкових відносин супроводжується стрімким розшаруванням суспільства, у зв'язку з чим перед державою постала проблема забезпечення та підтримки малозабезпечених верств населення.

Реалізація соціальної політики щодо будь-якої категорії громадян неможлива без їх соціального захисту з боку держави. Тому соціальний захист є важливою складовою соціальної політики та функціонування держави за умов ринкової економіки.

У Конституції України ст. 46 закріплено право громадян на соціальний захист, що є забезпечуваним загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням коштом страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел фінансування [1].

© Стрєльцова А. В., 2018

У чинному соціальному законодавстві соціальний захист розуміють як політику держави, що є спрямованою на забезпечення прав і гарантій людини у сфері забезпечення належного рівня її життя. Сучасна концепція соціального захисту населення вкладає у це поняття ширший зміст, розглядаючи соціальний захист населення як систему заходів правового, соціально-економічного й організаційного характеру, гарантовану та реалізовану державою для досягнення гідного рівня життя людини, тобто його матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвиненого суспільства [2].

Згідно зі ст. 46 Конституції України важливою складовою соціального захисту є соціальне забезпечення, що є однією з форм розвитку інституту соціального захисту. Основною функцією соціального забезпечення є турбота про ті категорії населення, які в установленому законом порядку мають право на тривалу або постійну допомогу, а також забезпечення гідного рівня життя населення країни [1].

На відміну від соціального забезпечення питання про надання соціальної допомоги розглядають індивідуально. Соціальна допомога є системою заходів для поліпшення стану людей, які цього потребують, шляхом реалізації соціальних програм і забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних установ. При прийнятті рішення про соціальну допомогу враховується матеріальний стан людей. Прикладом соціальної допомоги, у якій відтворено її характерні особливості, є державна Програма житлових субсидій. Однак, вважаємо, що вона не відповідає цьому поняттю передусім тому, що суперечить чинному законодавству [4].

Раніше вважалося, що Програма житлових субсидій є ефективною формою адресної матеріальної підтримки малозабезпечених категорій громадян за умов підвищення цін і тарифів на житло, комунальні послуги та енергоносії. Вона призначалася громадянам і сім'ям, у яких середньомісячні витрати на житло у межах норм споживання перевищували 20 % середньомісячного сукупного доходу сім'ї.

Нині в Україні повністю переглянуто не лише механізм надання субсидій, а й змінилося її осмислення. Прем'єр-міністр України Володимир Гройсман в липні 2016 р. констатував, що відтепер державну субсидію не слід розглядати як форму адресної матеріальної допомоги, вона, швидше за все, є можливістю для населення своєчасно й у повному обсязі оплачувати послуги ЖКГ. Як бачимо, розуміння поняття Прем'єр-міністром країни та його законодавче визначення не відповідають не лише Конституції України, але і власно поняттю соціального забезпечення. За умов, коли 70 % населення країни живуть за межами бідності, якщо держава не компенсує громадянам вартість житлово-комунальних послуг, вони просто не зможуть належно існувати.

Тарифи на житлово-комунальні послуги у Харківській області у 2018 р. підвищилися у 2–5 разів у порівнянні з 2013 р., а на опалення – удесятеро. Підвищення тарифів на послуги ЖКГ є пов'язаним із рішенням Кабінету Міністрів виконати вимогу МВФ за внутрішніми цінами на газ, піднявши їх до рівня ринкових: з 1 травня 2016 р. скасовано пільговий тариф, використовуваний протягом опалювального сезону, а населення і підприємства, що забезпечують опалення і гарячу воду, почали сплачувати за газ за єдиним тарифом – 6879 грн за тисячу кубометрів. Від 01.11.2018 р. почав діяти новий тариф на газ, його вартість для населення становила 8,55 грн за 1 м^3. За цінами на газ зростають і тарифи на воду та електроенергію, у зв'язку з чим уряд планує зменшити навантаження на малозабезпечені верстви населення через зростання тарифів шляхом надання адресних субсидій [5].

Субсидія нараховується громадянам за формулою, зафіксованою у постанові Уряду № 1156 [5]. У ній сформульовано, що потрібно визначити середньомісячний дохід на одного члена сім'ї, порівняти його з прожитковим мінімумом, і на підставі цього визначити відсоток, який має оплачувати сім'я, виходячи з наявного доходу. Формула побудована таким чином, що чим меншим є дохід, тим меншим є відсоток, який має сплачувати сім'я, і навпаки.

Від 1 травня 2018 р. розпочала діяти оновлена програма житлових субсидій. За новими правилами субсидію не зможуть отримувати громадяни, які мають автомобіль віком менш ніж 5 років, а також люди, розмір житла, яких перевищує 120 м^2 для квартир і 200 м^2 – для будинків. Якщо людина працює без оформлення або за кордоном, їй органи соціального захисту автоматично рахуватимуть дохід у три прожиткові мінімуми – 5523 грн. Якщо особа є безробітною, їй потрібно обов'язково стати на облік у Центру зайнятості, інакше вона не має права отримувати субсидію.

Перераховані нововведення унеможливили для багатьох отримання субсидії. Отже, уряд держави прагне ще більше зменшити чисельність отримувачів субсидії. Ніхто і не замислюється, що автомобіль віком менш ніж 5 років чи квартира понад 120 м^2 могли бути придбані у той період життя, коли людина могла собі це дозволити. Рівень економіки та стабільності у державі погіршується щороку, усе більше людей втрачають власну справу та стають банкрутами через те, що держава не може забезпечити достатнього рівня життя. Чимало підприємств закриваються, отже, усе більше людей втрачають роботу та постійний дохід. З плином часу людина вже не може дозволити собі обслуговувати свою новеньку автівку або заплатити за комунальні послуги у повному обсязі, якщо площа її квартири перевищує 120 м^2.

Постановою Кабінету Міністрів України № 409 від 06.08.2014 «Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування» [6] визначено єдині для всієї України норми житла та споживання комунальних послуг, на які може бути призначена субсидія. Ці стандарти періодично оновлюються нови-

ми постановами Кабінету Міністрів України щодо субсидіювання, що і сталося у 2018 р. Газове опалення за новими стандартами стало 4,5 $м^3$ на 1$м^2$ площі, а раніше було 5 $м^3$ на 1$м^2$ площі. Норма електроенергії на індивідуальне опалення зменшилася майже вдвічі: раніше вона становила 51 квт/год на 1$м^2$ житлової площі, а нині – 30 квт/год на 1м2 площі. Зменшилися також норми на централізоване постачання холодної та гарячої води.

Можна зробити висновок, що уряд держави бажає, щоб люди сплачували більше грошей, якщо вони використали послуги понад норми, що збагачуватиме бюджет. У зв'язку з цим постає питання про встановлення лічильників. У законах України «Про теплопостачання», «Про житлово-комунальні послуги» питання встановлення та експлуатації приладів поквартирного обліку теплової енергії не врегульовано [7; 8]. Теплопостачальні організації здійснюють облік споживаної теплової енергії через встановлення єдиного приладу обліку на багатоповерховий будинок або за нормами, що породжують великі проблеми у разі розв'язання суперечливих питань у судах.

Залишає бажати кращого якість послуг, які надаються споживачам. Попри численні заходи, упроваджувані державою для розв'язання питання якості житлово-комунальних послуг, проблема надання неякісних житлово-комунальних послуг в Україні залишається однією з найгостріших соціально-економічних проблем. Необхідність реформування житлово-комунального господарства існує з моменту проголошення незалежності України і донині. Особливого значення набуває необхідність формування соціально-ринкових елементів економічної політики держави, що сприяють створенню умов для ефективної роботи всієї житлово-комунальної сфери. На сьогодні підприємства цієї галузі не здатні надавати споживачам послуги належного рівня та якості.

Узимку через неякісне опалення температура у квартирах ледь сягає 15–16 градусів, що ніяк недостатньо для повноцінного проживання. Якщо в сім'ї є маленькі діти або хворі люди, температура повинна становити 20–22 градуси. У зв'язку з цим населення змушене вмикати електричні обігрівачі, щоб хоч якось підтримати комфортну температуру своєї оселі. Безумовно, це призводить до того, що громадянам доводиться сплачувати необґрунтовані суми за опалення, а також за вимушене користування електричними обігрівачами.

Основною причиною неналежного рівня якості наданих послуг підприємствами житлово-комунального господарства є не лише низький рівень фінансування його модернізації, а і відсутність якісної системи законодавства, яка належним чином забезпечувала б регулювання відносин між житлово-комунальними підприємствами та споживачами.

Аналіз Закону України «Про житлово-комунальні послуги» та інших фахових законів, які регулюють відносини з надання послуг теплопостачання, дає підстави стверджувати, що ці закони, хоча і спрямовані на регулювання відносин щодо надання послуг, але жодний з них не конкретизує якість послуг, що й дозволяє виробникам самостійно встановлювати якісні показники. Так, згідно з Законом України «Про теплопостачання» тепловий режим теплоносія встановлюється теплопостачальником за умови узгодження з органами місцевого самоврядування залежно від зовнішньої температури повітря. Це положення фактично надало змогу постачальнику теплоносія уникати відповідальності за недотримання якісних показників, оскільки споживачу невідомо, яка температура є нормативною. При постачанні природного газу споживач, як і у випадку з теплоносієм, не має можливості встановити якісні показники природного газу, оскільки для цього потрібні спеціальні прилади, яких він не має, тому покладається на чесність постачальника, який не завжди її дотримується [7; 8].

Отже, положення Закону України «Про житлово-комунальні послуги», яке передбачає, що у разі надання не у повному обсязі житлово-комунальних послуг, зниження їх якості у порядку, визначеному договором або законодавством, споживач має право на несплату вартості цих послуг або на зменшення розміру плати за надані послуги, реалізувати неможливо, бо неможливо встановити якісні показники житлово-комунальних послуг. Закономірним є запитання про правомірність сплачування надвеликих сум [8].

Вважаємо, що для розв'язання цієї проблеми у договорі обов'язково мають бути вказані якісні показники житлово-комунальної послуги, а у житлових будинках влаштовані приміщення, у яких встановлені прилади для контролю якісних показників.

Важливим є питання і щодо того, як бути тим громадянам, які в повній мірі сплачують послуги житлово-комунального господарства й усі податки. У ст. 24 Конституції України йдеться про те, що громадяни мають рівні конституційні права та свободи, а також що вони є рівними перед законом, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками соціального походження, майнового стану та місця проживання. У ст. 48 Конституції України йдеться про те, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї, що передбачає достатнє харчування, одяг, житло. Отже, можна стверджувати, що програма житлових субсидій не відповідає чинній Конституції України.

По-перше, чим відрізняються люди, які повністю сплачують послуги ЖКГ від тих, хто не в змозі цього робити? Навпаки, вони є тими громадянами, завдяки яким тримається країна. Сплачуючи всі послуги й усі податки, вони щоразу поповнюють бюджет, з якого потім і виділяються кошти на виплату субсидій. Очевидно, громадяни не повинні розподілятися на багатих і бідних, кожен повинен мати однакові права на отримання субсидій у той період часу, коли країна перебуває у кризовому стані.

По-друге, уряд держави зобов'язаний забезпечити людей гідним рівнем життя. Насправді все навпаки, лише мала частина населення може собі дозволити якісне харчування, одяг і повномірну сплату послуг ЖКГ. Більшість сімей не мають можливості навіть харчуватися якісними продуктами та вдягатися у звичайних магазинах, не говорячи вже про сплату житлово-комунальних послуг.

Вирівнювання комунальних тарифів до ринкового рівня передбачає наявність головної умови – макроекономічної стабільності. Вкрай важливим є адекватне тарифоутворення, яке забезпечуватиме баланс між постачальниками послуг (яким завжди мало) і споживачами (яким завжди багато). Не завадила б і наявність хоча б зародкової стадії ринку відповідних послуг, щоб споживач міг вибрати не одного постачальника з одного, а хоча б із двох-трьох. У такому випадку зростання тарифів підвищить інвестиційну привабливість ринку комунальних послуг серед інвесторів і системних операторів, а держава на перехідний період забезпечить підтримку малозабезпечених верств населення шляхом надання субсидій. Така модель поступово оздоровить економіку загалом, а також полегшить бюджетне навантаження, адже в міру зростання доходів населення кількість субсидіантів поступово скоротиться. Однак, це, мабуть, про якусь іншу країну, оскільки в нас, змінивши тарифоутворення, держава не забезпечила ні ринок, ні адекватну модель ціноутворення, ні макроекономічну стабільність. Перш ніж прив'язувати енергоносії до ринкових цін, державі варто було б спочатку забезпечити стабільність національної валюти.

Таким чином, програма житлових субсидій повністю не відповідає положенням, закріпленим у Конституції України. Субсидії повинні розглядатися лише як допомога виробництвам, у такий спосіб держава стимулюватиме створення нових підприємств, отже, надаватиме значній чисельності населення роботу, яка зможе забезпечити кожному гідний рівень життя. Лише за таких умов програма житлових субсидій може бути доцільною у нашій країні.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628. **2.** Баркер Р. Словарь социальной работы / пер. с англ. М. : Наука, 1994. 166 с. **3.** Бородецкая Н. П. Социальная защита населения на современном этапе: состояние и проблемы : монография. Донецк : Янтарь, 2001. 363 с. **4.** Гончарова С. Ю., Отенко І. П. Соціальна політика : навч. посіб. Харків : ХДЕУ, 2003. 200 с. **5.** Про новий розмір витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива у разі надання житлової субсидії : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 № 1156 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1156-98. **6.** Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 409 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-2014. **7.** Про теплопостачання : Закон України від 02.06.2005 № 2633-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2633-15/ed20050602. **8.** Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 09.11.2017 № 2189-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19/ed20171109.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ ЯК ФОРМА НАРОДОВЛАДДЯ

УДК 343.1

Стулиус К. М.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Визначено сутність та основні ознаки референдуму як форми народовладдя. Досліджено проблемні аспекти проведення всеукраїнського референдуму. Запропоновано напрями ефективного розв'язання наявних проблем. Сформульовано пропозиції щодо зміни чинного законодавства про референдум.*

Ключові слова: *референдум, інститут референдуму, всеукраїнський референдум, законодавство, демократія, народовладдя, народне волевиявлення.*

Аннотация. *Определены сущность и основные признаки референдума как формы народовластия. Исследованы проблемные аспекты проведения всеукраинского референдума. Предложены направления эффективного решения имеющихся проблем. Сформулированы предложения относительно изменения действующего законодательства о референдуме.*

Ключевые слова: *референдум, институт референдума, всеукраинский референдум, законодательство, демократия, народовластие, народное волеизъявление.*

Annotation. *The essence and main features of the referendum as a form of democracy are determined. The problematic aspects of the All-Ukrainian referendum are investigated. The directions of effective solution of existing problems are proposed. Suggestions regarding changes to the current referendum legislation are formulated.*

Keywords: *referendum, referendum institution, All-Ukrainian referendum, legislation, democracy, democracy, popular expression of will.*

В історії України останнім часом відбулися значущі суспільно-політичні події, і передусім це Революція гідності, анексія Криму та воєнні дії на Сході країни через втручання РФ та ін. На сьогодні важливим є питання ширшої участі громадян у розв'язанні важливих проблем. Для країни необхідними є вияви демократії, основною формою яких є проведення референдуму.

Референдум вважають найдемократичнішою формою волевиявлення громадян, у якій виражається народовладдя, а також реалізується головний принцип, зазначений в Конституції України, щодо належності всієї повноти влади народу. Однак, цей принцип в Україні практично не реалізується, що призводить до нав'язування невеликою кількістю осіб (депутатів) власного бачення шляхів розв'язання питань. Прикладом небажання звертатися до народу є розв'язання питань, пов'язаних зі скасуванням депутатської недоторканності. Очевидно, що депутати не бажають позбавити себе і привілеїв [4].

Найвищим вираженням волі народу є право брати участь у всеукраїнському референдумі. Народ має змогу впливати на прийняття нормативних актів і законів загальнодержавного та місцевого значення шляхом голосування. Зауважимо, що влада не дотримується положень Конституції України і фактично позбавляє джерело влади (народ) можливості впливати на процес утворення нормативно-правових актів, а також брати участь в управлінні державою.

Саме тому вдосконалення правового регулювання проведення всеукраїнського референдуму є актуальною та важливою проблемою, яка б вирішила чимало проблем у державі та фактично надала владу народу не лише у період виборів до державних органів влади, але і у процесі реалізації функції контролю за діяльністю влади.

На сьогодні в Україні питання проведення референдуму регулюються Законом України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. У ст. 1 Закону України «Про всеукраїнський референдум» визначено, що референдум є однією з форм безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо українським народом, що полягає в ухваленні (затвердженні) громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування в порядку, установленому цим законом. Також Закон встановлює, що предметом всеукраїнського референдуму є питання про схвалення нової редакції Конституції України, внесення змін до Конституції України, скасування, втрати чинності чи визначення нечинним закону про внесення змін до Конституції України, про зміну території України [1].

© Стулиус К. М., 2018

Вважаємо, що положення Закону має бути змінено, оскільки:

– внесення змін до Конституції має здійснюватися виключно народом, а не депутатами;

– процедура призначення референдуму повинна бути спрощена;

– зобов'язати Президента України або депутатів (загальною кількістю депутатів не менше ніж 50 осіб) у разі відмови від скасування законів, що суперечать положенням Конституції, ініціювати проведення всеукраїнського референдуму;

– заборонити внесення змін до Конституції представниками народу (депутатами), оскільки ці представники фактично не відображають волю народу, а діють виключно у власних цілях або лобіюють інтереси олігархії.

Тема всеукраїнського референдуму як форми народовладдя є доволі популярною, адже виникає чимало проблем і суперечливих факторів, що перешкоджають ефективній діяльності інституту референдуму та реалізації народовладдя в Україні. Серед науковців і дослідників, які займалися вивченням цієї теми, виокремимо Погорілко В. Ф., Ставнійчук М. І., Палєєва Ю. С.

При прийнятті важливих рішень референдум має істотне значення, оскільки:

– референдум є однією з пріоритетних форм безпосередньої демократії, що дає змогу трансформувати волю народу у державну;

– референдум є самостійним інститутом конституційного права України;

– зміст референдуму є визначуваним окремими положеннями Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів загальнодержавного та місцевого значення;

– потенційними учасниками референдуму є громадяни України, наділені правом голосу;

– рішення референдуму є обов'язковим для виконання;

– легітимним референдум вважають лише якщо на всіх стадіях дотримано чинне законодавство України [6].

Попри значну кількість нормативно-правових актів, у яких визначено предмет, сфери діяльності та регулювання проведення всеукраїнського референдуму, існують проблеми, що перешкоджають головному принципу, визначеному у Конституції України – реалізації принципу належності влади народу.

У законодавстві України існують суперечливі положення щодо проведення референдуму.Так, ухвалений 6 листопада 2012 р. Закон України «Про всеукраїнський референдум» суперечить Конституції України, оскільки робить фактично неможливим вільне волевиявлення громадян, скасовує місцевий референдум, створює умови для маніпулювання народним волевиявленням і загострення політичного протистояння у суспільстві, що, у свою чергу, порушує принцип верховенства права в Україні. Ці фактори не убезпечують процес референдуму та його результати від втручання органів державної влади, що є порушенням демократичних стандартів. Вважаємо, що процедура проведення референдуму має бути спрощена, а роль місцевих референдумів в управлінні державою збільшена.

Прийнятий новий Закон фактично унеможливлює проведення місцевих референдумів, що є порушенням демократичних стандартів. Особливо це впливає на сам процес проведення місцевих референдумів. З огляду на те, що система виборів (за закритими списками) в Україні дає змогу призначати депутатів за бажанням керівників партій і блоків, а це фактично призводить до торгівлі місцями до Верховної Ради. Отже, члени територіальних громад залишаються без права впливати на ухвалення найважливіших рішень місцевого значення шляхом таємного голосування. Однак, це не єдина проблема, щодо проведення референдуму в Україні.

У незалежній Україні всеукраїнський референдум проводився двічі – 1 грудня 1991 р. і 16 квітня 2000 р. За результатами першого був підтверджений Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., на другому референдумі громадяни України проголосували за зміни до Конституції України, вимагали розпуску Верховної Ради, запровадження двопалатного парламенту, права затверджувати Конституцію. Зауважимо, що організатори референдуму за народною ініціативою (16 квітня 2000 р.) припустилися істотних помилок, головна з них полягала у тому, що на референдум були винесені питання загального характеру, які потребували конкретизації та відповідного юридичного оформлення. При цьому не було запропоновано конкретного шляху внесення змін до Конституції України. Так, у питанні про створення двопалатного парламенту були відсутні чітко визначені функції та повноваження палат, порядок їх формування. Воля народу, яка мала набути юридичного оформлення у рішеннях парламенту, залишалася нереалізованою. Згідно з Конституцією України результати референдуму не могли мати дорадчого характеру, оскільки перелік підстав для призначення всеукраїнського референдуму Верховною Радою та Президентом України був вичерпаним і не передбачав призначення названими суб'єктами консультативних референдумів [5].

Аналіз процесу організації та проведення всеукраїнського референдуму дає підстави говорити про певні проблеми. Так, на сьогодні чітко не визначено форму здійснення всенародного голосування. Невідомо, як бути з питан-

нями, що не мають чіткої відповіді «Так» або «Ні», адже в Законі про це не йдеться. Це є важливим, адже саме від чіткості формулювання залежатиме вибір народу та подальша інтерпретація результатів [6].

Історично склалося, що проведення всеукраїнського референдуму політичні сили використовували на свою користь. Фактично процедура проведення референдуму дотримувалась, однак, постановка запитань у бюлетенях була некоректною, оскільки неможливо було дати однозначну відповідь.

Основними проблемами щодо постановки питань на референдумі є пропонування:

– питань, щодо яких у народу не вироблено певної позиції, тобто люди не знають, за що мають голосувати; у такий спосіб певні політичні сили використовують референдум у своїх цілях;

– нечітко сформульованих питань: в історії чимало прикладів, коли через неправильну постановку питань політики досягали поставленої мети;

– в одному питанні комбінації кількох, що унеможливлює визначення однозначної відповіді [6].

Для розв'язання цієї проблеми необхідно забезпечити конкретну постановку питань і професійну інтерпретацію даних всеукраїнського опитування, щоб уникнути від ймовірних викривлень, а також зробити неможливими спроби політичних сил використовувати результати у власних інтересах [6].

У Законі мають бути чітко відокремлені питання одне від одного. Ні в якому разі не можна поєднувати питання однією відповіддю «так» або «ні», адже тоді неможливо дати однозначну відповідь, а також популяризувати одне рішення за рахунок іншого.

На сучасному етапі розвитку існує прагнення українців до самостійного розв'язання проблеми доступності та безпосереднього управління державою. Нині в мережі Інтернет доступна спрощена електронна форма, де, вказавши електронну адресу, причину підписання та деякі анкетні дані, можна підписати петицію. Однак, існує недосконалість ідентифікації таких підписів. У сучасному світі технологій слід було б використовувати електронні підписи згідно із законом, що значно спростило процедуру проведення збору підписів та не потребувало б значних витрат.

Ще однією проблемою проведення всеукраїнського референдуму є те, що він не має законодавчої сили. Чинним Законом «Про всеукраїнський референдум» не передбачено механізму, який передбачав би здійснення рішень референдуму. Ураховуючи те, що народ є джерелом влади, рішення, прийняті ним, мають загальнообов'язковий характер і не потребують якогось узгодження державною владою. До Конституції України слід внести зміни та чітко прописати загальнообов'язковість всеукраїнського референдуму. Нині проведення референдуму можна порівняти з проведенням соціологічного опитування, коли існує лише один показник – бажання народу, але подальшої реалізації рішення не відбувається, оскільки цього не бажають державні установи в особі їх представників.

Для покращення функціонування інституту референдуму та проведення всеукраїнського референдуму слід:

– створити цілісну концепцію всеукраїнського референдуму як форми безпосереднього народовладдя в Україні;

– удосконалити чинне законодавство про всеукраїнський референдум;

– внести зміни до Конституції України про загальнообов'язковість рішення референдуму та спрощення процедури його призначення та проведення;

– виявити негативні тенденції розвитку інституту референдуму в Україні для подальшого цілісного аналізу ситуації на різних рівнях;

– відновити законодавче регулювання місцевого референдуму як однієї з конституційних форм демократії;

– передбачити можливість проведення всеукраїнського референдуму з питань внесення змін до Конституції виключно в порядку, установленому розділом XIII «Внесення змін до Конституції України»;

– забезпечити прозорість фінансування агітації референдуму;

– проводити всеукраїнський референдум виключно після приведення правового регулювання інституту референдуму у відповідність до положень Конституції України;

– спростити процедуру збору підписів для ініціювання його проведення та самого голосу за допомогою ідентифікації особи, яка голосує, через використання електронних цифрових підписів [3].

В Україні здійснюються заходи для розбудови правової, демократичної та соціально орієнтованої держави. Однак, без прийняття до уваги народної думки нормальне та повноцінне функціонування правової держави неможливе. Шляхом проведення всеукраїнського референдуму реалізується головний конституційний принцип належності повноти влади народу. Політичні сили повинні брати до уваги бажання народу, оскільки лише так можна покращити ситуацію у країні.

Попри всі недоліки правового регулювання, рішення всеукраїнського референдуму має вищу юридичну силу і є загальнообов'язковим для виконання. Відповідно невиконання рішень тягне за собою юридичну відповідаль-

ність, що передбачено чинним законодавством України. Всеукраїнський референдум ставить політиків у вузькі рамки виконання волі народу щодо обговорюваної проблеми, і, якщо у керівництва держави інші погляди на розвиток суспільства, фактично навіть без очікування наступних виборів народ може обрати нове керівництво держави [7].

Таким чином, для підвищення ефективності політичної системи України важливим є вдосконалення механізмів референдуму. На сучасному етапі розвитку всеукраїнський референдум є важливим інструментом впливу населення на діяльність органів влади при прийнятті важливих суспільно-політичних рішень.

Науковий керівник – юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» : Закон України від 26.04.2018 № 4-р/2018 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v004p710-18. **2.** Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України : підручник. Київ : Ліра-К, 2016. 616 с. **3.** Ставнійчук М. І. Перспективи розвитку законодавства України про вибори і референдум – основа становлення України як демократичної та правової держави. *Правова держава.* 2007. № 18. С. 162–172. **4.** Палєєва Ю. С. Референдум – загальновизнаний демократичний інститут: історія і сучасність. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.* 2013. № 1. С. 43–50. **5.** Могилевець О. Ю. Референдум: швейцарський досвід та українські проблеми. *Політичні науки.* 2006. № 57. С. 88–92. **6.** Ольштинський С. В. Чи потрібен Україні референдум? *Юридичний журнал*. 2007. № 6. С. 148–159. **7.** Ткачук Б. І. Український референдум має численних попередників. *Поступ.* 2000. № 58. С. 7–11.

РЕЧОВЕ ТА ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

УДК 341.91 (075.8)

Сухацька А. В.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Деталізовано сутність поняття речового права у Стародавньому Римі, а також поняття суб'єктивних речових прав давніх римлян. Окреслено відмінності між речовими та зобов'язальними правами, що є визначуваними за об'єктом права.*

Ключові слова: *речове право, суб'єктивні речові права, зобов'язальні права, речові позови, особисті позови, манципація, речі тілесні, речі безтілесні, рухомі речі, нерухомі речі, речі в обігу, вилучені з обігу речі.*

Аннотация. *Детализирована сущность понятия вещного права в Древнем Риме, а также понятия субъективных прав древних римлян. Определены различия между вещественными и обязательственными правами, определяемыми по объекту права.*

Ключевые слова: *вещное право, субъективные вещные права, обязательственные права, вещные иски, личные иски, манципация, вещи телесные, вещи бестелесные, движимые вещи, недвижимые вещи, вещи в обороте, изъятые из оборота вещи.*

Annotation. *The essence of the concept of property law in ancient Rome, as well as the concept of subjective rights of the ancient Romans, are detailed. The differences between the substantive and the obligatory rights determined by the object of law are determined.*

© Сухацька А. В., 2018

Keywords: *property law, subjective property rights, obligation rights, property claims, personal actions, mantling, bodily things, incorporeal things, movable things, immovable things, things in circulation, things taken out of circulation.*

Одним з основних завдань римського цивільного права є розподіл майнових благ, насамперед речей, якими володіє суспільство, між окремими його членами. Засобом такого розподілу є надання членам суспільства суб'єктивних речових прав. Відповідно до цієї функції кожне речове право являє собою деякий безпосередній зв'язок особи з річчю – jus in rem: річ належить певній особі, тому всі інші члени суспільства мають визнавати цей зв'язок приналежності та не порушувати його своїми діями. З огляду на це будь-яке речове право має характер абсолютного права у тому розумінні, що воно є адресованим до всіх і у випадку порушення захищатиметься проти всіх.

Поняттю речового права та видовій класифікації приділяли велику увагу науковці, серед них Орач Є. М., Гримм Д. Д., Харитонов Е. О., Кудряшов І. В. та ін.

Метою написання статті є дослідження сутності поняття речового права, а також класифікації суб'єктивних речових прав давніх римлян, що нині є широко застосовуваними у національному цивільному праві.

Розподіл майнових прав на речові та зобов'язальні римськими юристами не згадується, вони розрізняли лише речові позови (actio in rem) та особисті (actio in personam).

Орач Є. М. вважає, що розмежування речових і зобов'язальних прав вироблено у пізніший період. Римські юристи вважали, що у тих випадках, коли особа має таке право на річ, яке дає її носію можливість безпосереднього впливу на неї, таке право є речовим. Коли ж у суб'єкта немає безпосереднього права на річ, а є лише право вимагати від іншої особи надання речі, то таке право є зобов'язальним. Отже, різниця між речовим і зобов'язальним правом проводиться за об'єктом права. Якщо об'єктом права є певна річ, то це право є речовим, а якщо об'єктом права є певна дія іншої особи з приводу певної речі, це право є зобов'язальним [1].

До речових прав римське право відносило такі інститути: володіння, право власності, сервітути й інші права на чужі речі. До зобов'язальних належали договірне право, деліктне право, інші зобов'язання, що виникають з позадоговірних правомірних дій [2].

Речові та зобов'язальні права відрізняються і за змістом, і за обсягом. Зміст речових прав встановлюється законом, а зобов'язальних, як правило, є зумовленим договором. Речові права за своїм обсягом є ширшими, ніж зобов'язальні (наприклад права власника і права наймача будинку). Суб'єкт речового права може безпосередньо впливати на річ, здійснюючи свої правомочності (наприклад, власник будинку має право володіти, користуватися і розпоряджатися ним). Наймач будинку сам безпосередньо ці правомочності здійснювати не може, він володіє і користується будинком не від власного імені, а від імені власника. Розпоряджатися ним він взагалі не має права.

Суб'єкт речового права пов'язаний з річчю ніби невидимою ниткою: «До кого б моя річ не пішла, я можу повернути її собі на тій лише підставі, що ця річ є моєю, вона надана мені чинним правопорядком».

Річ є певною частиною природи, що являє собою певну цінність для її власника [3].

При цьому не має значення, чи жива ця природа, чи ні. Римське приватне право речами визнавало все, що оточувало людину, могло бути об'єктом речового права і мало певну цінність. Отже, римське приватне право речами визнавало все те, що створено самою природою, а також те, що створено працею людини (земля, житло, харчові продукти, предмети повсякденного вжитку та ін.). Разом із тим римське право розрізняло поняття речі і товару, які за правовим змістом не збігаються. Товаром може бути об'єкт, який на момент продажу у природі ще не існує (наприклад майбутній врожай), а річчю називають лише те, що вже наявне на певний момент.

Світ, що нас оточує, складається з великої кількості певних речей, встановити критерії їх розподілу дуже важко, а іноді просто неможливо. Однак, з цивільно-правового погляду речі розподіляють на певні групи.

Виключно римським розподілом речей на окремі види був розподіл на речі, які підлягали складній процедурі передачі, і речі, які не підлягали такій процедурі. До речей, які підлягали складній процедурі передачі – манципації – римляни відносили землю, будівлі, рабів, робочу худобу, земельні сервітути та інші цінні речі, що становили економічну основу римського рабовласницького суспільства. З урахуванням їх особливої цінності й був установлений складний порядок їх відчуження [4].

У чому полягав цей складний процес передачі речей? Для здійснення, наприклад, договору купівлі-продажу якоїсь речі, запрошували не менш ніж п'ять-сім свідків і вагаря з терезами. Передача права власності на цю річ продавцем покупцю супроводжувалася виконанням низки ритуальних дій в урочистій обстановці. Виконання таких ритуальних дій дістало назву манципації, а речі, які підлягали манципації, дістали назву res mancipi. Усі інші речі набули назви res nec mancipi [5].

Яке правове значення мав розподіл речей на res mancipi та res nec mancipi? Якщо обряд mancipatio не відбувався, то право власності не переходило до набувача, покупця. Власником формально залишався продавець, який

міг у будь-який час вимагати повернення речі, і республіканські суди дуже часто задовольняли такі вимоги. Манципація мала й деякі позитивні риси. Вона засвідчувала запрошеними свідками факт переходу права власності на важливі речі від продавця до покупця. І якщо виникали сумніви щодо цього факту, то свідки могли підтвердити його дійсність.

Наступним суто римським розподілом речей було розмежування речей за їх субстанцією (суттю, матерією). Речі, які мали матеріальну субстанцію, називалися тілесними, а ті, які не мали матеріальної субстанції, отримали назву безтілесних. Під тілесними речами розуміли такі речі, які можна сприйматися дотиком, а під безтілесними – такі, що сприймаються лише подумки. Скоріше, це не речі, а права, наприклад, право на спадкування, яке може не бути реалізоване і з усім тим залишається правом, як і те, що належить до нереалізованого сервітуту, у тому числі узуфрукт. Безтілесна річ, додає до сказаного відомий давньоримський правник Гай, існує у вигляді правового уявлення про якесь матеріальне благо, яке може й не мати тілесної суті. Часто під безтілесними речами розуміли дії осіб, що являли собою грошовий інтерес.

Однак, юридично важливими є інші розподіли речей, які перейшли в подальші системи права; розглянемо їх детальніше.

Речі рухомі та нерухомі. Рухомими вважали такі речі, які можна було пересувати у просторі: тварини, раби, дрібні домашні речі. До нерухомих речей відносили передусім землю, будинки, дороги, міські стіни. Нерухомими речами вважалися не тільки земля та надра землі, але й все, що створене чужою працею на землі власника. Для нерухомих речей (res mobiles) зміна місця без пошкодження є неможливою. Усі інші речі, які можна переносити з одного місця на інше без пошкодження, вважали рухомими.

Речі прості та складні. Класичне визначення такому розрізненню дав визначний давньоримський юрист Помпоній, оголосивши простими речі, усі частини яких створюють щось фізично зв'язане й однорідне, створене з єдиного матеріалу (коштовне каміння, раб, кінь та ін.). Вони не розкладаються на частини, а якщо їх розкласти, то самі по собі частини втрачають свою цінність і не мають самостійного значення.

Складні речі формуються зі штучно з'єднаних різнорідних речей, які мають між собою матеріальний зв'язок і загальну назву (корабель, шафа). Окремі частини такої складної речі не можуть належати різним особам.

Речі подільні та неподільні. За визначенням давньоримського юриста та державного діяча Ульпіана, подільною слід вважати таку річ, яка від поділу не змінює свій рід, якість, цінність. Кожна окрема частина залишається тією самою, що й була, лише меншою за обсягом. Подільними речами були насамперед земля і все те, що вона приносить: хліб, розрізаний навпіл, та ін. Неподільними є ті речі, які в разі поділу знищуються або втрачають свою цінність.

Поділ неподільних речей міг бути лише уявним. Частини, які утворюються за такого поділу, називаються ідеальними частинами, або ідеальними частками. У такому випадку ділиться не сама річ (вона є неподільною), а лише її цінність. Коли треба розподілити неподільну річ, вона залишається у власності однієї особи, а інші одержують грошову компенсацію.

Речі споживні та неспоживні. У цьому випадку розподіл зроблено з огляду на те, що одні речі (земля, будівлі, знаряддя праці, дорогоцінне каміння та ін.) у процесі користування не споживаються або споживаються непомітно, а інші (вино, хліб, м'ясо та ін.), згідно з їхнім призначенням, зменшуються або знищуються повністю. Такі особливості речей не можна не брати до уваги, виробляючи юридичні правила, якщо доводиться стикатися з ними. Так, у наймання здаються лише неспоживані речі, а у позику надаються речі споживні. Споживними речами визнавалися й гроші, оскільки користуватися ними можна не інакше як шляхом витрачання.

Речі, наділені родовими ознаками, та індивідуально визначені речі. Ця класифікація ґрунтується на поміченому римлянами своєрідному явищі, коли юридичні правила доводиться будувати по-різному, залежно від того, як визначено ту чи іншу річ за конкретних умов обігу. Ці умови можуть будуватися так, що пов'язана з ними річ буде так чи інакше виділена (наприклад, придбання відомої картини, скульптури, золотої вази). Таку річ називають індивідуально визначеною. Однак, якщо за умовами обігу річ особливо не виділяється, а характеризується загальним чином, то її розглядають уже як визначену родовими ознаками. Такі речі не мали в обігу індивідуальності, їхня мінова цінність визначалася такими параметрами, як Bafa, міра, число. Джерела римського права для позначення речей, індивідуально визначених, вживали термін species, а для визначених родовими – genus [7].

Розподіл речей на родові та індивідуальні є пов'язаним із різним розв'язанням питання юридичного становища цих речей. Фізична загибель родових речей (від пожежі, крадіжки) є цілком можливою, але для права, для кредитора вони не зникали, оскільки завжди могли бути замінені іншими речами. Гроші дають у кредит у певній кількості та у певній кількості отримують від боржника, звідси правило: рід не зникає.

Однак, якщо сусід позичав у сусіда золоту вазу, то він уже мав справу з індивідуально визначеною річчю і повинен був повернути не будь-яку річ, хоча б і золоту, а лише ту, яку він позичив. Якщо індивідуально визначена річ випадково зникала, то договір припинявся, хоч зобов'язана особа несла відповідальність у розмірі вартості втраченої речі.'

Речі головні та побічні (придаткові). Головною називали річ, яка давала назву цілому, або ту річ, без якої інша не могла вживатися. Речі побічні певним чином залежали від головної та підпорядковувалися її юридичному становищу. До побічних речей належали частини речі, приналежність, плоди та витрати [7].

1. Частини речі не були об'єктом юридично самостійного існування. Якщо річ у цілому була об'єктом юридичного правочину, то наслідки цього правочину поширювалися і на всі частини речі. Об'єктом самостійних правочинів частина речі могла бути лише за свого відокремлення від цілого.

2. Приналежністю називалася річ, пов'язана з іншою (головною) річчю не фізично, а економічно. Головна річ вважалася незакінченою, якщо від неї було відокремлено приналежність. Звичайно, приналежність може існувати окремо від головної речі, але тільки у процесі спільного користування досягається господарський результат (наприклад, ключ і замок, човен і весло).

3. Плодом називають таке органічне або фізичне виробництво речі, що відокремлюється від неї без порушення її сутності та становить звичайний прибуток у господарстві. Плоди бувають природні та цивільні, або прибуткові. Плодами природними вважали насамперед органічне виробництво таких речей, які регулярно й постійно одержували від експлуатації речей, що приносили плоди без зміни їх господарського призначення. Джерела римського приватного права до плодів природних відносили тварин, овечу вовну, хліб, овочі, фрукти та ін. До плодів належать і цінності, набуті шляхом господарської діяльності, наприклад відсотки від капіталу, орендна плата. Такі плоди називають цивільними, або прибутковими [8].

Плоди розподіляють на такі, що відокремились від речі, яка їх виробляє, і не відокремлені; на плоди наявні у натурі та спожиті тощо. Ці відмінності у розумінні плодів мають велике значення, якщо порушується питання про право власності й обов'язок повернення плодів. Так, якщо річ повертається на підставі віндикаційного позову, наявні плоди завжди підлягають поверненню власнику разом із річчю. За спожиті плоди добросовісний власник відповідальності не ніс.

4. Витрати. Будь-які затрати на ту чи іншу річ, називають витратами. Римське приватне право визнавало витрати необхідні, без яких річ не може існувати; корисні, які поліпшують річ, збільшуючи її цінність; і витрати заради примхи, особистих смаків. Цей розподіл витрат також має правове значення, особливо у позовах про повернення речі.

Речі в обігу і вилучені з обігу. Римські юристи розрізняли речі в обігу і речі, вилучені з обігу. До першої категорії належали речі, які були об'єктами приватної власності й обігу між окремими людьми: земля, раби, робоча худоба, сервітути, спочатку сільські, а потім і міські.

Вилученими з обігу називали такі речі, які не могли бути об'єктом особистої власності через своє специфічне призначення, а не за своєю природою. Вилученими з обігу були речі, присвячені богам (храми, олтарі); речі, які перебувають під заступництвом богів (міські стіни міста Риму, кладовища та ін.); речі спільного користування, які безпосередньо служили всім людям (дороги, площі, великі ріки та моря та ін.).

Таким чином, розглянутий розподіл речей у Стародавньому Римі завдяки своїй високій абстрактності виявився настільки життєспроможним, що у загальному вигляді не втратив практичного значення і дотепер.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права : підручник. Львів : РВВ Львівського національного університету, 2000. 238 с. **2.** Речове право. URL: http://jure.in.ua/tema-6-rechove-pravo. **3.** Дождев Д. В. Римское частное право : учебник / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. М. : Норма, 2004. 336 с. **4.** Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права / под ред., предисл. В. А. Томсинова. М. : Зерцало, 2003. 496 с. **5.** Римське зобов'язальне право. URL: https://stud.com.ua/66642/pravo/rimske_obovyazkove_pravo_dogovori. **6.** Кудряшов И. В. Римское право : учебное пособие. М. : Приор, 2004. 128 с. **7.** Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : навч. посіб. Харків : Одіссей, 2013. 416 с.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПАЇВ

УДК 349.41(477)

Таран К. О.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено питання отримання права власності на земельний пай та його використання. Деталізовано ключові питання орендних відносин між власником земельної ділянки та орендарем. Проаналізовано особливості правового регулювання використання земельних паїв в Україні.*

Ключові слова: *оренда, земельний пай, оренда землі, законодавство, право власності на земельний пай, договір оренди, орендна плата.*

Аннотация. *Исследованы вопросы получения права собственности на земельный пай и его использования. Детализированы ключевые вопросы арендных отношений между собственником земельного участка и арендатором. Проанализированы особенности правового регулирования использования земельных паев в Украине.*

Ключевые слова: *аренда, земельный пай, аренда земли, законодательство, право собственности на земельный пай, договор аренды, арендная плата.*

Annotation. *The issues of obtaining ownership of a land share and its use are investigated. The key issues of rental relations between the owner of the land and the tenant are detailed. The features of the legal regulation of the use of land shares in Ukraine are analyzed.*

Keywords: *lease, land share, land lease, legislation, ownership of land share, lease agreement, rent.*

Українцям доволі часто доводиться звертатися по допомогу до правових органів, щоб розв'язати непорозуміння, які виникають у процесі земельних правовідносин.

Проблеми земельних відносин в Україні, а також ефективного використання земельних ресурсів досліджували і досліджують чимало науковців, серед них Коваленко Т. О., Михасюк І. Р., Новаковський Л. Я., Саблук П. Т., Федоров М. М. та ін. Однак, попри наявність численних теоретичних розробок на сьогодні недостатньо досліджено рівень розвитку земельних відносин, чим спричинено незадовільний стан розвитку сільського господарства, а також дотичних до нього сфер економіки.

Метою написання статті є визначення особливостей використання земельних паїв селянами, а також аналіз умов, на яких здійснюється орендна земельних паїв.

Згідно зі ст. 13 Конституції України земля та її надра у межах території України є об'єктом права власності українського народу [1].

Оскільки земля у нашій країні є народним надбанням, держава здійснює функцію охорони землі. Під особливою охороною держави перебувають землі сільськогосподарського призначення, що є пов'язаним із тим, що Україна є аграрною державою, а земля істотно впливає на розвиток економіки країни, забезпечує її стратегічними запасами. Останнім часом особливий попит мають орні землі, яким притаманна висока врожайність. Крім ріллі цінними сільськогосподарськими угіддями є багаторічні насадження, сіножаті, перелоги, пасовища, які надають можливості для розвитку тваринництва. Такі землі використовують аграрні товаровиробники: фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи, особисті селянські господарства, чим зумовлено розвиток різних напрямків діяльності цих суб'єктів господарювання.

За радянських часів сільськогосподарські землі, як і всі інші, були державними, тобто належали всім одразу і нікому конкретно. Тому не дивно, що з проголошенням незалежності України одним із перших постало питання про передачу землі у приватну власність [2].

Згідно із земельною реформою від 15 березня 1991 р. значна кількість громадян – членів сільськогосподарських підприємств змогли реалізувати своє право на землю [3].

В основу цієї реформи покладено приватизацію та паювання земель сільськогосподарського призначення. Попри те, що земельна реформа триває вже чимало років, тема приватної власності на такі паї донині залишається актуальною. Це пов'язано з тим, що не всі люди змогли реалізувати право на отримання земельних паїв через недосконалість тогочасного законодавства. Це стосувалося тих, хто не працював у колгоспах, і тепер вони відстоюють свої права у суді.

© Таран К. О., 2018

Про реформування земель свідчать такі нормативно правові акти: Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1991 р. № 15-92 «Про приватизацію земель», Закон України від 5 червня 2003 р. № 899 «Про порядок виділення земельних ділянок у натурі власникам земельних часток (паїв)» та ін. [3; 4]. Завдяки цим документам сільськогосподарські підприємства отримали державні акти на право колективної власності на землю, на базі колгоспів, радгоспів створено сільськогосподарські підприємства, кооперативи, акціонерні товариства – колективні сільськогосподарські підприємства. У свою чергу, екс-колгоспники, ставши членами новостворених формувань, водночас набули нового для себе статусу – колективних землевласників, кожному з них належала своя частка у колективній власності. Зауважимо, що законодавство хоч і передбачало виділення паїв, але в натурі їх виокремлення не відбулося, у зв'язку з чим виникає чимало суперечок між орендарями та власниками паїв через небажання власника продовжити договір оренди земельних паїв [3; 4].

Коваленко Т. О. земельний пай розглядає як оцінену у грошовому вираженні та визначену в умовних кадастрових гектарах частину, передану в колективну власність, сільськогосподарських угідь, яка може бути витребувана в натурі у самостійну земельну ділянку.

Як правило, більшість мешканців села не в змозі обробляти свою землю самостійно, тому вони здають її в оренду сільськогосподарським підприємствам або іншим фізичним особам. Щоб уникнути непорозумінь, необхідно укласти договір оренди, який засвідчує право оренди земельної ділянки. За бажанням сторін він може бути засвідчений нотаріально [6]. Договір має обов'язково містити інформацію про об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування, розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди, орендну плату (розмір, індексацію, спосіб та умови розрахунку, відповідальність за несплату). За згодою сторін у договорі оренди землі можуть бути визначені інші умови.

Якщо у власника паю державний акт на земельну ділянку без присвоєного кадастрового номера, слід звернутися до спеціалізованого підприємства щодо виготовлення технічної документації з землеустрою. Після цього треба пройти реєстрацію в регіональному підрозділі Державного геокадастру та зареєструвати право власності в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Строк дії договору оренди землі визначається за угодою сторін. Однак, слід пам'ятати про максимальні та мінімальні обмеження. Щодо мінімального строку оренди, то він не може перевищувати п'ятдесяти років. При передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва або фермерського господарства чи особистого селянського господарства строк не може бути меншим за сім років, а якщо це стосується меліорованих земель – не меншим за десять років [6].

Важливим пунктом цього договору є розмір орендної плати за землю. В Україні постійно виникають суперечки між орендарями та власниками паїв через низьку орендну плату. Згідно з Законом України «Про орендну плату» її розмір встановлюється за згодою сторін, однак, ця сума не може бути меншою за 3 % вартості земельної ділянки [6]. За різними розрахунками рента від використання ріллі в Україні коливається від 200–250 дол. за га до 450 дол. за га. У ці суми залучено і збори за використання ріллі, і прибуток агровиробника, і орендна плата для власника паю. У 2017 р. власник ріллі отримував в середньому 52,6 дол. за га, а прибуток агровиробника коливався від 132 дол. за га до 382 дол. за га.

Однак, у 2018 р. середня вартість оренди зросла по Україні на 24 %, до 2800 грн [7]. За припущеннями заступника міністра аграрної політики та продовольства Мартинюка М., зростання орендної плати за останні роки пояснюється посиленням конкуренції за доступ до ріллі. Через конкуренцію агробізнес платить у середньому 3–4 тис. грн за га, що відповідає загальним умовам ведення агробізнесу в Україні. Маючи за га 400–500 дол. прибутку, орендар сплачує власнику 50–80 дол. [7].

Власник паю в Україні отримує 25 % від усієї ренти на землю, тоді як в інших країнах з ринковою економікою власник отримує 50 % доходу від землі. З огляду на те, що з моменту укладання договору оренди паю проходить певний період часу, протягом якого змінюється економічна ситуація в країні, договором повинна бути передбачена можливість змін прописаних у ньому вимог.

Зміна умов договору оренди землі чи розірвання цього договору здійснюється за взаємною згодою сторін, за недосягнення згоди спір вирішується у судовому порядку. Розірвання договору в односторонньому порядку не допускається, окрім випадків, коли така можливість прописана у самому договорі.

В Україні доволі поширеною є неформальна оренда, коли ніхто не реєструє угоду, селяни неформально домовляються із підприємцем про використання ділянки, отримують плату готівкою або сільськогосподарською продукцією. Головною причиною є небажання оприлюднювати доходи від оренди, аби не втратити можливість отримувати різні види соціальної допомоги.

Згідно зі ст. 22 Закону «Про оренду землі» орендна плата справляється у грошовій формі. За згодою сторін розрахунки щодо орендної плати за землю можуть здійснюватися у натуральній формі. Такий розрахунок має відповідати грошовому еквіваленту вартості товарів, що передаються орендодавцю, за ринковими цінами на дату внесення орендної плати [6; 7].

Згідно з п. 9 Типового договору оренди якщо сторони погодили натуральну форму справляння орендної плати, то в договорі оренди слід визначити кількість або частку продукції, одержуваної з земельної ділянки, якісні показники продукції, місце, умови, порядок, строки постачання [8]. При цьому розрахунок у натуральній формі повинен відповідати грошовому еквіваленту вартості товарів за ринковими цінами на дату внесення орендної плати. При виплаті орендної плати у натуральній формі конкретна сума такої плати не визначається, оскільки щороку вона може відрізнятися залежно від ринкових цін на продукцію, якою здійснюватимуться виплати.

На сьогодні перед урядом постає питання про скасування мораторію на продаж земель. Поки мораторій не скасовано, деякі фізичні та юридичні особи намагаються привласнити якомога більше земельних паїв, щоб надалі продати їх великим бізнесменам. Тому вони привласнюють землі як чесним, так і нечесним шляхом, через що більшість селян потерпають від земельних махінацій. Прикладом може бути ТОВ «Чигирин» на Черкащині [9]. Ця юридична особа уклала договір із власниками паїв на сім років, з умовою права орендаря розпоряджатися землею на свій розсуд без згоди власника. Селяни підписали договір, начебто погоджуючись із цими умовами.

Однак, з часом вони зрозуміли сутність документа і звернулися до суду, щоб відстояти свої права. Як закінчиться справа, невідомо, однак, можна спрогнозувати, що судовий розгляд справи затягнеться. Ця ситуація трапилася через неуважність та правову неграмотність селян. Більшість із них, як у цьому прикладі, не читають договір, який вони підписують з орендарем і не звертають уваги на дрібниці, покладаючись на добросовісність аграріїв. Щоб не опинитися у такій ситуації, у власника повинен бути оригінал договору оренди. Також слід пам'ятати про те, що махінації легше проводити з землею, не оформленою належним чином, якій не привласнено кадастровий номер.

Для забезпечення захисту прав власника договір оренди паю між власником земельного паю та орендарем повинен бути укладений у письмовій формі. У ньому вказується вся необхідна інформація щодо об'єкта оренди та інші умови за згодою сторін. Задля захисту своїх інтересів власник паю потребує щорічної пролонгації договору. Щоб уникнути непорозумінь, у договорі визначають розмір штрафу, який повинен сплатити орендар орендодавцю у разі невчасної або неповної орендної плати. Якщо у договорі розмір штрафу не визначено, орендар згідно із Законом «Про оренду землі» сплачує 3 % річних [6].

У договорі в обов'язковому порядку повинно бути передбачено дотримання орендарем належного стану використовуваної земельної ділянки, тобто необхідно сіяти культури, які виснажують землі, один раз на сім років. Також орендар повинен поліпшувати та підтримувати родючість ґрунтів, вносити органічні та мінеральні добрива.

Орендодавець може розробити проект відведення земельних ділянок. Такий проект розробляється, якщо поле, на якому розміщена земельна ділянка, не повністю передане у користування одній особі, тоді межі такої ділянки повинні бути визначеними. Необхідність такого проекту виникає і якщо земля повертається до орендодавця, і він вирішує частину обробляти самому, а іншу здавати в оренду. У цьому випадку витрати на організацію цього проекту бере на себе орендодавець.

Орендар має право для ефективного здійснення підприємницької діяльності передати використовувану ним земельну ділянку іншій особі на правах суборенди, але тільки за згодою орендодавця.

Науковий керівник – викладач Чуприна Я. О.

Література: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628. **2.** Земельні паї: що це та як їх використовувати. URL: http://dt-kt.net/articles/article-225. **3.** Про приватизацію земельних ділянок : Декрет Кабінету Міністрів України від 26.12.1992 № 15-92 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-92/ed19921226. **4.** Про порядок виділення земельних ділянок у натурі власникам земельних часток (паїв) : Закон України від 5.06.2003 № 899-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15/ed20030605. **5.** Актуальні питання приватизації та оцінки земельної частки (паю). URL: https://land.gov.ua/icat/aktualni-pytannia. **6.** Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14/ed19981006. **7.** Як розрахувати розмір орендної плати. URL: https://zem.ua/uk/41-golovni-pitannya-pro-zemlyu/110-yak-rozrakhuvati-rozmir-orendnoji-plati. **8.** Про внесення змін до Типового договору оренди землі : Закон України від 23.11.2016 № 843 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2016-%D0%BF. **9.** В Україні нова афера з землею – зміна кадастрових номерів. URL: https://ukranews.com/ua/news/502294-v-ukraini-nova-afera-z-zemleyu-zmina-kadastrovykh-nomeriv-zmi.

ФОРМУВАННЯ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ, ЙОГО ОБЛІК ТА ОЦІНКА

УДК 657.41

Тесленко В. В.

Студент 3 курсу
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Визначено сутність поняття «статутного капіталу». Досліджено нормативні документи щодо сутності статутного капіталу підприємства. Проаналізовано особливості формування, оцінки й обліку статутного капіталу підприємства.*

Ключові слова: *підприємство, організація, суб'єкт господарювання, підприємництво, капітал, статутний капітал, законодавство, нормативні документи.*

Аннотация. *Определена сущность понятия «уставный капитал». Исследованы нормативные документы касательно сущности уставного капитала предприятия. Проанализированы особенности формирования, оценки и учета уставного капитала предприятия.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, субъект хозяйствования, предпринимательство, капитал, уставный капитал, законодательство, нормативные документы.*

Annotation. *The essence of the concept of «authorized capital» is defined. The regulatory documents regarding the essence of the authorized capital of the enterprise are investigated. The features of the formation, evaluation and accounting of the authorized capital of the enterprise are analyzed.*

Keywords: *enterprise, organization, business entity, entrepreneurship, capital, authorized capital, legislation, regulatory documents.*

Головною метою кожного підприємства, що розпочинає своє формування та діяльність, є правильне створення статутного капіталу як важливого компонента, необхідного для створення фінансових ресурсів, які, у свою чергу, дозволять підприємству нормально функціонувати. У зв'язку з цим аналіз, оцінка й облік статутного капіталу є важливими для вивчення та пізнання, а дослідження формування статутного капіталу є надзвичайно актуальним.

Дослідженням теоретичних і практичних основ статутного капіталу займалися і займаються Ворона Н., Бєлова Н., Дзюба Н., Чернишова Н., Онищенко В., Краснова Г., Львова М. та ін.

Метою написання статті є дослідження сутності поняття статутного капіталу та його обліку, а також аналіз нормативних документів щодо аналізу, оцінки й обліку статутного капіталу.

Статутний капітал – це джерела, які формують грошові кошти та майно, необхідні для створення, забезпечення й виконання зобов'язань підприємства. Складовими цього капіталу є внески всіх засновників, а розмір є визначуваним як сума внесків цих засновників. Бухгалтерський облік статутного капіталу ведеться як складової власного капіталу [1].

У законодавстві не визначено певну мінімальну суму статутного капіталу, це залежить від виду діяльності. Якщо говорити про акціонерні товариства, то у чинному законодавстві окреслено, що сума мінімального розміру статутного капіталу має становити 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, чинної на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства. Відомості про розмір статутного капіталу та частка кожного засновника у ньому мають бути відображені у статуті або рішенні про створення товариства. Підприємства, які складають звіт про власний капітал, показують зміни у статутному капіталі в графі 3 (форма № 3 НП(С)БО 1) [1].

Щодо Товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) в законодавстві визначено, що обов'язковим мінімальним розміром статутного капіталу є одна мінімальна заробітна плата, встановлена на дату реєстрації. У законодавстві уточнено, що від третього року фінансової діяльності компанії розмір статутного капіталу не повинен бути меншим усіх сум активів підприємства.

Щодо ситуацій з банками, то нині Національний банк України зобов'язує, щоб мінімальна сума статутного капіталу становила 200 млн грн. Також у Національному банку України ухвалено, що від 11 липня 2018 р. буде змінено суму до 300 млн грн, однак, з певних причин дату було перенесено на 11 липня 2020 р.

© Тесленко В. В., 2018

Щодо страхових компаній у законодавстві України визначено, що статутний капітал має становити не менше 1 млн євро, а для страхової компанії, що займатиметься страхуванням життя, – від 10 млн євро. Особливістю статутного капіталу такої компанії є те, що він може бути сформований виключно грошовими коштами.

У таблиці подано дані про можливі внески до статутного капіталу (табл. 1) [4].

Таблиця 1

Внески до статутного капіталу

	Вид внеску	Особливості
1	Грошові кошти	Внески можуть бути зроблені у національній та іноземній валюті, у готівковій і безготівковій формі
2	Цінні папери	Внески у вигляді акції, облігації, ощадні та інвестиційні сертифікати
3	Рухоме майно	Транспортні засоби, обладнання, комп'ютерна техніка
4	Нерухоме майно	До таких внесків належать будівлі, споруди, будинки, квартири, земельні ділянки, інші об'єкти
5	Майнові права	Це можуть бути: – право користування майном, у тому числі земельними ділянками; – майнові права на об'єкти інтелектуальної власності (літературні та художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, винаходи, корисні моделі, торговельні марки та ін.); – частка у статутному капіталі та ін.

Зауважимо, що згідно із законодавством існують заборони щодо внесків до статутного капіталу. До них належать:

– бюджетні кошти;

– грошові кошти, отримані у кредит і під заставу;

– векселі;

– права на земельну частку (пай);

– права користування земельною ділянкою державної або комунальної власності [2].

Облік статутного капіталу розпочинається від моменту, коли підприємство стає на облік до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), а припинення ведення обліку здійснюється у той день, коли підприємство припиняє свою діяльність незалежно від причин.

Згідно з п. 5 П(С)БО 15 доходи з'являються за збільшення активу або зменшення зобов'язання, що сприяє зростанню власного капіталу, крім зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства, якщо оцінка доходів може бути достовірно визначена [4]. Це, у свою чергу, означає, що внесені до статутного капіталу товариства внески не враховуються у складі доходів при визначенні фінансового результату.

Оцінка внесків до статутного капіталу є потрібною лише у разі внесення до нього майна або майнових прав. Існують два варіанти грошової оцінки внеску учасників товариства: за згодою учасників товариства та в порядку незалежної експертної оцінки [4]. Незалежна експертна оцінка є обов'язковою у випадках, передбачених у законодавстві.

Методи оцінки внесків засновників у статутному капіталі повинні бути прописані в установчих документах. Однак, у жодному документі не передбачено конкретні вимоги до змісту та порядку таких документів. Вимога вважається реалізованою, якщо в установчих документах є вказівка про те, як саме має відбуватися оцінка внесків.

Додаткові внески до статутного капіталу можуть здійснюватися відповідно до ч. 6 ст. 144 Цивільного кодексу України. На сьогодні у Законі визначено збільшення статутного капіталу лише для акціонерних товариств, а щодо товариств з обмеженою відповідальністю уточнено, що збільшення статутного капіталу може бути лише після того, як усі його учасники зробили внески у повному обсязі.

Отже, процедуру збільшення статутного капіталу бажано прописати безпосередньо в статуті товариства з обмеженою відповідальністю [6].

Рішення про збільшення статутного капіталу повинно прийматися на загальних зборах учасників з оформленням протоколу. Водночас загальні збори мають затвердити доповнення до статуту, що відтворює збільшення статутного капіталу, або створити нову редакцію статуту [5].

Питання, що є пов'язаними з формуванням статутного капіталу, викладено у документах підприємства з урахуванням норм нормативних документів: законів «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою відповідальністю», а також Господарського кодексу України [3; 5–7].

Таким чином, статутний капітал є стартовим для всіх підприємств, а внесені засновниками кошти надалі використовуватимуться для функціонування, здійснення фінансово-господарської діяльності й отримання прибутку. Внески до статутного капіталу можуть бути не лише у грошовій формі, а й у вигляді цінних паперів, майна та ін.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Фартушняк О. В.

Література: 1. Онищенко В. П. Статутний капітал підприємства. URL: https://www.golovbukh.ua/article/7256-statutniy-kaptal-pdprimstva. **2.** Учет формирования уставного капитала ООО. URL: http://avers3.com/35009. **3.** Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 15 «Дохід» : Закон України від 29.11.1999 № 290 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99. **4.** Вороная Н., Белова Н., Дзюба Н., Чернышова Н. Уставный капитал ООО. Формирование уставного капитала: организационные моменты. *Налоги и бухгалтерский учет.* 2015. № 77. С. 285–289. **5.** Краснова Г. А., Львова М. В. Функциональные составляющие категории «уставный капитал». *Фундаментальные исследования.* 2015. № 11. С. 380–384.

ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЗЕМЕЛЬНА ЧАСТКА (ПАЙ)» ТА «ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА»

УДК 347.2/3: 349.417

Тищенко Я. І.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто питання тлумачення та коректного застосування ключових понять щодо об'єктів земельних відносин – понять земельної частки (паю) та земельної ділянки. Конкретизовано основні моменти використання цих понять у цивільних та земельних правовідносинах. Обґрунтовано їх повноцінність і самостійність.*

Ключові слова: *земля, земельна частка, пай, земельний пай, земельна ділянка, законодавство, право власності, земельні правовідносини, цивільні правовідносини.*

Аннотация. *Рассмотрены вопросы толкования и корректного применения ключевых понятий касательно объектов земельных отношений – понятий земельной доли (пая) и земельного участка. Конкретизированы основные моменты использования этих понятий в гражданских и земельных правоотношениях. Обоснованы их полноценность и самостоятельность.*

Ключевые слова: *земля, земельная доля, пай, земельный пай, земельный участок, законодательство, право собственности, земельные правоотношения, гражданские правоотношения.*

Annotation. *The issues of interpretation and the correct application of key concepts regarding the objects of land relations – the concepts of land share (share) and land. The main points of using these concepts in civil and land legal relations are specified. Their usefulness and independence are substantiated.*

Keywords: *land, land share, share, legislation, property right, land legal relations, civil legal relations.*

На сьогодні формування ринку земель сільськогосподарського призначення є одним із найбільш дискусійних і політизованих питань аграрної політики в Україні. Оскільки головним предметом цих дискусій є земельна

© Тищенко Я. І., 2018

ділянка та земельні частки, необхідно чітко розуміти ці поняття для прийняття ефективних рішень у земельних правовідносинах.

Питанню розмежування понять земельної ділянки та паю як об'єктів земельних правовідносин у юридичній літературі приділено недостатньо уваги. Окремі аспекти проблеми висвітлюють у своїх роботах Андрейцев В. І., Кулинич П. Ф., Шульга М. В., Мірошніченко А. М. та ін.

Метою написання статті є визначення понять земельної частки (паю) та земельної ділянки як самостійних об'єктів земельних правовідносин.

Згідно з ч. 3 ст. 2 Земельного кодексу України об'єктами земельних відносин є земельні ділянки та земельні частки (паї), тобто земельна частка (пай) є самостійним об'єктом земельних відносин [5].

Однак, існує істотна різниця між земельною часткою (паєм) та земельною ділянкою. За детального з'ясування правової природи земельної частки (паю) слід звернути увагу на такі моменти. Земельне законодавство України не розкриває сутності цього поняття, а тому залишаються невирішеними питання співвідношення понять «земельна частка (пай)» та «земельна ділянка». До того ж серед науковців немає єдності у визначенні земельної частки (паю) як юридичної категорії. Вважаємо за доцільне проаналізувати такі нормативно-правові акти: Земельний кодекс України, Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» та Указ Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» [3–7].

Аналіз нормативно-правових актів став підставою для формування позиції, що земельна частка (пай) є правом на умовну земельну частку у гектарах із відповідною грошовою оцінкою без виділення у загальному масиві земель, оскільки воно є безпосередньо пов'язаним із паюванням земель сільськогосподарського призначення, що належали власникам на праві колективної власності. Тобто це свого роду об'єкт цивільних правовідносин спільної часткової власності.

На думку Кулинича П. Ф., це колективна спільно-пайова власність на землю. Інші підкреслюють, що член юридичної особи – колективної організації, який набув право на земельну частку (пай), не має права приватної власності на земельну ділянку, а може домогтися у натурі конкретної ділянки у разі виходу з колективного підприємства [2].

Стисле та зрозуміле визначення аналізованого поняття наведено у збірці про земельну реформу. Її автори визначають, що земельна частка (пай) – це ще не конкретна земельна ділянка, а лише право громадянина на її виділення з земель підприємства. З цієї точки зору право на земельну частку (пай) є підставою для виникнення права власності на земельну ділянку, що підтверджується ч. 1 ст. 81 Земельного кодексу України [5].

Однак, це не змінює сутності цього поняття. Ураховуючи ці позиції, можна говорити, що земельна частка (пай) є умовно виділеною частиною (у гектарах та з відповідною грошовою оцінкою) з однієї цілої земельної ділянки, яка перебуває у спільній частковій (колективній) власності, але без виділення її в натурі. Фактично власник цього паю має документ про те, що він є власником якоїсь частини земельної ділянки з відповідними розмірами та грошовою оцінкою, але не знає, де вона знаходиться і які її межі, тому і практичної можливості її обробітку цим громадянином не існує. Також такий документ вказує, що власник надалі матиме право на приватизацію цього паю, тобто відповідні органи державної влади на підставі документу можуть виділити в натурі з відповідною площею та грошовою оцінкою земельну ділянку, яка матиме свої межі.

Перехідними положеннями Закону України «Про оренду землі» чітко визначено, що громадяни – власники сертифікатів на право на земельну частку (пай) до виділення їм у натурі (на місцевості) земельних ділянок мають право укладати договори оренди земель сільськогосподарського призначення, місце розташування яких визначається з урахуванням вимог раціональної організації території та компактності землекористування, відповідно до цих сертифікатів з дотриманням вимог цього Закону [8].

За всіма переліченими правомочностями земельна частка (пай) прирівнюється до повноцінного об'єкта цивільних прав. Водночас у ч. 1 ст. 79 Земельного кодексу України визначено, що повноцінним об'єктом цивільних прав є лише земельна ділянка після її формування [5].

Щодо земельної ділянки, то Шульга М. В. визначає це поняття як частину поверхні земного ґрунту, яка є основою ландшафту, має фіксовану площу, межі та місце розташування, а також характеризується певним якісним станом і притаманним їй правовим статусом [3].

Обґрунтованішим видається визначення Андрейцева В. І. На його думку, під земельною ділянкою слід розуміти територіально-просторову, індивідуально визначену та юридично відособлену поверхневу частину (у тому числі ґрунтовий покрив) відповідної категорії земель, межі якої встановлені на місцевості та зафіксовані у земельно-правових документах, які посвідчують її приналежність на підставі відповідного юридичного титулу власникам чи користувачам для цільового використання як операційної бази, засобу, умови та джерела життєдіяльності та задоволення матеріальних, соціальних, екологічних, духовних й інших потреб та інтересів особи [1].

Згідно з ч. 1–3 ст. 79 Земельного кодексу України земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, визначеними щодо неї правами. Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси та багаторічні насадження, які на ній розташовані, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб. Право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над і під поверхнею ділянки на висоту та на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд [5].

Отже, слід визнати, що існує істотна різниця між земельною часткою (паєм) та земельною ділянкою. Так, межі конкретної земельної ділянки завжди визначені в натурі (на місцевості), власник чи користувач знає точне місце її розташування, має можливість самостійно її обробляти та використовувати. На таку ділянку обов'язково видають відповідний документ на право власності. Натомість межі земельної частки (паю) у натурі (на місцевості) не визначені, оскільки її розмір визначають в умовних кадастрових гектарах і власник не знає, де конкретно розташована його земельна ділянка, а тому сам не має практичної можливості обробітку земельної частки (паю) до виділення її в натурі.

Документами, які підтверджують право на земельну частку (пай), є:

– сертифікат на право на земельну частку (пай), виданий районною (міською) державною адміністрацією;

– свідоцтво про право на спадщину;

– засвідчені в установленому законом порядку договори купівлі-продажу, дарування, міни, до яких додається сертифікат на право на земельну частку (пай);

– рішення суду про визнання права на земельну частку (пай) [5; 6].

Таким чином, на підставі викладеного можна стверджувати, що поняття земельної частки (паю) та земельної ділянки є нерозривно пов'язаними лише якщо йдеться про набуття права на земельну ділянку, у всіх інших випадках вони є повноцінними самостійними об'єктами цивільних і земельних правовідносин.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Ваганова І. М.

Література: 1. Андрейцев В. І. Об'єкти земельних правовідносин за новим Земельним кодексом України. *Законодавство України.* 2002. № 2. С. 3–19. **2.** Кулинич П. Ф. Закон України «Про виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» : науково-практичний коментар. Київ, 2004. 38 с. **3.** Шульга М. В. Актуальные проблемы правового регулирования земельных отношений в современных условиях : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.06. Харьков, 1998. 398 с. **4.** Мірошниченко А. М. Земельне право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 678 с. **5.** Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/ed20011025. **6.** Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) : Закон України від 5.06. 2003 № 899-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/899-15. **7.** Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям : Указ Президента України від 08.08.1995 № 720/95 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/720/95. **8.** Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14/ed19981006.

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ В УКРАЇНІ

УДК 657.1:339.187.6

Третьякова К. І.

Студент 3 курсу
факультету консалтингу і міжнародного бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто сутність поняття фінансового лізингу. Конкретизовано критерії його визнання активами згідно з П(С)БО. Проаналізовано відмінності між оперативним і фінансовим лізингом. Деталізовано особливості відтворення фінансового лізингу в обліку. Досліджено переваги та недоліки застосування фінансового лізингу. Запропоновано напрями врегулювання проблем, що є пов'язаними із застосуванням та обліком фінансового лізингу.*

Ключові слова: *підприємство, організація, лізинг, фінансовий лізинг, оперативний лізинг, лізингодавець, лізингоотримувач.*

Аннотация. *Рассмотрена сущность понятия финансового лизинга. Конкретизированы критерии его признания активами согласно П(С)БУ. Проанализированы различия между оперативным и финансовым лизингом. Детализированы особенности отражения финансового лизинга в учете. Исследованы преимущества и недостатки применения финансового лизинга. Предложены направления урегулирования проблем, связанных с применением и учетом финансового лизинга.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, лизинг, финансовый лизинг, оперативный лизинг, лизингодатель, лизингополучатель.*

Annotation. *The essence of the concept of financial leasing is considered. The criteria for its recognition as assets according to P(C)BU are specified. The differences between operational and financial leasing are analyzed. Detailed features of the reflection of financial leasing in accounting. The advantages and disadvantages of using financial leasing are investigated. Directions for resolving problems associated with the use and accounting of financial leasing are proposed.*

Keywords: *enterprise, organization, leasing, financial leasing, operating leasing, lessor, lessee.*

Лізинг є важливим джерелом фінансування основних засобів підприємств, як у країнах із перехідною економікою, так і у розвинених державах. Для України його актуальність є зумовленою тим, що, за офіційними даними Державної служби статистики України, станом на 01.01.2016 р. понад 70 % основних засобів усіх підприємств країни є застарілими. Рівень спрацювання техніки, обладнання, транспортних засобів та інших активів в Україні становить 80–90 %. Вони вже не забезпечують ефективного та інтенсивного виробництва, а це спричиняє значні виробничі витрати та високу собівартість продукції, що, у свою чергу, знижує конкурентоспроможність української продукції на світовому ринку.

Дослідженням особливостей обліку фінансового лізингу займалися і займаються науковці, серед них Асланян А., Жуков Н., Бурковський І. та ін. Однак, на сьогодні переваги, недоліки та шляхи вдосконалення фінансового лізингу опрацьовано недостатньо.

Метою написання статті є обґрунтування теоретичних положень обліку фінансового лізингу, а також визначення його суттєвих відмінностей у порівнянні з оперативним.

Нині фінансовий лізинг є одним із факторів зростання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, поліпшення якості послуг та підвищення ефективності виробництва. Згідно з П(С)БО 14 фінансовий лізинг – це оренда, що передбачає передачу орендарю всіх ризиків і вигід, пов'язаних із правом користування та володіння активом [2].

На думку Асланяна А. Г., фінансовий лізинг – це новий метод фінансування компаній і розв'язання проблем, які виникають у зв'язку з високими темпами науково-технічного прогресу [3]. Жуков Н. В. розглядає лізинг як вид інвестиційної діяльності, за якого у виробництво вкладаються не гроші, а основні засоби [4]. Іншої думки дотримується Бурковський І. Д., зазначаючи, що лізинг є комплексом майново-правових відносин у зв'язку з наданням лізингоотримувачу у виняткове користування та на визначений термін майна лізингодавця [5].

Становлення фінансового лізингу в Україні розпочалося за складних умов перехідного періоду. Уперше про фінансовий лізинг на території України стало відомо в 1989 р., коли здійснювалося роздержавлення державного та комунального майна. На той час у лізинг здавалися лише цілісні майнові комплекси та їх виробничі фонди. Важливо уточнити, що на той час не існувало спеціального законодавства, яке б регулювало лізингові відносини.

© Третьякова К. І., 2018

Лише 7 грудня 1991 р. було ухвалено Закон України «Про банки і банківську діяльність», а 28 грудня 1994 р. – Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств». У цих законах були введені поняття фінансового лізингу, лізингової операції та ін. Банкам дозволялося проводити операції з придбання за власні кошти засобів виробництва та подальшою передачею їх в оренду, бути одночасно лізингоотримувачами та кредиторами.

Для створення правових основ та захисту учасників лізингових операцій у 1997 р. ухвалено Закон України «Про фінансовий лізинг» та утворено Асоціацію лізингових компаній «Укрлізинг» [5].

На сучасному етапі розвитку чимало підприємців не розуміють різниці між фінансовим та оперативним лізингом, а для з'ясування питання необхідно спочатку визначити сутність поняття оперативного лізингу.

Згідно з Податковим кодексом України оперативним лізингом є господарська операція фізичної або юридичної особи, що передбачає передачу орендарю основного фонду, придбаного або виготовленого орендодавцем, на умовах інших, ніж ті, що передбачаються фінансовим лізингом. Порівняння оперативного та фінансового лізингу за певними ознаками подано в табл. 1 [3; 4].

Таблиця 1

Порівняння оперативного та фінансового лізингу

Ознака	Оперативний лізинг	Фінансовий лізинг
Предмет оренди	Можна брати будь-яке майно, окрім землі та природних об'єктів, цілісних майнових комплексів, державних і комунальних підприємств	Можна брати будь-яке майно, окрім землі та природних об'єктів, єдиних майнових комплексів і структурних підрозділів
Право власності після закінчення строку оренди	Об'єкт залишається в орендаря	Об'єкт переходить у власність за умови повної сплати вартості об'єкта лізингу
Ремонт	Здійснює сам орендар	Здійснює лізингодавець

1. Згідно з Законом України «Про фінансовий лізинг» як для фінансового, так і для оперативного лізингу не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти [8]. Однак, якщо у фінансовий лізинг забороняється передавати єдині майнові комплекси будь-яких підприємств та їх структурних підрозділів, в оперативний лізинг заборонено передавати цілісні майнові комплекси лише державних і комунальних підприємств та їх структурних підрозділів.

2. Однією з важливих відмінностей є те, що при фінансовому лізингу об'єкт по закінченню дії договору переходить у власність лізингоотримувача, а при оперативному – залишається лізингодавцю. Отже, за термін дії договору фінансового лізингу вартість об'єкта лізингу виплачується повністю, а при оперативному – лише частково.

3. За договором фінансового лізингу ремонт і технічне обслуговування предмета здійснюються лізингодавцем на підставі ст. 808 Цивільного кодексу України [9]. Згідно зі ст. 10 Закону № 723 лізингодавець зобов'язаний відшкодовувати лізингоотримувачу витрати на поліпшення предмета лізингу, його утримання або усунення недоліків [8]. Якщо при оперативному лізингу здійснюється ремонт орендованого об'єкта, то лізингоотримувач має право ці витрати врахувати у складі податкових витрат згідно з Податковим кодексом України [7].

Отже, фінансовий та оперативний лізинг мають як спільні, так і відмінні риси. Згідно з П(С)БО 14 оренда вважається фінансовою за наявності хоча б однієї з визначених на рис. 1 ознак [2].

При фінансовому лізингу орендар відтворює у бухгалтерському обліку одержаний об'єкт водночас як актив і зобов'язання за справедливою вартістю активу або поточною вартістю суми мінімальних орендних платежів.

Різниця між сумою мінімальних орендних платежів і вартістю об'єкта фінансової оренди на початок строку оренди є фінансовими витратами орендаря і відтворюється у бухгалтерському обліку та звітності лише у сумі, що належить до звітного періоду.

Орендодавець відтворює у бухгалтерському обліку наданий у фінансову оренду об'єкт як дебіторську заборгованість у сумі мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням фінансового доходу, що підлягає отриманню.

Досвід країн із розвиненою ринковою економікою засвідчує зростання впливу лізингу, що відкриває широкий доступ користувачам до передової техніки та технологій. Лізинг дає змогу отримати інвестиції від іноземних партнерів, залучити значні кошти банків, страхових компаній, акціонерних товариств та інших фінансових установ, що перебувають безпосередньо в Україні. Також фінансовий лізинг дає змогу заощаджувати кошти для інвестування в інші ефективніші види діяльності.

На шляху розвитку лізингових відносин в Україні виникли проблеми адміністрування лізингових операцій і неврегульованість питання правомірності вимог лізингоотримувача щодо зменшення плати за користування предметом лізингу, якщо можливість використання предмета лізингу суттєво зменшилася [3]. Також нерозв'язаним

є питання щодо звільнення лізингоотримувача від плати за орендований об'єкт, якщо той не використовувався не з провини лізингоотримувача.

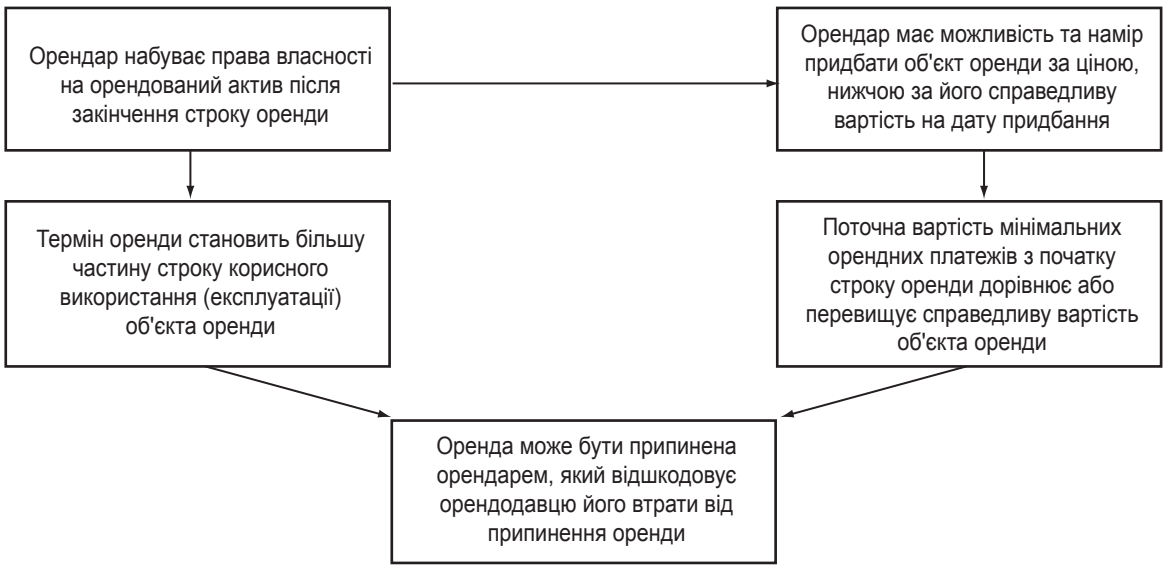

Рис. 1. **Ознаки фінансової оренди**

Для врегулювання проблем, пов'язаних із фінансовим лізингом, повинна проводитися державна політика, спрямована на створення сприятливої законодавчої бази для суб'єктів лізингової діяльності, розвиток інфраструктури лізингу та активізацію її використання учасниками ринку й створення умов для зростання фінансової стійкості лізингодавців.

Таким чином, на сучасному етапі економічного розвитку нашої держави лізинг є найперспективнішим фінансовим інструментом, спроможним ефективно впливати на економіку. Оренду вважають фінансовою за наявності хоча б однієї з визначених ознак. Фінансовий лізинг має певні переваги, передусім це значне залучення коштів банків, страхових компаній, збільшення іноземних інвестицій та ін. Сучасна вітчизняна нормативно-правова база є недосконалою, тому виникає чимало суперечок між лізингодавцем і лізингоотримувачем. Щоб змінити ситуацію на краще, необхідно реформувати законодавчу базу та створювати умови для зростання фінансової стійкості лізингодавців.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Фартушняк О. В.

Література: 1. Глазунов Є. О. Сучасний стан розвитку ринку лізингових послуг в Україні. *Магістеріум. Економічні студії.* 2014. № 56. С. 47–50. **2.** Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» : Закон України від 28.07.2000 № 181 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00. **3.** Асланян А. Г. Управленческие аспекты учета лизинговых операций : дис. … канд. экон. наук : 08.00.12. СПб., 1999. 148 с. **4.** Жуков В. Н. Учет операций по договору финансового лизинга. *Бухгалтерский учет.* 2001. № 7. С. 33–40. **5.** Бурковський І. Д. Лізинг – важливий напрям підвищення технічної оснащеності аграрної сфери АПК. *Економіка АПК.* 2001. № 4. С. 36–38. **6.** Чернега А.П. Лізингові «крила» цивільної авіації України. *Часопис Київського університету права.* 2013. № 2. С. 185–188. **7.** Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17. **8.** Про фінансовий лізинг : Закон України від 16.12.1997 № 723/97-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80/ed19971216. **9.** Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

НОВЕЛИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ»

УДК 334.7

Федорович П. Е.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Проаналізовано правовий статус товариств з обмеженою (ТОВ) та додатковою відповідальністю (ТДВ) згідно з чинним вітчизняним законодавством. Конкретизовано основні новації Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».*

Ключові слова: *підприємство, організація, товариство, господарське товариство, товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ), товариство з додатковою відповідальністю (ТДВ), законодавство, правовий статус.*

Аннотация. *Проанализирован правовой статус обществ с ограниченной (ООО) и дополнительной ответственностью (ОДО) согласно действующему отечественному законодательству. Конкретизированы основные новации Закона «Об обществах с ограниченной и дополнительной ответственностью».*

Ключевые слова: *предприятие, организация, общество, хозяйственное общество, общество с ограниченной ответственностью (ООО), общество с дополнительной ответственностью (ОДО), законодательство, правовой статус.*

Annotation. *The legal status of limited liability companies (LLC) and additional liability (ODO) in accordance with current domestic legislation is analyzed. The main innovations of the Law «On Limited and Additional Liability Companies» are specified.*

Keywords: *enterprise, organization, society, business company, limited liability company (LLC), additional liability company (ODO), legislation, legal status.*

Однією з найпоширеніших у майновому та цивільному обігу форм підприємницької діяльності є господарські товариства, що є зумовленим перспективою акумуляції вагомих обсягів капіталу, об'єднанням персональних прибутків, забезпеченням стабільності у веденні підприємницької діяльності незалежно від змін у складі учасників, можливістю зменшення відповідальності учасників та ін. [2].

Появою великої кількості господарських товариств, а також існуванням проблем у їх правовому регулюванні через неузгодженість у законодавстві зумовлено значне збільшення наукових досліджень у цій сфері. Дослідженням цього питання займалися і займаються Братусь С., Борисова В., Вінник О., Кулагін М., Кучеренко І., Рахмілович В., Селіванов В., Черепахін Б., Шевченко Я., Шершеневич Р., Щербина О. та ін.

Метою написання статті є висвітлення й аналіз основних новацій Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», ухваленого у 2018 р.

Одним із найпопулярніших видів господарських товариств в економіці України є товариства з обмеженою відповідальністю [2]. Розглянемо детальніше визначення понять «товариство з обмеженою відповідальністю» та «товариство з додатковою відповідальністю».

Згідно з ч. 3 ст. 80 Господарського кодексу України товариством з обмеженою відповідальністю (ТОВ) є господарське товариство, що має статутний капітал, розподілений на частки, розмір яких визначається установчими документами, яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями лише своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої внески, несуть ризик збитків, що є пов'язаними з діяльністю товариства, у межах своїх внесків [3].

Згідно з ч. 4 ст. 80 Господарського кодексу України товариством з додатковою відповідальністю (ТДВ) є господарське товариство, статутний капітал якого розподілений на частки визначених установчими документами розмірів і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а у разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників [3]. Тобто у товариствах із додатковою відповідальністю його учасники відповідають за його зобов'язаннями у межах, визначених статутом, пропорційно їх часткам у статутному фонді товариства.

© Федорович П. Е., 2018

Як відомо, приблизно 70 % усіх корпоративних спорів, які розглядаються господарськими судами, виникають за участю товариств з обмеженою відповідальністю. Обумовлена така ситуація не лише тим, що в Україні зареєстровано понад півмільйона юридичних осіб цієї організаційно-правової форми, основним джерелом цих конфліктів були нормативна неврегульованість, недосконалість формулювань положень нормативних актів, законодавчі колізії у цій сфері [4].

Закон України «Про господарські товариства» 1991 р. вже давно морально застарів і був не в змозі здійснювати належне регулювання статусу ТОВ за сучасних умов.

Відповідно 17 червня 2018 р. набрав чинності Закон України № 2275-VIII «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [5], яким упроваджено певні зміни до порядку утворення та функціонування суб'єктів, які існують у таких організаційних формах. Так, до головних нововведень Закону належить передусім поява нового для України інструменту – корпоративного договору, відомого у міжнародній практиці під назвою shareholder agreement.

Укладення такого договору забезпечуватиме учасникам товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю значну свободу щодо регулювання своїх відносин. За договором учасники цих товариств зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації. Цей договір є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі.

Вимога безвідплатності повинна зменшити ризики захоплення контролю над товариством та змови окремих груп учасників проти інших. Сторони – учасники такого договору мають право самостійно визначати строк його дії [5].

Законом виключено з обов'язкових реквізитів статуту інформацію про розмір статутного капіталу та перелік учасників товариства, що дасть змогу деяким акціонерним товариствам, які фактично не є класичними АТ (мають обмежене коло акціонерів), трансформуватися у ТОВ та вести свою діяльність у комфортнішій формі. Замість залучення даних про статутний капітал та учасників до статуту Законом передбачено відтворення цих відомостей у Єдиному державному реєстрі, а також певні правила, що захищають права всіх зацікавлених осіб. За законодавством у статуті не потрібно зазначати місце розташування ТОВ. Однак, слід зауважити, що згідно зі ст. 11 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» тепер необхідно зазначати відомості про повне та скорочене (за наявності) найменування товариства. Відомості про органи управління товариством, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього залишаються у тексті статуту [5].

Право учасника на вихід із товариства відтепер залежить від розміру його частки. Якщо частка учасника менше від 50 %, він має право вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників. Якщо ж його частка становить 50 % і більше, щоб вийти з товариства, йому потрібна згода інших учасників.

Ще однією новацією Закону є право учасника брати участь у загальних зборах учасників шляхом надання свого волевиявлення щодо голосування з питань порядку денного у письмовій формі (заочне голосування). При цьому справжність підпису учасника на такому документі повинна бути засвідчена нотаріально. Цей документ долучається до протоколу загальних зборів та зберігається разом із ним.

Слід звернути увагу і на новацію Закону щодо дивідендів. Нині період, за який вони виплачуються, повинен бути кратним кварталу, якщо інше не передбачено статутом. Виплата має здійснюватися у строк, який не перевищує шість місяців від дня прийняття рішення про їх виплату, якщо інший строк не встановлений статутом товариства або рішенням загальних зборів учасників.

Так само зазначено, що заборонено виплачувати дивіденди, якщо:

– товариство не розрахувалося з учасниками через припинення їх участі у товаристві або з правонаступниками учасників товариства;

– майна товариства недостатньо для задоволення вимог кредиторів або буде недостатньо через прийняття рішення про виплату дивідендів чи здійснення виплати;

– учасник повністю або частково не вніс свій вклад, відповідно заборона стосується лише цього учасника [5].

До того ж у законодавстві визначено, що за умови зниження вартості чистих активів товариства більш ніж на 50 % у порівнянні з цим показником станом на кінець попереднього року виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які мають відбутися протягом 60 днів від дня такого зниження. До порядку денного загальних зборів вносять питання про заходи, що мають бути вжиті для покращення фінансового стану товариства, а також про зменшення його статутного капіталу або навіть ліквідацію.

Якщо виконавчий орган цього не зробить і товариство буде визнано банкрутом до закінчення трирічного строку від дня зниження вартості чистих активів, члени виконавчого органу солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства.

Таким чином, Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» містить чимало нововведень. Безумовно, це не вичерпний перелік змін. Однак, зрозуміло, що у Законі є положення, які заповнюють прогалини Закону «Про господарські товариства» у сфері регулювання правового статусу ТОВ та ТДВ і на нормативному рівні закріплюють позиції, сформовані судовою практикою, виходячи з принципів розумності, справедливості та верховенства права. Із новим Законом «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» пов'язують великі сподівання, однак, стане він тягарем для бізнесу або міцним фундаментом для розвитку вітчизняної економіки, покаже час і практика правозастосування.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Остапенко О. Г.

Література: 1. Щербина В. С. Господарське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 592 с. **2.** Гулик А. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Бухгалтерія.* 2004. № 5. С. 60–65. **3.** Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15. **4.** Хєда С. Особливості правового положення товариства з обмеженою відповідальністю (порівняльно-правові аспекти). *Підприємництво, господарство і право.* 2003. № 9. С. 51–53. **5.** Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19.

ПРИВАТИЗАЦІЯ ЖИТЛОВИХ КІМНАТ У ГУРТОЖИТКАХ

УДК 349.444

Ханіна К. С.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено умови приватизації житлових кімнат у гуртожитках. Проаналізовано нормативно-правові акти, а також окремі законодавчі ініціативи та законопроекти, спрямовані на розв'язання наявних проблем.*

Ключові слова: *житло, приватизація, гуртожиток, житлова кімната у гуртожитку, законодавство, нормативно-правовий акт, законопроект.*

Аннотация. *Исследованы условия приватизации жилых комнат в общежитиях. Проанализированы нормативно-правовые акты, а также отдельные законодательные инициативы и законопроекты, направленные на решение имеющихся проблем.*

Ключевые слова: *жилье, приватизация, общежитие, жилая комната в общежитии, законодательство, нормативно-правовой акт, законопроект.*

Annotation. *The conditions of privatization of residential apartments in hostels are investigated. The legal acts, as well as individual legislative initiatives and draft laws aimed at solving existing problems, have been analyzed.*

Keywords: *housing, privatization, dormitory, living room in a dormitory, legislation, regulatory legal act, draft law.*

© Ханіна К. С., 2018

На виконання положень Конституції України наразі гострою є проблема забезпечення житлом громадян, які протягом тривалого часу мешкають у гуртожитках і не мають можливості покращити свої житлові умови. Одним зі способів розв'язання проблеми є приватизація житла у гуртожитках.

Питання про приватизацію кімнат у гуртожитках неодноразово поставали на парламентських слуханнях, завданнями яких було внесення змін до чинного законодавства щодо спрощення процедури та швидкої реалізації громадянами України конституційного права на житло. Однак, через те, що питання залишаються невирішеними, існують чимало складнощів не лише в осіб, які мають на це право, але й у суспільства загалом, оскільки такі гуртожитки приходять до такого стану, що унеможливлює подальше його відновлення.

Дослідженням питань приватизації кімнат у гуртожитках займалися і займаються Галянтич М., Мельниченко В., Мічурін Є., Аврамова О., Скаржинський М. та ін. Однак, питання приватизації кімнат у гуртожитках і нині є актуальним, чим зумовлено необхідність детальнішого його розгляду, а також поглибленого аналізу відповідних положень чинного законодавства.

В Україні і за зміни влади питання забезпечення гарантованих Конституцією України прав людини залишаються нерозв'язаними, у тому числі питання забезпечення громадян помешканням. Це пов'язано з тим, що за радянських часів чимало людей, чекаючи від держави квартири, мешкали у гуртожитках. Зі зміною форми власності підприємств, яким належали ці гуртожитки, змінилось ставлення не лише до самих гуртожитків, але і до людей, які в них мешкають. Це пов'язано з тим, що попри наявність законодавства щодо можливості приватизувати помешкання у гуртожитках сам механізм у чинному законодавстві недостатньо процесуально врегульовано.

Вагомим показником успішності державної політики є забезпеченість громадян житлом. Згідно зі ст. 47 Конституції України кожен має право на житло, однак, останнім часом держава не розробила жодної програми, спрямованої на реалізацію цього конституційного положення [1]. За даними Фонду держмайна, в Україні на сьогодні 14 тис. гуртожитків (без урахування студентських), у яких проживають майже1,5 млн родин, або 4 млн громадян, і всі вони хочуть поліпшити свої житлові умови [2]. Однак, не всі мешканці гуртожитків можуть це собі дозволити через відсутність коштів на покупку квартир. Єдиним виходом є приватизація вже наявного житла у гуртожитках.

Приватизація приміщень потребує особливої уваги, оскільки під час її здійснення у громадян виникають чимало проблем правового характеру передусім через недосконалість чинного законодавства з цього питання.

Основними нормативно-правовими документами, які регулюють питання приватизації в Україні, є:

– Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19.06.1992 р. №2482-XII;

– Закон України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» від 02.01.2009 р. № 500-VI;

– Положення «Про порядок передачі квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках у власність громадян», затверджене наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України.

Вважаємо, що всі ці нормативні акти є недосконалими, оскільки не відповідають потребам часу та потребують удосконалення.

Редакція положень цих законів передбачає обов'язкову передачу гуртожитків у власність територіальних громад із подальшою їх приватизацією, а також визначає порядок цієї процедури. Цими нормативно-правовими актами держава намагається частково розв'язати дві нагальні проблеми: обов'язок забезпечити житлом соціально незахищені верстви населення та зменшення витрат на утримання гуртожитків.

Чинними загальними положеннями Державних будівельних норм України В.2.2-15-2005 «Житлові будинки. Основні положення» передбачено розподіл житла на категорії, в основі яких рівень комфорту та соціальної спрямованості житла, що неможливо забезпечити у гуртожитках [3]. Також визначено вимоги до архітектурно-планувальних рішень та інженерного обладнання житлових будинків з урахуванням усіх необхідних санітарно-гігієнічних вимог, яких також не дотримано у гуртожитках.

Згідно із загальними положеннями цих будівельних норм проектоване житло за рівнем комфорту та соціальної спрямованості розподіляють на дві категорії: I та II [4].

Житлом I категорії (комерційне) є житло з нормованими нижніми та ненормованими верхніми межами площ квартир та одноквартирних житлових будинків (чи котеджів), які забезпечують рівень комфорту проживання не нижче за мінімально допустимий.

Житлом II категорії (соціальне) є житло з нормованими нижніми та верхніми межами площ квартир і житлових кімнат гуртожитків відповідно до чинних санітарних норм, які забезпечують мінімально допустимий рівень комфорту проживання.

Житлову кімнату у гуртожитку розглядають як житло II категорії (соціальне), але за цільовим призначенням вітчизняне законодавство відносить його до тимчасового житла, що не відповідає обов'язковим ознакам житла як об'єкта права власності – нерухомості, визначеним у ст. 379 Цивільного кодексу України [5].

Визнавши на законодавчому рівні кімнати у гуртожитку видом житла за ст.3 79 Цивільного кодексу України, законодавець ввів її до цивільного обігу як об'єкт нерухомості [2]. Це, звісно, добре, однак, тим самим створено нові проблеми, оскільки ці приміщення потребують повної реконструкції. Визнавши на законодавчому рівні кімнати у гуртожитку видом житла, законодавство змінює уявлення про придатність і призначення житла для постійного проживання. Цей Закон, безумовно, є кроком уперед у розв'язанні житлових питань мешканців гуртожитку. Однак, він не позбавлений недоліків: відсутня норма регулювання можливості проведення реконструкції гуртожитків, що сприятиме покращенню житлових умов мешканців гуртожитку та попередить можливість самовільного перепланування ними кімнат у гуртожитку, а також усуватиме невідповідність норм Закону та ст. 379 Цивільного кодексу України України [5]. Тому краще було б на законодавчому рівні визначити специфіку житлових кімнат у гуртожитку, яка б розкривала їх особливість як виду житла, чіткіше визначити критерії призначеності та придатності житла для постійного проживання у гуртожитку [4].

Окрім фінансування, існують і інші перепони:

– власники гуртожитків відмовляються передавати їх до комунальної власності, як того вимагає Закон;

– власниками гуртожитків було продано кімнати перших поверхів для бізнесу, розташованого там на законних підставах, оскільки наявні відповідні дозвільні документи, що згідно з законодавством України надаються органами державної влади. Вважаємо, що перш ніж узаконити таку передачу, держава в особі її органів повинна дбати передусім про мешканців такого гуртожитку [6].

Після набрання чинності Закону України «Про реалізацію прав мешканців гуртожитків» перелік об'єктів, що підлягають приватизації згідно з Законом України «Про приватизацію державного житлового фонду», був значно розширений, у тому числі і кімнатами у гуртожитках. Законодавством України їх розподілено на гуртожитки для:

– тимчасового проживання (наприклад навчання, робота, після відбування покарання у вигляді позбавлення волі, для військових тощо);

– постійного проживання сімей або одиноких осіб.

Підтвердженням цьому є ст. 6 Житлового кодексу УРСР (ЖК) [7] та п. 2 «Положення про гуртожитки» від 27.04.2015 р. [8], що надають житловим приміщенням у гуртожитках статусу приміщення для тимчасового проживання. Крім того, п. 3 «Положення про гуртожитки» від 27.04.2015 р. визначено, що під гуртожитки надаються спеціально споруджені або переобладнані для цієї мети житлові будинки. Гуртожитки тимчасового проживання не залучено до об'єктів приватизації, оскільки перебування в них носить характер прив'язки до конкретного статусу особи, який є тимчасовим і спливає після закінчення певного проміжку часу: закінчення навчання чи роботи. Тому і право проживання у таких гуртожитках є обмеженим певним терміном, відтак таке приміщення не може бути у власності особи: з втратою статусу втрачається і право проживання. Такі особи після закінчення терміну роботи чи навчання підлягають виселенню без надання іншого житлового приміщення [9].

Ті гуртожитки, які за умовами законодавства не потрапили до обмежень з приватизації, для можливості реалізації прав їх мешканців мають або перебувати у комунальній власності на момент прийняття Закону, або бути передані у комунальну власність у порядку, установленому законодавством.

Процедура передачі будинку у комунальну власність є складною, тому очевидно, що спочатку своїми правами скористаються люди, які проживали у гуртожитках, що перебувають у комунальній власності.

За Законом України не підлягають приватизації також :

– квартири-музеї;

– квартири (будинки), житлові приміщення у гуртожитках, розташовані на територіях закритих військових поселень, підприємств, установ та організацій, природних та біосферних заповідників, національних парків, ботанічних садів, дендрологічних, зоологічних, регіональних ландшафтних парків, парків – пам'яток садово-паркового мистецтва, історико-культурних заповідників, музеїв;

– квартири (будинки), житлові приміщення у гуртожитках, які перебувають в аварійному стані;

– квартири (кімнати, будинки), віднесені в установленому порядку до числа службових, а також квартири (будинки), житлові приміщення у гуртожитках, розташовані в зоні безумовного відселення.

Зауважимо, що попри заборону Законом приватизації приміщень і квартир в аварійному будинку, держава не створює умов щодо забезпечення мешканців таких будинків іншим житлом, навпаки, створює такі умови, щоб мешканці самостійно ремонтували ці приміщення, а також відключають постачання житлово-комунальних послуг [9].

Хто ж має право на приватизацію житлової кімнати у гуртожитку? До них належать громадяни України та їх сім'ї, одинокі громадяни, якщо вони:

– не мають власного житла;

– проживають у гуртожитку понад п'ять років;

– не використовували право на безоплатну приватизацію приміщення [6].

Приватизація здійснюється шляхом безоплатної передачі громадянам квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках з одночасною передачею їм у спільну сумісну власність допоміжних приміщень (приміщень загального користування) у Порядку, затвердженому наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 16.12.2009 № 396, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 29.01.2010 за № 109/17404 [7].

Згідно з цим Порядком у жилому блоці (секції) у гуртожитку, де мешкають два і більше наймачі, загальна площа, що передається у власність громадян, визначається як сума площ, займаних наймачами житлових кімнат (з урахуванням відповідних коефіцієнтів площі розташованих у них веранд, засклених балконів, лоджій, холодних комор, відкритих балконів, лоджій і терас) та площі підсобних приміщень, яка розподіляється між всіма наймачами пропорційно площі займаних ними житлових кімнат [9].

У разі приватизації житлових приміщень у гуртожитку коридорного типу у власність мешканцям передаються лише кімнати (з урахуванням відповідних коефіцієнтів площі розташованих у них веранд, засклених балконів, лоджій, холодних комор, відкритих балконів та терас), яким надаються відповідні номери. Допоміжні приміщення передаються у спільну сумісну власність громадян одночасно з приватизацією ними жилих приміщень у гуртожитках безоплатно й окремо приватизації не підлягають.

Нещодавно Парламентом ухвалено Проект Закону щодо уточнення сфери застосування Закону й удосконалення окремих положень передачі гуртожитків у власність територіальних громад і забезпечення реалізації житлових прав законними мешканцями гуртожитків [10]. Метою законопроекту є допомога реалізації житлових прав громадян, які не мають власного житла і на законних підставах фактично проживають у гуртожитках та зареєстровані в них понад п'ять років, шляхом безоплатної приватизації жилих і нежилих приміщень у гуртожитках, де вони проживають. У законопроекті встановлено, що гуртожитки, збудовані за радянських часів загальнодержавним коштом під час приватизації та корпоратизації та залучені до статутних капіталів (фондів) приватних (колективних) товариств (організацій) передаються у власність територіальних громад [10]. Після прийняття Закону будуть врегульовані протиріччя правового регулювання конституційного права громадян на житло.

Таким чином, законодавством визначено житлову кімнату у гуртожитку як окреме житлове приміщення, призначене для постійного проживання. Згідно з чинним законодавством громадяни мають можливості для реалізації свого конституційного права. Очевидно, що нормативна база щодо цього питання має свої недоліки, через що існує термінова потреба в усуненні прогалин шляхом внесення певних змін до чинного законодавства. До недавнього часу одним із реальних виходів було прийняття законопроекту № 1076, який надав би змогу більшості громадянам залишити дах над головою, однак, його було відхилено. Отже, з огляду на поточну ситуацію на сьогодні питання залишається відкритим.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, професор Сергієнко В. В.

Література: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628. **2.** Горобець Н. О. Деякі проблеми приватизації житлових кімнат у гуртожитку. *Форум права.* 2011. № 4. С. 117–120. **3.** Державні будівельні норми України. Будинки і споруди. В.2.2-15-2005 «Житлові будинки. Основні положення». Київ : Державне підприємство «Укрархбудінформ», 2005. 76 с. **4.** Коваленко Г. Приватизація житла: проблеми та перспективи. *Форум права.* 2012. № 6. С. 110–113. **5.** Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15. **6.** Мічурін Є. Особливості правового режиму житла та його співвідношення з іншими видами нерухомого м айна. *Право України.* 2002. № 11. С. 92–95. **7.** Про затвердження Примірного положення про користування гуртожитками : Закон України від 20.06.2018 № 498 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498-2018. **8.** Житловий кодекс УРСР : Закон УРСР від 01.01.1984 № 5465-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10/ed19840101. **9.** Аврамова О. Понятия жилья и его правовое значение. *Предпринимательство, хозяйство и право.* 2000. № 6. С. 68– 69. **10.** Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо уточнення сфери застосування Закону та удосконалення окремих положень передачі гуртожитків у власність територіальних громад і забезпечення реалізації житлових прав законними мешканцям гуртожитків) : Проект Закону від 17.07.2015 № 1076 // Ліга.Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH0TW00B.html

ПОНЯТТЯ ДОГОВОРУ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

УДК 341.91 (075.8)

Харітонов О. К.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Обґрунтовано, що розвиток договору вплинув на сучасний цивільний договір, він був і залишається основною правовою формою. Проаналізовано сутність поняття договору у римському праві, а також його структуру та форму викладення.*

Ключові слова: *римське право, договір, цивільний договір, цивільний контракт, пакт, волевиявлення сторін, манципація, юридичні наслідки.*

Аннотация. *Обосновано, что развитие договора повлияло на современный гражданский договор, он был и остается основной правовой формой. Проанализированы сущность понятия договора в римском праве, а также его структура и форма изложения.*

Ключевые слова: *римское право, договор, гражданский договор, гражданский контракт, пакт, волеизъявление сторон, манципация, юридические последствия.*

Annotation. *It is substantiated that the development of the contract influenced the modern civil contract, it was and remains the main legal form. The essence of the concept of a treaty in Roman law, as well as its structure and form of presentation, are analyzed.*

Keywords: *Roman law, contract, civil contract, civil contract, pact, expression of will of the parties, mansion, legal consequences.*

Договори є основною правовою формою, за якою здійснювався значний товарний і господарський обіг у Стародавньому Римі. Римське договірне право класичного та посткласичного періодів є результатом тривалого розвитку, вдумливого аналізу та відбору практики преторів. Чимало його положень реципювано пізнішими правовими системами і навіть збереглися у сучасному праві.

Дослідженням сутності поняття договору, а також особливостей його історичного розвитку як документа займалися і займаються чимало цивілістів, серед них Гарридо М., Гримм Д., Дождев Д., Муромцев С., Кройтор В. та ін.

Метою написання статті є дослідження історичного розвитку та формування поняття договірних відносин сторін, проявів їх волевиявлення у документах договірного права у Стародавньому Римі. Вважаємо за необхідне приділити увагу і розгляду видової класифікації договірного права, оскільки такі види, як договір, контракт і пакт, діють і нині.

Договором є двостороння угода, у якій виражена воля двох сторін, спрямована на досягнення певного правового результату – виникнення, зміни або припинення прав і обов'язків. Іншими словами, договір є угодою двох або кількох осіб про здійснення певної правової дії або про утримання від здійснення певної дії [1].

Розрізняли два види договорів – контракти та пакти.

Контракт – це формальна угода, що визнавалися цивільним правом і забезпечувалася позовним захистом. Система контрактів була замкненою, через що тривалий час не визнавалася сила за угодами, які не входили до цієї системи.

Пакти – це неформальні угоди, які були правовою формою ділового життя за межами кола контрактів. Вони не мали позовного захисту, тому учасники покладалися на совість контрагентів, їхні моральні якості, а не на припис норм права. Невиконання пакту не тягло за собою юридичної відповідальності [2].

Так, Гарридо М. вважав, що з розвитком ремесел, торгівлі, сільського господарства цивільний обіг не міг уже задовольнитися замкненим колом контрактів. Нові відносини вимагали нових договірних форм. Тому практика визнавала за деякими пактами силу контрактів, надаючи їм позовного захисту [1].

Розглянемо детальніше види контрактів.

1. Залежно від процедури укладення договорів один із найвпливовіших давньоримських юристів Гай розрізняв чотири види зобов'язань: 1) ті, що випливали з передачі речі – res; 2) ті, що виникали внаслідок проголошення певних слів (усні) – verba; 3) ті, що виникали внаслідок написання певних слів – litterae; 4) ті, що виникали внаслідок

© Харітонов О. К., 2018

досягнення угоди – consensum. Це стало критерієм для розмежування окремих видів контрактів: вербальних, літеральних, реальних і консенсуальних.

Кожний із контрактів мав своє місце і не міг переходити з однієї групи до іншої, відповідно кожний із видів контрактів містив їх вичерпний перелік. Однак, практика потребувала визначення юридичної чинності і за іншими договорами, які не ввійшли до цього переліку. Так утворилася п'ята група (вид) контрактів, яка вже за часів Середньовіччя дістала назву contractus innominati – інноміналь ні, або безіменні контракти. За своєю юридичною природою вони наближалися до реальних контрактів.

2. Критерієм класифікації контрактів був також ступінь вимог до їхньої формалізації. У докласичному римському праві за панування формалізму у випадку укладення й тлумачення змісту договорів перевагу надавали букві договору, а не його сутності.

За цим критерієм розрізнялися negotia stricti juris – правочини суворого права та negotia bonae f dei – правочини доброї совісті. Перші були властиві докласичному праву, другі – праву класичному, коли при тлумаченні правових норм виникає тенденція більшого врахування змісту, надання йому переваги перед буквою. Потім ця тенденція поширилася і на договори. Визначальним визнають не те, що сказано, – id quod dictum est, а те, що зроблено, до чого сторони прагнули насправді – id quod actum est [2].

3. Залежно від розподілу прав і обов'язків розрізняли односторонні та двосторонні договори, так само, як і зобов'язання, що виникали з них. Договори, у яких одна сторона має лише право, а інша – лише обов'язки, називали односторонніми (наприклад, договір позики), а договори, у яких кожна зі сторін мала права й обов'язки, – двосторонніми.

Права й обов'язки розподілялися між сторонами не завжди рівномірно. Договори, у яких права й обов'язки однієї сторони відповідали обов'язкам і правам іншої, називали синалагматичними (наприклад, договір купівлі-продажу). У свою чергу, сингалагма була доконаною, якщо зобов'язання були взаємними від початку, або недоконаною, якщо зобов'язання спочатку були односторонніми, а потім стали взаємними.

Наприклад, безоплатний договір доручення породжував обов'язки довірителя компенсувати витрати повіреного, якщо такі мали місце [3].

4. За критерієм оплатності розрізняли договори платні, коли майнову вигоду мають обидві сторони (наприклад, при купівлі-продажу), і безоплатні, коли вигоду має лише одна сторона (наприклад, безпроцентна позика, позичка) [4].

Римському праву були відомі також інші договори: абстрактні та казуальні, формальні та неформальні та ін.

Для римської договірної системи характерним є вичерпний перелік контрактів. Попри різне господарське призначення та правову специфіку контрактів їх об'єднувала наявність позовного захисту. Кожний контракт захищався спеціальним позовом зі своєю власною назвою. Характер позову визначався змістом договору.

Юридичну чинність угода набувала лише за:

– вільного волевиявлення сторін;

– правосуб'єктності сторін;

– відповідної форми волевиявлення;

– визначення предмета договору, реальності виконання дій, що становлять предмет договору [5].

За недотримання цих вимог договір міг бути визнаний недійсним.

Розглянемо детальніше ці вимоги.

1. Вільне волевиявлення сторін. Воля сторін виражається у їхній згоді взяти на себе певні обов'язки за договором. Вона має бути взаємною, двосторонньою та спрямованою на досягнення певної мети. Однак, для укладання договору однієї внутрішньої волі недостатньо, необхідним є її зовнішнє виявлення, до того ж у такий спосіб, щоб воно було доступним для сприйняття та розуміння іншими особами. Без фіксації волі іншими особами неможливе виявлення зустрічної волі. Отже, воля укласти договір має бути виражена ззовні у певній об'єктивній формі – у *волевиявленні*. Форми його можуть бути різноманітними (усною, письмовою), однак, достатньо чіткими, зрозумілими для інших.

Спосіб виявлення волі має важливе значення для правильного тлумачення договору. Тому в деяких договорах було чітко визначено вимоги до способу виявлення волі (манципація, стипуляція та ін.).

Ідеальним є договір, у якому збігаються воля та її виявлення. Однак, трапляється, що внутрішня воля особи не збігається з її зовнішнім виявленням.

Неправильне уявлення однієї сторони у договорі про виявлену ззовні волю іншої сторони, що спонукало останню на певне волевиявлення, називають помилкою – error. Питання про юридичні наслідки помилки вирішуються залежно від провини особи, яка неправильно виявила свою волю. За наявності провини особу вважали зв'язаною цим зобов'язанням, а за відсутності юридичних наслідків помилку не встановлювали.

Розрізняли помилки істотні та неістотні. До істотних належали помилки:

– у характері правочину (error in negotio): наприклад, особа передає річ на зберігання, а отримувач речі вважає, що річ передана йому у тимчасове користування;

– у предметі (error in corpore): наприклад, продається один земельний наділ, а покупець думає, що інший;

– якщо помилка стосується властивостей предмета, то дійсність договору залежала від того, наскільки ця властивість вплинула на сутність предмета: наприклад, вазу купляли як золоту, а вона виявилася бронзовою;

– в особі контрагента (error in persona), таку помилку визнавали істотною, а договір визнавався недійсним, якщо особистість контрагента мала істотне значення для другої сторони [5].

Помилку у мотивах укладення договору вважали неістотною, заперечування договору у такому разі не допускалося.

Волевиявлення сторін має бути вільним та усвідомленим. Вираження волі, сформованої під впливом брехні, насильства, примусу, вважалося неналежним, а згадані обставини називали вадами волі.

Правочин, здійснений під впливом обману, не визнавався абсолютно недійсним. Він мав певні юридичні наслідки, однак, особі, яка виявила волю під впливом обману, надавався позов (actio doli) для визнання договору недійсним і стягнення заподіяних збитків, що настали через обман. Оскільки присудження за даним позовом тягло безчестя (infamia) для відповідача, то він майже не застосовувався проти осіб, які мали високе соціальне становище, його замінювали іншим позовом.

Волевиявлення однієї сторони може здійснитися під примусом іншої. Примус може виявлятися у фізичному насильстві або у психологічному впливі – погрозі (metus). Вада волі мала місце, якщо погроза була протиправною, реальною та «викликала страх перед великим злом», тому не мала значення, наприклад, погроза застосувати санкції до несправного боржника.

Римське право визнавало правочин, здійснений під примусом, дійсним, пояснюючи це тим, що «хоча і під тиском, але ж волю висловив» – coactus tamen volui. Пізніше правознавці дійшли висновку, що воля, виявлена під тиском, не є справжньою. Особі, чиє волевиявлення сформувалося під впливом погрози, надавався спеціальний позов – actio quod metus causa [5].

Той, хто застосував примус, присуджувався до відшкодування завданих збитків. За відмови добровільно виконати рішення суду він присуджувався до відшкодування заподіяних збитків у чотирикратному розмірі.

2. Правосуб'єктність сторін. Для укладення договору необхідною була здатність до волевиявлення, а її, як відомо, мали не всі. Правоздатності були позбавлені раби, а також підвладні особи як нездатні укладати договори від свого імені. Істотно обмежувалися у цій здатності особи, що не мали статусу римського громадянина. Для вільного волевиявлення вимагалася також і дієздатність, якої не мали малолітні та неповнолітні, психічнохворі й інші категорії вільного населення.

3. Дотримання форми волевиявлення – укладення договорів у формі, приписуваної законом, недотримання її тягло за собою недійсність договору.

4. Визначеність предмета договору. Римське приватне право розподіляло зобов'язання на визначені та невизначені. У визначених предмет вказувався ясно і чітко; у невизначених предмет окреслювався загальними ознаками (наприклад, продаються речі зі спадкового майна Клавдія). Залежно від виду речей, які могли бути предметом договору, розрізнялися родові зобов'язання та зобов'язання, предмет яких визначався індивідуально. Практичне значення такого розподілу полягало у тому, що у випадку загибелі родової речі без провини боржника останній не звільнявся від обов'язку виконати зобов'язання. Цей принцип виражався висловлюванням: «Речі, визначені родовими ознаками, не гинуть», – genus non perit. Випадкова загибель індивідуально визначеної речі припиняла зобов'язання.

5. Реальність виконання дій, що є предметом договору. Договір вважався дійсним, якщо його можна було виконати: немає зобов'язання, якщо його предмет неможливий, – impossibilium nulla obligatio. Неможливість дії може бути фізичною, юридичною та моральною [2; 5].

Прикладом фізичної неможливості є договір про те, що боржник має випити море. Якщо предметом договору купівлі-продажу була річ, вилучена з обігу, це зумовлювало юридичну неможливість виконання договору. Моральна неможливість дії за договором наставала, якщо його умови суперечать загальноприйнятим нормам поведінки.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Гарридо М. Римское частное право. Казусы, иски, институты. М. : Статут, 2005. 812 с. **2.** Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права / под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. М. : Зерцало, 2003. 496 с. **3.** Дождев Д. В. Римское частное право: учебник / под ред. В. С. Нерсесянца. М. : Норма, 2005. 766 с. **4.** Муромцев С. А. Гражданское право Древнего Рима. М. : Тип. А. И. Мамонтова и К°, 1883. 734 с. **5.** Кройтор В. А., Сліпченко С. О., Довбій С. П., Горобець Н. О. Основи римського приватного права. Стислий курс : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Кройтора. Харків : Ніка Нова, 2014. 298 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЗА ЇЇ МЕЖАМИ

УДК 346.5

Хлипенко І. В.

Студент 4 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено правову природу ліцензування господарської діяльності в Україні. Конкретизовано правові проблеми чинного законодавства у сфері ліцензійної діяльності. Проведено порівняльний аналіз ліцензування в Україні та за кордоном.*

Ключові слова: *держава, засоби державного регулювання, ліцензія, ліцензування.*

Аннотация. *Исследована правовая природа лицензирования хозяйственной деятельности в Украине. Конкретизированы правовые проблемы действующего законодательства в сфере лицензионной деятельности. Проведен сравнительный анализ лицензирования в Украине и за рубежом.*

Ключевые слова: *государство, средства государственного регулирования, лицензия, лицензирование.*

Annotation. *The legal nature of the licensing of economic activity in Ukraine is investigated. The legal problems of the current legislation in the field of licensed activities are specified. A comparative analysis of licensing in Ukraine and abroad.*

Keywords: *state, means of state regulation, license, licensing.*

Ліцензування є одним із провідних інститутів у системі регулювання господарської діяльності, що набуває важливого значення у процесі переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки. Наразі система ліцензування перебуває у процесі становлення: закладено її нормативну базу, триває формування системи органів, які здійснюють ліцензування. Цей процес відбувається доволі складно й суперечливо, з невиправданими витратами, що відтворює проблеми вітчизняної економіки.

Метою написання статті є дослідження та порівняння проблем правового регулювання видів ліцензування господарської діяльності з іншими країнами.

Підтримання економічної системи суспільства в ефективному стані передбачає гнучкі засоби впливу держави на економічні процеси. Окрім податкових і фінансово-кредитних важелів, правил ціноутворення держава застосовує і систему ліцензування видів господарської діяльності.

Ліцензування є одним із заходів державного регулювання господарських відносин в Україні. Разом із тим нормативна база щодо регулювання багатьох питань ліцензування видів господарської діяльності та практичної діяльності органів, які безпосередньо здійснюють видачу ліцензій, не в усьому відповідає вимогам [2].

Чимало вітчизняних і закордонних цивілістів приділяли увагу окремим питанням ліцензування господарської діяльності.

© Хлипенко І. В., 2018

На думку Іонової Ж. А., ліцензування є формою легітимації підприємництва, тобто державного підтвердження законності входження суб'єктів у господарський обіг. Як визначає Тихомирова Ю. А., ліцензування є особливою процедурою офіційного засвідчення права суб'єкта господарювання на ведення певного виду діяльності з дотриманням правил, нормативних вимог і стандартів.

Вітчизняні науковці (Гайворонський В. М., Жушман В. П., Знаменський Г. Л., Ластовецький А. С., Мамутов В. К., Щербина В. С.) ліцензування розглядають як:

– інститут господарського права;

– інститут адміністративного права;

– діяльність органів держави щодо надання спеціальних дозволів (ліцензій) суб'єктам господарювання;

– правовий режим;

– засіб державного регулювання господарської діяльності;

– елемент легітимації суб'єктів господарської діяльності;

– умову здійснення певних видів господарської діяльності;

– підставу виникнення права здійснювати види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню;

– елемент механізму реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність [1].

У світовій практиці ліцензування розглядають як:

– джерело поповнення державних і місцевих бюджетів;

– засіб забезпечення високого рівня робіт і послуг, що надаються суб'єктами господарювання;

– засіб для захисту від недобросовісної конкуренції;

– репресивну санкцію та ін. [2].

Нормативну базу ліцензування становлять Господарський кодекс України, Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності», а також численні нормативно-правові акти, що визначають особливості ліцензування конкретних видів господарської діяльності [3; 4].

Документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на проведення зазначеного в ліцензії виду господарської діяльності протягом певного терміну за умови дотримання ліцензійних умов, називають ліцензією.

Ліцензія має низку притаманних їй ознак:

– є документом державного зразка;

– містить визначення певного виду господарської діяльності;

– містить визначення строку її дії;

– є обов'язковою до виконання ліцензійних умов за здійснення господарської діяльності [5].

Саме з моменту одержання ліцензії на вказаний у Законі та визначений в установчих документах вид діяльності виникає відповідний елемент спеціальної правосуб'єктності, що полягає у можливості здійснення окремих видів діяльності лише за наявності спеціального дозволу (ліцензії), виданого уповноваженим державою органом влади за дотримання певних умов.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» Україна має 38 видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню [4].

Ліцензування підприємницької діяльності як засіб державного регулювання економіки застосовують і за кордоном. При цьому система ліцензування підприємницької діяльності, що діє, наприклад, у РФ, Німеччині має чимало спільного з чинною в Україні. У Сполучених Штатах Америки ліцензування діяльності підприємців має істотні особливості й полягає у ліцензуванні їхньої професійної діяльності [5].

У Сполучених Штатах Америки, а саме у Неваді, найпоширенішою є ліцензія на право ведення підприємницької діяльності – так звана бізнес-ліцензія. Фактично, бізнес-ліцензія – це єдиний прихований щорічний податок на ведення бізнесу, а також спосіб обліку активних бізнесів [5].

До 2005 р. ліцензія не була обов'язковою, якщо бізнес не працював на території штату, нині бізнес-ліцензія є обов'язковою для всіх компаній Невади. У Неваді одне з найпрогресивніших у світі бізнес-законодавств. Маючи загальну бізнес-ліцензію, підприємець може займатися практично будь-яким бізнесом. Спеціальних ліцензій і реєстрацій потребують лише:

– ігровий бізнес;

– медичні заклади;

– банківські й інші фінансові установи;

– страховий бізнес;

– спеціальні будівельні роботи;

– адвокатські послуги;

– готельний бізнес;

– продаж зброї;

– продаж сигарет і алкогольних виробів;

– деякі інші спеціальні види бізнесу (наприклад, проведення електроремонтних робіт) [5].

У Каліфорнії загальної бізнес-ліцензії не потрібно, однак, практично всі види бізнесу повинні мати ту чи іншу ліцензію. Легше перерахувати види бізнесу, які не вимагають ліцензій. До того ж частину цих ліцензій потрібно отримувати в штаті, а частину – у місті або окрузі, де фактично розташований бізнес.

Ліцензії є дуже важливим компонентом правової бази будь-якого комерційного підприємства на території США. Відсутність ліцензії, що є необхідною за законодавством, – дуже серйозний злочин, який у деяких штатах є предметом кримінального права, а не лише корпоративного.

Зауважимо, що у РФ у 2000 р. ліцензуванню підлягало понад 500 видів діяльності, з них близько 250 – на підставі федерального закону «Про ліцензування окремих видів діяльності», інші – на підставі інших законів, підзаконних актів, законодавчих актів суб'єктів РФ. У 2002 р. відбулося скорочення кількості ліцензованих видів діяльності майже наполовину – до 120, на сьогодні їх 51.

У світовій практиці створення адміністративних бар'єрів у формі вхідного контролю є виключним заходом регулювання економіки, що запроваджують, якщо інші методи регулювання на практиці показали свою неефективність, тому сфера їхнього застосування є обмеженою. Кількість видів діяльності, що ліцензуються, коливається у різних країнах Європейського Союзу від 30 до 90. В Австрії існує 28 ліцензованих видів підприємництва, у Великій Британії – 38, в Японії – 39 [11].

Розглянемо ліцензування на прикладі продажу алкогольних і тютюнових виробів як в Україні, так і в інших країнах.

Згідно з нормами чинного вітчизняного законодавства суб'єкти підприємництва до початку ведення господарської діяльності з роздрібного та гуртового продажу алкогольних і тютюнових виробів зобов'язані отримати відповідну ліцензію та мати реєстратор розрахункових операцій. Однак, існують підприємства, які ігнорують ліцензію, тобто працюють підпільно [8].

Так, восени 2016 р. на Харківщині було зафіксовано випадки смертельного отруєння підробленою горілкою у п'яти районах області та в місті Харкові [9].

За продаж алкогольних напоїв і тютюнових виробів без відповідних ліцензій чинним законодавством України передбачено відповідальність: згідно зі ст. 17 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» за торгівлю алкогольними напоями або тютюновими виробами без наявності ліцензії до суб'єктів підприємництва застосовуються санкції у вигляді штрафів у розмірі 200 % вартості отриманої партії товару, але не менше від 1700 грн. У разі невиконання суб'єктом підприємництва рішення контролюючого органу про накладення штрафу такий штраф стягується на підставі рішення суду [10].

Очевидно, що розмір штрафу не є відповідним, підприємства можуть і далі працювати нелегально. Державі потрібно створити вигідні умови для підприємців, щоб вони не йшли у підпілля.

Розглянемо особливості регулювання виробництва та продажу алкогольних напоїв у європейських країнах.

Данія, Чехія, Греція, Ізраїль, Словенія та Іспанія повністю відмовилися від усіх видів ліцензування алкоголю, лише 14 країн вимагають ліцензію і на імпорт, і на експорт, і на виробництво, і на реалізацію. Переважна більшість (25 країн) ліцензують деякі з цих видів діяльності, при цьому серед них практично ніхто не ліцензує виробництво алкоголю. Словаччина та Португалія залишили ліцензії лише на імпорт алкоголю. В Австрії власник магазину повідомляє про продаж алкоголю у повідомному порядку.

У Греції продаж алкоголю є складовою загальної торговельної ліцензії. Розміри ліцензійного внеску для роздрібного продажу можуть сильно варіювати, у тому числі залежно від розміру магазину, торговельного обігу, орендної плати. Так, у Норвегії та Румунії підприємець не сплачує за отримання ліцензії на продаж алкоголю. Загалом відсоток торговців, які отримують ліцензію, в Європі наближається до 80–90 % від кількості заявників, а первинні внески є незначними щодо торговельного обігу [11].

У Європі вважається небажаним жорстке регулювання алкогольного ринку через те, що за таких умов відбувається скорочення податкових надходжень від реалізації алкоголю. І навпаки, жорсткість ліцензування виробництва абсолютно не гарантує високу частку податкових надходжень. Країни пострадянського простору, у тому числі Україна, є прикладом потужного чорного ринку спиртних напоїв, виникнення якого спровоковано періодами жорсткого регуляторного тиску [11].

Аналіз стану сфери ліцензування є підставою для виявлення основних причин нерегульованості процесу ліцензування, серед яких:

– наявність правових колізій в актах законодавства щодо ліцензування;

– надто великий перелік видів підприємницької діяльності, що ліцензуються;

– значна кількість документів, необхідних для отримання ліцензій (від 3 до 34);

– безпідставне вимагання додаткових документів та внесення додаткових коштів у ті чи інші позабюджетні фонди;

– відсутність відповідальності посадових осіб за порушення чинного законодавства щодо ліцензування;

– відсутність єдиного порядку розподілу коштів, отриманих за видачу ліцензій [12].

Важливою проблемою є те, що іноді державні органи не мають можливості виконати належним чином повну перевірку на відповідність ліцензійним вимогам. Наслідком цього може бутите, що ліцензію видано підприємцю, який здійснює діяльність, що не відповідає ліцензійним вимогам. Часто трапляються і такі ситуації, коли при відмові у видачі ліцензії підприємець її ігнорує. За анулювання ліцензії чимало компаній продовжують займатися підприємницькою діяльністю без ліцензії. Ліцензування є, з одного боку, дієвим механізмом реалізації прав громадян на зайняття незабороненими законом видами діяльності, з іншого – одним зі способів забезпечення законності.

Ліцензування як засіб державного регулювання господарської діяльності має бути спрямований на реалізацію інтересів усіх учасників цього процесу – суб'єктів господарювання, споживачів і держави. Ліцензування має забезпечувати:

– спрощення виходу на ринок максимальної кількості підприємницьких структур;

– зниження до мінімуму ліцензійних зборів та інших витрат, що є пов'язаними з отриманням ліцензії;

– гарантії від проникнення на ринок небезпечних для життя та здоров'я неякісних товарів і послуг;

– розвиток і цивілізоване функціонування ринку;

– створення належних умов дотримання балансу інтересів суб'єктів господарювання, споживачів, суспільства загалом;

– пряме та непряме збільшення податкових надходжень до бюджету [12].

Отже, реформування системи ліцензування є завданням часу. Держава має йти назустріч підприємцям і не використовувати ліцензування для задоволення інтересів певних осіб. Ліцензування має стати для підприємця не тягарем, а керівним механізмом для реалізації ним свого конституційного права, який би забезпечив втілення до життя основних принципів державної політики у сфері ліцензування, визначених Законом, спрямував підприємництво на підвищення добробуту громадян та держави загалом.

Таким чином, ліцензування – це важливий інститут господарської діяльності, оскільки є водночас способом державного регулювання підприємницької діяльності та механізмом реалізації прав суб'єктів господарювання. Наявні проблеми у правовому регулюванні ліцензування в Україні можна усунути шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, які регулюватимуть це питання, а також внесення змін до чинних законодавчих норм щодо ліцензування.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Ваганова І. М.

Література: 1. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : монографія. Київ : Слово, 2008. 512 с. **2.** Пастух І. Д. Організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 23 с. **3.** Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15. **4.** Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19/ed20150302. **5.** Тимошенко К. В. Правове регулювання ліцензування підприємницької діяльності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права.* 2006. № 27. С. 113–124. **6.** Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15/ed20050906. **7.** Решетов Ю. С. Правовое регулирование и реализация права. *Вестник Пермского университета.* 2015. № 4. С. 265–269. **8.** Продаж алкоголю та тютюну без ліцензій – порушення Закону // Офіційний портал Державної фіскальної служби України. URL: http://cv.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-213226.html. **9.** Фальсифікована горілка. Смертельні випадки зафіксовано на Харківщині. URL: https://tsn.ua/ukrayina/vbivchiy-surogat-kilkist-zhertv-otruynogo-alkogoly/html. **10.** Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів : Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95. **11.** Особенности лицензирования алкогольного бизнеса в Европе. URL: https://profibeer.ru/analytics/9252. **12.** Осадчук С. Договірні правовідносини: методологічні засади дослідження. *Підприємництво, господарство і право.* 2011. № 6. С. 110–113.

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ РИМСЬКИХ ГРОМАДЯН

УДК 341.91 (075.8)

Ходикіна Л. С.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено особливості правового становища населення Римської держави згідно з римським приватним правом. Конкретизовано відмінності правового становища населення Римської держави залежно від приналежності до латинів, перегрінів, рабів.*

Ключові слова: *римське право, правове становище, громадяни, латини, перегріни, раби.*

Аннотация. *Исследованы особенности правового положения населения Римского государства согласно римскому частному праву. Конкретизированы различия правового положения населения Римского государства в зависимости от принадлежности к латинам, перегринам, рабам.*

Ключевые слова: *римское право, правовое положение, граждане, латины, перегрины, рабы.*

Annotation. *The features of the legal status of the population of the Roman state according to Roman private law are investigated. The differences in the legal status of the population of the Roman state are specified, depending on their affiliation with the Latins, peregrines, and slaves.*

Keywords: *Roman law, legal status, citizens, Latins, gravels, slaves.*

Римське громадянство є юридичним статусом жителів римської держави, що означає можливість користування всією повнотою юридичних прав, що надаються римським законодавством.

Дослідженням правового становища населення Римської держави займалися і займаються Орач Є. М., Підопригора О. А., Харитонов Є. О. та ін.

Метою написання статті аналіз правового становища населення Римської держави.

Правове становище істотно різнилося залежно від приналежності до певних груп.

1. Римські громадяни користувалися всіма правами. За певних обставин громадянства можна було позбутися (наприклад, переїхавши на територію, де діяло латинське право) [1].

2. Латинами первісно називалися жителі Лаціуму, тобто території Італії від долини нижньої течії р. Тібр до Альбанської гори на узбережжі Центральної Італії. Пізніше статус латина надавався особливими актами Римської держави населенню позаіталійських громад і цілих провінцій. Статус латина міг набуватися різними шляхами. По-перше, латинами ставали діти, народжені від шлюбу латинів. Дитина, народжена поза шлюбом у матері-латинки, отримувала її статус. По-друге, статус латина присвоювався актами державної влади. Жителі латинських міст користувалися урізаними правами латинського громадянства. У сфері публічного права латини не могли служити в римських легіонах, а також обиратися на посади магістратів. На час перебування у Римі мали право взяти участь у роботі народних зборів і навіть віддавати свій голос на підтримку того чи іншого законопроекту. Латини не мали повного обсягу цивільних прав [2].

3. Перегрінами були вільні люди, які не мали прав римського громадянина чи латина. Згодом перегрінами вважали жителів підкорених Римом територій, яких не обертали на рабів, а також чужоземців, які прибували

© Ходикіна Л. С., 2018

з держав, з якими Рим мав відповідні договори (чужоземця з ворожої країни можна було обернути на раба). Спершу перегріни були безправними, користувалися найменшим захистом Римської держави. Поступово потреби налагодження економічного життя Імперії вимусили законодавців визнати і цю групу населення та визначити її правовий статус. Для перегрінів діяло природне право, антична форма права народів. Існували окремі громади перегрінів, які користувалися римським шлюбним правом або правом торгівлі. Набуття статусу перегріна досягалося народженням у сім'ї перегріна або внаслідок висилки римського громадянина у місцевості, населені перегрінами, за злочини чи інші провинності. Перегріни у галузі цивільно-правових відносин у себе на батьківщині користувалися власним національним правом. Відносини перегрінів з римськими громадянами або відносини перегрінів за межами їх територіальних громад (наприклад, єгиптян із галлами) регулював перегрінський претор на підставі права народів, тобто обирав краще з правових систем підкорених Римом народів. Перегріни могли отримати статус громадян Риму. Найчастіше цей статус надавався цілим територіальним громадам для поповнення легіонів, де, як відомо, могли служити лише повноправні громадяни.

4. Дедітиції (досл. «здалися») – племена, підкорені римлянами. Їх території управлялися безпосередньо римською адміністрацією. З часу Елієвого закону 4 р. н. е. до них зараховувався нижчий клас вільновідпущеників, які не мали можливості одержати ні римського громадянства, ні латинського права. Вони не могли проживати ближче 100 миль від міста Риму [3].

5. Раба вважали річчю, він не мав жодних прав ні за публічним, ні за цивільним правом. Джерелами рабства були полон, народження від рабині, довічне ув'язнення, зв'язок вільної з рабом. До 326 р. до н. е. в Римі існувало боргове рабство. Пізніше громадянин Риму не міг бути проданий у рабство за борги, але негромадянин-перегрін міг втратити свою свободу за заборгованість перед казною тощо. У ранній період римської історії батько мав право продати у рабство члена сім'ї за непослух, а господар майна – упійманого злодія.

Символічним продажем дочки у рабство міг укладатися шлюб із повною владою чоловіка. Раб був не суб'єктом, а об'єктом права власності, закладу тощо. Раб міг бути предметом будь-якої угоди: купівлі-продажу, обміну, майнового найму. Зв'язок раба з жінкою (вільною чи рабинею) шлюбом не визнавався. Вигнаний раб волі не отримував, його статус прирівнювався до викинутої речі, яку перший охочий міг обернути на свою власність. Над кількома рабами завжди мусив стояти наглядач, раби часто свідомо псували знаряддя праці, нищили худобу тощо. Зрозуміло, що рабська праця була малоефективною. Тому рабовласники намагалися давати рабом певні стимули для полегшення свого становища і завоювання прихильності пана. Вигідніше було експлуатувати не фізичну працю раба, а його розумові здібності (раціональне ведення господарства). Рабський пекулій – це надання рабу земельної ділянки чи ремісничої майстерні для самостійного господарювання на певних умовах. Власник пекулію міг у будь-який момент відібрати його у раба (за провину, непослух, неефективне ведення господарства тощо). Раб, у свою чергу, був зацікавлений у роботі без наглядача та у можливості накопичити певну суму для подальшого викупу себе та власної сім'ї. Однак, згідно з нормами цивільного права такий тримач пекулію залишався рабом, отже, не міг мати жодної власності і відповідно вступати у будь-які договірні відносини (купівля-продаж готової продукції чи сировини, оренда тощо). Це суперечило інтересам класу рабовласників, тому поступово за рабами починають визнавати певні цивільні права. Спочатку пекуліарій отримав змогу укладати угоди щодо набуття майна. Пізніше законодавство зробило ще одну поступку – визнавалося, що пан, який надає рабу пекулій, водночас бере на себе відповідальність за можливі зобов'язання, що їх укладає раб у межах пекулію. Отже, раби не набували правосуб'єктності, оскільки діяли лише від імені свого пана, але отримали реальну змогу брати, хоча й обмежену, участь у цивільному обігу [4].

6. Жінок давньоримське право не розглядало як носіїв громадянства, хоча вони мали право володіння власністю.

Розглянемо детальніше, як могло набуватися римське громадянство.

1. Народженням, причому дитина, народжена у римському шлюбі, наслідувала стан батька, а дитина, народжена жінкою, яка не перебувала у шлюбі, наслідувала стан матері. Дитина, народжена від шлюбу римських громадян, була римським громадянином, так само, як дитина, народжена римлянкою, яка перебувала у шлюбі. Дитина, народжена поза шлюбом неримлянкою, не визнавалася римським громадянином, хоч би батьком його був римським громадянином. Задля стимулювання шлюбів у I ст. н. е. було встановлено, що дитина, народжена поза шлюбом римською громадянкою, не набуває права громадянства, якщо його батько не був римським громадянином. Дитина, народжена від шлюбу його батьків, стає громадянином, якщо батько був громадянином на момент зачаття дитини, незалежно від змін у стані батьків до моменту народження дитини. Дитина, народжена римською громадянкою, яка не перебуває у шлюбі, визнавалася римським громадянином, якщо мати була громадянкою на момент його народження, незалежно від її стану до цього моменту.

2. Звільненням римським громадянином свого раба.

3. Усиновленням римським громадянином чужоземця.

4. Наданням римського громадянства окремим особам, громадам, провінціям особливими актами держави [5].

Римське громадянство втрачалося за життя найчастіше з втратою свободи (capitis deminutio maxima). Підставою до втрати громадянином свободи був насамперед полон, захоплення ворогом. Однак, якщо захоплений у полон і обернений у рабство римлянин повертався до Риму, його за особливою юридичною фікцією – postliminium, ius postliminii – розглядали як такого, хто ніколи не втрачав ні свободи, ні громадянства, ні окремих своїх прав. У найдавніші часи громадянин міг бути за певних обставин проданий у рабство, однак, лише за кордон, trans Tiberim, оскільки до періоду імперії вважали, що громадянин не міг стати рабом на території римської держави. Так, магістрат мав право продати у рабство за кордон дезертира або громадянина, який ухилився від цензу, окрадений міг продати злодія, кредитор – неспроможного боржника [5].

Ці підстави втрати римського громадянства згодом відпали, але на їх місці з'явилося звернення у рабство у зв'язку з покараннями за деякі тяжкі злочини. Так, у період республіки ставав рабом громадянин, засуджений до aquae et ignis interdictio; у період імперії – особи, засуджені до безстрокових робіт або висилки. Громадянин міг і сам відмовитися від прав громадянства, однак, тільки від громадянства (capitis deminutio media), перейшовши, наприклад, до латинів задля отримання земель, які роздавалися латинам, які населяли колонії.

До останнього сторіччя республіки не існувало ні особливого суду, ні особливого порядку вирішення спорів про громадянство. Мабуть, такі спори вирішувалися магістратом в адміністративному порядку. Наприкінці республіки законом Papia (якому, ймовірно, передували інші закони у цій галузі) був заснований особливий суд для вирішення спорів про громадянство.

У період імперії негромадянина, який видавав себе за римського громадянина, карали смертною карою. Спір про належність громадянина до ingenui або libcrtini дозволявся у порядку особливої преторської actio praciudicialis. Законом Visellea 24 р. н. е. встановлено кримінальну відповідальність вільновідпущеника, що видавав себе за вільного.

Таким чином, римське громадянство є юридичним статусом жителів римської держави, що означає можливість користування всією повнотою юридичних прав, що надаються римським законодавством. У Стародавньому Римі була можливість як отримати громадянство, так і втратити його.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Підопригора О. А. Основи римського приватного права : підручник. Київ : Вентурі, 1997. 336 с. **2.** Правове становище римських громадян. URL: https://studme.com.ua/1506012615401/pravo/pravovoe_polozhenie_rimskih_grazhdan.htm. **3.** Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права : підручник. Львів : РВВ Львівського національного університету, 2000. 238 с. **4.** Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. Основи римського приватного права : підручник / за заг. ред. В. І. Борисової, Л. М. Баранової. Харків : Право, 2008. 224 с. **5.** Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : навч. посіб. Харків : Одіссей, 2013. 416 с.

ЗАБОРОНА ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЗАСАДА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 349.2+343

Цегельник К. А.

Студент 3 курсу
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено поняття та принципи заборони примусової праці як конституційної основи трудового права. Визначено аспекти захисту трудових прав. Деталізовано питання юридичної відповідальності за порушення трудових прав громадян. Проаналізовано правові наслідки примусової праці.*

© Цегельник К. А., 2018

Ключові слова: *законодавство, право на працю, трудове право, конституційні засади трудового права, примусова праця, заборона примусової праці.*

Аннотация. *Исследованы понятие и принципы запрета принудительного труда как конституционной основы трудового права. Определены аспекты защиты трудовых прав. Детализированы вопросы юридической ответственности за нарушение трудовых прав граждан. Проанализированы правовые последствия принудительного труда.*

Ключевые слова: *законодательство, право на труд, трудовое право, конституционные принципы трудового права, принудительный труд, запрет принудительного труда.*

Annotation. *The concept and principles of the prohibition of forced labor as the constitutional basis of labor law are investigated. Defined aspects of the protection of labor rights. The issues of legal liability for violation of labor rights of citizens are detailed. The legal consequences of forced labor are analyzed.*

Keywords: *legislation, right to work, labor law, constitutional principles of labor law, forced labor, the prohibition of forced labor.*

Невіддільним правом людини є право на працю, за реалізацію якого відповідальною є держава. Право на працю є одним із найважливіших соціально-економічних прав, що перебуває у центрі уваги науки трудового права. В Україні заборону примусової праці встановлено на конституційному рівні. Однак, поняття «примусова праця» не міститься ні у Конституції, ні в інших нормативних актах України. Порушення принципу заборони примусової праці позбавляє особу права щодо свідомого та добровільного вступу до трудових відносин.

Дослідженням різних аспектів заборони примусової праці займалися і займаються Болотіна Н., Бурак В., Парпан Т., Пасічник М., Пилипенко П. та ін. Однак, не всі аспекти цієї конституційної засади з'ясовано, чим зумовлено необхідність детальнішого розгляду цього питання.

Метою написання статті є дослідження правових наслідків примусової праці, а також аналіз юридичної відповідальності за порушення трудових прав громадян.

Примусова праця є грубим порушенням прав людини, обмеженням свобод людини у тому вигляді, у якому вони визначені у відповідних Конвенціях Міжнародної організації праці (МОП) та в інших міжнародних актах [5]. Згідно зі ст. 43 Конституції забороняється використання примусової праці [9].

Ст. 43 Конституції України встановлено заборону примусової праці та визначено види трудової діяльності, які не вважаються примусовою працею. Це зокрема військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і надзвичайний стан. Установлення такої конституційної гарантії цілком відповідає проголошеним принципам права [9].

При визначенні сутності примусової праці слід розмежувати такі поняття як «примусова» та «обов'язкова» праця, використовувані як у назві, так і у змісті Конвенції МОП № 29. Цією Конвенцією забороняється саме примусова праця, тобто та, що виконується під тиском. До обов'язкової праці міжнародні законодавці відносять перелік робіт, які згідно з Конвенцією МОП № 29 мають, навпаки, беззастережно виконуватись:

– військова або альтернативна (невійськова) служба;

– робота, яка виконується особою за вироком або рішенням суду;

– робота або служба, яка є частиною звичайних обов'язків громадян;

– робота, до якої особа залучається згідно з законами про воєнний і надзвичайний стан;

– дрібні роботи суспільного характеру, тобто роботи, виконувані для прямої користі колективу членами цього колективу, тому можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу за умови, що населення чи його безпосередні представники мають право висловити свою думку щодо доцільності таких робіт [5].

В Україні, яка є учасницею міжнародних договорів, принцип заборони примусової праці реалізовано у багатьох нормативних приписах. Так, згідно зі ст. 31 Кодекс законів про працю України власник або уповноважений ним орган не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором. Відповідно до ч. 1 ст. 32 Кодекс законів про працю України переведення на іншу роботу на тому самому підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом із підприємством, установою, організацією, допускається лише за згодою працівника [4].

Принцип заборони примусової праці резюмує, що в усіх випадках зміни трудового договору, незалежно від того, хто є ініціатором – роботодавець або працівник, необхідно досягти згоди між сторонами щодо змін. З огляду на це особливий інтерес являють винятки з цього правила – тимчасові переведення працівників на іншу роботу без їхньої згоди.

Наша країна ратифікувала Конвенцію № 29 «Про примусову або обов'язкову працю», у якій подано визначення примусової праці або обов'язкової праці. Під нею розуміють виконання будь-якої роботи або служби, що вимагається від особи під загрозою будь-якого покарання, для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг [5]. Звідси виділимо такі ознаки, за якими можна розпізнати примусову працю:

– відсутність добровільної згоди працівника на виконання будь-якої роботи;

– наявність загрози покарання особи за відмову від виконання будь-якої роботи або служби [5].

Правовий захист трудових прав і законних інтересів працівників передбачає певні передумови для здійснення правового захисту, здійснюваного у передбаченому законом порядку, тобто у певній формі; до того ж він здійснюється за допомогою власних засобів і способів, передбачених нормами трудового права.

Аналіз чинного цивільного та трудового законодавства свідчить, що у матеріально-правовому аспекті право на захист передбачає:

– можливість для особи, право якої порушене, використати не заборонені законом засоби примусу щодо порушника, у тому числі і самозахисту;

– можливість для особи, права якої порушені, звернутися до компетентного органу (державного чи іншого) з вимогою про захист порушеного права [6].

Посадову особу, винну у порушенні трудового законодавства або оплати праці, може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Згідно зі ст. 41 та ст. 147 Кодексу законів про працю України існують два види дисциплінарної відповідальності – догана або звільнення.

Також у таких випадках на посадових осіб підприємств поширюється й матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків. Згідно з ч. 1 ст. 147-1 Кодексу законів про працю України право застосування дисциплінарного стягнення, отже, і догани, надається тому органу, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження та призначення на посаду) цього працівника. На підприємстві право прийняття та звільнення працівників надається керівнику відповідно до статуту підприємства та укладеного з ним трудового договору (контракту). Це означає, що керівник підприємства завжди має право застосовувати дисциплінарне стягнення до будь-якого працівника цього підприємства, який вчинив дисциплінарний проступок [7].

Генеральним директором МОП наголошується, що порушення заборони примусової праці слід розглядати як серйозний злочин. У ст. 25 Конвенції МОП № 29 визначено, що незаконний примус до праці має підлягати покаранню як кримінальний злочин, і кожна держава-учасниця, що ратифікувала відповідну Конвенцію, повинна забезпечити реально адекватний характер покарання та його виконання.

З усім тим, визнаючи примусову працю злочином, у національному законодавстві у нормах права нерідко буває складно передбачити всі дії, що входять у поняття примусової праці, це стосується і вітчизняного законодавства. Тому необхідно на законодавчому рівні розробити спрямовані на реальне викорінення примусової праці чіткі правові конструкції [1].

Таким чином, примусовою працею вважають будь-які форми примусу людини працювати на недобровільно прийнятих умовах або під загрозою будь-якого покарання. Порушення закону про заборону примусової праці є кримінальним злочином і тягне за собою покарання.

Як правильно зазначає у дисертаційному дослідженні Глухова Н. В., свобода праці є складовою права на саморозвиток і самореалізацію людини, а примусова праця – це неприродний для людини стан виконання роботи під примусом або іншим впливом за порушення прав працівника. Тому законодавча заборона примусової праці посилює принцип свободи праці.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Глобальный альянс против принудительного труда : доклад Генерального директора МОТ на Международной конференции труда 2005 года (93 сессия). URL: http://www.un.org/ru/rights/trafficking/ilo.pdf. **2.** Порядок розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу // Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33643. **3.** Ситницька О. А. Заборона примусової праці у трудовому законодавстві України. *Університетські наукові записки.* 2011. № 3. С. 156–162. **4.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **5.** Конвенція про примусову чи обов'язкову працю : Конвенція МОП № 29, ратифікована 10.08.1956 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136. **6.** Саркісян М. Захист трудових прав працівників, правовий аспект. URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/403. **7.** Види відповідальності за порушення трудового законодавства та оплати праці. URL: https://dtkt.com.ua/show/0sid064.html. **8.** Глухова Н. В. Принцип запрета принудительного труда

в системе средств правового регулирования трудовых отношений : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. СПб., 2007. 169 с. **9.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628.

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

УДК 366.54

Цема Є. І.

Студент 3 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто положення чинного вітчизняного законодавства щодо захисту прав споживачів фінансових послуг. Проаналізовано зміст і перспективність законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення захисту прав споживачів фінансових послуг». Конкретизовано позитивні аспекти та недоліки цього нормативного акта.*

Ключові слова: *фінанси, фінансовий сектор, фінансові послуги, споживач фінансових послуг, законодавство, законопроект, державні регулятори, санкції.*

Аннотация. *Рассмотрены положения действующего отечественного законодательства по защите прав потребителей финансовых услуг. Проанализированы содержание и перспективность законопроекта «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно усовершенствования защиты прав потребителей финансовых услуг». Конкретизированы позитивные аспекты и недостатки этого нормативного акта.*

Ключевые слова: *финансы, финансовый сектор, финансовые услуги, потребитель финансовых услуг, законодательство, законопроект, государственные регуляторы, санкции.*

Annotation. *The provisions of the current domestic legislation on the protection of the rights of consumers of financial services are considered. The content and prospects of the draft law «On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Protection of the Rights of Consumers of Financial Services» are analyzed. The positive aspects and shortcomings of this normative act are specified.*

Keywords: *finance, financial sector, financial services, consumer of financial services, legislation, draft law, state regulators, sanctions.*

Фінансовий ринок є невіддільною та вагомою складовою державної економіки, саме тому один із найважливіших напрямів державної політики спрямований на його загальне регулювання. У більш розвинених європейських країнах проблематика правових засобів захисту споживачів у фінансовій сфері постійно перебуває у полі зору, а в Україні вона тривалий час зберігає свою актуальність, адже чинне законодавство має чимало недоліків. Так, слабкою є інформативна база, що приділяє замало уваги фінансовій сфері, залишаючи багато питань неврегульованими, нечітким є і визначення повноважень державних регуляторів. Ці прогалини у законодавчих документах дозволяють нечесним виробникам порушувати права споживачів і чинити протизаконні дії щодо фінансового ринку держави, у тому числі шляхом відмивання коштів.

До того ж громадяни України віком від 20 до 60 років у порівнянні з громадянами інших держав Європейського Союзу мають низький рівень обізнаності у сфері фінансів, що спричиняє недовіру людей до фінансових послуг та погіршує стан грошового мікроклімату у державі.

Недостатнє розуміння механізму основних банківських операцій, наприклад, кредиту, іпотеки або страхування, а також недостовірна інформація про надання різних видів фінансових послуг створюють для споживача

© Цема Є. І., 2018

чимало проблем. Він не може об'єктивно оцінити та проаналізувати можливі ризики, порівняти перелік запропонованих умов від різних компаній та правильно обрати вигідну послугу. Саме тому 25 % громадян України мають досвід невдалих фінансових операцій [2].

Дослідженням питань правового захисту споживачів фінансових послуг займалися і займаються чимало відомих науковців, співробітників Національного банку України та НБІ, серед них Вегера С. А., Максименко К. О., Петрик О. І., Бажал Ю. М. та ін. У наукових працях ґрунтовно досліджено та проаналізовано різні правові аспекти захисту прав споживачів у сфері фінансових послуг.

Основними недоліками чинного законодавства в Україні є відсутність чітких понять і норм, які б регулювали правовідносини у фінансовому секторі, а також неефективна судова система для розв'язання спорів, які не дають змогу щодня користуватися фінансовими послугами на вигідних умовах.

Повноваження державних регуляторів у сфері фінансових послуг є обмеженими та неоднозначними. Центральний орган захисту прав споживачів в Україні (Держспоживінспекція) чітко регулює лише деякі аспекти споживчого кредитування. Антимонопольний комітет України вирішує правові питання, що є пов'язаними із захистом прав споживачів за можливого впливу на рівень економічної конкуренції [3]. Національний банк України та Нацфінпослуг відповідно до своїх повноважень не регулюють правовий аспект захисту прав споживачів, а лише надають відповіді на запити громадян.

З огляду на критичний стан чинних законів України для споживачів фінансового ринку потрібно якнайшвидше створити чітку та ефективну систему захисту їх прав, у якій будуть визначені відповідальні державні органи й установлено адміністративну відповідальність за правопорушення.

У 2018 р. Україна зробила перші кроки на шляху вдосконалення механізму захисту прав споживачів. До Верховної Ради України було подано законопроект, у якому запропоновано внести зміни до деяких законодавчих документів, а саме до чинного Закону України «Про захист прав споживачів» та інших актів, які регулюють фінансовий сектор держави.

У проекті визначено всі аспекти сфери фінансових послуг, зокрема, проблематику фінансової неосвіченості, функціонування грошового ринку у державі та перспективи розвитку економіки України. Нині законопроект пройшов перше читання у Верховній Раді.

У законопроекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення захисту прав споживачів фінансових послуг» [5] структурно доповнено чимало правових норм. Народні депутати доопрацювали проект, постановивши доповнити базові законодавчі документи відповідними статтями й удосконалити чинні.

Ст. 1 базового Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [4] доповнено двома основними поняттями – «клієнт» та «споживач фінансових послуг». У ст. 3 запроваджено нові принципи захисту прав споживачів фінансових послуг, визначено їх спрямування, наприклад, забезпечити відповідальне та справедливе ставлення до кожної особи – користувача фінансовими послугами [5].

Ст. 6 доповнено кількома пунктами у кожній частині, якими заборонено на особистий розсуд фінансової компанії змінювати істотні умови чи обмежувати права фізичної особи у договорі, а також змінено неоднозначні формулювання, прописані у договорі на користь сторони споживача [5]. Доповнено також окремі статті, що регулюватимуть правдивість реклами та будь-якої поданої інформації у фінансовій сфері.

До Закону України «Про захист прав споживачів» [1] також внесено істотні зміни. Основним упровадженням стало посилання у ст. 5 п. 2 на розробку та проведення відповідних освітніх програм, за допомогою яких держава має створити умови для здобуття споживачами відповідних знань, щоб реалізувати свої права на практиці [5].

Незначних змін зазнали Закон України «Про рекламу» [6], Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [7] та Закон України «Про страхування» [8], у яких уточнено основні ознаки реклами у фінансовій сфері, деякі поняття у сфері страхування та чинні формулювання щодо споживачів фінансового сектора.

Головним доповнення стало впровадження адміністративної відповідальності та санкцій за відповідні правопорушення, а також можливість розглядати правові спори у різних фінансових сферах відповідно до законодавства. До того передбачено створення нового регуляторного органу, яким можуть бути:

– комплексні організації, до складу яких увійдуть кілька агентств, таких як департамент з питань національної економіки й торгівлі та один із регуляторів фінансового ринку;

– спеціалізована установа, наприклад, центральний банк, що стане загальною організацією з питань захисту прав споживачів та виконуватиме регулятивні функції;

– посадова особа (омбудсмен) слідкуватиме, щоб фінансові фірми не порушували права громадян [2].

Народні депутати запевняють, що затвердження цього законопроекту як чинного Закону України не лише впровадить стійкий і справедливий правовий механізм захисту у сфері фінансових послуг, а й сприятиме залученню більшості населення до фінансового ринку, а також підвищенню обсягів інвестицій загалом.

Таким чином, на підставі аналізу змісту документа та його перспективності можна висловити сподівання на те, що більшість недоліків системи вітчизняного законодавства щодо захисту прав споживачів фінансових послуг будуть усунені. Завдяки цьому громадяни України зможуть вільно користуватися фінансовими послугами на кращих умовах, що стане основою для формування нового рівня державної економіки, створить чимало нових можливостей у майбутньому.

Однак, для отримання високих результатів цей законопроект має бути ухваленим, а виконавча гілка влади має пильно контролювати його чітке виконання. Також питання щодо впровадження освітніх програм й досі залишається відкритим. Для підвищення рівня фінансової обізнаності слід терміново розробити й розпочати впроваджувати освітні програми у робочі плани закладів вищої освіти, щоб українська молодь отримувала належні знання щодо засад і принципів надання відповідних фінансових послуг.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/ed19910512. **2.** В Україні запровадять європейську систему захисту прав споживачів фінансових послуг // Євроінтеграційний портал. URL: https://eu-ua.org/analityka/v-ukrayini-zaprovadyat-yevropeysku-systemu-zahystu-prav-spozhyvachiv-finansovyh-poslug. **3.** Ханик-Посполітак Р. Ю. Захист прав споживачів фінансових послуг в Україні: правовий аналіз. URL: http://www.finrep.kiev.ua/download/consumer_protection_sep2011_ua.pdf. **4.** Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/ed20010712. **5.** Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення захисту прав споживачів фінансових послуг : Проект Закону України від 29.12.2015 № 2456-д // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57617. **6.** Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96. **7.** Про державне регулювання цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80/ed19961030. **8.** Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96.

ВПЛИВ КОНКУРЕНЦІЇ НА РОЗВИТОК БІЗНЕСУ

УДК 005.332.4

Цимбал В. А.

Магістрант 1 року навчання
факультету менеджменту і маркетингу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Конкретизовано сутність поняття конкуренції, розглянуто її основні функції. Проаналізовано основні аспекти впливу конкуренції на економіку країни. Запропоновано напрями посилення конкурентоспроможності сучасного вітчизняного бізнесу.*

Ключові слова: *підприємство, організація, суб'єкт господарювання, підприємництво, конкуренція, конкурентоспроможність, інновації.*

Аннотация. *Конкретизирована сущность понятия конкуренции, рассмотрены ее основные функции. Проанализированы основные аспекты влияния конкуренции на экономику страны. Предложены направления усиления конкурентоспособности современного отечественного бизнеса.*

© Цимбал В. А., 2018

Ключевые слова: *предприятие, организация, субъект хозяйствования, предпринимательство, конкуренция, конкурентоспособность, инновации.*

Annotation. *The essence of the concept of competition is specified, its main functions are considered. The main aspects of the impact of competition on the country's economy are analyzed. The directions of enhancing the competitiveness of modern domestic business are proposed.*

Keywords: *enterprise, organization, business entity, entrepreneurship, competition, competitiveness, innovation.*

Конкуренція є одним із ключових понять бізнесу, оскільки здорова та розумна конкуренція сприяє розвитку економіки, а конкурентоспроможність є головним показником успішності компанії. Тому пошук шляхів посилення конкурентоспроможності є надзвичайно важливим для ефективного ведення бізнесу, чим і зумовлено вибір саме цієї теми.

Дослідженням питань впливу конкуренції на розвиток бізнесу займалися і займаються чимало науковців, серед них Грецький Р., Варналій З., Азоєв Г., Пуцентейло П., Базилевич В., Антонюк Л., Адамик В. та ін.

Метою написання статті є дослідження впливу конкуренції на розвиток бізнесу, а також пошук шляхів посилення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Об'єктом дослідження є економічна категорія «конкуренція», а предметом – особливості її впливу на ефективність ведення бізнесу.

Конкуренція істотно впливає на ефективність ведення бізнесу: розуміння її природи, форм прояву, факторів і методів конкурентної боротьби.

Конкуренція виникає за:

– економічної відокремленості виробника;

– залежності товаровиробників від умов формування попиту та пропозиції на ринку на окремі товари;

– протистояння іншим учасникам ринку;

– наявності великої кількості рівноправних суб'єктів господарювання [4].

Функції конкуренції пояснюють її економічну сутність (рис. 1) [1–4].

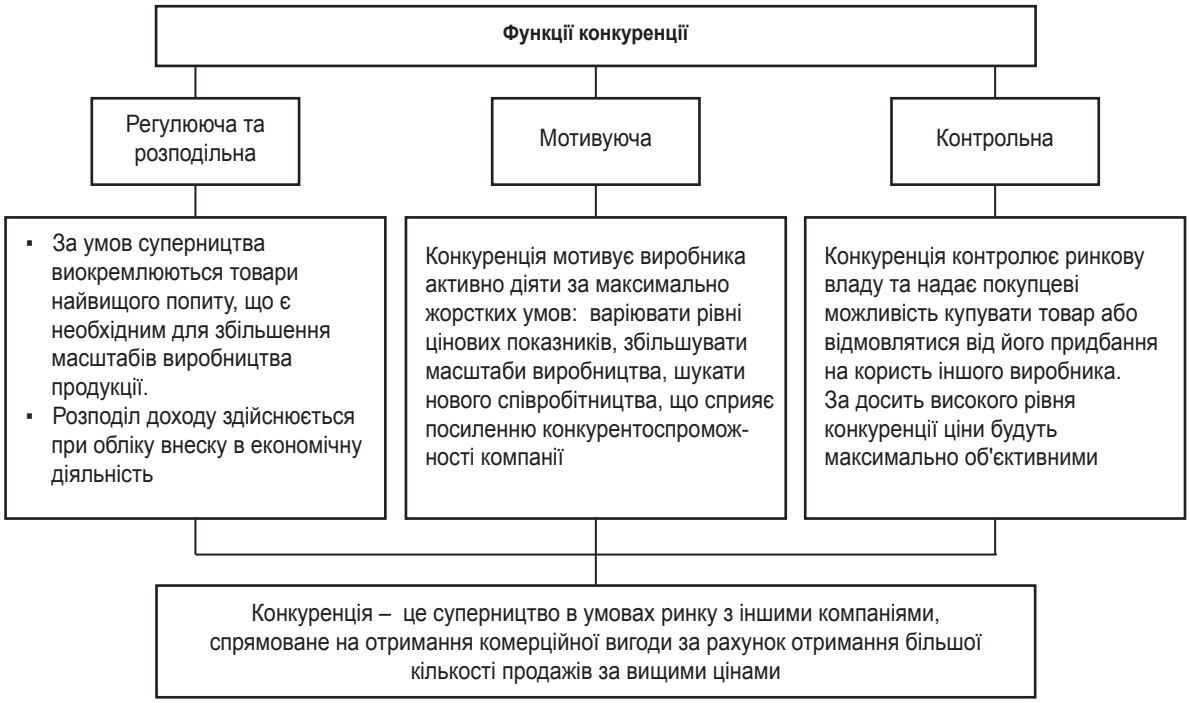

Рис. 1. **Сутність конкуренції**

Отже, конкуренція є динамічним і безперервно оновлюваним процесом суперництва між економічно незалежними суб'єктами ринку за досягнення кращих результатів розвитку бізнесу. Конкуренція є важливим аспектом бізнесу та має як позитивні, так і негативні сторони [3].

Аспектами конкуренції, що позитивно впливають на економіку, є:

– активізація розвитку науково-технічного прогресу шляхом використання інноваційних технологій при виробництві продукції, що сприяє покращенню якості виробленої продукції;

– стимулювання реакції виробників товарів щодо змін у попиті споживачів, що забезпечує здешевлення витрат виробництва та гарантує стримання зростання цінових показників;

– усереднення розмірів заробітної плати та норм прибутку;

– задоволення попиту споживачів [4].

Попри всі позитивні аспекти конкуренція може мати і негативний вплив на економіку, зокрема, створення умов для ймовірності виникнення незаконних дій компаній-конкурентів і промислового шпигунства.

Найрозповсюдженішими прикладами недобросовісної конкуренції є:

– з'ясування виробничих або комерційних таємниць компанії-конкурента за використання підкупу працівників або інших заходів;

– розкриття ноу-хау компанії-конкурента або неправомірне його застосування у своїй діяльності;

– бойкотування торгівлі конкурента задля звільнення місця на ринку;

– демпінг, тобто реалізація продукції за штучно заниженою ціною;

– випуск реклами, де є порівняння з продукцією конкуруючих фірм [4].

Застосування таких методів може негативно вплинути на імідж і результати діяльності компанії, яка їх застосовує. Щоб мати високий рівень конкурентоспроможності бізнесу, необхідно оперативно пристосовуватися до умов на економічному ринку й упроваджувати заходи з підвищення ефективності ведення бізнесу [4].

Основоположним фактором при прийнятті рішення про збільшення виробничих потужностей є довгостроковий попит. Збільшення цього показника може свідчити про доцільність пошуку нових каналів збуту, тоді як зменшення сигналізуватиме про необхідність зміни стратегії. Якісна реклама дозволить привернути увагу потенційно нових клієнтів і партнерів та покращити престижність компанії.

Ще одним способом підвищення конкурентоспроможності є підвищення продуктивності та якості продукції. Однак, слід зауважити, що необдумане збільшення обсягів виробництва продукції не може принести бажаного результату. Щоб досягти позитивного підсумкового результату за використання цього методу, необхідно враховувати витрати підприємства та рівень підсумкового прибутку.

Організовуючи виробничий процес і плануючи обсяги виготовленої продукції, дуже важливо забезпечити беззбитковість виробничої діяльності. За збільшення обсягу виробництва товару не слід забувати про стандарти якості. Надання послуг або продукції високої якості стане запорукою виходу на зовнішній ринок, створюватиме позитивний імідж компанії [4].

Підвищення якості та кількості вироблюваних товарів (робіт, послуг) можна досягти шляхом використання інноваційних технологій. Безумовно, інвестиції на впровадження технологічних нововведень є значними, однак, ймовірно дозволять скоротити витрати на виробництво й оптимізувати виробничий процес.

Для збільшення купівельного інтересу й обсягу продажів важливо провести аналіз найдієвіших технологій маркетингу. Застосування маркетингових інновацій дозволить ефективніше реалізовувати продукцію, сприятиме зменшенню витрат на одну одиницю товару.

Важливим напрямом підвищення конкурентоспроможності бізнесу є бенчмаркинг, що полягає у ретельному аналізі роботи компаній-конкурентів і зіставленні їх результатів із результатами власної діяльності. Систематичне та детальне вивчення досвіду конкурентів і представників суміжних галузей дозволить уникнути помилок, які були допущені іншими учасниками ринку. Дієві методики, які дають бажаний результат, також можна використовувати на власну користь [2].

Таким чином, конкуренція відіграє передусім позитивну роль за умов ринкових відносин, оскільки саме вона дає поштовх для розвитку бізнесу, спонукає підприємців до застосування інноваційних методів його ведення. Конкуренція є основою механізму товарного виробництва та ринкового господарства, невіддільною складовою ринкових відносин. Тому за започаткування будь-якого бізнесу слід заздалегідь визначити методи забезпечення високої конкурентоспроможності майбутнього підприємства.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Часовникова Ю. С.

Література: 1. Грецький Р. Теоретичні підходи до визначення природи та сутності конкуренції. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2015. № 2. С. 35–38. **2.** Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво : монографія.

Київ : Знання України, 2015. 464 с. **3.** Швед В. В., Біла І. С. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Мукачівського державного університету.* 2017. № 8. С. 405–409. **4.** Ніценко В. С., Гавриш В. І., Яценко О. М., Перебийніс В. І. Конкурентоспроможність підприємств в умовах ринкової економіки : монографія / за ред. В. С. Ніценка, О. В. Захарченка, М. А. Зайця. Одеса : ВМВ, 2015. 174 с.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОБЛІКУ ОПЛАТИ ПРАЦІ

УДК 657.44

Черкашина В. Г.

Студент 3 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розкрито сутність поняття «заробітна плата». Досліджено питання обліку заробітної плати на підприємстві. Розглянуто основні проблеми сучасного бухгалтерського обліку у системі розрахунків з оплати праці. Запропоновано напрями ефективного розв'язання наявних проблем.*

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, облік, бухгалтерський облік, заробітна плата, оплата праці, витрати, автоматизація.*

Аннотация. *Раскрыта сущность понятия «заработная плата». Исследован вопрос учета заработной платы на предприятии. Рассмотрены основные проблемы современного бухгалтерского учета в системе расчетов по оплате труда. Предложены направления эффективного решения имеющихся проблем.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, учет, бухгалтерский учет, заработная плата, оплата труда, расходы, автоматизация.*

Annotation. *The essence of the concept of «wages» is disclosed. The question of payroll accounting at the enterprise is investigated. The main problems of modern accounting in the system of payments for labor are considered. The directions of effective solution of existing problems are proposed.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, accounting, salary, remuneration, expenses, automation.*

Нині особливої гостроти набувають питання оплати праці. Це пов'язано з тим, що регулярність і розмір заробітної плати визначають не лише перспективи розвитку організацій, але й забезпечують фізичне виживання персоналу. Навіть якщо добробут підприємства є високим, проблема створення ефективної системи оплати праці рано чи пізно стає важливою і для них.

Актуальність цієї теми є зумовленою тим, що для кожного працівника заробітна плата індивідуальна і від того, як її розраховано і відтворено у бухгалтерському обліку та звітності підприємства, залежить його прибуток, оскільки оплата праці становить значну частку у структурі витрат.

Дослідженням питань удосконалення системи бухгалтерського обліку займалися і займаються чимало науковців, серед них Семенов Г. А., Бутинець Т. А., Усач Б. Ф., Сопко В. В., Завгородній В. П., Голов С. Ф., Огійчук М. Ф., Галкіна О. Ф. та ін. Однак, попри наявність численних теоретичних розробок мінливими постійними змінами нормативно-законодавчої бази та сучасних умов господарювання зумовлено необхідність детальнішого розгляду цього питання.

Метою написання статті є дослідження фактичного стану обліку праці та її оплати, виявлення наявних недоліків, а також розробка шляхів їх ефективного усунення.

Заробітна плата є винагородою, нарахованою, як правило, у грошовому вираженні, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівнику за виконану роботу відповідно до трудового договору [3].

© Черкашина В. Г., 2018

Розрізняють основну та додаткову заробітну плату, розглядають також інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Нарахування заробітної плати відбувається шляхом:

– нарахування заробітної плати;

– утримання із заробітної плати;

– нарахування податків – страхових внесків;

– виплати заробітної плати [4].

Облік заробітної плати по праву посідає одне з провідних місць у системі обліку будь-якого підприємства і є одним із найбільш трудомістких і важливих. За сучасних умов зростає значення бухгалтерського обліку, оскільки підприємства самостійно обирають форми та системи оплати праці, умови преміювання, заохочення, чисельність штату.

Ведення обліку заробітної плати в системі рахунків – це синтетичний облік нарахування і розподілу заробітної плати, визначення суми за виконану роботу, віднесення нарахованої оплати праці до відповідних рахунків витрат за статтями й об'єктами калькуляції.

Заробітну плату залучають до складу поточних виплат працівникам. При цьому у п. 6 П(С)БУ 26 уточнено, що нараховану суму виплат працівникам за роботу, виконану ними протягом звітного періоду, визнають поточним зобов'язанням.

Інформація про розрахунки з персоналом підприємства з оплати праці, а також про розрахунки за неотриманими сумами оплати праці (розрахунки з депонентами) узагальнюється на рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам».

За кредитом цього рахунку відображаються нарахування працівникам підприємства, а за дебетом – погашення заборгованості з боку роботодавця за такими виплатами, як утримання ПДФО та ВС, платежів за виконавчими документами, а також інші утримання [5].

Аналітичний облік розрахунків заробітної плати має стільки рахунків, скільки осіб працюють на підприємстві. Сума всіх нарахувань заробітної плати за кожним аналітичним рахунком дорівнюватиме кредитному обігу синтетичного рахунку № 66 за звітний місяць, тобто сумі нарахованої заробітної плати по цеху, відділу, підприємству загалом. Сума всіх утримань за аналітичними рахунками дорівнюватиме дебетовому обігу синтетичного рахунку № 66. Аналітичний облік розрахунків за неотриману в установлені строки суму за оплатою праці ведеться у реєстрі депонованої заробітної плати.

На сьогодні однією з найбільш актуальних проблем обліку заробітної плати є недостатня автоматизація та відсутність частини додаткових реквізитів у документах, якими підтверджуються операції з обліку та оплати праці. Отже, одним із найважливіших напрямів удосконалення бухгалтерського обліку у цій сфері є зменшення кількості документації. Цього можна досягти шляхом упровадження багатоденних і накопичувальних документів, використання типових міжвідомчих форм [6].

Також для вдосконалення обліку оплати праці потрібно забезпечити підприємства комп'ютерним веденням обліку. Для цього необхідно придбати мережеву комп'ютерну бухгалтерську програму та забезпечити нею всі служби підприємства. Це дасть змогу швидко та якісно здійснювати аналіз витрат, визначати розрахункові операції, а також забезпечить моментальний доступ до інформації про всі аспекти господарської діяльності підприємства головного бухгалтера та керівника, що дозволить оперативно приймати зважені управлінські рішення. Комп'ютерний облік виключає можливість помилок, які можуть виникнути при ручному розрахунку.

Таким чином, бухгалтерський облік на підприємстві має забезпечувати точний розрахунок заробітної плати кожного робітника та правильний підрахунок утримань із заробітної плати. Від організації обліку оплати праці залежать якість, правдивість, справедливість, повнота та своєчасність розрахунків із персоналом з оплати праці. Документи мають розроблятися з урахуванням орієнтації на комп'ютерний облік, сучасні стандарти побудови документації, упровадження ринкових відносин, а також бути зручними для обробки записів в облікових регістрах.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Пасічник І. Ю.

Література: 1. Сопко В. В., Завгородній В. П. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник. Київ : КНЕУ, 2010. 258 с. **2.** Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія. Київ : Центр навч. літ., 2007. 522 с. **3.** Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95. **4.** Чеботарьова А. С. Теоретичні та практичні аспекти обліку розрахунків з оплати

праці. *Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця.* 2016. № 7. С. 385–388. **5.** Учет заработной платы. URL: https://i.factor.ua/journals/nibu/2016/june/issue-50/article-18963.html. **6.** Остапенко І. І. Організація аудиту розрахунків з оплати праці. *Управління розвитком.* 2011. № 2 (99). С. 90–93.

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У МЕРЕЖІ INTERNET

УДК 347.78

Черкіс А. П.

Студент 4 курсу
факультету економічної інформатики ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено основні проблеми, що є пов'язаними з плагіатом і захистом інтелектуальної власності у мережі Internet. Запропоновано шляхи розв'язання наявних проблем з урахуванням правової ситуації в Україні.*

Ключові слова: *законодавство, правове регулювання, нормативно-правові акти, авторське право, інтелектуальна власність, плагіат, захист інтелектуальної власності.*

Аннотация. *Исследованы основные проблемы, связанные с плагиатом и защитой интеллектуальной собственности в сети Internet. Предложены пути решения имеющихся проблем с учетом правовой ситуации в Украине.*

Ключевые слова: *законодательство, правовое регулирование, нормативно-правовые акты, авторское право, интеллектуальная собственность, плагиат, защита интеллектуальной собственности.*

Annotation. *The main problems associated with plagiarism and the protection of intellectual property on the Internet are investigated. Ways to solve existing problems are proposed taking into account the legal situation in Ukraine.*

Keywords: *legislation, legal regulation, legal acts, copyright, intellectual property, plagiarism, protection of intellectual property.*

З огляду на сучасний стрімкий розвиток інформатизації на сьогодні важко знайти бізнес, який не мав би «представництва» у мережі Internet.

Питання авторства в Інтернеті вже давно перетнуло межу калькулювання або копіювання. Зі швидким зростанням популярності інтернет-ресурсів і численних соцмереж зберегти недоторканність своїх творів стає щоразу важче. Кожної хвилини автори стають жертвами плагіату та безсоромного привласнення їхніх творів у мережі Internet.

В українському законодавстві механізми захисту авторського права реалізовані доволі неефективно, а щодо охорони авторських прав в Інтернеті вони здебільшого відсутні.

Нині в Україні питання порушення авторських прав є доволі актуальною проблемою, а із появою соцмереж та інтернет-ресурсів – майже нерозв'язною. Що робити, якщо твої твори привласнили? Як захистити інтелектуальну власність в інтернеті?

Метою написання статті є дослідження теоретичних і практичних питань удосконалення національного законодавства щодо захисту авторських прав і боротьби з плагіатом у мережі Internet, обов'язкового характеру посилання на автора позиченого матеріалу. Удосконалення можливе лише на підставі наукового базису комплексних досліджень та аналізу наявних проблем щодо захисту авторського права у мережі Internet.

Інтелектуальна власність є результатом розумової діяльності людини. Продуктом інтелектуальної власності може бути будь-який виріб, який людина створила за допомогою власного розуму, наприклад, комп'ютерна

© Черкіс А. П., 2018

програма, стаття на сторінці компанії, дизайн презентації, резюме тощо. Неважливо, що ви створили, ви є власником цього об'єкта та маєте право використовувати його так, як вважаєте за потрібне, так само, як і з будь-яким іншим майном: продати, передати у спадок, подарувати, дозволити або заборонити використання будь-яким способом.

Авторське право є сукупністю прав, які належать автору у зв'язку зі створенням і використанням твору літератури, науки, мистецтва. Авторське право виникає у зв'язку із фактом створення твору. Володар авторських прав для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права [1].

Нині в Україні питання порушення авторських прав є доволі актуальною проблемою, а із появою соцмереж та інтернет-ресурсів – майже нерозв'язною: від крадіжки чи копіювання, особливо в Інтернеті, не захищений жоден твір. Суто теоретично авторські права виникають лише на момент створення самого твору, і вони не потребують обов'язкової реєстрації. Саме на вітчизняному інтернет-просторі спостерігається величезний нахил до зловживання у відвертому дослівному копіюванні, а інколи – фактично у привласненні контенту. Однак, не всі постраждалі доводять справу до суду. У багатьох випадках справа завершується зверненням до крадія щодо визнання ним неправомірності власних дії, що так і залишається на його совісті [2].

Як забезпечити докази суду, що публікація дійсно існує? Адже сьогодні вона є, а завтра її може знищити сам плагіатор, аби уникнути відповідальності.

Розрізняють порушення немайнових прав – плагіат та порушення майнових прав – піратство або контрафакція.

Плагіатом є присвоєнням чужого твору, опублікування його під власним ім'ям. Доволі часто поняття плагіату плутають із такими суміжними поняттями, як наслідування, співавторство та ін. Збіг окремої ідеї твору найчастіше не є плагіатом, оскільки будь-який новий твір ґрунтується на ідеї, яка не належить автору [3].

Піратством є розповсюдження контрафактних примірників твору.

Розрізняють такі види порушення майнових прав

– аудіопіратство;

– відеопіратство;

– піратство програмного забезпечення;

– піратство літературних творів [3].

В Україні правове регулювання авторського права здійснюється, зокрема, Законом України «Про авторське право і суміжні права» [4].

Згідно з цим Законом до об'єктів авторського права належать твори у галузі науки, літератури і мистецтва:

– літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного,

– наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо);

– виступи, лекції, промови, проповіді й інші усні твори;

– комп'ютерні програми;

– бази даних;

– музичні твори з текстом і без тексту;

– драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні й інші твори, створені для сценічного показу та їх постановки;

– аудіовізуальні твори;

– твори образотворчого мистецтва;

– твори архітектури, містобудування та садово-паркового мистецтва;

– фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії;

– твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо;

– ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори з географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності;

– сценічні обробки творів та обробки фольклору, придатні для сценічного показу;

– похідні твори;

– збірки творів, збірки обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірки звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що є його складовими;

– тексти перекладів для дублювання, озвучування, субтитрування українською й іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів;

– інші твори [4].

Законом України «Про авторське право і суміжні права» у разі порушення авторських прав передбачено цивільну та кримінальну відповідальність. До суду потрібно надати докази того, що твір належить саме вам, зібрати докази порушення й обґрунтувати розмір шкоди, яку зазнав автор. Кримінальну відповідальність передбачено ст. 176 Кримінального кодексу України. Щоб притягнути правопорушника до такої відповідальності, завдана ним шкода має перевищувати 13 780 грн [4].

Звичайно, якщо б можна було просто видрукувати сторінку з Інтернету, засвідчити її нотаріально, надати як протокол огляду доказів, проблема вирішувалася б досить швидко і просто. Однак, у зв'язку з тим, що в Україні такий механізм не працює, доводиться вдаватися до послуг закордонних нотаріусів. Звісно, можна просити суд оглянути веб-сторінку під час судового засідання, щоб він мав можливість зафіксувати, що саме автор має необхідні ключі для входу до адміністративної частини сайту і можливість його редагувати. Якщо цього недостатньо, можна зробити комп'ютерно-технічну експертизу, однак, зауважимо, що на сьогодні не існує конкретного судового доведення авторства публікації на веб-сторінці. Цей процес є доволі складним і непередбачуваним, тому краще одразу звернутися за юридичною допомогою [3; 5].

Таким чином, доводиться визнати, що запобігти плагіату неможливо. Однак, існують способи, застосування яких дасть змогу захистити себе та свою інтелектуальну власність у мережі Internet. Зрозуміло, що у кожного твору, статті, світлини є автор, тому перед тим як використовувати якусь інформацію, потрібно перевірити відомості про авторські права, за можливості вказати автора (посиланням, відміткою під постом, позначкою на фотографії та ін.). У разі порушення авторських прав слід звернутися по кваліфіковану юридичну допомогу. Створення правових прецедентів окреслює нові шляхи розв'язання важливих проблем.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Єрофєєнко Л. В.

Література: 1. Авторське право. Плагіат: поняття, ознаки, відповідальність. URL: ftp://ftp.s43.freehost.com.ua/2011_6/3.pdf. **2.** Дроб'язко В. С., Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 512 с. **3.** Як захистити інтелектуальну власність у мережі Інтернет. URL: https://legalaid.ua/ua/article/yak-zakhystyty-intelektualnu-vlasnist-v-merezhi-internet. **4.** Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/ed19931223. **5.** Коваль М. Як захистити інтелектуальну власність у сфері IT. URL: http://attorneys.ua/uk/publications/how-to-protect-intellectual-property-in-it.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОПЛАТИ ПРАЦІ

УДК 657.3

Чефранова К. Р.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто основні проблеми бухгалтерського обліку оплати праці на підприємстві. Запропоновано додаткові субрахунки для полегшення розрахунків та відображення найповнішої інформації про облік щодо оплати праці на підприємстві.*

© Чефранова К. Р., 2018

Ключові слова: *підприємство, організація, виробництво, суб'єкт господарювання, бухгалтерський облік, заробітна плата, оплата праці.*

Аннотация. *Рассмотрены основные проблемы бухгалтерского учета оплаты труда на предприятии. Предложены дополнительные субсчета для облегчения расчетов и отображения наиболее полной информации об учете оплаты труда на предприятии.*

Ключевые слова: *предприятие, организация, производство, субъект хозяйствования, бухгалтерский учет, заработная плата, оплата труда.*

Annotation. *The main problems of accounting for remuneration at the enterprise are considered. Additional sub-accounts are proposed to facilitate the calculation and display the most complete information about accounting for remuneration at the enterprise.*

Keywords: *enterprise, organization, production, business entity, accounting, salary, remuneration.*

За сучасних умов особливої гостроти набувають питання заробітної плати через те, що для великої кількості підприємств регулярність і розмір платежів потрібні не лише для подальшого розвитку самих організацій, а й для забезпечення фізичного виживання персоналу. Навіть якщо добробут підприємства є високим, проблема створення ефективної системи оплати праці рано чи пізно стає важливою і для них.

Дослідженням питань удосконалення системи бухгалтерського обліку оплати праці займалися і займаються чимало науковців, серед них Бутинець Т. А., Білуха М. Т., Сопко В. В., Голов С. Ф., Огійчук М. Ф., Галкіна О. Ф., Семенов Г. А., Завгородній В. П., Бойчук Г. І. та ін.

Метою написання статті є дослідження фактичного стану обліку праці та її оплати, а також розробка шляхів їх ефективного вдосконалення.

Облік заробітної плати є однією з найбільш трудомістких і відповідальних сфер діяльності бухгалтера. Він має забезпечувати оперативний контроль кількісті та якості роботи шляхом використання коштів, що входять до фонду оплати праці та соціальних виплат.

У підприємств існує можливість відкривати субрахунки, що відповідають окремим видам виплат. Така потреба може виникнути за складної системи оплати праці або якщо для керівників (власників) інформація про виплати у розрізі окремих видів являє постійний інтерес. Для підприємств, які для обліку витрат використовують водночас рахунки классів 8 і 9, відсутня необхідність у нових субрахунках за рахунком 66, оскільки потрібна диференціація за видами виплат здійснюється на субрахунках рахунку 81 «Затрати на оплату праці». Підприємствам, які не використовують рахунки класу 8, потрібно розширити субрахунки за рахунком 66.

Зауважимо, що поняття «засоби споживання» використовують саме у бухгалтерському обліку, а для статистичного обліку існує поняття «фонд заробітної плати» [1; 2]. Ці поняття не є ідентичними, часто для складання статистичної звітності необхідно виділяти з сум, що відтворюються на рахунках бухгалтерського обліку за розрахунками з персоналом ті дані, які не залучаються до фонду заробітної плати.

Так, в акціонерних компаніях акціонери часто є працівниками компанії, а інформація про виплату доходу на акції відтворюється на рахунку розрахунків із персоналом для оплати праці. Однак, дохід від акцій не залучається до рахунку заробітної плати, через що ці суми віднімаються з загального рахунку заробітної плати. Для обліку заробітної плати працівників підприємства, наприклад, для визначення середнього заробітку, сума дивідендів для працівників у компанії акціонерів повинна бути відрахована.

До того ж визначення сум фонду заробітної плати та окремих сум за згрупованими ознаками щодо оплати праці ускладнюється, якщо підприємство не відкриває субрахунки, потрібні для відокремленого обліку різних видів виплат, а використовує спрощені форми первинних документів і бухгалтерських регістрів для ведення бухгалтерського обліку витрат праці та її оплати.

Згідно з планом рахунків для відображення розрахунку з заробітної плати виділяють рахунок 66. Однак, запропоновані субрахунки не дають повного бачення інформації про оплату праці на підприємстві:

– 661 «Розрахунки заробітної плати»;

– 662 «Розрахунки з депонентами»;

– 663 «Розрахунки за іншими виплатами».

Для вдосконалення розрахунків бухгалтерського обліку з оплати праці персоналу введемо до синтетичного рахунку 661 «Розрахунки за виплатами працівникам» аналітичні рахунки, що відображатимуть розрахунки за всіма категоріями працівників підприємства (табл. 1):

– 661/1 «Доплати і надбавки»;

– 661/2 «Преміальні виплати»;

– 661/3 «Оплата відпусток»;

– 661/4 «Виплати за невідпрацьований час працівників»;

– 661/5 «Оплата сум, утримуваних у випадках, передбачених угодою між працівником і підприємством» [1; 2; 4].

Таблиця 1

Кореспонденція рахунків з доданими аналітичними рахунками

Назва господарської операції	Дт	Кт	Σ, у грн
Нарахована премія працівникам основного виробництва	23	661/2	9000
Утримання з зарплати працівника страхового внеску у разі добровільного страхування його майна	661/5	655	500
Утримання з зарплати працівника суми (частини суми) грошових коштів, перерахованих підприємством за лікування працівника у медичній установі	661/5	685	700
Нарахування відпускних за серпень, фактичні суми:			
виробничому персоналу	471	661/3	12070
адміністративному персоналу	471	661/3	7030

Облік інформації за персоналом, згрупованим згідно з цим принципом, краще відтворює дані обліку витрат, що сприяє зниженню ризику помилок при передачі даних на синтетичні рахунки. Ці субрахунки дають змогу проаналізувати структуру персоналу, визначати резерви для скорочення витрат на оплату праці, зменшити вартість продукції, робіт і послуг, оскільки ці витрати залучаються до собівартості продукції.

До того ж слід упровадити «Звіт про витрати на персонал та заборгованість із заробітної плати». Ця форма статистичної звітності, розроблена Шостак О. Н., дасть змогу:

– отримувати інформацію для аналізу й оцінки формування та використання коштів на оплату праці персоналу;

– контролювати витрати та відрахування;

– визначати й аналізувати випадки несплати заробітної плати в строки;

– дослідити динаміку заборгованості на початок і кінець звітного періоду;

– відстежувати суми внесків і відрахувань за даними реєстрів обліку розрахунків із персоналом за винагородою [2].

Таким чином, запропоновані вдосконалення форм бухгалтерського обліку оплати праці підвищать його інформаційні властивості та спростять роботу бухгалтера, що є однією з найбільш трудомістких і найвідповідальніших.

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Тютлікова В. В.

Література: 1. Стражев В. И. Анализ хозяйственной деятельности предприятий промышленности : учебник / под общ. ред. В. И. Стражева, Л. А. Богдановской. Минск : Выш. школа, 2008. 528 с. **2.** Шестак О. Н. Совершенствование отчетности организаций сферы обслуживания по формированию и использованию средств на оплату труда. *Бухгалтерский учет и анализ.* 2004. № 8. С. 44–49. **3.** Боташева Л. Г., Гочияева А. К., Тунин С. А. Актуальные проблемы автоматизации бухгалтерского учета. *Международный сборник научных трудов.* 2014. № 2. С. 124–130. **4.** Казановська В. О. Удосконалення обліку в умовах автоматизованої обробки інформації. *Фінанси України*. 2012. № 74. С. 83–90. **5.** Ловінська Л. Г. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі за економічним змістом у контексті запровадження нового плану рахунків. *Фінанси України.* 2016. № 1. С. 99–115.

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ДЖЕРЕЛ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 341.91 (075.8)

Чорна К. О.

Студент 1 курсу
факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Конкретизовано історичне, юридичне та цивілізаційне значення римського права з точки зору його впливу на подальший цивілізаційний розвиток. Проаналізовано особливості системи римського права як джерела розвитку юриспруденції сучасності.*

Ключові слова: *римське право, правова система, юриспруденція, приватне право, звичай, закон, рецепція римського права, цивільне право, судове право.*

Аннотация. *Конкретизировано историческое, юридическое и цивилизационное значение римского права с точки зрения его влияния на дальнейшее цивилизационное развитие. Проанализированы особенности системы римского права как источника развития юриспруденции современности.*

Ключевые слова: *римское право, правовая система, юриспруденция, частное право, обычай, закон, рецепция римского права, гражданское право, судебное право.*

Annotation. *The historical, legal, and civilizational significance of Roman law is specified in terms of its influence on further civilizational development. The features of the system of Roman law as a source of the development of modern jurisprudence are analyzed.*

Keywords: *Roman law, legal system, jurisprudence, private law, custom, law, reception of Roman law, civil law, judicial law.*

Взаємодія права та економіки завжди викликала підвищену зацікавленість у науковій і практичній діяльності, що є пов'язаним насамперед зі специфікою цих категорій, які стосуються інтересів і потреб різних соціальних груп та окремих громадян. З огляду на це вивчення римського права являє не лише історичний інтерес, але і є основою для засвоєння сучасного права, підґрунтям для підготовки висококваліфікованого юриста.

Дослідженням сутності поняття римського права, а також його впливу на сучасне цивільне право та судову систему загалом займалися Орач Є. М., Харитонов Є. О., Пушкін О. А., Новицький І. Б. та ін.

Метою написання статті є дослідження умов виникнення та розвитку римського приватного права, його особливостей, а також впливу на сучасне цивільне право та судову систему загалом.

Вивчення інститутів римського приватного права передбачає чітке уявлення про джерела римського права та значення кожного з них в окремі періоди розвитку Римської держави. В юридичній літературі, присвяченій цьому питанню, термін «джерело» визначають по-різному.

Так, Харитонов О. А. зауважує, що найчастіше джерело права використовують у значенні матеріальних умов, з яких народжується право; політичних, ідеологічних, моральних, духовних та інших факторів, що впливають на зміст права; форм правоутворення та джерел пізнання права [2].

Однак, у житті все відбувається інакше. Нині загальновизнано, що безпідставним є механічне обґрунтування появи та сутності юридичних норм вимогами економіки чи матеріальними умовами того чи іншого суспільства. Право не можна розглядати лише як сукупність економічних відносин, на його зміст суттєво впливають політика, релігія, особливості історичного розвитку країни, нації, рівень їхньої загальної та правової культури.

Як цілісне явище соціальної дійсності право має певну форму зовнішнього вираження. Поняття «форма права» та «джерело права» є тісно взаємопов'язаними, однак, не збігаються: форма права засвідчує, як зміст права організований і виражений, а джерело права – витоки його формування, систему факторів, що визначають його зміст [3].

Одним із найважливіших джерел пізнання права загалом є звичайне право, що об'єктивно являє вихідне історичне джерело будь-якого правового регламентування у розвиненому суспільстві, якщо не ставати на позицію визнання богонатхненності державних і політичних установ. Для звичайного права не характерна вираженість його вимог у скрупульозно точних постановах.

Тому норми, що випливають зі звичайного права, є особливими за змістом і за характером, переважно це принципові приписи кордонів чи дозволеного типу правової поведінки. Закономірно виникає питання про кри-

© Чорна К. О., 2018

терії допустимості та застосування такої регуляції за допомогою звичайного права, і римська юридична традиція виробила певні вказівки щодо цього. Звичаї можуть відіграти двояку роль: вони замінюють вказівки інших, більш визначених джерел права, передусім законів; а також свідчать про спосіб застосування законів та інших джерел права у юридичній практиці, і це друге значення звичаїв не зникає навіть у разі повного переходу до суто державного нормування права.

Звичаї визнавалися джерелом права, якщо відсутні конкретні вимоги, виражені в інших формах: «У тих справах, у яких ми не користуємося писаними законами, потрібно дотримуватися того, що зазначено звичаями». У цій ситуації вимога дотримуватися звичаю, безумовно, є обов'язковою та рівнозначною іншому посиланню на зміст правової вимоги: «Укорінений звичай заслужено застосовується як закон, і це право, про яке сказано, що його встановлено звичаями».

Однак, не кожний звичай міг мати правову силу, він мав суперечити закону, а доповнювати його. Беззаперечним було, що звичай неспроможний скасувати положення закону [4].

Для визнання як правової вимоги, що є підставою для захисту судом, звичай мав втілювати:

– тривалу правову практику, принаймні у межах життя більше ніж одного покоління;

– одноманітну практику, однаково, дії або бездіяльності;

– невідкладну й розумну потребу саме у правовому регулюванні ситуації [4].

Однак, далеко не всі звичаї, навіть комерційного обігу, можуть становити правову вимогу звичаю (наприклад, не створюють такого звичай давати чайові, різні заведені форми звітності, звичай робити подарунки тощо).

Специфікою правового застосування звичаю було те, що посилання на звичай мало доводити факт його наявності, звичай не резюмувався у суді, а доводився [5].

Важливою особливістю римського правового звичаю, особливо у класичному праві, була нерозривність розуміння звичаю із вдачами, що передавалося навіть у термінології. Приписи звичаю – це «мовчазна згода народу, підтверджена давніми вдачами». Через це звичай мав риси релігійного правила, що спирається на авторитет жрецького тлумачення. За язичницьких часів глашатаєм звичаю нерідко ставало звернення до оракула, що само по собі підпорядковувало правові вимоги релігійної традиції, що випливають з нього. У християнську епоху аналогічний характер мали посилання на Святе письмо та євангельський канон.

Ще одним відомим джерелом пізнання римського права є право народів (jus gentium) – різновид римського цивільного права, право, єдине для всіх народів, загальнонародне право. Його дія поширювалася на все римське населення; у сучасному понятті це є міжнародним правом. Право народів виникло пізніше цивільного і було прогресивнішим, відрізнялося більшою свободою та спрощеними формами. Принципом права народів: головним є не те, що сказано, а що малося на увазі. Спочатку право народів складалося з договорів, укладених Римом з іноземними державами.

Право народів регулювало майнові відносини, що виникали між перегрінами та римськими громадянами, а також публічно-правові питання, питання торговельного права (міжнародної торгівлі).

Зі становленням Риму як центра міжнародної торгівлі виникла потреба посади претора у справах іноземців. Його називали претором у справах перегрінів, він розв'язував суперечки між римськими громадянами та іноземцями або між іноземцями на території Римської держави. Претор змушений був застосовувати, з одного боку, міжнародні правові норми, укладені Римською державою, з іншого – те, що належало до права, спільного для всіх народів. Те, що було спільним для всіх народів, відомих Риму, і було правом народів. У своєму відправленні правосуддя претор користувався насамперед поняттям справедливості та міжнародним правом. При цьому складалися певні звичаї, які претор став відтворювати в едиктах.

Таким чином, поступово едикти претора утворили нову спільність, нову правову систему у рамках римського приватного права. Оскільки це був римський магістрат і право застосовувалося на території Римської держави, це було римське право. Воно відрізнялося за своїми підходами, ідеями, тими правилами, які містилися в едиктах, формами позовів від цивільного права. Воно перебрало на себе ще одне покоління міжнародного цивільного обігу, з одного боку, з іншого – деякі норми іноземного права. Претори у справах займалися творчістю, для розв'язання суперечок з іноземними громадянами на території Риму вони створювали нові, гнучкіші, доречніші норми, відмінні від більш формалізованих норм, властивих цивільному праву.

Науковий керівник – канд. юрид. наук, доцент Перунова О. М.

Література: 1. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права : підручник. Львів : РВВ Львівського національного університету, 2000. 238 с. **2.** Харитонов Є. О. Основи римського приватного права : навч. посіб. Харків : Одіссей, 2013. 416 с. **3.** Поняття та основні риси римського приватного права. Історичне значення рим-

ського права. URL: https://studme.com.ua/1368050515367/pravo/ponyatie_osnovnye_cherty_rimskogo_chastnogo_prava.htm. **4.** Пушкін О. А., Самойленко В. М. Поняття римського приватного права. Історія його становлення : лекція. Харків : ХІВС, 1993. 358 с. **5.** Новицкий И. Б., Перетерский И. С. Римское частное право. М. : Юристъ, 2012. 560 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ ЗА СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ

УДК 331.5 (477)

Шуніна М. С.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Розглянуто причини застосування дитячої праці за сучасних умов. Визначено найважливіші соціальні загрози, спричинені використанням дитячої праці в Україні. Запропоновано напрями розробки державної політики у цій сфері задля запобігання застосуванню дитячої праці.*

Ключові слова: *дитяча праця, соціальні ризики, економічна експлуатація дітей, умови роботи, державна політика.*

Аннотация. *Рассмотрены причины применения детского труда в современных условиях. Определены важнейшие социальные угрозы, вызванные использованием детского труда в Украине. Предложены направления разработки государственной политики в этой сфере для предотвращения применения детского труда.*

Ключевые слова: *детский труд, социальные риски, экономическая эксплуатация детей, условия работы, государственная политика.*

Annotation. *The reasons for the use of child labor in modern conditions are considered. The most important social threats caused by the use of child labor in Ukraine are identified. Directions of developing state policy in this area to prevent the use of child labor are proposed.*

Keywords: *child labor, social risks, economic exploitation of children, working conditions, state policy.*

Нині особливої гостроти набувають питання оплати праці. Це пов'язано з тим, що регулярність і розмір заробітної плати визначають не лише перспективи розвитку організацій, але й забезпечують фізичне виживання персоналу. Навіть якщо добробут підприємства є високим, проблема створення ефективної системи оплати праці рано чи пізно стає важливою і для них.

Актуальність цієї теми є зумовленою тим, що для кожного працівника заробітна плата індивідуальна і від того, як її розраховано і відтворено у бухгалтерському обліку та звітності підприємства, залежить його прибуток, оскільки оплата праці становить значну частку у структурі витрат.

Дослідженням питань удосконалення системи бухгалтерського обліку займалися і займаються чимало науковців, серед них Семенов Г. А., Бутинець Т. А., Усач Б. Ф., Сопко В. В., Завгородній В. П., Голов С. Ф., Огійчук М. Ф., Галкіна О. Ф. та ін. Однак, попри наявність численних теоретичних розробок мінливими постійними змінами нормативно-законодавчої бази та сучасних умов господарювання зумовлено необхідність детальнішого розгляду цього питання.

Метою написання статті є дослідження фактичного стану обліку праці та її оплати, виявлення наявних недоліків, а також розробка шляхів їх ефективного усунення.

Заробітна плата є винагородою, нарахованою, як правило, у грошовому вираженні, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівнику за виконану роботу відповідно до трудового договору [3].

© Шуніна М. С., 2018

Розрізняють основну та додаткову заробітну плату, розглядають також інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Нарахування заробітної плати відбувається шляхом:

– нарахування заробітної плати;

– утримання із заробітної плати;

– нарахування податків – страхових внесків;

– виплати заробітної плати [4].

Облік заробітної плати по праву посідає одне з провідних місць у системі обліку будь-якого підприємства і є одним із найбільш трудомістких і важливих. За сучасних умов зростає значення бухгалтерського обліку, оскільки підприємства самостійно обирають форми та системи оплати праці, умови преміювання, заохочення, чисельність штату.

Ведення обліку заробітної плати в системі рахунків – це синтетичний облік нарахування і розподілу заробітної плати, визначення суми за виконану роботу, віднесення нарахованої оплати праці до відповідних рахунків витрат за статтями й об'єктами калькуляції.

Заробітну плату залучають до складу поточних виплат працівникам. При цьому у п. 6 П(С)БУ 26 уточнено, що нараховану суму виплат працівникам за роботу, виконану ними протягом звітного періоду, визнають поточним зобов'язанням.

Інформація про розрахунки з персоналом підприємства з оплати праці, а також про розрахунки за неотриманими сумами оплати праці (розрахунки з депонентами) узагальнюється на рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам».

За кредитом цього рахунку відображаються нарахування працівникам підприємства, а за дебетом – погашення заборгованості з боку роботодавця за такими виплатами, як утримання ПДФО та ВС, платежів за виконавчими документами, а також інші утримання [5].

Аналітичний облік розрахунків заробітної плати має стільки рахунків, скільки осіб працюють на підприємстві. Сума всіх нарахувань заробітної плати за кожним аналітичним рахунком дорівнюватиме кредитному обігу синтетичного рахунку № 66 за звітний місяць, тобто сумі нарахованої заробітної плати по цеху, відділу, підприємству загалом. Сума всіх утримань за аналітичними рахунками дорівнюватиме дебетовому обігу синтетичного рахунку № 66. Аналітичний облік розрахунків за неотриману в установлені строки суму за оплатою праці ведеться у реєстрі депонованої заробітної плати.

На сьогодні однією з найбільш актуальних проблем обліку заробітної плати є недостатня автоматизація та відсутність частини додаткових реквізитів у документах, якими підтверджуються операції з обліку та оплати праці. Отже, одним із найважливіших напрямів удосконалення бухгалтерського обліку у цій сфері є зменшення кількості документації. Цього можна досягти шляхом упровадження багатоденних і накопичувальних документів, використання типових міжвідомчих форм [6].

Також для вдосконалення обліку оплати праці потрібно забезпечити підприємства комп'ютерним веденням обліку. Для цього необхідно придбати мережеву комп'ютерну бухгалтерську програму та забезпечити нею всі служби підприємства. Це дасть змогу швидко та якісно здійснювати аналіз витрат, визначати розрахункові операції, а також забезпечить моментальний доступ до інформації про всі аспекти господарської діяльності підприємства головного бухгалтера та керівника, що дозволить оперативно приймати зважені управлінські рішення. Комп'ютерний облік виключає можливість помилок, які можуть виникнути при ручному розрахунку.

Таким чином, бухгалтерський облік на підприємстві має забезпечувати точний розрахунок заробітної плати кожного робітника та правильний підрахунок утримань із заробітної плати. Від організації обліку оплати праці залежать якість, правдивість, справедливість, повнота та своєчасність розрахунків із персоналом з оплати праці. Документи мають розроблятися з урахуванням орієнтації на комп'ютерний облік, сучасні стандарти побудови документації, упровадження ринкових відносин, а також бути зручними для обробки записів в облікових регістрах.

Науковий керівник – старший викладач Перепелиця І. К.

Література: 1. Гладкова Є. О. Заходи протидії органів внутрішніх справ України втягненню дітей до незаконної дитячої праці, у злочинну та іншу антигромадську діяльність. *Форум права.* 2014. № 1. С. 97–101. **2.** Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2402-14/ed20010426. **3.** Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:

http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08. **4.** Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14. **5.** Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//ed19960628.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 347.19

Яковенко С. В.

Студент 3 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Анотація. *Досліджено особливості правового регулювання припинення діяльності суб'єктів господарювання. Конкретизовано основні умови та підстави припинення діяльності як юридичних осіб, так і фізичних осіб – підприємців. Проведено аналіз чинного законодавства України у контексті припинення діяльності суб'єктів господарювання.*

Ключові слова: *підприємство, суб'єкт господарювання, підприємництво, припинення діяльності суб'єктів господарювання, ліквідація, реорганізація, юридичні особи, фізичні особи – підприємці, підстави припинення діяльності, процедура припинення діяльності, державна реєстрація припинення діяльності суб'єктів господарювання.*

Аннотация. *Исследованы особенности правового регулирования прекращения деятельности субъектов хозяйствования. Конкретизированы основные условия и основания прекращения деятельности как юридических лиц, так и физических лиц – предпринимателей. Проведен анализ действующего законодательства Украины в контексте прекращения деятельности субъектов хозяйствования.*

Ключевые слова: *предприятие, субъект хозяйствования, предпринимательство, прекращение деятельности субъектов хозяйствования, ликвидация, реорганизация, юридические лица, физические лица – предприниматели, основания прекращения деятельности, процедура прекращения деятельности, государственная регистрация прекращения деятельности субъектов хозяйствования.*

Annotation. *The features of legal regulation of the termination of business entities are investigated. The main conditions and grounds for terminating the activities of both legal entities and individuals – entrepreneurs are specified. The analysis of the current legislation of Ukraine in the context of the cessation of business entities.*

Keywords: *enterprise, business entity, entrepreneurship, termination of business entities, liquidation, reorganization, legal entities, individuals – entrepreneurs, grounds for termination of activities, termination procedure, state registration of termination of business entities.*

Конституція України надає право кожній людині займатися підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законодавством. Однак, законодавче забезпечення суб'єкта господарювання є можливим лише якщо згідно з чинним законодавством він зареєстрований як підприємець (юридична або фізична особа – підприємець). Припинення економічних товариств (реорганізація та ліквідація) є надзвичайно важливим, оскільки стосується не лише приватних, а й суспільних інтересів.

Розвиток ринкових відносин є пов'язаним із діяльністю різних суб'єктів господарювання, діяльність яких потребує належного правового регулювання. Ця регламентація містить порядок утворення й державної реєстра-

© Яковенко С. В., 2018

ції суб'єктів господарювання, умови здійснення підприємницької діяльності та взаємодії з силовими структурами та іншими суб'єктами господарювання, а також порядок припинення їх господарської діяльності. Сучасна фінансово-економічна ситуація в країні змушує багатьох підприємців замислюватися про припинення підприємницької діяльності, і у багатьох випадках таке рішення дійсно є найкращим. Однак, ліквідація юридичної особи в Україні майже завжди є більш трудомістким і ризикованим процесом, ніж його створення. Існують певні алгоритми та схеми розв'язання проблем, що виникають у підприємців у процесі припинення господарської діяльності.

Дослідженням питань правового регулювання припинення діяльності суб'єктів господарювання займалися і займаються Вінник О. М., Гайворонський В. М., Джунь В. В., Дорошенко Л. М., Жушман В. П., Зельдіна О. Р., Полякова Б. М., Старцева О. В., Щербина В. С. та ін. Питання правового регулювання припинення діяльності завжди було предметом пильної уваги через необхідність уніфікації та кодифікації законодавчої бази, тому воно є актуальним у контексті як господарського права, так і цивільного права.

Метою написання статті є дослідження процесу припинення діяльності суб'єктів господарювання згідно з законодавством України, а також інших оптимальних шляхів ліквідації підприємства.

Припинення суб'єкта підприємницької діяльності є так само органічним і закономірним процесом, як і його утворення. Порядок припинення діяльності суб'єктів господарювання прописано у чималій кількості нормативних актів, до яких насамперед належать Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 р., Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р., Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р. та інші нормативно-правові акти [3; 4; 7].

В українському законодавстві немає прямого визначення припинення господарської діяльності. Сутність цього поняття випливає із загальних положень про порядок припинення такої діяльності, що міститься в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» і положень Господарського кодексу України. Старцев О. В. під припиненням суб'єктів господарювання розуміє юридичні умови, за яких суб'єкти господарювання втрачають право провадити господарську діяльність і підприємницьку правосуб'єктність з моменту внесення відповідного запису до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності [1]. Щербина В. С. дещо інакше трактує це поняття, під припиненням суб'єкта господарювання він розуміє специфічну правову роботу, яка передбачає юридичні підстави (умови), акти та процесуально-правові дії щодо припинення суб'єкта господарювання як суб'єкта права [2].

З огляду на законодавство та суспільні відносини можна запропонувати класифікацію причин припинення суб'єкта господарювання з огляду на:

- вираження волі власника суб'єкта господарювання:
  - добровільні;
  - вимушені;
  - примусові.
- законність причин припинення:
  - законні;
  - протизаконні, застосовувані з перевищенням компетенції органу державної влади;
  - застосовувані неналежним органом;
  - застосовувані з порушенням порядку, встановленого законодавством.
- органів, що приймають рішення про припинення:
  - власник або орган, уповноважений створювати такі суб'єкти;
  - учасники (засновники);
  - судові органи та інші владні органи;
- мету:
  - внутрішньоцільові (на користь суб'єкта господарювання);
  - зовнішньоцільові (на користь третіх осіб)
  - такі, що усувають порушення закону;
  - спрямовані на захист порушених або таких, що можуть бути порушені, прав третіх осіб;
- наявність вольового моменту щодо припинення :
  - є пов'язаним із волевиявленням власника або іншого органу;
  - є пов'язаним із настанням певних юридичних фактів [3].

Згідно з Цивільним кодексом України юридична особа ліквідується в результаті реорганізації (злиття, поділу, перетворення) або ліквідації. Юридична особа припиняється від дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про його закриття [4].

Істотна відмінність між ліквідацією та реорганізацією полягає у тому, що в першому випадку воно остаточно припиняється у будь-якій діяльності суб'єкта, у другому випадку – за припинення його діяльності в організаційно-правовій формі із заміною на нову. В обох випадках припинення суб'єкта господарювання суб'єкт, що припиняється, більше не існуватиме. Під ліквідацією суб'єкта розуміють припинення його діяльності, у той час як у рамках реорганізації вона триватиме, але не в колишній (яка існувала до реорганізації), а у новій організаційно-правовій формі. Інакше кажучи, основною відмінністю одного способу припинення суб'єктів господарювання від іншого (ліквідації та реорганізації) полягає в юридичних наслідках факту припинення їх існування, наявності або відсутності правонаступництва [1].

Реорганізація – це припинення діяльності підприємства, у якому його права, зобов'язання та майно передаються іншим чинним або новоствореним підприємствам, які беруть на себе функції й завдання реорганізованого підприємства або реорганізованих підприємств, які припинили свою діяльність. Під час реорганізації існує, так би мовити, заміна у правовідносинах, які виникли раніше, одних суб'єктів господарювання на інші з переходом до них усіх прав та обов'язків перших (до правонаступника переходять весь пасив і актив майна, борги, права й обов'язки за угодами тощо) [5]. Цивільний кодекс України розрізняє такі форми реорганізації: злиття, приєднання, поділ і перетворення [4].

Злиттям утворюється новий суб'єкт господарювання з одночасним завершенням двох або більше інших раніше чинних. Їх майно, права та зобов'язання переходять до суб'єкта, який виник.

Приєднання одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого спричиняє набуття останнім усіх особистих і майнових прав і обов'язків приєднаних. У разі приєднання припиняють своє існування лише ті суб'єкти, які приєднуються до іншого. Відбувається своєрідне поглинання слабкого сильнішим, що є характерним для ринкової економіки. У разі поділу майно за розподільним актом (балансом), права та обов'язки суб'єкта господарювання, що реорганізується, переходять до тих, що виникли. При цьому підприємство, яке раніше існувало, припиняє свою діяльність [3].

У разі виникнення одного або кількох нових суб'єктів кожний із них отримує у відповідальність за розподільчим актом (балансом) відповідні частини прав власності й обов'язків реорганізованого суб'єкта.

При перетворенні одного суб'єкта господарювання на інший на його базі з'являється новий суб'єкт із повним правонаступництвом прав та обов'язків попереднього. Перетворення як засіб реорганізації є використовуваним при зміні власника або форми власності й за зміни організаційно-правової форми здійснення господарської діяльності [5].

Ліквідація – це припинення будь-якої діяльності суб'єкта господарювання, його особистих і майнових прав та обов'язків без правонаступництва. Юридична особа ліквідується на підставі рішення:

– його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчим актом;

– суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади, а також з інших причин, встановлених законом [4].

Процес ліквідації передбачає здійснення таких заходів щодо суб'єкта:

– запису до Єдиного державного реєстру щодо підсумків рішення щодо ліквідації юридичної особи або фізичної особи – підприємця;

– встановлення порядку й умов ліквідації, а також стягнення дебіторської заборгованості та встановлення термінів врегулювання вимог кредиторів;

– встановлення після врегулювання з кредиторами ліквідаційного балансу встановлюється;

– подання державному реєстратору визначених законом документів для реєстрації ліквідації [4].

Припинення юридичної особи є добровільним:

– за рішенням власника або уповноваженого ним органу, рішенням інших осіб – засновників господарської діяльності або їх правонаступників, без наведення причин для відповідного рішення на його власне прохання;

– здійснення юридичною особою цілей і завдань, викладених в установчих документах, для яких його і було створено;

– наприкінці певного періоду, до якого розрахована діяльність юридичної особи [4].

Примусове відчуження юридичних осіб здійснюється судом (господарським судом) у разі:

– визнання недійсною державну реєстрацію через порушення закону, що допущені при створенні юридичної особи, які неможливо усунути;

– здійснення дій, що суперечать установчим документам або заборонені законом;

– невідповідність мінімального розміру статутного фонду юридичної особи вимогам закону;

– визнання суб'єкта господарювання банкрутом;

– неподання податкових декларацій, документів фінансової звітності згідно з законом службам податкового адміністрування протягом року, а також в інших випадках, передбачених законом.

Щодо фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності припинення підприємницької діяльності має здійснюватися у разі:

– рішення фізичної особи припинити підприємницьку діяльність;

– смерті фізичної особи, яка зареєстрована як підрядник;

– судового рішення про визнання особи, яка є підприємцем, недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності;

– рішення суду про припинення підприємницької діяльності окремої особи – підприємця через визнання особи – підприємця банкрутом; здійснення особою забороненої законом діяльності, неподання податкових декларацій податковим органам протягом одного року документів фінансової звітності згідно із законом [3].

Залежно від форми припинення юридичної особи (реорганізація або ліквідація) в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» передбачено окремий порядок державної реєстрації щодо припинення юридичної особи [7].

Підприємство припиняється з дати його внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію щодо його припинення. Для внесення запису про рішення щодо припинення суб'єкта господарювання – юридичної особи засновники (учасники) або уповноважений ними орган чи особа повинні подати нотаріально посвідчену копію рішення засновників (учасників) або вповноваженого ними органу щодо припинення суб'єкта господарювання – юридичної особи та документ, що підтверджує внесення плати за публікацію повідомлення про прийняття засновниками (учасниками) або вповноваженим ними органом рішення щодо такого припинення у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації [5]. Також державному реєстратору подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, яким затверджено персональний склад комісії з припинення або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників і строк заяви кредиторами своїх вимог [7].

Фізична особа позбавляється статусу підприємця з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення її підприємницької діяльності [5].

Для державної реєстрації припинення юридичної особи у результаті її ліквідації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заяви вимог кредиторами, подаються заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи у результаті її ліквідації та довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

Для реєстрації припинення юридичної особи внаслідок її реорганізації після закінчення процедури припинення, але не до закінчення терміну подачі вимоги кредиторами, подається заява державної реєстрації припинення юридичної особи у результаті її реорганізації; копія оригіналу (нотаріально завірена копія) розподільчого або передавального акта; довідка з архівної служби про прийняття документів, які підлягають довгостроковому зберіганню відповідно до закону [7].

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» також передбачає спрощену процедуру державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом ліквідації у випадках, зазначених у ст. 25 цього Закону [7].

Окремі положення щодо припинення суб'єктів господарювання також містяться в інших законах України. Так, Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає характеристики припинення банку як юридичної особи. Порядок припинення юридичної особи у процесі відновлення його платоспроможності або банкрутства встановлюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або його визнання банкрутом».

Під час підприємницької діяльності, як правило, накопичується великий багаж кредиторської заборгованості, проблеми з податковою та у бухгалтерському обліку. Іноді це стає несумісним з подальшою успішною діяльністю суб'єкта господарювання, а також з його спокійною і швидкою ліквідацією. Найскладніше у процесі ліквідації підприємства – домогтися зняття з обліку у податковій і соціальних фондах. Якщо під час функціонування господарської діяльності був великий оборот, малоймовірно, що підприємець буде відпущений податкової інспекцією.

Попередньо податкова інспекція, провівши огляд і зробивши висновок щодо оборотів компанії, заявляють власнику свої побажання щодо розміру санкцій, які хотіли б нарахувати. Якщо власник не згоден, перевірка може

стати складнішою та прискіпливішою. Ймовірно, що на підприємстві, яке ретельно дотримувалося всіх правил і законів, податкова не зможе виявитися більш-менш серйозні порушення, однак, їм нічого не варто затягти терміни перевірки на роки.

Сучасні юридичні компанії пропонують кілька типів ліквідації юридичних осіб:

– за рішенням власника;

– добровільні схеми банкрутства;

– альтернативна ліквідація [5].

Метод ліквідації за рішенням власника компанії є найоптимальнішим за відсутності кредиторської заборгованості або за наявності достатніх активів для погашення. При відмові від рішення власника обов'язково перевіряти податок і все позабюджетні фонди з додатним результатом. Часто з огляду на той факт, що компанія в останній раз перевірена, контролери використовують можливість «побудувати план» з обвинувачення, не завжди дотримуючись принципу об'єктивності. У такій ситуації податкові органи не видаляють компанію з рахунків до погашення заборгованості за внесками та штрафами або скасування податкових рішень, що випливають з апеляції. Процес ліквідації може бути відкладений на кілька років, і за певних обставин додаткові виплати можуть бути використані як підстави для кримінальної справи щодо посадових осіб [9].

У разі, коли майна, що належить компанії, недостатньо для погашення боргу, ліквідатор зобов'язаний звернутися до суду із заявою про визнання банкрутства ліквідованої компанії. Кредиторська заборгованість, що не погашена через неспроможність активів боржника, вважається погашеною після закінченню ліквідаційної процедури.

У разі застосування схеми добровільного банкрутства чинне законодавство не передбачає обов'язкової податкової перевірки. Отже, наявність інспекції на підприємстві залежатиме від взаємозв'язку між такими факторами: готовністю контролерів проводити перевірку; грамотністю юристів, які супроводжують процедуру ліквідації та визначених судом термінів ліквідаційної процедури.

У разі застосування методу «банкрутство відсутнього боржника» згідно із законом посадові особи боржника можуть не знати (або не зобов'язані знати) щодо ліквідації компанії, що перебуває під їх контролем, вони не беруть участі у процедурах банкрутства, тому немає підстав для порушення проти них кримінальної справи у разі фіктивного банкрутства. Головне, що під час відкриття процедури у справі про банкрутство відсутнього боржника у податкових органів немає підстав для позапланової перевірки. Крім того, ліквідатор не зобов'язаний публікувати оголошення про визнання боржника банкрутом. Ще одна характеристика, притаманна банкрутству загалом: за відсутності бюджетної заборгованості податкова служба не є стороною у справі банкрутства, і немає повноважень щодо оскарження ухвал і постанов суду.

Чимало юридичних фірм пропонують послуги під назвою «альтернативна ліквідація». Як правило, йдеться про зміну засновників, директора та головного бухгалтера. Сутність методу полягає у тому, що права й обов'язки засновників ліквідованої компанії передаються новим засновникам. Цей варіант ліквідації має переваги, і найістотнішими є скорочення часу й витрат.

Однак, насправді ці дії не є цілковитою ліквідацією: організація залишається в Єдиному державному реєстрі, на обліку в тій самій податковій інспекції, що й у процесі діяльності, і може в будь-який момент бути піддана перевірці з усіма наслідками, що випливають для колишнього керівництва.

Для ліквідації юридичної особи цей метод має сенс лише якщо організація дійсно немає ніяких проблем, тобто у неї немає кредиторської заборгованості та заборгованості перед бюджетом, уся бухгалтерська і податкова звітність, передбачена чинним законодавством, складена та подана у повному обсязі та вчасно (або, якщо не вчасно, то повинні бути сплачені всі необхідні у таких випадках штрафи й пені). У всіх інших випадках такий спосіб ліквідації проблемної організації не розв'яже проблему, а скоріш у найближчому майбутньому додасть нових [9].

Отже, жоден із варіантів так званої альтернативної ліквідації не гарантує повної відсутності проблем у майбутньому. Однак, ці системи працюють добре, якщо компанія давно є неактивною або безпроблемною, але більше не потрібна. Альтернативні схеми також є оптимальними, якщо компанія є внутрішньосхемною, а власники контролюють усі фінансові потоки.

Таким чином, припинення ділової активності в Україні може здійснюватися через ліквідацію, реорганізацію, а також окремі альтернативні шляхи припинення господарської діяльності. Цивільний кодекс України розрізняє чотири форми реорганізації: злиття, приєднання, поділ і перетворення.

Аналіз відмінних рис між ліквідацією та реорганізацією дає підстави говорити про те, що у першому випадку відбувається остаточне припинення будь-якої діяльності певного суб'єкта господарювання, а у другому – форма організації припиняється і замінюється новою, тобто діяльність суб'єкта господарювання не припиняється повністю. Припинення діяльності суб'єкта господарювання може здійснюватися у добровільному та примусовому

порядку за рішенням власника або уповноважених ним осіб, засновників суб'єкта господарювання або їхніх правонаступників, а у випадках, передбачених законодавством, – за рішенням суду. Отже, юридична особа та фізична особа – підприємці вважаються такими, що припинили господарську діяльність, від дати внесення до Єдиного державного реєстру протоколу про їх припинення. Законодавство України, що регулює припинення суб'єктів господарювання, необхідно значно доопрацювати та кодифікувати, оскільки положення щодо припинення розподіляються у різних нормативних актах, що значно ускладнює процедуру. У Цивільному та Господарському кодексах України відсутні важливі положення про реорганізацію, припинення фізичних осіб – підприємців, що також є значною законодавчою прогалиною щодо проведення процедури припинення діяльності суб'єкта господарювання.

Науковий керівник – викладач Чуприна Я. О.

Література: 1. Старцева О. В. Підприємницьке право : навч. посіб. / за ред. О. В. Старцева. Київ : Істина, 2006. 208 с. **2.** Щербина В. С. Господарське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 636 с. **3.** Зубатенко О. М. Припинення діяльності суб'єктів господарювання : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк : Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2008. 18 с. **4.** Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15. **5.** Гайворонський В. М., Жушман В. П., Погорецька Н. В. Господарське право України : підручник / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Харків : Право, 2005. 384 с. **6.** Несинова С. В., Воронко В. С., Чебикіна Т. С. Господарське право України : навч. посіб. / за ред. С. В. Несинової. Київ : Центр навч. літ., 2012. 564 с. **7.** Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/ed20030515. **8.** Новини фінансів в Україні. URL: https://news.finance.ua/ru/news/-/415889/hozhdenie-po-mukam-kak-zakryt-biznes-v-ukraine. **9.** Святненко А. Ликвидация по упрощенной схеме. URL: https://zn.ua/ECONOMICS/likvidatsiya_po_uproschennoy_sheme.html.